

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI KAPSAMINDA
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ

Ege DEMİREL

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Murat GÜL

KIRIKKALE-2021

Ege DEMİREL tarafından hazırlanan “ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI KAPSAMINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Murat GÜL
Uluslararası İlişkiler A.B.D., Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Enver BOZKURT

İmza.....

Uluslararası Hukuk A.B.D., Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU

İmza.....

Uluslararası İlişkiler A.B.D., Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Doç. Dr. Mürsel BAYRAM

İmza.....

Afrika Çalışmaları A.B.D., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Doç Dr. Celalettin GÜNGÖR

İmza.....

Siyaset ve Sosyal Bilimler A.B.D., Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 29 /11/2021

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

Ege Demirel

(29.11.2021)

ÖZET

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI KAPSAMINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ

Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi
Danışman: Doç. Dr. Murat GÜL
2021, 467 sayfa

Bu çalışmada BM Güvenlik Konseyi güç kavramı odağında analiz edilmektedir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı, işleyişi, uluslararası sistem ve uluslararası ilişkilerde nasıl rol üstlendiği irdelenmektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin daha iyi anlaşılması adına hem genel olarak Birleşmiş Milletler (BM) örgütü hem de Milletler Cemiyeti (MC) dönemi inceleme konusu yapılmaktadır. Teorik çerçeve içerisinde ise Realizm ve Marksist yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Fakat çalışmanın ana teorik çerçevesi Dünya Sistemleri Analizi olarak belirlenmiştir. Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Ancak gerekli yerlerde nicel yöntemden ve örnek olay incelemelerinden de yararlanılmıştır. Çalışmada üç ana amaca ulaşılması planlanmıştır. Birincisi, BM Güvenlik Konseyi'nin sistemik düzeyde statükonun sürdürülmesinde nasıl bir rol oynadığını tespit etmek şeklinde belirtilebilir. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi'nin merkez-çevre ilişkilerinde yararlanılan bir araç olup olmadığını ortaya koymaktır. Üçüncüsü, BM'nin tıpkı MC gibi aslında bir güç dengesi sisteminin göstergesi mi olduğunu tespit etmek amaçlanmaktadır. Elde edilen sonuçlar ise kısaca şu şekilde ifade edilebilir: Uluslararası ilişkilerin analizinde güç kavramı anahtar rol oynamaktadır. Uluslararası sistemdeki genel eğilim güç dengesi sistemini işaret etmektedir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi de bir 'güç dengesi sistemi'nin varlığını ortaya koymaktadır. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi, merkezin çevreyi kontrol etmesinde yararlanılan bir araç işlevi rolü oynamaktadır. Ayrıca BM'nin bir reform süreci geçireceği ya da MC'nin akıbetine uğrayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güç, Güç Dengesi, Merkez, Yarı Merkez, Yarı Çevre, Çevre, Üçlü, Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

ABSTRACT

UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL WITHIN THE SCOPE OF THE CONCEPT OF POWER IN THE INTERNATIONAL RELATIONS

Kırıkkale University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations, PHD Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Murat GÜL

2021, 467 pages

In this study, the UN Security Council is analyzed with a focus in the concept of power. In this context, the structure and functioning of the UN Security Council and the role it plays in the international system and international relations are examined. In addition, both the United Nations (UN) organization and the period of the League of Nations (LN) are subject to scrutiny in order to better understand the UN Security Council. In the theoretical framework; Realism and the Marxist approaches were used. However the main theoretical framework of the study has been determined as the World Systems Analysis. The qualitative method was preferred in the study. However; quantitative methods and the case studies were also used where necessary. Three main objectives were planned to achieve for this study. The first can be stated as determining how the UN Security Council plays a role in maintaining the status quo at the systemic level. The second is to reveal whether the UN Security Council is a tool which used in center-periphery relations. Third, it is aimed to identify if the UN is actually an indicator of a balance of power system, just like the LN. The results obtained can be briefly expressed as follows: The concept of power plays a key role in the analysis of international relations. The general trend in the international system indicates the balance of power system. In this context, the UN Security Council reveals the existence of a “balance of power system”. On the other hand, the UN Security Council plays the role of a tool used by the core to control the periphery. In addition, it is predicted that the UN will undergo a reform process or the UN will share with the LN’s fate.

Keywords: Power, Balance of Power, Core, Semi Core, Semi Periphery, Periphery, Triad, the United Nations, the UN Security Council

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışma sürecinde hem bana yol gösteren hem de önerileriyle çalışmaya katkı sunan değerli danışman hocam “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Murat GÜL’e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca TİK kurulumda yer alan değerli hocalarım “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU ve “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR’e çalışmaya sundukları önerileri ve değerlendirmeleri için teşekkür ederim. Tez savunma jürimde yer alan değerli hocalarım “Hasan Kalyoncu Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Enver BOZKURT ve “Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Mürsel BAYRAM’a da sınavda paylaştıkları tavsiyeler ve değerlendirmeler için teşekkür ederim. Son olarak ders sürecinde birikimlerinden yararlandığım değerli hocalarım “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Erol KURUBAŞ, “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Haluk ÖZDEMİR, “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Ümmühan Elçin ERTUĞRUL ve “Kırıkkale Üniversitesi” öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Muhammet Savaş KAFKASYALI’ya teşekkürü bir borç bilirim. Sayın Prof. Christopher CHASE-DUNN’a da çalışma sırasında mail aracılığıyla yaptığımız görüşmede paylaştığı fikirleri ve yorumları için teşekkür ederim. Ayrıca çalışma sürecinde daima bana destek olan aileme de şükranlarımı sunarım.

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

- AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AEB: Avrasya Ekonomik Birliği
a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
BDT: Bağımsız Devletler Birliği
Bkz: Bakınız
BM: Birleşmiş Milletler
BRICS: Brasil, Russia, India, China, South Africa
ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
DB: Dünya Bankası
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
ECLA: The Economic Commission for Latin America
ECOSOC: Economic and Social Council
Ed.: Editör
FYROM: Former Yugoslav Republic of Macedonia
GATT: General Agreement on Tariffs and Trade
Haz.: Hazırlayan
IMF: International Monetary Fund
ISAF: International Security Assistance Force
KDHC: Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti
KGAÖ: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
MC: Milletler Cemiyeti
NAFTA: North American Free Trade Agreement
NATO: North Atlantic Treaty Organization
Örn: Örnek
s. : Sayfa
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ: Şangay İşbirliği Örgütü
UAD: Uluslararası Adalet Divanı
UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi
vb.: Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil-1.1: Güç Dengesine karşı Tehdit Dengesi Teorisi.....	62
Şekil-2.1: Geçmişte Önde Gelen Sektörlerdeki Hegemonik Kontrol.....	153
Şekil-2.2:.....	161

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo-2.1: Güç.....	157
Tablo-2.2: Gücün Üç Biçimi.....	157
Tablo-3.1: Yapısal Siyasi Alanın Dört Konfigürasyonu.....	265

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

TÜRKÇE ÖZET.....	III
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT)	IV
TEŞEKKÜR.....	V
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ.....	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VII
TABLolar DİZİNİ.....	VII
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ KAPSAMINDA GÜÇ KAVRAMI	
1.1. Realizmde Güç Kavramı.....	13
1.1.1. Klasik Realizmde Güç Kavramı.....	13
1.1.2. Neorealizmde Güç Kavramı.....	29
1.1.3. Neoklasik Realizmde Güç Kavramı.....	45
1.1.4. Güç Dengesi.....	51
1.1.5. Realizmin Güç Perspektifinden Birleşmiş Milletler.....	67
1.2. Marksist Yaklaşımlarda Güç.....	71
1.2.1. Bağımlılık Teorisi.....	83
1.2.2. Dünya Sistemleri Analizi.....	103
1.2.3. Dünya Sistemleri Analizinin Güç Perspektifinden BM.....	133
İKİNCİ BÖLÜM	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI	
2.1. Kapasite veya Yetenek Çerçevesinde Güç.....	144
2.2. Bir İlişki Unsuru Olarak Güç.....	159
2.3. Çok Boyutlu Bir Perspektiften Güç Analizi.....	164
2.4. Sistemik Düzeyde Güç.....	170
2.5. Güç Hakkında Elde Edilen Verilerin ve Bulguların Analizi.....	179
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ	
3.1. Birleşmiş Milletler Öncesinde Uluslararası Alandaki İş birliği Girişimleri.....	183
3.1.1. Milletler Cemiyeti Öncesinde Yapılan Çalışmalar ve Girişimler.....	183

3.1.2. Milletler Cemiyeti Dönemi.....	188
3.1.3. Birleşmiş Milletler'in Kuruluş Süreci.....	196
3.2. Birleşmiş Milletler'in Teşkilat Yapısı.....	199
3.2.1. Genel Kurul.....	200
3.2.2. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC).....	207
3.2.3. Genel Sekreterlik.....	211
3.2.4. Uluslararası Adalet Divanı (UAD).....	214
3.2.5. Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi.....	217
3.2.6. Bütçe.....	219
3.2.7. BM Fon ve Programları ve BM ile İlişkili Kuruluşlar.....	221
3.2.8. BM Üyelik Sistemi.....	222
3.3. Güç Kavramı Işığında Milletler Cemiyeti'nin ve Birleşmiş Milletler'in Analizi...224	
3.3.1. Milletler Cemiyeti.....	224
3.3.2. Birleşmiş Milletler.....	232
3.4. Egemenlik, Anarşi, Müdahale ve Meşruiyet Olguları Açısından	
Birleşmiş Milletler'in Analizi.....	239
3.4.1. Egemenlik Sorunsalı Bağlamında BM.....	239
3.4.1.1. Kavramsal Değerlendirme.....	239
3.4.1.2. Teorik Değerlendirme.....	248
3.4.2. Uluslararası İlişkilerde Anarşi Olgusu Çerçevesinde BM.....	254
3.4.2.1. Kavramsal Değerlendirme.....	254
3.4.2.2. Teorik Değerlendirme.....	261
3.4.3. Müdahale Olgusu Işığında BM'nin Analizi.....	267
3.4.3.1. Müdahale Kavramı.....	267
3.4.3.2. İnsani Müdahale.....	270
3.4.3.3. Koruma Sorumluluğu.....	278
3.4.3.4. Kuvvet Kullanma.....	288
3.4.3.5. Teorik Açından Müdahale Olgusunun Analizi.....	296
3.4.4. Meşruiyet Kavramı Bakımından BM'nin Durumu.....	305
3.4.4.1. Kavramsal Değerlendirme.....	305
3.4.4.2. Teorik Değerlendirme.....	312

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ

4.1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Mekanizması.....	319
--	-----

4.1.1. BM Güvenlik Konseyi'nin Yapısı ve Görevleri.....	319
4.1.2. Güç Kavramı Bağlamında BM Güvenlik Konseyi.....	331
4.1.3. BM Güvenlik Konseyi'nin Güç Sorunsalı Açısından Meşruiyet.....	341
4.1.4. Teorik Açıda BM Güvenlik Konseyi'nin Değerlendirilmesi.....	352
4.2. Güç Kavramı Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nde Daimî Üyelerin Politikaları...355	
4.2.1. ABD.....	355
4.2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği/Rusya Federasyonu.....	369
4.2.2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi.....	369
4.2.2.2. Rusya Federasyonu Dönemi.....	375
4.2.3. Çin Cumhuriyeti (Tayvan)/Çin Halk Cumhuriyeti.....	381
4.2.3.1. Çin Cumhuriyeti (Tayvan) Dönemi.....	381
4.2.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti Dönemi.....	383
4.2.4. Birleşik Krallık.....	394
4.2.5. Fransa.....	404
4.3. BM Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Tartışmalar.....	413
SONUÇ	430
KAYNAKÇA	438
ÖZGEÇMİŞ	467

GİRİŞ

Bu çalışma Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uluslararası sistemdeki rolünü ve işlevlerini araştırmak için hazırlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana argümanı ise BM Güvenlik Konseyi'nin merkez tarafından yararlanılan uluslararası düzeydeki kurumsal müdahale araçlarından biri olduğudur.¹ Samir Amin'in değindiği üzere merkez, ekonomi alanında Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF), Dünya Bankası'ndan (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü'nden (DTÖ) yararlanmaktadır. Askerî alanda ise NATO kurumsal bir müdahale mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu çalışmada ise Amin'in belirttiği uluslararası düzeydeki kurumsal mekanizmalar içerisinde BM Güvenlik Konseyi'nin de olduğu iddia edilmektedir. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu yetkiler ve görevler sayesinde siyasal, ekonomik, hukuki ve askerî açıdan bir müdahale aracına dönüştüğü görülmektedir.

Bu durumun Soğuk Savaş sonrasında gözlemlenebilen bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önce sosyalist ülkeler olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) merkezin müdahalelerine engel olmaktaydı. Fakat SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın kapitalizme eklenmesi ve Çin'in de Mao Tse Tung sonrasında Deng Xiaoping döneminden başlayarak kapitalizmle uzlaşmasıyla birlikte BM Güvenlik Konseyi bağlamında da önemli bir değişim yaşanmıştır. Çünkü artık, Rusya ve Çin tıpkı merkez ülkeler gibi BM Güvenlik Konseyi'ni çevrenin sömürülmesi ya da kontrol altına alınması bakımından bir araç olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu noktada Çin'in ve Rusya'nın "merkez" olabilmeleri açısından mutlaka uluslararası düzeydeki kurumsal mekanizmalara ihtiyaç duyduklarını da belirtmek gerekir. Örneğin; Şangay İşbirliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu ve BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa) bu açıdan önemli girişimlerdir. BM Güvenlik Konseyi de bu yüzden söz konusu ülkeler açısından oldukça önemlidir. BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale aracı olması konusunda

¹ Bu noktada Marksist yaklaşımların BM'yi kapitalizm açısından araçsallaştırılan bir unsur olarak gördüğü vurgulanmalıdır (Bkz: Kelly-Kate S. Pease, *International Organizations Perspectives on Global Governance*, Routledge, New York, 2019, s. 76-87). Fakat bu çalışma Çin ve Rusya'nın yarı merkez statüsü üzerinden bir analiz çerçevesi ortaya koymaktadır (ayrıca bkz: 352. dipnot). Bu anlamda diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ayrıca çalışmada öncelikle Samir Amin'in perspektifi üzerinden hareket edildiğini de vurgulamakta fayda vardır.

örnek olaylar olarak Irak, Suriye, Libya ve Kırım hakkındaki karar süreçleri çalışmada da aktarıldığı üzere önemli bulgular sunmaktadır.

Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin iki ana işlevinin olduğu görülmektedir: Birincisi, uluslararası düzeyde kontrol ve denetim işlevi görenek merkezin çevreyi sömürmesinde araç rolü oynamak; ikincisi ise daimî üyeler arasındaki güç dengesini sağlayan bir yapı olarak statükonun (yani kapitalizmin) sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu noktada ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın merkez ülkeler olduğunu hatırlatmak gerekir. Daha önce sosyalist ülkeler olan ancak artık, kapitalizme eklemlenen Rusya'nın ve Çin'in de "devlet kapitalizmi" aracılığıyla çevre ülkeler için uluslararası sistemde alternatif bir merkez olmaya çalıştıklarını ifade etmek gerekir. Bu nedenle (geçici üyelerin etkisiz performansları da göz önüne alındığında) bütüncül olarak BM Güvenlik Konseyi'nin merkez-çevre ilişkileri bağlamında ele alınması mümkündür.

Bununla birlikte, BM dışında da devletlerin müdahaleler gerçekleştirebildikleri argümanı ileri sürülebilir. BM dışındaki müdahaleler meşru zemine sahip değildir ve ekonomik olarak daha maliyetlidir. Örneğin, Rusya (Kırım) ve Türkiye (Kıbrıs) BM onayı olmadan gerçekleştirdikleri müdahaleler sonrasında yaptırımlarla ya da ambargolarla dahi karşılaşmıştır. Bunun dışında BM aracılığı ile yapılan müdahaleler rıza üretimi bağlamında müdahale yapılan ülkeler açısından meşruiyet zeminine sahip olmaktadır; ancak ülkelerin sadece kendi başlarına yaptıkları müdahalelerde rıza üretimi gerçekleşmemektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi çevre ülkelerin çevre statülerini güçlendiren bir etki ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu ülkeler kendilerine karşı gerçekleştirilecek BM müdahalelerine tekil olarak devletler tarafından gerçekleştirilen müdahalelerde olduğu üzere işgal ya da uluslararası hukukun ihlali gibi argümanlara başvuramamaktadır. Böylece BM çevre üzerindeki tahakkümün hukuksal zemini bakımından da işlev görmektedir. Bu ise çevrenin müdahalelere daha açık olmasına neden olmaktadır.

Bu açıklamaların ardından çalışmanın amacını, araştırma sorularını, teorik ve kavramsal çerçevesini ve yöntemini kısaca ifade etmek gerekir. Öncelikle çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir: 1-BM Güvenlik Konseyi merkez-çevre ilişkilerinde hangi alanlarda ve nasıl araçsal kontrol mekanizması görevini yerine getirmektedir? 2-Sistemik bağlamda Birleşmiş Milletler'in (BM) işlevleri ve görevleri nelerdir? 3-Daimî üyeler Dünya Sistemleri Analizi bakımından merkez-

çevre bağlamında nasıl bir konumda yer almaktadır? 4-Uluslararası sistem, Milletler Cemiyeti (MC) ve BM'nin tarihsel süreci, statükocu ve reformist/revizyonist güçlerin politikaları ve eylemleri analiz edildiğinde genel olarak BM ve özel olarak Güvenlik Konseyi açısından nasıl bir akıbet söz konusu olabilir?

Aktarılan hususlar ve araştırma soruları ışığında bu çalışma için üç ana amaç belirlenmiştir. Birincisi, BM'nin Güvenlik Konseyi'nin yetkileri sayesinde sistemik kontrol ve denetim aracı olarak statükonun sürdürülmesinde önemli rol oynayıp oynamadığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Çünkü sistemik kontrol ve denetim işlevi uluslararası sistemin Fransız Devrimi gibi köklü ve sarsıcı gelişmelerle değişmesinin önlenmesinde oldukça kayda değer rol oynamaktadır. Böylece statüko sürdürülemezse dahi BM kontrollü bir reform ya da revizyon yapılması sayesinde uluslararası sistemin istikrarını koruyabilecektir. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi'nin merkez-çevre ilişkilerinden bağımsız bir yapısının olmadığı aksine merkez-çevre ilişkilerinde yararlanan bir araç olduğu iddiası tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada özellikle çalışmanın özgün katkısı olarak sunulan yarı merkez kavramı da gündeme getirilmektedir. Çalışmada açıklandığı üzere yarı çevreden ayrılan Çin ve Rusya sahip oldukları pek çok önemli özellik (nükleer kapasite ve BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliği gibi) nedeniyle merkeze yakın konumdadır. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi, geçici üyelerinin etkisiz performansları da göz önüne alındığında daimî üyelerin konumları uyarınca bütüncül olarak merkez şeklinde incelenmektedir. Üçüncüsü, BM'nin Güvenlik Konseyi odağındaki mekanizmasının MC'de olduğu gibi tipik bir güç dengesi sisteminin kurumsal ifadesi mi olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır. Literatürde BM hakkında farklı değerlendirmeler olsa da BM'nin güç dengesinin kurumsal tezahürü olduğu savunulmaktadır.

Çalışmanın teorik çerçevesi ise Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi temelinde oluşturulmuştur. Çalışmanın anahtar kavramı olarak güç kavramı belirlendiği için bu çalışmada Realizmden yararlanılması gerekli görülmüştür. Ayrıca uluslararası sistemde var olan güç ilişkilerini analiz edebilmek açısından da Realizm işlevsel bir rol oynamaktadır. Öte yandan Realizmin güç kavramında olduğu üzere BM açısından da yararlanılabilecek önemli bir teorik araç işlevi üstlendiği söylenebilir. Çünkü BM kuruluş aşamasında dahi güç politikalarından kendisini soyutlayamamıştır. BM; ABD, Birleşik Krallık ve SSCB gibi büyük güçlerin girişimleri sonucunda güç dengesi sistemi temelinde oluşturulan bir kurumsal

mekanizmadır. Bunun en önemli göstergesi ise örgütün Güvenlik Konseyi odağında yapılandırılmış olmasıdır. Ayrıca görünüşte eşit bir temsilin olduğu Genel Kurul'da dahi devletler arasındaki güç farklılıklarının oylamalara etki ettiği² dikkate alındığında güç olgusunun örgüt açısından üzerinde durulması gereken bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada yararlanılan diğer teorik çerçeve ise Dünya Sistemleri Analizi'dir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Marksizm'in birçok sosyal bilim disiplini de yansımaları olmuştur. Bu bağlamda Marksizm'den etkilenecek yeni teorilerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu teoriler için genel olarak Marksist yaklaşımlar ifadesi kullanılabilir. Söz konusu teoriler ise Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemleri Analizi'dir. Marksizm toplumları tahlil ederken diyalektik materyalist anlayış çerçevesinde sınıflar arası ilişkileri öne çıkarmaktadır. Bu çerçeveden hareketle önce Bağımlılık Teorisi ortaya çıkmıştır. Teori, sınıfsal boyutu ulus devlet düzeyine aktarmış ve analizini merkez-çevre karşıtlığı üzerinde temellendirmiştir. Daha sonra ise Dünya Sistemleri Analizi gündeme gelmiştir. Bağımlılık Teorisi daha çok ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisine odaklanırken; Dünya Sistemleri Analizi ise uluslararası sisteme odaklanmaktadır.

Dünya Sistemleri Analizi güç kavramını açıklarken de önemli bir teorik araç işlevi görmektedir. Böylece güç kavramı hakkında daha detaylı ve analitik çıkarsamalara ulaşma imkânı elde edilmektedir. Çünkü Realizmin devlet odaklı analizleri güç kavramını açıklarken yetersiz kalmaktadır. Ayrıca Realizm gücü, ulusal güce indirgemektedir. Bu şekilde bir ülkenin gücü tüm yurttaşları temsil etmektedir. Ancak Marksist yaklaşımlar açısından güç, tüm yurttaşları temsil eden bir gösterge değildir. Güç sadece devlet düzeyinde ele alınmayacak; aynı zamanda tekeller ya da kurumlar gibi farklı aktörler temelinde de incelenecektir. Güç kavramı gibi BM Güvenlik Konseyi de Dünya Sistemleri Analizi açısından değerlendirilebilecek bir unsurdur. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin Marksist perspektifin güce yönelik değerlendirmeleri açısından sistemik düzeydeki pozisyonu ve sisteme itaatin sağlanmasındaki rolü nedeniyle analiz edilmesi gerekir. Bu

² Genel Kurul, Güvenlik Konseyi gibi bağlayıcı karar alamasa da göz ardı edilmemesi gerekir. Örneğin, Genel Kurul'da alınan "Barış İçin Birlik Kararı" ile Kore'ye müdahale edilebilmiştir. Ayrıca Genel Kurul kararları normatif bağlamda üyeleri etkilemektedir. Bu nedenle güçlü devletler, zayıf devletleri yaptırım tehditleriyle/ekonomik yardım vaatleriyle etkileyerek kararları yönlendirebilir.

çerçevede BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar ve uyguladığı yaptırımlar aracılığıyla uluslararası sistemde statükonun sürdürülmesinde önemli rol oynadığı aşikârdır (Örn: Libya ve Suriye müdahaleleri).

Ayrıca bu noktada çalışmadaki ana teorinin Dünya Sistemleri Analizi olduğunu vurgulamak gerekir. Çalışmada gerek Marksizm'den gerekse Bağımlılık Teorisi'nden yararlanılsa da asıl teorik çerçeve Dünya Sistemleri Analizi'dir. Marksizm ve Bağımlılık Teorisi Dünya Sistemleri Analizi'nin teorik köklerini oluşturduğundan dolayı Dünya Sistemleri Analizi'nin doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılabilmesi bağlamında söz konusu teorilere çalışma kapsamında yer verilmiştir. Dünya Sistemleri Analizi bağlamında ise Immanuel Wallerstein'in ve Samir Amin'in görüşleri çalışmanın teorik odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Wallerstein'in merkez-çevre-yarı çevre analizi ve Amin'in üçlü/kolektif emperyalizm analizi özellikle vurgulanmalıdır. Realizm ise güç ilişkilerini aktarabilmek için tamamlayıcı bir unsur olarak gerekli yerlerde yer almaktadır.

Kavramsal çerçeve bağlamında ise güç kavramı tercih edilmiştir. Sosyal bilimlerin birçok alanında araştırma konusu olarak belirlenen güç kavramı sosyal olguların incelenmesinde kullanılan anahtar kavramların başında gelmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini de “güç” kavramı hakkında pek çok çalışmanın yapıldığı sosyal bilim disiplinlerinden biridir. Tıpkı diğer sosyal bilim disiplinlerinde olduğu gibi Uluslararası İlişkiler disiplini çalışmalarında da “güç” üzerinde uzlaşma bulunmamaktadır. Güç hakkında çeşitli tanımlamalar, teoriler ve açıklamalar birçok bilim insanı tarafından kendi teorik bakış açıları, disiplinleri, ideolojileri ve yaşadıkları toplum/zaman çerçevesinde ortaya koyulmuştur. Bu durum güç kavramının/olgusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuş ve kavrama/olguya derinlik kazandırmıştır. Fakat aynı zamanda kavramın karmaşıklaşmasına ve üzerinde uzlaşma sağlanamamasına da neden olmuştur. Ancak gerek sosyal bilimlere gerekse Uluslararası İlişkiler disiplini açısından pek çok olay, hipotez ve teoriye yaptığı katkıdan ötürü güç kavramının bu alanlara fayda sağladığı söylenebilir. Çünkü bu tip anahtar kavramlar bilimsel çalışmalarda hem bir kılavuz işlevi görmesi açısından hem de çalışmayı belirli bir çerçevede tartışabilmeyi sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada güç kavramı merkeze alınmıştır.

Güç kavramı/olgusu ele alınırken şüphesiz nasıl bir tanımlama yapıldığı, hangi öğelerin güç unsurları olarak ele alındığı oldukça önemlidir. Çünkü yapılan

tanımlamalar ve gücü oluşturan unsurlara dair bakış açısı araştırmalara yön vermekte, araştırmanın amaç ve kapsamını belirlemektedir. Güç hakkındaki literatür incelendiğinde güce yönelik farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar dört ana kategori altında sınıflandırılabilir. Birincisi, gücü kapasite ya da yetenek şeklinde ele alan perspektiftir. Burada güç unsurları ve bileşenleri aktörlerin sahip olduğu kapasite ve yetenekler temelinde incelenmektedir. İkincisi, güç bir ilişki unsuru olarak kabul edilmektedir. Üçüncüsü, gücün çok boyutlu bir yaklaşımla analiz edildiği söylenebilir. Yani gücün hem görünür düzeyde doğrudan etkileri hem de dolaylı olan ve ilk bakışta kolaylıkla gözlemlenemeyen etkileri araştırılmaktadır. Dördüncüsü, gücü sistemik düzeyde sorgulayan yaklaşımdır. Bu yaklaşımda güç, uluslararası sistem bakımından ele alınmaktadır.

Bu noktada aktarılan teorik ve kavramsal çerçevenin pratik düzeyde de ifade edilmesi uygun olacaktır. BM açısından güç olgusuyla ilgili olarak bazı önemli hususları vurgulamakta fayda vardır. Birincisi, BM'nin selefi olan Milletler Cemiyeti (MC) süreci irdelendiğinde güç politikalarının önemli etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, MC'nin dönemin en güçlü devletlerinden olan Britanya İmparatorluğu ve Fransa hâkimiyetindeki yapısı öne sürülebilecek önemli bir argümandır. İkincisi, BM'nin kuruluşu itibariyle tıpkı MC gibi güçlü devletler temelinde oluşturulmuş bir örgüt olmasıdır. Bilindiği gibi BM; ABD, Birleşik Krallık ve SSCB'nin çabaları sonucunda kurulmuştur. Bu devletler söz konusu dönemde üç büyükler olarak da nitelendirilmekteydi. Dolayısıyla örgüt kuruluşu itibariyle güç politikalarının merkezinde ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, örgütün en önemli organı olan Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve uygulamalarıdır. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi'nin tüm devletleri (üye olmayanları dahi) etkileyecek kararlar alabilmesi ve kolektif meşru müdafaa konusunda tek yetkili merci olması önem arz etmektedir.

Burada belirtilen hususlara dair ampirik kanıtlara da ulaşılabilmektedir. Örneğin, MC'de özellikle Britanya İmparatorluğu'nun ve Fransa'nın örgütün işleyişinde ve karar alma mekanizmalarında etkili olduğu görülmektedir. Bu devletlerin dönemin güçlü devletleri oldukları düşünüldüğünde bu durum söz konusu tespiti doğrulamaktadır. Özellikle Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin bazı maddeleri ve MC'nin uygulamaları bu açıdan somut göstergeler olarak belirtilebilir. Bu

çerçevede 22. madde³ aracılığıyla Britanya İmparatorluğu ve Fransa kendi sömürgeleri üzerindeki kontrollerini manda sistemi sayesinde korumaya çalışmıştır. Diğer sömürge ya da bağlı bölgeler için bağımsızlık/self determinasyon olasılıkları üzerinde durulmasına karşın (örneğin, Türk İmparatorluğu ifadesi ile Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bölgeler) kendi sömürgeleri açısından bu durum doğrudan dile getirilmemiş ve söz sahibi oldukları vesayet mercilerince yönetimlerinin sürdürülmesi sağlanmıştır. Bunun dışında uygulamalar ve örgütün performansı bağlamında ise şu durumu hatırlatmakta fayda vardır: MC Konseyi'nin en önemli üyeleri olan Britanya ve Fransa kendi çıkarları açısından sakıncalı gördükleri için Japonya'nın, Almanya'nın ve İtalya'nın saldırganlıklarını önleme konusunda etkili ve caydırıcı kararlar almamıştır. Böylece MC'deki Konsey üyeliği pozisyonunun uluslararası alanda barışın sağlanması ve çatışmaların önlenmesi amacı yerine ulusal çıkarların korunması bağlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda değinilebilecek bir başka önemli madde ise silahlanmanın kontrol altına alınmasına ilişkin hükümleri bildiren ve bu konuda tek yetkili birimin MC Konseyi olduğunu belirten 8. maddedir.⁴ Ancak bu madde her ne kadar Britanya ve Fransa için avantaj teşkil etse de uygulamada sonuçlar farklı bir yönde seyretmiştir. Bu bağlamda özellikle 1930'larda Almanya silahlanma yarışında önemli bir rekabete girmiş ve askerî kapasitesini artırmış; buna karşın MC Konseyi'nin en etkili iki üyesi olan Britanya ve Fransa'nın etkisiz kaldıkları görülmüştür. Bu nedenle antlaşma maddesindeki avantaj realpolitik gelişmeler sonucunda hükmünü yitirmiştir. Ancak yine de MC Konseyi'ne bu şekilde önemli yetkiler veren maddeler aracılığıyla Britanya ve Fransa'nın MC Konseyi nezdindeki yetkilerini revizyonist güçlerle giriştikleri pazarlıklarda ve müzakerelerde kullandıklarını belirtmek gerekir. Dolayısıyla MC Sözleşmesi maddelerinin birçoğu uygulamada başarısız olsa da Britanya ve Fransa MC aracılığıyla diplomatik alanda kendi açılarından en avantajlı konuma erişme amacına ulaşmaya çalışmıştır.

BM'nin yapısı incelendiğinde yine güç olgusu ile karşılaşılmaktadır. BM'nin en önemli organı olan Güvenlik Konseyi'nin önemli konularda karar alma mekanizmalarında tek yetkili güç olması ve gerekli durumlarda kuvvet kullanma yetkisine haiz olması (meşru müdafaa dışında kuvvet kullanmanın yasak olduğu

³ Bkz: A. Leroy Bennett, James K. Oliver, Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler, çev. Nasuh Uslu, BB101, Ankara, 2015, s. 535-536.

⁴ Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 531.

düşünüldüğünde bu yetkinin önemi çok daha fazladır) çok açık şekilde güç eksenli yapıyı ortaya koymaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi beş daimî üyenin kontrolünde olan ve oldukça dar çerçevede hareket eden bir yapı ekseninde oluşturulmuştur. Ayrıca uluslararası sistemde bir devlet ne kadar güçlü olursa olsun diğer devletlere istediklerini yaptırmak için açıkça güç unsurlarından yararlanması meşru görülmeyecektir. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi güçlü devletlere meşruiyet olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet işlevi daimî üyelerin statükoyu koruyabilmeleri açısından katkı sunmaktadır. Çünkü burada bir anlamda rıza üretimi gerçekleşmektedir. Meşruiyet diğer devletlerin daimî üyelerin aldıkları kararları uygulamalarında rıza üretimi rolü oynamaktadır.

Çalışmada yöntem konusunda ise genel olarak nitel yöntem tercih edilmiştir. Ancak gerekli durumlarda nicel yöntemden de yararlanılmıştır. Buna ek olarak örnek olay incelemelerine başvurulmuştur. Elde edilen verilerin ve yapılan çıkarsamaların doğruluğunun ölçülmesi açısından örnek olay incelemeleri tekniği çalışmaya önemli katkılar sunmaktadır. Bu noktada analiz düzeyinin de uluslararası sistem olduğunu vurgulamak gerekir. Analiz düzeyi olarak uluslararası sistemin belirlenmesinin üç ana nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Realizmin güç olgusuna dair tespitlerinde uluslararası sistemin daima dikkate alınan bir unsur olması; ikincisi, Dünya Sistemleri Analizi'nin odak noktasının uluslararası sistem olması ve üçüncüsü, BM'nin uluslararası sistemde önemli bir rolünün olmasıdır. Çalışmanın kapsamı ise uluslararası ilişkilerde güç kavramı ve bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ile sınırlandırılmıştır.

Son olarak çalışmanın içeriğini kısaca ifade etmek gerekmektedir. Birinci bölüm çalışmanın kapsamı, sınırlılıkları ve amaçları doğrultusunda belirlenen Uluslararası İlişkiler teorilerinden Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi temelinde hazırlanmıştır. Bu teoriler güç kavramı ve BM Güvenlik Konseyi konusunda yapılacak açıklamalar, elde edilecek bulgular ve ortaya koyulacak analizler bakımından teorik çerçevenin oluşturulmasını sağlamıştır. İlk olarak, neden bu iki teorinin çalışmanın teorik çerçevesini oluşturduğu açıklanmaktadır. Ardından Realizmin güç kavramına ilişkin açıklamaları ve Realizm'in BM Güvenlik Konseyi'nin işleyişine ve uygulamalarına dair sunduğu perspektif ele alınmaktadır. Daha sonra Dünya Sistemleri Analizi'ni doğru şekilde aktarabilmek için Marksist yaklaşımlar açısından güç kavramı ve BM Güvenlik Konseyi'nin durumu analiz

edilmektedir. İlk olarak, Marksizmin çalışma kapsamındaki teorik analizleri çalışmanın bütünlüğüne ışık tutacak şekilde aktarılmaktadır. İkincisi, Bağımlılık Teorisi tarafından ortaya koyulan açıklamalar çalışma kapsamında sunulmaktadır. Son olarak, çalışmanın ana teorik çerçevesi olan Dünya Sistemleri Analizi güç ve BM Güvenlik Konseyi açısından incelenmektedir.

İkinci bölümde ise çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan güç kavramına odaklanılmaktadır. Burada güç kavramı hakkında gerek sosyal bilimler gerekse Uluslararası İlişkiler açısından literatürdeki yaklaşımlar ele alınmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar bölümün sonunda bütüncül şekilde analiz edilip çalışma kapsamında çıkarsamalar yapılacaktır. Öte yandan bu bölümde literatürdeki yaklaşımlar dikkate alınarak güç kavramının dört ana kategori içerisinde analiz edilmesi uygun bulunmuştur. Bu nedenle güç; kapasite veya yetenek açısından, ilişki unsuru olarak, sistemik bakımdan ve çok boyutlu yaklaşımlar bağlamında incelenmektedir. Böylece hem güç kavramına yönelik sunulan farklı perspektiflerle kavramın anlaşılması için çaba gösterilecek hem de uluslararası ilişkilerde güç olgusunun rolü irdelenecektir.

Üçüncü bölümde öncelikle, BM'nin kuruluş süreci ve bu süreçle bağlantılı olarak MC dönemi incelenecektir. Daha sonra MC'nin ve BM'nin mekanizması güç olgusu ışığında analiz edilmektedir. Bu örgütlerin güç bağlamında nasıl rol üstlendiği ve güç politikalarıyla ilişkileri sorgulanmaktadır. Ardından hem güç olgusunun hem de MC ve BM örgütlerinin anlaşılması açısından büyük önem arz eden bazı konu başlıkları özel olarak tartışılmaktadır. Bu yüzden egemenlik sorunsalı, anarşi olgusu, müdahale meselesi, kuvvet kullanma hususu ve meşruiyet sorunsalı hakkında çalışmanın içeriğine yönelik gerekli açıklamalar yer almaktadır.

Dördüncü bölümde ise BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı, daimî üyeleri ve işlevleri-faaliyetleri hakkında açıklamalar yapılacaktır. İlk olarak, teknik bilgiler çerçevesinde örgütün yapısı ve faaliyetleri incelenmektedir. Daha sonra bütüncül olarak bu organ çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesi açısından sorgulanmaktadır. Ardından daimî üyeler analiz edilmektedir. Daimî üyelerin politikaları ve eylemleri çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesi bağlamında tartışılmaktadır. Ayrıca elde edilen bulgular ve çalışmada yapılan tespitler ışığında genel olarak BM ve özel olarak ise BM Güvenlik Konseyi'ne dair geleceğe yönelik birtakım çıkarımlar yapılacaktır. Bu çıkarımlardan yola çıkarak elde edilen öngörüler aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

KAPSAMINDA GÜÇ KAVRAMI

Bu bölümde güç kavramını ve BM Güvenlik Konseyi'ni analiz edebilmek için teorik çerçeve olarak Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi incelenecektir. Bu iki teorinin varsayımları, argümanları ve tezleri göz önüne alındığında Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde konu bağlamında en açıklayıcı kapsama sahip oldukları düşünülmektedir. Bu noktada kısaca bu teorilerin konuya ilişkin önemine değinmek gerekmektedir.

Realizm; göreceli çıkarlar, sıfır toplamlı oyun yaklaşımı, güç, güç politikaları ve güç dengesi gibi unsurlar temelinde uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi analiz etmektedir. Bu açıdan özellikle güç kavramını anlayabilmek için önemli bir teorik araç imkânı sunmaktadır. Öte yandan BM özelinde ise örgütün beş büyük güç temelinde yapılandırılan en önemli organı olan BM Güvenlik Konseyi Realizm bağlamında ele alınabilecek önemli bir konu başlığıdır. Zira burada da güç olgusunun ve güç politikalarının Realizm açısından karşılık bulduğu görülmektedir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin uygulamaları, performansı ve aldığı kararlar bu konuda ampirik kanıtlar sunmaktadır.

Dünya Sistemleri Analizinin tercih edilmesinin nedeni ise Realizmin devlet odaklı açıklamalarının hem güç olgusunu hem de BM Güvenlik Konseyi'ni analiz ederken yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Dünya Sistemleri Analizi güç ve BM Güvenlik Konseyi hakkında önemli açıklayıcı argümanlara ve teorik çerçeveye sahiptir. Çünkü Dünya Sistemleri Analizi sınıfsal bakış açısına sahip olduğu için konu kapsamında son derece işlevsel bir rol üstlenecektir. Bu bağlamda teorinin üzerinde durduğu sistemik kontrol araçları ve merkez-çevre ilişkileri gibi konu başlıkları gücü ve BM Güvenlik Konseyi'ni değerlendirebilmek açısından önemlidir.

Marksizm ve Bağımlılık Teorisi ise Dünya Sistemleri Analizinin argümanlarını ve önermelerini aktarabilmek açısından yardımcı unsurlar olarak işlev görecektir. Çünkü Dünya Sistemleri Analizinin teorik altyapısı ve ulaştığı sonuçlar bakımından Marksizm ve Bağımlılık Teorisi önemli teorik kaynaklar ve başlangıç

noktası işlevi görmüştür. Bu bakımdan Dünya Sistemleri Analizinin perspektifini doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarabilmek için Marksizmden ve Bağımlılık Teorisinden çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları ölçüsünde yararlanılacaktır. Böylece Dünya Sistemleri Analizinin teorik önermelerini ve çıkarımlarını detaylı bir şekilde sunmak mümkün olacaktır.⁵

Bu noktada Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi gibi ilk bakışta birbiriyle uzlaşmaz görünen iki teorik çerçevenin çalışmanın teorik bütünlüğü bakımından sorun teşkil edebileceği ya da bir çelişkiye yol açabileceği öne sürülebilir.⁶ Fakat bu iki teorinin görünüşte çelişkili görünen argümanlarının çalışmanın kapsamı ve çalışmada incelenen olgular çerçevesinde bir çelişkiye yol açmayacağı; aksine birbirini tamamlayıcı bir işlev göreceği iddia edilebilir. Bu hususta birtakım açıklayıcı ifadelerle bu iddiayı daha açık bir şekilde ortaya koymak elzemdir.

Öncelikle Realizmin daha önce belirtildiği üzere devlet odaklı perspektifi güç ilişkilerini ve BM Güvenlik Konseyi'ni irdelerken bazı durumlarda açıklayıcı bir işlev görse de buna karşın bazı durumlarda yetersiz kalmaktadır. Örneğin, BM'nin bir güç dengesi aracı olarak değerlendirilmesi ve güç politikaları açısından Realizm son derece açıklayıcı bir işleve sahiptir. Fakat IMF, DB, DTÖ ve NATO gibi kurumların uluslararası sistemde ortaya çıkardıkları etkilerin incelenmesinde,

⁵ Ayrıca çalışmada sıklıkla görüşlerine başvuru yapılan Samir Amin'in analizlerinin ve argümanlarının anlaşılması açısından da Marksizm ve Bağımlılık Teorisi hakkında konu kapsamında açıklamaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Amin'in görüşleri hem Marksizm ve Bağımlılık Teorisi hem de Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak Amin'in merkez-çevre ilişkilerine ve uluslararası sisteme odaklanması nedeniyle argümanlarının ve teorik pozisyonunun Dünya Sistemleri Analizi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta fayda vardır. Amin Marksizm ve Bağımlılık Teorisi ile ilgili çalışmalarda yararlanılan bir teorisyen olduğu için söz konusu teorilerin incelenmesi Amin'in teorik pozisyonunun anlaşılması açısından katkı sunacaktır. Buna ek olarak Andre Gunder Frank'ın da önce Bağımlılık Teorisi içerisinde yer aldığı daha sonra ise Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde çalışmalar yaptığını belirtmek gerekir. Bu nedenle Bağımlılık Teorisi Andre Gunder Frank'ın anlaşılması açısından da çalışmaya katkı sunacaktır.

⁶ Burada Robert Gilpin'in belirttiği bazı önemli hususları vurgulanmalıdır. Gilpin, Realizmin ve Marksizmin genellikle birbiriyle zıt oldukları argümanına karşı farklı bir fikir öne sürmektedir. Bu teorilerin uluslararası ilişkiler hakkında benzer yaklaşımları benimsemeleri ve uluslararası ilişkileri devletler arasındaki güç farklılıkları temelinde açıklamaları kanıt olarak sunulmaktadır. Savaş, emperyalizm ve değişim gibi olgular da devletler arasındaki eşitsiz güç büyümesinin sonucu olarak görülmektedir (Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 93). Ayrıca Niccolò Machiavelli'nin *Prens* eseri ile Antonio Gramsci'nin *Modern Prens* eseri arasında da bazı hususlarda benzer yaklaşımlara rastlanmaktadır. Örneğin; Gramsci, modern dönemde presten siyasal partiye olan dönüşüme değinmektedir. Gramsci, Machiavelli'nin *Prens* eserindeki düşüncelerini Marksist perspektiften değerlendirerek ve bu bağlamda modern prensi (siyasal partileri) ele almaktadır. Bir başka örnek ise Machiavelli'nin savaşmanın iki yolu olarak yasal ve zor kullanmayı ifade etmesi (Kentaur Kheiron) ile Gramsci'nin rıza üretimi ve zor gücü kavramlarıdır. Bu da Realizm-Marksizm arasındaki bir bağlantı olarak dile getirilebilir. Dünya Sistemleri Analizinin köklerini oluşturan Marksizmin Realizmle kurduğu bu bağlantı gibi Dünya Sistemleri Analizi ile Realizm arasında da benzer bir bağlantı kurulabilir.

devletler arasındaki üretim ve iş bölümü açısından var olan eşitsizliklerin açıklanmasında ve BM'nin merkez kapitalist ülkeler tarafından nasıl değerlendirildiğinin analiz edilmesinde Realizm yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu noktada Dünya Sistemleri Analizi açıklayıcı bir rol üstlenecektir. Böylece Realizmin söz konusu yetersizliği giderilecektir. Öte yandan Dünya Sistemleri Analizi ise güç dengesi, güç politikaları ve devlet odaklı analizler bakımından Realizm kadar güçlü açıklamalar sunamamaktadır. Bu nedenle her iki teori birbirini tamamlayan bir işlev üstlenecektir. Böylece hem devlet düzeyinde hem de sınıf perspektifinden sunulacak açıklamalarla güç olgusunun ve BM Güvenlik Konseyi'nin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi mümkün olacaktır.

Bu hususlara ek olarak belirtmek gerekir ki her iki teori de inceledikleri unsurları “güç olgusu” ışığında analiz etmektedir. Örneğin, Realizmde devletler güçlü ve zayıf gibi nitelendirmeler çerçevesinde maddi ve beşerî unsurlar eşliğinde değerlendirilmektedir. Keza Dünya Sistemleri Analizi de Realizmde olduğu gibi uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi analiz ederken güç olgusundan yararlanmaktadır. Örneğin, merkez-çevre ilişkilerinde merkezin çevre üzerindeki tahakkümü aktarılırken ve sistemik düzeydeki kontrol ve denetleme araçlarının işlevleri tartışılırken güç olgusuna başvurulmaktadır. Bu bağlamda güç olgusu ve BM Güvenlik Konseyi açısından oldukça büyük önem arz eden müdahale, egemenlik ve anarşi sorunsallarının anlaşılması bakımından da hem Realizm perspektifinden devlet odaklı analizlere hem de Dünya Sistemleri Analizinin perspektifinden sınıfsal temelli açıklamalar da çalışmaya önemli katkılar sunacaktır.

Ayrıca hem Realizm hem de Dünya Sistemleri Analizi uluslararası hukuk ve meşruiyet konusunda da benzer perspektife sahiptir. Her iki teori de Liberallerde olduğu gibi uluslararası hukuka bağımsız bir rol ya da üst otorite rolü atfetmemektedir. Bunun yerine her iki teori de uluslararası hukukun ve meşruiyet araçlarının güçlü devletler/aktörler tarafından kontrol edildiğini iddia etmektedir. Bu argümanlar çalışmada özel olarak irdelenen meşruiyet sorunsalının anlaşılması açısından çalışmaya katkı sunacaktır. Bunun dışında hem Realizmin hem de Marksizmin/*Dünya Sistemleri Analizi'nin* uluslararası örgütleri aktör⁷ olarak kabul

⁷ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, 6. Baskı, Dora, Bursa, 2021, s. 385. Davut Ateş çalışmada aktörlük meselesini sadece Realizm ve Marksizm açısından değerlendirmektedir. Ancak Dünya Sistemleri Analizi de benzer perspektifi benimsediği için tarafımızca italik olarak bu değerlendirmeye eklenmiştir.

etmedikleri unutulmamalıdır. Son olarak Realizm ve Dünya Sistemleri Analizinin bir diğer ortak yanı ise rekabete, çatışmaya ve göreceli çıkarlara odaklanmalarıdır. Bu bağlamda dile getirilen ortak özellikler dikkate alındığında her iki teorinin de çalışma kapsamında birbiriyle örtüşen argümanlarından yararlanılarak teorik bütünlük sağlanmaktadır.

1.1. Realizmde Güç Kavramı

1.1.1. Klasik Realizmde Güç Kavramı

Güç kavramının ve güç olgusunun Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde kendisine en fazla yer bulduğu teori Realizm olmuştur. Güç, Realist teori açısından merkezî bir konuma sahip olup teori içerisindeki en önemli kavramsal araç olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla teori açısından güç odak noktası olmuş ve yapılan analizler güç temelinde şekillenmiştir. Fakat birçok Realist yazar teorinin genel ilkeleri konusunda hemfikir olsalar da gücün tanımı ve gücün unsurları gibi bazı hususlarda farklı fikirleri ve bakış açılarını ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan söz konusu görüşler incelenerek ve tartışılarak Realizmin güç kavramına yönelik değerlendirmeleri aktarılmaya ve analiz edilmeye çalışılacaktır.

Realizm ve güç kavramı arasında var olan yakın ilişkinin uluslararası politika konusundaki çatışma ve rekabet eksenli kavrayıştan kaynaklandığı söylenebilir. Realistler uluslararası politikadaki faaliyetleri açıklamak için güç kavramına odaklanılması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Fakat Realistler arasında hem gücün kavramsallaştırılması hem de gücün ölçülmesi konusunda farklılıkların olduğu bilinmektedir. Örneğin, bazı Realistler gücü bir ülkenin nüfusu ve askerî kapasitesi gibi doğrudan gözlemlenebilen ve ölçülebilen maddi unsurlar temelinde tanımlarken; bazı Realistler ise gücü ilişkisel bir unsur şeklinde ele alarak uluslararası sistemdeki diğer aktörler üzerinde etkili olma durumu olarak incelemektedir. Bunun dışında önemli bir farklılık da gücün bir amaç ya da bir araç biçiminde değerlendirilmesidir.⁸

Realizmin başlangıcı ise Thucydides'in analizlerine kadar götürülebilir. Çünkü Thucydides, güç politikalarını bir insan davranışı yasası şeklinde aktarmaktadır. Böylece Klasik Realizm biçiminde sınıflandırılan görüşlerin oldukça

⁸ Brian C. Schmidt, "Competing Realist Conceptions of Power", *Millennium-Journal of International Studies*, Cilt 33, Sayı 3, Haziran 2005, s. 526-527.

köklü bir tarihe dayandıkları ortaya çıkmaktadır. Klasik Realistler, güç birikimi ve diğerleri üzerinde baskın olma durumunu insan doğasının temel bir yönü olarak tahlil etmektedir. Bu kapsamda devletler de kendilerini oluşturan asli unsurlardan olan insanların karakterlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı devletleri çıkarıcı ve egoist birimler olarak yorumlamaktadır. Bu yüzden Klasik Realistler neden uluslararası politikanın güç politikaları ile bağdaştırıldığını insan doğası temelinde açıklamaktadır.⁹ Bu bağlamda siyasetin güç için yapılan bir mücadele olduğu iddiasının başta Thucydides, Niccolò Machiavelli ve Klasik Realizmin temellerini oluşturan tüm diğer yazarlar tarafından genel bir kabul gördüğü söylenebilir.¹⁰ Bu tespiti doğrulayabilmek adına söz konusu Klasik Realistlerin görüşlerini ve analizlerini tartışmak elzemdir. İlk olarak daha önce belirtildiği üzere pek çok kişi tarafından Klasik Realizmin ilk temsilcisi rolü atfedilen Thucydides ile başlanması yerinde olacaktır.

Thucydides'in güç olgusu kapsamında ele alınabilecek görüşlerini inceleyebilmek için öncelikle genel olarak Yunanistan hakkındaki saptamalarına değinilmelidir. Çünkü Thucydides'in yaşadığı dönem itibariyle günümüzdeki Yunanistan'ın teritoryal sınırları içerisinde ve Batı Anadolu kıyı bölgesinde pek çok siyasal yapı (site/şehir/devlet) yer almaktaydı. Bu siyasal yapıların kendi aralarında siyasal, sosyal, ekonomik ve askerî olmak üzere birçok bakımdan ilişkileri olmuştur. Bu ilişkiler açısından öne çıkan önemli olgulardan biri de şüphesiz güç olgusudur. Bu yüzden genel olarak Yunanistan'a dair bazı önemli hususları tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Burada ilk olarak, Yunanistan hakkındaki şu önemli noktayı hatırlatmak gerekir: Yunanistan güçlendikçe ve servet birikimi önceki düzeyleri aştıkça gelirlerde ortaya çıkan büyümenin çoğu şehirde durağan bir imtiyaza sahip kalıtsal krallıkların yerine tiranlıkların kurulmasına neden olduğu görülmektedir. Bu durum ayrıca Yunanistan'da¹¹ donanmaya ve denizden yararlanılmasına ağırlık

⁹ B. C. Schmidt, a.g.m., s. 527.

¹⁰ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s. 40.

¹¹ Yunanistan ifadesi, bölgedeki Yunan şehir devletlerini kapsayan ve bu şehir devletlerinin buldukları coğrafyayı tanımlayan bir ifade olarak kullanılmaktadır. Bölgede birçok siyasal yapı (şehirler) birbiriyle siyasal, ekonomik ve askerî ilişkiler içerisine girmiştir. Bu siyasal yapılar egemen ve bağımsız birimlerdir. Dolayısıyla Thucydides'in bölge hakkında güç odaklı değerlendirmelerinin modern dönemdeki güç perspektifinden uluslararası sisteme dair analizlerle paralellikler içerdiği düşünülebilir. Thucydides'in Realizm içerisinde değerlendirilmesinin nedenlerinden biri de budur.

verilmesini sağlamıştır.¹² Dolayısıyla bölgedeki siyasal yapılar arasındaki rekabetin, savaşların ve güç mücadelesinin bu değişimden önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir.

İkinci olarak, Yunanistan açısından vurgulanması gereken husus, Corinth¹³ şehrinin tıpkı Isthmus¹⁴ gibi daima önemli bir ticaret merkezi olmasıdır. Bu durumun önemi daha önceki dönemlerde deniz yerine ulaşımın kara yoluyla yapıldığı zamanlarda Yunanlıların Peloponnese (Mora) içinde ve dışında birbirleriyle ticaret yapmak için Corinth topraklarından geçmek zorunda kaldıkları hatırlanacak olursa daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Bu nedenle önceki dönemlerde de Corinth'in ekonomik bir güç olduğu dikkate alınmalıdır. Öte yandan Yunanlılar daha çok deniz ulaşımına yöneldiğinde Corinthlilerin bir filo edindiği ve korsanlığı ortadan kaldırmaya çalıştıkları görülmektedir. Böylece her iki açıdan (kara ve deniz) da avantajlı konuma gelen Corinth bu şekilde elde ettiği gelirler üzerinde güçlü bir kontrol sağlamıştır. Fakat daha sonra İyonyalılar arasında donanma gücü konusunda gelişme kaydedilmiştir. Bu gelişmenin ilk Pers kralı olan Cyrus ve oğlu Cambyses döneminde gerçekleştiğini eklemek gerekir. Söz konusu dönemde Cyrus ve İyonyalılar arasındaki savaşlarda bir süre kendi deniz bölgelerinin tamamını kontrol ettikleri bilinmektedir. Sonraki süreçte ise Samos (Sisam) tiranı olan Polycrates, Cambyses döneminde donanmayı kullanarak birkaç ada üzerinde kontrol sağlamıştır. Bunun dışında Foçalıların da Massalia'yı (Marsilya) kolonileştirirken Kartacalılar'a karşı bir deniz savaşı yaptıkları ve kazandıkları belirtilmelidir.¹⁵ Hem Samos hem de Foça İyonya¹⁶ bölgesi içerisindedir. Thucydides burada bahsi geçen iki şehir aracılığıyla İyonyalıların deniz gücü üstünlüğünü değerlendirmektedir.

Thucydides daha sonra ise Persler ve İyonyalılar arasında meydana gelen güç mücadelelerinin ardından Yunanlılar-Persler ve Sparta-Atina arasında yaşanan güç rekabetini incelemektedir. Bu dönemde Yunan tiranlarının devrilmelerinden kısa süre sonra Atinalılar ile Persler arasında Maraton Savaşı yaşanmıştır. Daha sonra ise ciddi

¹² Thucydides, *The Peloponnesian War Oxford World's Classics*, Çev. Martin Hammond, Oxford University Press, New York, 2009, s. 8-9.

¹³ Corinth (Korint), Mora yarım adasında bulunan bir şehirdir.

¹⁴ Korint Kıstağı olarak bilinen yer. Isthmus, Mora Yarımadası'nı Yunanistan anakarasına bağlamaktadır. Bkz: Encyclopædia Britannica, Isthmus of Corinth, <https://www.britannica.com/place/Isthmus-of-Corinth> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

¹⁵ Thucydides, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶ Anadolu'nun batı kıyılarının merkez kesimini oluşturan bölgedir. Bkz: Encyclopædia Britannica, Ionia, <https://www.britannica.com/place/Ionia> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

bir tehlikeyle karşılaşıldığında yani Perslerin Atina'yı işgali söz konusu olduğunda Yunanlılar bir ittifak oluşturmuş ve bu ittifakın başına da dönemin öncü gücü olan Sparta geçmiştir. Atinalılar ise Pers işgali karşısında şehirlerini terk etmiştir. Ancak söz konusu ortak çabayla başarı elde edilmiş ve kontrol tekrar sağlanmıştır. Fakat kısa süre sonra Yunanlıların tekrar ayrıştıkları görülmektedir. Bu durumda hem müttefik savaşçıları hem de Pers Kralı tarafından devrilenler iki ayrı grupta toplanmıştır. Böylece Atinalılar ve Spartalılar etrafında oluşan iki grup ortaya çıkmıştır. Çünkü Atina ve Sparta bariz şekilde en güçlü devletlerdi. Bunlardan Atina deniz gücü bakımından öne çıkarken; Sparta ise kara gücü bakımından öncü konumdaydı. Dolayısıyla oluşturulan savunma ittifakının kısa süre sürdüğü ve farklılıklar nedeniyle Sparta ve Atina liderliğinde iki blok oluştuğu söylenebilir.¹⁷

Bu noktada ayrıca Pers Savaşı'ndan bu bloklaşmaya kadar geçen süreçte Yunanlılar arasında birbirini izleyen ateşkes ve savaş durumlarının yaşandığını da eklemek gerekir. Bu husus önem arz etmektedir. Zira böylece her iki tarafın da askerî açıdan savaşa iyi hazırlanmaları mümkün olmuş ve önemli deneyimler elde edilmiştir. Öte yandan ortaya çıkan Sparta hegemonyasının müttefiklerinden bir haraç talebi söz konusu olmamıştır. Fakat Sparta'nın özellikle kendi çıkarları açısından oligarşik düzenin garanti altına alınması için özel çaba sarf ettiği göz ardı edilmemelidir. Buna karşın Atina ise farklı bir yol izlemiştir. Atina kendisine bağlı şehirleri gemilerinden yoksun bırakmış ve haraç ödemesi almıştır. Sadece Sakız ve Midilli kapsam dışında kalmıştır. Ayrıca bu savaştaki Atina kaynaklarının Perslere karşı oluşturulan ittifakın birleşik gücünün elindeki kaynaklardan daha fazla olduğunu hatırlatmak gerekir.¹⁸

Atina süreç içerisinde giderek güçlenmiş ve imparatorluğunun gücünü korumayı başarmıştır. Sparta ise Atina'nın gücündeki artışın farkında olsa da bu durumu engellemek adına yeterince aktif tutum sergileyememiştir. Zorunlu olmadığı müddetçe Sparta savaştan kaçınmıştır. Ayrıca Sparta'nın kendi anayurduna yakın topraklarda meydana gelen savaşlarla meşguliyeti yüzünden de engellendiği belirtilmelidir. Fakat Atina'nın büyüyen gücünün görmezden gelinmesi bir süre sonra mümkün olmamıştır. Buna ek olarak Atina'nın Sparta'nın müttefiklerine karşı saldırıya geçtiği görülmektedir. Bu nedenle Sparta'nın tahammül edebileceği nokta

¹⁷ Thucydides, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁸ Thucydides, *a.g.e.*, s. 11.

aşmıştır. Bu ise Sparta'nın Atina'ya karşı saldırıya geçmesine neden olmuştur. Hatta bu gelişmeler Sparta'yı eğer imkânı olursa Atina'nın gücünü yok etmeye yönelik bir tasarıya da yönlendirmiştir.¹⁹ Böylece tipik bir güç dengesi uygulamasıyla karşılaşıldığı gözlemlenmektedir. Çünkü güçlenen ve hegemonya potansiyeli taşıyan Atina'ya karşı Sparta önderliğindeki dengeleme koalisyonu ile karşılık verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Thucydides'ten sonra Klasik Realizm sınıflandırması içerisinde değerlendirilen ve Realizmin öncüsü olarak kabul edilebilecek önemli bir isim de Niccolò Machiavelli'dir. Machiavelli'nin Prens adlı eserinde ortaya koyduğu görüşleri incelendiğinde bu tespitin doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Zira Machiavelli eserde Prens'e yönelik önerilerinde ve eserdeki genel yaklaşımında sıklıkla güç olgusunu incelemektedir. Bu konuda somut olarak Machiavelli'nin öne çıkan bazı önemli tespitlerine bakıldığında güç olgusunun onun yaklaşımındaki belirleyici rolü anlaşılmaktadır.

Örneğin; Machiavelli, kendi bölgesi dışındaki bir bölgeyi fetheden bir kişinin kendisinden güçsüz konumdaki birimlerin önderi olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca kendisinden güçlü olan birimleri ise zayıflatmak için ısrarlı bir şekilde çaba göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Buna ek olarak kendi gücüyle eşit konumdaki bir yabancı gücün bölgeye girişinin engellenmesi de üzerinde durulan önemli bir husustur. Bu yabancı gücün bölgeye girişi ise Machiavelli'ye göre ancak aşırı hırs ya da korku gibi faktörler nedeniyle statükodan memnun olmayanların faaliyetleri sonucunda mümkün olabilir. Bu durumda mevcut durumda en güçlü olan yapıya karşı diğer birimler daha önceki dönemlerin etkisi nedeniyle söz konusu yabancı güce yönelecektir. Machiavelli bu nedenle güçlü yabancının diğer birimlerin gereğinden fazla güç kazanmalarını engellemesi gerektiği ve bölgenin tek hâkimi olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu konuda Roma örneği sunulmaktadır. Çünkü Roma'nın koloniler kurması, güçsüzlerin gücünü artırmadan onları koruması, rakip konumda bulunan güçlüleri bastırması ve yabancı güçlerin alan kazanmasına imkân vermemesi sözü edilen argümanlara kanıt olarak sunulmaktadır.²⁰

Machiavelli'nin buradaki görüşleri irdelendiğinde “güç”e dair birtakım çıkarımlar yapılabilir. Ona göre; bir devletin kendi gücü savaş ve çatışma açısından

¹⁹ Thucydides, *a.g.e.*, s. 56.

²⁰ Niccolò Machiavelli, *Prens*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2017, s. 44-45.

belirleyici bir işleve sahiptir. Yani güçlü bir devlet savaşta/çatışmada avantajlı konumdadır. Ek olarak güçlü olanın güçsüzleri de kontrol altına alarak hedef bölgeye hâkim olacağı savunulmaktadır. Burada “güç”ün askerî kapasitenin yeterli olmasına, hedef bölgedeki halkın durumuna, ittifak ilişkilerine ve hedef bölgenin kontrol/denetim altına alınması gibi koşullara bağlandığı görülmektedir.

Machiavelli'nin Roma örneği dışında güç olgusu kapsamında üzerinde durduğu bir diğer örnek ise Fransa'dır. Bu bağlamda Fransa'nın Napoli'ye sadece kendi gücü yeterli olduğu müddetçe saldırmasının mantıklı bir seçim olacağı savunulmaktadır. Buna karşın Fransa'nın bu kapasiteden yoksun olarak Napoli Krallığı'nı paylaşma girişiminde bulunması eleştirilmektedir. Diğer taraftan Lombardiya'nın Venedik ile paylaşılması aynı şekilde eleştirilmemektedir. Zira Fransa bu sayede İtalya'ya girebilmiştir. Ardından Machiavelli Fransa'yı (Louis'yi) beş önemli hatasından dolayı sorgulamaktadır. Birincisi, Fransa'nın zayıf güçleri ortadan kaldırması eleştirilmektedir. İkincisi, İtalya'da güçlü bir devletin gücünün artmasına neden olması da aynı şekilde önemli bir hata olarak değerlendirilmektedir. Üçüncüsü, bölgeye çok güçlü bir yabancı'nın girişinin sağlanması bir diğer eleştiri noktasıdır. Dördüncüsü, Fransa'nın İtalya'da doğrudan yönetim mekanizmasını oluşturmayıp dışarıdan yönetme seçimidir. Beşincisi, bölgede koloniler kurulmaması olarak ifade edilebilir. Bu beş hataya ek olarak Venedik'in işgali de altıncı önemli hata olarak Machiavelli tarafından eleştirilmektedir. Bu noktada Kilise'nin güçlenmesi ve İspanya'nın bölgeye girişi söz konusu olduğu için Venedik'in ortadan kaldırılması sorgulanmaktadır. Ardından Venedik'in güçlü oldukça Lombardiya'nın başka güçler tarafından ele geçirilmesine engel olacağı vurgulanmaktadır.²¹

Machiavelli, burada da gücü ittifak ilişkileri açısından ele almıştır. Güçlü olan devletin hedef bölgedeki dengeleri dikkate alması gerektiğini ifade etmiştir. Hedef bölgede yer alan devletlerin güç açısından dengeli bir şekilde konumlandırılmasının altını çizmiştir. Çünkü güçlü olan devlet söz konusu bölgede birbirine denk güçte devletlerin olmasına dikkat ederse kendisi açısından bölgenin kontrolünü sağlamak daha kolay olacaktır. Ancak bölgede güçlenen bir devlet olursa kendisine rakip olabilecektir. Ayrıca bir devletin kendi güç durumunu iyi değerlendirmesini ve buna göre hareket etmesini tavsiye etmiştir. Burada tıpkı Roma örneğinde olduğu üzere bölgedeki güç dengesinin korunması ele alınmaktadır. Fakat güç dengesi bölgedeki

²¹ N. Machiavelli, *a.g.e.*, s. 48.

tüm güçlerin eşitliği anlamına gelmemektedir. Burada güç dengesi, baskın gücün diğer devletlerden daha üst pozisyonda bulunması, muhtemel rakiplerin ise kendisinden daha güçsüz olmak kaydıyla eşit güçte olmaları gerekliliği anlamına gelmektedir. Bu görüşler XIX. yüzyılda Britanya'nın uyguladığı dengenin dengeleyicisi rolünü anımsatmaktadır.

Klasik Realizmin önemli başvuru kaynaklarından bir diğeri ise şüphesiz Thucydides ve Machiavelli dışında güç kavramı konusundaki görüşlerine ve tespitlerine atfen Thomas Hobbes'dur. Hobbes'un güç olgusu konusundaki tespitleri ve çıkarımları açısından ilk olarak insan doğası hakkında dile getirdiği görüşleri irdelenmelidir. Zira insan doğasına ilişkin yapılan değerlendirmeleri güç olgusu çerçevesinde şekillenmiştir. Hobbes, insan doğasını analiz ederken üç ana çatışma sebebi olduğunu iddia etmiştir. Bunları rekabet, güvensizlik, şan ve şeref olarak belirtmiştir. Ardından devletin olmadığı bir durumda herkesin herkese karşı her zaman bir savaş durumu içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Bu ifadesini bütün insanların korkabileceği genel bir güç formu (yani üst otorite-hiyerarşik yapı) olmadığı zaman savaş durumunun olacağını ileri sürerek desteklemiştir.²²

Ayrıca Hobbes, sözünü ettiği savaş durumunda her şeyin adalete uygun olduğu görüşündedir. Bu görüşünün gerekçesi, "herkesin herkese karşı savaş durumu"dur. Hobbes, genel bir güç formunun olmadığı zaman herhangi bir yasanın da olamayacağı ve doğal olarak yasa olmayınca da adaletsizlikten bahsedilemeyeceği kanısındadır. Bu nedenle şiddeti ve hileyi savaştaki en önemli iki erdem olarak nitelendirmiştir. Adalet kavramının ancak bir topluluk içerisinde olabileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan "herkesin herkese karşı savaş durumu"nın mülkiyet ve egemenlik açısından da bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. Çünkü böyle bir durumda herkes eline geçirebildiği şeyler üzerinde onları elinde tutabildiği müddetçe egemenlik ve mülkiyet bağlamında hak iddia edebilecektir.²³

Burada özellikle Hobbes'un "herkesin herkese karşı savaş durumu" tespitinin üzerinde durulmalıdır. Çünkü bu tespit uluslararası arenanın anarşik niteliğini ortaya koyan ilk görüş olmuştur. Hobbes'un bir diğer önemli tespiti, adalet kavramına yönelik yaklaşımı ve savaştaki en önemli erdemlerin şiddet ve hile olduğu şeklindeki

²² Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 94.

²³ T. Hobbes, *a.g.e.*, s. 96.

yorumudur. Bu yorum (şiddet bağlamında) Realizmde “sert güç” kavramına yapılan vurguya kaynaklık etmiştir. Ayrıca egemenlik-mülkiyet konusunda uluslararası alanda devlet olmadığı için sürekli bir sahiplik durumunun olamayacağı şeklindeki yargı Realizmin uluslararası alanı bir çatışma alanı şeklinde algılayan bakış açısını yansıtmaktadır. İnsan doğasının çatışmaya neden olan unsurları olarak aktarılan çatışma, güvensizlik, şan ve şeref ise modern dönemde devletler arası ilişkilerin niteliğini analiz ederken Realistler açısından dikkate alınmaktadır. Klasik Realistlerin insan doğası ile devlet arasında kurduğu benzerlik ilişkisi onların devletlerin çatışmacı varlıklar oldukları yönündeki görüşünü ortaya çıkarmıştır. Aynı mantık çerçevesinde devletlerin birbirlerine karşı güvensiz bir tutum içerisinde oldukları ve prestij (şan ve şerefin uluslararası alandaki karşılığı) unsurunun da devletler açısından önem arz ettiği vurgulanmıştır.

Hobbes’un güç tanımında gücün, bireyler tarafından sahip olunan ve ulaşılmak istenen hedefleri garanti altına almak için kullanılabilir bir meta olarak değerlendirildiği görülmektedir. Hobbes’un güç algılayışındaki önemli bir nokta da birisi ya da bir şey üzerindeki güç uygulaması yerine bir şey yapabilme gücüne vurgu yapmış olmasıdır. Böylece Hobbes’un güçle ilgili ilişkisel durumları göz ardı ettiği söylenebilir. Ancak gücü varoluşsal bir olgu olarak ele alması onun gücü ilişkisel bağlamda bir mücadele ve çatışma unsuru olarak algıladığını da göstermektedir.²⁴ Ayrıca belirtmek gerekir ki Hobbes’un kendi dönemselleşen koşulları uyarınca sadece iki farklı alternatif göz önüne alındığı görülmektedir. Bu alternatifler, kaos ya da mutlak güç şeklinde belirlenmiştir. Fakat burada gücün ve baskının minimal düzeyde sosyal uyumu sağlamak için gerekli unsurlar olarak kabul edilse dahi sadece bu unsurların yetersiz olduklarını belirtmek gerekir.²⁵

Açıklamalardan anlaşıldığı üzere Thucydides, Machiavelli ve Hobbes genel olarak Realizm özel olarak ise güç kavramı kapsamında oldukça önemli tespitler yapmışlar ve modern anlamda Realist teorinin gelişiminde rol oynayan birçok yazara kaynaklık etmişlerdir. Çalışma içerisinde söz konusu tespitler ve teoriye ilişkin katkılar güç kavramı çerçevesinde tartışılmıştır. Fakat burada modern anlamda Realizmin gayri resmi kurucusu rolü atfedilen Edward Hallet Carr’ın görüşlerine değinilmesi elzemdir. Zira Carr’ın Realist teorinin şekillenmesinde ve ortaya

²⁴ Augustin Riška, “Hobbes as a Philosopher of Power”, *Filozofia*, Cilt 61, Sayı 7, 2006, s. 512.

²⁵ Joseph Grcic, “Hobbes and Rawls on Political Power”, *Etica & Politica / Ethics & Politics*, Cilt 9, Sayı 2, 2007, s. 392.

çıkışında oldukça değerli katkıları olmuştur. Bu bakımdan Carr'ın güç hakkındaki tespitlerinin irdelenmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda Uluslararası İlişkilerin de kurucularından sayılan Carr'ın görüşlerine bakılacak olursa konu hakkındaki yaklaşımı genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Carr, öncelikle siyasetin güçten ayrılamayacağını düşünmektedir. Bu görüşünü tek amacı güç olan *homo politicus* (siyasal insan) ve tek amacı ekonomik kazanç olan *homo economicus* (ekonomik insan) gibi tiplerin bir mit olduğu yargısıyla desteklemektedir. Ardından siyasi eylemin ahlak ve güç arasında sağlanacak bir koordinasyon üzerine kurulması gerektiği görüşünü ifade etmiştir. Bu kapsamda 1914 baharında Büyük Britanya'da yönetimdeki liberal hükümetin etkin bir askerî güç tarafından desteklenmeyen ahlaki otoriteye dayalı İrlanda politikasının başarısız olmasını örnek göstermektedir.²⁶

Carr, uluslararası alanda siyasi gücün durumunu ele alırken ise üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Birincisi, askerî güç; ikincisi, ekonomik güç ve üçüncüsü, kanaat oluşturma gücüdür. Fakat gücün bölünmez bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda Carr'ın bir diğer önemli vurgusu, devletler için askerî gücün bazen bir araç bazen ise bir amaç olarak değerlendirilebileceğidir. Bu noktada üç güç türü hakkında şu hususları irdelemektedir: Geçmişten günümüze değin bütün büyük devletlerin askerî güç bakımından üstünlükleri dikkat çekmektedir. Yunan şehir devletlerinin Persler ile mücadelesinin, Prusya-Fransa savaşının, ABD-İspanya savaşının ve Japonya-Rusya savaşının sonuçları analiz edildiğinde büyük güç olarak kabul görmenin ancak geniş ölçekli bir savaşta başarılı olmak ile ispat edildiği anlaşılmaktadır. Buna karşın örneğin, İtalya'nın büyük güç olduğuna yönelik olan şüphelerin dayanaklarından biri, bahsi geçen devletlerin yakaladığı büyük savaş kazanma başarısının söz konusu olmamasından kaynaklanmaktadır.²⁷ Diğer taraftan aktörlerin niteliğinin önemine de dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Büyük Britanya ve Japonya arasında ortaya çıkan bir siyasi meselenin Büyük Britanya ve Nikaragua arasındaki aynı nitelikteki bir meseleden oldukça farklı olduğu vurgulanmıştır.²⁸

Carr'ın güç kavramı hakkında yaptığı siyasi güç, ekonomik güç ve kanaat oluşturma gücü sınıflandırması literatür açısından oldukça önemli bir katkı olarak dikkat çekmektedir. Çünkü bu analizde Carr; Thucydides, Machiavelli ve Hobbes'tan

²⁶ Edward H. Carr, *20 Yıl Krizi 1919-1939*, çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 143.

²⁷ E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 152-155.

²⁸ E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 147.

farklı olarak gücü sınıflandırmış ve gücü tek bir boyut içerisinde homojen bir içerik olarak aktarmamıştır. Ayrıca gücü bu unsurların bileşimi biçiminde bütüncül olarak analiz etmiştir. Bir diğer önemli nokta da gücün ilişkisel bağlamda ele alınmış olmasıdır. Bu kapsamda Büyük Britanya'nın Japonya ve Nikaragua ile karşılaştırmalı olarak incelendiği görülmektedir. Bunun dışında vurgulanması gereken bir diğer önemli analizi ise büyük güç statüsüne ilişkin yaptığı tespitlerdir. Örneğin, Prusya ve ABD'nin geniş ölçekli bir savaşta başarılı olması nedeniyle büyük güç olarak nitelendirilmeleri; buna karşın İtalya'nın bu tip bir başarıdan yoksun olmasının güç statüsüne yönelik değerlendirmelere olan etkisi üzerinde durulmuştur. Bu tespitlerin modern anlamda ortaya koyulan pek çok Realist eser içerisinde yer bulduğu ve benzer yaklaşımların gözlemlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla Carr'ın güç kavramı hakkındaki görüşlerinin Realizmin güç konusundaki analizleri açısından önemli bir temel teşkil ettiğini vurgulamakta fayda vardır.

Bunun dışında Carr için tüm siyasal eylemlerin insan doğasından kaynaklandığı iddiasını benimsediğini ifade etmek gerekir. Bu argüman sosyal-determinist perspektifi yansıması nedeniyle Carr'ın Realistliğini ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle gücün ve ahlakın oluşturduğu diyalektik insanın toplumsal örgütlenmesinin ve uluslararası ilişkilerin ebedî bir yönü olarak görülmektedir.²⁹ Bu tespitlere ek olarak Carr'ın perspektifinden uluslararası hukukun kökenine bakıldığında uluslararası ilişkilerin mantığının ahlaktan/etikten ziyade güç tarafından koşullandırıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Etik gündeme gelse dahi sadece baskın faktörün yani gücün bir karşıtı olarak belirlemektedir. Böylece Carr'ın uluslararası ilişkileri nasıl incelediğine dair bir izlenime varılmaktadır. Ayrıca etik, güç faktörünün ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Yani etik, güç mücadelesinde “biz”in onlar üzerindeki tahakkümünün sürdürülmesindeki bir araç konumuna indirgenmektedir.³⁰

Klasik Realizmin kurucusu Hans J. Morgenthau ise uluslararası politikanın diğer politika alanlarında olduğu gibi bir güç mücadelesi olduğunu belirtmektedir ve uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun gücün daima birincil amaç olduğu görüşündedir. Morgenthau, devlet adamlarının ve halkların sonuç olarak özgürlük, güvenlik, refah ve gücü arayabileceklerini ve hedeflerini dinî, felsefi,

²⁹ Seán Molloy, *The Hidden History of Realism A Genealogy of Power Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 57.

³⁰ S. Molloy, *a.g.e.*, s. 57.

ekonomik veya sosyal ideallere dayandırabileceklerini ifade etmektedir. Bu ideallerin gerçekleşmesi için umutlarını da iç güçlerine, ilahi müdahaleye veya insan ilişkilerinin doğal gelişimine bağlayabileceklerini belirtmektedir. Ancak uluslararası politika söz konusu olduğunda amaçlarını gerçekleştirebilmek için güç yönünde çaba göstermektedirler. Örneğin; Haçlıların, Woodrow Wilson'ın ve Nazilerin farklı amaçları olsa da bunun için gücü araçsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bakımdan Morgenthau siyasal anlamda güç olgusunu, gücü uygulayan ve kendisine karşı güç kullanılan unsurlar arasındaki fizyolojik bir ilişki şeklinde nitelendirmektedir. Gücü uygulayanların hedef aktörün zihnini etkileyerek belirli davranışlar üzerinde kontrol sağlayabilmesi güç sayesinde mümkün olmaktadır. Bu etkinin oluşturulmasında emirler, tehditler, ikna veya bu yöntemlerin kombinasyonu tercih edilebilir. Ayrıca dış politikanın maddi hedefleri ne olursa olsun (ham madde kaynaklarının ele geçirilmesi; kıyı şeridinin kontrolünün sağlanması, teritoryal değişiklik talepleri gibi) devletler hedefleri açısından daima davranışlarını kontrol etmek istedikleri devletlerin zihinlerini etkilemek durumundadır.³¹

Morgenthau, bu tespitlerin ardından yerel ya da uluslararası alanda tüm politikaların üç temel davranış kalıbı ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Buna göre; siyasi idare gücü korumaya, artırmaya veya onu göstermeye çalışacaktır. Bu davranış kalıplarının uluslararası politika açısından üç farklı tipte karşılığı bulunmaktadır. Birincisi, bir ülke dış politikasında statükocu anlayışı benimseyebilir. İkincisi, bir ülke mevcut gücünden daha fazlasını elde etmeye çalışabilir; yani emperyalizm politikasını benimseyebilir. Üçüncüsü ise bir devlet dış politikada gücünü göstermeyi isteyebilir; bir başka deyişle, prestij politikasını izleyebilir.³² Fakat Morgenthau, prestij politikasının aslında emperyalizm ya da statüko politikasının bir aracı olarak da kullanıldığını hatırlatmıştır. Bu politikanın amacı, diğer ulusları etkilemektir. Bu noktada en geniş anlamda diplomatik seremoniler ve askerî gücün sergilenmesi iki önemli araç olarak öne çıkmaktadır.³³ Morgenthau'nun ulusal güç unsurları ise şu şekildedir: coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askerî hazırlık durumu, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral ve diplomasinin niteliği.³⁴

³¹ Hans Morgenthau, *Politics among Nations The Struggle for Power And Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948, s. 13-14.

³² H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 21-22.

³³ H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 50-51.

³⁴ H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 80-108. Ulusal moral, hükümetlerin dış politikadaki kararlarına ve politikalarına verilen desteğin ölçüsü olarak tanımlanabilir (H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 100).

Öncelikle, Morgenthau'nun uluslararası politikanın bir güç mücadelesi temelinde şekillendiği iddiası ve gücün uluslararası politikada birincil amaç olduğu argümanı Klasik Realizmin uluslararası ilişkilere ve uluslararası sisteme dair perspektifini özetleyen bir görüştür. Böylece devletler rekabetçi, çıkarıcı ve daima güç maksimizasyonunu hedefleyen çatışmacı birimler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca güç hakkındaki bu perspektif gücü somut ve fiziki bir olgu olarak ele almaktadır. Örneğin, Morgenthau'nun güç unsurlarında ulusal moral dışında tamamıyla somut kaynaklar göze çarpmaktadır. Ayrıca ulusal moral de aslında söz konusu çerçevedeki unsurların yeterliliği ve yetkinliğine atfen ortaya çıkan bir unsurdur. Buna ek olarak diğer devletlerin zihinlerini etkileme davranışı ve devletlerin prestijlerini göstermeleri meselesi yine somut olarak gözlemlenebilen unsurlara dayanmaktadır. Değinen hususlar ışığında Morgenthau'nun gücü doğrudan gözlemlenebilir bir olgu olarak incelediği çıkarsamasına varılmaktadır.

İkinci olarak, Morgenthau'nun gücü siyasetin psikojenik (ruhsal kökenli) ve öznel arası koşulu olarak ele aldığı söylenebilir.³⁵ Morgenthau'ya göre güç, insanların etkileşime girmesiyle oluşturulmaktadır. Dolayısıyla gücü ortadan kaldırma girişimlerini anlamsız bulmaktadır. Bu yüzden önerisi, nasıl bir güç türünün meydana getirildiği üzerine yoğunlaşılmasıdır.³⁶ Üçüncüsü, Morgenthau'nun terminolojisi irdelendiğinde Max Weber'in güç tanımından izlerle karşılaşılmaktadır.³⁷ Çünkü Weber, gücü bir aktörün direnç durumuyla karşılaşmasına rağmen istediğini yapabilme yetisi temelinde tanımlamaktadır.³⁸ Dördüncüsü, gücün normatif bağlamda da incelediği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda herhangi bir siyasal eylemin hiçbir ahlaki/etik amacı olmadığı argümanına karşı çıkmaktadır. Çünkü siyasal eylemin siyaset aracılığıyla/güç aracılığıyla etik değerleri gerçekleştirme girişimi olarak tanımlanabileceğini ileri sürmektedir.³⁹

Bu ana hususların dışında Morgenthau açısından gücün sıfır toplamlı bir olgu olarak değerlendirildiği söylenebilir. Çünkü aktörlerin güçlerini artırmak için diğer

³⁵ Rösch Felix, "Pouvoir, Puissance, and Politics: Hans Morgenthau's Dualistic Concept of Power?", *Review of International Studies*, Cilt 40, Sayı 2, Nisan 2014, s. 351.

³⁶ R. Felix, a.g.m., s. 354.

³⁷ R. Felix, a.g.m., s. 355.

³⁸ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. [Almanca'dan İngilizce'ye] Talcott Parsons ve A. M. Henderson; [İngilizce'den Türkçe'ye] H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara, 2017, s. 36.

³⁹ R. Felix, a.g.m., s. 357-358. Felix bu değerlendirmeleri yaparken şu esere gönderme yapmaktadır: Hans J. Morgenthau, *Politics in the Twentieth Century The Decline of Democratic Politics*, Volume I, University of Chicago Press, Chicago, 1962, s. 110.

aktörleri güçlerinden mahrum etmesi gerekmektedir. Bu noktada ittifakların geçiciliğine de vurgu yapılmaktadır. Sonuç olarak, gücü paylaşamayan bir olgu olarak algılayan bir kavrayışla karşılaşılmaktadır.⁴⁰ Ayrıca Morgenthau'nun genellikle "güce sahip olmak" şeklindeki tabiri ilk bakışta bir şeyin üzerindeki mülk sahipliği gibi bir anlama işaret etse de güç terimini bir ilişki unsuru olarak kullandığını vurgulamak gerekir. Bu çerçevede genel olarak gücün diğer insanların zihinleri ve eylemleri üzerindeki kontrol anlamına geldiğini söylemek mümkündür.⁴¹

Morgenthau dışında modern anlamda Klasik Realizmin önemli bir temsilcisi de Henry A. Kissinger'dır. Kissinger teorik ve pratik düzeyde Realizmin öne çıkan figürlerinden biridir. Kissinger'ın güç hakkındaki tahlillerinin ise uluslararası sistem veya uluslararası düzen bağlamında ifade edildiği görülmektedir. Örneğin; Kissinger, uluslararası düzeni ya da meşruiyet yöntemini baskıcı bir şekilde ele alan bir güç söz konusu olduğunda diğer güçlerle bu güç arasında devrimci bir ilişki ortaya çıkacağını düşünmektedir. Bu aşamada sistemdeki farklılıkların düzenlenmesini aşan bir durum ortaya çıkacak ve doğrudan sistemin kendisiyle ilgili bir sorunla karşılaşılacaktır. Birtakım düzenlemelerin yapılması mümkün olsa da bu düzenlemelerin taktiksel manevralar olarak araçsallaştırılacağı söylenebilir. Bu noktada devrimci güç savunmacı pozisyon alabilir ve kendisini tehdit altında hissedebilir. Ancak devrimci gücün asıl ayırt edici özelliği hiçbir şeyin kendisini güvende hissettirmeyeceğini düşünüyor olmasıdır. Böylece mutlak güvenliğin sağlanması için rakibin etkisizleştirilmesi gerekir. Bunu sağlayan güç açısından mutlak güvenlik imkânı sunarken, diğerleri için mutlak güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olacaktır.⁴²

Bu tespitler çerçevesinde Kissinger'ın uluslararası sistemi statükocu-revisyonist güçler arasındaki mücadele ve rekabet alanı hâlinde değerlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla uluslararası sistemin anarşik niteliğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca mutlak güvenlik için güç maksimizasyonunun gerekliliği üzerinde durularak bunun diğer devletler açısından tam tersi yönde sonuca neden olacağı zikredilmektedir. Böylece Kissinger güvenlik ikilemi sorunsalına değinmektedir.

⁴⁰ Sean Molloy, Truth, Power, "Theory: Hans Morgenthau's Formulation of Realism", *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 15 Sayı 1, 2004, s. 20.

⁴¹ Stefano Guzzini, "Hans J. Morgenthau and the Three Purposes of Power", *DIIS WORKING PAPER*, No 4, 2018, s. 14.

⁴² Henry A. Kissinger, *A World Restored Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-22*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1957, s. 2.

Kissinger her uluslararası düzen açısından eninde sonunda iki eğilimin etkisi nedeniyle bir meydan okuma durumuyla karşılaşılacağı kanaatindedir. Bu eğilimlerden biri, meşruiyetin yeniden tanımlanması şeklinde ifade edilirken; diğeri ise güç dengesinde ortaya çıkan önemli bir değişim olarak adlandırılmaktadır. İlk durumda uluslararası sistemi düzenleyen ilkelerin ve değerlerin düzeni sağlayan güç ya da düzene karşı çıkan güç tarafından ciddi bir değişim geçirmesi söz konusudur. Örneğin, Batı'nın Batılı olmayan toplumlar üzerinde kurduğu etkidir. İkinci durumda ise güç ilişkilerinde ciddi bir değişim gerçekleşmektedir. Bu kapsamda SSCB'nin dağılma süreci ile Doğu Bloku'nun çöküşü somut bir örneklem oluşturmaktadır. Ancak bir yükselen gücün varlığı da benzer bir sonuca neden olabilir. Bu bağlamda Almanya'nın yükselişinden kaynaklanan iki dünya savaşı bu tip bir gelişme olmuştur. Bu noktada Avrupa'nın eski konumuna tekrar dönemediği vurgulanabilir. Benzer biçimde güncel olarak Çin'in yükselişi de aynı çerçevede sorgulanmaktadır.⁴³ Burada ise Kissinger'ın uluslararası sistemi güç dengesi odağında analiz ettiği gözlemlenmektedir. Ancak sistemi düzenleyen bir unsur olarak meşruiyet olgusuna vurgu yapması dikkat çekicidir. Bu bakımdan diğer Realistlerden ayrıştığı söylenebilir. Zira meşruiyet gibi daha çok normatif bağlamda irdelenen kavramlar genellikle Liberal/Neoliberal teorisyenler tarafından incelenmektedir.

Bir başka açıdan Kissinger'ın tıpkı Carr gibi ahlaki boyuttan yoksun (meşruiyet kavramına atfen) bir güç hesabının olumsuz gelişmelere neden olacağı üzerinde durduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda devletlerin değişen güç konfigürasyonu nedeniyle rekabete ve güç temelli mücadelelere yönelmesi mümkündür. Bu açıdan Kissinger dengeyi gözetmeyen bu tip gelişmeler nedeniyle uluslararası düzende mevcut olan uyumun bozulması riskinden söz etmektedir.⁴⁴

Son olarak, Klasik Realizm sınıflandırması içerisinde üzerinde durulması gereken önemli bir diğer isim ise Robert Gilpin'dir. Robert Gilpin bu durumu bizzat ifade etmektedir. Gilpin, devlet odaklı bakış açısını benimsediğini ve bu bağlamda Carr ve Morgenthau gibi Klasik Realist isimlerle aynı kategori içerisinde olduğunu

⁴³ Henry Kissinger, *World Order Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, New York, 2015, s. 365-367.

⁴⁴ H. Kissinger, *World Order*, s. 367.

kabul etmektedir. Buna ek olarak Gilpin, uluslararası ilişkiler ve uluslararası politik-ekonomi alanlarındaki görüşlerinin de Realist olduğunu belirtmektedir.⁴⁵

Öncelikle Gilpin'in güçle ilgili görüşlerine değinmeden önce belirtmek gerekir ki Gilpin, genel Realist eğilimin aksine güç ve güvenliğin nadiren en önemli hedefler olarak görüldüğünü ve bu unsurlar dışında da hedeflerin olabileceğini düşünmektedir. Birden çok hedefin olması ise bu hedefler arasında çatışma çıkma ihtimalini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla devletlerin farklı hedefleri maliyet ve fayda durumlarını dikkate alarak değerlendirmesi gerekecektir. Buna ek olarak Gilpin, gücün uygulanması konusundaki maliyetlerin uluslararası alandaki siyasal değişim açısından da önem taşıdığını dile getirmektedir.⁴⁶ Bu noktada Gilpin'in güç olgusuna ilişkin açıklamalarının genel olarak uluslararası sistem odağında yapıldığını hatırlatmakta fayda vardır. Uluslararası sisteme dair güç temelli açıklamaları ise istikrar ve düzen kavramlarına odaklanmaktadır.

Bu çerçevede Gilpin, hem iki kutuplu hem de çok kutuplu sistemleri istikrarsızlık unsurları içerdiği gerekçesiyle sorgulamaktadır. Bu açıdan göreceli olarak gücünü artırmak isteyen bir devletin kontrol altına alınamayacak gelişmelere neden olabileceğini hatta uluslararası bir çatışmaya/savaşa neden olabileceğini öne sürmektedir. Bu savaş yeterli etkinliğe ulaştığında sistemi dönüştürebileceği ihtimalini de göz önüne almaktadır. Öte yandan Gilpin'e göre, uluslararası değişim sürecindeki en önemli faktör gücün sistemdeki statik dağılımı (iki kutuplu ya da çok kutupluluk) değildir. Ona göre, en önemli faktör zaman içerisindeki güç ilişkilerinin dinamiğidir. Yani hem iki kutuplu hem de çok kutuplu sistemlerde sistemdeki ana aktörler arasındaki göreceli güç değişiklikleri uluslararası alandaki siyasal değişimin işaretleri olarak okunmalıdır.⁴⁷

Gilpin'in bakış açısından uluslararası sistemin yapısının ve bu yapıdaki değişimin devlet davranışını belirleyen önemli faktörler olarak görüldüğü söylenebilir. Çünkü sistemin yapısı devletlerin davranışlarını kısıtlayıcı bir etkide bulunmaktadır ve statükoyu değiştirme amacındaki devletlerin bir maliyetle karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan devletler arası kabiliyetlerin dağılımı meselesi de uluslararası sistemdeki değişim konusunda maliyetleri artırarak ya da

⁴⁵ Robert Gilpin, *Global Political Economy Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, Princeton, 2001, s. 15–23.

⁴⁶ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, s. 95.

⁴⁷ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, s. 93.

azaltarak etkilemektedir. Ancak Gilpin, uluslararası sistemde değişim arzu eden devletlerin iç faktörlerinin de hesaba katılması gerektiği uyarısını yapmaktadır. Zira bu faktörler toplumlar açısından maliyetlerin ödenme kapasitesi ve bu maliyetleri ödeme konusundaki isteği etkilemektedir.⁴⁸

Gilpin'e göre, uluslararası sistemdeki dengesizlik mevcut sistemin yönetimi ile sistemdeki güç dağılımı arasında yaşanan kopma hâminden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda prestij bakımından var olan hiyerşik durum, bölgelerin dağılımı, sistemik kurallar ve uluslararası iş bölümü konusunda geleneksel baskın güç/güçler hâkim konumda olsa da eğer devletler arasındaki gelişme farklılıkları nedeniyle sistemin güç tabanı erozyona uğramışsa söz konusu dengesizlik durumuyla karşılaşılacaktır. Böylece bir yandan mevcut hâkim güçler açısından sorunlu bir durum ortaya çıkarken; diğer yandan ise yükselen güçler için fırsatlar doğacaktır.⁴⁹

Bu noktada hegemonik savaşların sistemik değişim konusunda oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda hegemonya⁵⁰ pozisyonundaki gücün bu işlevini yerine getirmek açısından ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşmada yaşadığı ciddi sorunların hegemonik çatışmalara kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu ise yeni bir uluslararası sisteme zemin hazırlamaktadır. Önceki sistemde olduğu üzere yeni oluşan sistemde de bölgelerin dağılımı, ekonomik ilişkilerin yapısı ve hiyerarşi bakımından prestij durumu aynı şekilde güç dağılımını yansıtan göstergeler olacaktır. Bu aşamada yeni ortaya çıkan baskın güçlerin hâkimiyetlerini genişletmek adına ekonomik, askerî ve diğer kabiliyetlerini mümkün olduğunca artırmaya yönelecekleri söylenebilir. Ancak bu güçlerin de zaman içinde olgunluğa erişmesiyle birlikte benzer bir süreç yaşanarak yeni güç mücadeleleriyle karşılaşılacaktır.⁵¹

Gilpin'in görüşleri ışığında güç çerçevesinde şu çıkarsamalara ulaşmak mümkündür: İlk olarak, Gilpin'in güç değerlendirmesinde ağır basan unsurun statükocu ve revizyonist güçler arasında ortaya çıkan güç dağılımının sistemin işleyişine olan etkileri olduğu görülmektedir. Bu nedenle güç dengesi bozulduğunda savaşlar ve çatışmalar ortaya çıkacak, bunun sonucunda sistemik değişim yaşanacaktır. İkincisi, Gilpin sistemik kurallar ve sistemin yönetimi meselesiyle ilgilenerek Klasik Realistlerden daha çok –kendisini bu grupta tanımlamasına ve

⁴⁸ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, s. 95-96.

⁴⁹ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, s. 186.

⁵⁰ Ayrıca bkz: R. Gilpin, *Global Political Economy*, s. 93-97.

⁵¹ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, s. 209-210.

devlet odaklı analizlerine karşın– Neorealistlerle benzeştiği söylenebilir. Zira bilindiği üzere Klasik Realistlerde vurgu ve çıkış noktası insan doğasıdır. Ancak Gilpin açıklamalarını tıpkı Neorealistler gibi uluslararası sistem odağında yapmaktadır. Üçüncüsü, tüm Realistlerde olduğu gibi Gilpin de askerî-ekonomik güce yani sert güç unsurlarına büyük önem atfetmektedir.

1.1.2. Neorealizmde Güç Kavramı

Neorealizm (Yapısal Realizm), Klasik Realizmdeki insan doğası odaklı analiz çerçevesini değiştirerek devletlerin güç arayışına yönelmesini uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde tahlil etmektedir. Bu yaklaşımın öncüsü Kenneth N. Waltz olarak kabul edilmektedir. Waltz söz konusu yapısalcı bakış açısını *Uluslararası Politika Teorisi* eserinde ortaya koymaktadır. Fakat Neorealizmin kökeninin Thomas Hobbes'a kadar gittiği iddia edilebilir. Zira Hobbes, Neorealistlerde olduğu üzere açıklamalarını anarşi çerçevesinde ifade etmektedir. Hobbes'un devletin olmadığı durumu bir üst otorite olmamasından kaynaklanan duruma bağlayarak anarşi olgusunu gündeme getirmesi ile Neorealistlerin uluslararası sistemde üstün ya da baskın bir otorite olmaması nedeniyle sistemi anarşizmle ilişkilendirmesi somut bir paralelliği göstermektedir. Bu bağlamda Waltz, anarşinin savaş hâlini sona erdirmek için devletler arasında uzlaşmanın ortaya çıkmasına engel teşkil ettiği kanısındadır. Ayrıca sistemin yapısının devletlerin güç arayışına yönelmesinde etkili olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan Neorealistler devletlerin güç maksimizasyonunu mu yoksa güvenlik maksimizasyonunu mu hedefledikleri konusunda ayrılmaktadır. Böylece Savunmacı Realistler ve Saldırgan Realistler şeklinde iki grup oluşmuştur. Fakat bütün Neorealistler uluslararası politikanın sürekli güç mücadelesi şeklinde tezahür etmesinin nedenini sistemik unsurlar temelinde açıklamaktadır.⁵²

Söz konusu benzerlikleri-farklılıkları aktarabilmek ve Neorealizmin güce yönelik analizlerini irdeleyebilmek için teorinin önde gelen isimleri üzerinde daha detaylı incelemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle teorinin öncüsü olan Waltz'ın görüşlerine başvurmak yerinde olacaktır. Waltz, gücü Morgenthau'dan farklı bir şekilde yorumlamıştır. Bu yorum farkının en önemli nedeni uluslararası politikayı sistemik bir çerçevede analiz etmesidir. Waltz'ın uluslararası politika teorisi büyük güçlere dayanmaktadır. Uluslararası politikayı bir kendi-kendine

⁵² B. C. Schmidt, a.g.m., s. 527-528.

yardım sistemi şeklinde değerlendirmiş ve uluslararası politikada yetenek açısından en güçlüleri hem kendileri hem de diğerleri için eylem sahnesini düzenleyen birimler olarak ele almıştır. Bunun dışında Waltz, bir sistemin yapısının ana bileşenlerinin etkileşimi sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca kendi-kendine yardım sistemlerine uygulanan teorilerde sistemlerin ana bileşenlerinin başat unsur olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle uluslararası politikanın genel bir teorisinin zorunlu olarak büyük güçler temelinde oluşturulacağı kanısındadır. Ayrıca büyük güçlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan tablonun diğer daha az öneme haiz olan devletler açısından da geçerli olduğunu iddia etmektedir.⁵³

Waltz, devletlerin ekonomik, askerî veya diğer yetenekleri temelinde sınıflandırılmasını mümkün görmemektedir. Bunun yerine devletlerin sıralamadaki yerlerinin bazı unsurların her birinin durumuna bakılarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Waltz'ın değindiği unsurlar ise nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik yetenek, askerî güç, siyasal istikrar ve uzmanlık olarak belirtilebilir. Bu noktada Waltz, devletlerin ölçülmesi ve karşılaştırılması zor olan farklı yetenek bileşimlerine sahip olduklarını vurgulamaktadır. Ayrıca bu bileşenlere yönelik zaman içerisinde değişen önem dereceleri, ölçme ve karşılaştırma işinin daha da zorlaşmasına neden olmaktadır.⁵⁴

Waltz'ın değindiği bir diğer husus ise ulusal ve uluslararası düzey konusundaki ayrıma ilişkindir. Ulusal düzeyde bir devletin gücünün hak ve adalet adına kullanıldığı söylenmektedir. Buna karşın uluslararası düzeyde bir devletin gücü devletin güvenliği ve devletin kendisine avantaj sağlayacak durumlar temelinde kullanılmaktadır. Devletler içerisindeki isyan hareketlerinde devletlerin otoritesine karşı çıkılmakta ve egemenliğinin meşruiyeti sorgulanmaktadır. Ancak devletler arasındaki savaşlarda odak noktası kazanç ve kayıpların dağılımı meselesidir. Burada kimin daha güçlü olduğu sorusu bir müddet için yanıt bulmaktadır. Bu nedenle ulusal düzeyde otorite ilişkilerinin esas olduğu ifade edilebilir. Uluslararası düzeyde ise sadece güç ilişkileri temel meseledir. Uluslararası alanda güçlü-güçsüz arasındaki ilişki haklılık veya meşruiyet temelinde şekillenmez; buradaki durum, güçsüzün rasyonel davranarak güçlüyü yenemeyeceğini düşündüğü için geri çekilmesidir.

⁵³ Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binatlı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s. 92.

⁵⁴ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 165.

Ancak görece güçlünün rahatsız olmayacağı düzeyde kapasitesi olan güçsüz devlet önemli derecede hareket serbestliğine sahip olabilir.⁵⁵

Değinilen hususlar dışında Waltz'ın güç değerlendirmeleri açısından şüphesiz nükleer silahlara ilişkin görüşlerini de irdelemek gerekir. Bu bağlamda Waltz, nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi savaş yapma şanslarının olacağını belirtmektedir. Fakat nükleer silaha sahip olunduğundaysa durumun farklı bir seyir alacağını ileri sürmektedir. Zira nükleer silahların diğer devletler üzerinde güçlü bir caydırıcı etkisi olacaktır. Bu çerçevede Waltz, nükleer silah sahibi devletlerin birbirleriyle savaşmadıklarının altını çizmektedir.⁵⁶ Bu noktada Waltz ile Morgenthau arasında nükleer silahlara yönelik yaklaşım konusundaki farklılık göze çarpmaktadır. Morgenthau, nükleer kapasiteyi bir güç unsuru olarak değerlendirirse de nükleer silahsızlanmayı savunmaktadır. Fakat Waltz teknolojinin anarşi üzerindeki üstünlüğünü kabul etmesine rağmen nükleer yayılımı barışı teşvik edici bir unsur olarak yorumlamaktadır.⁵⁷

Waltz uluslararası sistemin yapısını analiz ederken ayrıca iki kutuplu ve çok kutuplu sistemleri de irdelemiştir. Bu açıdan sistem konusunda öncelikle iki kutuplu ve çok kutuplu sistemler arasında ayırım yapmaktadır ve çok kutuplu sistemlerin iki kutuplu sistemlerden savaşa daha fazla eğilimli olduğu görüşündedir. Bu çerçevede Avrupa'da 1914-1945 arası dönemde çok kutuplu bir sistemin hâkim olduğu hatırlanacak olursa Waltz'ın söz konusu argümanı daha somut bir anlam kazanmaktadır. Buna karşın ABD-SSCB rekabetinin ise iki kutuplu bir sistemde yaşandığı görülmektedir. Bu iki ülke birbirleriyle doğrudan çatışma ya da savaş durumu içerisinde olmamıştır. Fakat Waltz burada sistemik duruma ek olarak söz konusu durumun ortaya çıkmasında nükleer silahların çok önemli bir yeri olduğunu göz ardı etmemektedir. Waltz'ın bu argümanlarına karşın Avrupa'nın 1815-1914 arası dönemde de çok kutuplu bir sistem içerisinde bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bu dönemde Avrupalı büyük güçler arasında sadece 4 savaşın gerçekleştiğini ve bu savaşların her iki dünya savaşındaki kadar ölümcül bir tabloyu ortaya çıkarmadığını

⁵⁵ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 142.

⁵⁶ Peer Schouten, “Theory Talk #40: Kenneth Waltz–The Physiocrat of International Politics”, *Theory Talks*, s. 3, <http://www.theory-talks.org/2011/06/theory-talk-40.html> (04-06-2011) (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

⁵⁷ Ken Booth, Ken Booth (Ed.), “Realism Redux Contexts, Concepts, Contests”, *Realism and World Politics*, Routledge, New York, 2011, s. 8.

belirtmek gerekir. Buna ek olarak 1815-1853 arasında ve 1871-1914 arasında Avrupalı büyük güçler arasında savaş yaşanmadığı gözlemlenmektedir.⁵⁸

Waltz'ın güç kapsamında savaflara ilişkin bir diğer görüşü ise büyük katliamlara neden olan savafların devletlerin stratejik olarak akılcı yöntemleri izlememesinin bir sonucu olduğu çıkarsamasıdır. Bu çerçevede Alman İmparatorluğu ile Nazi Almanyası'nın bölgesel hegemonya konusundaki girişimleri başarısızlığa mahkûm hamleler olarak yorumlanmaktadır. Bu iki örnek yanlış yönlendirilmiş davranışların, kötü niyetli iç politikaların ya da gerçekçi olmayan hedefler peşinde koşan liderlik yapısının ya da bu iki faktörün bileşkesinin bir sonucu olarak analiz edilmektedir. Bu perspektiften eğer Otto von Bismarck ve Adolf Hitler gibi liderler olmasaydı Avrupa'nın tıpkı XX. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi bir barış ortamı içerisinde olacağı çıkarsamasına varılabilir. Bu noktada Waltz'ın savaşın çok az kazanç sağladığı görüşünü hatırlatmak gerekir. Böylece rasyonel devletlerin dünyasında büyük güç savaflarının olmaması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Üstelik bu durum iki kutuplu veya çok kutuplu sistemlerin her ikisi açısından da ileri sürülmektedir. Bu nedenle Waltz'ın ciddi kayıplara neden olan iki dünya savaşının nedeni olarak sistemin çok kutuplu yapısını görmesi pek mümkün değildir. Bu durumda devreye iç politika girmektedir. Kısacası, Waltz için uluslararası çıktılarının açıklamanın en iyi yolu şu argümanla temellendirilebilir: Devletler hayatta kalma olasılıklarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla rasyonel hareket edeceklerdir.⁵⁹

Waltz açısından uluslararası politik sistemler ise istikrarlı olarak nitelendirilebilir. Çok kutuplu sisteme bakıldığında bu sistemin üç yüzyıllık ömrünün olduğu görülmektedir. Bu sistemde yeteneklerdeki olumlu-olumsuz değişimlere bağlı olarak devletlerin sıralamadaki yerlerinin değiştini söylemek mümkündür. Waltz, iki kutuplu sistemin kitabın yazıldığı dönem itibariyle otuz yıldır devam ettiğini belirtmiştir. Sistemin devam etmesinin nedenini de herhangi bir üçüncü devletin ABD'ye ve SSCB'ye yetenek açısından rakip olabilecek bir devletin olmamasına bağlamıştır.⁶⁰ Ancak SSCB'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin sona ermesi savunduğu bu argümanla ortaya çıkmamıştır. Bu anlamda Waltz'ın bu analizi doğru değildir. İki kutuplu sistemlerin dönüşümü sadece üçüncü bir devletin ortaya çıkması ile mümkün değildir. Örneğin, iki süper güçten birinin -SSCB'nin- güç kaybı

⁵⁸ J. J. Mearsheimer, K. Booth (Ed.), "Reckless States and Realism", s. 132.

⁵⁹ J. J. Mearsheimer, K. Booth (Ed.), *a.g.e.*, s. 133.

⁶⁰ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 202-203.

sistemin dönüşüme uğramasına neden olabilir. Bu açıdan Neoklasik Realistlerin devletin iç yapısına önem atfeden bakış açısı işlevsel nitelik kazanabilir.

Waltz'ın güç hakkındaki açıklamaları ışığında şu çıkarımlara ulaşmak mümkündür: Waltz'ın formülasyonu irdelendiğinde pratik olarak yapısal düzeydeki değişikliğin gündem dışında bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu modelde bilindiği üzere yapısal değişim sadece bir düzeye indirgenerek sınırlandırılmıştır. Bu düzey anarşi ve hiyerarşi karşıtlığı temelinde ifade edilmektedir. Anarşinin tanımı ise uluslararası bir hükümetin eksikliği olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla değişim durumu tek yönlü olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle değişim, bir aktörün yoğunlaşmış şekilde güç birikimini sağlamasına indirgenmektedir. Bu da hegemonyaya işaret etmektedir. Ancak değişim için bu hegemonyanın benzersiz bir egemenlik biçimine sahip olması gerektiği belirtilmektedir.⁶¹

Waltz hakkında yapılacak değerlendirmeler açısından önemli bir nokta da Waltz'ın kategorik olarak Savunmacı Realizm içerisinde sınıflandırılmasıdır. Fakat bu nitelendirmenin tartışmalı olduğu söylenebilir. Waltz'ın teorisinin devletlerin yaşamlarını sürdürmek amacıyla hareket ettiklerine dair bir varsayımı içerdiği bilinmektedir. Bu kapsamda devletlerin duruma bağlı olarak az ya da çok miktarda güç edinme arayışı içerisinde olacakları da kabul edilmektedir. Fakat teori bu argümanı genelleştirmemekte ve devletlerin bu davranışını bazı durumlar temelinde gerçekleşen bir eylem olarak değerlendiren bir yaklaşıma sahiptir. Bu yüzden Waltz da kendisinin Savunmacı Realist şeklinde nitelendirilmesini reddetmektedir. Waltz bu durumu (Saldırgan-Savunmacı) bir teorik bölünme olarak değerlendirmek yerine tek bir teorinin iki farklı uygulaması olarak yorumlamaktadır.⁶²

John J. Mearsheimer'ın perspektifinden Waltz'ın teorisi irdelendiğinde ise devletlerin güç dengesi mantığını göz ardı ettiği varsayımıyla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle devletler, stratejik olmayan yöntemleri izlemektedir. Bu durumda sistemin bu devletleri cezalandırdığı argümanı öne sürülmektedir. Fakat rasyonel devletlerin ise akılcı davranışlarına atfen ödüllendirildiklerinden bahsedilmektedir. Bu noktada

⁶¹ Stefano Guzzini, "Structural power: the Limits of Neorealist Power Analysis", *International Organization*, Cilt 47, Sayı 3, Yaz 1993, s. 475.

⁶² Ole Wæver, K. Booth (Ed.), "Waltz's Theory of Theory The pictorial challenge to mainstream IR", s. 78. Wæver, Waltz'ın buradaki görüşlerine ilişkin olarak şu kaynağı belirtmektedir: Kenneth N. Waltz, "Neorealism: Confusions and Criticisms", *Journal of Politics and Society*, Cilt 15, Sayı 1, 2004, s. 6 (Kaynağa doğrudan erişim sağlanamadığı için burada Waltz'ın görüşlerini aktarabilmek için dolaylı olarak Wæver'den yararlanılmıştır.).

büyük güçler özelinde Mearsheimer bu yaklaşımın stratejik olmayan davranışlara izin vermesi nedeniyle teoride 3 önemli sorun olduğu iddiasını gündeme getirmektedir. Birincisi, Waltz'ın teorisinin devletlerin davranışlarını açıklama konusunda sorunlu olduğu ve asıl becerisinin uluslararası sonuçları açıklamak olduğu çıkarımına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemin en önemli aktörü olan devletlerin davranışlarını açıklama konusunda sorun yaşayan bir teorinin uluslararası ilişkileri anlayabilmek için sınırlı kapasiteye sahip olduğu iddia edilebilir. İkincisi, Waltz'ın teorisinin uluslararası çıktılarını açıklama yeteneği bakımından da sorunlu olduğu belirtilebilir. Çünkü uluslararası çıktılar öncelikle ağırlıklı olarak büyük güçlerin eylemlerinin yansımasıdır. Bu nedenle devletlerin davranışlarını öngörme konusunda sorun yaşayan teorinin devletlerin davranışlarının sonuçları bakımından da güvenilirlik sorunu olacaktır. Üçüncüsü, Waltz devletlerin sıklıkla aptalca davranışları olduğu varsayımını benimsemektedir. Bu yaklaşım kendi ortaya koyduğu tabloya göre daha rekabetçi bir dünya tahayyülüne neden olmaktadır.⁶³

Kısacası, devletlerin Waltz'ın tasarladığı bir düzende saldırgan bir şekilde hareket etmeleri için çok az teşvik unsuruna sahip olduklarından söz edilebilir. Çünkü çoğunlukla tehdit edilen devletler saldırganı etkili bir şekilde dengeleme eğiliminde olacaktır. Bu durum özellikle sistemi domine etmeye çalışan güç açısından geçerlidir. Bu bakış açısı Waltz'ın savaşı güç kazanmak için çok faydalı bir strateji olarak değerlendirmemesine neden olmaktadır. Ayrıca hegemonya arayışının da başarısızlığa mahkûm olduğunu öne sürmektedir. Ancak uluslararası sistemin yapısının saldırgan davranışları tamamen caydırıcı bir işleve sahip olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Hatta bu yapının devletlerin güç dengesindeki pozisyonlarını sürdürmelerine odaklanmayı zorlayan bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle Waltz bazen Savunmacı Realist olarak nitelendirilmektedir.⁶⁴

Waltz'ın görüşlerini değerlendirdikten sonra Neorealizmin ikinci en önemli teorisyeni olarak adlandırılacak ismi olan John J. Mearsheimer'in analizlerini incelemek yerinde olacaktır. Mearsheimer hem Waltz'ın görüşlerini sorgulamaktadır hem de kendi özgün perspektifini sunmaktadır. Mearsheimer, Waltz'ın burada ifade edilen görüşleri temelinde sunduğu bakış açısını savunmacı olarak değerlendirmektedir (güvenliği amaç edinip gücü sadece araç olarak görmesinden

⁶³ John J. Mearsheimer, K. Booth (Ed.), *a.g.e.*, s. 124-125.

⁶⁴ J. J. Mearsheimer, K. Booth (Ed.), *a.g.e.*, s. 126.

dolayı). Kendi görüşlerini ise Saldırgan Realizm şeklinde nitelendirmektedir. Mearsheimer'ın görüşlerinin “saldırgan” etiketi altında sınıflandırılmasının nedeni, gücü bir amaç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Mearsheimer, uluslararası politikanın daima tehlikeli ve acımasız bir mesele olduğu görüşündedir ve bu durumun süreceği öngörüsünde bulunmuştur. Bu kapsamda rekabetin yoğunluğu azalsa dahi büyük güçlerin birbirlerine karşı olan korkularının ve güç için aralarındaki savaşın daima olacağını belirtmiştir. Böylece her devletin hedefi sahip olduğu gücü maksimize etmektir. Bu amacın sonucu ise diğer devletler aleyhine güç kazanılması durumunu meydana getirecektir. Fakat her ne kadar büyük güçler açısından kendi aralarındaki en güçlü devlet olmaları iyi bir sonuç olsa da bu yeterli değildir. Onlar açısından nihai amaç uluslararası sistemde hegemonya kurabilmektir.⁶⁵

Küresel anlamda hegemonyanın mümkün olmadığını öngören Mearsheimer, büyük güçler açısından en iyi sonucun bölgesel güç olabilmek olduğu kanısındadır. Bununla birlikte yakın ve karadan ulaşılabilir diğer bir bölgenin kontrol edilmesi de yine bu kapsamda son derece önemlidir. Bu tip bir sonucu modern tarihte gerçekleştirebilen tek ülkenin ABD olduğu görülmektedir. Fakat başka devletler de bazı dönemlerde bölgesel hegemonik güç olabilmek için çaba göstermiştir. Örneğin, Japonya'nın emperyalist politikalar izlediği dönemlerde Kuzeydoğu Asya için; Napolyon Fransası'nda, Wilhelm döneminde ve Nazi Almanyası'nda Avrupa için bölgesel hegemonya amacıyla mücadele çabası görülmüş ve fakat sonuç alınamamıştır. Ayrıca SSCB hem Avrupa'da hem de Kuzeydoğu Asya'da hegemon olabilmek için mücadele etmiştir. Hatta SSCB, petrol zengini olan İran Körfezi bölgesinde de bu tip bir çaba içerisinde olmuştur. SSCB Avrupa'da *kısmen*⁶⁶ başarılı olsa da Kuzeydoğu Asya ve İran Körfezi için böyle bir başarı söz konusu değildir. Diğer taraftan ABD'nin hegemonyaya Batı yarım kürede ulaştığı söylenebilir ve ABD'ye karşı herhangi bir bölgede engel oluşturabilecek başka hegemon yoktur.⁶⁷

Aktarılanlar ışığında Saldırgan Realizme göre, büyük güçlerin dört ana hedefi olduğu tespiti yapılabilir: Birincisi, büyük güçler dünyadaki tek bölgesel güç olmak istemektedirler. İkincisi, büyük güçler mümkün olduğunca dünyadaki refah

⁶⁵ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001, s. 2.

⁶⁶ Vurgu bana aittir.

⁶⁷ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 41-42.

seviyesinden en büyük payı almak arzusundadırlar. Üçüncüsü, kendi bölgelerindeki dominant kara gücü olmak amacındadırlar. Son olarak dördüncüsü, büyük güçler nükleer üstünlüğe sahip olmak istemektedirler.⁶⁸ Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi açısından Mearsheimer'ın güç unsurlarına yönelik önemli bir değerlendirmesi olmuştur.

Bu kapsamda Mearsheimer, devletlerin neden güç odaklı hareket ettiklerine dair beş temel tespit yapmıştır. Birincisi, uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olmasıdır. Ancak bu yapı tamamen kaos veya düzensizlik durumunun olduğu anlamında anlaşılmalıdır. Uluslararası sisteme yönelik bu tasvir savaş ve güvenlik konusundaki rekabetten kaynaklanmaktadır. Ayrıca anarşi kavramı çatışma ile ilgili değildir; kavramın buradaki anlamı, devletlerin üzerinde merkezî bir üst otoritenin olmamasına işaret etmektedir. Egemenlik olgusu devletlerin iç mekanizması açısından geçerlilik taşımaktayken; uluslararası sistemde bu tip bir egemenlik anlayışı/hiyerarşik olarak bir üst otorite yoktur. İkinci olarak, büyük güçlerin doğuştan bazı saldırgan askerî kabiliyetleri ele geçirme durumları ve bununla birlikte birbirlerine zarar verme ve hatta birbirlerini yok etme durumları söz konusudur. Üçüncüsü, devletlerin diğer devletlerin niyetleri hakkında kesin olarak bilgi sahibi olmaları mümkün değildir. Dördüncüsü, varlıklarını sürdürebilmelerinin devletler açısından ana amaç olduğu meselesidir. Devletlerin teritoryal bütünlükleri ve iç siyasal düzenleri açısından otonomilerini sağlamaya çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Beşincisi, büyük güçler rasyonel aktörler olarak nitelendirilmelidir. Çünkü devletler hayatta kalabilmeleri açısından kendi stratejilerinin diğer devletleri nasıl etkileyebileceğini ve aynı şekilde diğer devletlerin kendilerine olabilecek etkilerini dikkate almaktadırlar. Yani devletler davranışlarının uzun dönemdeki sonuçlarına dair olasılıkları hesaba katarlar.⁶⁹

Mearsheimer'ın sistemik düzeydeki analizine bakıldığında ise uluslararası sistemde üç genel davranış kalıbının söz konusu olduğu argümanı ile karşılaşılmaktadır. Birincisi, korku; ikincisi, kendi-kendine yardım; üçüncüsü ise eldeki gücü maksimize etmektir. Bunları dikkate alarak şu saptamalara ulaşılabilir: Büyük güçler birbirlerinden korkmaktadır; birbirlerine karşı şüpheyle yaklaşırlar ve yakın bir savaş tehlikesi olasılığından endişe ederler. Bu açıdan tehlikeleri tahmin

⁶⁸ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 147.

⁶⁹ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 30-31.

etmeleri olasıdır. Devletler arasında güvenden söz etmek ise pek mümkün değildir. Ayrıca korkunun düzeyinin zamana ve mekâna göre değişebileceği; ancak önemsenemeyecek bir düzeye indirgenemeyeceği tespiti yapılabilir.⁷⁰

Diğer devletlerin nihai niyetlerine dair kesin bir bilgiye sahip olamadıkları ve kendi-kendine yardım sisteminde buldukları için devletler, varlıklarını garanti altına almalarını sağlayacak en iyi yolun sistemdeki en güçlü devlet olmak olduğunun farkındadırlar. Çünkü güçlü devletin varlığının diğer devletler tarafından tehdit edilmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu devlete göre daha zayıf olan diğer devletler askerî açıdan muhtemel bir yenilgiye uğramaktan çekindikleri için güçlü devlete karşı saldırgan bir tutuma girmekten kaçınacaklardır. Devletlerin bir diğer davranış tarzı da ekonomik, diplomatik ve askerî araçlarla dengeyi lehlerine olacak şekilde değiştirmeye çalışmalarıdır. Bu davranışı sergilerlerken yine şüpheli ve düşmanca tavırları sürmektedir. Bu tutumun nedeni, kazandıkları gücün diğerlerinin kaybı anlamına gelmesidir (sıfır toplamlı oyun mantığı).⁷¹

Mearsheimer böylece uluslararası sistemde gücün genel olarak üç farklı şekilde düzenlendiği tespitine ulaşmaktadır. Buna göre; uluslararası sistem, iki kutuplu; dengeli çok kutuplu ve dengesiz çok kutuplu olacak şekilde güç dağılımına sahip olabilir. Bir başka sınıflandırmasında bu genel sınıflandırmasını dört tür temelinde ifade etmiştir. Bu defa çok kutuplu sistemlerdeki ayrımı iki kutuplu sisteme de uyarlamış ve dengeli ve dengesiz iki kutuplu sistemden söz etmiştir. Ancak Mearsheimer dengesiz iki kutuplu sistemin kullanışlı bir kategori olmadığı görüşündedir. Bunun nedenini ise gerçek dünyada karşılığı olmamasına dayandırmaktadır. Modern dönemde bu tip bir yapıdan söz edilemeyeceğini belirtmiş ve böyle bir sistemde daha güçlü olan devletin diğerini ortadan kaldıracağı için uzun süre sistemin varlığını koruyamayacağını dile getirmiştir. İki kutuplu sistemlerde iki büyük güç sisteme hâkim konumdadır ve bu güçler güç açısından yaklaşık olarak birbirlerine eşit konumdadır. Dengesiz çok kutuplu sistemlerde üç veya daha fazla büyük güç vardır. Ama bu güçlerden birinin potansiyel olarak hegemonik güç pozisyonunda olduğunu belirtmek gerekir. Dengeli çok kutuplu sistemlerde üç veya daha fazla büyük gücün sistemde etken olduğu bir yapı vardır. Fakat dengesiz çok kutuplu sistemden farklı olarak burada hegemonya kurma arzusunda olan bir güçten

⁷⁰ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 32.

⁷¹ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 33-34.

bahsedilemez. Ayrıca askerî güç bakımından sistemin başat iki büyük gücü arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla hegemonya kurmak açısından sistemin elverişli olmadığı tespiti yapılabilir.⁷²

Büyük güçler arasındaki güç dağılımı temelinde Avrupa tarihî irdelendiğinde bu dönem Fransız Devrimi'nin patlak vermesinden ve 1792'deki Napolyon savaşlarından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar yaklaşık olarak 7 döneme ayrılabilir:

- 1) 1. Napolyon dönemi, 1792-93 (1 yıl), dengeli çok kutupluluk;
- 2) 2. Napolyon dönemi, 1793-1815 (22 yıl), dengesiz/istikrarsız çok kutupluluk;
- 3) XIX. Yüzyıl, 1815-1902 (88 yıl), dengeli çok kutupluluk;
- 4) Kaiserreich (II. Reich) dönemi, 1903-18 (16 yıl) , dengesiz çok kutupluluk;
- 5) İki dünya savaşı arası dönem 1919-38 (20 yıl), dengeli çok kutupluluk;
- 6) Nazi dönemi, 1939-45 (6 yıl), dengesiz çok kutupluluk; ve
- 7) Soğuk Savaş, 1945-90 (46 yıl), iki kutupluluk.⁷³

Mearsheimer'ın bu sınıflandırması topyekûn savaşlar, büyük güçler arasındaki savaşlar, sistemdeki büyük güç sayısı, bölgesel düzeyde hegemonya hedefi olan potansiyel güçlerin durumu gibi pek çok faktör temelinde hazırlanmıştır. Ancak bu sınıflandırmaya çok kutupluluk konusunda yapılan dengeli-dengesiz ayrımı açısından itiraz edilebilir. Çünkü çok kutuplulukta iki kutuplulukta olduğu gibi devletler arasında sıkı veya hiyerarşik nitelik barındıran bloklaşmalar ve ittifaklar olmadığı için sürekli bir dengeden söz edilemez. Ayrıca dengesiz ifadesi açısından bakılırsa zaten çok kutupluluk denilmesi farklı “denge” alternatiflerinin kurulabilme olasılığının sistem içerisinde olmasındandır. Buna ek olarak çok kutuplu bir sistemde mevcut yapıdan memnun olan güçler (statükocu) sistemi dengeli şeklinde tanımlama eğiliminde olacaktır; buna karşın sistemdeki konumlarından rahatsız olan devletler (revizyonist) sistemi dengesiz olarak değerlendirebilir. Bu da ifadenin subjektif niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan en azından modern dünya tarihî açısından (Westphalia Barışı itibarıyla) yaşanan gelişmeler ve büyük güçler dikkate alındığında iki kutuplu ve çok kutuplu şeklinde ikili bir sistemden bahsedilebilir. Tek kutuplu sistem (hegemonik sistem) ise üçüncü tür olarak eklenebilir. Ancak modern tarihte böyle bir sisteme henüz tanık olunmamıştır.

⁷² J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 335, 337-338.

⁷³ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 348. 1792-93 (1 yıl), 1793-1815 (22 yıl) ve 1939-45 (6 yıl) tarihleri arasındaki farklar iki tarih arasındaki ayrımı yansıtırken; 1815-1902 (88 yıl), 1903-18 (16 yıl), 1919-38 (20 yıl), 1945-90 (46 yıl) tarihleri arasındaki farkların iki tarih arasındaki ayırmadan 1 fazla olmasının nedeni, başlangıç ve bitiş tarihlerinin ilgili döneme eklenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin, 1945-90 dönemi 45 yerine 46 yıl olarak belirtilmiştir.

Mearsheimer'in güç konusunda üzerinde durduğu bir diğer önemli husus ise deniz gücü hakkındadır. Bu çerçevede Mearsheimer'in deniz gücünün durdurulması görüşünün oldukça dikkat çekici olduğu söylenebilir. Mearsheimer görüşlerini ABD örneklemini üzerinden şu şekilde ifade etmektedir: Örneğin, deniz gücü bir taraftan ABD'nin uzak bölgelerdeki diğer güçler üzerinde kontrol kurmasını engelleyen bir işlev üstlenmektedir; fakat diğer taraftan ise bu güçlerin Batı Yarım Küre'deki ABD üstünlüğünü tehdit etmelerinde engelleyici bir rolü bulunmaktadır. Christopher Layne ise bu durumun tam tersinin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü sadece ABD gibi tecrit edilmiş bir gücün başarılı şekilde uzak bölgelerde kontrol sağlayabileceğini ve küresel hegemonyaya ulaşma amacını güdebileceğini ileri sürmektedir. Ancak Layne küresel hegemonyanın ilk adımı olan bölgesel hegemonya meselesine ilişkin olarak şu yargıdan söz etmektedir: Kıtasal güçler, bölgesel hegemonyayı kuracak olan güce karşı hareket edeceklerdir. Bu nedenle şu ana kadar hiçbir küresel hegemon gücün ortaya çıkamadığını iddia etmektedir.⁷⁴

Layne, kıtasal güçlerin bu kapsamda iki nedenden dolayı önemli olduklarını düşünmektedir. Birincisi, kıtasal güçlerin tarihsel olarak tamamen birbirleriyle meşgul olmaları durumudur. Kıtasal güçler aralarından birinin bölgesel hegemonyaya ulaşma potansiyelini sürekli göz önüne aldıklarından dolayı bu durumun gerçekleşmemesi için çaba gösterirler. İkincisi, bu durum söz konusu devletlerin uzaktaki bölgesel hegemonya karşı koyacak kapasiteye erişmelerini engelleyecektir. Bu ayrıca küresel hegemonyaya ulaşılmasına da engel oluşturacaktır. Dolayısıyla bu konumdaki devletlerin tarihsel sürece bakıldığında varlıklarını sürdürebilmek adına büyük ordulara ihtiyaç duydukları gözlemlenmektedir. Ancak en güçlü kıtasal güçlerin dâhi uzak bölgelerde yer alan bölgesel hegemonyalara meydan okuyabilecek düzeyde baskın bir deniz gücüne sahip olsalar da karada kendi bölgelerinde hegemonya kuracak pozisyonda olmadıkları görülmektedir. Öte yandan bu çerçevede kendi bölgesinde rakibi olmayan ABD avantajlıdır. Böylece küresel hegemonya konusunda ABD'nin yeterli düzeyde kaynaklarını seferber etme imkânı bulunmaktadır. Ayrıca Layne, Saldırgan Realizmin aslında bu durumu öngördüğünü ileri sürmektedir.⁷⁵

⁷⁴ Christopher Layne, "The "Poster Child for offensive realism": America as a Global Hegemon", *Security Studies*, Cilt 12, Sayı 2, 2002, s. 127-128.

⁷⁵ C. Layne, a.g.m., s. 128.

Bu bağlamda Layne, bölgesel bir hegemonun güvenli olabilmesi için uzaktaki rakiplerinin ortaya çıkmasını engellemesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Fakat bu durum aslında bir küresel hegemonya tahayyülüne işaret etmektedir. Çünkü burada uzaktaki meydan okuyacak konumdaki rakibin durdurulmasından söz edilmektedir. Layne, bu yüzden Saldırgan Realizmin ana mantığını, bölgesel hegemonya sahibi güçlerin statükocu güçler olamayacağı şeklinde açıklamaktadır. Böylece bu durumdaki devletlerin kendi bölgelerindeki bir güce güvenmeyeceklerini belirtmekte fayda vardır. Ayrıca uzak bölgeler açısından da açık deniz dengeleyicisi (*offshore balancer*) olmaları söz konusu olamaz.⁷⁶

Layne'in burada yer verilen Mearsheimer'in değerlendirmelerine yönelik eleştirilerinin dışında güç konusundaki kendi özgün yorumları ise tıpkı Waltz ve Mearsheimer gibi büyük güçlerin uluslararası sistemdeki konumlarına atfen temellendirilmiştir. Layne'in de Waltz ve Mearsheimer ile benzer şekilde büyük güçleri birbirlerine benzeyen birimler olarak ele aldığı görülmektedir. Bunun gerekçesini ise büyük güçlerin işlevsel açıdan farklı birimler (bu husus daha önce Waltz tarafından tespit edilmiştir) olmadıkları şeklinde açıklamaktadır. Fakat bu açıklamaların büyük güçlerin özdeş birimler oldukları şeklinde anlaşılması gerektiği uyarısını yapmaktadır. Bu bağlamda büyük güçlerin farklı stratejileri ve yaklaşımları benimseyebilecekleri hatırlatılmaktadır. Ancak büyük güçlerin güvenlik odaklı hareket ettikleri ve uluslararası politikanın rekabetçi doğasında başarılı olmaya çalıştıkları belirtilmektedir. Bu kapsamda söz konusu durumun büyük güçlerin birbirlerinin başarılı politikalarını taklit etmelerini de sağlayan bir etkisi olduğundan bahsedilmektedir.⁷⁷

Bu yüzden Layne, modern uluslararası tarihî göz önüne alarak bir büyük gücün ortaya çıkışını gösteren bir model olduğu görüşündedir. Bu noktada Layne, Neorealizmin özellikle devletlerin dış politikalarını açıklayamayabileceğini kabul etmektedir. Fakat Neorealizmin uluslararası politikada tekrar eden sonuçları ve davranış kalıplarını açıklayabileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak Layne, bir büyük gücün ortaya çıkışının yapısal olarak yönlendirilebilen bir olgu olduğunu iddia

⁷⁶ C. Layne, a.g.m., s. 130.

⁷⁷ Christopher Layne, Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.), "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security International Security Readers*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts/London, 1995, s. 141.

ederek bu kapsamda iki önemli unsuru gündeme getirmektedir. Bu unsurlar kademeli büyüme oranları ve anarşi olarak ifade edilmektedir.⁷⁸

Bir başka deyişle, bir büyük gücün ortaya çıkışı için öncelikle kademeli bir büyüme oranına sahip olunması gerektiği iddia edilmektedir. Örneğin, ABD'nin İç Savaş (Kuzey-Güney Savaşı/1861-1865) sonrasında önce sanayileşme aşamasına geçerek ekonomik gücünü artırmaya başladığı ve süreç içerisinde bu durumun ABD'nin askerî kapasitesine de yansıdığı görülmektedir. İlerleyen süreçte I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nda da istikrarlı büyümesini sürdüren ABD sistemdeki başat güç hâline evrilmiştir. Benzer bir süreç şu an Çin üzerinden de tartışılabilir. İkinci önemli husus ise anarşi meselesidir. Yani uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle büyük güçlerin ortaya çıkmaları mümkün olmaktadır. Bu durum yine ABD örneklemini üzerinden şu şekilde ifade edilebilir: ABD, anarşik yapıda birbiriyle çatışan Kıta Avrupası güçleri (Rusya-Fransa-Almanya) ile Britanya arasındaki mücadeleden yararlanarak başat güç konumuna yükselebilmiştir. Buna karşın eğer sistem hegemonik bir yapıda olsaydı -yani tek bir üst otorite olsaydı- hegemonik güç nedeniyle bir büyük gücün ortaya çıkması mümkün olamazdı.

Burada ayrıca Layne'in mevcut bazı potansiyel büyük güçlere ilişkin görüşlerini de irdelemekte fayda vardır. Zira Layne birçok çalışmada büyük güç rolü atfedilen bazı ülkelerin bu statülerini sorgulamaktadır. Örneğin; Almanya, Japonya ve Rusya'nın büyük güç olma potansiyellerinin olduğunu kabul etmektedir. Ancak Almanya ve Japonya'nın mevcut koşullarda büyük güç olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Çünkü bu iki devletin askerî güç konusundaki yetersizliklerini ve özellikle de nükleer güç olmamalarını bu anlamda dile getirmektedir. Rusya'nın ise konvansiyonel silahlar ve nükleer silahlar bakımından sahip olduğu ciddi askerî yeteneklerin büyük güç statüsü açısından değerli olduğunu belirtmektedir. Fakat Rusya'nın ekonomik açıdan⁷⁹ aynı şekilde etkili bir pozisyonda yer almadığı dile getirilmektedir. Bunun ise büyük güç statüsünü zedeleyen bir etmen olduğu vurgulanmaktadır. Layne son olarak Çin'in önemli bir büyük güç adayı olduğundan söz etmektedir. Çin'in askerî kapasitesini ve

⁷⁸ C. Layne, M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller (Ed.), *a.g.e.*, s. 134.

⁷⁹ Layne burada Rusya'nın siyasi açıdan yaşadığı sorunları işaret ederek bunun büyük güç statüsüne ilişkin olumsuz yansımaları belirtmektedir (Layne'in görüşlerini içeren eser 1995 yılına aittir). Bu tespit Yeltsin dönemi için doğru olsa da Putin döneminde Rusya'nın son yirmi yıldır iç siyasi bütünlüğünü sağlayarak pek çok önemli sorunu ortadan kaldırması sonrasında geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle Layne'in Rusya'nın iç siyasi gelişmeler konusundaki tespitine yer verilmemiştir.

canlı ekonomik tablosunu göz önüne alarak bu argüman desteklenmektedir. Fakat Çin açısından iç bütünlüğün korunmasının önemine de işaret edilmektedir.⁸⁰

Son olarak Neorealizmin önde gelen isimlerinden birisi olan Stephen von Evera'nın da konu kapsamındaki görüşlerini irdelemek gerekmektedir. Çünkü Evera'nın güç analizi büyük güçler yerine saldırgan/savunmacı davranışlar üzerine odaklanarak farklı bir perspektif sunmaktadır. Waltz, Mearsheimer ve Layne gibi pek çok Neorealist⁸¹ açısından odak noktası büyük güçler olmasına karşın Evera açısından asıl odak noktası saldırgan-savunmacı kabiliyetler ve bu kapsamda yönlendirilen davranışlardır.

Örneğin, Evera'ya göre; rakip tarafların güçlü saldırgan kabiliyetlerinin olduğu simetrik formdaki saldırgan hâkimiyet mücadelesi simetrik formdaki savunmacı hâkimiyet mücadelesine göre daha tehlikelidir (Evera, burada diğer şartların eşit olması koşulunu ayrıca belirtmektedir). Buna karşın eğer saldırgan kabiliyetler bakımından asimetric bir ilişki söz konusu ise bu durumda savaş riskinin azalabileceğini öne sürmektedir. Bu bakımdan bazı durumlarda saldırgan kabiliyetlerin barışı teşvik edici bir rol oynayabileceği ihtimali dışlanmamaktadır.⁸² Saldırgan ya da savunmacı hâkimiyet mücadelesine neden olan güç unsurlarını ise şu şekilde sıralamaktadır: Askerî teknoloji ve askerî doktrin, coğrafya, ulusal sosyal yapı, diplomatik düzenlemeler (bu hususta özellikle savunma ittifaklarını ve açık deniz güçlerinin dengeleme davranışlarını somut örnek olarak vurgulamaktadır). Sonuç olarak bu faktörlerin toplamının ortaya çıkardığı güç formu saldırgan-savunmacı dengenin oluşmasında etkili olmaktadır.⁸³

Evera'nın saldırgan kabiliyetler konusunda üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta da statüko meselesidir. Burada tek taraflı olarak statükocu güçlerin saldırgan kabiliyetlere sahip olması durumunda saldırganlık söz konusu olursa bazı koşullarda savaş riskinin azalabileceği iddiasını gündeme getirmektedir. Ayrıca statükocu güçlerin diğer devletleri saldırgan eylemlerden koruyabilmek adına saldırgan

⁸⁰ Christopher Layne, M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller (Ed.), *a.g.e.*, s. 130.

⁸¹ Bu durum Stephen Walt açısından da geçerlidir. Walt da ittifaklar teorisini genellikle büyük güçler temelinde açıklamaktadır. Walt'ın görüşleri çalışmanın "Güç Dengesi" alt başlığında ele alınmaktadır.

⁸² Stephen van Evera, *Causes of War Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, New York, 2001, s. 152.

⁸³ Stephen van Evera, "Offense, Defense, and the Causes of War", *International Security*, Cilt 22, Sayı 4, İlkbahar 1998, s. 6.

kabiliyetlere sahip olmasının önemini⁸⁴ de özellikle vurgulamaktadır. Dolayısıyla Evera, statüko güçlerinin sahip olduğu saldırgan kabiliyetlerin ve saldırgan niyetlerinin saldırgan gücü engelleme konusunda etkisi olabileceğini düşünmektedir. Fakat Evera, bu durumun nadir olarak gözlemlendiğini belirtmekte ve genel olarak saldırgan kabiliyetlerin tehlike oluşturacağı sonucuna ulaşmaktadır.⁸⁵ Saldırgan-savunmacı denge açısından göz ardı edilmemesi gereken bir diğer önemli husus da diplomatik düzenlemelere ilişkindir. Zira diplomatik düzenlemelerin modern Avrupa tarihî açısından saldırgan-savunmacı dengenin kurulması konusundaki önemli derecedeki etkisi bu hususta somut bir göstergedir. Evera bu noktada kolektif güvenliğin asla etkili olamadığını fakat savunma ittifaklarının tam aksine fetihleri engelleyici bir rol oynadığına dikkat çekmektedir.⁸⁶

Evera, 1945 sonrasında ise yaşanan iki önemli gelişmenin saldırgan-savunmacı dengede savunmaya yönelmesine yol açtığını düşünmektedir. Birincisi, ABD'nin izolasyonunun son bulmasıyla birlikte Avrupa siyasetindeki dönüşüm olarak ifade edilebilir. Artık, Britanya yerine kıtanın dengeleyici rolünü ABD üstlenmiştir. ABD, Britanya'ya göre çok daha güçlü bir aktör olarak kıtaya müdahil olmuştur. Bu gelişme kıtada savunma durumunun⁸⁷ (*SSCB nedeniyle*⁸⁸) baskın davranış olmasına kaynaklık etmiştir. İkincisi ise nükleer güç faktörü olmuştur. Nükleer gücün ciddi orandaki etkisi büyük güçler arasında doğrudan çatışma ve savaş hâlinin görülmediği göz önüne alınırsa çok daha çarpıcı şekilde ortaya çıkmaktadır. Böylece büyük güçlerin birbirlerini ele geçirmeleri mümkün olmadığı gibi görece daha güçsüz devletlerin dâhi güçlü düşmanlarına karşı koyabilme şansları doğmuştur.⁸⁹ Çünkü özellikle Soğuk Savaş dönemindeki sıkı blok içi ilişkiler böyle bir ortama zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise örneğin, İran'ın ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin (KDHC) ABD gibi kendileri ile önemli derecede

⁸⁴ Evera burada 1938-39'da Almanya'nın Polonya'ya/Çekoslovakya'ya olan saldırganlığı karşısında Fransa'nın saldırgan kabiliyetlere duyduğu ihtiyacı işaret etmektedir. Bilindiği gibi bu kabiliyetten yoksun olan Fransa bu ülkelere saldırılmasını engelleyememiş; hatta Nazi işgaline de maruz kalmıştır.

⁸⁵ S. v. Evera, a.g.m., s. 15-16.

⁸⁶ S. v. Evera, a.g.m., s. 21-22.

⁸⁷ Evera savunmanın baskınlığını diplomatik çerçevede kullanmaktadır. Ancak savunma davranışı siyasal, ekonomik ve sosyal alanları da kapsadığı için genel olarak savunma ifadesi tercih edilmiştir.

⁸⁸ Vurgu bana ait. SSCB'den söz edilmese de bahsi geçen denge SSCB'ye karşı oluşturulmuştur.

⁸⁹ S. v. Evera, a.g.m., s. 33.

güç farkı olan devletlere dahi nükleer güç kapasiteleri sayesinde karşı koyabilme potansiyelleri artmıştır.⁹⁰

Evera'nın saldırgan-savunmacı denge dışında güç analizlerini temellendirdiği bir diğer önemli unsur ise uluslararası sistemdir. Bu bağlamda devletlerin uluslararası güç yapısına ilişkin algılarının savaş riski açısından önem arz ettiğini düşünmektedir. Örneğin, rakiplerine üstünlük sağlayabileceklerini düşündüklerinde veya ilk hamleyi yaptıklarında avantajlı olacaklarını varsaydıklarında mücadeleyi göze alabildikleri söylenebilir. Ayrıca devletler göreceli güçlerinin düşüşte olduğunu düşündüklerinde veya toplam güç kapasitelerinin yüksek olduğu öngörüsüne atfen mücadeleyi/çatışmayı gündeme alabilirler. Evera buradaki en önemli hususu, rakibi ele geçirme şansının en kolay olduğu düşünülen zamanda yürütülen mücadeleler olarak değerlendirmektedir. Bu perspektifin pek çok modern savaşı açıkladığı kanısındadır. Bunun dışında uluslararası güç yapısının savaş riskini etkilediğini; ancak daha az önemli olduğunu öne sürmektedir. Çünkü yanlış değerlendirmelerin beklenen etkinin ortaya çıkmasına engel olduğunu düşünmektedir.⁹¹

Böylece Evera'nın savaşın nedenleri kapsamında Realizmin toplam nesnel güç kaynaklarının ölçümü konusundaki zayıflığını irdeleyerek önemli katkı sunduğu söylenebilir. Çünkü Evera pek çok farklı unsurun (*saldırgan-savunmacı denge gibi*⁹²) da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Odaklandığı asıl noktalar ise tercihler ve algılar üzerinedir. Ayrıca Evera, *Waltzian* perspektifi reddetmektedir. Çünkü bu perspektifin güç yapılarının altındaki sonuçları dolaylı olarak tahlil ettiğini düşünmektedir. Bu yaklaşımı ön yargılı olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Ek olarak gelişigüzel, psikolojik ve irrasyonel açıklamaları dışlamaktadır. Evera güç konusunda bu tip ön yargılı perspektiflerin dört ana faktörden kaynaklandığını iddia etmektedir: Birincisi, elitlerin manipülasyonu olarak belirtilmektedir. İkincisi, kendi kendisine hizmet eden bürokrasi olarak adlandırılmaktadır. Üçüncüsü, militarizmin bu hususta etkili olduğu öne sürülmektedir. Dördüncüsü, milliyetçi ideoloji olarak belirtilmektedir. Bu faktörlerin savaşı/saldırganlığı teşvik ettiği kanısındadır.⁹³

⁹⁰ Bu durumda farklı etmenlerin de etkisi olduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin, KDHC'nin Çin ile müttefiklik ilişkisi ve İran'ın Rusya ve Çin ile yakın ilişkileri gibi faktörler burada dikkate alınmalıdır. Ancak nükleer kapasitelerinin önemli bir savunma imkânı yarattığı göz ardı edilmemelidir.

⁹¹ S. v. Evera, *a.g.e.*, s. 255.

⁹² Vurgu bana ait.

⁹³ Jeffrey W. Legro, Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, Cilt 24 Sayı 2, Sonbahar 1999, s. 32-33.

1.1.3. Neoklasik Realizmde Güç Kavramı

Kendisini Klasik Realizm ile Neorealizm arasında konumlandıran ve bunlardan da faydalanarak yeni bir teori inşa ettiği iddiasındaki Neoklasik Realizmin güce yönelik değerlendirmeleri ise söz konusu yaklaşımlardan farklılık göstermektedir. Hem içsel hem de dışsal değişkenleri dikkate alan Neoklasik Realizm, Klasik Realist düşüncenin bulgularını güncellemiş ve sistematik hale getirmiştir. Neoklasik Realistler, bir ülkenin dış politikasının kapsamının ve dış politikadaki isteklerinin uluslararası sistemdeki yerine ve göreceli maddi güç yeteneklerine dayandığını savunmaktadırlar. Ancak bu güç yeteneklerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu belirtmektedirler. Bunun nedenini ise sistemik baskıların birim seviyesindeki değişkenler aracılığıyla dönüşüme uğramasına bağlamaktadırlar. Diğer taraftan Neoklasik Realizme göre dış politika tercihlerini siyasal liderler ve elitler yapmaktadır. Dolayısıyla maddi kaynakların durumundan ziyade önemli olan söz konusu kişilerin güce yönelik algılarıdır. Bu noktada liderlerin ve elitlerin ulusal kaynaklar üzerinde tam bir serbestliğe sahip olmadıklarını belirtmek gerekir. Bu yüzden güce yönelik analizlerde devletlerin kendi toplumlarına göre gücü ve yapısı hesaba katılmalıdır. Çünkü bu durum ulusal kaynakların dış politikaya tahsis oranlarını belirlemektedir.⁹⁴

Ayrıca Neoklasik Realistlerin devlet hakkındaki Neorealizmin temel varsayımlarını (anarşik yapı ve göreceli güç durumları gibi) kabul ettiğini ifade etmek mümkündür. Ancak Neoklasik Realistler, bu varsayımlardan devlet davranışlarını açıklamak açısından şüphe etmektedirler. Bu yüzden de devlet düzeyindeki değişkenlerin (liderlerin diğer devletlere yönelik düşünceleri gibi) dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁹⁵ Kısacası Neoklasik Realistler, devlet ve uluslararası çıktılar arasındaki değişkenleri analiz etmektedir. Neoklasik Realistlerin özgün yönü ise yerel ve birey düzeyindeki analizler aracılığıyla güç arayışındaki devletlerin davranışlarını açıklamaya çalışmalarıdır.⁹⁶

Neoklasik Realistlerin uluslararası sistemin yapısının önemini göz ardı etmediklerini ayrıca vurgulamak gerekir. Zira Neoklasik perspektiften bir devletin

⁹⁴ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Cilt 51, Sayı 1, 1998, s. 146-147.

⁹⁵ Michiel Foulon, "Neoclassical Realism: Challengers and Bridging Identities", *International Studies Review*, Sayı 17, 2015, s. 637.

⁹⁶ B. C. Schmidt, a.g.m., s. 528.

dış politikası açısından uluslararası sistem oldukça önemli bir unsurdur. Ancak Neoklasikler, bir uluslararası politika teorisinde birim düzeyine de yer verilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bunun dışında Neoklasik Realistler için de tıpkı diğer Realist yaklaşımlar bakımından geçerli olduğu üzere güç kavramı önem arz etmektedir. Güç hakkındaki ulusal güç ve ilişkisel güç yaklaşımı konusundaki tartışmada ise gücü maddi bir unsur olarak değerlendirmektedirler. Fakat sadece gücün maddi boyutu ile devletlerin dış politikadaki davranışlarının açıklanamayacağı görüşünü benimsemektedirler. Böylece bir devletin gücü maddi kabiliyetler dışında yerel değişkenlerden de yararlanılarak analiz edilmektedir.⁹⁷

Ayrıca Neorealitler, uluslararası sistemde gücün göreceli dağılımının devletlerin davranışlarını doğrudan etkilediğini belirterek uluslararası sistemin yapısını nesnel bir unsur olarak değerlendirmektedir. Fakat Neoklasikler bu görüşe katılmamaktadır. Çünkü öncelikle yerel faktörlere vurgu yapan Neoklasikler siyasi liderlerin güç dağılımı açısından dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca sistemik kısıtlamalarla birim düzeyindeki davranışlar arasında doğrudan bir bağlantı olduğu varsayımına katılmamaktadırlar. Zira birim düzeyindeki değişkenlerin analiz kapsamına alınması gerektiği görüşünü ileri sürmektedirler.⁹⁸ Burada genel hatlarıyla Neoklasiklerin güç konusundaki yaklaşımları aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak öne çıkan bazı Neoklasik isimlerin analizleri çerçevesinde daha somut ve ampirik bulgular eşliğinde açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle söz konusu isimlerin görüşlerine değinmek elzemdir. Çalışmanın kapsam ve içeriği çerçevesinde William C. Wohlforth, Jack Snyder, Fareed Zakaria ve Randall L. Schweller'in⁹⁹ görüşleri incelenmektedir.

William C. Wohlforth her tür Realist analizin uluslararası değişim konusunu tartışırken yerel ve uluslararası analiz düzeylerini birleştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu hususu dikkate almayan Realist açıklamaların bir devletin rakip güçlere kıyasla neden siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlarında kayıpların meydana geldiğini kapsamlı şekilde açıklayamayacağı kanısındadır. Bunun yerine Realizm¹⁰⁰ tarafından ise iki iddianın öne sürüldüğünü belirtmektedir. Birincisi, göreceli güç meselesi ile ilgilidir. Burada çıkarların tanımı ile algılanan göreceli güç durumu

⁹⁷ B. C. Schmidt, a.g.m., s. 543.

⁹⁸ B. C. Schmidt, a.g.m., s. 544.

⁹⁹ Schweller'in görüşleri "Güç Dengesi" başlığı altında incelenmektedir.

¹⁰⁰ Wohlforth, buradaki Realizm ifadesini Neorealitler için kullanmaktadır.

arasında ilişki kurulmaktadır. İkincisi, güç durumunda meydana gelen azalmanın uluslararası alandaki iş birliğine ya da uluslararası güvenliğe olan etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılışı gündeme gelebilir. Hatırlanacağı üzere *perestroika* ve Mikhail Gorbachev'in "yeni düşünceler"i (*new thinking*) bu dönemde gerçekleşmiştir.¹⁰¹ SSCB örneği üzerinden Wohlforth, Realizmin iç faktörleri göz ardı etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü SSCB'nin Gorbachev döneminde yaşadığı değişim süreci Soğuk Savaş'ın ve SSCB'nin dağılışı etkileyen önemli faktörlerden biri olmuştur.

Wohlforth'un gündeme getirdiği önemli bir diğer husus ise Realist teorinin her türü açısından tek bir bağımsız değişkenin vurgulanması hakkındadır. Bu değişken güç dengesidir. Bu nedenle Realizm, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda ortaya çıkan değişimi SSCB'nin göreceli olarak gücünde yaşanan azalmanın sonucu kapsamında analiz etmektedir. Zira bu durum sistemdeki güç dağılımını doğrudan etkileyen bir gelişme olmuştur. Bu kapsamda Soğuk Savaş'ın nedeni ise SSCB'nin gücünde yaşanan artış ve bu gelişmenin Batı'da yarattığı korku temelinde açıklanmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi de benzer bir mantık çerçevesinde temellendirilmektedir. Bu durumda SSCB'nin göreceli olarak yaşadığı güç kaybı ve bunun Batı'da yarattığı güven Soğuk Savaş'ın sona ermesine neden olmuştur. Buna karşın Wohlforth; Joseph Stalin, Nikita Khrushchev ve Leonid Brezhnev'in ABD ile rekabet konusunda farklı sebepleri olabileceğini belirtmektedir. Asıl önemli olan noktanın da söz konusu liderler tarafından bu rekabeti sürdürebilecek kapasiteye dair bir algıya sahip olmaları olduğunu düşünmektedir. Aynı şekilde Gorbachev dönemindeki geri çekilmenin de farklı sebepleri olabileceğini kabul etmektedir. Fakat bu geri çekilmedeki asıl unsurun ise bu rekabeti sürdürebilecek kapasitede yaşanan kayba ilişkin algı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰²

Jack Snyder de tıpkı Wohlforth gibi iç faktörlerin öneminin üzerinde durmaktadır. Snyder bu nedenle saldırgan politikaları eleştirmektedir. Bu çerçevede Snyder, geri tepen (*counterproductive*) saldırgan politikaların doğrudan devlet güvenliğinin sadece genişleme yoluyla garanti altına alınacağı düşüncesinden

¹⁰¹ William C. Wohlforth, Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.), "Realism and the End of the Cold War", *a.g.e.*, s. 19-20.

¹⁰² W. C. Wohlforth, M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller (Ed.), *a.g.e.*, s. 7-9.

kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu düşüncenin¹⁰³ aynı zamanda sanayileşmiş büyük güçler tarafından aşırı genişleme vakalarının her biri açısından itici bir etken olduğundan da söz etmektedir. Buna ek olarak saldırgan politikaların devletin güvenliğini zayıflattığına dair önemli kanıtlara rağmen genişleme yoluyla güvenliğin sağlanması politikasının ısrarla sürdürülmesini sorgulamaktadır. Snyder bu düşüncenin iç siyasal gelişmelerden kaynaklandığı görüşündedir. Yani emperyal genişleme, askerî hazırlıklar veya ekonomik otarşi konusunda dar görüşlü çıkarları olan gruplar arasında kurulan iç siyasi koalisyonun politikaları bu bağlamda ana etken olarak öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bu grupların ekonomi sektörünü ve devlet bürokrasisini içerdiği ve bu grupların askerî ve emperyal çıkarlarını güvenlik politikalarını kullanarak gerçekleştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Böylece kendi politikalarını geniş halk kesimleri ve ulusal çıkar çerçevesinde gizlemektedirler. Aynı zamanda bu kesimlerle uzlaşma içerisindeki devlet adamlarının da benzer politikaları benimsediği göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak, bu kesimlerin halkı büyük ölçüde ikna ettiklerini ve bunun sonucunda stratejik öğrenme süreçleri engellenerek aşırı genişleme yönündeki politikalar güç kazanmıştır.¹⁰⁴

Ayrıca Snyder, Realizmin son dönemde karşılaştığı güçlükler¹⁰⁵ bakımından 11 Eylül saldırılarının da üzerinde durmaktadır. 11 Eylül saldırılarının Realist paradigmanın önemli unsurlarından biri olan güç dengesini olumsuz etkilediğini belirtmektedir.¹⁰⁶ Snyder aslında 11 Eylül saldırıları ile iç faktörlere atıf yapmaktadır. Çünkü 11 Eylül saldırıları ABD gibi rakipsiz bir büyük gücün dahi kendi topraklarında küçük bir terörist grup tarafından saldırıya maruz kalarak ciddi kayıplar vermesine neden olmuştur. Ancak burada özellikle Liberallerin sıkça vurguladığı birey/grup gibi devlet dışındaki birimlerin uluslararası ilişkilerdeki artan etkinliği meselesine değinen Snyder'in gözden kaçırdığı önemli bir husus vardır. Bu tip saldırıları düzenleyen terör örgütlerinin/gruplarının devletlerle silah ve teçhizat, ulaşım, siyasal ve ekonomik bakımdan çeşitli boyutlarda ilişkileri bulunmaktadır. Bu nedenle hâlâ ana aktör konumunu sürdüren devletlerin gündemdeki önemini

¹⁰³ Snyder bu düşüncenin imparatorluğun merkezî miti olduğu kanısındadır. İmparatorluk terimini kullanmasının nedeni ise eserinde (*The Myths of Empire*) incelediği örneklerden (iki savaş arası dönemdeki Almanya ve Japonya, Viktorya dönemi Büyük Britanya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ve Soğuk Savaş döneminde ABD) kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁴ Jack Snyder, *Myths of Empire Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca ve London, 1991, s. 1-2.

¹⁰⁵ Neoliberalizme geçişle birlikte kurumsal çerçevede ve sivil toplumda yaşanan hareketlilik, küreselleşme olgusu, Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi pek çok önemli gelişme öne çıkan güçlüklerdir.

¹⁰⁶ Jack Snyder, "One World Tival Theories", *Foreign Policy*, Kasım-Aralık 2004, Sayı 145, s. 56.

korumaya devam ettiğini vurgulamak gerekir. Bir başka açıdan, bu tip birimlerin artan etkinliğinin devletlerin uluslararası alandaki güç dağılımını değiştirmek adına farklı araçlara yönelmelerinden kaynaklanabileceği iddia edilebilir.

Neoklasik teorisyenler arasında öne çıkan önemli figürlerden birisi de Fareed Zakaria'dır. Zakaria'nın güç kapsamındaki çalışmalarının iki ana unsur etrafında temellendirildiği gözlemlenmektedir. Birincisi, siyasi tarih bağlamında öne çıkan gelişmelerin oluşturduğu ampirik düzlem olarak aktarılabilir. İkincisi ise ABD odağında diğer devletlerin ikincil pozisyonda yer aldığı analiz çerçevesidir. Ancak Zakaria'nın da diğer Neoklasiklerde olduğu gibi iç faktörleri göz önüne alarak dış politikayı ve uluslararası sistemi tahlil ettiği görülmektedir. Diğer taraftan Zakaria'nın güç perspektifini açıklayabilmek için ilk olarak güç olgusu açısından oldukça önemli unsurlar olan güvenlik ve tehdit bağlamında ortaya koyduğu görüşlerini irdelemek yerinde olacaktır.

Zakaria öncelikle, devlet adamlarının bazı dönemlerde ülkenin güvenlik tehditlerine yanıt vermesi bağlamında meşruiyet olgusunu göz ardı ettikleri üzerinde durmaktadır. Bu davranışın en çok görüldüğü zamanın tehditlerin açık şekilde görüldüğünde söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bu duruma ilişkin somut örnek olarak ise Hitler liderliğindeki Nazi Almanyası'na karşı yürütülen denge davranışı gösterilmektedir. Ancak Zakaria, uluslararası alanın gri alanlardan oluştuğu uyarısını yapmaktadır. Dolayısıyla belirsiz tehditlerin ve fırsatların olduğu dönemleri hatırlatmaktadır. Zakaria, belirsizliğin uluslararası alandaki baskın özellik olduğunu da vurgulamaktadır. Devletlerin pek çok seçeneği olduğunu belirten Zakaria, ancak bu durumun dikkate alınmadığı çıkarımına ulaşmaktadır. Zira devletlerin belirli tehditleri öne çıkardıklarını; diğer tehditleri ise ilgi alanları doğrultusunda geri plana attıklarını düşünmektedir. Böylece asıl önemli olan nokta, devletlerin güvenlikleri açısından hangi tehditleri belirledikleri ve bu tehditlerin ne zaman tehdit oluşturacağı meselesidir. Burada ulusal güvenlik bakımından temellendirilen çoğu politikanın aslında genellikle devletlerin maddi kaynakları çerçevesinde şekillendiği hatırlatılmaktadır. Çıkarların tanımı ise devlet adamları, iç politika, ilgili toplumun genel değer yargıları ve kültürü gibi faktörler ışığında belirlenmektedir. Fakat belirleyici ana unsur, devletin gücüdür.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999, s. 184-185.

İkinci olarak, Zakaria'nın daha önce vurgulanan ABD odaklı analizine değinilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Zakaria, ABD'nin gücü arttıkça daha önce önem atfedilmeyen alanların yaşamsal çıkarlar içerisinde yer aldığı tespitini yapmaktadır. Aynı şekilde daha önce dikkate alınmayan kriz durumlarının birer tehdit unsuru şeklinde kodlandığından söz etmektedir. Burada vurgulamak gerekir ki aslında nesnel tehditlerde artış görülmemektedir. Fakat ABD'nin çevresini kontrol etme arzusu, tehditleri ve çıkarları yeniden tanımlama ihtiyacına neden olmuştur. Sonuç olarak, Zakaria büyük güçler özelinde devletlerin sadece güvenlik odaklı hareket etmediklerini bundan daha fazlasını arzu ettiklerini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, devletlerin uluslararası alanda etkinlik kurma amacından bahsedilmektedir. Bu nedenle devletlerin gücü arttıkça daha fazla nüfuz arayışına yöneldikleri çikarsamasına ulaşılmaktadır.¹⁰⁸

Üçüncüsü, Zakaria'nın siyasi tarih bağlamında son 500 yıllık döneme ilişkin tespitleri incelenmelidir. Zira bu tespitler temelinde güç olgusuna yönelik sistemik düzeydeki analizlerini ortaya koymaktadır. Zakaria, son 500 yüzyıllık dönemi üç tektonik güç geçişi çerçevesinde sınıflandırmaktadır. Bu dönemlerde güç dağılımında temel değişikliklerin görüldüğü ve uluslararası alanın yeniden şekillendirildiği iddiasını gündeme getirmektedir. Birinci dönem, Batı'nın yükselişi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem XV. yüzyılda başlamaktadır. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Batı'nın yükselişinde hızlı bir ivme görüldüğü belirtilmektedir. Bu noktada moderniteye atıf yapılarak bilim, teknoloji, ticaret, kapitalizm, tarım ve endüstri devrimi gibi olgular vurgulanmaktadır. Ayrıca Batı'nın uzun süreli hâkimiyetinin de bu dönem itibariyle başladığı belirtilmektedir. İkinci dönem, XIX. yüzyılın son yıllarında görülmeye başlanan ABD'nin yükselişini tanımlamaktadır. Burada ABD'nin sanayileştikten sonra Roma İmparatorluğu'nun ardından rakipsiz ve en güçlü devlet olarak öne çıktığına değinilmektedir. Ayrıca ABD'nin XX. yüzyılın önemli bir döneminde küresel düzeyde ekonomi, politika, bilim, kültür ve fikirler açısından baskın bir konum elde ettiği vurgulanmaktadır. Üçüncü dönem ise günümüzde yaşanan diğerlerinin yükselişleriyle ilgilidir. Çünkü son on yıllar içerisinde pek çok ülkenin önemli ekonomik büyüme oranları yakaladıkları belirtilmektedir. Bu ülkelerin inişli çıkışlı grafikleri olsa da genel eğilim ilerlemeyi göstermektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ F. Zakaria, *From Wealth to Power*, s. 185.

¹⁰⁹ Fareed Zakaria, *The Post American World*, W. W. Norton & Company, New York, 2008, s. 1-2.

Zakaria, ortaya çıkan yeni uluslararası sistemin önceki dönemlere göre oldukça farklı olduğunu düşünmektedir. Bu noktada yüz yıl önce Avrupa'ya atıfla çok kutuplu bir sistem olduğundan söz edilmektedir. Söz konusu dönemde sürekli değişen ittifak olgusu, rekabet, yanlış hesaplamalar ve savaşlar başat unsurlar olarak öne çıkarılmaktadır. Ardından Soğuk Savaş dönemine değinilmekte ve bazı açıdan daha istikrarlı bir düzenin olduğundan ve süper güçlerin belirleyiciliğinden bahsedilmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında ise ABD egemenliğinin yaşandığı tek kutuplu bir dönem söz konusu olmuştur. Ayrıca bu dönemde küresel ekonomi hem alan bakımından hem de ivme bakımından gelişme göstermiştir. Böylece son aşama olarak nitelendirilen yeni uluslararası düzene ortam oluşturulmuştur. Zakaria, siyasal ve askerî açıdan hâlâ tek süper güç hâkimiyetinden söz etmektedir. Fakat tek kutupluluğun uzun süre devam etmeyeceğini öne sürerek bir anda çok kutupluluğa geçileceği öngörüsünde bulunmaktadır. Bu öngörü askerî güç dışındaki diğer faktörler aracılığıyla (ekonomik, sosyal, vd.) gözlemlenen güç dağılımındaki değişim ve ABD'nin baskın konumundaki gerileme ile gerekçelendirilmektedir. Zakaria, ayrıca yeni dönemin bir anti-Amerikan çağı olmayacağını; bunun yerine bir Post-Amerikan dönemine geçildiğini iddia etmektedir. Yani pek çok kişinin ve pek çok yerin olduğu bir sisteme tanıklık edileceğini düşünmektedir.¹¹⁰

Böylece Zakaria'nın son dönemi "yükselen güçler" mitine ithafen tanımladığı görülmektedir. Fakat burada yükselen güçler şeklinde ele alınan ülkelerin yükselişinin mi yoksa ABD'nin gücünde yaşanan gerilemenin mi ana faktör olduğu ya da her iki faktörün de iç içe bir şekilde süregeldiği tartışma konusudur. Ayrıca yükselen güçler olarak ifade edilen ülkeler kendi aralarında farklılık göstermektedir. Örneğin, Çin aynı sınıflandırmada yer alan Brezilya'dan bariz şekilde ayrılmaktadır. Diğer taraftan son 500 yıllık dönemi ABD ve Batı odağında pek çok faktörü dışlayarak sınıflandırmak oldukça sorunlu bir bakış açısıdır. Çünkü Doğu'yu ve Güney'i dikkate almadan yapılacak analizler eksik kalacak ve ulaşılabilecek sonuçların hatalı bulgular sunmasına neden olacaktır.

1.1.4. Güç Dengesi

Realizmin güç kavramına yönelik açıklamalarının ardından özel olarak güç dengesi özelinde de teorinin perspektifini aktarmak gerekmektedir. Çünkü güç

¹¹⁰ Fareed Zakaria, "The Future of American Power How America Can Survive the Rise of the Rest", *Foreign Affairs*, Mayıs Haziran 2008, s. 16.

denge kavramı veya Güç Dengesi Teorisi Realistlerin güç hakkındaki görüşleri temelinde şekillenen bir kavramsal/teorik araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle güç dengesi hakkında araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun dışında çalışmanın amaçlarından biri olarak ifade edilen BM'nin bir güç dengesi aracı olduğu iddiasını temellendirebilmek ve bu konuda gerekli kavramsal-teorik temelin sağlanması adına da güç dengesinin üzerinde durulması elzemdir.

Gerek Realizm gerekse uluslararası ilişkiler açısından daima önemli bir ilgi alanı olan güç dengesi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle uluslararası alanda Westphalia Sistemi'nin oluşturulmasından sonra güç dengesi oldukça merkezî bir konu hâline gelmiştir. Adeta ulus-devlet düzeninde devletlerin stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülen güç dengesi politikası uluslararası politikada önemli bir yer edinmiştir. Bu çerçevede XIX. yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi inceleme konusu olmuştur. Hatta günümüz koşullarında dahi bu politikaya rastlandığını söylemek mümkündür. Örneğin, ekonomi alanında devlet kapitalizmini benimseyen ve siyasal açıdan otokratik bir yönetim yapısına sahip olan Rusya'ya karşı liberal demokrasi ve tekelci/oligarşik eğilimlerin hâkim olduğu piyasa düzenini benimseyen ABD-AB iş birliği bu anlamda değerlendirilebilir. Ya da Şanghay İşbirliği Örgütü Asya'da özellikle ABD'ye karşı dengeleme politikası kapsamında algılanabilir. Burada kısaca ifade edilmeye çalışılan güç dengesi hakkında Realizm kapsamında oldukça önemli açıklamaların yapıldığı bilinmektedir. Bu açıklamalarda güç dengesinin anlamı, işlevi ve uluslararası sistemdeki yeri sorgulanmıştır. Bu nedenle çalışma açısından söz konusu açıklamalara değinilmesi son derece önemlidir.

Güç dengesi hakkında Realizm açısından ilk analizlerin Morgenthau tarafından yapıldığı görülmektedir. Morgenthau, güç dengesi terimini dört farklı anlamda kullanmaktadır. Birincisi, belirli bir duruma yönelik bir politika olarak; ikincisi, fiili bir durum olarak; üçüncüsü, yaklaşık olarak gücün eşit biçimde dağılımı anlamında; dördüncüsü, herhangi bir güç dağılımı anlamında kullanmaktadır.¹¹¹

Böylece güç dengesinin aslında doğrudan bir denge durumuna işaret etmesi gibi bir zorunluluğun olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, güç dengesinin hem eşit bir güç dağılımını hem de herhangi bir güç dağılımını ifade etmesi bu yargıyı desteklemektedir. Bu durum her bir devletin öznel şartlarından ve güç dengesine

¹¹¹ H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 125, 1. dipnot.

yönelik perspektiflerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bir A devleti için güç dengesi olarak tanımlanan sistemik yapı bir B devleti için aynı anlamı taşımayabilir. Bunun dışında belirli bir duruma yönelik olarak güdülen politika tanımlaması ise güç dengesinin sadece sistemik düzeyde kullanılmadığını, aynı zamanda sınırlı çerçevede belirli bir politika alanı açısından da geçerli olabileceğini göstermektedir. Örneğin, A ve B devletleri sadece belirli bir bölge özelinde güç dengesini sağlamaya çalışabilir ya da sadece ekonomi alanında güç dengesi politikasını takip edebilir. Son olarak, fiilî bir duruma atfen yapılan güç dengesi tanımlaması ise burada kendiliğinden oluşan veya devletlerin kasti eylemleri sonucunda oluşmayan fakat sistemik kısıtların/etmenlerin itici kuvvetiyle ortaya çıkan güç dağılımına işaret etmektedir.

Morgenthau güç dengesi politikasını analiz ederken uluslararası toplumun temel unsurlarından çokluk/çeşitlilik ve karşılıklı olarak düşmanlık/rekabet durumlarının da dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir.¹¹² Bunun dışında Morgenthau güç dengesi politikası uygulanırken farklı yöntemlerden yararlanılabileceğinden söz etmektedir. Birincisi, böl ve yönet politikasıdır. İkincisi karşı taraftan taviz koparmak veya tazminat almak olarak ifade edilebilir. Üçüncüsü, silahlanma politikasıdır. Dördüncüsü, ittifaklara yönelerek dengenin sağlanması mümkün olabilir. Beşincisi ise dengenin dengeleyicisi rolü oynandığında da güç dengesi politikası izlenebilir.¹¹³ Bu beş farklı yönetime ilişkin ampirik kanıtlar ileri sürülebilir. Birincisi, Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki durumu böl ve yönet politikasına işaret etmektedir. İkincisi, iki savaş arası dönemde Nazi Almanyası'nın Çekoslovakya'dan Südetler Bölgesi'ni elde etmesi de taviz koparma ya da tazminat alma çerçevesinde değerlendirilebilir. Üçüncüsü, ABD-SSCB arasındaki silahlanma yarışı silahlanma politikasını göstermektedir. Dördüncüsü, dünya savaşlarında oluşan ittifaklar ittifak politikasını somut olarak ortaya koymaktadır. Beşincisi, Britanya İmparatorluğu'nun XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki oynadığı rol dengenin dengeleyicisi rolüne somut bir örnektir.

Waltz da Morgenthau gibi güç dengesine yönelik farklı değerlendirmelerin üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda farklı kullanımlardan söz edilmektedir. Örneğin, kimileri güç dengesini bir doğa kanunu şeklinde nitelendirmiş; kimileri ise güç dengesini rezalet bir durum olarak tasvir etmiştir. Bazıları açısından güç dengesi

¹¹² H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 129.

¹¹³ H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 134-145. Dengenin dengeleyicisi olan devletin daimî düşmanları/dostları olamayacağını belirtmek gerekir (H. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 143).

devlet adamları için rehber işlevindedir. Ancak başka bir görüşe göre güç dengesi emperyalist politikaların kalkını şeklinde kullanılmaktadır. Diğer taraftan güç dengesini devletlerin güvenliğinin ve dünya barışının sağlanması açısından en iyi güvence olarak algılayanlar da olmuştur. Buna karşın bazıları güç dengesinin pek çok savaşa sebep olup devletlerin varlığının sona ermesinde rolü olduğu kanısındadırlar. Bu noktada ifade etmek gerekir ki Waltz'ın bakış açısından devletler, asgari hedef olarak varlıklarını korumak ve azami hedef olarak da küresel düzeyde liderlik isteğindeki bütüncül unsurlardır. Bunu sağlamak için iki kategorik araca sahiptirler. Bunlar, iç gayretler ve dış gayretlerdir. Birinci durumda devletler ekonomik varlıklarını ve askerî güçlerini artırmaya çalışırlar ve akıllı stratejiler geliştirme gayretleri de söz konusudur. İkinci durumda ittifaklarını güçlendirmek ve büyütme için çaba gösterirler ya da rakip ittifakı zayıflatmaya çalışırlar.¹¹⁴

Waltz'ın güç dengesi hakkındaki kendi analizi ise ekonomistlerden hareketle bir mikro kuram şeklinde betimlenmiş ve sistem ekonomideki pazara benzetilmiştir. Bu nedenle sistemin, birimlerinin hareketlerinden ve karşılıklı etkileşimlerinden oluştuğunu ileri sürmekte ve teorinin ise bu birimlerin davranışları hakkındaki varsayımlara dayandığı görüşündedir. Ayrıca güç dengesinin genel olarak büyük güçlere yönelik kullanılsa da rekabet hâlindeki herhangi bir devlet grubu açısından da söz konusu olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁵

Waltz'ın bu yaklaşımına dair birtakım eleştirilerde bulunmak mümkündür. Ancak bu eleştirilerden önce piyasaya dair bazı noktaların altı çizilmelidir. Burada piyasa/pazar olarak addedilen kavram uluslararası sistem şekline dönüştürülmekte ve piyasanın/sistemin unsurları ise firmalar/devletler olmaktadır. Ancak piyasada “görünmez el” dengeyi korumakta ve piyasanın/sistemin belirli bir düzen içerisinde kalmasını sağlamaktadır. Aynı görüş uluslararası sisteme uyarlanmıştır.

Yani eğer piyasada tüketicilerin tercihlerinde veya üretim teknolojilerinde yaşanacak bir değişim sonucunda birtakım dış etkenlerin etkisiyle dengesiz bir durum oluşursa fiyat mekanizmasının işleyişi piyasanın bir şekilde yeni bir denge formuna kavuşmasını sağlayacaktır. Böylece fiyatların ve miktarların tekrar birbirini dengeleyeceği söylenebilir. Bu yüzden bir malın arz veya talebinde yaşanacak

¹¹⁴ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 148.

¹¹⁵ Kenneth Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 42-43.

herhangi bir değişim söz konusu malın fiyatında aynı şekilde bir değişimin oluşmasına neden olacaktır.¹¹⁶

Piyasa unsurları veya piyasanın iç dinamikleri ile piyasanın kendiliğinden dengeye oturacağı öngörüsünün aynı şekilde uluslararası sistem ve devletler arası ilişkiler açısından kurgulanması kusurlu bir yaklaşımdır. Aslında zaten ekonomi açısından da “görünmez el” tabiri ile aktarılan durumda son derece somut unsurlar mevcuttur. Çünkü üretim faktörleri, tüketiciler ve sermaye başat unsurlar olarak piyasanın görece dengeye gelmesini “ortak çıkarlar” temelinde sağlamaktadır. Hatta burada sağlanan denge durumuna en azından süreklilik bağlamında itiraz edilebilir. Örneğin; talep fazlası, üretim fazlası/eksiklikleri ve üretici güçlerin aşırı kâr hırsı gibi faktörler sistemin denge durumuna gelmesini zorlaştırmakta ve krizleri ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁷ Aynı şekilde devletler arası ilişkilerde veyahut uluslararası sistemin yapısı açısından bu tip tesadüfî bir dengenin oluşması söz konusu olamaz. Devletleri rasyonel aktörler olarak gören ve “gerçekçi” bakış açısını savunduğunu iddia eden bir teoride tesadüfî veya kendiliğinden bir denge durumunun ortaya çıkması bir çelişkiye işaret etmektedir. Uluslararası sistemde dengenin oluşması doğrudan uluslararası sistemin aktörleri, siyasal ve ekonomik unsurlar, tarihsel koşullar ve dönemin uluslararası meseleleri ekseninde meydana gelmektedir. Ayrıca bu denge durumu farklı şekillerde analiz edilebilir. Bu nedenle de farklı sistemlerden söz edilebilmektedir: İki kutuplu sistem (Morton A. Kaplan’ın¹¹⁸ tasviriyle gevşek veya sıkı iki kutuplu olabilir), tek kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem gibi.

Waltz’ın güç dengesi konusunda önemle vurguladığı bir diğer mesele de nükleer silahların durumuna ilişkindir. Bu kapsamda nükleer dehşet dengesinin¹¹⁹, uluslararası alandaki denge açısından yeni bir denge türünü ortaya çıkardığından bahsetmektedir. Ancak bu dengenin “güç dengesi”nin farklı bir biçimi olarak algılanmaması uyarısını yapmaktadır. Çünkü bir nükleer gücün ülkesini koruması için klasik anlamdaki güç dengesinde olduğu gibi aynı düzeyde diğer devletlerden

¹¹⁶ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, çev. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Kripto, Ankara, 2012, s. 46.

¹¹⁷ R. Gilpin, *a.g.e.*, s. 53-55.

¹¹⁸ Bkz: Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, Colchester, 2005.

¹¹⁹ Literatürde genellikle nükleer dehşet dengesi şeklinde ifade edildiği için bu terim kullanılmıştır. Ancak Quester’in ifadesinde termonükleer ibaresi yer almaktadır. Termonükleer TDK’ya göre şu şekilde tanımlanmıştır: Ancak çok yüksek sıcaklıklarda, “hafif elementler arasında doğan çekirdeksel tepkime”Bkz:http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b97da0c3ab985.54033639

gelecek saldırıları savuşturması söz konusu değildir. Öte yandan I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi güç dengesi saldırmak avantajlı olmadığı en iyi sonucu verecektir. Dehşet dengesi açısından bu durum ele alınacak olursa savunma güçlendikçe bu stratejinin daha az gerekli görülmeye başlandığı çıkarılması yapılabilir.¹²⁰

Mevcut duruma bakıldığında nükleer silahların yayılmasının durdurulması, ancak antlaşmanın genel olarak kabulü ve onaylanması ile mümkün olabilecektir. Fakat nükleer silahların yayılmasının durdurulması konusundaki antlaşmada¹²¹ yer alan beş nükleer devletin bu silahlara sahip olma hakkı olmasına karşın; diğer devletler için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kontrol yetkisinin olduğu ibaresi bulunmaktadır. Bu durum antlaşmanın mantığı açısından sorun teşkil etmektedir. Hatırlatmak gerekir ki prestij gücün önemli unsurlarından biridir. Devletlerin egemenlik hakları, gelecekteki nükleer yayılmaya engel olunması amacıyla kısıtlandığında siyasal gücün dağılımı bakımından da bunun antlaşmanın imzalandığı tarih itibarıyla sonuçları olacaktır. Bu noktada ayrıca vurgulamak gerekir ki nükleer silahlara sahip olan bir devletin başkentine karşı bir saldırı düzenlenirse dahi nükleer silahların sağladığı dehşet dengesi sayesinde bağımsızlık ve serbestlik açısından bir avantaj olacaktır. Örneğin, Dominik Cumhuriyeti'nin nükleer silahları olsaydı ABD'nin bu ülkeye çıkarma yapması pek mümkün olamazdı. Ancak bu silahlar yayılmış olsaydı uluslararası politika açısından güç dengesinin sarsılmasına neden olacak ve tıpkı feodalite dönemindeki Avrupa'nın bölünmesine benzer bir oluşuma dahi ortam hazırlayabilirdi.¹²²

Bu noktada Neorealist perspektiften anarşi ortamında güvenliğin en önemli amaç olarak öne çıktığını vurgulamak gerekir. Devletlerin hedeflerinin gerçekleşmesi açısından öncelikle varlıklarını güvence altına almaları elzemdir. Bu bağlamda Waltz, gücü amaç yerine bir araç olarak değerlendirmiş ve bu nedenle devletlerin iki koalisyondan daha zayıf olanına katılmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Waltz, sistemin devletleri güvenlik hedefine odaklanmalarını sağladığı görüşündedir. Bu nedenle eldeki güç miktarındaki artışın söz konusu hedefe katkıda bulunması olasılığı vardır. Eğer devletler gücü azami seviyeye çıkarma yönünde davranış sergileselerdi daha güçlü olan tarafa katılmaları gerekirdi. Bu durumda dengeler

¹²⁰ K. Waltz, G. H. Quester, *a.g.e.*, s. 108-109.

¹²¹ Antlaşma için bkz: United Nations Office for Disarmament Affairs, "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)", <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> (Erişim Tarihi: 18.07.2018).

¹²² K. Waltz, G. H. Quester, *a.g.e.*, s. 124-125.

oluşmayacak aksine bir dünya hegemonyası oluşacaktır. Ancak uluslararası sistem çoğunluğa katılmanın aksine dengeleme stratejisini güdülemektedir. Bu kapsamda devletler açısından ilk endişe kaynağı, gücünü mümkün olduğunca artırmak yerine sistem içerisindeki konumunu korumakla ilgilidir. Eğer devletlerin seçim özgürlüğü olursa ikincil devletler daha zayıf gruba yöneleceklerdir. Bunun nedeni ise kendilerini tehdit eden unsurun daha güçlü karşı grup olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca daha zayıf olan grupta bu devletler hem daha fazla takdir görecektir hem de kendilerini daha güvende hissedeceklerdir. Fakat kendi koalisyonlarının düşmanları saldırıdan alıkoyacak yeterlilikte savunma kapasitesine ve caydırıcı güce sahip olması gerekmektedir.¹²³

Özetlemek gerekirse Waltz'ın güç dengesi konusundaki yaklaşımı güç dengesinin iki işlevi arasında ayırım yaptığını göstermektedir. Bu bakımdan güç dengesinin güvenlik sağlama veya devletlerin varlıklarının sürdürülmesi işlevi ile savaşın önlenmesi veya barışın korunması işlevi arasında ayırım yapmaktadır. Ayrıca Waltz'ın dengeleme meselesini adeta bir yasa şeklinde tahlil ettiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak güç dengesini barışla ilişkilendirmediği gözlemlenmektedir. Yani Waltz sadece devletlerin dengeleme için yaptıkları girişimleri açıklamaktadır.¹²⁴ Waltz açısından güç dengesi politikasının geçerliliği ise ancak sistemin anarşik yapıda olması ve sistemi oluşturan birimlerin de varlıklarını sürdürme isteğini taşımaları söz konusu olduğunda daima ve her yerde mümkündür.¹²⁵ Kısacası, Waltz'ın güç dengesi algılayışı güvenlik sorunsalı çerçevesinde şekillenmiştir.

Güç dengesi konusunda öne çıkan bir diğer Realist teorisyen ise Mearsheimer'dır. Mearsheimer, gücün belirli maddi yeteneklere dayandığı görüşündedir. Bu nedenle güç dengesi açısından büyük güçlerin sahip olduğu askerî kuvvetler ve nükleer silahlar gibi önemli somut unsurlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca Mearsheimer gücü, potansiyel güç ve askerî güç şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmuştur. Potansiyel güç, sosyo-ekonomik unsurlara dayanmaktadır ki bu unsurlar askerî gücü oluşturan bileşenlerdendir. Daha açık bir ifadeyle, bu unsurlar devletlerin refah durumu ve nüfusu ile ilgilidir. Büyük güçler paraya, teknolojiye ve askerî kuvvetleri oluşturacak ve savaşacak personele gereksinim duymaktadır. Bu

¹²³ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 158-159.

¹²⁴ John A. Vasquez, *Savaş Bulmacası*, çev. Haluk Özdemir, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s. 252.

¹²⁵ K. N. Waltz, *a.g.e.*, s. 152.

kapsamda bir devletin potansiyel gücü rakipleriyle mücadele ederken yararlanabileceği ham potansiyel temelinde şekillenmektedir.¹²⁶

Ayrıca konum unsurunun da Mearsheimer açısından önemli olduğu söylenebilir. Fakat Mearsheimer bu unsurun yapısal düzeyde güç dengesindeki değişime tamamen bağlı olduğu düşüncesindedir. Çünkü farklı güç gruplaşmalarının konumun devletlerin davranışlarına olan etkilerini belirlediği argümanından hareket edilmektedir. Bu bakımdan hangi devletin ne zaman dengeleme ya da peşine takılma davranışlarından hangisini izleyeceği konusunda bilgi sahibi olunabilir. Ancak göreceli olarak gücün maksimize edilmesi konusundaki temel yapısal değişikliklerin coğrafya tarafından etkilenmediğini göz ardı etmemek gerekir.¹²⁷

Mearsheimer'ın perspektifinden büyük güçlerin genellikle sistemdeki mevcut güç dağılımından memnun olmadıkları görülmektedir ve kendi çıkarları çerçevesinde mevcut durumu değiştirmeye yönelik sürekli bir güdüye sahip oldukları söylenebilir. Neredeyse her zaman büyük güçlerin revizyonist niyetleri olduğu iddia edilebilir. Bu nedenle eğer akla uygun bir ödül kazanabileceklerini düşünürlerse güç dengesini değiştirmek için çaba gösterirler; ancak güç dengesini değiştirmeye çalışmanın maliyetleri ve riskleri çok fazla olabilir. Bu, büyük güçlerin daha iyi koşulların oluşmasını beklemesine neden olacaktır. Bir devletin daha fazla güç elde etme arzusunun ise nihai hedefi olan hegemonyaya ulaşmadıkça sona ermeyeceğini hatırlatmak gerekir. Ancak hiçbir devletin küresel hegemonyaya ulaşması mümkün olmayacağı için büyük güçler arasındaki rekabet daimî kalacaktır.¹²⁸

Bu kapsamda Saldırgan Realizm, sistemde bir saldırgan devlet öne çıktığında en azından bir devletin nihayetinde bu devleti kontrol etmek amacıyla ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Fakat dengeleme neredeyse daima tercih edilen bir strateji olsa da her zaman sonuç vermeyebilir. Bu noktada devreye *buck-passing*¹²⁹ (saldırganı yönelik dengelemenin diğer büyük güçler tarafından yapılmasının tercih

¹²⁶ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 55.

¹²⁷ Peter Toft, "John J. Mearsheimer: An Offensive Realist Between Geopolitics and Power", *Journal of International Relations and Development*, Cilt 8, Sayı 4, Aralık 2005, s. 389.

¹²⁸ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 2.

¹²⁹ Bu terimin Oxford Sözlük'teki karşılığı: "The practice of shifting the responsibility for something to someone else." şeklinde verilmiştir. Bkz: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/buck-passing> Türkçe'ye sorumluluğu başkasına yükleme şeklinde çevrilebilse de literatür açısından uygun bir kullanım olmadığından orijinal dildeki kelimenin kullanılması tercih edilmiştir. Ancak büyük güçlerin saldırgan bir devlet ortaya çıktığında dengelemeyi birbirlerine veya bir devlete bırakarak saldırgan devletle savaştan kaçınmaları veya saldırgan devletin diğer devlet/devletlerce dengelenmesinin tercih edilmesi şeklinde bir açıklama yapılabilir.

edilmesi) stratejisi girmektedir. Buradaki mesele, bu stratejinin uygulanmasından ziyade kimin dengeleme rolünü üstlendiğidir. Dengeleme rolünü oynamaktan kaçınan devlet, işin ağır yükünü başka bir devletin yüklenmesini istemektedir. Ancak asıl isteği tehdit oluşturan devletin çevrenmesidir. Öte yandan bu strateji her zaman saldırgan güç, sistemin dengesini bozmaya çalıştığında meydana gelen bir durum değildir. Bu strateji her ne kadar büyük güçler tarafından tehdit edildiklerinde tercih edilse de daima geçerlilik taşıyan bir seçenek değildir. Buradaki önemli olan nokta, *buck-passing* stratejisinin ne zaman iyi seçenek olduğu tespitini yapabilmektir. Diğer taraftan iki kutuplu sistemde büyük güçler açısından bu strateji seçenekler arasında olamaz. Çünkü sistemdeki iki güçlü devleti denetleyebilecek başka bir güç yoktur. Ayrıca dengeleme stratejisi de tercih edilemez.¹³⁰ Buna karşın çok kutuplu sistemde bu strateji uygulanabilir ve yaygın olarak tercih edilmektedir. Ancak *buck-passing* politikasının çok kutuplu sistemlerde uygulanabilmesi için potansiyel bir hegemonun olmaması gerekmektedir. Ayrıca saldırgan devletle tehdide maruz kalan devlet arasında sınır komşuluğu olmaması son derece önemlidir.¹³¹

Saldırgan Realizm tehdit altındaki devletin iki kutuplu sistemde daha doğru ve etkili şekilde dengeyi kurabileceği iddiasındadır. Çünkü *buck-passing* stratejisinin ve büyük güç dengeleme koalisyonlarının sistemde iki büyük güç olduğunda uygulanması mümkün değildir. Zaten Soğuk Savaş dönemi dikkate alındığında bu saptamalar doğrulanmaktadır. Buna karşın çok kutuplu sistemde *buck-passing* potansiyel hegemon olmadığına tercih edilebilecek bir stratejidir. Fakat sistemde özellikle güçlü bir devlet olsa dahi bu stratejiyi benimseyen devletler olabilir. Dengeleme koalisyonlarının Napolyon Fransası, Wilhelm Almanyası ve Nazi Almanyası'na karşı yapıldığı görülmektedir. Hegemon gücün kontrolü daha fazla ise *buck-passing* stratejisi daha az tercih edilmektedir. Bahsi geçen üç büyük güç de bu durumu doğrular niteliktedir.¹³²

Örneğin, II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın ve SSCB'nin Almanya'yı çevrelemek için dengeleme koalisyonu oluşturmasına tampon bölge (*Polonya*) engel olmuş ve *buck-passing* stratejisinin benimsenmesini teşvik etmiştir. Coğrafya ve gücün dağılımı tehdide maruz kalan devletin dengeleme koalisyonları oluşturma stratejisini mi yoksa saldırgan devlete/devletlere karşı *buck-passing* stratejisini mi

¹³⁰ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 269-270.

¹³¹ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 272.

¹³² J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 329-330.

tercih edeceklerini belirleyen çok önemli faktörlerdir. Ayrıca gücün dağılımı meselesi büyük güçler arasındaki savaşları da açıklayan önemli bir faktördür.¹³³

Burada ayrıca Mearsheimer'ın Waltz'ın dengeleme konusunda maliyetleri göz ardı ettiğini düşündüğünü hatırlatmak gerekir. Bu bağlamda Mearsheimer, maliyetler konusunda hassas olan devletlerin dengelemenin maliyetlerine katlanmak konusunda isteksiz olacaklarını ve *buck-passing*'i tercih edeceklerini öne sürmektedir. Dolayısıyla Waltz ve Mearsheimer arasındaki anlaşmazlığın temelde dengeleme dinamiklerinin etkinliği ile ilgili olduğu söylenebilir.¹³⁴

Saldırgan Realizmde dengeleme ve *buck-passing* gibi farklı alternatiflerin ele alınması ve iki tip çok kutuplu sistemin (dengeli/dengesiz) incelenmesi önemli bir teorik katkı olarak değerlendirilebilir. Örneğin; Waltz, bu çerçevede eşit güçlerin yer aldığı tek bir sistemi analiz etmektedir. Mearsheimer'ın coğrafya faktörünü de dikkate alarak bu faktörü karşılaştırmalı olarak incelemesi bu faktörü göz ardı eden diğer analizlere göre önemli bir farklılıktır. Bu kapsamda Mearsheimer'ın eserinde kara-deniz-hava gücünü inceleyen bir ana bölümün olması somut bir gösterge olarak dile getirilebilir. Ayrıca Mearsheimer, *buck-passing* konusunda yeterince teorik ya da ampirik kanıt olmadığı düşüncesindedir. Fakat Waltz ve Mearsheimer'ın *buck-passing* konusunda vardıkları sonucun aynı olduğu görülmektedir. Her iki isim de *buck-passing* için nadiren tercih edilen bir strateji olduğu görüşündedir. Fakat yöntemsel açıdan ayrıştıkları göz ardı edilmemelidir. Waltz, güç dengelemesini benimsemektedir; Mearsheimer ise güç maksimizasyonunu savunmaktadır.¹³⁵

Stephen Walt ise Waltz ve Mearsheimer'dan farklı olarak güç dengesini sadece büyük güçler arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirmemiştir. Walt'ın güç dengesi analizleri ittifaklar temelinde şekillenmiştir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki Waltz'ın gücü dengeleme iddiası Walt tarafından tehditlerin dengelendiği argümanına dönüştürülmüştür. Walt, ittifaklar konusunda ise genel anlamda maddi boyutun önemli olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden devletlerin neredeyse daima maddi güç dengesine karşı (hâlâ maddi gücün ölçümü konusunda sorun yaşansa bile)

¹³³ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 332-333.

¹³⁴ P. Toft, *a.g.m.*, s. 390.

¹³⁵ Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World—Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, Cilt 27, Sayı 1, Yaz 2002, s. 162-163.

hassas olduğunu düşünmektedir. Ancak bazı durumlarda niyetlerin yeterince kötücül olduğunda¹³⁶ maddi kabiliyetlere üstün gelebileceği hatırlatmasını yapmaktadır.¹³⁷

Bu bakımdan Walt, ittifakların kökenini anlama konusunda yaşanacak başarısızlığın son derece vahim bir tabloya neden olacağı uyarısında bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'nın Avusturya-Macaristan'a güvenerek (kendisine yakın bir süre içerisinde katılacağı varsayımıyla) Prusya'ya karşı savaşa girmesini bu bakımdan dile getirmektedir. Çünkü Avusturya-Macaristan tarafsız kalmış ve böylece Fransa'nın stratejisi açısından temel bir unsur kaybedilmiştir. Benzer şekilde I. Dünya Savaşı öncesindeki dönemde Almanya'nın durumu da tahlil edilebilir. Alman liderlerin Fransız-Rus ittifakını (1892) ve Anglo-Rus ittifakını (1907) öngörememeleri bu kapsamdadır. Bir başka örnek ise Japonya'nın Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya ile kurduğu ittifakla Uzak Doğu'daki genişleme konusunda ABD'ye karşı caydırıcı olacağı varsayımıdır. Fakat ironik olarak bu ittifak ABD'yi daha fazla kıskırtmış ve ABD-Büyük Britanya, ABD-SSCB ittifaklarına zemin hazırlamıştır.¹³⁸

Bu örnek olaylar ittifakların nedenlerine dair yanlış değerlendirmeleri göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu devletlerin son derece hatalı büyük stratejiler benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Walt en basit hâliyle bir devletin büyük stratejisini, kendi güvenliği için nasıl bir davanın izlenmesi gerektiğini açıklayan bir teori olarak tanımlamaktadır.¹³⁹ Bu noktada strateji ise şu şekilde ifade edilebilir: Eğer A, B ve C yapılırsa varılacak sonuçlar X, Y ve Z şeklinde olacaktır. Yani strateji bir dizi hipotez veya öngörüü içermektedir. Büyük strateji de neden bu sonuçların elde edilebileceğini ve bu kapsamdaki uygun kanıtların ortaya koyulmasını açıklamalıdır.¹⁴⁰ Söz konusu hususları dikkate alarak Walt bir tür güç

¹³⁶ Örneğin, henüz Soğuk Savaş'tan söz edilmeye başlandığı ilk dönemde (1947-1950 dönemi) ABD'nin SSCB'ye göre ekonomik ve askerî açıdan bariz üstün olmasına ve dünyada ilk defa atom bombası üretme kapasitesine erişip bu silahı sahada da (Japonya'ya karşı) kullanmasına rağmen, ABD yerine SSCB'nin tehdit unsuru olarak görülmesi bu çerçevededir. Burada askerî ve ekonomik kapasite dikkate alınmamış; bunun yerine SSCB'nin sosyalist bir devlet olması güç dengesini etkileyen faktör olmuştur. Böylece sosyalizm Batı Bloku'na göre "kötücül niyetlere" işaret etmektedir.

¹³⁷ Peer Schouten, "Theory Talk #33: Stephen Walt on the Israel Lobby, the 'Security' in Security Studies, and the Structural Nature of Interstate Competition", *Theory Talks*, s. 12, <http://www.theory-talks.org/2009/08/theory-talk-33.html> (25-08-2009) (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

¹³⁸ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, NY/London, 1990, s. 2.

¹³⁹ Walt, büyük strateji kavramının Barry R. Posen'a dayandığını belirtmektedir. Eser için bkz: Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984. Walt burada eserin 1. bölümünü ve özellikle s. 13'ü vurgulamaktadır.

¹⁴⁰ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 3.

dengesi teorisi geliştirmiş ve teorisini güç dengesi teorisi ile karşılaştırmalı olarak şekil üzerinden şöyle açıklamaktadır:

şekil-1.1: Güç Dengesine karşı Tehdit Dengesi Teorisi¹⁴¹

Walt'a göre tehdit dengesi, en çok tehdit edici devlet ya da koalisyon ikinci sıradaki en tehdit edici devlet ya da koalisyondan önemli ölçüde daha tehlikeli olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bir devletin diğerlerini tehdit etme derecesini ise bu devletin toplam gücünün, coğrafi yakınlığının, saldırgan kapasitesinin ve saldırgan niyetlerinin bir ürünü olarak değerlendirmektedir.¹⁴² Ancak burada Mearsheimer'ın (ittifakları dışlamasa da) “uluslararası politikada tanrı kendilerine yardım edenlere yardım eder” yorumunu hatırlatmak gerekir. İttifaklar devletler açısından sadece geçici bir kolaylık sağlamaktadır. Çünkü bugün dost olarak görülen bir müttefikin yarın düşman olmayacağı söylenemez. Aynı şekilde bugün düşman olarak görülen bir devletin de yarın müttefik olabileceğini unutmamak gerekir.¹⁴³

Walt'ın üzerinde durduğu önemli bir husus da dengeleme davranışı ve *bandwagoning*¹⁴⁴ davranışları arasındaki karşılaştırmalı analizlere ilişkindir. Bu bağlamda Walt, dengelemenin “*bandwagoning*”e göre daha yaygın olduğunu kabul etse de geleneksel güç dengesi teorisyenlerinin aksine ittifakların sadece güçten ziyade tehditlere yönelik olarak oluştuğunu iddia etmektedir. Çünkü güç dağılımını önemli bir faktör olarak değerlendirse de Walt, tehdidin seviyesinin coğrafi yakınlık,

¹⁴¹ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁴² S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁴³ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴⁴ Dengeleme (*balancing*) ile güçlü tarafın karşısında yer alarak zayıf tarafın dengeyi sağlamasını kastedilmektedir. Ancak *bandwagoning* tam aksine devletlerin güçlü tarafın yanında yer almasına işaret etmektedir. Kavramı tek bir Türkçe sözcükle ifade etme imkânı olmadığı için çalışmada orijinal dildeki *bandwagoning* kelimesi kullanılacaktır. Ancak peşine takılma ifadesi de kullanılabilir.

saldırgan kabiliyetler, algılanan niyetlerden de etkilendiği saptamasını yapmaktadır. Bu nedenle Tehdit Dengesi Teorisinin, Güç Dengesi Teorisinden daha iyi bir alternatif olduğunu savunmaktadır. Ayrıca ideolojinin de dengeleme ve ittifak bağlamında çok etkili bir faktör olmadığını belirtmektedir. Hatta ideolojik ittifakları bir tür dengeleme davranışı olarak yorumlamaktadır. Bazı durumlarda ise belirli ideolojilerin¹⁴⁵ aşırı derecede ayrıştırıcı olabileceğini dahi dile getirmektedir. Yani bu ideolojilerin devletleri kalıcı ittifaklardan ziyade daha çok rekabete yönlendirdiği düşüncesindedir. Diğer taraftan Walt ne dış yardımların ne de siyasi nüfuz elde etme yönteminin taraflar arasında uyuşma sağlanması için güçlü bir neden olmadığı kanaatini paylaşmaktadır.¹⁴⁶

Walt dengeleme ve *bandwagoning* davranışlarının genellikle sadece yetenekler çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Dengelemede söz konusu olan zayıf tarafa katılım gösterilerek diğer taraf ile dengenin sağlanmasıdır. Buna karşın *bandwagoning* güçlü taraftan yana pozisyon alma davranışıdır. Ancak diğer faktörleri dikkate almadan sadece kavramları bu şekilde sınırlandırmamak gerekir. Bu nedenle diğer faktörlerin de hesaba katılması önem arz etmektedir. Şüphesiz güç, dengenin sağlanması açısından önemli bir faktördür. Fakat tek faktörün güç olmadığını unutmamak gerekir. Bu bağlamda devletlerin en büyük tehdidi oluşturan güç ile ya da bu güce karşı ittifak oluşturdıkları gözlemlenmektedir. Örneğin, bazen daha zayıf olan gücün yerine daha güçlü tarafla ittifak kurulabilir. Çünkü daha az güçlü olmasına karşın söz konusu devlet başka sebeplerden dolayı daha tehlikeli olarak değerlendirilebilir. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın karşısındaki devletlerin daha güçlü olması bu duruma somut bir kanıt teşkil etmektedir. Zira Wilhelm ve Nazi Almanyası'nın daha büyük tehditler olarak algılandıkları görülmektedir.¹⁴⁷ Dolayısıyla dengeleme/*bandwagoning* konusunda

¹⁴⁵ Walt çalışmasında bu konuda komünizmi örnek olarak sunmaktadır. SSCB'nin enternasyonal liderliği ve buna karşı ortaya çıkan uyumsuzluklardan söz etmektedir. Bkz: S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 35-36. Fakat SSCB ile diğer sosyalist devletler arasında yaşanan uyuşmazlıkların sadece Walt'ın iddia ettiği üzere liderlik sorunsalından ya da otorite meselesinden kaynaklanmadığı uyarısını yapmak gerekir. Örneğin, Yugoslavya-SSCB arasındaki sorunlarda ve SSCB-Çin arasında yaşanan sorunlarda sosyalizme ve uluslararası politikaya yönelik farklı yaklaşımların da rolü olmuştur. Burada çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarını aşmamak adına detaylı açıklamalara yer verilmeyecektir. Konu kapsamında detaylı analizler için bkz: Svetozar Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, Comradeship, Confrontation, 1953-1957*, Routledge, New York, 2011; Danhui Li, Yafeng Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959-1973*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2018.

¹⁴⁶ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁴⁷ Walt bu konuda bazı öne çıkan verilere değinmektedir. I. Dünya Savaşı döneminde Büyük Britanya-Fransa-Rusya'nın %27.9 oranında toplam sanayi üretimine sahip olduğunu; buna karşın Almanya-Avusturya'nın %19.2 oranındaki düzeyde olduğunu hatırlatmaktadır. Rusya'nın savaştan

tehdit seviyesini etkileyecek diğer faktörler dikkate alınmalıdır. Bu faktörler daha önce vurgulandığı üzere saldırgan güç kapasitesi, coğrafi yakınlık meselesi, toplam güç durumu ve saldırgan niyetler şeklinde aktarılabilir.¹⁴⁸

Walt genel olarak bir devletin zayıflık durumunun dengeleme yerine “*bandwagoning*”i tercih etmesinde oldukça etkili olduğu görüşündedir. Çünkü bu devletler savunma koalisyonlarına yeterince güç katamayacaktır. Ancak yine de bu tercihin en çok tehdit unsuru olan devletin zayıf devletler üzerinde oluşturduğu korkudan kaynaklandığını vurgulamak gerekir. Bu devletlerin gidişatı etkilemek konusunda çok fazla etkileri olmaması ve bu süreçte çok fazla yıpranma olasılıklarının olması bu devletleri kazanan tarafta yer almaya yönlendirmektedir. Sadece sonucu etkileyebilmeleri hâlinde zayıf tarafı tercih edecekleri söylenebilir.¹⁴⁹ Fakat güçlü devletler ise zayıf tarafa katılmayı seçebilir. Çünkü bu devletlerin katılımıyla tarafların kazanmasını sağlayabilecek etki oluşturma potansiyeli vardır. Böylece katkılarından dolayı elde edecekleri kazanımlar daha fazla olacaktır.¹⁵⁰ Ayrıca ittifaklar açısından dikkate alınması gereken önemli unsurlardan biri de taraflar arasındaki asimetrik bağımlılık durumudur. Örneğin, bağımlı bir devlet bir yakın tehdit durumuyla karşılaştığında eğer bu tehdit hami devleti etkilemezse ittifak ilişkisinden bağımlı devletin faydalanması pek olası değildir. Her iki devleti de etkileyen ortak bir tehdit olduğunda sonuç farklı olacaktır.¹⁵¹

Buna karşın Randall L. Schweller ise genel olarak ittifak konusundaki seçimlerde sadece kazanç odaklı fırsatların dikkate alınmadığını korku ve tehlike durumlarının da göz önüne alındığını belirtmektedir. Walt’ın tehdit dengesi teorisinin sadece güvenlik amaçlı ittifaklara yönelik olarak tasarlandığını öne sürmektedir. Bu nedenle teorisinin sistematik çıkar elde etme amacıyla oluşturulan ittifakları dışladığından söz etmektedir. Fakat Walt’ın *bandwagoning* konusunda ganimetin

çekilmesinin ardından ABD’nin ittifaka katılması sonrasında ise %27.9’dan %51.7’lik bir orana ulaştığı bilgisini paylaşmaktadır. II. Dünya Savaşı dönemindeyse ABD-Büyük Britanya-SSCB’nin yaklaşık olarak Almanya’nın savunma harcamalarının 4.5 katı düzeyinde olduklarını eklemektedir. Bu nedenle Walt, sadece güce odaklanarak ittifakların açıklanamayacağı çıkarsamasına ulaşmaktadır. Hem bu veriler hem de diğer istatistikler için Walt’ın da işaret ettiği üzere bu savaş dönemlerindeki güç durumlarını inceleyen kaynaklar için bkz: Paul M. Kennedy, “The First World War and the International Power System”, *International Security*, Cilt 9, Sayı 1, 1984; Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, Palgrave Macmillan, London, 1983, s. 309-315.

¹⁴⁸ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹⁴⁹ Bu konuda Walt’ın da belirttiği üzere detaylı bilgi için şu esere başvurulabilir: Robert L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York, 1968.

¹⁵⁰ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁵¹ S. M. Walt, *a.g.e.*, s. 43.

paylaşımı ile ilgili motivasyona vurgu yaptığını kabul etmektedir. Schweller, ittifak seçimlerinin güvenlik yerine çıkar odaklı gerçekleştiğinde *bandwagoning* için devletlerin tehdit edilmelerini ya da ikna edilmelerini beklemediğini, zira devletlerin bu ittifaklara katılımlarının gönüllü olarak gerçekleşeceğini söylemektedir. Çünkü *bandwagoning*de etkili olan faktörün ceza tehdidi olmadığını; aksine ödül vaadinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Walt'ın *bandwagoning* tanımı da Schweller tarafından sorgulanmaktadır. Çünkü Walt'ın geleneksel kullanımdan ayrışarak çıkar elde etme amacını dışladığını ve güvenlik odaklı bir tanım yaptığını ileri sürmektedir. Böylece Walt'ın perspektifi statüko yanlısı bir tutumu yansıtmaktadır. Bu yüzden dengelemenin "*bandwagoning*"e göre daha yaygın olduğu sonucuna ulaşmasının bir ölçüde yanıltıcı olduğunu belirtmektedir.¹⁵²

Buna karşın geleneksel kullanımda ise *bandwagon*, destekçilerini kendisine çeken veya gücü momentumuyla toplayan bir hareket şeklinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle "*bandwagon*"a katılmak ifadesi (*to climb aboard the bandwagon*), kazanması muhtemel olan tarafı tercih etmek anlamına gelmektedir. Ancak *bandwagoning* seçimi bazı durumlarda serbestçe gerçekleşse de bazen karşı koyulamayan bir güce boyun eğme sonucunda gerçekleşebilir. Böylece terim Güç Dengesi Teorisi bağlamında daha güçlü koalisyona katılım şeklinde bir genel kullanım kazanmaktadır. Tehdit Dengesi Teorisi ise tehlike ya da tehdit durumuna odaklanarak kavramın sadece zorlayıcı anlamını içermektedir.¹⁵³

Schweller, *banwagoning* davranışının bir tarafın diğer taraftan belirgin şekilde daha tehlikeli olarak görülmediği durumlarda dahi gerçekleşme durumunu sorgulamaktadır. Bu anlamda Walt'ın *bandwagoning* için ilk itici etken (güdü) olarak saldırıdan kaçınılması hususunu hatırlatmaktadır.¹⁵⁴ Yani Walt burada tehlike

¹⁵² Randall L. Schweller, M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller (Ed.), "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *a.g.e.*, s. 255.

¹⁵³ R. L. Schweller, M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller (Ed.), *a.g.e.*, s. 257.

¹⁵⁴ Schweller bu noktada amacın saldırıyı yönlendirmek olması hâlinde *bandwagoning* ve *buck-passing* arasındaki farkın belirsizleştiğini belirtmektedir. Bu konuda Nazi Almanyası ile SSCB arasındaki Saldırmazlık Paktı'nı örnek olarak sunmaktadır. Burada SSCB'nin bu pakt ile saldırıyı Britanya-Fransa'ya yönlendirdiği iddiası üzerinden *bandwagoning* ve *buck-passing* açısından ifade edilen belirsizliğin söz konusu olduğu dile getirilmektedir. Ancak Schweller'in bu pakt imzalanmadan önce Britanya ve Fransa'nın ısrarlı şekilde SSCB'nin Nazi Almanyası'na karşı birlikte hareket etme önerilerini geri çevirdiklerini hatırlatmak gerekir. Aslında Schweller'in örneği Britanya-Fransa açısından geçerlilik taşımaktadır. Ayrıca SSCB'nin bu paktı imzalamaktaki amacı *bandwagoning* ya da *buck-passing* ile ilgili değildir. Zira SSCB, paktın imzalandığı 1939 itibarıyla Nazi Almanyası'na karşı kendisini savunacak yeterli kapasitede olmadığını düşünmektedir. Buna ek olarak Britanya-Fransa ikilisine sunduğu tekliflerin geri çevrilmesi sonrasında Nazi tehlikesi karşısında güçlü bir ittifaktan yoksun kalmıştır. Bu nedenle bu paktın SSCB tarafından zaman kazanmak adına yapılmış

oluşturan tarafın yatıştırılmasını kastetmektedir. Fakat Scweller, bu durumun değişebileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda yaklaşan bir savaş hâlini irdeleyerek bir devletin tehdit dengesizliği olmadığı durumda dahi taraf seçmek zorunda kalabileceğini dile getirmektedir. Böylece zor bir durumla karşılaşan devletin daha güçlü tarafla ittifak yapması mümkündür. Çünkü kazanan tarafta yer alarak varlığını garanti altına alma arzusunadır. Buradaki asıl önemli nokta, kaybeden tarafta olmamaktır. Bu ise tehdidin değil gücün yönlendirici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Scweller, Walt'ın teorisinin devletlerin dış tehditlere nasıl yanıt verdiği konusunda yetersiz kaldığını savunmaktadır.¹⁵⁵

Sonuç olarak Schweller, *bandwagoning*in devletler açısından güvenlik amacıyla başvurulmuş bir araç olmadığını, bunun yerine çıkar elde etme amacıyla tercih edildiğini düşünmektedir. Ayrıca çağdaş Realist teorisinin statüko yanlılığından dolayı *bandwagoning* davranışının kapsamını yeterince ciddiye almadığı eleştirisini gündeme getirmektedir. İttifak konusunda revizyonist devletlerin de dikkate alınması gerektiğini düşünen Schweller bu noktada kendi Çıkarlar Dengesi Teorisini (*balance of interests*) ileri sürmektedir. Teori, hem birim düzeyinde hem de sistem düzeyinde ortaya koyulmaktadır. Birim düzeyinde çıkarlar dengesi maliyetler temelinde açıklanmaktadır. Yani bir devletin sahip olduğu değerleri artırmak adına ödeyeceği maliyetlerle kendi değerlerini savunmak adına ödeyeceği maliyetler arasındaki farklılık sorgulanmaktadır. Sistemik düzeyde ise çıkarlar dengesi kavramı, statükocu ve revizyonist devletler arasındaki göreceli güç durumlarını incelemektedir.¹⁵⁶

Schweller, Çıkarlar Dengesi Teorisi ile sistemik düzeyde yeteneklerin dağılımının kendi başına sistemin istikrarını belirlemediği düşüncesini savunmaktadır. Ayrıca asıl önemli noktanın ise yeteneklerin ya da nüfuzun kullanımı konusunda başvurulmuş amaçlar ya da araçlar olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda güç ve nüfuz olgularının sistemi yönetmek ya da yok etmek konusunda oynadığı rol incelenmektedir. Ayrıca bu tür hedefleri aşabilmek için diğer devletlerin tehdit edilmesi ya da diğer devletlerin kendilerini daha güvende hissetmeleri adına kullanılan araçların durumu da ele alınmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, sistemin istikrarı revizyonist güçlerle statükocu güçler arasındaki dengeye bağlıdır.

bir antlaşma olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bkz: Derek Watson, "Molotov's Apprenticeship in Foreign Policy: The Triple Alliance Negotiations in 1939", *Europe-Asia Studies*, Cilt 52, Sayı 4, Haziran 2000, s. 695-722.

¹⁵⁵ R. L. Schweller, *a.g.e.*, s. 258-259.

¹⁵⁶ R. L. Schweller, *a.g.e.*, s. 273.

Bu nedenle eğer statükocu devletler revizyonist devletlerden daha güçlü ise sistem istikrarlı görünümüne sahip olacaktır denilebilir. Bu durumun tersi olduğunda sistemin eninde sonunda değişime uğrayacağı beklenebilir. Fakat buradaki temel mesele, değişimin ne zaman olacağı, nasıl olacağı ve hangi gücün/güçlerin oluşacak yeni durumdan avantaj sağlayacağı konusundaki belirsizliklerle ilgilidir.¹⁵⁷

1.1.5. Realizmin Güç Perspektifinden Birleşmiş Milletler

Bu başlıkta sonraki bölümlerde teorik, kavramsal, olgusal ve teknik açıdan detaylı olarak incelenecek olan BM ve BM Güvenlik Konseyi hakkında Realizm bağlamında genel hatlarıyla bazı teorik çıkarımlara değinilecektir. Böylece söz konusu bölümlere dair genel teorik çerçevenin bu başlıkta Realizm açısından aktarılması sağlanacaktır. Bunun için ilk olarak, çalışmadaki Realist analizlerin bütüncül değerlendirmesini yapmak gerekmektedir.

Öncelikle, Realizmin uluslararası ilişkiler hakkında karamsar bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bunun üç ana nedeni vardır. Birincisi, Realistler devleti temel aktör olarak ele almaktadır. Fakat esas olarak büyük güçlere odaklanıldığını hatırlatmak gerekir. Bu tespitin kaynağı ise büyük güçlerin uluslararası politikada hâkim olmaları ve en ölümcül savaflara neden olmalarıdır. İkincisi, büyük güçlerin davranışlarını asıl etkileyen unsur dış çevre olarak belirtilmektedir. Bu açıdan devletlerin ilgilenmek zorunda olduğu uluslararası sistemin yapısı önemli ölçüde dış politikayı şekillendiren niteliğe sahiptir. Ayrıca Realistler devletleri iyi ve kötü olarak keskin bir şekilde sınıflandırmama çabasıdadır. Büyük güçlerin; kültürleri, siyasal sistemleri veya hangi hükümet tarafından yönetildiklerine bakılmaksızın aynı mantık çerçevesinde hareket etmeleri bu tespitin dayanağıdır. Bu yüzden devletler arasında ayırım yapmanın zorlaştığı belirtilmektedir. Üçüncüsü, güce yönelik hesapların devletleri baskıladığını ve devletlerin kendi aralarında güç için rekabet ettiklerini savunmaktadırlar. Bu rekabet devlet yönetimi açısından uygun bir araç olarak görüldüğünde bazı dönemlerde savaşa yöneltmektedir. Öte yandan sıfır toplamlı yaklaşımın sonucunda rekabet bazen yoğun ve telafisi olmayan sonuçlara yol açmaktadır. Ayrıca devletlerin uzlaşma olanakları olsa da temelde çatışan çıkarlara sahip oldukları iddia edilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ R. L. Schweller, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁵⁸ J. J. Mearsheimer, *a.g.e.*, s. 17-18.

Bu bağlamda Realizm açısından ulusal güvenlik meselesi uluslararası alanda en önemli meselelerden biri olarak algılanmaktadır. Realistler, uluslararası alanda çatışmanın kaçınılmaz ve sürekli bir olgu olduğu kanısındadırlar. Bu yüzden askerî meseleler dünya politikasında hâkim konumda değerlendirilmektedir. Dolayısıyla güç olgusu bu kapsamda büyük önem arz etmektedir. Geleneksel Realist paradigma açısından temel ilgi konusu ise devletler arasında meydana gelen çatışmalarda gücün kullanılma sorunsalı veya gücün kullanılma şeklinin nasıl olacağı meselesidir.¹⁵⁹

Realizmde tüm devletlerin nihai amacının düşmanların bulunduğu anarşik bir ortamda güvenliklerini sağlamak olduğu iddia edilmektedir. Bu durum devletlerin bütün politikalarında ulusal güvenliği hesaba katan güç denklemlerini dikkate almalarını gerektirmektedir. Ayrıca Realistler, II. Dünya Savaşı'ndan ders çıkardıklarını belirterek gelecekte meydana gelebilecek savaşların önüne geçilebilmesinin resmî-hukuki yapılanmalar veya ahlaki kurallar temelinde mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre olası savaşlar caydırıcı bir güç dengesi veya dünyanın polisliğini yapmaya istekli bir güçler uyumu söz konusu olduğunda önlenebilecektir.¹⁶⁰

Bununla birlikte, Klasik Realistler ve Neorealistler ulusal çıkarı tanımlarken güç konusunda ayrışmaktadırlar. Klasik Realistler, gücü devlet davranışının bir sonucu olarak (yani doğal bir durum) değerlendirmekte iken; Neorealistler, gücü devletlerin güvenliklerini sağlayabilme ve varlıklarını sürdürebilme amaçları açısından bir araç olarak görmektedirler.¹⁶¹ Neorealistler için aktör kapasitesi veya diğer aktörlerin davranışlarının değiştirilmesi meselesinden ziyade asıl önemli olan, uluslararası sistemdir. Bu açıdan bir devletin gücü uluslararası sistemin kısıtlayıcı ve hareket kabiliyetini engelleyen etki ve yapılardan etkilenme derecesine göre tanımlanmaktadır. Burada hareket serbestisi bakımından aslolan devletlerin nitelikleri değil, sistemin yapısı olacaktır. Bu noktada ayrıca vurgulamak gerekir ki Neorealistler, güç konusunda yetenekleri değil bir devletin diğer devletlere karşı olan durumunu dikkate alırlar.¹⁶² Buna karşın Klasik Realistler, hareket serbestisi bağlamında ve caydırıcılık temelinde güç tanımı yaparken diğer aktörlerin hareket

¹⁵⁹ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yöntem ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 83.

¹⁶⁰ M. Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yöntem ve Analiz", s. 93.

¹⁶¹ Andreas Bieler, "The Anarchy Problematique and Sovereignty: Neo-Realism and State Power", 2014, s. 4, <http://andreasbieler.net/wp-content/files/Neo-realism.pdf> (Erişim Tarihi: 30. 07. 2018).

¹⁶² Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008, s. 128.

alanının daraltılması yeteneğini ileri sürmektedirler. Neorealistler ise devletlerin kendilerine odaklanarak kendi hareket alanlarını genişletmelerini öne çıkarmaktadırlar. Neorealistler, hem aktörlerin hem de sonuçların kontrol edilebileceğini düşünmemektedir.¹⁶³

Neoklasik Realistler ise Klasik Realizm ile Neorealizm arasında bir yerde konumlanarak bir anlamda bu iki yaklaşımı sentezlemeye çalışmıştır. Bu nedenle güç konusundaki yaklaşım da bu perspektiften etkilenmiştir. Neoklasikler, uluslararası sistemin önemini göz ardı etmeseler de iç faktörlerin belirleyiciliğinin önemli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle Neorealistlerden farklı olarak gücün sistemdeki dağılımına odaklanmak yerine gücü etkileyen yerel unsurlar irdelenmektedir. Bu bağlamda karar vericilerin yaklaşımları ve tutumları ile ulusal moral gibi unsurlar önem arz etmektedir. Böylece Neoklasiklerin güç perspektifinden bürokrasi, karar vericiler ve ulusal çıkar grupları da güç bağlamında belirleyici faktörlerdir.¹⁶⁴

Realizmin güç kavramı, güç dengesi ve uluslararası sistem hakkındaki açıklamalarına yer verdikten sonra BM konusundaki yaklaşımını ortaya koymak gerekmektedir. Bu kapsamda teorinin argümanları ışığında bazı önemli noktaların altını çizmek yerinde olacaktır. Uluslararası alanda barış, düzen ve istikrarın kalıcı ve sürdürülebilir şekilde sağlanması adına bütün devletleri tek bir çatı altında toplayacak kurumsal bir yapı olarak önce MC daha sonra ise BM örgütü oluşturulmuştur. Fakat görünüşteki bu normatif amacın her iki örgüt döneminde yaşanan gelişmeler ve bu örgütlerin performansları incelendiğinde tam olarak gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu bakımdan her iki örgüt de Realist perspektiften sorgulandığında bazı noktalar ön plana çıkmaktadır. Hem MC hem de BM güç politikaları temelinde oluşturulmuş kurumsal mekanizmalardır.

Bu tespiti somut göstergeler aracılığıyla desteklemek mümkündür. Örneğin, her iki örgüt de statükocu güçlerin uzlaşmaya varmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü statükocu güçler açısından öncelikli mesele, sistemin meşruiyetini ve devamlılığını sağlayabilmek olarak belirlenmiştir. Bu nedenle büyük güçler arasında güç dengesini sağlamak için bu örgütler önemli rol üstlenmiştir. Söz konusu örgütlerin en önemli organı olan MC Konseyi ve BM Güvenlik Konseyi içerisindeki

¹⁶³ H. Özdemir, a.g.m., s. 130-131.

¹⁶⁴ Neoklasiklerin yaklaşımı hakkında detaylı bilgi için bkz: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York, 2016.

büyük güçler uluslararası alanda ortaya çıkan çatışmalar, savaşlar ve anlaşmazlıklar konusunda göreceli çıkarlar temelinde hareket etmiştir. Bu bakımdan büyük güçler uluslararası meseleleri güç kapasitelerini artırmak, güç dengesini lehlerine değiştirmek ya da mevcut güç dengesini korumak ve rakiplerini zayıflatmak için izlenmesi gereken politikalar çerçevesinde değerlendirmiştir.

Bir başka vurgulanması gereken nokta ise MC ve BM gibi örgütler kendi bileşenlerinden ayrı ve bağımsız bir yapı formuna erişememiştir. Örneğin, kısmen ve belirli alanlarla sınırlı da olsa AB'nin üyeleri üzerindeki etkenliğin bu örgütler açısından geçerli olmadığı görülmektedir. Bu da Realizmin devletlere atfettiği merkezî önem dolayısıyla uluslararası örgüt düzeyinde de teorinin kendisine yer bulmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü MC/BM ve yönetim mekanizması olan Konsey yapıları devletlerin basit bir toplamından ibarettir. Böylece daimî üyelerin kendi stratejik ve ekonomik çıkarları çerçevesinde izledikleri politikaların/eylemlerin etkisi altındaki örgütler söz konusu olmaktadır. Bu yüzden bu örgütlerin güç politikalarından etkilenmemeleri mümkün değildir. Bu argümanı güçlendirmek adına bazı somut göstergelere değinilmelidir.

Öncelikle Genel Kurul'un ve Güvenlik Konseyi'nin hükümetler açısından bir toplantı yeri, yani forum işlevi üstlendiğini belirtmek gerekir. Bu sayede bu organların hükümetlerin uyması gereken kararların alındığı bir çeşit yasama/yürütme işlevini gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu noktada üyelerin BM'yi ulusal çıkarları savunmak açısından araç konumuna indirgedikleri hatırlatmasını yapmak gerekir. Dolayısıyla alınacak kararlar hükümetlerin çıkarları çerçevesinde ortaya çıkan genel bir çıkarlar konsensüsü üzerinde temellendirilmektedir.¹⁶⁵ Çünkü kararların alınması için Genel Kurul'da 2/3 oranının sağlanması ve Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelerin veto etmemesi koşuluyla en az 9 oyun olumlu olması gereklidir.

Örneğin, Kuzey-Güney arasında ekonomi alanındaki müzakerelerin uzun sürmesi ve sonuca ulaşılamaması ve Deniz Hukuku konusundaki görüşmelerin de aynı şekilde olumsuz sonuçlanması bu bakımdan somut örneklerdir. Burada ayrıca BM'nin teknik kuruluşlarının ve bürokrasisinin yönetim performansı açısından sorgulandığını belirtmek gerekir. Özellikle siyasallaşma konusundaki eleştiriler bu kuruluşlarla ilgili olarak üzerinde durulan önemli hususlardan biridir. Hatta BM'nin

¹⁶⁵ Douglas Hurd, "Realism at the U.N. The Pharisee's Role as Peacekeeper", *The Round Table*, Cilt 57, Sayı 227, 1967, s. 270.

ciddi sorunları olduğu iddia edilebilir. Bu konuda BM'nin kolektif düzeydeki girişimleri ve barış ve güvenlik konusundaki başarısızlıkları destekleyici bir argüman olarak sunulabilir. Dolayısıyla örgütün normatif otorite bakımından ve karar alma süreçleri bakımından ciddi sorunlarla karşılaştığı gözlemlenmektedir.¹⁶⁶

Burada genel hatlarıyla Realist perspektiften BM açısından önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Ancak hem 3. Bölüm Birleşmiş Milletler Örgütü hem de 4. Bölüm Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi içerisinde gereken yerlerde somut durumlar ve örnek olaylar çerçevesinde Realist perspektiften değerlendirmeler daha detaylı olarak sunulacaktır.

1.2. Marksist Yaklaşımlarda Güç

Marksist yaklaşımlarda güç kavramının nasıl ele alındığını doğru bir şekilde analiz edebilmek için bu yaklaşımların temelini oluşturan Marksizm konusunda bazı açıklamalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, Marksizmin Uluslararası İlişkiler disiplini ile ilişkisini ve Marksizmin yöntem ve teori konusundaki perspektifini irdelemek gerekmektedir. Daha sonra ise Marksist literatürün güç kavramı ile ilgili olarak ortaya koyduğu görüşleri doğrudan Marksizmin öncü isimlerinden olan Karl Marx'ın, Vladimir İlyiç Lenin'in ve Antonio Gramsci'nin değerlendirmeleri ışığında sunmak yerinde olacaktır.

Öncelikle İlhan Uzgel ve Nazan Bedirhanoğlu'nun da belirttiği üzere Marksizm ve Uluslararası İlişkiler arasında yapısal nedenlerden kaynaklanan sınırlı bir ilişki olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü Marksizm ulus yerine sınıf temelli bakış açısını benimsemektedir. Bu yüzden devletin eylemlerinin sınıfsal yansımaları Marksizmi ilgilendirmektedir. Dış politika da bir siyasal süreç şeklinde yorumlanmamakta; bunun yerine belirli sınıfsal çıkarların tezahürü olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın Uluslararası İlişkiler kuruluşundan başlayarak kapitalizmi bir üretim biçimi olarak ve liberalizmi ise bir siyasal ideoloji olarak analiz etmektedir. Bunun dışında Uluslararası İlişkiler'in Batı merkezli olduğunu, Anglosakson bir perspektifi oluşturduğunu ve ABD temelinde şekillendiğini de

¹⁶⁶ John Gerard Ruggie, "The United States and the United Nations: Toward a New Realism", *International Organization*, Cilt 39, Sayı 2, Mart 1985, s. 343-348.

belirtmek gerekir. Bu nedenle Marksizmin diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden belirgin şekilde ayrışması sürpriz değildir.¹⁶⁷

Marksizm ve Uluslararası ilişkiler arasındaki zayıf bağların genel ve yapısal nedenlerine değindikten sonra daha somut ve özel gelişmeler ışığında bazı önemli hususlara değinilmesi yerinde olacaktır. Bu kapsamda yine Uzgel ve Bedirhanoglu'nun vurguladığı önemli noktalara yer vermek gerekmektedir. Öncelikle, Marksizmin metodolojik ve epistemolojik bağlamda Uluslararası İlişkiler'in dışında bırakılması sürecinin henüz bu disiplinin kuruluş aşamasında başladığı belirtilmelidir. Bu sürecin ilk olarak idealizm tartışmalarıyla şekillendiği gözlemlenmektedir. Aynı şekilde başlangıçta bazı ABD'li ve İngiliz isimlerin savaş ve barış konularındaki görüşleri ile sınırlı kalan bir zeminin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, ABD'den James Shotwell, Edwin Ginn ve Woodrow Wilson ile İngiltere'den ise Norman Angell ve Alfred Zimmern bu konuda üzerinde durulabilecek önemli isimlerdendir. Bu isimlerden Ginn'in iş insanı olduğu ve Shotwell'in uluslararası kuruluşlar ve baskı grupları üyelikleri göz önüne alındığında ABD'nin hâkim sınıfı içerisinde yer aldıklarını hatırlatmak gerekir. Öte yandan Wilson da siyasetçi kimliğiyle tanınmaktadır. Bu yüzden bu aşamada disiplinin akademik olmaktan ziyade daha çok politik bir içeriğe sahip olduğu iddia edilebilir. Zira bütüncül bir araştırma programının eksikliği ve fikirsel üretim sürecinin belirli bir çerçevede konumlandırılma sorunu bu iddiaya temel oluşturmaktadır.¹⁶⁸

Bir diğer önemli gelişme ise ABD'de faaliyet gösteren Rockefeller Vakfı tarafından 1923 yılında kurulan Social Science Research Council'in Uluslararası İlişkiler disiplinine olan etkisiyle ilgilidir. Çünkü bu kurum disiplinin çalışmaları için fon desteği sunmuştur. Ayrıca iş insanlarının inisiyatifiyle kurulan Brookings Institute ve Carnegie Institute gibi düşünce kuruluşu olarak nitelendirilen kurumların ve aynı kapsamda ABD'nin hâkim sınıflarının önemli bir temsilcisi olan Council on Foreign Relations'ın disiplinin gelişmesi bakımından önemli katkıları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Burada somut örnekler ve göstergeler ışığında ortaya koyulan ampirik düzlemin işaret ettiği üzere açık bir şekilde Uluslararası İlişkiler sınıfsal bir perspektifi yansıtmaktadır. Disiplinin daha sağlam bir konuma eriştiği II. Dünya

¹⁶⁷ İlhan Uzgel, Nazan Bedirhanoglu, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, 2015, s. 106.

¹⁶⁸ İ. Uzgel, N. Bedirhanoglu, a.g.m., s. 107-108.

Savaşı'nın ardından ise analiz birimi olarak devletin ağırlıklı bir rol oynadığı ve araştırma nesnesi bağlamında ise güvenlik konularının başat bir yer teşkil ettiği gözlemlenmektedir. Buna ek olarak ABD'nin hegemonik pozisyonu disipline yansıtılmıştır. Böylece pozitivistimin ve devletin baskın bir konumda yer alması Marksizmi alan dışına itmiştir. Aynı şekilde 1990 sonrasında *Soğuk Savaş sona ermesine rağmen*¹⁶⁹ Marksizmin disiplinde yeterince yer alamadığı görülmektedir. Bu ise Post-pozitivism, Post-yapısalcılık ve Post-modernizmin alan içerisinde ağırlık kazanması sonucunda söylem, kültür ve kimlik gibi fikri analiz nesnelere disiplin önemli bir parçası hâline gelmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁰

Bu noktada Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından uluslararası ilişkiler konusu ile ilgili olarak özel bir teoriye¹⁷¹ sahip olmadıklarını hatırlatmak gerekir. Ayrıca belirtmek gerekir ki I. Dünya Savaşı'ndan önce oluşturulan herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisi de bulunmamaktadır. Ancak Niccolò Machiavelli, John Locke ve Thomas Hobbes gibi isimlerde olduğu üzere Uluslararası İlişkiler teorileri daha önce üretilen çalışmalar ve eserler temelinde şekillenmiş ve gelişme kaydetmiştir. Marksizmin de bu şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Hatta Marksizmin katkıları oldukça farklı alanlarda ve geniş bir çerçevede görünürlük kazanmıştır. Çünkü Marksizm hem bir toplumsal düzen önermesinde bulunmaktadır hem de insanın özgürleşmesini hedefleyerek alternatif bir paradigma ortaya koyma kabiliyetini gösterebilmiştir. Bu işlevlerini ise ekonomi, toplum ve tarihi analiz ederek gerçekleştirebilmiştir. Ayrıca Marksizmden her şeyi açıklamasını beklemek ise onun bilimsel olmadığı şeklinde anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Marksizmin bazı olguları ve gelişmeleri yeterince açıklayamamış olması ya da hatalı öngörülerinin olması onun bilimsel niteliğini ortadan kaldırmamaktadır. Son olarak vurgulamak gerekir ki Uluslararası İlişkiler'in ana akım olarak nitelendirilen teorileri ile Marksizmin bakış açısı adeta iki ayrı kutbu simgelemektedir. Çünkü Marksizmde

¹⁶⁹ Vurgu bana ait.

¹⁷⁰ İ. Uzgel, N. Bedirhanoglu, a.g.m., s. 108, 110.

¹⁷¹ Aynı şekilde Marx'ın (ve Engels'in) bir devlet teorisi de ortaya koymadıkları bilinmektedir. Bu durumun nedeni kısaca şu şekilde belirtilebilir: Marksizmin sınıf ilişkileri ve üretim süreci/ilişkileri bağlamında tarihi, toplumu ve sosyal olguları incelediği hatırlanacak olursa özel bir devlet teorisi geliştirmesi oldukça zordur. Bu yüzden uluslararası ilişkilere yönelik teorik eksiklik de bu açıdan sürpriz değildir. Devlet teorisi konusunda Marksizmin pozisyonu hakkında daha detaylı bilgiler için bkz: Kansu Yıldırım, "Karl Marx ve Marksist Devlet Teorisi", *Monthly Review Türkiye*, Aralık 2018/7; Colin Hay, Andrew Gamble, David Marsh, Tony Tant (Ed.), "Marxism and the State", *Marxism and Social Science*, Macmillan Press, Hampshire ve London, 1999.

söz konusu teorilerin aksine hem teori ve yöntemin hem de teori ve pratiğin analitik açıdan birbirlerinden ayrışması mümkün değildir.¹⁷²

Kuram ve yöntem konusundaki söz konusu farklılığı ve özgünlüğü açıklayabilmek adına bazı hususlara ayrıca değinilmelidir. Bu çerçevede yöntem konusunda Şafak Etike'nin Marksizmin metodolojik zeminini oluşturan Tarihsel Maddeci metodolojiye yönelik değindiği bazı önemli tespitlere yer vermek gerekir. Zira Marksist yöntemin anlaşılması açısından Etike'nin önemli çıkarımları bulunmaktadır. Etike, Tarihsel Maddeci metodolojinin görüngülerin ardında yer alan özü elde etmek ve gizemli bir hâle bürünen toplumsal ilişkilerin açığa çıkarılmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Analiz nesnesi ise fail ya da yapı yerine ilişki olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak söz konusu ilişkinin bütüncül şekilde açıklanmaya çalışıldığını göz ardı etmemek gerekir. Bu da analizin odak noktasının üretim ilişkileri olmasına yol açmaktadır. Üretim ilişkilerindeki diyalektik¹⁷³ belirlenimler ise tarihsel süreç nezdinde anlaşılmakta ve açıklanmaktadır. Bu açıdan yasalar yerine genel eğilimlerin ortaya çıkarıldığı görülmektedir.¹⁷⁴

Tarihsel Maddeci metodoloji dışındaki diğer önemli husus da Marksizmin diyalektik yöntemi¹⁷⁵ benimsemesidir. Diyalektik yöntem diğer teorik yaklaşımlardan önemli bir ayrışmayı mümkün kılmaktadır. Çünkü John Bellamy Foster'ın belirttiği üzere Karl Marx, Georg Wilhelm Friedrich Hegel'den farklı olarak diyalektik anlayışta tam bir son olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle Marx'a göre diyalektik ilişkiler açık uçlu ve tarih üstü bir mantık çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca olgular bütünlük içerisinde analiz edilmektedir. Dolayısıyla diyalektik analizin ampirik ve tarihsel araştırmadan bağımsız şekilde çözüm üretmesi mümkün değildir. Bu perspektiften materyalizm ise her şeyi kapsayacak bir evrensel yasa iddiasına dönüşmemekte ve bu açıdan açık uçlu bir sistem teorisine de zemin oluşturabilmektedir. Marx'ın tarihi içkin olarak açık uçlu şekilde değerlendirmesi bu

¹⁷² İ. Uzgel, N. Bedirhanoğlu, a.g.m., s. 111-112.

¹⁷³ TDK'ya göre diyalektik şu şekilde tanımlanmaktadır: "Gerçekliği ve onun gelişmelerini incelemeye yarayan ve bu gelişmeleri aşmayı sağlayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi, eytişim." Bkz: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 04.07.2020).

¹⁷⁴ Şafak Etike, "Marksist Yöntemin İzinde", *Monthly Review*, Aralık 2018/7, s. 116.

¹⁷⁵ Bu yöntem ile "karşıtların biri olmadan ötekinin de olamayacağını ve her hareketin, her biçim değiştirmenin, karşıtların savaşıyla" gerçekleştiği iddia edilmektedir (Georges Politzer, Guy Besse, Maurice Cavering, *Felsefenin Temel İlkeleri*, 12. Baskı, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34).

nedenle şaşırtıcı değildir.¹⁷⁶ Böylece Marx bütün tarihi insan doğasının sürekli bir dönüşümü olarak değerlendirmektedir.¹⁷⁷

Burada yer verilen teorik ve metodolojik tahlilleri Serdal Bahçe'nin *Das Kapital* örneği üzerinden daha somut şekilde ifade etmek mümkündür. Bahçe, Marx'ın bilimsel yaklaşımını *Das Kapital* eserini inceleyerek bazı önemli tespitlerde bulunmuştur. Bahçe, sosyal bilimlerde kuram ve olgu arasında kurulmak istenen anlamsal bütünlük nedeniyle aşırı kuramsallaştırmaya ya da verimsiz bir ampirisizme yenik düştüklerini belirtmektedir. Ancak Marx'ın kuram ve olguyu diyalektik bir bütünlük içerisinde ele aldığını öne sürmektedir. Bu nedenle diğer sosyal bilim kitaplarında kuram ve olgu ayırt edilebilir bir durumdayken, *Das Kapital* örneğinde bu ayrımı yapmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Aslında bu durum *Das Kapital*'de ele alınan başat kavramlar açısından daha açık bir şekilde ifade edilebilir. Bahçe'nin vurguladığı üzere meta, soyut emek ve sermaye gibi kavramlar metafizik soyutlamayı aşarak somut soyutlamalara dönüşebilmektedir. Bir başka deyişle, bu kavramlar gerçekte var olan ancak sadece soyut bir biçimde ifade edilebilecek gerçek ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁸ Örneğin, sermayenin bazı durumlarda somut olarak veya maddi bir biçime bürünmeden mekân-zaman mefhumunu aşarak çeşitli şekillerde (uzun vadeli altyapı projeleri ya da kredi araçları gibi) kendisini gösterebilmesi hem somut hem de soyut niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Marksizmde devletler arası çatışma yerine sınıf çatışması merkezî öneme sahiptir. Bu bakış açısıyla devlet, sınıf ilişkileri temelinde ele alınarak liberal/muhafazakar anlayışın devlete yönelik toplumun ve ulusun ortak çıkarı şeklindeki algılayışı reddedilmiştir. Öte yandan yaşanan sosyalist devrimlere karşın devletin varlığını sürdürmeye devam etmesi (sönümlenmemesi) ve kapitalizm ve devletler sistemi arasında birbirini destekleyici dinamiklerin ortaya çıkışı gibi gelişmeler Marksizmin uluslararası ilişkilere olan ilgisini artıran faktörler olmuştur.¹⁷⁹ Böylece teoriye yapılan "uluslararası"na yeterince önem vermediği ve uluslararası sisteme dair gelişmeleri açıklama eksikliği gibi eleştirilere cevap verilmeye başlandığı söylenebilir. Bu kapsamda Bağımlılık Teorisi yeterli düzeyde

¹⁷⁶ John Bellamy Foster, "Marx'ın Açık Uçlu Eleştirisi", *Monthly Review*, Aralık 2018/7, s. 40.

¹⁷⁷ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara, 1966, s. 163.

¹⁷⁸ Serdal Bahçe, Ali Murat Özdemir, Onur Karahanoğulları, "Yuvarlak Masa: Marx'ın Kavramları", *Monthly Review*, Aralık 2018/7, s. 32.

¹⁷⁹ Faruk Yalvaç, Faruk Yalvaç (Der.), "*Uluslararası İlişkiler ve Marksizm: Marksizmi Uluslararasılaştırmak ve Marksist Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı'na Doğru*", *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 11-12.

olmasa da Marksist görüşün “uluslararası”na ve devletler arası ilişkilere dair bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ancak Marksizmin uluslararası düzeydeki en kapsamlı ve kuramsal uyarlamasını aslında 1970’li yıllardan itibaren (Immanuel Wallerstein’in öncülüğünde) ortaya çıkan Dünya Sistemleri Analizi başarmıştır.

Marksizmi sadece uluslararası ya da ulusal ölçekteki unsurların teorik ve bilimsel analizi şeklinde sınırlandırmak yanlış olacaktır. Marksizm bir başka açıdan, toplumsal yapıları tarihsel bağlamda analiz eden, bu yapıların toplumsal açıdan nasıl oluşturulduğunu ve/veya inşa edildiğini ele alan aynı zamanda özgürleştirici alternatiflere de kaynaklık eden eleştirel perspektif sunan bir yaklaşımdır.¹⁸⁰ Aslında Marksizmin Uluslararası İlişkiler’de bir yer edinmeyi amaçlamadığını hatta bir burjuva bilim dalı olarak nitelendirdiği bu disiplinin tasfiyesini gerçekleştirip onun yerini alma amacıyla olduğunu dikkate almak gerekir. Bu durum bir yandan Uluslararası İlişkiler’in ana akımının Marksist yaklaşımlara karşı mesafeli pozisyon benimsemesine yol açarken; diğer yandan Marksist yaklaşımların eleştirel açıdan dahi bu teorileri değerlendirmesini engellemektedir.¹⁸¹

Marksizmin Uluslararası İlişkiler ile ilişkisini ve Marksizmin yöntem ve teori konusundaki perspektifini inceledikten sonra artık özel olarak güç kavramı çerçevesinde ortaya koyulan Marksist görüşlerin incelenmesine geçilebilir. Bu aşamada ilk olarak, Marksizmin kurucusu Karl Marx’ın güç olgusu ile ilgili olan analizlerine değinilmelidir. Bu anlamda önemli bir başvuru kaynağı ise Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından kaleme alınan *Komünist Manifesto*’dur. Marx ve Engels burada hem toplumsal ilişkilere hem de devletler arası ilişkilere dair teorinin bakış açısını sunan ve güç olgusu ile yakından ilgili olan şu önemli tespiti yapmıştır:

Özgür insanlarla köleler, patrisyenlerle plebler, baronlar ve serfler, lonca mensubu yurttaşlarla kalfalar, kısacası ezenlerle ezilenler arasında her zaman çelişki vardı, bunlar birbirlerine karşı kâh gizli kâh açık kesintisiz bir mücadele yürüttüler, her defasında tüm toplumun devrimci bir dönüşümüyle veya mücadele eden sınıfların beraberce çöküşüyle sonuçlanan bir mücadeleydi bu.¹⁸²

Bu paragraftan açık bir şekilde anlaşılacağı üzere toplumlar daima ezenler (*güçlüler*) ve ezilenler (*güçsüzler*) olarak iki ana sınıf ekseninde yaşanan mücadelenin süreklilik taşıdığı bir tarihsel devinim içerisinde olmuştur. Bu durum doğrudan bir güç ilişkisine işaret etmektedir. Bu nedenle araçlar ve aktörler değişse

¹⁸⁰ F. Yalvaç, F. Yalvaç (Der.), *a.g.e.*, s. 17.

¹⁸¹ İ. Uzgel, N. Bedirhanoğlu, *a.g.m.*, s. 124.

¹⁸² Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 1. Baskı, s. 52.

de hatta toplumlar devlet formuna erişip birbirleriyle devlet formu içerisinde mücadele etse de daima eşitsizler arası bir mücadele ve gücün önemli bir unsur olduğu ilişki biçimleri yaşanmıştır/yaşanmaya devam etmektedir.

Marx'ın görüşlerinin en kapsamlı şekilde aktarıldığı üç ciltlik *Das Kapital* eserinde de söz konusu güç ilişkisi geniş ve detaylı biçimde sunulmuştur. *Das Kapital*'de ele alınan düşünceleri konu kapsamında kısaca şu şekilde özetlenebilir: Kapitalizmle birlikte üretim sistemi kökünden ve radikal biçimde değişime ve dönüşüme uğramıştır. Artık, üretim daha hızlı şekilde gerçekleştirilmektedir. Çünkü makineleşme süreci ve teknolojinin itici kuvvetiyle sermaye tüm dünyaya yayılmıştır. Kapitalistlerin burjuva devlet yapısı aracılığıyla sömürü ilişkisini yaymaya çalıştıkları ve sömürgecilik aracılığıyla ham madde ve iş gücü alanındaki maliyetlerini azaltmaya çalışarak kârlarını maksimize etmeye çalıştıkları görülmektedir. Böylece *Das Kapital*'de güç ilişkisi, proleterler ve kapitalistler arasında gerçekleşen iki kutuplu bir ilişki biçiminde tahlil edilmektedir. Bir başka deyişle, bir tarafta üretim araçlarının kontrolünü elinde bulundurarak proletarya üzerinde baskı araçları aracılığıyla hâkimiyet kuran bir burjuva sınıfı bulunmaktadır. Diğer tarafta ise üretim araçlarından yoksun olduğu için iş gücünü bir meta olarak burjuvanın hizmetine sunmak zorunda kalan proletarya yer almaktadır.¹⁸³

Marx'ın güç olgusu ile ilgili olarak ele alınabilecek önemli bir çalışması da Hindistan hakkındaki değerlendirmeleridir. Zira burada sömürgeci güç olan İngiltere'nin kendisine bağlı kolonisine yönelik etkileri analiz edilmektedir. Marx, İngiltere'nin tekstil alanındaki müdahalesinin Hindistan'da yarattığı köklü dönüşümü incelemiş ve bu bağlamda bazı tespitlerde bulunmuştur. İngiliz müdahalesinin mevcut ilkel üretim yapısını ortadan kaldırarak (buradaki tekstil sektörünü yerinden ederek) gelişmemiş veya geri kalmış durumdaki toplulukların (yani Hindistan gibi) atılım yapabilecekleri bir ekonomik temelin oluşmasına kaynaklık ettiğini öne sürmektedir. Bu durumu ise Asya'da görülen ilk ve tek sosyal devrim olarak okumaktadır.¹⁸⁴ Dolayısıyla İngiltere'nin Hindistan'da ikili bir görevi üstlenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu görev bir taraftan yıkıcı bir işlevi (ilkel üretim

¹⁸³ Bkz: Karl Marx, *Kapital Birinci Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2015; Karl Marx, *Kapital İkinci Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2003; Karl Marx, *Kapital Üçüncü Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁸⁴ Karl Marx, "The British Rule in India", *New-York Daily Tribune*, 25 Haziran 1853.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/06/25.htm> (Erişim Tarihi: 06.07.2020)

tarzının ortadan kaldırılmasını) işaret ederken; diğer taraftan eski Asyatik toplumun yeniden yapılandırılmasını sağlayacaktır.¹⁸⁵

Bu yorumlar ışığında denilebilir ki Marx'ın ilkel birikim analizi kalıcı kapitalist sosyal ilişkilerin kuruluşunu ve bu süreçte çeşitli emek sistemlerinin küresel entegrasyonunun nasıl oluşturulduğunu incelemek adına önemli bulgular ortaya koymaktadır. Öncelikle Marx'ın bu alıntılarda görüldüğü üzere kapitalizmi temelde diyalektik düzlemde ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle basit, doğrusal ve determinist kavramların Marx açısından geçerli olmadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla Marx'ın anlayışı kapitalizmi Batı'nın ekonomik ve siyasal iktidarını genişletme olgusunu aşan bir düşünüşü ortaya koymaktadır. Ayrıca gelişme konusunda geciken ülkelerin erken gelişme gösteren kapitalist devletleri izleyeceği beklentisinin de Marx tarafından paylaşılmadığını ifade etmek gerekir.¹⁸⁶ Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da daha sonra incelenecek olan Bağımlılık teorisyenlerinin aksine Marx'ın kapitalist gelişmeyi topyekûn şekilde olumsuz bağlamda değerlendirmemiş olmasıdır. Yani Marx, bir yandan kapitalizmin yıkıcı etkileri olduğunu kabul etse de diğer yandan insanlığın gelişimi açısından bir üst aşama olarak gördüğü kapitalizmin ilerlemeci yanına dikkat çekmektedir. Bu durum Marx'ın diyalektik yönteminden kaynaklanmaktadır. Güçle ilgili olarak ise altı çizilmesi gereken husus, İngiltere'nin Hindistan'ın bu şekilde değişmesini ve dönüşmesini sağlayan imkânlara sahip olmasıdır. Yani İngiltere askerî güç ve ekonomik güç açısından sahip olduğu üstünlüğü sayesinde Hindistan'ın siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan değişmesini sağlamıştır.

Marx'ın düşüncelerinden yararlanarak ifade etmek gerekirse üretim sürecine dair şu hususları vurgulamak gerekmektedir: Marx, üretim araçlarının üretken güçlerde görülen değişim ve gelişme sonucunda toplumsal üretim ilişkilerinin değiştiğini ve dönüştüğünü belirtmektedir. Bu noktada toplumsal ilişkilerin ve toplumun üretim ilişkileri temelinde şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda antik toplum, feodal toplum ve burjuva toplum Marx tarafından insanlık tarihinin

¹⁸⁵ Karl Marx, "The Future Results of British Rule in India", *New-York Daily Tribune*, 8 Ağustos 1853. <https://marxists.architexturez.net/archive/marx/works/1853/07/22.htm> (Erişim Tarihi: 06.07.2020)

¹⁸⁶ Benjamin Selwyn, "Karl Marx, Class Struggle and Labour-Centred Development", *Global Labour Journal*, Cilt 4, Sayı 1, 2013, s. 55.

özel bir gelişme aşamasını simgeleyen üretim ilişkileri bütünü olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁷

Marksist perspektiften üretim ilişkilerini ana hatlarıyla şu şekilde özetlemek mümkündür: Öncelikle mevcut üretimin toplumsal niteliği gereği kapitalist mülksüzleştirme olgusu ile çelişkili bir durumda olduğunu ifade etmek gerekir. Bu durumun önemli bir göstergesi üretim ve tüketim arasında meydana gelen çelişkidir. Burada ortaya çıkan çelişkinin kaynağı ise kapitalist üretim biçiminin insanlığın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak yerine geniş halk kitlelerinin sömürülmesini gerektiren burjuva azınlığın kâr güdüsüdür. Bu üretim sonucunda elde edilen mallar ve hizmetler ihtiyacı olanlar yerine sadece bu mal ve hizmetleri satın alabilecek küçük bir kesime tahsis edilmektedir. Öte yandan kapitalistler arasında da rekabetin ve mücadelenin yaşandığına tanık olunmaktadır. Bu sorunsal, teknelci ittifaklar ve oligopol oluşumlar aracılığıyla çözümlenmeye çalışılsa da pazarın aşırı bir doyuma ulaşarak kapasite aşımına neden olabilecek tipte büyüyen bir rekabetin de ortaya çıktığı göz ardı edilmemelidir.¹⁸⁸

Bu nedenle teknelci ve oligopolcü düzenlemeler dahi sistemin istikrarını ve devamlılığını sağlamak için yeterli olmayabilir. Ancak bunun için sömürülen geniş halk kitlelerinde teknelci ve oligopolcü güçlere karşı güçlü ve kolektif bir direncin subjektif (örneğin, daha önce meydana gelen ulusal kurtuluş mücadeleleri ve sosyalist devrimler gibi) ve objektif (kapitalizmin eksik tüketim-aşırı üretim sorunu, aşırı birikim güdüsü ve emeğin yoğunluk ve kapasite bakımından sömürülmesinin en üst noktasına ulaşarak artı değer sabit bir seyir izlemeye başlaması gibi) faktörler temelinde şekillendirilerek bir alternatifin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu gerçekleşmediği müddetçe sistemin istikrarını ve varlığını sürdürebilecek yeni yöntemlerle kapitalizmin daha önce olduğu üzere sistemik krizleri aşabileceği iddia edilebilir. Ancak bu konuda kesin bir öngörde bulunmak mümkün değildir. Fakat Marx'ın pek çok defa vurguladığı üzere sınıflar arası rekabetin yani güç mücadelesinin varlığını sürdüreceği öngörüsünde bulunulabilir.

Bu noktada Marksizme emperyalizm hakkındaki görüşleri ve değerlendirmeleri aracılığıyla Marx ve Engels sonrasında en önemli katkılardan

¹⁸⁷ Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*, çev. Süleyman Ege, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001, s. 38.

¹⁸⁸ Roberto Regalado, *Latin Amerika Yol Ayrımında*, çev. Barış Ateşer, Selim Sezer, Akademi Yayın, İstanbul, 2010, s. 29.

birini sunan Vladimir İlyiç Lenin'in görüşlerine de değinmek gerekmektedir. Ayrıca Lenin'in emperyalizm odaklı yazılarının özellikle uluslararası ilişkiler ve güç bağlamında Marx'a göre daha doğrudan analizlere sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Zira emperyalizm kavramı açık bir şekilde devletler arası ilişkileri ve devletler arasındaki güç mücadelelerini içermektedir. Dolayısıyla aslında Marksizmin uluslararası ilişkiler ile ilk güçlü ilişkisi Lenin aracılığıyla kurulmuştur.

Lenin'in emperyalizm teorisi, emperyalizmin kapitalizmin gelişmesindeki en yüksek aşama olduğu argümanı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönemde üretimin büyümesi ve gelişmesi ile serbest rekabetin yerini tekelin aldığı bir aşamanın yaşandığını ifade etmektedir. Söz konusu tekelin tezahürü ise tröst ve birliklerde, bankaların mutlak gücünde, hammadde kaynaklarının edinilmesinde ve banka sermayesinin yoğunlaşması gibi alanlarda görülmektedir. Lenin, ekonomik açıdan emperyalizmin tekeli bir kapitalizm olduğunu vurgulamaktadır. Sözüünü ettiği tekel durumunun hem iç pazarları hem de dış pazarları içerecek şekilde tüm dünyada bütün rekabet türlerinin ortadan kalkmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Hatta mali-sermaye çağında yabancı bir ülkede rekabetin nasıl ortadan kaldırılacağı sorusunu da yönelten Lenin, bu soruyu rakibin ham madde kaynaklarının ve daha sonra bütün işletmelerinin ele geçirilmesiyle mümkün olacağı şeklinde yanıtlamıştır. Ayrıca Lenin, ekonomik açıdan incelediği emperyalizmi siyasal açıdan da irdelenmiştir. Çünkü bir ülkenin büyük mali sermayesinin diğer ülkeleri siyasal bakımdan da etkileyeceğini savunmaktadır. Bu tespitini Arjantin'in Britanya'nın bir ticaret sömürgesi olduğu ve Portekiz'in de Britanya'nın bir anlamda "vasal"ı olduğu yönündeki değerlendirmeleri kanıt göstererek desteklemeye çalışmıştır.¹⁸⁹

Bu yargının doğruluğunu ise şu şekilde açıklamaktadır: "Britanya bankalarına ekonomik bağımlılık, Britanya'ya borçlu olma, demiryollarını, madenleri, toprağı, vb. Britanya'nın ele geçirmiş olması, siyasal bağımsızlıklarını ihlal etmeksizin bu ülkeleri Britanya'nın kendine "ilhak etmesini" olanaklı kılar."¹⁹⁰

Lenin, kapitalizmin tekelleşme sürecinin sadece iç pazarla sınırlı olmadığını aynı zamanda dış pazarı da kapsadığını iddia etmektedir. Çünkü kapitalizmin dünya pazarını yarattığını hatırlatmaktadır. Sermaye ihracının artması, büyük tekel

¹⁸⁹ Vladimir İliç Lenin, *Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2008, s. 42-44.

¹⁹⁰ V. I. Lenin, *Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü*, s. 44.

gruplarının yabancı ülkelerle ve sömürgelerle kurdukları ilişkilerin ve nüfuz bölgelerinin uluslararası kartelleşmeye neden olması da yine bu kapsamda ele alınabilecek önemli bir gelişme olmuştur.¹⁹¹ Bu bağlamda kapitalizmin emperyalist aşaması kapitalist gruplar arasında dünyanın ekonomik bakımdan paylaşılması durumunu ortaya çıkarmış ve bu duruma bağlı olarak devletler arasında toprak bakımından bir paylaşım ve sömürge savaşı söz konusu olmuştur.¹⁹² Bu nedenle Lenin, kapitalizmdeki sermaye fazlasının kitlelerin refah düzeyini yükseltme amacının yerine kapitalistlerin kârlarını artırma amacı güttüğünü belirtmektedir. Bunu ise diğer ülkelere ve geri kalmış ülkelere sermaye ihracı yoluyla gerçekleştirdiğini söylemektedir. Çünkü geri kalmış ülkelerde kârın her zaman yüksek olduğunu iddia etmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerdeki sermayenin azlığı, toprak fiyatının göreceli olarak düşüklüğü ve hammaddenin ucuzluğu gibi bazı önemli etmenlerden kaynaklanmaktadır.¹⁹³

Lenin kapitalizmin emperyalist aşamasında yaşanan gelişmeleri şu şekilde özetlemektedir:

(1) Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır; (2) banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış, ve bu “mali-sermaye” temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır; (3) sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır; (4) dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelleri kapitalist birlikler kurulmuştur; (5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır.¹⁹⁴

Lenin’in emperyalizm konusunda dikkat çektiği bir diğer nokta da emperyalizmin sanayi alanındaki sermaye niteliğinden ziyade asıl ayırt edici özelliğinin mali-sermaye bakımından olduğu tespitidir. Bu argümanını Fransa’da sanayi sermayesinin karşısında gelişen mali sermayenin sömürgeci siyasete etki etmesi ile desteklemektedir. Emperyalizmin hem tarım bölgelerini hem de sanayileşmiş bölgelerin ilhak edilmesinde güdülen bir politika olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda Almanya’nın Belçika’ya yönelik ilgisini ve Fransa’nın Lorraine’e olan ilgisini kanıt olarak sunmaktadır. Yani, dünyanın paylaşımının tamamlanmış olması yeni paylaşımlarda bir paylaşım rekabetini ortaya çıkaracaktır. Bir diğer önemli nokta, emperyalizmdeki odak noktasının egemenlik mücadelesi veren büyük güçler arasındaki rekabet olması meselesidir. Bu durumda devletler

¹⁹¹ Vladimir Ilyiç Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 2017, s. 72.

¹⁹² V. I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 81.

¹⁹³ V. I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 2017, s. 67.

¹⁹⁴ V. I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 95.

sadece toprak edinmek için değil aynı zamanda rakiplerini zayıflatmak için de mücadele etmektedir. Belçika'nın İngiltere'ye karşı Almanya'yı bir denge noktası olarak algılaması ve İngiltere'nin de Bağdat'a olan ihtiyacının Almanya'ya karşı bir destek noktası elde etme arzusundan kaynaklanması bu çerçevede somut örnekler olarak verilmektedir.¹⁹⁵

Burada aktarılan görüşler ışığında Lenin, emperyalizm teorisi aracılığıyla sınıfsal perspektiften analizler ortaya koymuş olsa da aynı zamanda devletler arasındaki güç mücadelesini de incelediği görülmektedir. Lenin'e göre bu güç mücadelesi bir taraftan emperyalist güçler arasında yaşanan rekabet şeklinde tezahür ederken; diğer taraftan emperyalist güçlerin sömürge ülkeler üzerinde baskıcı yöntemlerle tahakküm kurmasına işaret etmektedir. Lenin de Marx gibi güç olgusu kapsamındaki görüşlerinde ekonomik unsurlar üzerine odaklanmaktadır. Ancak Antonio Gramsci ise Marx ve Lenin'den farklı olarak güç ilişkilerini ekonomik unsurlar dışında kültür ve sivil toplum gibi yeni unsurlar temelinde analiz etmektedir.

Bu yüzden çalışma kapsamında görüşlerine başvurulması gereken bir diğer önemli Marksist teorisyen Antonio Gramsci'dir. Öncelikle, Gramsci'nin özel olarak uluslararası ilişkilere dair şu tespitine değinmek gerekir: Gramsci, uluslararası ilişkilerin toplumsal ilişkileri izleyen bir niteliğe sahip olduğunu dile getirmektedir. Yapıda meydana gelecek organik yeniliklerin, teknik ve askerî bakımdan uluslararası alanda da mutlak ve göreceli ilişkileri organik açıdan değiştireceğini savunmaktadır. Ayrıca uluslararası ilişkilerin hem aktif hem de pasif biçimde siyasal ilişkileri yani partilerin hegemonya ilişkilerini etkileyeceği görüşündedir. Ulusların ekonomik bakımdan uluslararası ilişkilere bağımlılığı ölçüsünde siyasal partilerin de bu durumu temsil edeceğini ve siyasal partilerin bu durumu sömürecek başka partilerin yönetimi devralmasını engelleyeceğini söylemektedir.¹⁹⁶ Böylece Gramsci uluslararası ilişkileri iç siyaseti etkileyen bir dışsal unsur olarak incelemektedir. Gramsci'nin perspektifinden bakıldığında toplumdaki bloklar arası hegemonya mücadelesi (burjuvazinin ve organik aydınların oluşturduğu bloka karşı proletaryanın oluşturduğu blok arasındaki mücadele) uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmelerden etkilenmektedir.

¹⁹⁵ V. I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 97-98.

¹⁹⁶ Antonio Gramsci, *Modern Prensi Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine*, çev. Pars Esin, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014, s. 84.

Ayrıca Gramsci'nin değindiği önemli bir nokta da partilerin hegemonya araçları olarak değerlendirdiği rıza ve zor kullanma yöntemleridir. Bu yöntemler devletin işleyişinde meşruiyet olgusunun sağlanarak düzenin devam etmesini mümkün kılmaktadır. Zor kullanma yöntemi örneğin, ordu ve polis birliklerinin oluşturduğu sert güç uygulamalarıdır. Rıza ise toplumun yalnızca sert güç uygulamaları ile düzene ve sisteme olan itaatinin sağlanması mümkün olmayacağı için başvurulan diğer yöntemdir. Burada devreye organik aydınların sistemin meşruiyeti adına yürüttüğü faaliyetler ile eğitim sistemi gibi uygulamalar girmektedir.¹⁹⁷ Gramsci'nin bu tespitlerinin uluslararası alanda da karşılığını bulduğunu iddia etmek mümkündür. Bu konuda BM, IMF, DB ve DTÖ gibi kuruluşlar uluslararası alanda kapitalizmin rıza unsuru kapsamında ele alınabilecek örnekler olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁸ Zor kullanma yöntemleri ise BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma hakkını ve sistemdeki statükocu güçlerin sistem karşıtı güçleri baskılama aracı olarak kullandıkları savaşlar (örneğin, Irak'ın işgali gibi), dış müdahaleler (NATO müdahaleleri gibi) ve ekonomik ambargolar (Küba ve İran'a yönelik ambargolar vb.) olarak ifade edilebilir.

1.2.1. Bağımlılık Teorisi

Marksizmin sadece kendi teorik çerçevesi ve yöntemleri bakımından genel olarak Sosyal Bilimlere ve özel olarak Uluslararası İlişkiler'e yönelik katkıları olmamıştır. Marksizm aynı zamanda Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemleri Analizi gibi iki önemli teorinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. İlk olarak, Marksizmden etkilenmesine karşın kendine özgü teori ve kavram setleri oluşturarak Sosyal

¹⁹⁷ Bkz: Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri Seçmeler*, çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul, 1986.

¹⁹⁸ Bu noktada sözü edilen örgütlerin "meşruiyet sağlamak bakımından işlev gördüğünde rıza üretimini gerçekleştirdiklerini hatırlatmak gerekir. Örneğin, BM'nin Genel Kurul bakımından bütün devletlerin bir araya gelebileceği bir platform oluşturarak diplomatik bir araç olması bu bakımdan ele alınabilir. Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının uluslararası hukukun asli kaynaklarından biri olan BM Antlaşması kapsamında yasal ve meşru bir konumda olması da dikkate alınmalıdır. IMF, DB ve DTÖ ise zor gücü olarak ülkelere yaptırım uygulama ve ülkelerin ekonomi politikalarını doğrudan belirleyici bir şekilde değiştirme kabiliyetine sahiptir. Ancak bu kurumlar aynı zamanda bu işlevlerini dolaylı şekilde ve antlaşma metinleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Böylece yasallık ve meşruiyet kriterlerinin sağlandığı iddiasıyla hareket edilmekte ve tüm ülkelerin kendi iradeleriyle anlaşmaları imzaladıkları öne sürülmektedir. Bu ise yasallık ve meşruiyet görüntüsü sayesinde bir tür rıza üretimini de mümkün kılmaktadır. Burada kısaca ifade edilen bu kurumlara ilişkin detaylı açıklamalar çalışmanın üçüncü bölümünde yapılacaktır.

Bilimler¹⁹⁹ açısından oldukça farklı bir perspektifi gündeme getiren Bağımlılık Teorisi ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan öncelikle Bağımlılık Teorisi incelenecektir.

Bağımlılık Teorisinin diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden oldukça farklı olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü Bağımlılık Teorisi baskın konumdaki geleneksel duruşa bir meydan okumaya işaret etmektedir. Hatta teorinin kendi analiz birimleri özelinde dahi böyle bir meydan okumayı sürdürdüğü söylenebilir. Gelenekselliğe karşı duruş bağlamında merkezî sorunlar olan itaat, sömürü ya da savaş konuları yer almaktadır. Kendi analiz birimleri bağlamında ise bir taraftan kapitalist dünya sistemi incelenirken diğer taraftan egemen ulus devletler analiz edilmektedir.²⁰⁰

Ayrıca Bağımlılık teorisinin uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak kabul eden genel anlayışa karşın, hiyerarşik bir sistem analizi ortaya koyması dikkat çekici bir hamledir. Buna ek olarak teorisinin ekonomik ilişkiler, kalkınma ve Üçüncü Dünya Ülkeleri gibi unsurları incelemesi nedeniyle de diğer teorik yaklaşımlardan önemli ölçüde ayrışma gösterdiği söylenebilir. Bağımlılık teorisinin ortaya çıkışı ise diğer teorilerin merkezî kavramlarının reddedilmesi ve böylece teorisinin zorunlu olarak kendi kavramlarını ve yaklaşımlarını (aynı zamanda diğer teorilerden ödünç alınan kavram ve yaklaşımları içerecek şekilde) gündeme getirmesiyle gerçekleştiği söylenebilir. Bağımlılık teorisinin sert bir şekilde eleştirdiği teoriler ise Liberal Serbest Ticaret Teorisi, The Economic Commission for Latin America (ECLA) Yaklaşımı ve Modernleşme Teorisi olarak zikredilebilir. Bu eleştirilerin temelini geleneksel ekonomik yaklaşımların ve Neo-Marksist emperyalizm teorilerinin oluşturduğunu belirtmek gerekir.²⁰¹

Raúl Prebisch'in liderliğindeki bir grup ekonomistin BM'ye bağlı Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (ECLA) çerçevesinde Latin Amerika'daki sanayileşme sürecine yönelik ortaya koydukları tespitler Bağımlılık yaklaşımının temellerini oluşturmuştur. ECLA'nın saptamaları, Latin Amerika'da Modernleşme Teorisinin savunduğu gibi aşamalı şekilde gerçekleşen sanayileşmeden ziyade bir bağımlılık ilişkisinin ortaya çıktığı yönünde olmuştur. Yani (kendilerinin orijinal katkısı da olan) merkez ve çevre bölgeler arasında bir bağımlılık ilişkisi

¹⁹⁹ Burada sosyal bilimler ifadesinin tercih edilmesinin nedeni, Bağımlılık Teorisinin tıpkı Marksizm gibi tek bir sosyal bilim disiplini ile sınırlanmayacak niteliğe sahip olmasıdır. Bağımlılık Teorisi; Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler gibi pek çok disiplin içerisinde yararlanan bir teoridir. Ancak bu çalışmada teori "Uluslararası İlişkiler" ve "güç kavramı" kapsamındaki analizleri temelinde yer almaktadır.

²⁰⁰ Wil Hout, *Capitalism and the Third World Development, Dependence and the World System*, Edward Elgar Publishing, Aldershot, 1993, s. 18.

²⁰¹ W. Hout, *a.g.e.*, s. 18.

kurulmuştur.²⁰² Dolayısıyla Bağımlılık Teorisinin 1960'lı yıllarda gündemde olan Modernleşme Teorisine karşı eleştirel bir görüş olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Teori, özellikle Latin Amerika, Afrika ve Doğu Asya kökenli akademisyenler tarafından benimsenmiştir.²⁰³

Bağımlılık Teorisinin ortaya çıkış sürecinin ardından değinilmesi gereken önemli bir husus ise teori açısından anahtar kavramlar olan “bağımlılık” ve “merkez-çevre” kavramlarının açıklanmasıdır. Teoriye adını da veren bağımlılık kavramını Bağımlılık Teorisinin önde gelen isimlerinden olan Theotonio Dos Santos, kısaca şu şekilde ifade etmektedir:

Bağımlılıkla kastettiğimiz; belirli ülkelerin ekonomilerinin diğer ülkelerin ekonomilerinin bu ülkelerin gelişme ve genişlemesi koşuluna tabiiyeti durumudur. İki veya daha fazla ekonomi arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve bunlar ve dünya ticareti arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, bazı ülkelerin (baskın olanlar) genişlerken ve kendi kendine yeterli bir hâle gelirken; buna karşın diğerlerinin (bağımlı olanlar) sadece bu genişlemenin bir yansıması olarak varsayılmaktadır; ancak bu genişleme bu ülkelerin ekonomileri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkide bulunabilir.²⁰⁴

Böylece Dos Santos, dünya ekonomisini eşitsiz bir üretim ilişkisi temelinde oluşturulan bir dünya pazarı biçiminde nitelendirmektedir. Sistemdeki parçaların gelişmesinin diğerleri aleyhine olacak şekilde gerçekleşmesi ise bu yargısının gerekçesini oluşturmaktadır. Bu nedenle ticaret ilişkileri —bu tespitlerden anlaşılacağı üzere— bağımlı ülkelerde ortaya çıkan artı değer baskın ülkelere transferini sağlayan tekellerin kontrolüne dayanarak ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde finansal ilişkiler baskın ülkelerin kâr ve faiz elde etmelerine imkân tanıyan kredi ilişkileri ve sermaye ihracı temelinde gerçekleşmektedir. Bu ise baskın ülkelerin daha fazla artı değer elde etmelerini ve diğer ülkelerin ekonomileri üzerindeki kontrollerini artırmalarını sağlayan bir süreci göstermektedir.²⁰⁵

Bağımlılık literatüründe bağımlılık olgusunun iki baskın kullanım temelinde analiz edildiği söylenebilir. Birincisi, “aktör otonomilerinin olmadığı bir bağımlılık” veya ikincisi, “bir hayli yüksek derecede asimetrik karşılıklı bağımlılık biçimi olarak bağımlılık” şeklindedir. Meseleyi somutlaştırmak açısından bir ülkenin diğer ülkelerle ticaret, teknoloji transferi veya kültürel ilişkiler bağlamında kurduğu karşılıklı ilişki bu kapsamda düşünülebilir. Ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak

²⁰² Bkz: Joseph L. Love, “Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange”, *Latin American Research Review*, Cilt 15, Sayı 3, 1980, 45-72.

²⁰³ Doğan Subaşıoğlu, *Andre Gunder Frank ve Dünya Sistemi*, Karakum Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2017, s. 61.

²⁰⁴ Theotonio Dos Santos, “The Structure of Dependence”, *The American Economic Review*, Cilt 60, Sayı 2, Papers and Proceedings of the Eighty-second Annual Meeting of the American Economic Association, Mayıs 1970, s. 231.

²⁰⁵ T. Dos Santos, a.g.m., s. 231.

için yaptıkları mübadele ve transfer işlemleri kabaca simetrik olarak kabul gördüğünde bu ilişki karşılıklı bağımlılık olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu nitelendirme oldukça yüzeyseldir. Aslında yapılması gereken bağımlılık olgusunun belirli bir tarihsel, siyasal ve sosyolojik boyut temelinde incelenmesidir.²⁰⁶

Bu hususu göz önüne alarak bu sürece bağımlı ülkeler açısından bakıldığında süreç, ürettikleri artı değerın ortaya çıkardığı kârın ve faizin ihracatı anlamına gelmektedir ve böylece bu ülkeler üretken kaynakları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedir. Bağımlı ülkeler açısından dezavantajlı olan bu ilişki bağımlı ülkelerin ileri teknoloji üretimi yerine insan gücünün aşırı biçimde sömürülmesine dayanan üretim biçiminin oluşturduğu büyük miktardaki artı değer üretimi ile mümkün olmaktadır. Bu ise bağımlı ülkelerin hem iç piyasalarının gelişmesini hem de teknik ve kültürel kapasitelerini sınırlandıran bir sonuca neden olmaktadır. Ayrıca bu durumun bağımlı ülke toplumlarının fiziksel ve zihinsel sağlıkları açısından olumsuz bir etkisi olmaktadır. Dos Santos, söz konusu durumu birleşik gelişme (*combined development*) şeklinde adlandırmaktadır. Çünkü burada eşitsizliklerin, kaynak transferlerinin ve bağımlı sektörlerin gelişmiş olanlara bağlı olmasının ortaya çıkardığı bir bileşimden söz edilebilir. Aynı şekilde eşitsizliği açıklayan baskın unsurlar bu bileşke içerisinde yer almaktadır.²⁰⁷

Bağımlılık Teorisinin en önemli kavramsal araçlarından bir diğeri merkez-çevre ikiliğidir. Bu kavram ECLA'nın İcra Direktörü olan Raúl Prebisch'in değerlendirmelerinden doğmuştur. Bu açıdan doğrudan Prebisch'in görüşleri ışığında merkez-çevre ikiliğini açıklamak uygun olacaktır. ECLA raporunda Prebisch, artan üretkenliğin yarattığı muazzam kazançların büyük sanayi ülkeleri (merkez) açısından gözlemlenebilmesine karşın bu durumun diğeri ülkeler (çevre) özelinde gerçekleşmediği sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle Prebisch, merkez-çevre arasında ciddi boyuttaki yaşam standardı farklılığının ve sermaye birikimi konusundaki kabiliyet farklılığının temel olarak merkezde artan üretkenlikle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden üretkenliğin-kârın toplandığı kısım merkez olarak adlandırılırken; değer yitiren-yoksullaşan bölgeler çevre olarak nitelendirilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ James A. Caporaso, "Dependence, Dependency, and Power in the Global System: A Structural and Behavioral Analysis", *International Organization*, Cilt 32, Sayı 1, 1978, s. 18-19.

²⁰⁷ T. Dos Santos, a.g.m., s. 231.

²⁰⁸ Economic Commission for Latin America, *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, United Nations Department of Economic Affairs, New York, 1950, s. 1. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/29973/002_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

Bağımlılık Teorisinin anahtar kavramlarına yer verdikten sonra vurgulanması gereken önemli bir nokta ise Bağımlılık Teorisinin Marksizmde olduğu üzere üretim ilişkileri ve üretici güçlerin sosyal dönüşümleri yerine daha çok ticaret ilişkilerine odaklanmış olmasıdır. Bu açıdan özellikle bağımlılık sorunsalı ve eşitsiz gelişim konusunda da önemli bir faktör olan ticarete ilişkin ortaya çıkan dengesizlikler ve eşitsizlikler tartışılmaktadır. Bir başka deyişle; Bağımlılık Teorisi açısından dikkate alınması gereken husus, teorinin üretimden ziyade dağılım sürecine ya da olgusuna odaklanmasıdır. Yani uluslar arasındaki iş bölümü ele alınmakta ve dağılım meselesi sınıflar yerine uluslar ölçeğinde analiz edilmektedir. Fakat burada bu perspektifin kapitalist uluslararası sistemin yapısına dair gerçek dinamikleri göz ardı eden bir yaklaşıma neden olduğu uyarısını yapmak gerekir.²⁰⁹

Bağımlılık Teorisini benimseyenlerin bakış açısına göre uluslararası ticaret eşitler arasında kurulan bir ilişki olarak değerlendirilemez. Teori bu kapsamda bazı ülkelerin (merkez) ekonomik açıdan daha güçlü oldukları için artı değerın zayıf ülkelerden (çevre) kendilerine akışını olanaklı kılan koşullarda ticaret yaptıkları argümanını dile getirmektedir. Bu nedenle bu olgu eşitsiz mübadele şeklinde nitelendirilebilir. Diğer taraftan teorinin bu eşitsizliğin giderilmesi için çözüm bulmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin; bu bağlamda çevre ülkelerin mübadeleyi orta vadede eşitleyebilmek için mekanizmalar kurmaları önerilmiştir.²¹⁰ Bu nedenle Bağımlılık Teorisi dışa yönelik ihracat stratejisinin zaman içerisinde teknolojik yenilik ile birlikte az gelişmiş ülkelerin büyümesini sağlayacağı argümanına karşı çıkmaktadır. Teori bu durumun büyümenin aksine bağımlılığa neden olacağını savunmaktadır.²¹¹

Sistemik düzeyde ise Bağımlılık Teorisinin görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Bağımlılık perspektifinden kapitalizmin gelişmesindeki ana etkenlerden birinin, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren birkaç Avrupa ülkesi ve ABD odağında oluşturulan uluslararası sistemin varlığı olduğu iddiasıdır. Kalkınma ve az gelişmişlik de sistem içerisinde eş zamanlı bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu durum bir başka deyişle, “kapitalist sistemin tarihsel evriminin iki hâli” biçiminde ifade edilebilir.²¹²

²⁰⁹ Gary Nigel Howe, “Dependency Theory, Imperialism, and the Production of Surplus Value on a World Scale”, *Latin American Perspectives*, Cilt 8, Sayı 3-4, Temmuz 1981, s. 99.

²¹⁰ Immanuel Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, bgst Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2014, s. 32.

²¹¹ D. Subaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²¹² Osvaldo Sunkel, “Big Business and Dependencia: A Latin American View”, *Foreign Affairs*, Cilt 50, Sayı 3, Nisan 1972, s. 520.

Sistemik düzeydeki analizlerle bağlantılı olan önemli bir husus da Bağımlılık Teorisyenlerinin eşitliğin sağlanabilmesi için siyasal devrimin yapılması gerektiği tezidir. Teori açısından Latin Amerika özelinde özellikle ABD başta olmak üzere Batı tarafından empoze edilen ekonomi politikalarının eleştirisi şeklinde bir eğilim söz konusu olmuştur. Bu perspektiften bakıldığında az gelişmişlik olgusu az gelişmiş ülkelerin sorumluluğu olarak görülmemiştir. Buradaki sorumlu, tarihsel kapitalizm olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan teorinin Latin Amerika'daki komünist partilere karşı eleştirel bir duruş sergilediğini de belirtmek gerekir. Söz konusu partilerin bakış açısı gelişme aşamalarını öngörmekteydi. Bu bakımdan Latin Amerika ülkelerinin hâlâ feodal veya yarı-feodal yapıda oldukları belirtilmiş bu yüzden proletarya devrimi yerine ilk olarak burjuva devrimine ihtiyaç duyulduğu savunulmuştur. Bu ise ülkelerin sosyalizme ulaşabilmesi için ileri oldukları iddia edilen burjuvaziyle iş birliği yapılmasını öngörmekteydi. Ancak birçoğu Küba Devrimi'nden etkilenen Bağımlılık teorisyenleri, bu komünist perspektifi ABD'nin önce liberal devletlerin kurulması ve ardından orta sınıf yaratılması tezinin farklı bir versiyonu olarak nitelendirmiştir. Bu açıdan Latin Amerika'nın kapitalist sistemin parçası olduğu hatırlatılmış, bu nedenle bu aşamada yapılması gerekenin sosyalist devrim olduğu savunulmuştur.²¹³

Bu açıklamada sistemdeki değişim ihtimali değerlendirilmektedir. Burada Bağımlılık teorisyenleri, reformist bakış açısıyla ve sistemle (yani merkezle uzlaşarak) uyumlu bir iktidar yapısıyla değişimin mümkün olmadığını ortaya koymuşlardır. Bu nedenle bağımlılık ilişkisinin yani merkez-çevre arasındaki tahakküm ilişkisinin Latin Amerika örneklemleri üzerinden sosyalist devrimler aracılığıyla sonlandırılabilmesi dile getirilmektedir. Buna karşın bahsi geçen bölgedeki komünist partilerin tezine göre önce burjuva devrimi ve sanayileşme sürecinin yaşanarak kapitalist aşamanın gerçekleşmeden bir devrim olamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Fakat İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya gibi ülkelerin sanayileşme süreçleri, kapitalist sermaye birikimini gerçekleştirdiği dönem var olan sistemik koşullar (siyasi, ekonomik ve askerî bakımdan o dönemdeki koşullar) oldukça farklıydı ve bu ülkeler avantajlı komumdaydı. Çünkü bu ülkelerin siyasi, ekonomik ve askerî açıdan çeşitli mekanizmalar aracılığıyla baskılanması söz konusu değildi. Ancak gerek Bağımlılık teorisyenlerinin etkili oldukları

²¹³ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 33-34.

1960'lı/1970'li yıllardaki koşullar gerekse günümüz koşulları (XXI. yüzyıl) göz önüne alındığında Latin Amerika ülkeleri gibi pek çok çevre ülkesinin sistem içerisinde benzer süreçleri ve aşamaları takip ederek merkezle olan bağımlılık ve tahakküm ilişkisini sonlandırabilme ihtimalleri mümkün görünmemektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Bağımlılık Teorisinin ana esasları şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, kapitalist sistem ve doğasına atfedilen önem; ikincisi, merkez-çevre ilişkisi; üçüncüsü, bağımlı ülkelerin iç nitelikleri kapsamında ortaya koyulan görüşlerdir. Genel olarak bu görüşü benimseyen pek çok kişi bu esaslara dayanarak az gelişmişliği bu kapsamda ele almıştır.²¹⁴ Ancak teorisyenler az gelişmişliğin tanımı konusunda bir konsensüse sahip değillerdir. Fakat yine de bu konudaki görüşler üç ana başlık altında sınıflandırılabilir. Birincisi, sömürü eksenli analizler; ikincisi, emperyal ihmal temelindeki açıklamalar ve üçüncüsü, bağımlı gelişme kavramı çerçevesinde ortaya koyulan görüşlerdir.²¹⁵

Bu noktada aslında Bağımlılık teorisyenlerinin görüşlerinin Lenin'in emperyalizm teorisi ile son derece benzer bir perspektife sahip olduğu söylenebilir. Lenin, emperyalizm döneminde kapitalizmde sömürge politikasına özel bir önem atfetmiştir. Mali-sermayenin ve büyük güçlerin dünyayı ekonomik ve siyasal açıdan paylaşma politikasının dış politikaya yansımaları sömürge olgusu çerçevesinde ele almıştır. Bu politikanın bazı devletler bakımından geçici bağımlılık durumunu ortaya çıkardığını dile getirmektedir. Ancak Lenin, bu dönemin sömürge sahibi devletler ve sömürge devletler şeklinde iki grupta bir yapı şeklinde değerlendirilmemesi görüşünü dile getirmiştir. Onun vurgusu siyasal bağımsızlığa sahipmiş gibi görünen; ancak aslında mali ve demokratik bağlamda bir bağımlılık durumu içerisinde yer alan farklı bağımlı devlet biçimleri üzerine olmuştur. Lenin'in Britanya-Arjantin ilişkileri ve yarı sömürgelere dair görüşleri bu kapsamda ele alınabilir.²¹⁶ Bu tanım, ayrıca bir anlamda daha sonra ele alınacak olan Immanuel Wallerstein'in yarı-çevre ülke kategorisine benzer bir görüştür.

Teori hakkında aktarılan hususların ardından Bağımlılık Teorisinin perspektifini doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarabilmek açısından özel olarak teorinin en önemli ismi olarak görülen Andre Gunder Frank'ın Bağımlılık Teorisi kapsamındaki görüşlerine de yer vermek gerekmektedir. Andre Gunder Frank'a göre

²¹⁴ R. Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, s. 342-343.

²¹⁵ R. Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, s. 343-344.

²¹⁶ V. I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 91-92.

merkantilist, endüstriyel ve tekelci kapitalizmin tarihsel genişlemesiyle tüm insanlık bir sosyal sistem yani kapitalist dünya sistemi içerisinde bir araya getirilmiştir. Frank, bu sistemin daima işlevi olduğunu ve bunu yapmaya devam ettiğini öne sürmektedir. Ancak bu işleyiş nedeniyle sosyo-ekonomik açıdan çok az bir kesimin gelişebildiği; buna karşın büyük bir kesimin ise gelişemeyerek olumsuz etkilerle karşılaştığı eş zamanlı bir süreç yaşanmaktadır.²¹⁷ Bu kapsamda Frank kapitalizmi üç ana tarihsel süreç temelinde analiz etmektedir. Birincisi, merkantilizmin başat faktör olduğu 1500-1770 dönemidir. İkincisi, sanayi kapitalizmi şeklinde nitelendirilebilecek olan 1770-1870 dönemidir. Üçüncü ana süreç ise 1870-1930 dönemini içeren emperyalist aşamadır.²¹⁸ Frank bu dönemlere bir dördüncü tarihsel süreç olarak daha sonra 1930'da başlayan fakat belirgin olarak 1945 sonrasında yaşanan neo-emperyalizm ya da neo-bağımlılık dönemini de eklemiştir.²¹⁹

Bu şekilde bir tablo ortaya koyan Frank, ekonomik kalkınmanın genellikle kapitalist aşamaların art arda takip edilmesi sonucunda başarıldığı yönündeki görüşe ve dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin kapitalist aşamaya geçerken yaşadığı süreçlerden geçtiği argümanına da katılmamaktadır. Frank az gelişmişliğin, orijinal ya da geleneksel bir durum olmadığını ve az gelişmiş ülkelerin hem geçmiş hem de mevcut koşullar açısından gelişmiş ülkelere benzemediklerini öne sürmektedir. Ayrıca bir ülkenin az gelişmişliğinin sadece kendi ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapısından kaynaklandığı tezine de karşı çıkmaktadır. Frank, az gelişmişliğin geçmişin tarihsel bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Buna ek olarak az gelişmişliğin mevcut koşullarda metropol ülkeler ve uydu ülkeler arasında devam eden ekonomi ve diğer alanlardaki ilişkilerden de kaynaklandığını belirtmektedir. Frank bu ilişkilerin bütüncül olarak küresel düzeyde kapitalist sistemin yapısının ve gelişmesinin bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelere ve bu ülkelerin geri kalmış bölgelerine ulusal ve uluslararası metropoller aracılığıyla sermaye, kurumlar ve değerler gibi unsurların aktarımıyla bir sonuç alınamayacağı

²¹⁷ Andre Gunder Frank, *Critique and Anti-Critique: Essays on Dependence and Reformism*, Macmillan, London, 1984, s. 45.

²¹⁸ Andre Gunder Frank, *Dependent Accumulation and Under-Development*, The Macmillan Press Ltd., London, 1978, s. vii, viii.

²¹⁹ Andre Gunder Frank, *Lumpen-Bourgeoisie: Lumpen-Development, Dependence, Class, and Politics in Latin America*, çev. Marion Davis Berdecio, Monthly Review Press, London, New York, 1974, s. 92-137.

kanısındadır. Bunun yerine az gelişmiş ülkelerin gelişmesinin tarihsel perspektif ışığında bu ilişkilerden bağımsız olunmasıyla mümkün olduğu iddia edilmektedir.²²⁰

Frank, eşitsiz ve dengesiz birikim sürecini ise üretim güçleri ve ilişkileri açısından artan farklılığın hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirmektedir. Aynı şekilde sınıf yapısı ve çıkarları bağlamındaki farklılıklar da bu çerçevede ele alınmaktadır. Bu argümana kanıt olarak Frank, Avrupa'nın Orta Çağ'daki durumunu incelemektedir. Örneğin, XVI. yüzyılda Doğu ve Batı Avrupa arasındaki üretici ve sosyal koşullar açısından çok ciddi farklılıkların olmadığını belirtmektedir. Ancak Batı Avrupa'da köleliğin azalması ve belirli sektörlerde yaşanan gelişme sonucunda mevcut koşullar değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Doğu Avrupa kentleşme sürecini tamamlayamamış ve temel tüketim ürünlerini Batı'ya ihraç etmeye devam etmiştir. Batı Avrupa'da ise Amerika'nın sürece katılması ve Afrika'daki köle ticareti nedeniyle üretim ilişkilerinde ve iş bölümünde gelişmeler yaşanmıştır. Böylece üretim ilişkileri ve sosyal yapılar değişime uğramıştır. Burada üretici güçler, siyasi ve askerî görevliler ile yerel halk arasında sosyal ve sınıfsal farklılıklar ortaya çıkmıştır.²²¹ Yani Doğu Avrupa ve Batı Avrupa arasındaki farklılıklar üretici güçlerde ve üretim ilişkilerinde yaşanan değişim nedeniyle hem eşitsiz ve dengesiz bir birikim sürecine neden olmakta hem de bu süreç farklılıklara zemin hazırlamaktadır.

Frank'ın itiraz ettiği bir diğer önemli nokta da az gelişmiş ülkelerin gelir ve kültür farklılıklarına atfen ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmaları olmuştur. Bu ayrıma göre bir taraftan kapitalizmle ekonomik ilişkiler aracılığıyla bağ kurabilen toplumlar/ülkeler söz konusuysen; diğer taraftan temel geçim kaynakları zemininde şekillenen feodal ya da pre-kapitalist topluluklar bulunmaktadır. Buna göre kapitalizmle ilişkili olan ülkeler modernleşme ve kapitalizme geçiş açısından gelişme kaydetmiştir.²²² Ancak Frank'ın ampirik düzlemde ortaya koyduğu üzere bu ülkelerin konumunda radikal bir değişim olmamıştır. Bu konuda Frank'ın São Paulo örneği ele alınabilir.

São Paulo önce I. Dünya Savaşı daha sonra ise Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sırasında önemli bir endüstriyel temel oluşturmuş ve hâlâ Latin Amerika'nın

²²⁰ Andre Gunder Frank, "The Development of Underdevelopment", *Monthly Review*, Cilt 18, Sayı 4, Eylül 1966, s. 18.

²²¹ Andre Gunder Frank, "On So-Called Primitive Accumulation", *Dialectical Anthropology*, Cilt 2, Sayı 2, Mayıs 1977, s. 102.

²²² A. G. Frank, "The Development of Underdevelopment", s. 18-19.

en büyük sanayi kenti özelliğini de sürdürmektedir. Frank, bu noktada Brezilya'nın São Paulo gibi çok önemli bir endüstri merkezine sahip olmasına rağmen uydu pozisyonundan kopamayacağını ve az gelişmişlik sorunsalını aşamayacağını düşünmektedir. Bu konuda Brezilya'nın iç gelişmeleri çerçevesinde bir açıklama sunulmaktadır. Öncelikle, São Paulo'nun gelişmesi diğer bölgelere herhangi bir değer katmamıştır. İkinci olarak, São Paulo diğer bölgeleri adeta kendisinin metropol konumunda olduğu bir uydular pozisyonuna indirgemıştır. Dış koşullara bakıldığında ise São Paulo'nun kısmen özerk bir gelişme sürecine rağmen metropol ülkeler tarafından kısıtlanması durumudur.²²³ Dolayısıyla Brezilya'nın sistemdeki konumu ciddi şekilde değişime uğramamıştır.²²⁴ Sonuç olarak Frank, az gelişmişliğin iç faktörlerden kaynaklandığı (sermayenin azlığı ya da eskimiş kurumsal mekanizmalara vurgu yapmakta) argümanına karşılık olarak az gelişmişliğin kapitalizmin gelişimiyle ilgili olduğunu ileri sürmektedir.²²⁵

Uydunun metropolden koparak bağımsız bir gelişme takip etmesini engelleyen bir diğer faktör de dış müdahalelerdir. Bu konuda Peru örneği oldukça somut veriler sunmaktadır. Çünkü Peru'da 1976 yılında²²⁶ askerî yönetimin sol kanadı tasfiye edilerek yönetim ordunun sağ kanadına bırakılmıştır. Fakat yönetimdeki bu değişiklik Amerikan bankalarının şantajları ve tehditleri eşliğinde gerçekleşmiştir. Çünkü Peru bu dönemde ciddi bir ödeme dengesi sorunuyla karşı karşıyadır. Bu nedenle kredi akışı oldukça önemlidir. Dolayısıyla sorunun çözümü için (yani kredi onayı için) ülkenin ekonomi politikalarının değiştirilmesi ve yönetimdeki söz konusu değişikliğin yapılması gerekmektedir.²²⁷

Frank'ın bağımlılık sorunsalı kapsamında incelediği önemli bir başka husus ise az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıklar üzerinedir. Burada öncelikle Üçüncü Dünya şeklindeki genel kategori ile bu kategori içerisinde ele alınan ülkelerin

²²³ A. G. Frank, "The Development of Underdevelopment", s. 22-23.

²²⁴ Wallerstein'in terimleriyle ifade edilecek olursa Brezilya, çevre kategorisinden yarı çevre kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek bir seviyeye ulaşmış ancak merkez ülke olamamıştır. Çünkü Brezilya Frank'ın tabiriyle metropol ülkelerin üretim kapasitesi ve ürün paketine (yüksek katma değerli teknolojik ürünler ve mamul ürünler gibi) erişememiştir. Bu nedenle yarı mamul ürünlerin ve ham madde ihracatının Brezilya ekonomisindeki belirleyici rolü herhangi bir değişime uğramamıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Ernesto Vivares, Owen Worth, Phoebe More (Ed.), "The South American Semi-Periphery: Brazil and Argentina", *Globalization and the 'New' Semi-Peripheries*, Palgrave Macmillan, Hampshire ve New York, 2009.

²²⁵ A. G. Frank, "The Development of Underdevelopment", s. 23.

²²⁶ Vurgu bana ait. Frank'ın sözünü ettiği ordudaki değişim kendisinin de çalışmasında yer verdiği New York Times'daki ilgili yazılardan anlaşılacağı üzere 1976 yılında gerçekleşmiştir.

²²⁷ Andre Gunder Frank, "World Crisis and Underdevelopment", *Contemporary Crises*, Cilt 1, Sayı 3, Temmuz 1977, s. 245.

durumu arasındaki farklılık tartışılmaktadır. Frank burada alt emperyalist ekonomiler ya da alt güçler terimini kullanarak Brezilya gibi ülkeler üzerinden söz konusu ayrışmayı incelemektedir. Bu tip ülkelerin kriz durumlarında uluslararası iş bölümünde yeni bir konum elde etmek adına avantaj arayışı içerisine girdiklerinden söz etmektedir. Örneğin, bu ülkelerin sermaye malları ve makineler konusunda üretici ve ihracatçı konumuna evrilebildikleri gözlemlenmektedir. Brezilya'nın ABD'ye Volkswagen'in motorlarını ihraç etmesi burada somut bir gösterge olarak sunulabilir. Öte yandan Frank, bu ülkelerin gelişme düzeylerine rağmen zorluklarla karşılaşmaya devam ettiklerini de belirtmektedir. Örneğin, Brezilya mucizesinin 1974'te sona erdiğini belirten Frank petrol krizinden itibaren de Brezilya'nın karşılaştığı ciddi ödeme sorunlarını vurgulamaktadır.²²⁸

Yaklaşık 20 yıl sonra yine Brezilya örneği açısından benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır. Öncelikle 2002'de Partido dos Trabalhadores (PT/İşçi Partisi) adayı olarak devlet başkanı seçilen Lula da Silva döneminde Brezilya kısa bir dönem ekonomik büyüme yaşamış ve görece Brezilya'nın uluslararası konumu güçlenmiştir. Fakat yaklaşık 10 yıl sonra Lula'nın ardından devlet başkanı olan aynı partiden Dilma Rousseff dönemiyle başlayan süreçle birlikte tekrar bir gerileme sürecine girilmiş ve yapısal olarak Brezilya'nın durumunda ciddi bir değişim gözlemlenememiştir.

Frank, bu tip durumları kapitalizmin ekonomik krizlerinden kaynaklanan başlangıç etkileri olarak yorumlamaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin kriz durumlarında uluslararası iş bölümü bağlamında yeni roller üstleneceği dile getirilmektedir. Ancak krizlerin bu ülkeleri ödeme güçlükleri ve borç problemleriyle karşı karşıya bırakacağı belirtilmektedir. Böylece bu ülkelerin borçların ödenmesi konusunda yaşadıkları sorunlar nedeniyle moratoryum²²⁹ tehdidi ile karşılaşabilecekleri üzerinde durulmaktadır. Bu ise söz konusu ülkelerin IMF, Paris Kulübü ve sanayileşmiş ülkelerdeki bankalardan borç ve kredi almasına neden olacaktır. Fakat bu kurumların sunacağı yardımlar bazı zorunlulukları ve şartları öne sürmektedir. Örneğin, ciddi kemer sıkma önlemleri bu açıdan somut örneklerdendir. Ayrıca az gelişmiş ülkeler, Birleşik Krallık ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde (söz

²²⁸ A. G. Frank, "World Crisis and Underdevelopment", s. 250.

²²⁹ Borçların tamamının ya da bir kısmının ödenemeyeceğinin ilan edilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, Arjantin 2001 krizinde moratoryum ilan etmiştir.

Bkz: The Wall Street Journal, Argentina Debt Timeline, 1 Nisan 2013, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323611604578396893543046644> (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

konusu kurumların yardımları çerçevesinde) uygulanan önlemlere göre genel olarak daha sert uygulamalara maruz kalmaktadır.²³⁰

Az gelişmiş ülkeler uluslararası iş bölümündeki rolleri nedeniyle sermayenin kârlılık oranının iyileştirilmesinde, uluslararası sermayenin büyük bir yeni yatırım dalgası oluşturabilmesinde ve belirli metaların üretiminin sağlanmasındaki görevlerini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum ayrıca gelişmiş ülkelerin yeni teknolojik gelişmeleri gerçekleştirebilmeleri ve daha gelişmiş ürünleri üretebilmelerini sağlayan bir etkide bulunmaktadır. Böylece örneğin, tekstil ve otomobil sektörü yerine yeni teknolojik ürünlere ayrılacak sermayeye ortam hazırlanmaktadır.²³¹

Bu noktada Frank'ın çalışmada aktarılan görüşlerine ve analizlerine bakıldığında teorik pozisyonunun, gelişmişlik ve az gelişmişlik arasındaki ilişkinin doğasını ele alan bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Bağımlılık burada anahtar bir kavram olarak öne çıkmaktadır ve bağımlılık kavramı gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin arasındaki ilişkiyi analiz ederken kullanılan önemli bir araç olmuştur. Bu bağımlılık ilişkisi, güç ve kontrol ilişkisi olarak incelenmekte ve az gelişmiş/uydu ülkelerdeki gelişim süreci bu açıdan ele alınmaktadır. Bu güç ve kontrol ilişkisi anlaşılacağı üzere Frank'ın terimleriyle metropoller aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu nedenle metropollerin güç ilişkisini uygularken tekeli çerçevede hareket ettikleri söylenebilir. Bu ise uydu ülkelerin yoksulluk ve çarpık kalkınma düzeni gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Böylece bu ülkelerin daha da dezavantajlı konuma sürüklenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Frank'ın teorisi, bağımlılığın az gelişmişliğe neden olduğu şeklinde özetlenebilir.²³²

Her ne kadar az gelişmişlik, bağımlılık ilişkileri temelinde açıklansa da az gelişmişliğin neden ve nasıl ortaya çıktığı sorusunun da yanıtlanması gerekir. Bu sorunun yanıtı ise Frank'ın kapitalist sistem analizlerinde bulunabilir. Kapitalist sistemde ise metropollerin ve uyduların gelişme biçimlerinin aynı olgunun iki yönü ile ilgili olduğu iddia edilebilir. Burada temel kapitalist birikim sürecinin merkezi olan metropolün gelişimi gelişmenin bir yönünü (ana ögesini) oluştururken; diğer yön ise uydudaki az gelişmişliğin gelişimini ve karakteristiğini oluşturan metropolün

²³⁰ A. G. Frank, "World Crisis and Underdevelopment", s. 253.

²³¹ A. G. Frank, "World Crisis and Underdevelopment", s. 253-254.

²³² Lawrence H. Simon, David F. Ruccio, "A Methodological Analysis of Dependency Theory: Explanation in Andre Gunder Frank", *World Development*, Cilt 14, Sayı 2, 1986, s. 196.

dinamiği olmaktadır. Böylece az gelişmişlik kapitalist birikim sürecinde üstlendiği işlev temelinde analiz edilebilir.²³³

Frank'ın bu açıklamalarına ilişkin olarak bazı hususlara değinmek gerekmektedir. Bu açıklamalarda öncelikle, bağımlılık ile ilgili dile getirilen hususlardan hareketle Liberallerin/Neoliberallerin iddia ettiği gibi devletler arasında eşit ve adil bir düzende ekonomik ilişkilerin yürütülebileceği ve karşılıklı bağımlılık ilişkisinin söz konusu olacağı argümanını iddia etmek oldukça güçtür. Çünkü metropol-uydu/merkez-çevre ilişkileri merkezin kontrolündeki bir yapı içerisinde ve bir tahakküm ilişkisi biçiminde gerçekleşmektedir. İkincisi, Frank'ın bağımlılık-az gelişmişlik konusunda dile getirdiği argümanlarından anlaşılacağı üzere çok açık bir güç ilişkisi ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu güç ilişkisi, sistemik bir düzlemde yapısal bir biçime dönüşerek statükocu bir anlayış çerçevesinde uygulanmaktadır. Böylece sistemde meydana gelebilecek değişim ihtimalinin ve revizyonist güçlerin de önüne geçilmeye çalışıldığını ileri sürmek mümkündür.

Bu yüzden Frank'ın perspektifinden bakıldığında kapitalizm merkezde gelişmeyi sağlarken; çevrede ise az gelişmişliğe neden olmaktadır. Bu kapsamda az gelişmişlik bir koşul olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yerine tarihsel süreç bağlamında oluşturulan gelişmişlik ve az gelişmişlik süreçleri aynı sürecin iki farklı yüzü olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla az gelişmişliğin ana nedeni, merkezin çevreden edindiği artı değer olarak görülmektedir. Buna ek olarak Frank, tarımdaki feodalizmin az gelişmişliğin nedeni olduğu argümanına da karşı çıkmaktadır. Ona göre örneğin, Latin Amerika XVI. yüzyıldan beri kapitalizme tamamıyla entegre olmuştur. Bu konuda Meksika'nın tarım alanındaki 1521-1630 dönemi destekleyici bir argüman olarak sunulabilir.²³⁴ Aynı şekilde Brezilya ve daha sonra Karayipler'deki şeker plantasyonlarının ve Latin Amerika'da *latifundialar*²³⁵ ile *haciendaların*²³⁶ durumu da bu çerçevede önemli göstergelerdir. Çünkü bölgedeki tarım alanındaki sömürü Avrupa'nın son derece düşük fiyatlarla tarımsal artı değer

²³³ L. H. Simon, D. F. Ruccio, a.g.m., s. 199.

²³⁴ James L. Dietz, "Dependency Theory: A Review Article", *Journal of Economic Issues*, Cilt 14, Sayı 3, 1980, s. 752.

²³⁵ Bir aile ya da bir kişinin sahip olduğu büyük toprakları ifade etmek üzere ilk olarak bu terim Roma dönemi için kullanılmıştır. Ancak daha sonra Güney Amerika'daki sömürge döneminden başlayarak benzer nitelikte oluşan mülki araziler aynı adlandırma altında nitelendirilmiştir. Bkz: Encyclopedias.com, "Latifundia", <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/latifundia> (Erişim Tarihi: 14.07.2020)

²³⁶ Latin Amerika'da geniş alanları kapsayan araziler için kullanılmaktadır. Bkz: Encyclopedias.com, "Haciendas in Spanish America", <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/haciendas-spanish-america> (Erişim Tarihi: 14.07.2020)

üretimi elde etmesine imkân sunmuştur. Bu ise tarımdan edinilen tasarrufların diğer alanlarda (ticaret ve sanayi) yatırım olarak kullanılmasını sağlamıştır.

Frank'a yönelik eleştirilere bakıldığında Marksist perspektiften hareketle bazı önemli hususların altı çizilebilir. Frank'ın piyasa ilişkilerini ve ticari faaliyetleri kapitalizmin varlığı açısından kanıt olarak sunması bu kapsamda sorgulanmaktadır. Böylece Frank, üretimin sosyal ilişkileri (*sınıf perspektifi*²³⁷) yerine mübadele ilişkilerine odaklanmaktadır. Marksist perspektiften bu tip bir anlayış kapitalizmin “tarih dışı” ve “boş” bir kavram hâline dönüştürüldüğü gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu noktada ticari ilişkilerin Roma ve Antik Yunan döneminde de görüldüğünden söz edilmektedir. Bu durumda Roma ve Antik Yunan için kapitalist siyasal yapılar olup olmadıkları sorusu akla gelmektedir. Frank'ın bu çerçevede tatmin edici yanıtlar üretmediği öne sürülmektedir. Frank'ın yaklaşımı ekonominin ana belirleyici unsuru olarak piyasa ilişkilerini ele almaktadır. Marx'ın sınıf mücadelesi odağındaki yaklaşımı yani öznel faktör göz ardı edilmektedir. Bu nedenle Frank, Neoklasik ekonomistlerin yaptığı gibi her şeyi piyasa yasaları çerçevesinde açıklayan bir pozisyonu benimsemektedir.²³⁸

Kısacası, Frank'ın Bağımlılık Teorisi konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtmek mümkündür: Birincisi, kapitalist dünya sistemidir. İkincisi, bağımlılık durumunun farklı derecelerdeki tezahürüdür. Üçüncüsü, üretimin yoğunlaşmasıdır. Dördüncüsü, iç kutuplaşma meselesidir. Beşincisi, sömürünün derecesi/boyutu ile ilgilidir. Altıncısı, siyasal rejimin doğası olarak ifade edilebilir. Yedincisi, baskının boyutudur. Sekizincisi ise gelişme düzeyi olarak adlandırılabilir.²³⁹

Bağımlılık Teorisi kapsamında Dos Santos ve Frank dışında görüşlerine özel olarak başvurulması gereken iki önemli isim daha bulunmaktadır. Bunlar Fernando Henrique Cardoso ve Enzo Faletto'dur. Cardoso ve Faletto'ya göre bağımlılık düşüncesi ekonomik ve siyasal sistemin dünya üretim yapısı ile ilişkisi içerisinde tek bir yapı olarak işlev görebileceği bir çerçeve anlamında anlaşılabilir. Buna karşın az gelişmişlik kavramı ise üretim sistemindeki çeşitliliğin derecesi anlamına gelmektedir. Burada üretim ve tüketim üzerindeki kontrol mekanizmalarının içsel (sosyalizm veya kapitalizm) ya da dışsal (kolonyal veya çevre ekonomiler) açısından durumlarına bakılmamaktadır. Merkez ve çevre kavramları ise dünya

²³⁷ Vurgu bana ait.

²³⁸ J. L. Dietz, a.g.m., s. 752-753.

²³⁹ Wil Hout, a.g.e., s. 138.

ekonomisindeki az gelişmiş ülkelerin işlevlerini belirtmek için kullanılmaktadır. Ancak bağımlılık durumunun sosyo-politik faktörleri dikkate almadığını hatırlatmak gerekir.²⁴⁰ Yani Frank'ta olduğu gibi sınıfsal boyut ihmal edilerek daha çok ülkeler arasındaki eşitsiz mübadele koşulları ve eşitsiz rekabet olgusu tahlil edilmektedir.

Bu bakımdan az gelişmişliğin, tarihsel açıdan özgüllüğü merkez ve çevre olarak sınıflandırılan toplumlar arası ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Öte yandan burada Cardoso ve Faletto tarafından az gelişmiş ülkelerin ve kalkınmamış ülkelerin karıştırılmaması gerektiği uyarısı yapılmaktadır. Çünkü kalkınmamış ülkeler (yani, bu ülkelerde yaşayan toplumlar) için endüstrileşmiş ülkelerle bir pazar ilişkisi söz konusu olmadığı için az gelişmiş ülkelerle aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutulamazlar. Az gelişmişlik ise bu perspektiften bazı durumlarda çevre ekonomilerin dünya pazarı ile ilişkisi bağlamında bir sömürgeci/kolonyal ilişki biçimi olarak nitelendirilebilirken; bazı durumlarda da çevre ekonomilerin ulusal toplumlara ait oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Burada dikkate alınması gereken unsur, bazı çevre ülkelerin gelişmiş ülkelerle ilişki kurdukları zaman zaten ulusal bir topluma sahip olmalarıdır.²⁴¹

Sömürge durumundaki ülkeler ise bir ulus hâline gelirken az gelişmişlik durumlarında değişiklik meydana gelmemiştir. Sonuç olarak, her halükarda az gelişmişliğin ticari kapitalizmin ve endüstriyel kapitalizmin genişlemesi ve sistemin yapısı açısından farklı konumlarda olan sanayileşmemiş ekonomilerin dünya pazarlarına bağlanması ile birlikte ortaya çıktığı iddia edilebilir. Bu açıdan gelişmiş ve az gelişmiş ekonomiler için bu ekonomiler arasında hem üretim sisteminin aşaması ve durumu açısından hem de uluslararası ekonomik yapıda kendilerine düşen rol ve işlev bağlamında farklılık olduğundan söz edilebilir. Örneğin, bazı ülkelerin endüstriyel ürünler üretmesine karşın; diğer ülkelerin ise ham madde sağlaması bu durumu desteklemektedir. Bu tip eşitsiz bir durum doğal olarak tahakküm ilişkilerini gerektirir. Böylece teknoloji ve işgücü maliyeti açısından eşit koşullara sahip olmayan bu ikili yapı temelinde uluslararası ticaret merkez lehine olacak biçimde garanti altına alınmaktadır.²⁴² Fakat burada belirtmek gerekir ki aktarılan bağımlılık sorunsalı ile ilgili değerlendirmeler dışında Cardoso ve Faletto'nun diğer Bağımlılık teorisyenlerinin aksine iç koşullar çerçevesinde

²⁴⁰ Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, çev. Marjory Mattingly Urquidi, University of California Press, California, 1979, s. 18.

²⁴¹ F. H. Cardoso, E. Faletto, *a.g.e.*, s. 16-17.

²⁴² F. H. Cardoso, E. Faletto, *a.g.e.*, s. 17.

kapitalizmin mevcut koşullarına rağmen bağımlı ülkelerin gelişme kaydedebileceklerini önerdikleri bilinmektedir.²⁴³

Bu bakımdan Cardoso ve Faletto'nun (bu durum daha çok Cardoso açısından geçerli) bağımlılık konusundaki görüşleri irdelendiğinde Frank'tan farklı bir pozisyonu ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere Frank, “az gelişmişliğin gelişmişliği” argümanı üzerinden kendi bakış açısını temellendirmektedir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin gelişmiş kapitalist devletlerle entegre bir durumda oldukları müddetçe gelişme imkânlarının olmadığını düşünmektedir. Ancak Cardoso birleşik/ortak bağımlı gelişme (*associated dependent development*) kavramı ya da bağımlılık içinde gelişme olasılığını gündeme getirerek Frank'a karşıt bir pozisyonu benimsemektedir. Frank, kapitalist gelişmenin gelişmişlik ve az gelişmişlik biçimindeki aynı sürecin iki farklı şekildeki tezahürünü içerdiğini iddia etmektedir. Buna karşın Cardoso ise Brezilya, Meksika ve Arjantin gibi bazı ülkeleri örnek göstererek kapitalist gelişmenin ve sanayileşme sürecinin çarpık ve eşitsiz şekilde de olsa mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Burada iç piyasanın gelişimi vurgulanmaktadır.²⁴⁴

Cardoso ve Faletto kapitalizmin dinamik üretim gücünü inceleyerek emperyalist tahakküm altında dahi üretim ilişkileri ve üretim araçları konusunda devrimci bir değişimin ve dönüşümün mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle Cardoso ve Faletto bazı ülkelerde gözlemlenen gelişme süreçlerine atfen bağımlılığın ve gelişmenin birbirini dışlamadığı sonucuna ulaşmaktadır. Bu noktada bağımlı Latin Amerika ülkelerinin gelişmiş ülkelerin az gelişmişliği güçlendirmelerine rağmen kapitalist gelişmeyi sağlayabildiklerine vurgu yapılmaktadır. Cardoso ve Faletto tarafından vurgulanan bir diğer önemli husus, bağımlılığın iç koşulları ve ulusal ve uluslararası düzeydeki sınıf ilişkileridir. Bu kapsamda bağımlılığın dışarıdan dayatılan bir olgu olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre bağımlılık sınıf ilişkilerinin içeride ve dışarıda değişen yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bağımlılığın bir “şey” olmadığı iddia edilerek bunun yerine bağımlılık pek çok boyutu olan somut ve tarihsel bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede bağımlılığın kesin olarak teorileştirilebilen, test edilebilen ve ölçülebilen bir olgu olmadığını öne sürmektedirler. Sonuç olarak,

²⁴³ Bkz: Fernando Henrique Cardoso, “Associated Dependent Development: Theoretical and Practical Implications”, Alfred Stepan (ed.) *Authoritarian Brazil: Origins, Policy, and Future*, Yale University Press, New Haven, 1973; F. H. Cardoso, E. Faletto, *a.g.e.*, s. 127-148.

²⁴⁴ J. L. Dietz, a.g.m., s. 754-755.

Cardoso ve Faletto için analizlerinin odak noktasının, ekonomik faktörler yerine siyasal faktörler olduğu söylenebilir.²⁴⁵

Bağımlılık Teorisi içerisinde son olarak ele alınması gereken önemli bir diğer isim ise Johan Galtung'tur. Galtung'un her ne kadar çatışmaların çözümü konusundaki çalışmaları ve geliştirdiği emperyalizm teorisi nedeniyle diğer Bağımlılık teorisyenleri gibi aynı çerçevede değerlendirilmesi mümkün olmasa da özellikle emperyalizm bağlamındaki görüş ve değerlendirmeleri nedeniyle Bağımlılık Teorisi kapsamında düşüncelerinin tartışılması gerekmektedir. Çünkü Galtung'un emperyalizm hakkındaki analizleri bağımlılık sorunsalıyla ilişkili olarak ortaya koyulmaktadır.

Emperyalizmin Yapısal Teorisi²⁴⁶ adını taşıyan çalışmasında Galtung, Bağımlılık teorisyenlerinde olduğu gibi uluslararası alandaki iş bölümüne odaklanmaktadır. Galtung'a göre ülkelerin pozisyonunu belirleyen faktör ise dünyadaki iş bölümü konusundaki dağılım olarak tespit edilmektedir. Bu nedenle belirli türdeki malların üretimi ve bu üretimle ilgili modeller kapitalist dünya sistemindeki merkez-çevre konumlarının yansıması şeklinde değerlendirilmektedir. Galtung, bu pozisyonların değişim ihtimalini de sorgulamaktadır. Bunun için ülkelerin dünyadaki iş bölümündeki rollerinin değişmesi önem arz etmektedir. Eğer mevcut yapıyla bağ koparılabilirse ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan kendi kendilerini idare edebilecek yeteneğe erişebileceklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla Galtung, kapitalist dünya sistemindeki iş bölümü yapısının sistemdeki göreceli güç konumunu ve eşitsizlik derecesini belirlediğini düşünmektedir. Bu bakımdan Galtung'un teorisinde göreceli güç konumunun teşkil ettiği önemi göz ardı etmek mümkün değildir. Ayrıca ülkeler arasındaki ilişkilerde elde edilen fayda durumunu açıklamak açısından göreceli güç konumu oldukça önemlidir.²⁴⁷

Böylece Galtung'un yaklaşımına göre en önemli teorik unsurları şu şekilde özetlemek mümkündür: Birincisi, ülkelerin dünyadaki merkez-çevre konumudur. İkincisi, dünya iş bölümündeki pozisyon olarak aktarılabilir. Üçüncüsü, güç derecesi olarak adlandırılabilir. Dördüncüsü, eşitsizliğin düzeyidir. Beşincisi, sömürünün düzeyi şeklinde belirtilebilir. Altıncısı, parçalanma ya da marjinalleşme derecesidir.

²⁴⁵ J. L. Dietz, a.g.m., s. 755-756.

²⁴⁶ Bkz: Johan Galtung, "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research*, Cilt 8, Sayı 2, 1971, s. 81-117.

²⁴⁷ W. Hout, a.g.e., s. 107.

Yedincisi, bağımlılığın düzeyidir. Sekizincisi, *spin-offs* (yani kopuş) derecesi şeklinde ifade edilebilir. Son olarak dokuzuncu unsur ise gelişme düzeyidir.²⁴⁸

Galtung ayrıca sadece klasik anlamda merkez ve çevre ilişkilerine odaklanmamaktadır. Galtung'a göre merkez-çevre ilişkileri dörtlü bir sınıflandırma altında ele alınmalıdır. Buna göre merkez-merkez (merkezin burjuvazisi), merkez-çevre (merkezin proletaryası), çevre-merkez (çevrenin burjuvazisi) ve çevre-çevre (çevrenin proletaryası) şeklinde bir sınıflandırma önerilmektedir. Burada farklı ittifakların meydana getireceği sistemik etkiler de irdelenmektedir. Örneğin, merkezin çevresi ile çevrenin çevresi arasında eğer güçlü bir ittifak kurulabilirse sistemde bağımlılığın ortadan kaldırılması mümkün olacaktır. Fakat mevcut durumda olduğu gibi çevrenin çevresi yoğun bir sömürüye maruz kalırken; buna karşın merkezin çevresinin merkezdeki burjuvazi tarafından birtakım ödünler verilerek çevredeki proletaryayla ittifak kurulması engellenirse statüko devam edecektir.²⁴⁹

Bunun dışında Galtung'un diğer teorisyenlerin aksine doğrudan güç kavramı özelinde de bazı tespitleri olmuştur. Bu kapsamda gücün diğerleri üzerinde güç uygulanması şeklinde tezahür ederken doğal güç formunun (doğrudan ve görünür güç uygulamaları) ya da kaynaklar üzerindeki güç kontrolünün yetersiz olacağını düşünmektedir. Aynı şekilde hem kaynaklar üzerindeki kontrol hem de doğal güç üzerinde kontrol sağlansa dahi yetersiz kalacağını iddia etmektedir. Galtung, güç açısından diğer unsurların daha düşük konumda yer alması gerektiğini ve kaynakların dağılımı açısından eşitsizliğin olması gerektiğini düşünmektedir.²⁵⁰ Böylece Galtung, doğrudan sert güç uygulamaları ve ciddi miktarda kaynak kontrolünün sürdürülebilir bir güç formuna erişilmesi açısından yeterli olmadığını öne sürmektedir. Bunun yerine kaynakların sistemik düzeyde eşitsiz şekilde dağılması sonucunda diğerlerinin rekabet gücünün zayıflamasıyla tam anlamıyla bir güç formunun ortaya çıkabileceği çıkarımına ulaşmaktadır.

Ayrıca güç açısından nüfuzun/etki etmenin önemine işaret ederek bunun ideolojik düzeyde ödüllendirici ya da cezalandırıcı şekilde ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Bu etki etme hâlinin ise çevreye doğru akış şeklinde gerçekleşeceği kanısındadır. Dolayısıyla eğer güç potansiyelleri arasındaki farklılık çok büyük ise kitlesel açıdan fazla miktarda tezahür eden; ancak küçük bir elitin sahip olduğu bir

²⁴⁸ W. Hout, *a.g.e.*, s. 138-9.

²⁴⁹ J. Galtung, *a.g.m.*, s. 83.

²⁵⁰ Johan Galtung, *The True Worlds: A Transnational Perspective*, Free Press, New York, 1980, s. 64.

güç formunun söz konusu olacağını belirtmektedir.²⁵¹ Bu da gerçek anlamda güç formunun merkezin merkezinin sahip olduğu kontrol-denetim imkânına işaret etmektedir. Buna karşın çevrenin merkezi sınırlı güce sahiptir. Zira kendi bölgesinde kaynaklar ve doğal güç açısından kontrole sahip olsa da merkezin merkezi tarafından baskılandığı için tam anlamıyla güç sahibi olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu noktada Galtung'un Emperyalizm Teorisi bağlamında ortaya koyduğu görüşlerine değinmişken Bağımlılık Teorisinin Emperyalizm Teorilerinden farklı bir pozisyonu benimsediğinin altını çizmek gerekir. Çünkü Emperyalizm Teorilerinde merkezin sömürgeci yayılması incelenmekte ve bu yayılımın merkezi nasıl etkilediği üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. Bağımlılık Teorisi ise çevrenin siyasal bağımsızlığı sonrasındaki de-kolonizasyon sürecinin etkilerini analiz etmektedir. Bunun dışında Klasik Emperyalizm Teorilerinde odak noktasının emperyalist ülkeler olduğunu hatırlatmak gerekir. Ayrıca emperyalizm olgusu ulus devletler/ulusal ekonomiler nedeniyle meydana gelen bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Fakat Bağımlılık Teorisi, sistem düzeyindeki analiz çerçevesini kabul etmektedir ve yöntem konusunda da disiplinler arası yöntemi tercih etmektedir.²⁵²

Bağımlılık Teorisinin Emperyalizm Teorisinde olduğu üzere çatışma olgusunu merkez kapitalist ülkeler açısından incelemek yerine merkez-çevre arasındaki kutuplaşma temelinde analiz etmesi iki teorik yaklaşımın arasındaki en önemli farklılıklardan biridir. Bu yüzden Bağımlılık Teorisinin ana sorunsalları bağımlılık ve sömürü bağlamında meydana gelen gelişme-az gelişme çerçevesindeki değerlendirmelerdir. Burada vurgulanması gereken bir başka önemli husus da Klasik Emperyalizm Teorilerinde Bağımlılık Teorisinin çevre olarak sınıflandırdığı bölgelerdeki ülkelere nesne rolü atfedilmesidir. Bağımlılık Teorisi ise çevre ülkelerine özne rolü atfetmektedir. Son olarak bir diğer önemli farklılık da üretim ilişkileri yerine Bağımlılık Teorisinin eşitsiz değişim koşullarına ve az gelişmişliğe öncelik vermesidir.²⁵³

Bağımlılık Teorisi hakkında yapılan açıklamaların ardından teorinin neden gündemden düştüğü ve sosyal bilimlerde teorinin çıkış döneminde ağır basan konumunu nasıl kaybettiği sorularına yanıt vermek gerekmektedir. Bu kapsamda Omar Sánchez'in bağımlılık yaklaşımına azalan ilgiye olan vurgusuna değinilebilir.

²⁵¹ J. Galtung, *a.g.e.*, s. 64.

²⁵² İ. Uzgel, N. Bedirhanoglu, a.g.m., s. 115.

²⁵³ İ. Uzgel, N. Bedirhanoglu, a.g.m., s. 115-116.

Bu durumun nedeni olarak özellikle yaklaşımın ileri sürdüğü kapitalist sistemde kalkınmanın imkânsızlığı argümanının XX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni gelişmelerle birlikte geçerliliğini yitirmesi olarak gösterilmektedir. Bu çerçevede Kore Cumhuriyeti, Singapur, Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ve Hong Kong kanıt olarak dile getirilmektedir. Bu ülkeler kapitalist sistemde hem ekonomik gelişmenin mümkün olduğunu hem de bu gelişmenin dünya piyasalarıyla daha fazla entegre bir ilişki kurularak gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca 1990'larda yaşanan Asya krizine rağmen başarılı kalkınma stratejileri açısından birkaç ülkeden daha söz edilmektedir. Bunlar; Filipinler, Tayland, Malezya ve Endonezya'dır.²⁵⁴ Ancak Sánchez'in değindiği üzere gelişme kaydeden/sanayileşen ülkeler olsa da bu ülkelerin merkez-çevre konumlarında değişiklik olmamıştır. Bu nedenle Bağımlılık Teorisinin (Cardoso-Faletto dışında) bağımlılık koşullarında ve eşitsiz mübadelenin geçerli olduğu bir sistemde gelişmenin imkânsızlığı argümanı geçerliliğini yitirse de ülkelerin merkez ülkelere evrilememesi gözden kaçırılmamalıdır.

Bu noktada teori kapsamında az gelişmişlik ve bağımlılık ilişkisinin sirküler/döngüsel bir biçimde analiz edildiğini de ayrıca belirtmek gerekir. Bu hususu da dikkate alarak Bağımlılık Teorisi'ne yapılan eleştirilerde teorinin en önemli eksikliği olarak az gelişmişlik açıklamaları gösterilmektedir.²⁵⁵ Dolayısıyla süreç içerisinde Bağımlılık Teorisi'ne olan ilgi azalmıştır. Daha sonra Dünya Sistemleri Analizi öne çıkmaya başlamıştır. Dünya Sistemleri Analizi, Bağımlılık Teorisinin aksine güncelliğini ve akademik ilgi odağı olma özelliğini koruyabilmektedir.

Dünya Sistemleri Analizinin ortaya çıkış süreci ise şu şekilde gerçekleşmiştir: İlk olarak sosyal bilimlerde 1945-1970 döneminde Dünya Sistemleri Analizine de zemin hazırlayan dört önemli tartışmadan söz edilebilir. Bunlar; ECLA, özellikle komünist akademisyenlerce benimsenen Marx'ın Asya tipi üretim tarzı kavramına yönelik çalışmalar, Batı Avrupalı tarihçiler arasında feodalizmden kapitalizme geçiş tartışması ve Annales Okulu'nun Fransa ve pek çok bölgede kabul gören tarih yazımı konusundaki bakış açısı.²⁵⁶ Daha sonra bu çalışmalardan beslenen ve teoriyi uluslararası bağlamda güçlü temellere oturtan Dünya Sistemleri Analizi ortaya çıkmış ve Bağımlılık Teorisi gündemden düşmüştür.

²⁵⁴ Omar Sánchez, "The Rise and Fall of the Dependency Movement: Does It Inform Underdevelopment Today?", *Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe*, Cilt 14, Sayı 2, 2003, s. 39.

²⁵⁵ Young Namkoong, "Dependency Theory: Concepts, Classifications, and Criticisms", *International Area Review*, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 1999, s. 145.

²⁵⁶ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 31-32.

1.2.2. Dünya Sistemleri Analizi

Dünya Sistemleri Analizi, Immanuel Wallerstein'in öncülüğünde önemli bir teorik hamle yaparak sosyal bilimlerin pek çok disiplinine etki etmiş ve hâlâ teorik güncelliğini ve gücünü koruyabilmektedir. Uluslararası İlişkiler de bu bağlamda Dünya Sistemleri Analizinin önemli bir cephe kazandığı disiplinlerden biridir. Özellikle sınıfsal perspektifin Uluslararası İlişkiler'deki baskın devlet odaklı analizlere karşı bir alternatif oluşturması ve disiplinler arası bir özelliğe sahip olması nedeniyle Dünya Sistemleri Analizi, Uluslararası İlişkiler'e kayda değer teorik katkılarda bulunmaktadır. Bu açıdan güç kavramının incelendiği bu çalışmada da Dünya Sistemleri Analizinin söz konusu kavramın açıklanması için oldukça faydalı bir zemin teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca BM konusunda Realizmin devlet odaklı yaklaşımlarının yetersiz kaldığı durumlarda Dünya Sistemleri Analizi teorik pozisyonu nedeniyle daha güçlü analizlerin yapılmasına imkân tanıyacaktır. Teorinin sözü edilen unsurlara dair perspektifini aktarmak açısından ilk olarak teorinin en önemli ismi ve kurucusu olan Immanuel Wallerstein ile başlamak yerinde olacaktır.

Wallerstein, modern dünya sistemini kapitalist bir dünya-sistem şeklinde tanımlamaktadır. Bu sistemin ise XVI. yüzyıldan beri sürdüğünü iddia etmektedir. Sistemin oluşum süreci Avrupa ve Batı yarı küresi ekseninde gerçekleşmiştir. Daha sonra sistemin içsel bir dinamik çerçevesinde genişleyerek yayıldığı görülmektedir. Bu nedenle sistemin küresel olarak nitelendirilmesi ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle mümkün olabilmektedir. Bu süreç XX. yüzyılın ikinci yarısında iç bölgelerin ve daha uzak bölgelerin entegrasyonu ile sürmüştür. Öte yandan Wallerstein, uluslararası sistemi ve devletleri kapitalist dünya-ekonomisinin en önemli parçaları olarak görmektedir. Bu parçaları sistemin bütünselliği içerisinde ele almaktadır. Wallerstein, devletlerin hiçbir zaman özerk varlıklar olmadıklarını belirtmektedir; buna karşın devletlerin modern dünya-sisteminde ana kurumsal özelliği oluşturdukları görüşündedir. Devletlerin güçlerinin ise sınırlı olduğunu; ancak bazı devletlerin diğerlerinden daha güçlü olduğunu tespit etmiştir. Modern dünya-sistem, bir üretim tarzı ekseninde değerlendirilmiştir. Buna göre her şeyin metalaşabildiği sonsuz bir sermaye birikimini merkeze alan bir sistem tanımı yapılmaktadır.²⁵⁷

²⁵⁷ Immanuel Wallerstein, *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, çev. Taylan Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19-20.

Dünya Sistemleri Analizi açısından genel sistemik analiz ise üretilen kârın ya da artı değer bir kısmının çevreden merkeze aktarılması şeklinde ifade edilebilir. Yani değer kaybeden ve artı değeri yitiren kesimler çevre olarak adlandırılırken; kazanan ve artı değer aktığı bölge ise merkez olarak adlandırılmıştır. Artı değer merkezde toplanması sermayenin de bu bölgede yoğunlaşmasını sağlamış ve makineleşme süreci için para ayrılmasına imkân tanımıştır. Bu durum merkeze rekabet konusunda üretimde avantaj sağlamış ve sürecin tekrarlanmasını sağlayan az bulunan yeni ürünleri üretmelerini olanaklı hâle getirmiştir. Sermayenin merkezde yoğunlaşmasının bir diğer etkisi de devlet yapıları açısından olmuştur. Böylece merkez ve çevre arasında bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum merkez ve çevre arasındaki ücret farklılıklarına ve çevrenin daha düşük nitelikli ürünlere yönelmesine neden olmuştur.²⁵⁸

Wallerstein, merkez-çevre olgusunu bir üretim ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca merkez-çevre olgusunun tüm ülkeler için geçerlilik taşıdığını belirterek ABD ve Paraguay'ı bu çerçevede örnek olarak sunmaktadır. ABD, daha çok merkezi ilgilendiren süreçlere tanıklık ederken; Paraguay'da ise genel olarak çevresel süreçlerle karşılaşmaktadır. Wallerstein, buradaki asıl önemli hususun tekelleşme-rekabet karşıtlığı olduğunu belirtmektedir. Yani bir ürün eğer daha rekabetçi bir özelliğe sahipse daha çok çevresel konumda yer alacaktır. Bu durumda bu ürün daha az maddi kazanç sağlayacaktır. Buna karşın eğer bir ürün tekel pozisyonunda ise daha çok merkezî pozisyonu muhafaza edecektir. Tekel pozisyonu ise daha fazla kazancı ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle bir ürünün çok yaygın olması bu ürünü üreten ülkenin gelişmişliğini göstermeyecek; bunun yerine aslında söz konusu ürünün orijinal üretim alanı bakımından daha az kâr getirdiğini kanıtlamaktadır.²⁵⁹ Bu nedenle merkezde tekel niteliğindeki ürünler (özellikle teknolojik ürünler) önemli bir pay oluştururken; çevrede ise rekabetin söz konusu olduğu ürünler (tarımsal ürünler gibi) baskın konumdadır.

Sistemin merkez-çevre şeklindeki yapısı devletlerin üretim süreçlerindeki rollerini farklılaştırmaktadır. Merkeze özgü süreçlerde orantısız bir pay güçlü devletlere düşmektedir ve böylece bu devletler kısmi tekellerini koruma gayreti

²⁵⁸ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2016, s. 31-32.

²⁵⁹ Peer Schouten, "Theory Talk #13: Immanuel Wallerstein on World-Systems, the Imminent End of Capitalism and Unifying Social Science", *Theory Talks*, 04.08.2008, s. 6, <http://www.theorytalks.org/2008/08/theory-talk-13.html> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

içerisinde olmaktadır. Çevresel süreçlerin orantısız payına muhatap olan zayıf devletlerse genel olarak eksenel şekilde oluşturulan iş bölümünü etkilemek konusunda herhangi bir şansa veya araca sahip değildir. Böylece bu devletlerin sisteme itaat etmesi sağlanmaktadır. Ancak göreceli olarak eşit üretim süreçleri karışımı temelinde hareket eden yarı çevre ülkelerin durumu ise bu iki gruba göre çok daha zordur. Çünkü hem merkez yarı çevreyi baskısı altına almaya çalışmakta iken hem de yarı çevre aynı zamanda çevreyi baskılamaktadır. Yarı çevre, merkez ülkeler grubuna yükselmeyi istemekte ve çevre grubuna düşmemek için de mücadele etmektedir. Böylece gerilimli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu ise dünya pazarına ciddi bir devlet müdahalesi yapılması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Böylece yarı çevre en saldırgan grup olmakta ve açık bir koruma politikasının güdülmesine neden olmaktadır. Yani hem güçlü firmalarla mücadele edilmekte hem de kendi firmalarının etkinlik kazanması için çaba gösterilmektedir. Eski öncü ürünlerin kendilerine akışı konusunda yarı çevre istekli davranmaktadır. Bunun nedeni, ekonomik gelişmenin sağlanmasına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.²⁶⁰

Merkez-çevre-yarı çevre arasında sadece belirtilen hususlar temelinde ekonomik anlamda farklılıklar bulunmamaktadır. Aynı zamanda devlet yapısı ve siyasal koşullar bakımından da önemli farklılıklar vardır. Buna göre merkez ülkeler, güçlü bir devlet aygıtına ve güçlü bir ulusal kültüre sahiptir. Bu, dünya-sistemdeki eşitsizliklerin korunabilmesini veya sürdürülebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu sistem içerisinde yer alan dünya ekonomiler böylece merkez ülkeler ve çevre arasında ikili bir yapı temelinde ayrılmaktadır. Bu noktada ayrıca Wallerstein, çevre ülke tabiri yerine özellikle çevre terimini tercih ettiğini vurgulamaktadır. Bunun gerekçesi ise çevre bölgelerde yerel devletlerin zayıf olduğu (koloni durumu hatırlatılarak) ve düşük bir otonomiye sahip olduğu (neo-kolonyal duruma atfen) şeklinde aktarılmaktadır. Ayrıca Wallerstein, merkez-çevre ikiliği temelinde çalışma yürüten diğer teorisyenlerden farklı olarak daha önce vurgulandığı üzere yarı çevre bölgelerden söz etmektedir. Yarı çevre, merkez ve çevre arasında bir konumda yer almaktadır. Bu bölgede ekonomik açıdan karmaşık faaliyetler gözlemlenebilmekte ve güçlü bir devlet aygıtıyla kültürel bir entegrasyona da rastlanılmaktadır. Wallerstein, bu bölgelerin bazı kısımlarının daha önceden merkezde yer aldıklarını da belirtmektedir. Bazı bölgelerin ise gelişme kaydederek çevre konumundan yarı çevre

²⁶⁰ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 61-62.

konumuna terfi ettiklerini ileri sürmektedir. Bu durum ise genişleyen bir dünya ekonomisinin değişen jeopolitiğinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.²⁶¹

Bu nedenle Wallerstein, dünya-ekonomünün ekonomik ve sosyal boşlukları dolduracak şekilde genişleyen ve devamlılığı olan bir gelişme sürecine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu olgu kolaylıkla gözlemlenememektedir. Çünkü teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler nedeniyle dünya-ekonomide yaşanan genişlemeler bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Wallerstein dünya-ekonomünün farklı sektörlerinde söz konusu genişlemeden kaynaklanan eşitsizlikler olsa da belirli bölgelerin rollerinin değişebileceği ihtimalini dile getirmektedir.²⁶²

Bu kapsamda Brandenburg Dükalığı'nın süreç içerisinde geçirdiği değişime bakıldığında önemli ampirik kanıtlar bulunabilmektedir. Prusya'nın selefi olan Brandenburg başlangıçta herhangi bir önem arz etmeyen çevre statüsündedir. Fakat süreç içerisinde gelişme kaydederek yarı çevre statüsüne erişmiş ve artık Prusya adıyla tanınmaya başlamıştır. Bu gelişme XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Güçlenen Prusya, daha sonra Saksonya, Avusturya ve İsveç gibi önemli ülkeleri geride bırakabilmiştir. Prusya'nın söz konusu gelişmeyi başarabilmesinde bazı faktörler önemli rol oynamıştır. Öncelikle Prusya'nın eyaletler arasında ekonomik etkileşimi kurması ve çeşitli ekonomik rolleri üstlenebilme yeteneğini kazanması bu anlamda oldukça önemlidir. Buna ek olarak Prusya'nın yarı çevre statüsünü kazanmasındaki bir başka önemli etmen de merkez güçler açısından Orta Avrupa'da bir yarı çevre güce ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Bu dönemde İsveç'in güç kaybettiğini ve böylece Prusya açısından yarı çevre için bir fırsat doğduğunu belirtmek gerekir.²⁶³

Prusya'nın yarı çevre statüsüne erişmesi sadece bu gelişmelerle açıklanamaz. Burada Prusya'nın devlet yapısının geçirdiği değişim ve dönüşüm de dikkate alınmalıdır. Bu noktada *junkerlerin*²⁶⁴ oynadığı role değinilmesi gerekmektedir. Bu dönemde *junkerlerin* kendi arazileri içerisinde oldukça verimli bir şekilde çalıştıkları ve kendi işleri açısından devlet bürokrasisinde etkili olmaya ihtiyaç duydukları

²⁶¹ Immanuel Wallerstein, *The Modern World System I, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 2011, s. 349.

²⁶² I. Wallerstein, *The Modern World System I*, s. 350.

²⁶³ Immanuel Wallerstein, *The Modern World System II Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, 2011, s. 225.

²⁶⁴ Junkerler, Prusya'da ve Almanya'da toprak sahibi aristokratları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bkz: "Junker", Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Junker> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

görülmektedir. Böylece Prusya'nın bürokrasisinin ciddi bir maliyete mâl olmadan modern şekilde oluşturulması mümkün olmuştur. Bu şekilde etkili bir devlet aygıtı elde edilirken soyluların gözetim altında tutulması da bir ölçüde sağlanmıştır. Prusya, bu dönemde bir taraftan soyluların köylüler üzerindeki haklarını artırmalarına imkân verirken aynı zamanda soyluların devlet bürokrasisine katılmasını sağlamaktadır. Fakat bu noktada Junkerler'in sahip oldukları mülklerin görece orta ölçekli olduğunu veya nispeten verimsiz olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu ise devletin güçlü bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Ardından Prusya'nın bir askerî güç olduğu ve bir süre sonra da dünya-ekonomisine etki edecek kapasiteye ulaştığı görülmektedir. Sonuç olarak, XVIII. yüzyılın başları itibariyle Prusya'nın yarı çevre ülke pozisyonunu elde ettiği anlaşılmaktadır.²⁶⁵

Bu örnek özelinde de görüldüğü üzere Wallerstein yarı çevreye önemli bir rol atfetmektedir. Bu nedenle yarı çevrenin sıradan ve yüzeysel bir istatistiki rol oynamadığını ve dünya-ekonomi açısından işlevsel bir role sahip olduğunu düşünmektedir. Çünkü yarı çevre dünya-ekonomide bir yapısal unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yarı çevrenin siyasi istikrarsızlık bağlamındaki kritik rolüne değinilebilir. Yarı çevre, çevrede yaşanan istikrarsızlıkların ve dengesizliklerin merkeze etki etmesini engelleyen bir çeşit tampon işlevi görmektedir.²⁶⁶ Ayrıca burada belirtmek gerekir ki yarı çevre ülkelerin rakibi merkez değil diğer yarı çevre ülkelerdir. Ancak yeni üretim süreçleri bütün yarı çevrenin eşit şekilde yararlanacağı bir ortamda dağılmamaktadır. Yarı çevrenin XXI. yüzyıldaki örnekleri ise Kore Cumhuriyeti, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerdir. Bu ülkelerin çevreye çelik, otomobil ve tıbbi ürünler gibi bazı ürünleri ihraç ettikleri görülürken; buna karşın daha gelişmiş ürünleri ise merkezden ithal ettikleri bilinmektedir.²⁶⁷

Bu noktada belirtmek gerekir ki merkez-çevre analizi, Wallerstein'dan önce Bağımlılık Teorisinde de kullanılmış bir kavramdır. Ancak Wallerstein'ın yarı çevre analizi ile özgün bir kavramsallaştırma yaptığı söylenebilir. Bu kavram, Wallerstein'ın orta sınıf hakkındaki çıkarımlarına dayanmaktadır. Bu bakış açısı ile orta sınıftan hareketle yarı çevre adeta bir denge unsuru olarak değerlendirilmiştir. Yarı çevre ekonomik alandan ziyade dünya-ekonominin işleyişi açısından daha çok siyasal alandaki rolü ile öne çıkmaktadır. Merkezin sahip olduğu uluslararası

²⁶⁵ I. Wallerstein, *The Modern World System II*, s. 230-231.

²⁶⁶ I. Wallerstein, *The Modern World System I*, s. 349-350.

²⁶⁷ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 62.

ticaretteki üstünlük bu gruptaki ülkeler açısından geçerli değildir. Fakat bu ülkelerin çevre ülkeler gibi ham madde üreticisi şeklinde değerlendirilmeleri mümkün değildir. Bu nedenle bu ülkeler hem sömürmekte hem de sömürülmektedir ve genel olarak bunların ara mal üreticisi işlevini üstlendikleri söylenebilir.²⁶⁸

Dünya Sistemleri Analizinin ortaya koyduğu önemli tespitlerden biri de sistemin farklı devletlerdeki burjuva ve proletarya sınıflarının eşitsiz dağılımını dile getirmesidir. Bu çerçevede merkez ülkelerin burjuvalarının nicelik bakımından çevre ülkelerden daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca sistemik bağlamda da merkez ve çevrede burjuva ve proleterler arasında farklılıklar olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda para kazandırıcı nitelikteki işlerde çalışan proletarya sayısı bakımından mevcut farklılık kanıt olarak sunulmaktadır. Bir diğer nokta, devletler arasında ödenek işlemleri konusundaki mevcut burjuva-proletarya farklılığından kaynaklanan nakit ve sermaye akışları açısından ortaya çıkan manipülasyonlardır. Bu durum Wallerstein tarafından merkez-yarı çevre-çevre arasında ortaya çıkan eşitsiz gelişmenin nedeni olarak gösterilmektedir. Ayrıca bunu dünya ekonomisindeki çoklu sınıf çatışmalarının irdelenebileceği bir entelektüel araç şeklinde değerlendirmektedir.²⁶⁹ Bu nedenle Wallerstein'a göre dünya-ekonomisi temelde üç farklı bölgeye ayrılmaktadır ve bu üç bölge farklı iş gücü kontrollerini yansıtmaktadır. Wallerstein, bu olgunun artı değer akışını mümkün kıldığını ve böylece kapitalizmin varlık nedenini teşkil ettiğini varsaymaktadır.²⁷⁰

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Wallerstein açısından merkez-çevre analizi oldukça büyük öneme sahiptir. Ancak Wallerstein'ın önemle üzerinde durduğu diğer iki husus ise dünya-sistem ve dünya-ekonomi kavramları ile ilgilidir. Bu nedenle özel olarak dünya-sistem ve dünya-ekonomi hakkında bazı önemli noktaların vurgulanması elzemdir.

İlk olarak vurgulanması gereken nokta, Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Analizinin diğer teorik yaklaşımlardan önemli bir farklılığını oluşturan analiz birimi seçimidir. Bu çerçevede devletler yerine dünya-sistem incelenmektedir. Ayrıca bu

²⁶⁸ Elçin Aktoprak, "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, Kış 2004, s. 39-40.

²⁶⁹ Immanuel Wallerstein, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, Etienne Balibar'ın yazılarını İngilizceye çev. Chris Turner, Verso, London, New York, 1988, s. 123-124.

²⁷⁰ I. Wallerstein, *The Modern World System I*, s. 87.

yaklaşımında tarihsel sistemler²⁷¹ ele alınmaktadır. Bunlar; mini sistemler, dünya sistemleri/dünya ekonomileri ve dünya imparatorlukları şeklinde gruplandırılmıştır. Diğer taraftan dünya-sistem şeklindeki tire işareti ile yapılan gösterime (dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorlukları) de bir açıklama yapılmaktadır. Tire ile küresel ölçekte her yerde geçerli sistemler, ekonomiler veya imparatorluklar yerine kendileri bir dünya olan sistemlerin, ekonomilerin ve imparatorlukların analiz edilmeye çalışıldığı vurgulanmaktadır. Çünkü bu sistemler genel olarak tüm dünyada etkili olan bir özelliğe sahip değillerdi. Dünya-sistemlerde birçok siyasal ve kültürel birimi içerisine alan geniş bir uzaysal veya zamansal bir alanın analiz edildiği vurgulanmaktadır. Bu alan içerisinde belirli sistemik kurallar çerçevesinde bütünleşmiş faaliyetlerin ve kurumların olduğu belirtilmektedir. Kısacası Wallerstein, modern dünya-sistemi Fernand Braudel'in dünya ekonomi ve sistemin tarihselliği konusundaki argümanlarını, ECLA'nın ortaya koyduğu merkez-çevre analizini, Karl Polanyi'nin ele aldığı karşılıklı (M.D.S'de mini sistemler), yeniden dağıtımçı (M.D.S'de dünya-imparatorlukları) ve pazar (dünya-ekonomileri) olarak formüle edilen ekonomik örgütlenme biçimlerinin sentezi olarak özetlemektedir.²⁷²

Bu çerçevede Wallerstein, dünya sistemleri analistleri açısından şu ana kadar iki tür dünya-sistemin kabul gördüğünden bahsetmektedir. Birincisi, dünya-ekonomiler ve ikincisi, dünya-imparatorluklardır (Bunlar, Roma İmparatorluğu ve Han Hanedanlığı dönemindeki Çin olarak örneklendirilmektedir). Dünya-imparatorluk, tek bir siyasal merkezin olduğu bir tür eksenel iş bölümünü içeren pek çok kültürün de bulunduğu büyük bir bürokratik yapı olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın dünya-ekonomi, birçok siyasal merkezin olduğu aynı şekilde pek çok kültürün bulunduğu büyük bir eksenel iş bölümü olarak tanımlanmaktadır.²⁷³

Bu bağlamda Wallerstein'in dikkat çektiği bir başka husus ise bir sosyal sistemin, içerisinde yer alan iş bölümü temelinde tanımlanması gerektiğidir. Çünkü bu tip bir yapıda çeşitli sektörlerin ve alanların birbirleriyle ekonomik mübadele kapsamındaki bağımlılığı sorunsuz ve sürekli ihtiyaçların karşılanmasına imkân tanımaktadır. Böylece bir sosyal sistem meydana gelmektedir. Örneğin; mini sistem, tam bir iş bölümünün ve tek bir kültürel çerçevenin olduğu yapıyı tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu sistem çok basit tarımsal faaliyetleri gerçekleştiren toplumlar ya

²⁷¹ Sistemlerin sonsuz olmadığını belirtmek adına tarihsel sistemler denilmektedir.

²⁷² I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 40-42.

²⁷³ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 159-160.

da avcılık ve toplayıcılık merkezli toplulukları nitelendirmek için uygundur. Buna karşın dünya-sistem çok kültürlü sistemleri ve tek bir iş bölümünü içeren yapıya işaret etmektedir. Bu noktada bu tip sistemlerin iki farklı şekilde gerçekleşebileceğini hatırlatmak gerekir. Birincisi, ortak bir siyasal sistemin geçerli olduğu durumları tanımlarken (dünya-imparatorlukları); ikincisi ise ortak bir siyasal sistemi içermeyen durumlara karşılık gelmektedir (dünya-ekonomileri).²⁷⁴

Wallerstein, dünya-ekonomilerinin tarihi gelişmeler ışığında istikrarsız ve dağılmaya ya da fethedilmeye açık pozisyonda olduklarından ve böylece dünya-imparatorluklarına dönüşme potansiyellerinden söz etmektedir. Bu tip dünya-imparatorluklarına ampirik kanıtlar ise modern öncesi zamanlardaki Çin, Mısır ve Roma imparatorlukları örneklerinde bulunabilmektedir. Ancak XIX. yüzyılda imparatorluk olarak nitelendirilen Büyük Britanya-Fransa örnekleri dünya-imparatorluk şeklinde değerlendirilmemektedir. Bu devletlerin bir dünya-ekonomisi çerçevesinde hareket eden ve sömürge uzantıları olan ulus-devletler oldukları ileri sürülmektedir. Wallerstein, modern dünya-ekonomisinin XVI. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıktığı düşüncesine dayanarak burada tam bir gelişmenin ve pazar ticaretinde baskın bir durumun gözlemlendiğini belirtmektedir. Bunun da kapitalizm olarak adlandırılan sistem olduğunu dile getirmektedir. Bu yüzden Wallerstein kapitalizmin ve dünya-ekonomisinin bir madalyonun iki yüzü olduğunu öne sürmektedir. Zira tek bir iş bölümü ve çoklu siyasal ve kültürel yapı söz konusudur.²⁷⁵ Wallerstein, kapitalizmin en başından beri dünya-ekonomisi çerçevesinde gerçekleştiğini bu nedenle ulus-devletler arası bir ilişki şeklinde tezahür etmediğini düşünmektedir. Ulus-devletler arası ilişki şeklinde kapitalizmi ele alan anlayışın ise özellikle XX. yüzyılda kapitalizmin dünya çapında etkinliğe ulaştığı iddiası üzerinden yanlış bir değerlendirmeye neden olduğunu öne sürmektedir.²⁷⁶

Bu kapsamda Wallerstein'ın kapitalizm için dünya çapında etkinliğe ulaşamadığı iddiasını destekleyici argümanlar Fernand Braudel'in açıklamalarında bulunabilmektedir. Braudel'in işaret ettiği üzere piyasanın tüm ülkeleri ve bölgeleri kapsayacak şekilde genişleyemediğini iddia etmek mümkündür. Bu konuda hem geçmişte hem de günümüzde somut göstergelere ulaşılabilmektedir. Örneğin,

²⁷⁴ Immanuel Wallerstein, *The Capitalist World-Economy*, Cambridge University Press, New York, 1979, s. 5.

²⁷⁵ I. Wallerstein, *The Capitalist World-Economy*, s. 5-6.

²⁷⁶ I. Wallerstein, *The Capitalist World-Economy*, s. 19.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıl sonu itibariyle tam olarak kapitalist üretim ilişkileri içerisinde yer almadığını söylemek mümkündür. Bu konuda tımar sistemi önemli bir engeldir. Zira özel mülkiyet prensipleri ile uyuşmayan bir durum söz konusudur. Bu şekilde sistemle tam olarak bütünleşemeyen bölgelerin/ülkelerin varlığına günümüzde de rastlanmaktadır. Bu noktada Afrika'nın durumunu irdelemek gerekir. Braudel (çalışması 1979 tarihli) bu bağlamda Afrika'da ticari işlemlerin %60'ından fazlasında %70'lik bir oranla paranın sürece katılmadan gerçekleştirildiğine tanık olduğundan söz etmektedir. Ancak Braudel, bu durumun değişme ihtimalini göz ardı etmemektedir.²⁷⁷ Bu konuda Afrika'da hâlâ piyasa ilişkileri dışında kalabilen bölgelerle karşılaşıldığını hatırlatmak gerekir. Piyasa, her geçen dönem daha fazla genişleyerek etkisini artırmaktadır. Ancak henüz piyasanın bu açıdan tam kapasiteye ulaşamadığı gözlemlenmektedir.

Böylece Wallerstein dünya-sistemi sınırları olan, içerisinde yapıları ve üye grupları barındıran aynı zamanda meşruiyet unsuruna sahip olan ve tutarlılığı bulunan bir sosyal sistem şeklinde tanımlamaktadır. Dünya-sistemin yaşamı ise kendisini meydana getiren çatışmacı kuvvetlerin ortaya çıkardığı gerilim ve bu kuvvetlerin sistemde avantaj elde etmek adına giriştiği mücadele süreçleri çerçevesinde belirlenmektedir. Böylece Wallerstein bir yandan dünya-sistemi bir organizmaya benzetmektedir. Çünkü dünya-sistem bazı özelliklerinin değiştiği; bazılarının ise sabit kaldığı bir karakteristiğe sahip olarak bir organizmayı andırmaktadır. Yapılar ise sistemin iç işleyişinin mantığı ölçüsünde farklı dönemlerde güçlü ya da zayıf konumda olabilmektedir. Wallerstein'in dünya-sisteme yönelik bir başka tanımlamasına göre ise dünya-sistem, yoğun bir iş bölümü temelinde şekillenen bir sistem olarak algılanmaktadır. Bu iş bölümü sadece işlevsel düzeyde gerçekleşmemekte, aynı zamanda coğrafi temelde de rol almaktadır. Bir başka deyişle, ekonomik görevlerin dünya ölçeğinde eşit şekilde dağılmadığı söylenebilir. Bu durum bir açıdan ekolojik bağlamda ele alınabilirse de aslında daha çok sistemdeki bazı grupların diğer grupları sömürerek daha fazla pay elde etmesini sağlayan çalışma koşullarının sosyal organizasyonundan kaynaklanmaktadır.²⁷⁸

²⁷⁷ Fernand Braudel, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century I. Cilt The Structures of Everyday Life The Limits of the Possible*, çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, New York, 1985, s. 437.

²⁷⁸ I. Wallerstein, *The Modern World System I*, s. 347, 349.

Dünya-sistemdeki artı değerın merkeze akışı ve merkez-çevre-yarı çevre arasındaki eşitsizlikler gibi unsurlardan hareketle Wallerstein'ın özel olarak güç olgusuna, güç dengesine ve hegemonyaya ilişkin de birtakım çıkarımları olmuştur. Örneğin, bu çerçevede Wallerstein, güç dengesini sadece siyasal bakımdan değerlendirmenin yanlış olduğunu ifade ederek üç hegemonya dönemini analiz etmektedir. Bunlar: Hollanda'nın XVII. yüzyıl ortalarında kurduğu hegemonya, Britanya'nın XIX. yüzyıl ortalarında kurduğu hegemonya ve son olarak XX. yüzyılın ortalarında kurulan ABD hegemonyasıdır. Bu hegemonyaların ortaya çıkışı ise askerî başarılar hedefine odaklanan devletlerin yenilgisi sonrasında mümkün olmuştur. Birinci örnek için, Habsburglar; ikinci örnek için, Fransa ve üçüncü örnek için ise Almanya bahsi geçen devletlerdir. Bu hegemonyaların bir dünya savaşı sonrasında oluşturuldukları görülmektedir. Birincisi, 1618-1648 arasında yaşanan Otuz Yıl Savaşları; ikincisi, 1792-1815 dönemindeki Napolyon Savaşları ve son olarak XX. yüzyılda Wallerstein'ın tabiriyle uzun dünya savaşı (1914-1945) gerçekleşmiştir. Wallerstein, söz konusu üç hegemonyayı ise dünya savaşları öncesinde bir deniz gücü olarak nitelendirmekte ve dünya-ekonomisini bir dünya-imparatorluk formuna çevirmek için de bir kara gücüne dönüştüklerini vurgulamaktadır.²⁷⁹

Böylece Wallerstein'ın perspektifinden bakıldığında her bir hegemonya olgusunun 30 yıllık bir savaş sonucunda gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çerçevede dünya savaşları özelindeki çıkarsamaya göre bütün önemli askerî güçler savaş içerisinde yer almaktadır ve bu ise nüfus ve yerleşim açısından yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır. Bu noktada her hegemonyanın bu tip savaşlarla ilgili olduğu öne sürülmektedir.²⁸⁰ Bu kapsamda Wallerstein, sınırlı savaşları kapitalist dünya-ekonomisinin devletler arası sisteminin işleyişi açısından bir sabit unsur olarak değerlendirmektedir. Çünkü hemen hemen her yıl mutlaka sistemdeki herhangi bir yerde bir savaş olgusundan söz etmek mümkündür. Ancak dünya savaşları ise bu genel eğilimin aksine nadir olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca her bir dünya savaşının sonucunda devletler arası sistemin yeniden yapılandırıldığı ve mevcut hegemonyanın istikrarını sağlayacak bir mekanizma oluşturulduğu sonucuna varılmaktadır. Westphalia, Avrupa Uyumu, BM ve Bretton Woods bu bakımdan öne sürülebilecek somut göstergelerdir. Bunun dışında Wallerstein'ın değindiği önemli

²⁷⁹ I. Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, s. 52-53.

²⁸⁰ Immanuel Wallerstein, *The Politics of the World Economy the States, the Movements, and the Civilizations*, Cambridge University Press, New York, 1984, s. 41.

bir husus da hegemonik pozisyonun ekonomik açıdan bozulmaya uğradığında ve böylece hegemonik bir düşüş ortaya çıktığında ittifak ağlarında da bozulmaların yaşanmaya başlaması ve tekrar yeni ittifakların belirmesidir.²⁸¹

Dolayısıyla uluslararası sistemin rıza ya da konsensüs temelinde sağlanmadığını; buna karşın güç temelinde oluşturulduğu argümanını hatırlatmak gerekir. Bu durum ise Wallerstein'ın değindiği üzere hem kendi aralarında hem de güçlü devletlerin güçsüzler üzerinde kurduğu güç ilişkileri ile gerçekleşmektedir. Bu bakımdan devletler arasında güç hiyerarşisi olduğunu söylemektedir. Devletlerin özerkliği açısından ortaya çıkan sınırlama da bu durumdan kaynaklanmaktadır. Söz konusu hiyerarşi ilişkisinde en üsttekiler bir düzlükteki koşullarda konumlanmamışlardır; aksine bir güç piramidi söz konusudur. Bu da devletlerin güçlerinin tamamen yok olmasına ve bir dünya-imparatorluğuna yönelik eğilimi ortaya çıkarabilir. Ancak dünya-ekonomisinin bir dünya-imparatorluğu formuna erişmesi sermayenin çıkarları açısından olumsuz bir sonuca neden olacağından dolayı bu ihtimalin gerçekleşmesi zor gözükmektedir.²⁸² Bu nedenle çeşitli düzenleme ve denetleme araçlarına başvurularak dünya-ekonominin merkez odağındaki yapısı korunmaya ve sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Bu açıdan güçlü devletlerin, zayıf devletlerle kurdukları ilişkilerde kendi firmalarının çıkarları doğrultusunda bir piyasa düzenlemesine yönelikleri görülmektedir. Örneğin, ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) diğer devletlere mal ve hizmet akışı konusunda kendilerine imkân tanınması isteklerine karşın; zayıf devletlerin kendi piyasalarına erişmelerine sıcak bakmamaları bu anlamda dile getirilebilir. Ayrıca güçlü devletler zayıf devletleri siyasal açıdan da kontrol etme çabası içerisindedirler. Bu da zayıf devletlerin güçlü devletlerin istediği çerçevede onlarla birlikte hareket etmeleri için baskı uygulanmasını gündeme getirmektedir. Bu yüzden güçlü devletler, zayıf devletlerle aralarındaki ilişkiyi güçlendirecek bazı araçlardan yararlanmaktadır. Örneğin; kültür alanındaki gelişmeler, eğitim politikalarına dair perspektifler ve medya ilişkileri konusunda güçlü devletlerin kontrolünden söz edilebilir. Ayrıca güçlü devletler, zayıf devletlerin uluslararası alanda kendi istedikleri yönde hareket etmeleri için bu devletleri baskı altına alma çabası içerisindedirler. Son olarak, güçlü devletlerin zayıf devletlerin liderlerini

²⁸¹ I. Wallerstein, *The Politics of the World Economy*, s. 42.

²⁸² I. Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, s. 51.

rüşvet karşılığında istedikleri politikaları ve eylemleri gerçekleştirmesini sağladıklarını; buna karşın zayıf devletlerin ise sermaye ihracı için güçlü devletlerden yardım aldıklarını ve böylece kendilerine devlet düzeyinde bir koruma sağladıklarını belirtmek gerekir.²⁸³

Bu bağlamda Wallerstein, ekonomistler ve sosyologlar tarafından ileri sürülen küresel piyasaların eş zamanlı şekilde ve özerk olarak gelişeceği argümanını kabul etmemiş ve piyasanın gelişmesini güçlü devletler temelinde açıklamaya çalışmıştır. Wallerstein, devletleri sadece bir piyasa gücü olarak değerlendirmemiş, aynı zamanda onları sistemik bağlamda kapitalizm ölçeğinde de ele almıştır. Aynı şekilde güçlü devletlerin kültürel çerçevedeki küreselleşme konusundaki belirleyiciliklerini de analiz etmiştir.²⁸⁴ Bu unsurlara ek olarak Wallerstein açısından zaman ve mekân unsurları ve ekonomik gelişme olgusu ve güç ilişkileri de teorisi açısından önemli unsurlardır. Bir başka dikkate alınması gereken nokta ise bir devletin ekonomik gelişmesinin ve siyasal yapısının durumunun iç yapısındaki sınıf veya güç unsurları yerine sistemdeki konumu aracılığıyla analiz edilmesidir.²⁸⁵ Ayrıca teorisi açısından ekonomi önemli bir gösterge olsa da devletlere yönelik yapılan analizlerden anlaşılacağı üzere siyasal boyut da oldukça önemlidir. Bu durum şu şekilde daha açık ifade edilebilir: Kapitalist dünya-sistemin gelişmesinde ve yayılmasında devletlerin etken rolü olmuştur. Devletler sistem karşıtı güçlere engel olarak sistemin devamlılığını sağlamıştır.²⁸⁶

Wallerstein, birçok eserinde ve çalışmasında merkezin kontrolünde ve denetiminde olan bir dünya-sistem analizi yapmasına rağmen mevcut dünya-sistemin yani başka bir deyişle kapitalizmin sürdürülemez olduğunu da iddia etmektedir. Buna göre Wallerstein, kapitalizmin yakın bir gelecekte sona ereceği öngörüsünde bulunmaktadır. Bu öngörüsünü ise sistemin içsel çelişkilerinden söz ederek desteklemektedir.²⁸⁷ Bu çerçevede Wallerstein'in nükleer silahların yayılması olgusuna dair açıklamalarından söz edilebilir. Nükleer silahların yayılmasının durdurulamaması ve bu silahlara zayıf ve orta büyüklükteki devletlerin dahi sahip olabilmesi bu devletlerin güçlü devletlere zarar verme kapasitelerini artırmaktadır.

²⁸³ I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 102-103.

²⁸⁴ Carl Strikwerda, "From World-Systems to Globalization: Theories of Transnational Change and the Place of the United States", *American Studies*, Cilt 41, Sayı 2/3, Yaz/Sonbahar 2000, s. 337.

²⁸⁵ C. Strikwerda, a.g.m., s. 337.

²⁸⁶ C. Strikwerda, a.g.m., s. 338.

²⁸⁷ I. Wallerstein, E. Balibar, I Wallerstein, *a.g.e.*, s. 134.

Ayrıca devlet olmayan grupların da bu silahlara erişim imkânına kavuşmaları dikkate alınması gereken bir unsurdur. Wallerstein, bu konuda somut örnek olarak Saddam liderliğindeki Irak'ın durumunu ve ABD'ye olan maliyetini dile getirmektedir. Ardından bu tip devletlerin sayılarının artması neticesinde ve bu devletlerin ABD'ye eş zamanlı bir saldırıda bulunmaları hâlinde ABD'nin bu saldırılara karşı koyabilmesinin oldukça zor olacağı argümanı öne sürülmektedir.²⁸⁸

Özetlemek gerekirse sistemin sona ereceği öngörüsünü üç ana unsur temelinde ifade etmek mümkündür: Birincisi, kapitalizmin yapısı gereği sürdürülebilir bir sistem olmamasıdır. Çünkü sonsuz sermaye birikimi arzusu ve sürekli kâr elde etme güdüsü nihayetinde sistemin sona ermesine neden olacaktır. İkincisi, nükleer silahlar gibi kitle imha silahlarının yayılmasının önlenememesi sistemde düzenin yitirilmesine neden olacaktır. Üçüncüsü, sistem karşıtı güçlerin sisteme yönelik saldırıları sistemi zayıflatmaktadır. Bu da kapitalizmin ortadan kalkmasında önemli bir etken olacaktır.

Bu üç ana hipotez çerçevesinde destekleyici ampirik kanıtlara ulaşmak mümkündür. Örneğin; ilk olarak, kapitalizmin sürdürülemezliği bağlamında 2008 krizinin hâlâ tam olarak atlatılmamış olması öne sürülebilir. Bu çerçevede büyüme oranlarındaki düşüşler, ticaret hacminde yaşanan kayıplar, ithalat-ihracat verilerinde beklentilerden uzak kalan veriler ve devletlerin, hane halklarının ve şirketlerin ciddi miktardaki borç yükü somut göstergelerdir. İkincisi, kitle imha silahları konusunda ise kapitalizm açısından devletlerin ve piyasanın “istikrarlı” ve “dengeli” şekilde hareket etmesini engelleyecek birçok gelişme yaşanmaktadır. Bu anlamda terörist grupların kitle imha silahlarına erişme imkânı elde etmesi ve ayrıca Hindistan'ın, Pakistan'ın, İran'ın ve KDHC'nin nükleer güç kapasitelerini artırmaya yönelik faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Üçüncüsü, sistem karşıtı güçlerin sisteme yönelik saldırıları kapsamında ise Fransa'daki Sarı Yelekliler Hareketi'nin eylemleri, Bolivya'da Evo Morales'in darbe girişimiyle devrilmesi sonucunda ortaya çıkan kitlesel muhalefetin varlığı ve Venezuela'da birçok darbe girişimine ve ABD tarafından yapılan dış müdahalelere karşın Bolivarçı Devrim'in varlığını sürdürmesinden söz edilebilir.

Sonuç olarak, Wallerstein'in pozisyonu açısından öne çıkan hususları şu şekilde özetlemek mümkündür: Birincisi, kapitalist dünya sisteminin yasaları ve

²⁸⁸ I. Wallerstein, *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, s. 64.

dinamikleriyle birlikte ortaya çıkardığı gerçeklik olarak ifade edilebilir. İkincisi, siyasal ve sosyal organizasyonların bütüncül şekilde ele alınmasıdır. Üçüncüsü, sosyal olguların materyalist bir zeminde incelenmesidir. Dördüncüsü, sömürünün yaygınlığıyla ilgilidir. Beşincisi ise kapitalizmin maliyetli²⁸⁹ olmasıdır.²⁹⁰ Ayrıca Wallerstein'in vurguladığı üzere Dünya Sistemleri Analizinin en önemli farklılığı analiz biriminin siyasal, kültürel ya da coğrafi birimler yerine ekonomik süreçler ve bağlantılar bağlamında dünya-sistem olarak benimsenmesidir.²⁹¹

Wallerstein'in görüşlerini değerlendirdikten sonra Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde başvurulması gereken ilk isim Samir Amin'dir. Çünkü Amin teoriye oldukça önemli katkılar yaparak teorinin sosyal bilimlerde önemli bir yer edinmesini sağlayan öncü isimlerden birisi olmuştur. Burada her ne kadar Amin, Wallerstein ve daha önce sözü edilen Bağımlılık teorisyenleri gibi kapitalist sistemi merkez-çevre şeklindeki yapı temelinde analiz etse de bazı hususlarda diğer teorisyenlerle önemli farklılıkların olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu açıdan özellikle Amin'in emperyalizm kavramı üzerinden merkez-çevre ilişkilerini tahlil etmesi önemli bir farklılıktır. Çünkü emperyalizm kavramı Amin'in Bağımlılık Teorisinde olduğu gibi sadece bağımlı ülkelerin gelişme ve kalkınma sorunu odağında analizler ortaya koymak yerine, aynı zamanda merkezi de teorinin önemli bir parçası hâline getirebilmesini sağlamaktadır. Böylece Amin, hem merkez içindeki hem de merkez-çevre arasındaki rekabeti inceleyerek çok boyutlu bir perspektif sunmaktadır. Bu, Bağımlılık Teorisi ile arasındaki önemli bir farklılıktır. Aynı şekilde emperyalizm kavramı Amin'in Wallerstein ile de ayrışmasına neden olmaktadır.

Bu nedenle Samir Amin'in perspektifini emperyalizm kavramı ekseninde oluşturarak kendi teorik pozisyonunu belirlediğini ve bu bağlamda önemli

²⁸⁹ Hout, "expensive" kelimesini kullanmaktadır. Burada verilmek istenen anlam "maliyetli" olarak aktarılmıştır. Yine bu ifadeye ilişkin birtakım açıklamalara ihtiyaç vardır. Bu ifade ile anlatılmak istenen, kapitalizmin yapısı gereği sömürüyü ve kısa vadeli düşünüş tarzını incelemesidir. Yani aşırı kâr hırsı ve birikim arzusu sadece emeğin değil; aynı zamanda doğanın da sömürülmesine ve geri dönüşü olmayan hasarlara neden olmaktadır. Küresel ısınma bu açıdan önemli bir örnektir. Ayrıca David Harvey'in değindiği gibi kapitalizmin ciddi boyutlarda hasarlı şehir yapıları bırakması da bu kapsamdadır. Bu konuda Harvey'in Sanayi Devrimi döneminden önce önemli bir merkez olan daha sonra ise terk edilen Sheffield şehri örneğine bakılabilir. Dolayısıyla kapitalizmin ortaya çıkardığı geri döndürülemez ve tahripkâr boyutu son derece büyük maddi kayıplara neden olmaktadır. Harvey'in Sheffield örneği ve diğer örnekler üzerinden kapitalizmin yıkıcı etkilerini incelediği eseri için bkz: David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 97-98.

²⁹⁰ Wil Hout, *a.g.e.*, s. 114.

²⁹¹ Immanuel Wallerstein, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, Robert L. Bach, Christopher Chase-Dunn, Ramkrishna Mukherjee, "Word-Systems Analysis: Theoretical and Interpretative Issues", *World-Systems Analysis: Theory and Methodology, Explorations in the World Economy*, Cilt 1, Sage Publications, Beverly Hills, 1982, s. 72.

argümanları dile getirdiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda emperyalizmin daha önceleri çoğul şekilde hareket ettiğini; şimdi ise kolektif bir forma dönüştüğünü öne sürmektedir. Bu form Amin tarafından üçlü (*triad*) şeklinde adlandırılmıştır (ABD liderliğindeki AB ve Japonya'nın oluşturduğu emperyal ittifak). Böylece ittifak içerisindeki çatışma ciddi bir seviyede görülmemekte; ancak üçlünün diğer devletlerle olan ilişkisinde ise aksine daha sert çatışmalar görülmektedir. Daha önce emperyalist aşamada sermaye birikimi sanayi çerçevesinde merkez-çevre karşıtlığını ortaya çıkarmışken; yeni dönemde belirli alanlarda tekeli elinde bulunduran merkez ile sanayileşmiş çevre arasında bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır.²⁹²

Amin'in sözünü ettiği tekel alanları beş ana grupta toplanmaktadır: Bunlar; teknoloji, doğal kaynaklar, iletişim ve bilişim, küresel finans ve kitle imha silahlarından oluşmaktadır. Bu alanda merkezin etkinliği ve denetimi söz konusudur. Bu şekilde çevrenin sanayileşmesine imkân tanınsa dahi merkezin çıkarlarına karşı bir durumun oluşması engellenerek teknolojik devrimlerin emperyalizme uygun bir şekilde sisteme entegre edilmesi sağlanmaktadır. Böylece ABD-AB ve Japonya'nın oluşturduğu kolektif emperyalizm ortaya çıkmıştır.²⁹³

Dolayısıyla her ne kadar çevre sanayileşmiş de olsa tekeller sayesinde merkez-çevre arasında bir bağımlılık ilişkisi kurulabilmektedir. Bu noktada bağımlılık olgusuyla yakından ilişkili olan kapitalizmin küresel ölçekte kendisine yer bulabilmesi için kutuplaştırıcı bir yapıya sahip olma özelliği hatırlanacak olursa bu yapının daima merkezin çevreye müdahale etmesine ihtiyaç duyduğu anlaşılacaktır. Bu ise sadece ekonomik alandaki yasalar aracılığıyla değil, aynı zamanda siyasal ve gerekli olduğu durumlarda askerî alanlarda da sermaye kontrolündeki devletlerin eylemleriyle mümkün olabilir. Söz konusu durum sürekli savaşın ve askerî müdahalelerin olduğu bir yapıya neden olmaktadır. Çünkü ancak bu tip bir yapıda çevrenin kontrol altına alınabilmesi mümkündür.²⁹⁴

Bu noktada Amin'in de Wallerstein gibi kapitalizmi tarihsel bir sistem olarak gördüğünü vurgulamak gerekir. Amin, kapitalizmin tarihselliğini şu şekilde açıklamaktadır: Sistem içerisinde ortaya çıkan merkezler zaman içerisinde dünyanın

²⁹² Samir Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, çev. Fikret Başkaya, Yordam Kitap, 1. Basım, İstanbul, 2016, s. 24.

²⁹³ Samir Amin, *Kapitalizmden Uygarlığa Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası*, çev. Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy, Yordam Kitap, 1. Basım, İstanbul, 2017, s. 108.

²⁹⁴ S. Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 24-25.

tamamına yayılmıştır. Öncelikle, Atlantik Avrupa'sı daha sonra merkez ve güney ülkelerin sisteme katılması, Japonya, ABD, Kanada ve Avustralya'yı da kapsayan bir genişleme yaşanmıştır. Amin, merkezlerin bu şekilde oluşumunu tamamladığını; Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'deki diğer ülkelere ise merkezin üstünlüğünün kabul ettirildiğini savunmaktadır.²⁹⁵

Çevre açısından Amin'in yaptığı bir diğer önemli tespit, az gelişmiş bir ekonomiyi kapitalist merkezlere bağlı yeterince entegre olamamış yan yana gelmiş sektörler ve firmalar bütünü şeklinde değerlendirmesi olmuştur. Bu anlamda entegre bir iç piyasanın olduğu ulusal bir yapıdan söz edilemeyeceğini düşünmektedir.²⁹⁶ Öte yandan Amin merkez-çevre ilişkisini bir doğal çelişki olarak da nitelendirmektedir. Buna göre görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: Merkez ve çevre biçimsel ve işlevsel açıdan merkantilist dönemden emperyalist döneme geçilirken değişmiştir. Aynı şekilde emperyalizmin farklı aşamalarında da bir evrimleşmeden söz edilebilir. Ancak bu ikili yapının çelişkili durumunun süreklilik arz ettiği gözlemlenmektedir.²⁹⁷ Söz konusu çelişki kapitalizmin içsel bir çelişkisi olarak değerlendirilmektedir ve böylece bu çelişkiye kapitalizmin işleyişinde yapısal bir rol atfedilmektedir. Bu tespitlerin Amin'in Marksist perspektifi benimsemesinden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Çünkü Amin, bu analizde tarihsel materyalizmden ve diyalektik materyalizmden yararlanarak merkez-çevre karşıtlığını yorumlamaktadır. Tarihsel materyalizm, sosyal olguları ve tarihî gelişmeleri sürekli bir değişim ve dönüşüm olgusu çerçevesinde karşıtların birbirleriyle ilişkileri temelinde değerlendirmektedir. Diyalektik materyalizm ise hem nesnel faktörleri hem de öznel faktörleri dikkate alarak sosyal olguları içsel ve dışsal çelişki mekanizmaları aracılığıyla tahlil etme yöntemidir.

Bu bakımdan Amin, her iki yöntemden faydalanarak merkez-çevre odağındaki yapının bir çelişki ortaya çıkardığını ve bunun sistemin işleyişinde önemli rolü olduğunu belirtmektedir. Bu çelişki somut olarak şu şekilde ifade edilebilir: Bir taraftan merkez çevreyi sömürdükçe ve daha fazla artı değer akışı elde ettikçe sermaye birikimi sağlanmakta ve daha fazla üretim kapasitesine yani daha fazla kâr elde etme şansına sahip olunmaktadır. Diğer taraftan çevrenin kaynakları

²⁹⁵ Samir Amin, *Kapitalizmden Uygurlığa Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası*, s. 10.

²⁹⁶ Samir Amin, *Unequal Development An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*, çev. Brian Pearce, Monthly Review Press, New York, 1976, s. 238.

²⁹⁷ Samir Amin, *Class and Nation, Historically and in the Current Crisis*, çev. Susan Kaplow, Heinemann, Monthly Review Press, London, 1980, s. 6.

tükenmekte ve çevreden elde edilebilecek emeğin nicel ve nitel açıdan en üst noktasına doğru ulaşma eğilimi gözlemlenmektedir. Çünkü merkez, çevrenin doğal kaynaklarını tüketerek çevre açısından geri dönüşü olmayan tahriplere neden olmaktadır. Aynı zamanda çevrede teknolojik ilerlemeler ve diğer baskı araçlarından (örneğin, devletin zor gücünden) yararlanılarak emeğin nitelik ve nicelik açısından sömürülebilecek en üst noktasına ulaşma durumu söz konusudur. Bu da kapitalizmin içsel bir çelişmesini meydana getirmektedir. Bu, tıpkı eksik tüketim-aşırı üretim çelişkinde olduğu gibi önemli bir yapısal çelişki olarak yorumlanabilir. Ancak bu sorunsal Doğu Bloku'nun ve Çin'in kapitalizme eklenmesi ile büyük ölçüde bir süre için çözüme kavuşturulmuştur. Merkez-çevre çelişkisi de yeni yöntemlerle bir süre daha kapitalizmin varlığını sürdürmesini sağlayacak gelişmelerle sürdürülebilir bir seyir izleyebilir. Bu kapsamda savaşlar ve dış müdahaleler önemli araçlardır.

Örneğin, 2003'teki Irak'ın işgali ve 2011 yılında yapılan Libya müdahalesi bu bakımdan somut göstergeler olarak değerlendirilebilir. Zira bu iki örnek merkezin kazanç sağladığı durumlara işaret etmektedir. Bu konuda Amin'in Orta Doğu özelindeki analizine bakıldığında bu tip müdahalelerin gerekçesi çok daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Amin bölgesel düzeyde Orta Doğu'nun emperyalizm bağlamındaki önemine değinmektedir. Orta Doğu'nun Kafkasya ve SSCB dönemindeki Orta Asya topraklarına olan yakın konumu ve bağlantısı üzerinde durarak bölgenin emperyalizm açısından jeostratejik/jeopolitik bağlamda önem arz ettiğini dile getirmektedir. Aynı kapsamda Orta Doğu'nun ABD'nin hegemonik projesi açısından da önemini vurgulamaktadır. Söz konusu önem bölgenin sahip olduğu zengin petrol kaynaklarından ve önceki dönemlerde olduğu gibi günümüzde de taşıdığı coğrafi bağlamdaki değerinden kaynaklanmaktadır.²⁹⁸

Sistemin varlığını sürdürmesinde savaş olgusu ve dış müdahaleler dışında merkez açısından önemli bir araç daha bulunmaktadır. Bu araç, Amin'in işaret ettiği üzere merkez ve çevredeki yönetici sınıfların dışında eşitsiz mübadele sonucunda ortaya çıkan sömürü olgusundan yararlanan bir başka kesimin²⁹⁹ varlığını gündeme getirmektedir. Amin'e göre bu kesim merkezdeki işçi sınıfıdır. Çünkü merkezin işçi

²⁹⁸ Samir Amin, "Geopolitics of Contemporary Imperialism", Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO), 2004, s.86.

<http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/clacso/se/20100613064644/5Amin.pdf> (Erişim Tarihi: 19.02.2019).

²⁹⁹ Bu tespit daha önce belirtildiği üzere, Galtung tarafından da paylaşılmaktadır. Galtung bu durumu merkezin merkezi ile merkezin çevresi arasında kurulan ittifak ilişkisi temelinde açıklamaktaydı.

sınıfı iş olanakları, sosyal hizmetler ve yüksek ücretler gibi ciddi kazanımlar elde ederek adeta rüşvet almaktadır. Bu ise çevredeki proletaryanın çıkarlarına karşı olarak merkez proletaryasının kendi burjuvazisi ile ittifak kurmasından kaynaklanmaktadır. Merkezdeki tekelci sermayenin bu durumu onaylamasının nedeni ise bu şekilde çevredeki sömürünün şiddetinin ve yoğunluğunun artırılarak (daha fazla artı değer elde edilmesiyle) genel kâr oranında artışın sağlanabilmesi ile ilgilidir.³⁰⁰ Ayrıca bu sayede hem merkezdeki olası bir proletarya devriminin önüne geçilmekte hem de çevrenin potansiyel bir müttefiki olan merkez proletaryası merkez burjuvazisi tarafından müttefik edinilerek güç dengesi ciddi şekilde bozulmaktadır. Böylece merkez ve çevre burjuvazisi ve merkez proletaryası karşısında yoğun ve şiddetli sömürüye maruz kalan oldukça zayıf bir çevre proletaryası konumlanmaktadır. Bu durumda sistemin “istikrarı” sürdürülebilmektedir.³⁰¹

Bu nedenle Amin, çevredeki emek gücü bolluğunu bir doğal yasa şeklinde görmemekte; bunun yerine bu olgunun bir politika eylemi sonucunda gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu noktada çevrenin yönetici sınıflarının sıklıkla merkezle kurduğu ittifaka değinmektedir. Bu tip bir ilişkinin çevrenin yönetici sınıfının kendi ülkelerinin sömürsünden fayda sağlamalarını mümkün kıldığından söz etmektedir. Çünkü işsiz proletaryanın oluşumundaki teşvik edici rolü sağlayarak ve böylece ücretlerde düşüşe neden olarak bir kazanç imkânı doğmaktadır. Buna ek olarak belirli bir üretim düzeyinde artı değer artırılabilceği de Amin tarafından belirtilen önemli bir husustur. Ücretlerin düşmesi malların fiyatının düşmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak Amin’in perspektifinden dünya ölçeğinde birikim sürecine katkıda bulunan asıl faktör, değer çevreden merkeze transferi olarak ifade edilebilir. Söz konusu değer sermaye mallarının birikimi şeklinde somutlaşırken dünya sistemdeki merkez-çevre arasındaki mesafenin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca birikim sürecinin sonucunda kapitalist dünya sistemindeki teknolojik ilerlemenin önemli bir kısmı merkezde gerçekleşmektedir.³⁰²

³⁰⁰ Samir Amin, “Capitalism, State Collectivism, and Socialism”, *Monthly Review*, Cilt 29, Sayı 2, Haziran 1977, s. 28.

³⁰¹ Ancak 2008 krizinden sonra olduğu üzere çevrenin sömürsü sermayenin sonsuz birikim arzuna yanıt vermekte yetersiz kaldığı bir noktadan itibaren artık, merkez proletaryasına da yönelik saldırılar arttığında sistemin istikrarı ciddi bir sorgulamaya ve karşı saldırıya açık hâle gelmektedir. Bu bağlamda destekleyici somut argümanları incelemek için örneğin, 2008 krizi ile ilgili olarak ABD’nin işsizlik verilerini analiz eden şu kaynağa başvurulabilir: Arne L. Kalleberg, Till M. von Wachter, “The U.S. Labor Market during and after the Great Recession: Continuities and Transformations” *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 3, 2017, s. 1-19.

³⁰² W. Hout, *a.g.e.*, s. 79.

Bunun dışında Amin merkez ve çevre arasındaki mübadele koşullarındaki farklılık ile aynı üretkenliğe sahip olan iş gücünün çevrede daha düşük ücretle karşılık bulması arasında ilişki kurmaktadır. Yani çevrede düşük karşılık bulan ücretler söz konusu farklılığa neden olan unsurlardan biridir. Bu yüzden Amin, ekonomi politiğin ve genel olarak politikanın sermayenin çevredeki tahakkümünü izlediğini düşünmektedir. Çünkü iş gücünün ortaya çıkardığı artı değer organizasyonunu anlayabilmek açısından Amin'in işaret ettiği bu unsurları göz ardı etmemek gerekir. Buna ek olarak Amin çevrede sermayenin nasıl proleterleşmeyi sağladığını ve uzmanlaşmanın nasıl gerçekleştiğini (bu durum kalıcı ve büyüyen artı değer taleple ilişkisi bakımından önemlidir) irdelemek gerektiği kanısındadır.³⁰³

Böylece Amin'in dünya ölçeğinde birikim teorisi kapitalist dünya sisteminde merkez ve çevre arasındaki farklı ve eşitsiz rol fikri temelinde şekillenmiştir. Amin, merkezin baskın konumda olduğunu ve bu şekilde iradesinin çevre üzerinde mübadele ilişkileri açısından etkili olabildiğini öne sürmektedir. Çünkü merkez ve çevre arasındaki mübadele ilişkileri eşitsiz şekilde gerçekleştiği için merkez bu durumdan yararlanırken; buna karşın çevre ise dezavantajlı konumda olmaktadır.³⁰⁴

Bu noktada Amin'in Wallerstein'in yarı çevre ülke kategorisine karşı çıkararak yükselmekte olan güçler olarak addedilen devletleri geleceğin gerçek çevresi olarak değerlendirdiğini de hatırlatmak gerekir. Daha önce 1800'den 1950-1980 dönemine kadar merkez-çevre karşıtlığının sanayileşme çerçevesinde oluştuğunu belirtmektedir. Ancak günümüzdeki yeni durum daha farklı bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu da Amin'in vurguladığı üzere üçlünün sahip olduğu beş alandaki tekel durumu ile ilgilidir.³⁰⁵ Burada belirtmek gerekir ki Amin, Wallerstein gibi yarı çevrenin çevreye göre ayrışan konumlarının ve gelişme kapasitelerinin farkındadır. Ancak Wallerstein'in yarı çevreye atfettiği yapısal role katılmamakta ve bu ülkelerin yapısal anlamda çevre ülkelerden ciddi bir farklılığı olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Çünkü bu ülkeler Amin'in belirttiği üzere beş tekel alanında ve sistemik düzeyde siyasal, ekonomik ve askerî kurumsal kontrol mekanizmalarında söz sahibi olamadığı için çok önemli düzeyde etkinlik gösterme şansına sahip değildir. Bu nedenle Amin'in perspektifinden bakıldığında süreç içerisinde görece

³⁰³ Samir Amin, *Accumulation on a World Scale A Critique of the Theory of Underdevelopment*, çev. Brian Pierce, 1. Cilt, Monthly Review Press, London, New York, 1974, s. 62-63.

³⁰⁴ W. Hout, *a.g.e.*, s. 78.

³⁰⁵ S. Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 150.

çevreden ayrıışan yarı çevrenin eşitsiz rekabet koşulları ve sistemik müdahale araçları nedeniyle geleceğin gerçek çevresi olarak konumlanacağını öne sürmek mümkündür.

Sözü edilen sistemik müdahale araçlarına dair bazı açıklamaların yapılması elzemdir. Çünkü Amin'in teorik yaklaşımı açısından bu araçlar oldukça önemlidir. Amin, çevre ülkelerin üzerinde kontrol kurulmasını sağlayan önemli bir araç olarak kurumları işaret etmektedir. Bu çerçevede sistemin ekonomik alandaki yönetimini üstlenen birimlerden bahsedilmektedir. Örneğin, DTÖ bilindiğinin aksine serbest ticaret veya serbest piyasa amaçları yerine tekellerin çıkarlarını korumak için çevrenin üretim sistemlerini kontrol etme üzere kurulmuş bir organizasyondur. Bu alandaki bir diğer kurum olan IMF, piyasadaki üç güçlü para biriminin (ABD Dolar'ı, Euro ve Japon Yeni) aralarındaki ilişkiler üzerinde odaklanmamakta; bunun yerine kolektif anlamda ortaya koyulan sömürgecilik olgusunda adeta bir para otoritesi rolü üstlenmektedir. Son olarak, DB de G-7 tarafından bir nevi propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sistemin siyasal yönetimini sağlayan kurumsal mekanizmalar olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda NATO, adeta BM'nin yerine geçerek insani meselelerde inisiyatif almaktadır.³⁰⁶

Amin'in önemli tespitlerinden biri de yeni dönemde sözünü ettiği kolektif emperyalizm olgusuyla emperyalizmin merkezinin de bir merkezi olduğu iddiasıdır. Bilindiği üzere bu merkez ABD'dir.³⁰⁷ Bu çerçevede Amin, ulus ötesi sermayenin baskın kesimlerinin üçlü ile aralarında dayanışma olduğundan söz etmekte ve bu dayanışmanın tezahürünün ise küreselleşmiş neoliberal ilişkilerde görüldüğü kanaatini belirtmektedir. ABD bu yapıda askerî korumanın da ihtimal içerisinde olduğu koruyucu işlevi üstlenmektedir. Ayrıca Amin, ABD'nin ortaklarıyla kârı eşit olarak paylaşmadığını iddia etmekte, hatta ortaklarını adeta birer vasal konumuna düşürdüğünü savunmaktadır. Bu tip bir çıkar çatışmasının Atlantik ittifakında bir kopuş anlamına gelip gelmeyeceği sorusu³⁰⁸ ise Amin tarafından imkânsız olmasa da olanaklı görülmemektedir.³⁰⁹

³⁰⁶ S. Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 26-27.

³⁰⁷ S. Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 26.

³⁰⁸ Bu soruyu Amin'in açıklamalarından hareketle şu şekilde yanıtlamak mümkündür. ABD'nin üçlü içerisindeki ortakları AB ve Japonya (AB'den ayrılan Birleşik Krallık da üçlü içerisinde yer almaya devam etmektedir) ABD'nin liderlik pozisyonunu zorlayabilecek düzeyde askerî ve ekonomik kapasiteye-yeteneğe sahip değildir. Bu nedenle üçlü içerisinde kısa/orta vadede ciddi bir çatışma görülme ihtimali oldukça düşüktür. Ayrıca Çin ve Rusya'nın ekonomik ve askerî açıdan önemli rakipler konumuna gelmesi söz konusu ittifakın dağılma ihtimalini zayıflatan bir faktördür.

³⁰⁹ Samir Amin, "Geopolitics of Contemporary Imperialism", s. 79.

Çalışmada aktarılan açıklamaların ışığında Amin'in teorik perspektifi şu ana başlıklar ve unsurlar temelinde özetlenebilir: Birincisi, bağımlılığın derecesi ya da düzeyine ilişkindir. İkinci olarak, sistemdeki zıt durumları (*merkez-çevre*³¹⁰) ele almaktadır. Üçüncüsü, dışa dönüklük olgusunun³¹¹ derecesini incelemektedir. Dördüncüsü, Amin açısından sosyal ve siyasal eşitsizlikler konusundaki farklılıkların boyutu önem arz etmektedir. Beşincisi, sömürünün düzeyi de Amin'in önemle üzerinde durduğu bir meseledir. Altıncısı, sistemde yaşanan ekonomik düzensizlikler ya da bozulmalar irdelenmektedir. Yedincisi, gelişme düzeyi konusunda da önemli değerlendirmelerin Amin tarafından yapıldığı görülmektedir.³¹² Son olarak sekizinci unsur ise Amin'in anahtar kavramlarından biri olan kolektif emperyalizmdir.

Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde Wallerstein ve Amin'in ardından üzerinde durulması gereken önemli bir isim de Giovanni Arrighi'dir. Arrighi'nin analizleri Wallerstein ve Amin için geçerli olduğu üzere sistemik düzeyde temellendirilmektedir. Fakat Arrighi'nin Amin ve Wallerstein'a göre kapitalist dünya sistemine yönelik analizleri farklılıklar göstermektedir. Bu kapsamda Arrighi'nin Wallerstein'ın görüşlerine yönelik eleştirilerine değinmek gerekir. Arrighi, Wallerstein'ın teorisi konusunda kendisine yöneltilen önemli eleştirilere cevap vermekte yetersiz kaldığını belirtmekte ve bunun nedenini, analizinin devlet ve sınıf odaklı olmasına bağlamaktadır. Arrighi örneğin, Wallerstein'ın kurguladığı modern dünya sisteminde yeri olmamasına rağmen feodalizm krizine atfettiği önemi bu kapsamda sorgulamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki Arrighi, feodalizm krizinin Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçen pek çok ulus açısından önem arz ettiğini kabul etmektedir. Fakat onun vurgusu kapitalizmin basit bir şekilde Avrupa'daki sosyal ve ekonomik gelişmelerle analiz edilmesi yerine daha küresel bir perspektiften pek çok bölgeyi içine alan bir analiz üzerinedir.³¹³

Arrighi, Wallerstein'ın açıklamasının güçlü yanının modern devletler sistemi ile kapitalizm odağındaki açıklaması olduğunu belirtmektedir. Bu açıklamanın zayıf yönünün ise iki kavram arasındaki analitik kimliklerin bulanıklaştırılması olduğunu iddia etmektedir. Arrighi, bu bağlamda kendi görüşünün ise kapitalizmin ve modern

³¹⁰ Vurgu bana ait.

³¹¹ Bu olguyla anlatılmak istenen, ulusal ekonomilerin küresel piyasalara entegre olma dereceleridir. Daha dar anlamda, ülkelerin ihracata/ithalata (yani dış ticarete) olan bağımlılıkları kastedilmektedir.

³¹² Wil Hout, *a.g.e.*, s. 138.

³¹³ Giovanni Arrighi, "Capitalism and the Modern World-System Rethinking the Nondebates of the 1970's", *Fernand Braudel Center Review*, Cilt 21, Sayı 1, 1998, s. 126.

devletler arası sistem arasındaki yakın tarihi ilişkinin aralarındaki analitik farklılıkları bulanıklaştırmadığı şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamasını bu iki olgunun birbirlerini hem birleştirdiklerini hem de aralarında bir çelişki olduğunu ifade ederek desteklemeye çalışmaktadır. Arrighi'nin bir diğer altını çizdiği nokta, teritoryallik ve kapitalizm arasındaki ilişkidir. Bu bakımdan teritoryal yöneticilerin alan genişletme eğiliminde olduklarını belirtmektedir; buna karşın kapitalistlerin bu kapsamdaki girişimlerini sermaye birikimi çerçevesinde yürüttüklerini dile getirmektedir.³¹⁴

Yani bir teritoryal yönetici (hükümet veya kral) teritoryal her genişlemeyi arzu edilir bulurken; kapitalist ise sermaye birikimi, sermaye ihracı, ham madde, iş gücü maliyetleri gibi faktörleri dikkate alarak alan genişlemesini buna göre değerlendirmektedir. Eğer kârlı bir girişim olarak görülüyorsa teritoryal genişleme kapitalistler açısından tercih edilmeyecektir. Bu duruma işaret eden Arrighi bunun önemli bir çelişki olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Burada Arrighi'nin değindiği teritoryallik ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklayabilmek adına benzer hususları irdeleyen David Harvey'in analizlerine değinilmesi gerekmektedir.

David Harvey, sermaye akışının uzay ve zaman ölçeğinde sürekli hareket eden bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun ise teorik bağlamda bir karşıtlığa neden olduğunu düşünmektedir. Çünkü dünyanın farklı güç ve karar alma merkezlerinin kontrolündeki teritoryal bloklara bölünmüş olarak varsayılan bir teorik tasarı ile mevcut durum arasında bir karşıtlık bulunmaktadır. Dolayısıyla teritoryal mantığın gücü ve kapitalist mantığın gücü arasında ciddi bir gerilim söz konusudur. Bu gerilim 2008 krizi özelinde somut olarak gözlemlenmektedir.³¹⁵

Bu noktada Harvey, kapitalist mantığın gücünün tamamen teritoryellik zemininde oluştuğu şeklinde düşünülmemesi gerektiği uyarısını yapmaktadır. Harvey'e göre kapitalist mantığın gücü farklı teritoryal görünüşleri oluşturabilmektedir. Örneğin; şehirler, bölgesel düzeyde iş bölümü ve devletler bu bakımdan ele alınabilecek göstergelerdir. Dolayısıyla kapitalizmin coğrafi bir boyutta sürekli değişen bir mantığa sahip olduğu söylenebilir. Bu konuda ilk olarak İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve şu an Çin'deki durum irdelenebilir. Burada

³¹⁴ Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century Money, Power, and the Origins of Our Times*, Verso, London, New York, 2010, s. 33-34.

³¹⁵ Peer Schouten, "Theory Talk#20: David Harvey on the Geography of Capitalism, Understanding Cities as Politics and Shifting Imperialisms", *Theory Talks*, 09. 10. 2008, s. 1, <http://www.theorytalks.org/2008/10/theory-talk-20-david-harvey.html> (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

gözlemlenen olgu şehirleşmenin³¹⁶ kapitalizmdeki yerine dair önemli veriler sunmaktadır. Bu yüzden kapitalizmin mantığının sabit teritoryal siyasal güç mantığından farklı olduğu göz ardı edilmemelidir.³¹⁷

Bu kapsamda siyasal erkin kapitalistlerin güdümünde olduğu veya kapitalistlerin istediği çerçevede hareket ettiği düşünülürse (Wallerstein ve Amin açısından geçerli olan budur) aslında ortada var olan bir çelişkiden söz edilemez. Çünkü sistemin doğası gereği siyasal erkte bir uyumsuzluk meydana gelemez; eğer bir uyumsuzluk söz konusu olursa bunu değişik araçlarla ortadan kaldıracak olan yine sistemin kendisidir. Bu nedenle savaşlar, dış müdahaleler, ekonomik ambargolar veya uluslararası ekonomik kontrol araçları olarak kullanılan kurumsal yapılar (IMF, DB, DTÖ, vb.) gibi araçlar sayesinde muhtemel bir teritoryal yönetici-kapitalist çelişkisinin ortadan kaldırılabilceğini iddia etmek mümkündür.

Arrighi'nin hem Wallerstein hem de Amin'den farklı olan pozisyonunu ortaya koyan bir diğer mesele ise Westphalia hakkındaki görüşleri ile ilgilidir. Bu çerçevede Arrighi, Westphalia sisteminin Britanya'nın serbest ticaret emperyalizmi ile birlikte daha karmaşık bir siyasi yapıya evrilmediğini ve önceki dönemlerin kapitalist devletleri tarafından bir yönlendirme olmadığını belirtmektedir. Hatta Arrighi bir gerileme olduğu kanısındadır ve aslında modern zamanlar öncesindeki emperyal yöntemlerin daha etkili yöntemlerinin kullanıldığı görüşünü ileri sürmektedir. Ayrıca XIX. yüzyılda Britanya egemenliğinde yeniden yapılandırılan kapitalist dünya ekonomisinin hem dünya ekonomisi hem de dünya imparatorluğu³¹⁸ niteliğine dikkat çekmektedir.³¹⁹

Söz konusu dünya imparatorluğunun yeni ve en önemli özelliği ise evrensel ölçekte geçerli bir dünya parasının yönetici kesim tarafından tekelsimsi bir kontrol mekanizması içerisinde oluşturulması olarak ifade edilmektedir. Böylece Britanya

³¹⁶ Sanayi Devrimi'nde Londra, Manchester ve Liverpool gibi kentlerin kapitalizm açısından taşıdığı önem Harvey'in argümanına kanıt olarak sunulabilir. Çin için ise Şangay, Pekin ve Hong Kong büyük önem arz etmektedir. Bu konuda özellikle Hong Kong'a değinmek gerekir. Hong Kong'un 1997'de Çin'e tekrar geçişi, Çin'in Deng dönemi ile başlayan kapitalizmle uzlaşma girişimi sonucunda ortaya çıkan piyasa sosyalizminin (veya devlet kapitalizminin) yaklaşık son 20 yıllık yükseliş seyrinde önemli rol oynamıştır. Çünkü Hong Kong, Birleşik Krallık idaresinde zaten küresel piyasaya katılmış yapısıyla Çin'in piyasaya entegre olmasında önemli bir aracı işlevi görmüştür. Bugün hâlâ Çin ekonomik anlamda Hong Kong'un söz konusu pozisyonunu değiştirmek için herhangi bir çaba içerisine girmemiştir. Anlaşmazlık noktası, Hong Kong'un siyasi yönetim biçimi konusundadır.

³¹⁷ P. Schouten, "Theory Talk#20, s. 1-2.

³¹⁸ Daha önce belirtildiği üzere Wallerstein, Britanya'yı dünya imparatorluğu olarak değerlendirmemekteydi.

³¹⁹ G. Arrighi, *a.g.e.*, s. 59.

sadece kendi siyasal bölgelerini değil, aynı zamanda diğer siyasal birimlerin de itaatini bu mekanizmayla sağlayabilmektedir. Ancak Arrighi, bu tekelsimsi kontrolün uzun sürmediğini ve bir hayli sorunlu olduğunu belirtmektedir. Fakat yine de Arrighi, bu durumu önceki dönemlerden ayırarak Britanya'nın diğer dönemlerden çok daha etken bir siyasal-ekonomik nüfuz elde ettiğini ifade etmektedir.³²⁰

Arrighi'nin önemle üzerinde durduğu bir başka mesele, kapitalizmin geleceği bağlamında Doğu-Batı rekabetidir. Bu kapsamda Arrighi, dünya imparatorluğunun doğası ne olursa olsun asıl meselenin dünyadaki sermaye fazlası üzerindeki kontrol olduğunu savunmaktadır. Günümüzde ise bu kaynakların Doğu Asya'da olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda geleneksel Batılı güçlerin bu kontrolü sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda net bir cevap verilemeyeceği görüşündedir. Bu konudaki seçenekleri değerlendiren Arrighi bu güçlerin Doğu Asya kapitalizminin gelişim aşamasını takip ederek tekrar sermaye fazlası üzerinde kontrol kurabilme ihtimallerini olanaklı görmemektedir. Söz konusu sonucu elde etmek için bölgede yatırımların artırılabilceğini ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) tipi örgütlenmelerle ucuz iş gücü sağlanması gibi yöntemlerin araçsallaştırıldığını belirtmektedir. Ancak bu girişimin sonuca ulaşmasının önünde bir engel olduğundan bahsetmektedir. Bu engel, daha önce var olan tarihî ve coğrafi avantajın özellikle Doğu Asya bakımından artık, bir handikap hâline gelmesi ve böylece aralarındaki rekabetin artması olarak dile getirmektedir. Batı açısından en iyi olasılıkta dahi artan küresel rekabet nedeniyle Doğu Asya sermayesinin kârlılığı ve likiditesinin azalması durumuna dikkat çekilmektedir. En kötü ihtimal ise Batı'nın devlet ve savaş meselelerindeki sosyal tutunum açısından yaşayacağı bozulmanın bu güç merkezinin güç kaynaklarını yitirmesine neden olabileceği ileri sürülmektedir.³²¹

Böylece Arrighi'nin teorik yaklaşımında üç ana unsur olduğu söylenebilir. Birinci unsur için Arrighi'nin kapitalizme yönelik genel çerçevesini ortaya koyan ana argümanını³²² ifade etmek gerekir. Arrighi, Marx'ın meta ve değişim konusuyla ilgili olarak öne sürdüğü MCM (Money/Para, Capital/Sermaye, Money/Para) formülü temelinde gerçekleşen sistemik birikim döngülerinin tekrar etmesiyle tanımlanan bir

³²⁰ G. Arrighi, *a.g.e.*, s. 59.

³²¹ G. Arrighi, *a.g.e.*, s. 368.

³²² Bu argümana ilişkin detaylı açıklama için bkz: G. Arrighi, *The Long Twentieth Century*, s. 6.

tarihsel kapitalizm olgusundan söz etmektedir.³²³ Bu nedenle Arrighi'ye göre bazen üretken sermayenin genişlemesinin hâkim faktör olduğu aşamaların yerini hareketli bir niteliğe sahip olan finans kapital tarafından yapılandırılan kapitalist birikim dönemleri almaktadır. Bazen de bu durumun tam tersi gerçekleşmektedir. Arrighi bu bağlamda dört döngü olduğunu düşünmektedir. Birincisi, XV. yüzyıl ile XVI. yüzyılın başları arasındaki Ceneviz-İber dönemini kapsamaktadır. İkincisi, XVI. yüzyılın sonları ile neredeyse XVIII. yüzyılın tamamı arasında gerçekleşen Hollanda döngüsüdür. Üçüncüsü, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar olan dönem ise Britanya döngüsüdür. Dördüncüsü, XIX. yüzyılın sonlarında başlayan ve şu anda devam etmekte olan ABD döngüsü olarak ifade edilebilir (Ayrıca Arrighi şu anki aşamanın finansallaşma aşaması olduğunu düşünmektedir). Görüldüğü gibi bu döngüler (Hollanda, Britanya ve ABD) başlangıç-bitiş noktaları dikkate alındığında birbiriyle örtüşen veya iç içe bulunan bir seyir izlemektedir. Bu şekilde Arrighi, finansal genişleme sırasında kapitalist dünya sisteminin temel bir mekânsal yeniden örgütlenme sürecini yaşadığı çıkarsamasına ulaşmaktadır.³²⁴

İkincisi, Arrighi'nin³²⁵ kapitalizmi teritoryal ve kapitalist mantık çerçevesinde ikili bir ayrıma tabi tuttuğu görülmektedir. Bu noktada bir taraftan sermaye birikimi çerçevesinde kapitalizm olgusu incelenirken, diğer taraftan güç birikimi çerçevesinde teritoryalizm incelenmektedir. Fakat bu şekilde ikili bir ayırım yapılsa da bu olguların birbirleriyle iç içe olduğu düşünülmektedir.

Üçüncüsü, Arrighi'nin kapitalist krizlere ilişkin olarak belirlediği özel bir kavram bulunmaktadır. Bu kapsamda Arrighi'nin Amin, Frank ve Wallerstein ile arasında geçen tartışmada³²⁶ 1970'li yılların başındaki ekonomik kriz ile ABD hegemonyasında yaşanan azalma arasında bir bağ olduğunu öne sürmüştür. Daha sonra Arrighi ABD hegemonyasının krizine³²⁷ dair yaptığı söz konusu tespiti

³²³ Amy Austin-Holmes, Stefan Schmalz, "From Africa to Asia: The Intellectual Trajectory of Giovanni Arrighi", *Journal Für Entwicklungspolitik*, Cilt 27, Sayı 1, 2011, s. 8.

³²⁴ A. Austin-Holmes, S. Schmalz, a.g.m., s. 8-9.

³²⁵ Bkz: G. Arrighi, *The Long Twentieth Century*.

³²⁶ Giovanni Arrighi, Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein (Ed.), "A Crisis of Hegemony", *Dynamics of Global Crisis*, Monthly Review Press/Macmillan, New York/London, 1982, s. 55-108.

³²⁷ Bu konuda Arrighi'nin detaylı analizleri için bkz: Giovanni Arrighi, David Harvey (röportaj), "The Winding Paths of Capital", *New Left Review*, Cilt 56, Sayı 2, 2009, s. 90.

Vietnam Savaşı'nın sonucundaki ABD yenilgisini de eklemiştir. Bu iki gelişmenin önemli göstergeler olduğunu düşünmektedir.³²⁸

Sonuç olarak, Arrighi'nin bazı teorik çıkarımlar ve olgular temelinde Wallerstein ve Amin ile ayrışsa da kapitalizmin geleceğine ilişkin saptamalar konusunda onlarla uzlaşmaya vardığı söylenebilir. Her üç isim de kapitalizmin (dolayısıyla sistemin öncü gücü olan ABD'nin) bir kriz aşaması geçirdiğini tespit etmiştir. Bu nedenle kapitalizmin sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlarla karşılaştığı öne sürülmektedir.

Diğer Dünya Sistemleri teorisyenlerinden oldukça farklı bir duruş sergileyen Andre Gunder Frank ise Wallerstein'in Modern Dünya-Sistem Analizi'ne karşı çıkmaktadır ve bu yaklaşımı ironik bir biçimde Avrupa merkezci şeklinde değerlendirmektedir. Çünkü dünyanın tamamını kapsayan bir hiyerarşi ilişkisi yerine Çin'in merkezde yer aldığı bir merkezler hiyerarşisi temelinde analizini ortaya koymaktadır (kapitalizmin doğduğu dönemlere atfen). Bölge içi ve bölgeler arasında farklılıklar olduğunu kabul etse de bunun tek bir yapı içerisinde merkez-çevre karşıtlığı şeklinde ele alınmasını mümkün görmemektedir. Ayrıca yarı çevre sınıflandırmasına da belirgin olmadığı gerekçesiyle itiraz etmektedir. Frank, dünyada tek bir sistemin geçerli olduğunu iddia etmektedir. Sistemin iş bölümü ekseninde küresel bir dağılımı içeren bir yapıya sahip olduğunu ve dünyanın tamamında geçerli para piyasaları ile de ticari ve mali bağlantıların kurulduğunu savunmaktadır.³²⁹

Bu bağlamda Frank, Asya'nın önemli bölgelerinde XVIII. yüzyılın ortalarında ekonomik gerileme yaşandığı ve bölge nüfusunda bir azalma olduğu iddialarına karşı çıkmaktadır. Frank'ın önerisi ise Kondratiev dalgaları/eğrileridir. Böylece B gerileme evresi çerçevesinde yaşanan bir ekonomik gerileme ile Asya gerilemiş ve bu durum Batı'nın yükselişe geçmesine imkân sağlamıştır. Frank bu durumu Doğu Asya'da yeni sanayileşen ülkelerin durumuna benzetmektedir. Fakat Batı'nın yükselişinin Doğu'nun gerileyişini takip eden sürecin nihai bir sonuç olarak değerlendirilmemesi gerektiği düşüncesindedir. Çünkü Frank, Doğu ve Batı'yı tek bir küresel ekonominin geçerli olduğu bir sistemin parçaları olarak görmektedir.

³²⁸ Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, Verso, London, 2007, s. 178.

³²⁹ Andre Gunder Frank, *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*, çev. Kâmil Kurtul, İmge Kitabevi, 1. Baskı Ankara, 2010, s. 350.

Buna ek olarak yapısal ve dögüsel bağlamda bu parçaların birbirlerini bağlayıcı olduğu argümanını dile getirmektedir.³³⁰

Bu bağlamda Frank'ın eserinde ortaya koyduğu tabloya (1400-1800 dönemi) göre en güçlü aktör Çin iken; en zayıf aktör ise Avrupa'dır. Bu iki aktörün arasında ise Japonya ve Hindistan yer almaktadır.³³¹ Bu nedenle Frank, dünya ekonomisinin 1800'den önce Avrupa merkezinde oluşturulduğu iddiasına veya Avrupa'da doğmuş bir kapitalizm düşüncesine de karşı çıkmaktadır. Frank'a göre dünya ekonomisinde başat güç Asya olmuştur. Avrupalıların ise Kristof Kolomb ve Vasco da Gama gibi kâşiflerle bu Asya merkezli ekonomiye katılmaya çalıştıkları kanısındadır. Bu kapsamda Avrupa'nın ancak XIX. yüzyıl itibariyle dünya ekonomisine eklenilebildiğini savunmaktadır.³³²

Frank, Barry K. Gills ile beraber hazırladığı eserinde dünya sistemi diğer teorisyenlerden farklı bir dünya ekonomi veya dünya politik-ekonomi sistemi çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yüzden 500 yıldır devam eden yapısal durumlar ve süreçler dikkate alınarak aynı sistemden söz edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Buna karşın sistemin dinamikleri gereği birimler arasında sürekli bir rekabet olgusundan bahsedilmektedir. Bu nedenle Frank ve Gills, daima aynı olmadığını kabul etseler de tek bir dünya sistemi olduğu ana argümanını savunmaktadırlar. Bu noktada asıl tartışmanın, sistem ve dünya-sistem kavramları çerçevesinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Onların bakış açısından dünya sistem, içerisinde merkez-çevre (veya hinterland) hiyerarşisinin olduğu ve hiyerarşiye uygun şekilde bölgeler arasında artı değer transferini mümkün kılan bir çeşit iş bölümü olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan Frank ve Gills, kendi bakış açılarından Amin ve Wallerstein'ı Karl Polanyi³³³ ve Moses I. Finley'i³³⁴ izleyerek antik dünyadaki ticaret ve pazar aracılığıyla oluşturulan sermaye birikimine yeterince önem vermedikleri gerekçesiyle eleştirmektedirler. Bunun ise kendileri ile aralarında oluşan farklılığın nedeni olduğunu belirterek Wallerstein'ın ve Amin'in önceki

³³⁰ A. G. Frank, *a.g.e.*, s. 298.

³³¹ A. G. Frank, *a.g.e.*, s. 216.

³³² A. G. Frank, *a.g.e.*, s. 299-300.

³³³ Karl Polanyi'nin görüşleri için bkz: Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston, 2001.

³³⁴ Moses I. Finley'in görüşleri için bkz: Moses I. Finley, *The Ancient Economy*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1999.

toplumların ve ekonomilerin de içerisinde yer aldığı tek bir dünya sistemi analizi yapamadıklarını ifade etmektedirler.³³⁵

Frank ve Gills teorik perspektiflerini şu şekilde savunmaktadırlar: Sistemin doğası ve kuralları birimlerin değişmesi ile değişmemektedir. Ayrıca rekabet tekniklerinin değişmesine karşın temel tekniklerin bir milenyumdur var olması destekleyici argüman olarak sunulmaktadır. Bu çerçevede rekabetçi bir sermaye birikimi sürecinin devam ettiği ve dünya sistemde belirleyici bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle sistemde bazı birimlerin tekelci konumları dâhi değişebilir. Frank ve Gills, böylece sistemdeki kopuşlardan ziyade sürekliliklerin üzerinde durduklarını ifade etmektedirler.³³⁶

Bu noktada Frank (ve Gills) dışındaki teorisyenlerin aktarılan görüşleri ışığında Dünya Sistemleri Analizinin ana argümanının, merkezin çevreyi çeşitli eşitsiz mübadele mekanizmalarını araçsallaştırarak sömürmesi olarak ifade edilebilir. James Petras'ın işaret ettiği üzere Dünya Sistemleri Analizi, emek-değer teorisinin bir yansımasıdır. Bu iki teori arasındaki fark ise eşitsiz mübadele mekanizmasıdır. Yani burada çevre ülkelerdeki artı değerlerin merkez ülkelere aktarılması ele alınmaktadır (başka bir deyişle, devlet içerisinde işçiden kapitaliste giden artı değer transferinin uluslararası sisteme uyarlanması). Bu artı değer transferinin tekelci kapitalizmin sürdürülmesinde ana etken rolünü oynadığı dile getirilmektedir.³³⁷ Dolayısıyla Frank'ın perspektifi ile diğer Dünya Sistemleri teorisyenleri arasında son derece önemli farklılıklar söz konusudur.

Burada Frank'ın (ve Gills'in) tek bir dünya sistem çerçevesinde öne sürdüğü sistemik analizleri hakkında bazı açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında dünyada uzun süredir devam eden ve sistemdeki bütün birimleri ve aktörleri kapsayan bütünleşik bir yapıdan bahsedilmektedir. Fakat bu perspektif ampirik ve ontolojik zemin temelinde test edildiğinde bazı karşı argümanlara ulaşılabilirdiği görülmektedir. Bu nedenle bu argümanlara yer vermek elzemdir. Öncelikle, Wallerstein'ın başlangıcını XVI. ve XVII. yüzyıllar olarak

³³⁵ Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, Andre Gunder Frank, Barry K. Gills (Ed.), *“Rejoinder and Conclusions”, The World System Five hundred years or five thousand?* Routledge, London, New York, 1996, s. 297-298.

³³⁶ A. G. Frank, B. K. Gills, A. G. Frank, B. K. Gills (Ed.), *a.g.e.*, s. 303.

³³⁷ James Petras, “Dependency and World System Theory: A Critique and New Directions”, *Latin American Perspectives*, Cilt 8, Sayı 3, Yaz ve Sonbahar 1981, s. 149.

belirttiği (ticari) kapitalizm ya da Marx'ın görüşlerinden³³⁸ hareketle başlangıç olarak XVIII. yüzyıl olarak tespit edilebilecek (endüstriyel/sanayi) kapitalizm olgusu çok somut ve tutarlı argümanlara dayanmaktadır. Bu nedenle çalışmada da Wallerstein'in ve Marx'ın perspektifi kabul edilerek bu temelde analizler ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Burada söz konusu argümanları kısaca ifade etmek gerekirse şu hususları vurgulamakta fayda vardır:

Birincisi, Antik Çağ'dan günümüze dek teritoryal bağlamda yani mekânsal açıdan bu kadar geniş bir alanda etkili olan ve neredeyse dünyanın tamamına yayılan bir sistem gerçekleşmemiştir. İkincisi, kapitalizmin en önemli özelliklerinden biri olan sermayenin zaman-mekân sınırlamasını aşarak serbest ve hızlı bir şekilde dolaşıma sahip olması göz ardı edilebilecek bir gelişme değildir.³³⁹ Çünkü sermaye ortaya çıkışından beri önce bankacılık ve kredi sistemi, 1945 sonrasında ise bunlara ek olarak IMF-DB-DTÖ gibi sistemik düzeydeki kurumsal mekanizmalar sayesinde çok hızlı bir şekilde bir küresel devrim kapasitesine sahiptir. Böyle bir durum kapitalizm öncesinde görülmemektedir. Üçüncüsü; ulaşım, iletişim ve bilimsel-teknolojik gelişmeler açısından kapitalizm önceki dönemlere göre karşılaştırılamayacak bir üstünlüğe sahiptir. Bu nedenle dünyada Frank'ın eserinde incelediği üzere 500 yıldır ya da 5000 yıldır süregelen tek bir sistem söz konusu değildir. Frank'ın bir diğer argümanı olan Çin ve Doğu merkezli yapı hipotezi ise Çin'in ve Doğu'nun durumu siyasal, ekonomik, askerî, bilimsel-teknolojik gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü ticari kapitalizm ve endüstriyel kapitalizmle başlayan küreselleşme ve tek dünya sistemi süreci önce Avrupa daha sonra ise ABD'nin itici gücü sayesinde gerçekleşebilmiştir.

Bu konuda farklı bir perspektiften Amin'in kapitalizm tahlillerine bakıldığında da kapitalizmin özgünlüğü ve farklılığı çok açık bir şekilde tespit edilebilmektedir. Bu çerçevede Amin kapitalizm açısından Batı tarihinin kronolojik

³³⁸ Bu noktada Marx'ın sanayileşmenin başlangıç noktasının XVI. yüzyıla dayandığı fikrine sahip olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Fakat kapitalist üretime yönelik öncü girişimlerin (sadece sermaye birikimi olmamak üzere) ise Orta Çağ'daki İtalyan şehir devletlerinde görüldüğünü kabul etmektedir (Fernand Braudel, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century II. Cilt The Wheels of Commerce*, çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, London, 1982, s. 239.). Ancak buradaki vurgu ise Marx'ın tam anlamıyla kapitalizmin özgün bir şekilde kendisini tanımlayan özellikleri göstererek sistemi kontrol edebilecek düzeye eriştiği fikrini gündeme getirmektir. Bu yüzden kapitalizm konusundaki tahlillerinde Sanayi Devrimi'nin yaşandığı döneme odaklanmaktadır.

³³⁹ Fernand Braudel de kapitalizmin farklılığını açıklarken bu hususlara değinmektedir. Bkz: F. Braudel, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century I. Cilt*, s. 27; Fernand Braudel, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century III. Cilt The Perspective of the World*, çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, London, 1984, s. 620-622.

sıralaması uyarınca öne çıkan şu üç gelişme üzerinde durmaktadır. Buna göre ilk önemli gelişme, Roma İmparatorluğu'nun kuruluş ve çöküş sürecini içermektedir. Daha sonra Avrupa'da feodalitenin kuruluşu ile devam eden süreç yaşanmıştır. Ardından merkantilizmin ortaya çıkışıyla birlikte mutlakiyetçi rejimlerin çöküşünün gerçekleştiği görülmektedir. Amin bu üç gelişmenin aslında farklı yerler/dönemler açısından benzer eğilimi ortaya koyduğunu öne sürmektedir. Çünkü Amin'e göre Batı'nın kapitalizm öncesindeki sürecini meydana getiren bu gelişmeler diğer bölgeler/zamanlar açısından da gerçekleşen haraççı devletlere dönüşümü simgelemektedir. Amin bu devletlerin en iyi örneği olarak ise Çin'i göstermektedir. Fakat Batı perspektifine göre oluşturulan ve Batı'ya özgü köleci üretim türünün haraççı veya kapitalist üretim biçimlerinden ayrıştığını belirtmektedir. Çünkü köleci üretim tarzının diğerleri gibi evrensel olmadığını; bir başka deyişle, tikel olduğunu savunmaktadır. Ayrıca köleci üretim biçimi Amin'in vurguladığı gibi meta ilişkileriyle sıkı bir bağ kurmuştur. Amin'in öne sürdüğü bir başka husus, feodalizmin haraççı üretim biçiminin ilkel ve eksik bir formu olduğu iddiasıdır.³⁴⁰

Böylece Amin, Roma İmparatorluğu'nun kuruluş ve çöküş sürecini haraççı üretim biçimine geçiş için yapılan ancak olgunlaşmamış bir girişim şeklinde değerlendirmektedir. Amin, bu noktada üretici güçlerin gelişme düzeyinin Roma ölçeğinde bir haraççı merkezileşmeyi gerektirmediğini ifade etmektedir. Bu da söz konusu girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Daha sonra Amin, merkezileşmenin yerine bir feodal parçalanmanın yaşanacağı zorunlu bir geçiş süreci ile karşılaşıldığından söz etmektedir. Merkezileşme ise ilerleyen süreçte daha önce olduğu gibi yine Batı'daki mutlak monarşiler aracılığıyla kurulabilmiştir. Amin bu gelişme sonrasında Batı'daki üretim biçiminin tam haraççı bir modele yaklaştığını düşünmektedir. Buna ek olarak Batı'daki üretici güçlerin gelişmişlik açısından Çin İmparatorluğu'nun bağımlılık modeline bu aşamada ulaşabildiğini düşünmektedir. Amin'e göre Batı'nın Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile yaşadığı süreç ve daha sonra feodalizm döneminde yaşanan geri kalmışlığı aslında Batı'ya tarihsel bir avantaj sunmaktadır. Amin, antik haraççı üretim biçimi ile barbar komünal üretim biçiminin bazı unsurlar temelinde birleştiği kanısındadır. Böylece feodalizmin özgün karakterinin oluştuğunu iddia etmektedir. Bu gelişme Batı'nın kapitalizme geçişini sağlayan esnekliği mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın haraççı üretim

³⁴⁰ Samir Amin, Devrim mi Çöküş mü? "Marx'ın Doğumunun İki Yüzüncü Yılı Vesilesiyle Üretim Biçimleri Arasındaki Geçiş Üzerine Düşünceler", *Monthly Review*, Aralık 2018/7, s. 18.

dönemini tamamlayarak Batı'daki üretici güçlerin geçiş sürecini göreceli olarak daha hızlı tamamlamasını anlaşılır kılan unsur sözü edilen özgün şartlardır. Batı'nın sahip olduğu esnekliğin ve hızın aksine Doğu'daki haraççı üretim biçimleri³⁴¹ daha katı ve yavaş bir şekilde dönüşüme uğramıştır.³⁴²

Böylece Doğu'nun Batı'ya göre neden geri kaldığı anlaşılmaktadır. Aynı koşullar nedeniyle kapitalizm Batı'ya önce Doğu'nun ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşma imkânı sunmuş daha sonra ise Batı'nın Doğu'yu kontrol edebilecek düzeye erişmesini sağlamıştır. Bu nedenle Amin'in belirttiği üzere Doğu, haraççı üretim tarzından kapitalizme geçişi erken dönemde gerçekleştiremediği için daha yavaş bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu da Doğu ve Batı arasında kapitalizmin ortaya çıkardığı gelişme düzeyi farklılığını simgeleyen önemli bir göstergiyi somut olarak açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla aktarılan açıklamalar temelinde Frank'ın belirttiği gibi yaklaşık 5000 yıllık bir dönemi kapsayan tek bir dünya sisteminden söz etmek mümkün değildir. Bu sonuca ulaşmasındaki ana faktörler ise şu şekilde belirtilebilir: Frank, dünya sistem çerçevesindeki çalışmalarında benzerliklere odaklanmakta ve kendi teorik pozisyonunu besleyen argümanları dar çerçevede yorumlamaktadır. Böylece sistemdeki yapısal değişim süreçlerinin göz ardı edilmesi sosyal olguların daima değişim-dönüşüm içerisinde tezahür ettiği gerçeğini göz ardı etmektedir. Çünkü perspektifi benzerlikleri ve süreklilikleri vurgulamaktadır. Ancak bu perspektif değişimin ve farklılıkların tespit edilmesini engellemektedir.

1.2.3. Dünya Sistemleri Analizinin Güç Perspektifinden BM

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Dünya Sistemleri Analizinin köklerini oluşturan iki ana teoriye yer verilerek teorinin azami düzeyde açıklanması ve çalışmaya teorik zemin oluşturması için çaba gösterilmiştir. Bu nedenle önce Marksizm güç kavramı kapsamında ele alınmıştır. Daha sonra ise Bağımlılık Teorisinin güç kavramı bağlamında incelenebilecek analizlerine ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bunun ardından Dünya Sistemleri Analizi, çalışmanın kapsamına ve içeriğine uygun olarak teorinin öne çıkan isimlerinin görüşleri eşliğinde incelenmiştir. Bu aşamada ise genel olarak BM örgütü ve özel olarak ise örgütün en önemli organı olan BM Güvenlik Konseyi özelinde yapılacak

³⁴¹ Amin, Bizans, Arap ve Osmanlı gibi Doğu tipi örneklerde ise “kurulmak istenen haraççı merkezileşme sistemleri üretken güçlerin ulaştığı seviyenin çok ötesinde” olması nedeniyle kapitalizme geçişin sağlanamadığını düşünmektedir (S. Amin, “Devrim mi Çöküş mü?”, s. 19).

³⁴² S. Amin, “Devrim mi Çöküş mü?”, s. 18.

analizler için öncelikle Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde ele alınan değerlendirmelerin bütüncül bir perspektiften incelenmesi gerekmektedir.

Dünya Sistemleri Analizi için siyasal ve grup çatışmalarını iktisadi alan ve sınıf mücadelesi temelinde analiz ettiği söylenebilir. Ancak Klasik/Ortodoks Marksizmde yerel sınıfsal yapı ve yerel sınıfsal mücadele ekseninde bir yaklaşım söz konusu iken; buna karşın modern dünya-sistem uluslararası düzeye vurgu yaparak bu alandaki hiyerarşi olgusunu ve devletleri öne çıkarmaktadır. Öte yandan modern dünya-sistem kapitalizmin küresel boyutuna dikkat çekmekte ve Klasik Marksizmin uluslararası ekonomide dengesiz bile olsa gelişme imkânı bulunduğu varsayımına karşı çıkmaktadır. Çünkü tespitleri merkez-çevre temelinde olduğu için böyle bir varsayıma katılmaları mümkün değildir. Bu nedenle geri kalmışlığın nedeni, sistemik bir durumdur. Ayrıca Klasik Marksizm kapitalizmin dünyanın gelişmesini sağladığını ileri sürerken; Dünya Sistemleri Analizi kapitalizmin az gelişmiş ülkelerin daha da gerilemesine neden olduğunu ileri sürmektedir.³⁴³

Bu noktada merkez-çevre analizi ekseninde bir değerlendirme yapıldığında merkez ülkelerin sınıfsal yapı ve devlet yapısı bakımından kendi içlerindeki farklılıkları bu ülkelerin dünya kapitalist sisteminde alacakları veya aldıkları konumu belirlediği görülmektedir. Ayrıca merkez ülkelerin üretici güçlerindeki gelişmeler ve emperyal devlet örgütlenmesindeki değişimler de bu kapsamda üzerinde durulması gereken önemli etmenlerdir. Bu etmenler hegemonya koşullarını da etkilemektedir. Bunun dışında bütün merkez ülkelerdeki sınıfsal yapı/oluşum farklılıkları, kapitalist ülkeler arasındaki sınıf ittifaklarının sosyal oluşumlarını anlamlandırabilmek açısından göz ardı edilmemelidir. Fakat burada belirtmek gerekir ki teorideki merkez-çevre/metropol-uydu ilişkisi şeklindeki formülasyon tarihsel gelişimin açıklanmasını sağlayan özel ilişkileri ve süreçleri analiz dışında tutmaktadır. Yani sosyal sistemler arasındaki dış ilişkilere atfedilen merkezî önem bazı eksikliklere neden olmaktadır. Örneğin; gelişen sermaye hareketleri arasındaki farklılıklar, belirli sermaye türlerinin yapısı, belirli sınıf ilişkileri ve sermaye-emek çatışması bu tip bir bakış açısıyla değerlendirilemez.³⁴⁴

Dünya Sistemleri Analizinin eksikliklerine ilişkin belirtilen hususların teorinin gücünü azaltmadığını vurgulamakta fayda vardır. Teorinin bazı unsurları ve

³⁴³ R. Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, s. 90-91.

³⁴⁴ J. Petras, a.g.m., s. 150.

gelişmeleri yeterince açıklayamadığı argümanı aslında genel olarak teoriler açısından ele alınabilecek bir sorunsaldır. Çünkü her teori kendisine belirli araştırma soruları ekseninde ve savunduğu ana argümanlar çerçevesinde bir odak noktası belirleyerek ilgi alanı içerisindeki konuları tahlil etmektedir. Dolayısıyla bazı kavramları ve olguları incelerken uygun teorik ve kavramsal çerçeveyi sunan bir teori başka konularda aynı şekilde açıklayıcı olamayabilir. Bu bağlamda Dünya Sistemleri Analizinin bazı eksik ya da zayıf yönleri olsa da özellikle devletler arası ilişkileri ve güç olgusunu analiz ederken sınıfsal bir perspektif sunabilmek açısından gerekli teorik ve kavramsal içeriğe sahiptir.

Dünya Sistemleri Analizi açısından üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da klasik anlamda Realistlerin yaptığı şekilde güçlü/zayıf devlet temelinde bir güç analize yer verilmemesine ilişkindir. Örneğin; Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein'in ABD hegemonyasına karşı sistem karşıtı muhalefetin Doğu ve Güney şeklinde adlandırılan bölgeler olduğu tespiti bu kapsamda farklı bir güç analizine imkân sunmaktadır. Bu analize göre ilk olarak, 1945-65 arasında esas ağırlığın Doğu'da olduğunu; ancak 1968 sonrasında Güney'in öne çıktığını belirtmektedirler.³⁴⁵ Yine bu kapsamda Dünya Sistemleri Analizinin ana kavramsal araçlarından biri olan merkez-çevre yaklaşımı da güç olgusunu farklı bir perspektiften ele almaktadır. Böylece sınıfsal perspektif ve uluslararası düzey dikkate alınarak bir güç değerlendirmesi yapılmaktadır. Ayrıca teori; Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler gibi farklı disiplinlerden beslenerek özgün bir güç perspektifi ortaya koymaktadır. Örneğin, Wallerstein'in devlet içerisinde incelenen orta sınıf³⁴⁶ olgusunu yarı çevre şeklinde dönüştürerek uluslararası alana taşınması bu bakımdan önemli bir gösterge olarak ele alınabilir.

Bu noktada aktarılan hususları dikkate alarak Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden özel olarak güç olgusu ve BM Güvenlik Konseyi hakkında bazı çıkarsamalara ulaşmak mümkündür. Bu çerçevede birkaç önemli noktayı özel olarak vurgulamak gerekmektedir. Öncelikle, çalışma kapsamında teorisyenler içerisinde Wallerstein'in ve Amin'in görüşleri çerçevesinde bir perspektif oluşturulmaktadır. Ayrıca bu çerçeveye yine teori kapsamında çalışmanın ana sorunsalları ekseninde özgün katkılar yapılarak hem güç olgusuna hem de BM Güvenlik Konseyi'ne ilişkin

³⁴⁵ Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, çev. Cüneyt Kanat, Bülent Somay, Semih Sökmen, Metis Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2015, s. 131.

³⁴⁶ Bkz: E. Aktoprak, a.g.m., s. 39.

olarak değerlendirmeler yapılacaktır. Söz konusu teorik çerçeveyi Şu Şekilde özetlemek mümkündür:

Uluslararası sistem, tıpkı proleterya-kapitalist ilişkisinde olduğu gibi bir güç ilişkisi temelinde Şekillenmiştir. Çünkü devlet içerisinde üretim araçlarının sahibi konumundaki kapitalistler, ekonomik yapıyı ve bu ekonomik yapı temelindeki siyasi organizmayı (devleti) kontrol etmektedir. Bu yapıda proleterya, sermayeyi elinde bulunduran ve dolayısıyla üretim araçlarına sahip olan kapitalistler için emek gücünü bir değer üzerinden satmak zorundadır. Böylece kapitalistler, proleterya üzerinde hâkimiyet kurmaktadır.

Devlet içerisinde var olan bu güç ilişkisi, devletler arası ilişkiler açısından da geçerlilik taşımaktadır. Bu defa küresel düzeyde üretim ve ticaret gibi ekonomik unsurlar göz önüne alındığında merkez ve çevre ülkeler arasında çok açık bir Şekilde eşitsiz ve bağımlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Wallerstein'in belirttiği üzere merkez, sistemde üretilen kârın ve artı değerin toplandığı yer olurken; çevre ise artı değeri ve kârı yitiren bölgedir. Böylece merkez, sermayenin kendisinde yoğunlaşmasını sağlayarak üretim koşullarını geliştirmekte ve çevre ile merkez arasındaki mesafe açılmaktadır. Wallerstein, merkez ve çevre arasında ayrıca yarı çevre konumunda olan ülkeler/bölgeler olduğunu tespit etmiştir. Bu ülkeler/bölgeler çevreye göre siyasal ve ekonomik açıdan daha gelişmiş bir yapıya sahiptir; ancak merkez konumuna ulaŐacak kapasiteye sahip değildir. Dolayısıyla yarı çevre, merkezin sahip olduğu araçlara ve kontrol imkânına sahip olamadığı için sistemik düzeyde ortaya çıkan sonucu etkileyememektedir. Bu durumda tıpkı devletler içerisinde olan güç ilişkisine benzer Şekilde bir güç olgusuyla karşılaşılmaktadır. Fakat son dönemde yarı çevre hakkında yükselen güçler kavramı çerçevesinde bazı argümanlar ileri sürülmektedir. Bu ülkelerin merkez statüsüne yükselebilecekleri dâhi iddia edilmektedir. Bu bakımdan bazı açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Son dönemde bazı araştırmacılar tarafından yükselen güçler Şeklinde yeni bir güç kategorisi olduğundan bahsedilmektedir. BRICS ülkeleri adıyla anılan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ile Endonezya, Türkiye ve Meksika gibi ülkeler “yükselen güçler” ya da “yeni güçler” Şeklinde adlandırılmaktadır. Böylece yeni bir güç kategorisi elde edilmektedir. Sözü edilen ülkeler hızlı ekonomik büyüme oranlarıyla ve siyasal ve kültürel açıdan artan etkileriyle öne çıkmaktadır. Yükselen güçler uluslararası kurumlarda seslerini yükselterek ve bölgesel organizasyonlarla

bağlarını güçlendirerek uluslararası sistemde etkili olma çabası içerisindedirler. Teritoryal büyüklük ve ekonomik durumları açısından Çin ve Hindistan son dönemde öne çıkmaktadır. Yükselen güç statüsündeki ülkeler bölgesel lider olarak da tanımlanabilir. Bu yüzden jeopolitik açıdan içinde bulunulan bölgenin öneminin artması bölgesel lider ülke pozisyonunu elde etmek ve/veya yükselen güç olmak için kayda değer bir göstergedir. Bu nedenle her ülkenin kendi bölgesiyle etkileşime girmesi önemlidir.³⁴⁷ Fakat sistemik bağlamda analiz yapıldığında yükselen güçler kavramının pek çok açıdan işlevsel bir kavramsal araç olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yüzden kavram sistem düzeyinde ayrıca analiz edilmelidir.

Bu noktada öncelikle merkezin ve merkezi destekleyen kurumsal mekanizmaların önceki dönemlere göre bir ivme kaybı yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Böylece merkezin dünya ekonomisini düzenleme konusunda sorun yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu aşamada yeni güçlerin öne çıktığı ileri sürülmektedir. Fakat söz konusu yeni güçlerin şu an için sistemi değiştirebilecek kapasitede olmadıkları görülmektedir. Öte yandan bu durum bir geçiş aşaması şeklinde de yorumlanabilir. Burada ayrıca yeni güçler bağlamında devlet kapitalizmi meselesine de değinilmelidir. Çünkü yükselen güçler içerisinde devlet kapitalizmini benimseyen ülkelerin (*Çin ve Rusya*)³⁴⁸ olduğu bilinmektedir. Bu ülkeler ticaret, sermaye, hizmet akışı, küresel düzeyde iş gücü dolaşımı gibi alanlarda düzenleme girişimlerinde bulunmaktadır.³⁴⁹

Bir başka deyişle, mevcut durum II. Dünya Savaşı sonrasında kurgulanan düzenin krize girmesi şeklinde değerlendirilebilir. IMF, DB ve DTÖ gibi sistem açısından önemli rolleri olan kurumların karşılaştığı sorunlar da bu açıdan önemli bir göstergedir. Ancak bu duruma karşılık olarak bazı hamleler görülmektedir. Örneğin, G-20'nin güçlendirilmesi adına yürütülen çabalar bu bakımdan dikkate alınması gereken bir gelişmedir. Aynı şekilde genel olarak BM ve özel olarak BM Güvenlik Konseyi hakkında gündeme gelen reform önerileri öne çıkan bir başka önemli gelişme olarak not edilmelidir. Şüphesiz geçiş aşaması olarak değerlendirilen yeni dönemde G-7'nin, Rusya ve Üçüncü Dünya içerisinden gelen yükselen güçler konusunda bir açılım yapması da göz ardı edilmemesi gereken önemli bir gelişmedir.

³⁴⁷ Pınar Tank, "The Concept of "Rising Powers", *NOREF Policy Brief*, Haziran 2012, s. 1,3.

³⁴⁸ Vurgu bana aittir.

³⁴⁹ Theotônio dos Santos, "Globalization, Emerging Powers, and the Future of Capitalism", *Latin American Perspectives*, Cilt 38, Sayı 2, 2011, s. 45.

BRICS³⁵⁰ ülkelerinin uluslararası finans bağlamında kabul görmeleri ise yeni döneme veya değişen düzene adapte olabilmek için realist bir vizyona gereksinim duyulmasından kaynaklanmaktadır.³⁵¹

Bu noktada genel olarak yükselen güçler için merkez ülkelerin sahip olduğu sistemik kontrol araçlarına (IMF ve DTÖ gibi) sahip olmadıklarını ve sistemi değiştirecek ya da dönüştürecek kapasiteye (siyasal, ekonomik ve askerî kapasite/yetenek bakımından) ulaşamadıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca yükselen güçler kavramı söz konusu ülkeleri nitelendirmek açısından yanlış sonuçlara ve çıkarımlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Bu ülkeler siyasal, ekonomik ve askerî güçleri temelinde analiz edildiklerinde yükselen güçler sınıflandırması altında aynı kategori içerisinde yer almaları sorunlu bir bakış açısıdır. Örneğin, Çin'in ve Brezilya'nın pek çok açıdan aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu iki ülkenin de yükselen güçler olarak sınıflandırılmaları doğru bir bakış açısı değildir.³⁵²

Bunun dışında yükselen güçlerin sadece ekonomi odaklı olarak analiz edilmesi de eksik ve yanıltıcı sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Çünkü doğru sonuçlara ulaşabilmek için siyasal, ekonomik, askerî ve sistemik unsurların bütüncül bir şekilde ele alınarak analiz edilmesi son derece önemlidir. Bu nedenle yükselen güçlerin Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde sınıflandırılmaları daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır. Bu bağlamda söz konusu argümanı test etmek adına örneğin; Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye gibi ülkelerin durumları incelenebilir. Dünya Sistemleri Analizi açısından bu ülkelerin tipik birer yarı çevre ülkeler oldukları görülmektedir. Ancak Rusya'nın ve Çin'in durumu ise daha farklıdır. Bu yüzden bu ülkeler hakkında bazı gerekli açıklamaların sunulması elzemdir.

Öncelikle, hatırlanacağı üzere Wallerstein, merkez-çevre analizine yarı çevre kategorisini eklemiştir. Çünkü yarı çevre grubu çevre ülkelerden farklı olarak belirli ölçüde siyasal ve ekonomik yönden gelişme göstermiş ve artık bu ülkelerin çevre

³⁵⁰ Dos Santos'un çalışmasında BRIC ifadesi geçmektedir. Çünkü Güney Afrika, henüz çalışmanın hazırlandığı dönemde (ilk versiyonu online olarak Aralık 2010'da yayımlanmıştır) BRIC üyesi değildir. Güney Afrika 2011 yılında üye olmuştur. Bu nedenle BRIC ifadesi *S* (South Africa) italik olmak üzere BRICS şeklinde ifade edilmiştir.

³⁵¹ T. d. Santos, "Globalization, Emerging Powers, and the Future of Capitalism", s. 46.

³⁵² Bu tez çalışmasında yükselen güçler hakkındaki analizler öncelikle şu çalışmada detaylı olarak ele alınmıştır: Ege Demirel, "Yükselen Güçler Miti: Brezilya Örneği", *3. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi*, 12-13 Eylül 2019, Trabzon, <https://ircongress.org/tr/pol-ir2019-kongre-tam-metin-kitabi> (Ayrıca bu bildiride incelenen yarı merkez kavramı da ilk olarak bu çalışmada öne sürülmüştür. Ancak bu tez çalışmasında yarı merkeze dair ulaşılan yeni bulgular/analizler de eklenmiştir.)

lkeler grubundan ayrıştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Wallerstein, yarı çevrenin dünya ekonomide önemli roller üstlenebilen siyasal/ekonomik bir unsur olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle yarı çevre kategorisine ihtiyaç duyulduğu iddia edilmektedir. Buradan hareketle Rusya ve Çin için de benzer bir mantık çerçevesinde yarı merkez³⁵³ kategorisinin gündeme getirilmesi mümkündür. Zira Rusya ve Çin yarı çevre ülkelerden ziyade daha çok merkez grubuna yakın konumdadır. Bu nedenle her iki ülkeyi de yarı çevre sınıflandırması altında incelemek yanıltıcı sonuçlara ulaştıracaktır. Ayrıca merkez gibi hareket eden Çin'in ve Rusya'nın doğal olarak BM Güvenlik Konseyi açısından da politikalarının ve eylemlerinin yansımaları görülmektedir. Yani ABD, Birleşik Krallık ve Fransa için söz konusu olduğu gibi Çin ve Rusya açısından da uluslararası güvenlik ve barış meseleleri jeopolitik ve jeoekonomik perspektiften ele alınmaktadır. Bu durum ise merkezin çevreyi denetlemesine imkân sunan önemli bir araç işlevi görmektedir. Fakat Rusya ve Çin için yarı merkez tabirinin kullanılmasının gerekçelerini ifade etmek gerekir. Şu genel özellikler etrafında her iki ülkenin merkeze yakın konumları ifade edilebilir:

1- Rusya ve Çin, yarı çevrenin elinde olmayan; ancak merkezin sahip olduğu daimî üyelik ve veto gücüne sahiptir.

2- Rusya ve Çin, merkez grubunda olduğu gibi nükleer güce sahiptir. Bu lkeler nükleer oligopol içerisinde yer alarak yarı çevre ülkelerden ayrılmaktadır. Hindistan gibi bazı ülkeler de nükleer silahlara sahiptir. Ancak BM ve uluslararası hukuk bağlamında daimî üyeler dışındaki hiçbir ülkenin nükleer faaliyetleri yasal statüye sahip değildir. Ayrıca daimî üyeler nükleer güç bakımından Hindistan ve gibi ülkelere bariz üstünlük sağlamaktadır.

3- Rusya ve Çin, üçlünün etken olduğu merkez kapitalizmi yerine bir alternatif sunarak devlet kapitalizmini uygulamaktadır. Bu durum ise bu devletlerin çevre/yarı çevre için farklı bir merkez yaratma potansiyellerini göstermektedir.

4- Rusya ve Çin merkezin liberal demokrasi modeline karşı alternatif siyasal yönetim tarzlarını temsil etmektedir. Çin, Mao sonrasında piyasa sosyalizmi odağında kapitalizmle uyumlu olan revize edilmiş yeni bir sosyalist modeli

³⁵³ Ayrıca bu noktada belirtmek gerekir ki yarı merkez kavramı hakkında Dünya Sistemleri Analizinin önde gelen isimlerinden birisi olan Profesör Christopher Chase-Dunn ile mail aracılığıyla bir görüşme yapılmıştır. Görüşmede tez çalışmasında yarı merkez konusunda sunulan argümanlar paylaşılmıştır. Profesör Chase-Dunn ise bu kavramın kullanılabilceği konusunda onay vermiştir.

benimserken Rusya ise egemen demokrasi³⁵⁴ terimiyle ifade ettiği bir siyasal modeli benimsemektedir. Böylece siyasal alanda da Rusya ve Çin merkez karşısında alternatif bir model sunmaktadır.

5- Rusya ve Çin önemli bölgesel güçlerdir. Bu ülkelerin yakın çevrelerinde artan etkinlikleri daha bağımsız hareket kabiliyetine sahip olmalarına olanak sunmaktadır. Rusya özellikle son 20 yılda artan askerî gücü ve somut olarak sahada kazandığı başarılarla (2008 Gürcistan, 2014 Kırım, 2015'ten beri Suriye) öne çıkarken; Çin ise ekonomi ve bilimsel-teknolojik alanda ABD ile rekabet edecek düzeye gelerek hem bölgesel hem de küresel düzeyde etkinliğini ortaya koymuştur.

6- Rusya ve Çin uzay çalışmaları konusunda da merkez kapitalist ülkelerle rekabet içerisinde. Hem Rusya'nın hem de Çin'in uzay çalışmaları ile ilgili olarak merkez ülkelerde olduğu gibi önemli yatırımlar yaptıkları bilinmektedir.

7- Rusya ve Çin medya ve haber kaynakları alanında da merkezle rekabet hâlinindedir. ABD: Associated Press (AP), Cable News Network (CNN), Voice of America (VOA), New York Times; Birleşik Krallık: British Broadcasting Corporation (BBC), Reuters, The Guardian; Fransa: Agence France-Press (AFP), Le Monde; Almanya: Deutsche Welle (DW), Der Spiegel gibi önde gelen merkez kapitalist ülkelerin medya kuruluşlarına ve gazetelerine karşı Rusya: Russia Today (RT), Sputnik, Telegrafne Agentsva Sovyetskova Soyuzu (TASS) ve Çin: China Xinhua News Agency, China News, People's Daily rekabet hâlinindedir. Böylece yarı merkez, merkeze karşı medya ve haber kaynakları alanında da rekabet etmeye çalışarak perspektifini uluslararası düzeyde etkili olmak için yansıtmaya çalışmaktadır. Günümüzde medya ve haber kaynakları yumuşak güç bakımından oldukça önemlidir. Özellikle uluslararası toplumda argümanların geçerlilik kazanması için yararlanılan önemli bir araç olarak medya ve haber kaynaklarının önemi inkâr edilemez. Dolayısıyla Rusya'nın ve Çin'in bu alandaki etkili olma çabaları merkeze yakın olan konumlarına işaret eden bir diğer göstergedir.

Bu ülkelerin merkez olarak sınıflandırılmalarını engelleyen bazı durumlardan da söz edilmelidir:

³⁵⁴ Bu kavram Rusya'nın perspektifine göre istikrar ve düzeni temel alan ve geleneksel değerlere saygı duyan bir demokrasi anlayışına işaret etmektedir (Bkz: Fatma Aslı Kelkitli, "Rusya'nın Egemen Demokrasi Modelinin Orta Asya Devletleri Üzerindeki Etkisinin Analizi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Eylül 2018, s. 170). Ayrıca bkz: Vladislav Surkov, "Commentaries on the Discussion of 'Paragraphs pro Sovereign Democracy'", *Russian Studies in Philosophy*, Cilt 47, Sayı 4, 2009, s. 85-96.

1- Rusya'nın ekonomik açıdan henüz merkezle rekabet edebilecek yeterli düzeye ulaşmadığını belirtmek gerekir.

2- Çin'in ise ekonomik alandaki etkinliğine rağmen askerî alandaki kapasitesini ve yeteneklerini artırarak NATO ve ABD karşısında daha etkili bir pozisyonda yer alması gerekmektedir.

3- Her iki ülke de merkezin sahip olduğu ekonomik ve askerî kurumsal kontrol mekanizmalarına sahip değildir. Yani IMF, DB, DTÖ ve NATO karşısında henüz Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Bağımsız Devletler Birliği (BDT), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi mekanizmalar rekabet edebilecek düzeye ulaşmamıştır.

4- Rusya ve Çin arasında son dönemde görülen yakınlaşmaya ve iş birliğine karşın aynı zamanda rekabet durumunun da söz konusu olmasının her iki ülkenin merkez potansiyeline engel oluşturduğu ifade edilmelidir.

Değinilen gelişmeler ve unsurlar temelinde Çin'in ve Rusya'nın yarı merkez ülke statüsü ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak yarı merkez statüsünü daha iyi açıklayabilmek adına bazı önemli göstergelere ilişkin sayısal verileri sunmak yerinde olacaktır. Bu kapsamda her iki ülkenin —ülkelerin güç indeksini ölçerken de kullanılan— ithalat-ihracat verileri, gayri safi yurt içi hasıla verileri, nüfus değerleri, coğrafi büyüklükleri, doğal kaynak rezervleri ve askerî güç kapasitelerine ilişkin olarak öne çıkan bazı bilgilere değinilmelidir.

Ekonomik göstergeler açısından ilk olarak, gayri safi yurt içi hasıla tutarlarına bakıldığında 2019 yılı verilerine göre Çin, 15.27 trilyon dolar ile dünyada 2.'dir (1. ABD-22.32 trilyon dolar, 3. Japonya-5.41 trilyon dolar). Rusya ise 1.66 trilyon dolarla 11. sıradadır.³⁵⁵ Öte yandan yine 2019 verileri ışığında ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır: Çin 2216 milyar dolar ile dünyada ihracat sıralamasında lider konumdadır (2. ABD-1553 milyar dolar). 1740 milyar dolarlık ithalat miktarı ile 2. sıradadır. (1. ABD-2361 milyar dolar, 3. Almanya-1135 milyar dolar). Diğer yarı merkez ülke olan Rusya'nın ihracat ve

³⁵⁵ IMF, "IMF Data Mapper World Economic Outlook (October 2019) GDP Current Prices", <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/CHN> (Erişim Tarihi:11.04.2020).

ithalat verileri ise şu şekildedir: 353 milyar dolar ihracat miktarı (14.) ve 238 milyar dolar ithalat miktarı (19.) söz konusudur.³⁵⁶

Ekonomik göstergelerin ardından ikinci olarak askerî güç konusundaki tabloya değinilmelidir. Bu konuda şu önemli verilere ulaşılmaktadır: Rusya, askerî güç indeksine göre dünyada ABD'den (0,0606) sonra 0,0681 puan ile 2. sıradadır (0,0000: kusursuz oran/en iyi puan).³⁵⁷ Rusya'nın aktif askerî personel sayısı 1.013.628'dir (5.) ve hava kuvvetlerinin güç indeksinde 4163 puanla 2. sırada yer almaktadır. Kara kuvvetlerine bakıldığında Rusya'nın 12950 tank (1.), 3860 roketatar (1.), 27.038 zırhlı araç (3.), 6083 Kundağı Motorlu Topçu Sistemi (1.) ve 4465 çekili topçu (1.) askerî envantere kayıtlıdır. Deniz gücü indeksinde ise Rusya 603 puanla 3. sıradadır (1. KDHC, 4. ABD).³⁵⁸ Çin ise askerî güç indeksine göre 0,0691 puan ile 3. sıradadır (4. Hindistan 0,0953).³⁵⁹ Aktif personel sayısı 2.183.000'dir (1.). Hava kuvvetlerinin güç indeksinde 3210 puanla 3. sırada bulunmaktadır. Kara kuvvetleri konusundaki askerî teçhizatları: 3500 tank (7.), 2650 roketatar (2.), 33.000 zırhlı araç (2.), 3800 Kundağı Motorlu Topçu Sistemi (2.) ve 3600 çekili topçu (4.) şeklindedir. Deniz gücü indeksinde 777 puanla 2. sıradadır.³⁶⁰

Son olarak, Rusya ve Çin hakkında nüfus, coğrafi büyüklük ve doğal kaynaklar konusundaki bilgilere yer vermek gerekir. Yüzölçümüne bakıldığında Rusya, 17.098.242 km²'lik alanla dünyada 1. sırada yer almaktadır. Nüfus konusunda 142.122.776 kişi nüfus sayısı ile 9. sıradadır. Doğal kaynaklar konusunda ise Rusya'nın 80.000.000.000 varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır (8.). 10.580.000 varil petrol üretimi/günlük (1.) ve 3.225.000 varil petrol tüketimi/günlük (5.) yapılmaktadır.³⁶¹ Rusya petrol dışında önemli ve stratejik bir diğer doğal kaynak

³⁵⁶ Bkz: indexmundi, "Country Comparison Exports TOP 100", <https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=100&v=85&l=en> (Erişim Tarihi: 11.04.2020). Ayrıca indexmundi, verilerin aksi belirtilmedikçe CIA Factbook 1 Ocak 2019 verileri ışığında hazırladığını belirtmektedir.

³⁵⁷ Bkz: GlobalFirePower, "2020 Military Strength Ranking", <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

³⁵⁸ Bkz: GlobalFirePower, "Russia Military Strength (2020)", https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

³⁵⁹ Bkz: GlobalFirePower, "2020 Military Strength Ranking", <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

³⁶⁰ Bkz: GlobalFirePower, "China Military Strength (2020)", https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china (Erişim Tarihi: 11.04.2020). Bu veriler 2020 yılına aittir.

³⁶¹ Bkz: "GlobalFirePower, Russia Military Strength (2020)", https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

olan doğal gazı da sahiptir. Bu alanda Rusya dünyada rezerv bakımından lider konumdadır.³⁶² Çin ise yüzölçümü açısından 9.596.961 km²'lik alanla 4. sırada yer alırken, nüfus konusunda ise 1.384.688.986 kişilik nüfusla 1. sıradadır. Öte yandan Çin 25.620.000.000 varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir (13.). Ayrıca Çin tarafından 838.000 varil petrol üretimi/günlük (7.) ve 13.500.000 varil petrol tüketimi/günlük (2.) yapılmaktadır.³⁶³

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Rusya ve Çin yarı çevreden daha ziyade merkeze yakın konumdadır. Bu anlamda değinilen ekonomik, askerî ve beşerî göstergelerin işaret ettiği üzere pek çok alanda Rusya ve Çin önde gelmektedir. Bu hususlara ek olarak bu ülkelerin en gelişmiş 20 ekonominin oluşturduğu G-20 üyesi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ayrıca Kırım meselesi nedeniyle üyeliği dondurulan Rusya bir G-8 üyesidir (daha önce G-7). Son olarak Rusya ve Çin'in içerisinde olduğu BRICS oluşumu da ekonomi politik açıdan önemli bir girişimdir.

Bilindiği gibi ABD, Fransa ve Birleşik Krallık Dünya Sistemleri Analizi teorisyenleri tarafından tespit edildiği üzere merkez ülkelerdir. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın kapitalizme eklenme süreci ve devlet kapitalizmini benimsemesi ve Çin'in Deng Xiaoping dönemiyle başlayan süreçte kapitalizmle uzlaşmaya çalışmasından (örneğin, DTÖ üyeliği) ve aynı şekilde devlet kapitalizmini seçmesinden sonra artık, yeni bir kategoriye ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla yukarıda bazı temel özellikler ve sayısal veriler çerçevesinde tespit edildiği üzere Rusya ve Çin hakkında da merkez-çevre perspektifinden değerlendirme yapılması elzemdir. Bu ülkeler yarı merkez olarak nitelendirilmiştir. Böylece çalışmada BM Güvenlik Konseyi'nin bütüncül olarak merkez şeklinde ele alınması uygun görülmüştür. Çünkü BM Güvenlik Konseyi merkezin çevreyi kontrol etmesinde, denetlemesinde ve merkezin uluslararası sistemdeki etkinliğini artırabilmesinde araç işlevi görmektedir. Söz konusu işlevin nasıl gerçekleştiği 3. Bölümde ve 4. Bölümde somut örnek olaylar ve göstergeler ışığında ortaya koyulacaktır. Fakat bu bölümlere geçmeden önce güç kavramının detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü söz konusu bölümlerde güç kavramı anahtar kavram olarak işlev görecektir.

³⁶² Bkz: The Gas Exporting Countries Forum (GECF), "Russia (member)", <https://www.gecf.org/countries/russia> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

³⁶³ Bkz: GlobalFirePower, "China Military Strength (2020)", https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china(Erişim Tarihi: 11.04.2020).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI

Güç kavramı ve güç olgusu hakkında hem Uluslararası İlişkiler disiplinde hem de genel olarak sosyal bilimlerde farklı perspektiflerden ve teorik çerçevelerden hareketle birçok tanım ve değerlendirme yapılmıştır. Birinci Bölüm içerisinde çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Realizmin ve Marksist yaklaşımların (Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemleri Analizi) güç kavramına yönelik analizleri tartışılmış ve incelemiştir. Bu bölümde ise odak noktası güç kavramı olacaktır. Birinci bölümde bahsi geçen teorilerin güce yönelik yaklaşımları ve önermeleri irdelenmiştir. Fakat bu bölümde güç kavramı kavramsal bir araç olarak uluslararası ilişkiler açısından tartışılacaktır. Bunu yaparken bazı Uluslararası İlişkiler teorilerinden ve bazı sosyal bilim disiplinlerinin teorik ve kavramsal içeriklerinden çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarını da dikkate alarak yararlanılacaktır. Böylece güç kavramının daha iyi anlaşılması ve çalışmanın Üçüncü Bölümü olan Birleşmiş Milletler Örgütü ve Dördüncü Bölümü olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi için gerekli kavramsal zemin elde edilmeye çalışılacaktır.

Söz konusu tanım ve değerlendirmeleri dört ana başlık içerisinde analiz etmek mümkündür. İlk olarak, gücü kapasite veya yetenek çerçevesinde inceleyen görüşler bulunmaktadır. İkincisi, gücü ilişki unsuru şeklinde inceleyen yaklaşımdan söz edilebilir. Üçüncüsü, gücü çok boyutlu bir perspektiften ele alan teorik ve kavramsal görüşlerden bahsedilebilir. Dördüncüsü, gücü sistemik düzeyde analiz eden yaklaşımlar bulunmaktadır.

2.1. Kapasite veya Yetenek Çerçevesinde Güç

Gücü kapasite veya yetenek bağlamında açıklayan pek çok düşünür ve bilim insanı bulunmaktadır. Bu perspektifi aktarabilmek adına öne çıkan birkaç isim üzerinden genel bir tablo ortaya koymak mümkündür. Bu kapsamda Sun Zi (Sun Tzu) güç hakkında değerlendirme yapan ilk isimlerden birisidir. Sun Zi, Savaş Sanatı eserinde güç ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır:

Güçlü bir hükümdarın ordusu büyük bir ülkeye [beyliğe] saldırıyorsa [düşmanın] kuvvetlerini zamanında toplamasına ve birleştirmesine, [onları korkutarak] müttefiklerinin ona destek olmasına izin vermez. Bu nedenle [böyle bir ülke] başka bir ülke [beylik] ile

ittifak yapmaya ihtiyaç duymaz ve bu ülkelerde güç tesis etmez, sadece kendi [halkı ve ordusunun] gücüne dayanır, böylece şehirlerini zapt eder ve o ülkeyi ortadan kaldırır.³⁶⁴

Sun Zi'nin bu açıklamalarından bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Burada “güç” bir devletin kendi kendine yeterliliği açısından ele alınmaktadır. Yani “güçlü” bir devletten söz edebilmek için bu devletin ittifak yapmaya ihtiyaç duymadan kendi kendine yeterli kaynaklara sahip olması gerekir. Diğer taraftan “güç” askerî kapasite ile ölçülmüştür. Bu gayet anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Sun Zi'nin yaşadığı dönemdeki tarihsel koşullarda güç açısından askerî kapasite oldukça önemlidir. Sun Zi, bir devletin güç unsurlarını ise nüfus ve askerî kapasiteden oluştuğu tespitini yapmıştır. Bu iki unsurun günümüzde de hâlâ güç unsurları içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde bu tespitin geçerliliğinin sürdüğü söylenebilir.

Güç kavramını kapasite veya yetenek kapsamında inceleyen bir diğer önemli isim de İbn Haldun'dur. İbn Haldun açısından güç unsurlarına bakıldığında örneğin, nüfusa önemli bir değer atfedildiği görülmektedir. Bu konuda diğer devletlere karşı üstünlük sağlanmasında nüfus fazlalığının önemli bir avantaj teşkil ettiği belirtilmektedir. İbn Haldun'un nüfus dışında önemle üzerinde durduğu bir başka husus ise yakınlık bağıdır. Yakınlık bağının bir diğer ismi de İbn Haldun'un literatüre özgün katkısı olarak değerlendirilen “asabiyet”tir. Ona göre yakınlık bağının derecesi devletlerin gücünü etkileyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda devletlerin uzun süre boyunca varlıklarını sürdürmeleri bu bağın güçlü olmasına bağlıdır. Yakınlık bağının gücünün göstergesi, kendisini yakınlık bağıyla bağlı olarak değerlendirenlerin sayısı ile orantılı olarak değişmektedir.³⁶⁵

İbn Haldun, ayrıca yakınlık bağının farklı şekillerde tezahür edebileceğine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Örneğin, kan bağı ya da soy bağı yakınlık bağının oluşmasında etkili olabilir.³⁶⁶ Aynı şekilde din unsuru da yakınlık bağını oluşturan unsur olabilmektedir. Bir devlette yakınlık bağının yani asabiyetin güçlü olması durumunda ise devletler arası güç mücadelesi açısından söz konusu devletin avantajlı olduğunu iddia eden İbn Haldun bu konuda İslam devletini örnek olarak öne sürmektedir. İbn Haldun, Araplık'ın ve İslâm'ın birleşerek sentezlenmesi sonucunda

³⁶⁴ Sun Zi (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan, Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 37-38.

³⁶⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, I. Cilt, çev. Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara, 1977, s. 376-377.

³⁶⁶ Bu konuda detaylı bilgi için asabiyetin farklı anlamlarını irdeleyen şu çalışmalara bkz: Yusuf Sidani, “İbn Khaldun of North Africa: An AD 1377 Theory of Leadership”, *Journal of Management of History*, Haziran 2008, Cilt 14, Sayı 1, s. 79; Recep Yamuk, “İbn Haldun'da Devlet Görüşü, (Birinci Kısım)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2, 1978, s. 244, 246.

Müslümanların sayısının arttığından söz etmektedir. Bu konuda somut bir gösterge olarak peygamberin 630 yılında yapılan son savaşı olan Tebuk Savaşı'nda atlı ve yaya Müslümanların sayısının 110.000'e ulaştığı belirtilmektedir. Bu sayının peygamberin ölümüne kadar artmaya devam ettiği ayrıca ifade edilmektedir. Böylece Müslümanların diğer ülkeleri rahatlıkla ele geçirebildikleri anlatılmaktadır. İslam devletinin Bizanslılar, İranlılar ve Türkler gibi o dönemin güçlü devletlerini oluşturan topluluklara bariz üstünlük sağlaması destekleyici bir argüman olarak sunulmaktadır.³⁶⁷ Yani nüfus unsuru ve yakınlık bağının güçlü olması İslam devletinin rakiplerine üstünlük sağlamasında etkili olmuştur.

Ayrıca İbn Haldun'un nüfus ve asabiyet unsurları dışında güç bağlamında ekonomiyi, askerî kapasiteyi ve coğrafya faktörünü de dikkate aldığı görülmektedir. Öncelikle diğer iki faktörü de doğrudan etkileyen coğrafya faktörü özelinde bazı hususlara değinmek gerekir. İbn Haldun, coğrafya konusunda oldukça detaylı değerlendirmelerde bulunmuş ve dünyanın iklimini ve fiziki yapısını analiz ederek birtakım saptamalara ulaşmıştır. Örneğin, dünyanın 7 bölge temelinde incelenmesi ve Kuzey ve Güney kutbunu dikkate alarak tespitlerin yapılması bu anlamda önemlidir. İbn Haldun, sadece coğrafyayı fiziksel özellikler ile sınırlı olarak değerlendirmemiştir. Coğrafya konusunda elde ettiği bilgi ve bulguları toplumları ve devletleri incelerken de kullanmıştır. Bu anlamda 3., 4. ve 5. bölgelerde (ılıman iklim kuşağı) yaşayan toplumların ve devletlerin hem yaşam koşulları bakımından daha elverişli şartlara sahip olduğu hem de huy ve mizaç yönünden diğer bölgelerde yaşayan insanlara göre daha uyumlu ve normal oldukları iddia edilmektedir. Fakat 1. ve 2. bölgelerin (Afrika) çok sıcak olduğundan ve 6. ve 7. bölgelerin ise çok soğuk olduğu için (Kuzey kutbu çevresi) hem yaşam koşulları hem de huy ve mizaç açısından 3. 4. ve 5. bölgelere göre dezavantajlı olduklarından söz edilmektedir.³⁶⁸

İbn Haldun'un ekonomi konusundaki tespitlerine bakıldığında son derece dikkat çekici çıkarımlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, toplumları ve devletleri geçim kaynakları temelinde karşılaştırmalı olarak analiz etmesi bu anlamda oldukça özgün bir perspektifi ortaya koymaktadır. İbn Haldun, insanların önce tarım, hayvancılık ve giyim gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Daha sonra süreç içerisinde üretimde yaşanan artış sonucunda belirli ekonomik kapasiteye

³⁶⁷ İ. Haldun, *a.g.e.*, s. 375-376.

³⁶⁸ İ. Haldun, *a.g.e.*, s. 215-225.

ulaşıldığında ekonomik faaliyetlerin çeşitlendiğinden ve artık, kent ekonomisine geçişin yaşandığından söz etmektedir. Böylece ilkel düzeydeki toplum yapısı aşama kaydederek kent düzeyine erişmiştir. Artık, sanayi (ilkel düzeyde manüfaktür tarzı üretim hâli kastediliyor) ve ticaret gibi gelişmiş ekonomik faaliyetlerin yapılması mümkün hâle gelmektedir.³⁶⁹ Bu nedenle eğer çölde ve kırsalda yaşayan topluluklar güçlü bir devlet yapısına kavuşamazlarsa kentli toplumlara ve kent temelinde ortaya çıkan devletlere tabi konumda kalacaklardır. Çünkü daha gelişmiş ekonomik yapıya sahip olan kent toplulukları olan devletler, çöldeki/kırsaldaki topluluklara/devletlere sadece basit ve temel geçim araçları konusunda ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu toplumlar/devletler oldukça çeşitli ekonomik faaliyetlerin olduğu ve gelişmiş ekonomik yapıya sahip olan devletlere çok daha fazla bağımlı konumdadır.³⁷⁰

İbn Haldun, kent toplumlarının kırsalda ve çölde yaşayan toplumlara göre askerî-güvenlik açısından daha dezavantajlı olduklarını belirtmektedir. Çünkü kentlerde güvenlik konusundaki sorumluluğu kale duvarları, yöneticiler ve sürekli koruma görevlileri üstlendiği için bu toplumların savaşçı özelliklerini yitirdiği kanısındadır. Ancak çölde ve kırsalda yaşayan topluluklar sürekli zor ve çetin doğa koşullarıyla karşılaşmaktadırlar. Buna ek olarak bu topluluklar kentlerden uzakta yaşadıkları için sürekli koruyuculardan ve kale duvarlarından yoksundur. Bu da askerî-güvenlik alanında sorumluluğun tüm toplum tarafından paylaşılmasına neden olmaktadır.³⁷¹

Sun Zi ve İbn Haldun'un ardından güç kavramını kapasite veya yetenek olarak ele alan önemli bir diğer isim de Immanuel Kant'tır. Immanuel Kant, güç konusunu ele alırken üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre bir devletin gücü; ordunun gücü (askerî güç), dış ittifakların gücü ve paranın gücü (ekonomik güç) ölçüsünde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ardından para-gücün (*money-power*) bu güç türleri arasında savaş açısından en güvenilir güç türü olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını ise para-gücün realizasyon bakımından (doğrudan somut sonuçlara etki etmekte) zorluk yaşamadığı düşüncesi ile desteklemiştir. Ayrıca Kant, ekonomik güç ile yakından ilişkili olan borçlanma meselesine de değinmektedir. Bu anlamda demiryollarının geliştirilmesi, yeni kolonilerin desteklenmesi, açlık ve kıtlığa karşı kaynakların oluşturulması konusunda devletlerin hem iç hem de dış borçlanmaya

³⁶⁹ İ. Haldun, *a.g.e.*, s. 293-295.

³⁷⁰ İ. Haldun, *a.g.e.*, s. 354-355.

³⁷¹ İ. Haldun, *a.g.e.*, s. 302-303.

gitmelerinin doğal ve gerekli olduğu görüşündedir. Ancak dış borçlanmada kredi sistemlerinin krediyi veren güçler tarafından düşmanca niyetlerle kullanılması durumunda ve devletlerin borçlarının aşırı boyutlara ulaşması durumunda borç alan devletlerin bundan olumsuz şekilde etkileneceklerini belirtmektedir.³⁷²

Kant'ın değerlendirmesi öncelikle ekonomik güce ve ittifakların önemine yapılan vurgu bakımından öne çıkmaktadır. Böylece Kant gücü çeşitli unsurlar temelinde incelemektedir. Ayrıca ekonomik gücün sadece askerî kapasite için gerekli bir unsur şeklinde değerlendirilmeyip borç ilişkilerinin de hesaba katılarak yorumlanması daha detaylı ve çok yönlü bir analizin yapılmasını mümkün kılmıştır. Buna ek olarak Sun Zi'nin aksine ittifakların gerekli bir unsur olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Bu da Kant'ın içinde bulunduğu tarihsel koşullar çerçevesinde (XVIII. ve XIX. yüzyıllar) yani sosyal, ekonomik ve siyasal boyut ekseninde meydana gelen gelişmelerle ilgili bir durumdur. Bu dönemde özellikle Avrupa'da sıklıkla görülen ittifaklara atfen ittifaklar güç için önemli bir unsur olarak düşünülmektedir. Ordunun gücüne yapılan vurgu da dönemin sürekli bir savaş hâli içerisinde tezahür eden siyasal konjonktürünün bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Gücün kapasite veya yetenek bağlamında değerlendirilmesine katkı sunan bir başka ismin ise Bertrand Russell olduğu söylenebilir. Russell'ın da Kant gibi ilk olarak ekonomik gücün önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu açıdan hiçbir ulusun gelişmiş bir endüstriye sahip olmadıkça yeterli askerî gücü elinde bulunduramayacağını ifade etmiştir. Çünkü uluslar endüstriyel güçleri yeterli olduğu sürece ham maddelere ve besin kaynaklarına sahip olacaktır. Fakat eğer uluslar ham maddelere ve besin kaynaklarına yeterli derecede sahip değilse buna askerî gücü kullanarak erişmek isteyecektir. Örneğin, I. Dünya Savaşı esnasında Almanya, Romanya'yı ve Ukrayna'yı işgal ederek Romanya'nın petrolerini ve Ukrayna'nın da tahıl ürünlerini ele geçirmiştir. Buna karşın ham maddelerini tropikal bölgelerden karşılayan devletler ise (Britanya İmparatorluğu kastedilmektedir) kolonilerini kendi askerî güçleriyle veya müttefiklerinin askerî gücüne dayanarak kontrol edecektir.³⁷³

Russell'a göre bir askerî birliğin ekonomik gücü 4 unsura bağlıdır: "(a) bu birliğin kendi topraklarını savunabilme yeteneğine, (b) başkalarına ait toprakları

³⁷² Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, Slought Foundation, Philadelphia and the Syracuse University Humanities Center, Philadelphia ve New York, 2010, s. 6-7.

³⁷³ Bertrand Russell, *İktidar*, çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar, İstanbul, 1976, s. 163.

tehdit edebilme yeteneğine, (c) ham maddelere, besin maddelerine ve endüstri alanında ustalıkla sahip oluşuna, (d) başka birliklerin ihtiyacı olan maddeleri ve hizmetleri sağlayabilme gücüne dayanır.”³⁷⁴ Russell, sıraladığı bu 4 unsurda da askerî ve ekonomik etkenlerin ayrılamayacak bir biçimde birbirine bağlı olduğunu belirtmiştir. Örneğin; Japonya, büyük bir askerî güç olabilmek için şart olan ham maddeleri, sadece askerî yollardan Çin’den karşılamıştır. İngiltere ve Fransa’nın da Yakın Doğu petrollerini ele geçirirken aynı yöntemi benimsediği görülmüştür. Ancak bu devletler eğer önceden belirli bir endüstriyel gelişmeye ulaşmamış olsalardı askerî yöntemlerle hedeflerine ulaşmaları mümkün olmayacaktı.³⁷⁵

Russell’ın güce dair perspektifi iki yönlü olarak ele alınabilir. Birincisi, gücü savunma kapasitesi bağlamında inceleyerek bir ülkenin kendi kendisini dış tehditlere karşı koruma gücü veya yeteneği şeklindeki değerlendirmesidir. İkincisi, gücün diğer ülkelere karşı saldırı kapasitesini veya yeteneğini tahlil ederek saldırı için gereken şartları açıklamaktadır. Bunun dışında ekonomik gücü ham maddelere ulaşım ve endüstriyel kapasite temelinde analiz ederek bu güç türünün çok boyutlu yapısına değinmektedir. Ayrıca ekonomik unsurların saldırgan politikalara ve rakiplere üstünlük sağlamada itici bir faktör olacağı düşünülmektedir. Örneğin, Almanya’nın Romanya ve Ukrayna’ya yönelik saldırıları bu bakımdan dikkate alınabilir.

Sun Zi, İbn Haldun, Kant ve Russell örnekleri üzerinden gücün kapasite veya yetenek bağlamında nasıl açıklanabileceğine dair önemli hususlar vurgulanmıştır. Bu noktada bahsi geçen isimlerden hareketle Antik Çağ’lardan XX. yüzyıla dek güç konusundaki genel perspektife bakıldığında dar bir çerçevede tahlillerin olduğu görülmektedir. Bu anlamda gücün askerî ya da ekonomik unsurlar temelinde saldırı ya da savunma yeteneği olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Ancak İbn Haldun’un daha geniş bir çerçevede bir güç analizi yaptığı söylenebilir. Zira nüfus ve coğrafya faktörüne yönelik görüşleri ile toplumları ekonomik geçim kaynakları üzerinden tahlil etmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Sosyal bilimlerin gelişmesi ise daha detaylı analizlerle karşılaşılmasını mümkün kılmıştır. Bu açıdan birçok araştırmacının önemli çalışmaları gündeme gelmiştir. Örneğin, bazı bilim insanları pozitivist bir perspektifi benimseyerek çeşitli formüller ileri sürmüştür. Bu nedenle güç kavramı ile ilgili olarak öne çıkan bu formülasyonları incelemekte fayda vardır.

³⁷⁴ B. Russell, *a.g.e.*, s. 166-167.

³⁷⁵ B. Russell, *a.g.e.*, s. 166-167.

Bu konuda yapılan ilk çalışmalardan biri Clifford German'ın 1960 yılında ortaya koyduğu formül olmuştur. Formül şöyledir: $G = \text{Ulusal Güç} = N (L+P+I+M)$. Burada N, nükleer kapasiteyi temsil etmektedir. L, toprağı (teritoryal anlamda) simgelemektedir. P, nüfusu; I, sanayi tesislerinin durumunu ve M, askerî kapasiteyi/büyükülüğü ifade etmektedir.³⁷⁶ 1965 yılında Wilhelm Fucks tarafından yapılan çalışmada ise benzer değişkenler kullanılarak başka bir formül ortaya koyulmuştur. Fucks, ulusal gücün 3 ana değişkenden kaynaklandığını belirtmiştir. Bunlar: Nüfusun boyutu (p), enerji alanındaki üretim (z), ve çelik üretimi (z_1). Ulusal gücün (M) ölçülmesi için Fucks 9 tane formül belirlemiştir. Ancak bu formüllerin çeşitli varyasyonları olsa da aralarında önemli bir fark yoktur. Örneğin; $M = p^2z$, $M = p^{3/2}z$ vb...³⁷⁷ Ulusal güce yönelik öne çıkan bir başka formül, Ray S. Cline'in 1975 yılında ileri sürdüğü formül olmuştur. Cline, ana kavramsal çerçevesini gücün ölçülmesi için geliştirdiği formülde ortaya koymuştur. Formül şu şekilde oluşturulmuştur: $Pp = (C+E+M) (S+W)$ Burada Pp, algılanan gücü; C, kritik kütleli yani nüfus ve teritoryal büyüklüğü; E, ekonomik kapasiteyi; M, askerî kapasiteyi; S, stratejik amacı ve W ise ulusal stratejiyi takip edecek olan durumu belirtmektedir.³⁷⁸

Bu formüllere bakıldığında gücün ölçülmesi ve gücün somut bir şekilde tahlil edilmesi için yapılan girişimlerle karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Her üç formüldeki ortak unsurlar irdelendiğinde ekonomi, askerî, toprak ve nüfus unsurları ile karşılaşılmaktadır. Böylece gücün somut göstergeler ışığında adeta deneysel yöntemlerle ispatlanabilir olarak aşırı bir şekilde materyalist bir yöntem izlenerek anlaşılması istenmektedir. Fakat Cline'in stratejik amacı ve ulusal stratejiyi hesaba katarak German ve Fucks'tan ayrıştığını vurgulamak gerekir. Her ne kadar Cline da materyal faktörlere formülünde yer verse de subjektif unsurlara değinerek diğer iki teorisyene göre daha gelişmiş bir formül ortaya koymuştur. Ancak her üç teorisyeni de gücü aşırı şekilde basitleştirdikleri ve yüzeysel bir analizle formülleştirme girişiminde buldukları için sorgulamak gerekmektedir. Çünkü sadece bu unsurlar temelinde devletlerin gücünü açıklayabilmek mümkün değildir. Örneğin, güç

³⁷⁶ F. Clifford German, "A Tentative Evaluation of World Power", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 4, 1960, s. 138-144'den aktaran Ashley J. Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, Melissa McPherson, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND Corporation, 2000, s. 28.

³⁷⁷ Wilhelm Fucks, Formeln zur Macht: Prognosen über Volker, Wirtschaft Potentiale (Verlags-Anstalt, 1965)'den aktaran A. J. Tellis, J. Bially, C. Layne, M. McPherson, *a.g.e.*, s. 29.

³⁷⁸ Ray S. Cline, *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Westview Press, Boulder, Colorado 1975, s. 11'den aktaran David A. Baldwin, "Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies", *World Politics*, Cilt 31, Sayı 2, Haziran 1979, s. 172.

kavramı açısından tarihsel koşullar, sosyo-ekonomik gelişmeler ve ittifak ilişkileri gibi pek çok unsuru dikkate almak oldukça büyük önem arz etmektedir.

Bu noktada formüllerde de yer verilen jeopolitik unsurları daha iyi açıklayabilmek için güç konusunu jeopolitik perspektif ışığında da ele almak uygun olacaktır. Gücü anlayabilmek için özellikle uluslararası ilişkiler açısından coğrafya faktörü göz ardı edilemez. Bir devletin coğrafi açıdan kapladığı alan (genişlik) güç için yapılan/yapılacak mücadeleyi etkileyecektir. Öte yandan doğal kaynakların durumu hem halkı/ulusu hem de politikanın uygulanmasında bir unsur olan ekonomik yapıyı etkileyecektir. Bir ülkenin ekvatora, okyanuslara veya kıtalara göre olan konumu güç merkezlerine, çatışma alanlarına ya da mevcut iletişim yollarına ilişkin pozisyonunu belirlemektedir. Dolayısıyla dış politikada herhangi bir ülkenin büyüklük ve konum faktörlerinin önemi ele alınırken topoğrafya ve iklimin değiştirici etkileri göz önüne alınmalıdır. Topoğrafya, ulusal birlik ve içsel uyum üzerindeki etkisiyle gücü etkileyen unsurlardandır. İklim ise ulaşımı, tarımsal üretim üzerindeki sınırlandırmaları ve devletin ekonomik yapısını etkilemektedir.³⁷⁹

Devletlerin coğrafi açıdan büyüklük durumları etkili bir siyasi ve ekonomik alana sahip olmak açısından önem arz etmektedir. Çünkü devletleri güç yönünden karşılaştırırken coğrafi büyüklük önemli bir göstergedir ve dış politikanın önemli bir unsurudur. Bir devletin coğrafi alanı, diğer devletlerden gelen baskılara karşı koymak açısından bir güç göstergesi olarak algılanabilir ve savaş veya diplomasi arasında seçim yapma konusunda da dikkate alınması gereken bir faktördür. Belirtmek gerekir ki coğrafi olarak büyük bir alan uygun iklim ve verimli topraklarla birlikte ele alındığında gücün bir unsuru hâline gelmektedir. Ancak bir devlet, bütün toprakları üzerinde etkili bir iletişim sistemi kurduktan sonra ve merkezî kontrolü sağladığında etkili olabilir. Bu durumu somutlaştırmak adına birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914'ten önce sahip olduğu toprak büyüklüğü, Brezilya'nın ise günümüzde sahip olduğu coğrafi alan dikkate alındığında yalnızca büyüklüğün birinci sınıf güç olmaya yetmediği görülecektir. Çünkü Osmanlı'nın kontrolündeki toprakların çoğunluğu çöldü ve yeterli iletişim sistemi ile etkili bir yönetimi olmadığı için güç kapasitesi sınırlı kalmıştır. Benzer şekilde Brezilya da iletişim eksikliği nedeniyle etkili bir entegrasyonu sağlamakta

³⁷⁹ Nicholas J. Spykman, Esra Diri (Haz.), "Dış Politika ve Coğrafya I-II", *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul, 2013, s. 5-6.

gecikmiş ve böylece onların güç açısından isteklerine ulaşmalarını engellemiştir.³⁸⁰ Ayrıca bu ülkelerin ekonomik sorunları da büyük güç statüsünü olumsuz etkilemiştir.

Jeopolitik perspektiften güç açısından sorgulanması gereken bir diğer başlık, devletlerin dünyadaki-bölgesel düzeydeki konumlarıdır. Bir devletin dünya konumu, o devletin iklim kuşağına ve böylece ekonomik yapısına dair veri sunar. Diğer yandan bölgesel konum ise söz konusu devletin potansiyel düşmanlarının tanımlanmasını sağlayarak toprak güvenliği konusunu gündeme getirmektedir. Ayrıca bölgesel konum, bu devletin potansiyel ittifaklar aracılığıyla kuracağı ortak güvenlik sistemine dair bir öngörü sunacak ve bu şekilde bu devletin rolünün sınırlarını çizebilecektir. Bölgesel konum, devletlerin komşularının sayısını nitelik yönünden güçlü/zayıf olma durumlarını ve bölgenin topoğrafik durumunu gösterdiğinden devletlerin komşuları ile ilişkilerini belirlemektedir. Örneğin, Belçika'nın olası uluslararası pozisyonu, Fransa ve Almanya arasındaki konumu ve Birleşik Krallık'a kanal ile ulaşım sağlayabilecek durumda olması nedeniyle gerek bu ülkeleri gerekse Belçika'yı dış politikada karar verme açısından etkilemektedir. Orta Amerika için de benzer bir durum vardır. Kuzey'de ABD'nin varlığı bölgedeki devletleri derinden etkilemektedir. Sonuç olarak, bir devlet iki zayıf komşu arasındaki güçlü bir devlet olabilir. Ancak yaklaşık eşit güçteki iki devlet arasında ya da iki güçlü devlet arasındaki zayıf bir devlet olarak da konumlanabilir.³⁸¹

Aktarılan açıklamaları da dikkate alarak belirli ülkelerin bazı önde gelen sektörlerde hâkim konuma nasıl ulaştıklarına dair geçmişteki örneklerden çıkarımlar elde edilebilir. Bu da bu ülkelerin güç formları hakkında bilgi sunacaktır. Söz konusu ülkelerin şu ortak özelliklere sahip oldukları görülmektedir:

1. Kaynaklara ve kredilere sorunsuz erişim imkânı sağlayan nispeten verimli iç pazarlar; 2. Ekonomik yenilenmeyi (inovasyonu) ve yaratıcılığı teşvik eden nispeten açık toplumlar; 3. Mülkiyet haklarının korunması ve barışçıl ihtilaf çözümünün garanti altına alınması için nispeten düzenli kurumsal düzenlemeler; 4. Uluslararası politikada kontrolün sağlandığı ve saygın bir güce sahip olunan vicdanlı bir siyasal liderliğin varlığı; 5. Küresel rekabete ve dönemin uluslararası sorunlarına duyarlı olmak.³⁸²

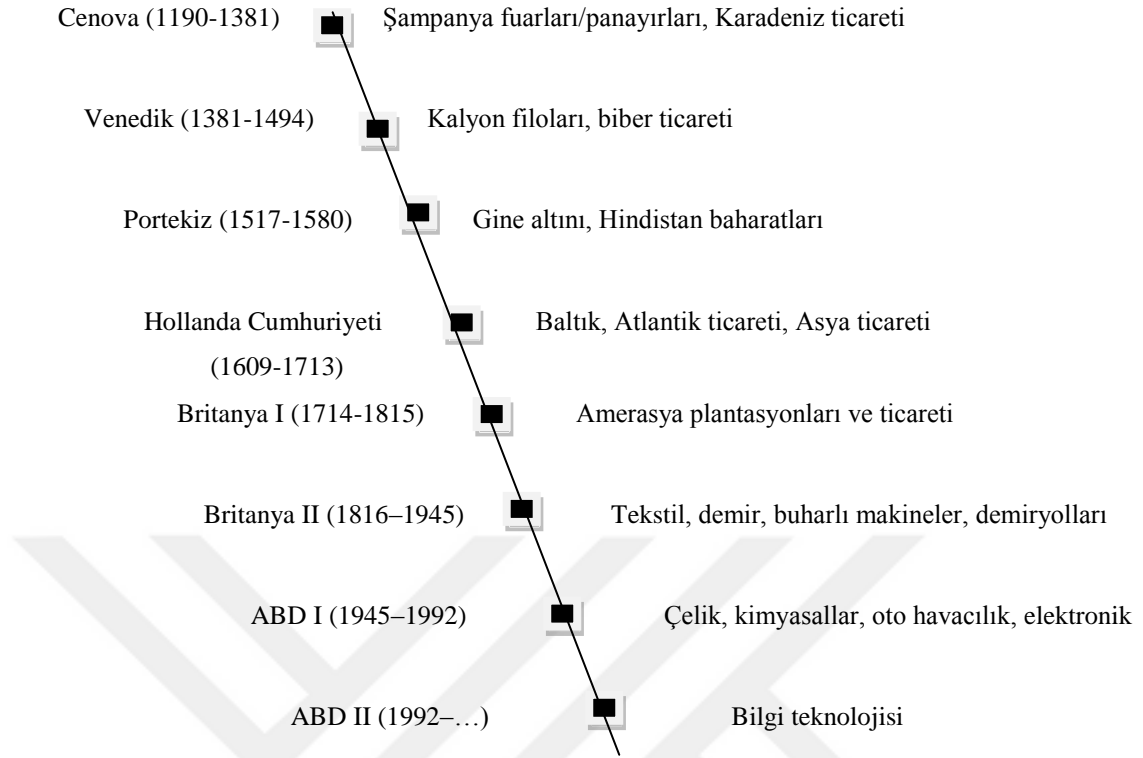
Bu bağlamda güçle yakından ilişkili olan hegemonik kontrol hususu değerlendirildiğinde George Modelski ve William Thompson'ın ortaya koyduğu şu şekile ulaşılmaktadır:

³⁸⁰ N. J. Spykman, E. Diri (Haz.), *a.g.e.*, s. 6, 12.

³⁸¹ N. J. Spykman, E. Diri (Haz.), *a.g.e.*, s. 13, 22, 32.

³⁸² George Modelski, William R. Thompson, *Leading Sectors and World Powers*, University of South Carolina Press, Columbia, 1996, s. 51-62'den aktaran A. J. Tellis, J. Bially, C. Layne, M. McPherson, *a.g.e.*, s. 38.

Şekil-2.1: Geçmişte Önde Gelen Sektörlerdeki Hegemonik Kontrol³⁸³

Güç açıklamalarında izlenen bir başka yol ise güç unsurlarını sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç gibi çeşitli sınıflandırmalar temelinde analiz etmektir. Bu bağlamda ilk olarak sert güç unsuruna değinmek gerekir. Sert güç ile genel anlamda askerî kapasite ve askerî yetenekler temelinde ortaya çıkan güç formu kastedilmektedir. Ancak ekonomik güç de bu kapsamda yararlanılan bir araç olarak dile getirilebilir. Fakat ekonomik güç, sert güç kapsamında araçsallaştırıldığında tehdit ve caydırma ya da askerî gücü besleyen bir kaynak olarak işlev görmektedir. Ayrıca coğrafya ve doğal kaynaklar da sert güç açısından önem taşıyan unsurlar olarak belirtilebilir.³⁸⁴ Diğer taraftan yumuşak güç ve akıllı güç gibi güç formları ise sert güç için yapılan açıklamalarda olduğu gibi açık şekilde ifade edilememektedir. Bu bakımdan yumuşak güç ve akıllı güç için daha detaylı açıklamalara ihtiyaç vardır.

Yumuşak güç konusunda yapılacak açıklamalar açısından ise şüphesiz kavramın literatüre girmesini sağlayan isim olan Joseph Nye'nin görüşlerine yer

³⁸³ G. Modelski, W. R. Thompson, *a.g.e.*, s. 69'dan aktaran A. J. Tellis, J. Bially, C. Layne, M. McPherson, *a.g.e.*, s. 40.

³⁸⁴ Aigerim Raimzhanova, "Power in IR: Hard, Soft, and Smart", *Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest*, Aralık 2015, s. 6, http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-By-Raimzhanova,-A.pdf (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

vermek elzemdir. Nye, bir devletin yumuşak gücünün üç kaynak temelinde şekillendiğini ifade etmektedir. Buna göre kültür (diğer devletler/toplumlar nezdinde çekici bir niteliği varsa), siyasal değerler (hem devlet içinde hem de uluslararası alanda bu değerlere bağlılık gösteriliyorsa) ve dış politika (dış politika meşru ve ahlaki açıdan yeterli görüldüğünde) yumuşak gücün kaynaklarını oluşturmaktadır.³⁸⁵

Görünür güç kaynaklarına sahip olmaktan ziyade yumuşak güç açısından önemli olan husus, uygulama sırasında hangi mesajların iletildiği, hangi koşullara göre yapıldığı ve kime karşı uygulandığı meselesidir. Ayrıca bir diğer sorgulanması gereken nokta ise hedeflenen sonuçlara ulaşılmasında yumuşak gücün ne kadar etkili olduğudur. Mesajlar ve imgeler iç politika veya dış politika aracılığıyla aktarılabilmesi gibi popüler kültür veya üst kültür aracılığıyla da aktarılabilir. Ancak belirtmek gerekir ki aynı mesajlar her zaman/her yerde aynı etki veya anlama sahip olmayacaktır. Bu nedenle bu mesajların farklı ortamlarda/farklı alıcılar tarafından başka anlamlarda algılanabilmesi mümkündür. Dolayısıyla yumuşak güç için sabit bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir. Yani yumuşak gücün zaman-mekân unsurları çerçevesinde değişkenlik gösterebileceği çıkarımına ulaşılabilir.³⁸⁶

Hem etkileyen hem de etkilenen açısından üzerinde tam olarak kontrolün sağlanamadığı yumuşak güç sadece belirli alanlar içerisinde sınırlanamamaktadır. Bu anlamda bir devlet yumuşak güç aracılığıyla siyasi kazanım elde ettiğinde bunun diğer alanlara da yansımaları³⁸⁷ olmaktadır. Bu kapsamda yumuşak gücün doğrudan ve dolaylı etkileri göz önüne alındığında ekonomi alanında da devletlere katkı sunma imkânı bulunmaktadır. Bu nedenle yumuşak gücün devletlerin pazar paylarını artırmaları açısından önemi yadsınamaz. Diğer taraftan yumuşak güce sahip olan devletler, kültürleri ve değerleri aracılığıyla başka devletlerdeki toplumlara etki edebilir. Örneğin, çekicilik özelliği olan değerler sinema/televizyon gibi yollarla toplumların etkilenmesine yol açarak tüketim alışkanlıklarını yönlendirebilir.³⁸⁸

Burada belirtmek gerekir ki devletler güç kullanımı sırasında meşruiyet kriterini sağlayabildikleri zaman karşılaştıkları direnç azalacaktır. Bu nedenle meşruiyetin sağlanmasında yumuşak güç önemli işlev görmektedir. Zira devletlerin

³⁸⁵ Joseph S. Nye, Jr., *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, BB101 Yayınları, Ankara, 2017, s. 32.

³⁸⁶ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 73.

³⁸⁷ Burada David Mitrany'nin *ramification/dallanma* ve Ernst B. Haas'ın *spill over/yayılma* kavramlarının izleri görülmektedir.

³⁸⁸ Kadir Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç*, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 73.

diğer devletler nezdinde meşru güç kullanmaları ancak kültürlerinin ve sahip oldukları değerlerin ve ideolojilerin çekici niteliğe haiz olması durumunda mümkün olacaktır. Yumuşak güç açısından bir diğer yöntem ise bir devletin kendi amaçlarına uygun şekilde uluslararası normların oluşturulmasını sağlaması veya desteklediği uluslararası örgütler aracılığıyla etkinlik kurabilmesidir.³⁸⁹ ABD'nin IMF, DB, GATT/DTÖ aracılığıyla diğer devletleri etkisi altına alabilmesi bu açıdan akla gelebilecek ilk örneklerden biridir (ABD bu araçları tek başına yönlendirmemektedir; ancak bu alanda başat aktör olduğu için avantajlıdır).

Ayrıca bilgi çağı yumuşak gücün öneminin daha fazla artmasında etken olmuştur. Yumuşak güç resmî hükümet eylemleri ile sınırlanamayacak niteliğe sahiptir. Yumuşak güç için kısmen sosyal ve ekonomik bakımdan bir yan ürün olduğu yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Diğer taraftan kâr amacı gütmeyen kuruluşların da yumuşak güçleri olduğu söylenebilir. Bu durum bu kuruluşların hükümetleri olumlu ya da olumsuz anlamda etkilemelerini sağlamaktadır.³⁹⁰ Aynı şekilde sivil toplum örgütlerinin hem nitelik hem de nicelik açısından gelişme göstermesi yumuşak güç konusunda dikkate alınması gereken bir başka önemli gelişmedir. Bu örgütler teknoloji ve iletişim alanında sağlanan ilerlemeler ile birlikte daha esnek hâle gelerek devletler içerisinde etkinlik kurma imkânı elde etmiştir. Sivil toplum örgütlerinin bir diğer önemli özelliği de hedef devletlerde ünlü kişiler ve siyasetçiler gibi kamuoyunda etkili olabilecek aktörlere ulaşabilme yeteneğidir.³⁹¹ Bu bağlamda Greenpeace'in faaliyetleri somut bir gösterge olarak dikkate alınabilir.

Yumuşak güç açısından verilen somut örneklerden bir diğeri de Soğuk Savaş'ın simgesi olarak addedilen Berlin Duvarı'nın Batı'nın silahları ile yıkılmadığı aksine Batı'nın fikirleri tarafından yıkıldığı biçiminde ifade edilen görüştür.³⁹² Fakat hem sert gücün hem de yumuşak gücün Soğuk Savaş'ın bitmesinde etkili olduğu tespitini yapmak mümkündür. Sert gücün SSCB'nin askerî bakımdan çevrenmesi bağlamında savunma kurgusundaki rolü ve yumuşak gücün SSCB'ye içeriden nüfuz etmesi sonucunda ortaya çıkan durum bu tespiti destekler niteliktedir. Her ne kadar söz konusu yumuşak gücün kaynakları sadece ABD tarafından karşılanmasa da (Bu

³⁸⁹ Ayhan Nuri Yılmaz, Gökmen Kılıçoğlu, "Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2017, s. 87-88.

³⁹⁰ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 58.

³⁹¹ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 132.

³⁹² K. Sancak, *a.g.e.*, s. 65.

saptamaya atfen Nye BBC ve Beatles örneklerini vermektedir) ABD'nin popüler kültür alanındaki etkenliği ve bunun yansımaları olduğu çok açıktır.³⁹³

Yumuşak güç için verilebilecek bir diğer örnek ise AB'nin uygulamalarıdır. AB'nin dış yardımlarını bazı şartlara bağlı olarak yaptığı bilinmektedir. Bu şartlar insan hakları, demokrasi ve AB'nin ekonomik normları çerçevesinde ortaya koyulmaktadır. Yardım isteyen ülke bu şartları yerine getiremezse AB'den yardım alamayacaktır. Bir başka olasılık ise AB'nin bu ülkeye söz konusu şartları yerine getirmesi için yaptırım uygulama durumu olabilecektir. Bu noktada AB'nin yumuşak gücünün en önemli kaynakları ise sosyo-ekonomik yapısının diğer devletler tarafından çekici bulunması ve dış politika alanında izlediği olumlu ve yapıcı politikalar olduğu iddia edilmektedir. Bu kapsamda AB'nin uluslararası sorunların çözümünde sosyal uygulamaları odak noktasına koyması yumuşak gücüne katkı sunmaktadır. Ancak böyle bir stratejinin benimsenmesinde AB'nin yeterli sert güç imkânlarına sahip olamamasının da etkili olduğunu hatırlatmak gerekir.³⁹⁴

Sivil toplum ve AB gibi unsurlar aracılığıyla davranışları etkilemeye yönelik hususlara ilişkin yapılan açıklamalara değinmişken burada propaganda meselesine de değinilmelidir. Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında propaganda konusunda insanların daha tedbirli ve duyarlı bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bu bakımdan gerek editörler gerekse kanaat önderleri için “güvenilirlik” oldukça önemli bir unsur olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Güvenilirlik meselesi yumuşak güç açısından da önem arz etmektedir. Devletler güvenilirlik bağlamında hem diğer devletlerle hem de haber medyası, sivil toplum örgütleri, hükümetler arası örgütler ve bilim grupları gibi pek çok aktör/aktör grubu ile mücadele etmektedir. Bu noktada itibarın dünya politikası açısından daima dikkate alınan ve önemi yadsınamayacak bir özellik olduğunu vurgulamak gerekir. Propaganda biçiminde algılanan bilgiler kabul görmediği gibi devletlerin güvenilirliklerine de zarar vererek amaçlanan davranışın/etkinin tam tersi bir sonuca yol açabilir. Örneğin, ABD'nin ve Birleşik Krallık'ın II. Körfez Savaşı esnasında Irak'a yönelik dile getirdiği iddiaların başlangıçta iç kamuoyu nezdinde ulusal desteğin sağlanmasında olumlu etkileri olsa bile daha sonra bu iddiaların doğruluğu sorgulandığında bu ülkelerin güvenilirlik

³⁹³ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 81.

³⁹⁴ A. N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu, *a.g.m.*, s. 90-91.

problemi ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur.³⁹⁵ Yumuşak gücü Nye'in hazırladığı şu tablolar ile özetlemek mümkündür:

Tablo-2.1: Güç³⁹⁶

	Sert		Yumuşak	
Davranış	Zorlama	Teşvik	Gündem	Cazibe
Yelpazesi				
	Komut verme		Belirleme	İkna etme
En Muhtemel	baskı	karşılıklar	kurumlar	değerler
Kaynaklar	yaptırımlar	rüşvet	politikalar	kültür

Tablodan sert gücün, zor ve baskı yöntemleri aracılığıyla doğrudan uygulanan bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yumuşak gücün ise ikna ve kültür gibi unsurlar temelinde uygulanarak dolaylı bir güç formu ortaya çıkardığı söylenebilir.

Tablo-2.2: Gücün Üç Biçimi³⁹⁷

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askerî Güç	zorlama, caydırma, koruma	tehdit, baskı	zorlayıcı diplomasi, savaş, ittifak
Ekonomik Güç	teşvik, zorlama	karşılıklar, yaptırımlar	yardım, rüşvetler, yaptırımlar
Yumuşak Güç	Cazibe, gündem belirleme	değerler, kültür, politikalar, kurumlar	kamu diplomasisi, iki taraflı ve çok taraflı diplomasi

Bu tablo ise gücü askerî, ekonomik ve yumuşak güç şeklinde analiz etmektedir. Burada askerî gücün ve ekonomik gücün sert gücü besleyen kaynaklar olduğu tekrar vurgulanabilir. Bu da caydırma ve zorlama gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Değerler, kültür ve cazibe gibi unsurlar yumuşak gücün bileşenleri olarak ifade edilmektedir. Burada ise politikalar ve kurumlar gibi yöntemler tercih edilmektedir.

³⁹⁵ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 152-153.

³⁹⁶ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 28.

³⁹⁷ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 57.

Sert güç ve yumuşak güç dışında ele alınan diğer güç kategorisi akıllı güç olarak adlandırılmaktadır. Nye; akıllı gücü, sert güç ve yumuşak güç arasında kurulacak dengeyle ortaya çıkacak güç formu şeklinde nitelendirmektedir.³⁹⁸ Burada Nye, 21. yüzyılda küresel düzeyde iki önemli değişimin yaşandığını iddia etmektedir. Birincisi, “güç geçişi” olarak adlandırdığı devletler arasındaki güç değişimi durumudur. Bu değişim de çoğunlukla Batı’dan Doğu’ya doğru yaşanmaktadır. İkincisi ise gücün hükümetlerden hükümet dışı aktörlere doğru kayması olarak tanımladığı gücün yayılması durumudur.³⁹⁹ Bu nedenle sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç ile ilgili stratejiler son dönemde daha fazla önem kazanmıştır.

“Akıllı güç” hakkında önemli çalışmalar yapılsa da ve akıllı gücün ayrı bir güç türü olduğu yönünde iddialar bulunsa da tam olarak bu iddiaların doğrulanmadığı tespiti öne sürülebilir. Çünkü “akıllı güç” Nye’in işaret ettiği gibi sadece sert gücün ve yumuşak gücün sentezi olarak nitelendirilirse kavram yeterince açıklanmamış olacak, böylece yeni bir kavramsal araç olarak disipline katkı sunamayacaktır. Bir başka deyişle, burada belirtilen sentez akıllı gücü değil genel anlamda gücü oluşturmaktadır. Bu iki güç türü arasında kurulacak denge, “gücün akıllı bir strateji ile uygulanması” olarak ifade edilebilir. Sert gücün ağırlıkta olduğu veya yumuşak gücün ağırlıkta olduğu bir formasyon nasıl ki ayrı bir tür olarak değerlendirilemeyecekse iki güç türü arasındaki denge de ayrı bir güç türü olmayacaktır. Bu durum sadece gücün kullanımı konusunda yapılan değerlendirmeler açısından ele alınabilir. Bu yüzden akıllı gücün kendine özgü araçları olmalı ve en azından belirli noktalarda sert güçten ve yumuşak güçten farklılıklarının açık şekilde ifade edilebilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda akıllı güç için teknoloji ve bilgi alanlarında devletlerin kapasite ve güçlerine dair yapılan değerlendirmeler ilk bakışta akıllı gücü diğer iki güç türünden ayırıyor gibi gözükse de aslında bu tip alanların sert gücün ve yumuşak gücün uygulanmasına katkı sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmeleri daha doğru olacaktır. Çünkü teknoloji ve bilgi alanında üstünlük kuramayan veya yeterli olmayan devletler yumuşak güç ve sert gücü zaten uygulama şansına sahip değildir. Bu yüzden bu alanlar sadece bu iki güç türünün unsurları olarak nitelendirilebilir.

³⁹⁸ J. S. Nye, Jr., *a.g.e.*, s. 206.

³⁹⁹ Joseph Nye, “The Future of Power”, <http://www.lawac.org/speech-archive/pdf/1596.pdf>, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018), s. 2.

Değınilen sorunların farkında olan Ernest J. Wilson ayrı ayrı uygulanmakta olan sert gücün ve yumuşak gücün etkenliğinin artırılabilmesi ve akıllı güç formuna erişilebilmesi için birtakım önerilerde bulunmuştur. Buna göre akıllı güç için daha kesin ve daha gelişmiş tanımlamaların yapılması, sert güç ve yumuşak güç ile ilgili kurumların daha dikkatli şekilde analizlerinin yapılması ve akıllı gücün oluşturulmasında sert gücün ve yumuşak gücün entegrasyonu için gereken desteğın sağlanması amacıyla siyasal dinamikler bakımından daha açık bir duruşun sergilenmesi gerekmektedir.⁴⁰⁰

2.2. Bir İlişki Unsuru Olarak Güç

Güç kavramını bazı araştırmacılar ise ilişki unsuru olarak incelemektedir. Bu kapsamda birçok araştırmacıdan bahsetmek mümkündür. Çalışmada öne çıkan bazı isimler üzerinden genel olarak güç kavramının ilişki unsuru olarak nasıl tahlil edilebileceğı aktarılacaktır. Örneğın, bir önceki alt başlıkta güç kavramını kapasite veya yetenek çerçevesinde ele alan Bertrand Russell'in ayrıca güç kavramını ilişki unsuru bağlamında da değerlendirdiğı görülmektedir. Bu nedenle Russel'in bu değerlendirmelerini irdelemek gerekmektedir.

Bu çerçevede Russell devletlerin güç durumu ile savaş yapma olasılığı ve toprak ele geçirme potansiyeline yönelik görüşler ileri sürmüştür. Ona göre eğer bir devlet yeterince güçlü ise fetih yapma amacında olacaktır. Ancak bir devletin böyle bir amacı yoksa bu durumda iki ihtimal vardır. Birincisi, bu devlet tecrübelerine dayanarak gerçek gücünün görüldüğü gibi olmadığını bildiğı için böyle bir amacı benimsemeyebilir. İkinci ihtimal ise bu devlet tecrübesizliğı nedeniyle gücünün gerçekte olduğundan daha az olduğunu düşünmektedir. Yani bir devlet, gücü oranında fetih yapabilir ve ancak başka bir devletin ya da başka devletlerin kendi gücüne denk bir güç uyguladığı sınıra gelince bu davranışını durdurabilir. Örneğın; Büyük Britanya, Afganistan'ı ele geçirememiştir. Çünkü Rusya bölgede en az Britanya kadar güçlü bir devletti. Napolyon, Louisiana'yı ABD'ye satmıştır. Çünkü Napolyon, Louisiana'yı savunabilecek kapasitede değildi. Aslında her devlet esas güçleri açısından dünya çapında güç/kapasite sahibi olma eğilimi taşımaktadır. Ancak bir devletin gücü az ya da çok coğrafyadan etkilenmektedir. Çünkü genelde

⁴⁰⁰ Ernest J. Wilson, III, "Hard Power, Soft Power, Smart Power", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 616, Public Diplomacy in a Changing World, 2008, s. 114.

bir devletin iktidarı merkezden çevreye doğru yayılmakta ve merkezden uzaklaştıkça iktidarının gücü azalmaktadır. Merkeze olan uzaklığa bağlı olarak söz konusu devletin gücü, diğer bir devletin gücü ile dengelenecektir (eğer iki devletin arasında geleneksel bir güç durumu söz konusu değilse).⁴⁰¹

Güç kavramının ilişkisel boyuttaki tahlilleri bakımından öne çıkan bir başka isim de sosyal bilimlerde oldukça önemli bir yeri olan Max Weber'dir. Weber, "güç"ü bir sosyal ilişki içerisinde ele almaktadır. Ona göre bir aktör hangi saike göre hareket ederse etsin herhangi bir direnmeyle karşılaşsa dahi istediklerini yapabilmesi güç şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁰² Ayrıca Weber, "güç"ün sosyolojik bakımdan içeriğinin oldukça belirsiz bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Ardından şöyle bir çıkarım yapmıştır: "Bir insanın düşünülebilecek tüm nitelikleri ve düşünülebilecek tüm ihtimallerin bileşkesi, bir bireyi belli bir durumda kendi iradesini zorla kabul ettirme konumuna getirebilir."⁴⁰³ Burada "belli durumlar" ifadesi ve "zorla kabul ettirme konumuna getirebilir" şeklindeki değerlendirme Weber'in sözünü ettiği gücün belirsizliğini ortaya koymaktadır.

Weber'in özel olarak vurguladığı bir diğer nokta da sert güç ile ilgilidir. Örneğin; Weber, kaba güç kullanımının siyasal kuruluşların yönetilmesi için tek ve/veya olağan yürütme metodu olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu kuruluşların yöneticilerinin hedeflerine ulaşabilmek amacıyla eldeki bütün araçları kullandıklarını da belirtmiştir. Fakat hem kaba güç kullanma tehdidi ve bu tehdidin ardından kullanılmasının siyasal yönetimin özel bir aracı olduğunu hem de diğer araçlar ile başarısız olduğunda gerektiği zaman her yerde başvurulmuş nihai metotlardan biri olduğunu aktarmıştır.⁴⁰⁴

Gücün ilişkisel boyutunu inceleyen farklı disiplinlerden yapılan bu analizlerin ardından özel olarak Uluslararası İlişkiler literatürü bağlamındaki değerlendirmelere yer vermek uygun olacaktır. Bu bakımdan sıkça atıf yapılan ve pek çok araştırmaya yön veren Robert Dahl'ın "güç"e yönelik değerlendirmesinin öne çıktığı söylenebilir. Robert Dahl A'nın B üzerinde güç uygulayarak B'nin aksi takdirde yapmayacağı bir

⁴⁰¹ B. Russell, *a.g.e.*, s. 205-206.

⁴⁰² M. Weber, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁰³ M. Weber, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁰⁴ M. Weber, *a.g.e.*, s. 39.

şeyi B'ye yaptırabilmesi durumunu güç tanımı olarak sunmuştur.⁴⁰⁵ Dahl'ın gücü ilişki olarak ele aldığı görülmektedir. Ayrıca gücün zorlama aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada Dahl'ın tanımının Weber'in güç değerlendirmesi ile benzer bir yaklaşım olduğunu vurgulamak gerekir. Fakat diğer aktörlerin durumunu, içinde bulunulan sistemin durumunu, zaman ve yer kavramlarını dikkate almadan yapılan bu tanımın eksik bir tanım olduğu değerlendirilebilir.

Dahl, analizinde iki aktörü güç bakımından karşılaştırırken 5 ana faktör belirlemiştir. 1) aktörlerin güç farklılıkları, 2) kaynak yönetiminde kullanılan araçların farklılıkları, 3) gücün kapsamındaki farklılıklar, 4) aktörler arasındaki farklılıklar, 5) olasılıklardaki değişim farklılıkları. İlk iki faktör gücü kullanan aktörlerin özelliklerindeki farklılıklar olarak düşünülebilir. Diğer üç faktör ise aktörlerin tepkilerindeki farklılıklar şeklinde yorumlanabilir.⁴⁰⁶ Benzer bir perspektifi benimseyen Kalevi J. Holsti de Dahl gibi aktörler arası ilişkiler üzerinden güç olgusunu incelemektedir. Buna göre Holsti, A'nın B'ye yönelik taahhütleri sonucunda gerçekleşen eylem veya eylemler B'nin, A'nın istekleriyle uyumlu bir davranış çizgisi izlemesini sağladığında güçten söz edilebileceği çıkarımında bulunmuştur.⁴⁰⁷ Ayrıca görüşünü şekille ifade ederek somutlaştırmıştır (Şekil 2.2).

Şekil-2.2:⁴⁰⁸

Örneğin; A, B'yi etkilemeye çalışarak B'nin X davranışını yapmamasını sağlarsa A açısından başarılı bir durum ortaya çıktığı söylenebilir. Eğer bu durum uluslararası süreç açısından önemliyse birkaç önemli unsurla karşılaşabilir: 1. Etki (gücün bir yönü olarak), aslında hükümetlerin/devlet adamlarının etkili olabilmek

⁴⁰⁵ Robert A. Dahl, "The Concept of Power", *Behavioral Science*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 1957, s. 202-203.

⁴⁰⁶ R. A. Dahl, a.g.m., s. 205-206.

⁴⁰⁷ Kalevi J. Holsti, "The Concept of Power in the Study of International Relations", *Background*, Cilt 7, Sayı 4 Şubat 1964, s. 180.

⁴⁰⁸ K. J. Holsti, a.g.m., s. 181.

için kullandıkları para gibi bir araçtır. Onlar bu aracı prestij, teritoryallik, toprak, ham madde veya ittifak konularını içeren ana hedefleri için kullanmaktadırlar. 2. A aktörünün eylemi, B'nin davranışlarını etkilemek için kullandığı ya da harekete geçirdiği kabiliyetler anlamına gelebilir. Kabiliyet, bir teşvik aracı olarak kullanılan herhangi bir fiziksel veya zihinsel nesne ya da nitelik olabilir. 3. B'yi etkileme eylemi açıkça A ve B arasında bir ilişki durumuna işaret etmektedir. Ayrıca bu ilişkide iletişim olmayabilir. Eğer bu ilişki herhangi bir süreyi kapsamıyorsa bunun bir süreç olduğu söylenebilir. 4. Eğer A, B'ye bir şey yaptırabiliyor; ancak B aynı şeyi A'ya yaptırılmıyorsa A, B'den güçlüdür denilebilir. Bu yüzden güç bir niceliktir. Ancak güç nicelik olarak ele alındığında sadece karşılaştırmalar söz konusu olduğunda anlamlı olacaktır. Bu nedenle güç, görecelidir.⁴⁰⁹

İlişki unsuru olarak gücü analiz ederken kuşkusuz burada karşılıklı bağımlılık meselesinin de dikkate alınması gerekir. Karşılıklı bağımlılık olgusunun güç olgusu ile bağdaştığı söylenebilir. Örneğin, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Britanya İmparatorluğu'nun uluslararası sistemde kurduğu hegemonya uluslararası sistemi kendisine uygun şekilde tasarlayabilmesine imkân sunmuştur. Uluslararası finansın ortaya çıkardığı bağımlılık durumu ve bununla ilişkili olarak borçlanma ve ulusal düzeydeki krizler Britanya'nın sistemik etki araçları olarak nitelendirilebilir. Aynı şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası normlar, rejimler ve uluslararası kuruluşlar konusunda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında benzer bir tablo söz konusudur.⁴¹⁰ Sadece aktörün adı değişmiş, bu defa ekonomik bağlamda ABD hegemonyasında bir yapı oluşturulmuştur. Britanya ve ABD bağımlılık ilişkilerini kullanarak sistemdeki güç dağılımına etki etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik düzen irdelendiğinde bu düzen için karşılıklı bağımlılık durumunun aksine tek taraflı bir bağımlılık ilişkisinin geçerli olduğu görüşü ileri sürülebilir. Yeni ekonomik sistemin bu yapısında tek taraflı bağımlılıktan kaynaklanan asimetri olgusu ABD'nin en önemli güç kaynağını meydana getirmiştir. Yani güç görünür şekilde ortaya çıkmamış, dolaylı bir biçimde sistem üzerinden devreye sokulmuştur. Bunun hegemonik güce iki farklı alanda avantaj sağladığı görülmektedir. Birincisi, üstlenilen maliyetin azalmasıdır; ikincisi ise sorumluluğun tek elde toplanması yerine dağıtılmış olmasıdır. Bu kapsamda

⁴⁰⁹ K. J. Holsti, a.g.m., s. 181.

⁴¹⁰ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, 2004, s. 67.

neoliberal görüşü savunanlar, karşılıklı bağımlılık durumunda herkesin kazandığını ve sistemde zorlamanın olmadığını ifade etmişlerdir.⁴¹¹

Kuşkusuz uluslararası alanda karşılıklı bağımlılığın geçerli olması aktörlerin birbirlerini etkilemeleri sonucuna yol açacaktır. Böyle bir durumda en güçlü devletler dahi güçsüz devletlerden etkilenebilecek ve politikalarını gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Fakat devletlerin duyarlılık durumu böyle bir ortamda hareket serbestisi açısından belirleyici olacaktır. Eğer bir aktör karşılıklı bağımlılığın geçerli olduğu durumda savunmasız kalırsa hareket alanı daralacak ve böylece dışsal etkenlerin oluşturduğu maliyetler ile karşılaşacaktır. Sonuç olarak, Neoliberal teoriye göre bir aktörün diğer aktörlerin benimsediği politikaların ortaya çıkardığı maliyetleri davranış değişikliği yöntemi ile bertaraf edebilmesi ve kendi isteklerini uygulayabilmesi durumu güç ile ilişkilendirilmiştir.⁴¹² Fakat örneğin, ABD ile Nikaragua arasındaki ilişkide kimin daha fazla maliyete katlanmak zorunda kalacağı gayet açık şekilde ortadadır. Aynı zamanda sistemden kimin daha fazla göreceli kazanç elde edeceği de çok açıktır. İki ülke arasında büyük bir farklılık olsa da başka örnekler üzerinden bu iddia kanıtlanabilir. Örneğin, Rusya ile Türkiye arasındaki bir anlaşmazlıkta daha fazla maliyeti Türkiye ödeyecektir. Çünkü Rusya'nın uluslararası sistemdeki güç konumu Türkiye'den daha üst düzeydedir (özel olarak enerji bağımlılığı bu maliyeti artıran bir unsurdur). Göreceli güç kazanımı meselesi de benzer şekilde eşit dağılım göstermeyecektir.

Burada karşılıklı bağımlılık sorunsalıyla ve Holsti'nin işaret ettiği üzere gücün ilişkisel durumuyla da yakından ilgili olan nüfuz kavramına değinmek yerinde olacaktır. Bu açıdan aktörlerin durumlarına ilişkin 4 ana noktayı dikkate almak gerekir: 1) Bir aktörün hedeflerinin çeşitleri, 2) Aktörlerin sahip oldukları yeteneklerin (müttefik ilişkileri ve moral unsurlar da olmak üzere) nicelikleri ve nitelikleri, 3) Aktörlerin hedeflerini desteklemek için bu yetenekleri harekete geçirebilme becerisi, 4) Tehditlerin ve ödüllerin uygulanması konusundaki güvenilirlik.⁴¹³ Nüfuz olgusu irdelendiğinde bu olgu bir süreç, bir ilişki, sonuca ulaşmak için bir araç veya bir nicelik olarak algılanabilir. Yetenekler, nüfuzun uygulanması açısından önemli bir belirleyici faktördür. Ancak sadece bu faktör nüfuz açısından tek belirleyici değildir. Bu noktada bir ülkenin dış politikasının yapısı ve

⁴¹¹ Y. Bozdağlıoğlu, Ç. Özen, a.g.m., s. 68.

⁴¹² H. Özdemir, a.g.m., s. 132-133.

⁴¹³ K. J. Holsti, a.g.m., s. 188.

dış politika amaçları için yeteneklerini harekete geçirme becerisi eşit derecede önem arz etmektedir. Nüfuz, çeşitli araçlarla uygulanabilir. Bu konuda öne çıkan bazı araçlar şu şekildedir: Bir ödül teklifi veya bir ödül verilmesi; cezalandırma tehdidinin yapılması ve kuvvet/baskı uygulanması. Bir aktörün karşı tarafı ikna etmek için kullandığı araçların tercihleri, iki aktör arasındaki ilişkilerin yapısına ve sistemdeki aktörlerin bu ilişkiye müdahil olma durumlarına bağlıdır.⁴¹⁴

Bu noktada Holsti'nin değindiği hususlara ek olarak uluslararası ilişkilerde güç ve nüfuzun etkisi ve uygulanabilirliği açısından Abramo Fimo K. Organski⁴¹⁵, Charles Schleicher⁴¹⁶ ve Quincy Wright⁴¹⁷ tarafından dile getirilen uluslararası politikadaki dört tipik pazarlık tekniğine değinmek gerekir. Buna göre ikna, ödül teklifleri, ceza tehditleri ve kuvvet kullanma pazarlık teknikleri olarak kullanılmaktadır. Ancak bu sayılan teknikleri azaltmak ya da çoğaltmak mümkündür. Farklı taktikler öne sürülebilir: İkna, ödül teklifleri, ödüllerin verilmesi, ceza tehdidi (pozitif tehditler—olası bir kazanımdan mahrum bırakmak), bir şeyden yoksun bırakmaya yönelik tehditler, şiddet içermeyen ceza veya kuvvet uygulamaları.⁴¹⁸ Böylece iki aktör arasında gerçekleşen güç ilişkisi farklı araçlar kullanılarak tezahür etmektedir. Hangi aracın kullanılacağı ise aktörler arasındaki ilişkilerin derecesine, güç farklılığına ve birbirleri açısından taşıdıkları öneme bağlı olarak değişmektedir.

2.3. Çok Boyutlu Bir Perspektiften Güç Analizi

Gücü kapasite/beceri ya da ilişki unsuru olarak tahlil etmeyi tercih etmeyen açıklama tipleri de bulunmaktadır. Bu açıdan güç çok boyutlu bir kavram olarak analiz edilmektedir. Böylece güce yönelik bütüncül bir bakış açısı benimsenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak, belirtmek gerekir ki güç, her bir boyut açısından farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Bu konudaki çalışmalara bakıldığında öncü çalışmaların Steven Lukes'a ait olduğu görülmektedir. Lukes üç boyutlu bir güç analizi yapmıştır. Bu analize göre her üç boyutu birtakım faktörler ışığında sınıflandırmak mümkündür.

⁴¹⁴ K. J. Holsti, a.g.m., s. 193.

⁴¹⁵ Bkz: Abramo Fimo Kenneth Organski, *World Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1958.

⁴¹⁶ Bkz: Charles P. Schleicher, *International Relations: Cooperation and Conflict*, Prentice-Hall, New Jersey, 1962.

⁴¹⁷ Bkz: Quincy Wright, "The Nature of Conflict", *The Western Political Quarterly*, Cilt 4, Sayı 2, 1951, s. 193-209.

⁴¹⁸ K. J. Holsti, a.g.m., s. 188-189-190.

Tek boyutlu güç analizi şu noktalara odaklanmaktadır: “(a) davranış (b) karar verme (c) önemli konular/sorunlar (d) gözlemlenebilir (açık) çatışmalar/anlaşmazlıklar (e) (öznel) çıkarlar, siyasal katılımın ortaya çıkardığı politika tercihleri”⁴¹⁹ İki boyutlu güç analizinin yoğunlaştığı noktalar ise şu unsurlardır: “(a) karar verme ve karar verme/verememe durumu (b) konular/sorunlar ve potansiyel konu ve sorunlar (c) gözlemlenebilir (açık ya da kapalı) çatışmalar/anlaşmazlıklar (d) (öznel) çıkarlar, siyasal tercihler veya siyasal sorunlar”⁴²⁰ Üç boyutlu güç analizine bakıldığında şu konu başlıklarıyla karşılaşılmaktadır: “(a) karar verme ve siyasal gündem üzerinde kontrol sağlama (bunun alınan kararlarla gerçekleşme zorunluluğu yoktur) (b) konular/sorunlar ve potansiyel konular ve sorunlar (c) gözlemlenebilir (açık ya da kapalı), ve gizli çatışmalar/anlaşmazlıklar (d) öznel ve gerçek çıkarlar”⁴²¹

Gücün birinci boyutunda gücü aktörlerin doğrudan sahip olduğu bir yetenek olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bu boyutta güç kolay bir şekilde gözlemlenebilen somut uygulamalarla ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan gücü olası sonuçları kontrol edebilecek bir yetenek olarak tanımlamak mümkündür. Birinci boyuta yönelik yapılan güç çalışmaları genellikle karar verme süreçleri, resmî kurumlar ve alınan kararların sonuçlarına odaklanmaktadır. Burada gücün somutlaşmasındaki en önemli faktör ise çok önemli konulara dair karar verme süreçlerindeki katılımdır. Diğer taraftan gücün ikinci boyutuna yönelik yapılan çalışmalarda gücün gözlemlenmesi zor olan diğer yönlerinin ve uygulamalarının gösterilmesine odaklanıldığı söylenebilir. Gücün üçüncü boyutunun tanımlanması konusunda ise hem gündemin tercihlerinin hem de aktörlerin tercihlerinin şekillendirilmesinin çok önemli olduğu iddia edilebilir. Üçüncü boyutta güç, ilk iki boyutundan farklı olarak sadece davranışsal veya ilişkisel bir kavram olarak incelenmez. Aynı zamanda gücün kurumsal, algısal ve/veya geleneksel süreçlerden etkilenen sistemik veya yapısal bir kavram biçiminde tanımlanması söz konusudur. Öte yandan gücün birinci boyutunda ve ikinci boyutunda direniş olgusunun güç kullanımı ile birlikte kesinlikle ortaya çıkacağı söylenebilir. Ancak üçüncü boyutta direnişin olmadığı bir güç kullanımı ihtimal vardır.⁴²²

⁴¹⁹ Steven Lukes, *Power A Radical View*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 29.

⁴²⁰ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 29.

⁴²¹ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 29.

⁴²² H. Özdemir, *a.g.m.*, s. 120-121,124.

Direnış olgusu gücün genellikle çatışma ile özdeşleştirilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki gücün en etkin kullanımı gücün uygulandığı aktörlerde bir direnişle karşılaşılmayacak yöntemlerle yapıldığında mümkün olmaktadır. Göreceli olarak direniş olgusunun görölmediği durumlar, gücün açık ve doğrudan yöntemlerle ve belirli bir aktöre yöneltilmeden uygulandığı zaman görölmektedir. Bu ise güç ilişkisinde yer alan aktörlerin ilişkilerinin uzlaşılan bir kurumsal yapıda gerçekteşmesi ile yapılabilir. Ortaya çıkan yapılar ve ileri sürölen fikirler aracılığıyla ve bu yapılar uyarınca ilgili aktörler belirli davranış kalıplarının kendi çıkarlarına uygun düştüğünü algılayacaktır. Bu şekilde güç doğrudan/görünür şekilde uygulanmamış olacaktır.⁴²³

Bir güç ilişkisinde eğer zorlayıcı yaptırımlar sıklıkla kullanılıyorsa bu durum gücün temelinin zayıf olduğunu göstermektedir. Hatta açık bir zor kullanımının söz konusu olması gücün temelinin istikrarsız olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bir güç ilişkisinde bir aktör büyük bir güce sahip olabilir; ancak elinde çok az zorlayıcı yaptırım aracı olması mümkündür. Diğer taraftan güce maruz kalan aktör, güç uygulayan aktörün meşruiyetini kabul etmişse güç uygulayan aktörün otoritesini tesis etmek için zorlayıcı yaptırımlara daha az başvuracağı çok açıktır. Ancak bazı güç ilişkilerinde meşruiyet daha önemli bir unsur iken; bazılarında böyle olmayabilir. Burada ise güç sahibi aktörün amaçları bu önemin derecesini belirlemektedir.⁴²⁴

Gücü tekil bir kavram/olgu olarak değerlendirmeyen Peter Bachrach ve Morton S. Baratz da güç kavramını iki farklı anlamda ele almaktadır. Buna göre genel anlamda gücü, A'nın B üzerinde sağladığı her türlü kontrol durumu olarak görmektedirler. Diğer taraftan güç kavramı, yaptırım tehdidiyle B'nin A'ya itaat etmesinin sağlanması şeklinde bir anlam içermektedir. Lukes gücün bu iki farklı anlamını ayırt etmek için birinci anlamın, güç olarak adlandırılmasını ikincisini ise zorlama/baskı şeklinde anlamlandırılması gerektiğini tavsiye etmektedir.⁴²⁵

Bachrach ve Baratz'ın güç tipolojisi; baskı, etki, otorite, kuvvet/zorlama ve manipölasyon gibi anlamları içermektedir. A ile B arasında herhangi bir değer konusunda veya herhangi bir eylemin akıbeti bakımından çatışma/anlaşmazlık varsa

⁴²³ H. Özdemir, a.g.m., s. 122.

⁴²⁴ Engin Yıldırım, "Güç Kavramı ve İstihdam İlişkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998, s. 55.

⁴²⁵ Peter Bachrach, Morton S., Baratz, *Power and Poverty: Theory and Practice*, New York, 1970, s. 24, 28, 30, 34-37'den aktaran S. Lukes, *a.g.e.*, s. 21.

ve A, B'yi hedeflediği değere ulaşmaktan ya da söz konusu eylemin akıbetini B'nin istemediği bir yöne çekme tehdidiyle onu bu değerden veya hedeflediği akıbetten yoksun bırakarak B'nin kendisine olan itaatini sağladığında burada bir "baskı" olduğu söylenebilir. Baskı tanımında yer alan "açık ya da örtülü olarak bir şeyden yoksun bırakma ve zorlama durumu" olmadığı zaman ise A'nın B ile olan ilişkisi etki kapsamında ele alınmalıdır. Otoriteden bahsedebilmesi durumunda ise B, A'nın emirlerini kendi değerleri açısından mantıklı ya da meşru bulduğu için A'nın emirlerine uymalıdır. Kuvvet/zorlama durumuna bakıldığında A, B'nin kendisine itaat etmemesine rağmen hedeflerine ulaşabilmektedir. Manipülasyon ise baskı, etki ve otoriteden farklı olarak kuvvetin/zorlamanın bir alt kavramı ya da başka bir yönüdür. Çünkü A'nın talepleri tam olarak açıkça ortaya çıkmadan B'nin itaati sağlanabildiği için manipülasyon terimi burada yerinde olmaktadır.⁴²⁶

Kavramın açıklanmasına özgün katkı sunan bir başka yaklaşım ise Michael Barnett ve Raymond Duvall'a aittir. Barnett ve Duvall, yaptıkları çalışmada gücü sınıflandırarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu sınıflandırmada gücün 4 çeşidi olduğu ileri sürülmüştür. Bunlar: Zorlayıcı güç, kurumsal güç, yapısal güç ve üretici güçtür. Bir aktörün, diğer aktör üzerinde doğrudan kurduğu kontrol sonucunda ortaya çıkan ilişki durumunda "zorlayıcı güç" söz konusu olmaktadır. Ancak eğer bir aktör diğer aktör/aktörler üzerinde kontrol kurarken bunu dolaylı olarak ve ilişkilere yayararak uyguluyorsa "kurumsal güç" ile karşılaşmaktadır.⁴²⁷ Aktörlerin birbirleriyle doğrudan bağlantılı olacak şekilde sosyal kapasitelerinin ve çıkarlarının oluşturulması ise yapısal güç formunu oluşturacaktır (kapitalist sistem gibi). Son olarak üretken güç, özneler arası anlamlandırma sistemleri üretiminin sosyal olarak yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır (hangi bilginin önemli olduğu/meşru bilgiyi neyin oluşturduğu meselesi).⁴²⁸

Güç konusunda yapılan çalışmalarda değinilen unsurlar dikkate alındığında zorlayıcı, kurumsal veya yapısal güç türleri bazı benzerlikler taşımaktadır. Ancak üretken güç türü oldukça farklı ve özgün bir tanımlamaya işaret etmektedir. Bu nedenle üretken güç konusuna ayrıca değinmek gerekmektedir. Barnett ve Duvall güce farklı bir açıdan yaklaşarak bu kavramın adeta bir "ürün/üretim" olarak da ele

⁴²⁶ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁴²⁷ Michael Barnett, Raymond Duvall, "Power in International Politics", *International Organization*, Cilt 59, Sayı 1, Kış 2005, s. 43.

⁴²⁸ Michael Barnett, Raymond Duvall, Michael Barnett, Raymond Duvall (Ed.), *"Power in Global Governance"*, *Power in Global Governance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 3-4.

alınabileceğini göstermiştir. Güç, sosyal ilişkiler içinde ve sosyal ilişkilerle aktörler üzerinde etki ederek ortaya çıkmakta ve aktörlerin kendi kaderlerini kontrol etme kapasitelerini şekillendirmektedir. Bu açıdan kavramın merkezinde iki boyut bulunmaktadır. Birincisi, aktörlerin kapasitelerinin etkilendiği sosyal ilişki türleri ve ikincisi ise bu sosyal ilişkilerin özgünlüğüdür. Davranış ve etkileşime odaklandığında güç kavramı, aktörlerin diğerlerinin kontrolünü ele alışlarını dikkate almaktadır. Burada “*birisi üzerinde kontrol sağlanması olarak güç*”/“*power over*” durumuyla karşılaşılmaktadır. Ama güç kavramı sosyal ilişkilerin oluşturduğu bir yapı ile bağlantılı olduğu zaman “*bir şeyi yapabilme kapasitesi veya yetenek olarak güç*”/“*power to*” durumu geçerlidir. Bu anlamda güç, sosyal ilişkilerle aktörleri tanımlamakta ve nelerin aktörlerin kapasitelerini ve uygulamalarını güçlendirdiğini açıklamaktadır. Devletlere yönelik yapılan medeni, haydut, Avrupalı, istikrarsız, Batılı ve demokratik gibi nitelendirmeler üretken gücün somut örnekleridir.⁴²⁹

Benzer bir yöntemi kullanarak gücü farklı boyutları temelinde analiz eden Kira Lewis ve Clark College da gücü sınıflandırarak incelemeyi uygun bulmuştur. Onların sınıflandırmasında güç; zorlayıcı güç, pazarlamacı/görüşmeci güç, uyumlu güç ve kurumsallaşmış güç olarak 4 türe ayrılmıştır. Zorlayıcı güç, pazarlamacı/görüşmeci güç ve uyumlu güç için doğrudan uygulandıkları ve aktif bir güç formu oluşturdukları söylenebilir. Buna karşın kurumsallaşmış gücün diğerlerine göre daha az doğrudan uygulandığını belirtmek gerekir.⁴³⁰

Güçlü olan A aktörü zayıf olan B aktörünü direnmesine rağmen etkisi altına alabiliyorsa bu durum “zorlayıcı güç”tür. Bu güç türünde güç kavramı kuvvet/dayanıklılık durumu ile kaynaklar, diğer aktörler ve/veya sonuçlar üzerinde kontrolü kapsamaktadır. Elbette bu kuvvet ve kontrol eylemi bir direnişe karşı gerçekleştirilmelidir. Pazarlayıcı güç de zorlayıcı güçle yakından ilişkilidir. Çünkü bu güç türü zorlayıcı güçte olduğu gibi uygulamalara ve kaynaklara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu iki güç türü arasında önemli bir fark vardır. Pazarlayıcı güçte, B aktörü A aktörünün iradesini tek taraflı olarak kabul etmeyecek kadar güçlüdür. Karşılıklı bağımlılık durumunun zorlayıcı güç kullanımından pazarlayıcı güç durumuna geçişte anahtar bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. A ve B

⁴²⁹ M. Barnett and R. Duvall, a.g.m., s. 45-46, 56.

⁴³⁰ Kira Petersen Lewis, Clark College, “Four Types of Power in International Relations Coercive Power, Bargaining Power, Concerted Power, and Institutionalized Power”, *Paper for IPSA, XXIIInd World Congress of Political Science*, Madrid Temmuz 2012, s. 5.

arasında karşılıklı bağımlılık durumu olduğunda sonuçların tek taraflı kontrolü imkânsız hâle gelmektedir. Bu nedenle A aktörü B aktörüne bazı tavizler vermedikçe kendi isteklerini yerine getiremeyecektir.⁴³¹

Uyumlu güç ise bir grubun siyasi bir düzen kurması ve/veya siyasi bir düzeni şekillendirmesi ya da mevcut siyasi düzenin sınırlarını değiştirme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Uyumlu güç, ortaya çıktığı grup içerisinde hiyerarşik bir niteliğe sahip değildir. Yani daha önce sözü edilen bir A aktörünün B aktörü üzerinde kontrolünün olması durumu burada söz konusu değildir. Ayrıca uyumlu güç bireysel değildir, daima gruba aittir. Zorlayıcı güç ve pazarlayıcı güç dayanıklılığa, kaynaklara ve uygulamalara bağlı olmasına karşın; uyumlu güç sayılara ve görüşlere bağlıdır. Ayrıca uyumlu güç, hareketlerini organize etmek ve koordine etmek için uyum hâlinde hareket eden aktörlerin yeteneğine bağlıdır. Mevcut siyasal topluluğu yönetebilen ve bu siyasal toplulukta düzen ile güvenliği sağlayıp ortak amaçlara ulaşmak için gerekli kolektif hizmetlere erişimi mümkün kılan genelleştirilmiş ve kurumsallaştırılmış güç formu ise kurumsallaşmış güç olarak tanımlanmaktadır. Uyumlu güç ve siyasal güç arasındaki fark kurumsallaşmış güçtür. Adından anlaşılacağı üzere bu güç türü kurumsallaşmış ve yetkilendirilmiştir. Buna karşın uyumlu güç, aktif aktörlerin ortaklaşa ve doğrudan siyasi sürece katılma kapasiteleridir. Ancak yetkilendirilmiş bir güç formu olarak kurumsallaşmış güç topluluk adına bireyler tarafından uygulanmaktadır.⁴³²

Aktarılan açıklamalar ışığında gücün farklı yönlerden ele alınmasının mümkün olduğu görülmektedir. Bu anlamda kısaca ifade etmek gerekirse Holsti'nin belirttiği üzere güç bir araç, yeteneklere dayalı bir unsur, bir ilişki, bir süreç ve bir nicelik olarak incelenebilir. Ayrıca güç kavramı operasyonel terimlerle karar vericiler açısından da değerlendirilebilir. Bu noktada politika ve belirli hedeflere ulaşma stratejisini formüleştirebilmek için Holsti'nin öne sürdüğü 4 ana soru gündeme gelecektir: 1. Hedeflerin ne olduğu fark etmeksizin B aktörünün ne yapması ya da ne yapmaması istenmektedir? (Örneğin, X davranışını sergilemesi/sergilememesi) 2. B aktörünün X'i yapması/yapmaması nasıl sağlanabilir? (ilişki ve süreç bağlamında) 3. B aktörünün X'i yapması/yapmamasını

⁴³¹ K. P. Lewis, C. College, a.g.b., s. 6-7, 9.

⁴³² K. P. Lewis, C. College, a.g.b., s. 11-12, 15.

sağlamak için onu ikna edebilmek açısından eldeki yetenekler nelerdir? 4. B aktörünün onu etkilemek için yapılan çabalara karşı olası tepkileri nelerdir?⁴³³

Burada pek çok farklı bakış açısının ortaya koyduğu üzere güç hakkında farklı unsurlar ve perspektifler çerçevesinde açıklamalar yapılabileceği görülmektedir. Ayrıca güç çok anlamlı bir kelimedir (Lukes bunu “*power*” kelimesi için ifade etmiştir. Ancak bu, Türkçe’deki “güç” kelimesi için de geçerlidir). Yani güç, ilgili konuya ve kavramın kullanılış amacına göre farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanılabilir. Bu nedenle gücün tartışmalı bir kavram olduğu söylenebilir.⁴³⁴

2.4. Sistemik Düzeyde Güç

Güç kavramını kapasite-yetenek bağlamında, ilişki unsuru çerçevesinde ve çok boyutlu perspektiften değerlendiren görüşlere değindikten sonra son olarak kavramın sistemik açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak güç olgusunu sistemik düzeyde inceleyen ve önemli çıkarımlara ulaşan Alexander Wendt’in görüşlerine başvurulması yerinde olacaktır. Çünkü Wendt, uluslararası sisteme yönelik olarak ortaya koyduğu Hobbesçu, Kantçı ve Lockecu kültür temelindeki analiziyle gücün sistemik düzeyde nasıl bir rol üstlendiğini ve gücün uluslararası sistemdeki etkilerini incelemektedir.

Wendt, uluslararası alanın karakteristiğinin devletlerin birbirlerine yönelik yaptıkları değerlendirmeler neticesinde belirlendiğini ifade etmektedir. Ayrıca uluslararası alanın maddi yapılardan ziyade daha çok sosyal yapılar tarafından meydana getirildiği/inşa edildiği kanısındadır. Ancak Wendt, bu noktada maddi gücün ve maddi çıkarların önemsiz olmadığı uyarısında bulunmaktadır. Bu maddi güç ve çıkarların anlamının ve etkilerinin ise tasvir ettiği üç anarşi kültürü çerçevesinde ele alınmasını ileri sürmektedir. Yani Hobbesçu, Lockecu ve Kantçı kültürlerden hangisi sistemde baskın ise o kültür çerçevesindeki sosyal yapıya bağlı olarak söz konusu çıkarlar ve güç şekillenmektedir. Bu açıdan Wendt, devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının uluslararası sistem tarafından inşa edildiği iddiasındadır.

⁴³³ K. J. Holsti, a.g.m., s. 182.

⁴³⁴ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 61-62.

Anarşinin süreçten farklı bir mantığı olmadığını belirterek makro düzeyde olmasa bile etkileşimin yapılandırıldığı görüşünü savunmaktadır.⁴³⁵

Wendt'in öne sürdüğü Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı kültür tiplerinin oluşturduğu sistemler ise genel hatlarıyla şu şekilde aktarılabilir: İlk olarak, bu üç kültür tipinin Wendt'in anarşi olgusunun değişebilir niteliğine dair yaptığı vurgudan kaynaklandığını belirtmek gerekir. Wendt bu üç sisteme dair görüşlerini *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* eserinin 6. Bölümünde *Üç Anarşi Kültürü* başlığı altında açıklamıştır. Bu bölümdeki açıklamaların ışığında üç kültür tipinin uluslararası sistemde var olabilecek üç genel eğilimi ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Buna göre birincisi, Hobbesçu kültürdür. Hobbesçu kültürün hâkim olduğu sistemde devletler Realistlerin çizdiği çerçevede hareket edecek ve bu kapsamda bencil ve güç peşinde koşan birimler olacaktır. Sistemde çatışma ve düşmanlık önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. İkincisi, Lockeçu kültür olarak tanımlanmaktadır. Lockeçu kültür, Neoliberallerin savunduğu görüşlerin geçerlilik kazandığı bir sistemi oluşturacaktır. Bu durumda devletler çatışmanın yanı sıra iş birliğine de açık olacaktır. Kurumlar ve normlar çatışmaların şiddetini ve sıklığını azaltıcı bir işlev üstlenecektir. Bu sistemde rekabet söz konusu olacaktır. Üçüncü kültür tipi, Kantçı kültür olarak nitelendirilmektedir. Bu kültür tipinde benzer kültür ve kimlik yapılarına sahip birimlerin oluşturacağı birlikler ve çeşitli kombinasyonlar sistemde Kantçı anarşi kültürünün oluşmasında etkili olacaktır. Bu sistemde ise dostluk odak noktası olacak ve kolektif kimlik ön plana çıkacaktır.⁴³⁶

Wendt'in sözünü ettiği kültür tiplerine bakıldığında Hobbesçu kültürün özellikle Orta Çağ Avrupa'sı açısından geçerlilik taşıdığı söylenebilir. Bu dönemde Avrupa'da feodalizmin baskın olduğu üretim biçimi ve parçalı siyasal yapı bulunmaktaydı. Realistlerin öngördüğü üzere çatışma ve düşmanlık önemli sistemik unsurlar olarak ön plana çıkmaktaydı. Buna ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun da Avrupa ile benzer şekilde düşmanlık ve çatışma olguları üzerinden pek çok kez ilişki kurduğu görülmektedir. Böylece Osmanlı'nın sahip olduğu Afrika ve Asya toprakları da dikkate alındığında oldukça geniş bir coğrafyada Hobbesçu anarşi kültürünün hüküm sürdüğü söylenebilir. Lockeçu anarşi kültürü ise II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze dek süregelen süreci nitelendirmek için kullanılabilir. Bu

⁴³⁵ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s. 38-39.

⁴³⁶ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 305-382.

dönemde hem iş birliği girişimlerine rastlanmakta hem de rekabet olgusu gözlemlenmektedir. İş birliği çabaları henüz II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan MC ve diğer uluslararası ve hükümetler arası örgütler bağlamında ortaya koyulmuştur. Aynı şekilde AB de bu çerçevede ele alınabilir. Ancak aynı zamanda süper güçler ve Doğu-Batı blokları arasındaki rekabet durumu ile karşılaşmaktadır. Wendt'in de işaret ettiği⁴³⁷ üzere Kantçı kültür ise henüz gerçekleşmemiştir. Çünkü geçmişte ve günümüzde uluslararası sistemin yapısına bakıldığında Wendt'in tasvir ettiği özelliklere ilişkin göstergelere rastlanılmamaktadır. Bu açıdan dostluğun baskın faktör olduğu ve kolektif kimliğin öne çıktığı bir sistemik yapı söz konusu olmamıştır. Locke'cu kültürde gerçekleşen MC, BM ve AB gibi önemli girişimlerin sistemde baskın olması hâlinde Kantçı kültürün geçerli olacağı iddia edilebilir. Fakat mevcut şartlar göz önüne alındığında bu durum mümkün görünmemektedir.

Sistemik bağlamda güç olgusunu değerlendirirken şüphesiz ki burada kimlik ve çıkarların uluslararası sistemdeki güç dağılımına etkilerine de değinilmelidir. Bu bakımdan kimlik ve çıkar konusunda bazı önemli noktaların altını çizmek gerekir. İlk olarak kimlik meselesini Wendt'in görüşlerinden yararlanarak özetlemek mümkündür. Wendt, kişisel ya da kurumsal kimlik, tip kimliği, rol kimliği ve kolektif kimlik olmak üzere dört tür kimlikten söz etmektedir. Aktörlerin farklılıklarını gösteren, kendilerini örgütleyici dengeleşim yapıları tarafından oluşturulan kimlik, kişisel ya da kurumsal kimlik olarak tanımlanmaktadır. Sosyal kategori veya davranışsal özellikler, değerler, yetenekler gibi bazı özellikleri paylaşan (veya paylaştığı öne sürülen) insanlar için kullanılan etiket bağlamında ortaya koyulan kimlik ise tip kimliği şeklinde tanımlanmaktadır. Kolektif kimlik ise benlik ve öteki arasındaki ilişkiyi özdeşleşme formuna erdirmektir. Kolektif kimlik, rol ve tip kimliklerinin bileşimi şeklinde ifade edilebilir. Ötekinin refahının benliğin bir parçası olarak algılanmasında ve aktörlerin fedakâr davranışlarda bulunabilmesinin nedeni kolektif kimlikten kaynaklanmaktadır. Aktörler⁴³⁸ rasyoneldir; ancak kendi çıkarlarını grup/takım üzerinden ele almaktadırlar. Bu kimliklere dair birkaç örnek vermek gerekirse aktör olarak devlet kimliği, kişisel ya

⁴³⁷ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 367-378.

⁴³⁸ Wendt'in aktörleri/devletleri üniter birimler olarak ele aldığını belirtmek gerekir (Bkz: Maxym Alexandrov, "The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis", *Journal of International Development and Cooperation*, Cilt 10, Sayı 1, 2003, s. 35). Bu, Wendt'in Realist yanından kaynaklanmaktadır. Aktörlerin rasyonelliği bunu kanıtlayan bir başka ifadesidir.

da kurumsal kimliktir; kapitalist devlet, tip kimliğidir; dost-düşman devlet kodlamaları rol kimliğidir; Fransız olmak ise kolektif kimliktir.⁴³⁹

Bir diğer kavramsal araç da çıkarlardır. Sosyal teori yazınına bakıldığında nesnel ve öznel olarak iki türlü çıkar ayrımı yapıldığı görülmektedir. Bir kimliğin yeniden üretilmesini sağlayan ihtiyaçlar veya işlevsel zorunluluklar nesnel çıkarlar olarak tanımlanabilir. Daha önce ifade edilen dört tür kimlik söz konusu yeniden üretime ihtiyaç duymaktadır. Bunlar, somut örnekler üzerinden ifade edilecek olursa ABD'nin örgütlü şiddet tekeline sahip olması bir "kurumsal kimliği" olduğunu göstermektedir. Bir kapitalist devlet olması ABD'nin tip kimliğini oluşturmaktadır. Kendisine bağımlı devletlerin⁴⁴⁰ olması ise onun rol kimliğine işaret etmektedir. Son olarak, ABD'nin Batılı bir ülke olarak adlandırılması da kolektif kimliğidir. Bu kimliklerin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar, ABD hükümetlerinin seçimlerinden veyahut farkındalıklarından bağımsız olarak varlıklarını sürdüren nesnel çıkarlardır. Bu çıkarların ihtiyaçları karşılanmadıkları takdirde söz konusu kimliklerin devamlılığı olamayacaktır. Aktörlerin ihtiyaçlarını karşılamaları için izledikleri yöntemlere ilişkin sahip oldukları inançlar ise öznel çıkarlara işaret etmektedir. Ayrıca davranışa en yakın durumdaki güdüler öznel çıkarlar olarak değerlendirilebilir.⁴⁴¹

Bir diğer çıkar türü olan öznel çıkarlara bakıldığında bu çıkarların nesnel çıkarlarda olduğu gibi devletlerin varlıklarını devam ettirmeleri için asli ve gerekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, ABD'nin Suriye'de rejimin değişmesine yönelik izlediği politikalar ele alınabilir. Bu noktada öznel ve nesnel çıkarlar arasındaki ayrımı bu örnek üzerinden şu şekilde ifade etmek mümkündür: ABD'nin Suriye'de rejimin değişmesiyle edineceği kazançlar ya da değişmemesi hâlinde uğrayacağı kayıplar dört tür nesnel çıkarda olduğu üzere ABD açısından hayati öneme sahip değildir. Çünkü rejim değişirse dahi ABD'nin varlığı sürecektir.

Bu noktada BM gibi örgütlerin uluslararası alanda iş birliğini ve dostluğu teşvik ederek kimlik ve çıkarlar arasında sıkışan devletlerin güç mücadelelerine ve çatışmacı davranışlara yönelmesine engel olabileceği iddia edilebilir. Fakat böyle bir durumun gerçekleşmediği görülmektedir. Çünkü hâlâ uluslararası sistemde birçok

⁴³⁹ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 280-285.

⁴⁴⁰ Bağımlı devletler ile ABD'ye bağlı devletlerin oluşturduğu federal yapı kastedilmektedir. Örneğin, California devleti ABD'ye bağlıdır. ABD'de eyaletler state/devlet şeklinde ifade edilmektedir.

⁴⁴¹ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 288.

kez savaş ve çatışma olgusuyla ve bu nedenle de güç mücadeleleriyle karşılaşmaktadır.

Bu bağlamda aktörlerin birlikte aynı oyunu oynamalarını sağlayacak şekilde aynı inancı paylaşmaları hâlinde etkileşimin başarılı olabilmesi amacıyla aktörler birbirlerini kendi açılarından algılamalarını sağlamaya çalışacaklardır. Bunun için aktörler duruma dair kendi algılarını ve değerlendirmelerini destekleyecek davranışları ödüllendirme yoluna giderken; buna karşın kendi açılarından uygun bulmadıkları davranışlara ise cezalandırma taktiği ile karşılık vereceklerdir. Her ne kadar güce yönelik değerlendirmeler duruma dair tanımlamalarla ilişkili olsa da güç bu tip ödüllendirme ve cezalandırma davranışları açısından önemlidir. Örneğin, bir aktör kendisini tüccar kimliği çerçevesinde tanımlayıp buna göre ben ve öteki ilişkisi kurarsa böyle bir durumda nükleer silahlar çok önemli bir unsur olmayacaktır. Fakat “ben”in bağlam bağımlılığı göz önüne alındığı zaman “ben”in daha fazla gücünün olması ben ve öteki ilişkisinde tarafların kendi değerlendirmeleri çerçevesinde aralarındaki ilişkiyi değiştirmeye çalışmalarını özendirir.⁴⁴²

Bu nedenle devletler arasındaki düşmanlık algısı yeteneklerine farklı bir anlam katmaktadır. Buradaki anlam, anarşi veya devletlerin doğal niteliklerinden değil, rol ilişkisi yapısından kaynaklanmaktadır. Bu durumda Realist perspektiften öteki, düşman olarak kodlandığında benliğin ötekine atfettiği temsilleri geri yansıtılmaya zorlanmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken nokta, işlevsel bakımdan farklılaştırılmış olan karşı rol kodları (öğretmen-öğrenci ve efendi-köle ilişkilerindeki gibi) tarafından meydana getirilen sosyal hayattaki rollerden farklı bir durum söz konusudur. Yani aynı anda/konumda (devlet-devlet) olan aktörlerin meydana getirdiği düşman rolü ilişkisi simetrik niteliğe sahip olacaktır. Bu ilişkide benliğin ötekini yansıtması ile devletler varlıklarını sürdürebilmek amacıyla birbirlerini düşman olarak algılayacaktır. Böylece ötekinin benliğe atfettiği düşmanca niyetleri içeren davranış kalıpları doğrulanarak devletlerin güç eksenli politikaları benimsemelerine neden olacaktır. Dolayısıyla güç odaklı siyasetin çatışmanın tek nedeni olduğu söylenebilir. Ancak devletlerin güç siyaseti olmadığında dost olacakları da söylenemez. Çünkü devletlerin birbirlerini işgal etme arzuları varsa güç odaklı siyaset hem neden hem de sonuç işlevi görecektir.⁴⁴³

⁴⁴² A. Wendt, *a.g.e.*, s. 403-404.

⁴⁴³ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 324-325.

Güçün sistemik düzeydeki analizi açısından irdelenmesi gereken bir diğer konu başlığı ise uluslararası rejim konusudur. Bu kapsamda Friedrich Kratochwil aktörleri yakından ilgilendiren rejim olgusu ile güç ilişkisine dair önemli saptamalar yapmıştır. Ona göre gücün kavramsallaştırılmasında yapılan temel hatanın onun bir ilişki olarak ele alınması yerine çoğunlukla yetenek olarak değerlendirilmesidir. Güç olgusu hegemonik güç açısından irdelendiğinde gücün kurumsal çerçeve aracılığıyla sağlandığı söylenebilir. Bu hegemonun gücü kayda değer bir yaşam formu (*rejim*) geliştirir ve bu form kendi başına önem taşımaktadır. Burada yaşam ile hegemonik gücün devletlerin oluşturduğu rejimi idare etmesi ve sistemin kendisinin de bir değeri olduğu kastedilmektedir. Ayrıca rejimler sadece bazı temel güçlerin yansımaları olarak algılanmamalıdır. Rejimler (bütün olarak) gücün kendisini temsil eder, içerisindeki aktörleri güçlendirir ve genel olarak kabul edilen kurullarla/normlarla birlikte taraf değiştirme (örneğin, GATT'tan ayrılmak) ve (rejimin kurullarına/normlarına karşı) uyumsuzluk maliyetlerini artıran işlev görmektedir.⁴⁴⁴

Sistemik düzeyde güç kavramını değerlendirirken incelenmesi gereken bir diğer husus ise güç dengesi bağlamında gücün uluslararası sistemdeki dağılımı ile ilgilidir. Çünkü güç kavramı kapsamında yapılan değerlendirmelerde sıklıkla gücün uluslararası sistemde nasıl dağıldığı ve bunun devletleri nasıl etkilediği meseleleri irdelenmektedir. Bu nedenle güç kavramını sistemik düzeyde analiz ederken güç dengesinin de incelenmesi gerekmektedir.

Güç dengesi konusunda Ernst B. Haas'ın çalışması ışığında bazı genel özellikleri tespit etmek mümkündür. Haas, güç dengesi için oluşturulan tanımlamaları veya değerlendirmeleri sekiz grupta toplamıştır. 1) Güç dengesindeki denge durumu, gücün dağılımı şeklinde anlamlandırılabilir. 2) Güç dengesi, siyasal eşitlik olarak anlaşılabilir. Yani iki ya da daha fazla taraf arasında tam bir eşitlik hâli olmalıdır. 3) Denge durumu, bazen hegemonya anlamında kullanılabilir. Bu görüşe göre devletler kendi hegemonyaları söz konusu olduğunda denge durumunun varlığını kabul etmektedir. 4) Bazıları dengeyi istikrar ve barış olarak tanımlamaktadır. 5) Bazıları da dengeyi istikrarsızlık ve savaş olarak tanımlamaktadır. 6) Bir başka bakış açısına göre güç dengesi genel olarak güç politikaları ile eşdeğer görülmektedir. Burada güç, saf güç politikaları, realpolitik ve

⁴⁴⁴ Friedrich Kratochwil, "The Embarrassment of changes: neo-realism as the Science of Realpolitik Without Politics", *Review of International Studies*, Cilt 19, Sayı 1, 1993, s. 72.

güç dengesi tek bir kavramda toplanmıştır. Böylece rekabetçi bir uluslararası ortamda hayatta kalabilmenin ahlaki değerleri barındırmayan güç kullanımı talep edilmektedir. 7) Denge durumunun “Evrensel Tarih Hukuku” anlamı taşıyabileceği yönünde görüşler de vardır. Bu görüş John Bassett Moore’un⁴⁴⁵ deyişiyle meşru müdafaa şeklinde ifade edilebilir. 8) Güç dengesindeki denge anlamı politika yapımında bir sistem ve rehber olarak da değerlendirilebilir. Sidney Bradshaw Fay’e⁴⁴⁶ göre bu durumda devletler, birbirlerinin iradelerini güçlendirecek kadar yeterince güçlü olmalarını engelleyecektir.⁴⁴⁷

Dolayısıyla güç dengesi ilk bakışta anlaşıldığı üzere gerçek bir denge durumunu ifade etmeyebilir, bazen herhangi bir şekildeki güç dağılımı anlamına gelebilir. Ayrıca güç dengesi bazı durumlarda/dönemlerde üstünlük olarak anlaşılabilir. Örneğin, Napolyon döneminde Fransa’nın politikaları bu şekilde yorumlanabilir. Öte yandan bazen istikrar ve barış gibi sözcüklerle nitelenen güç dengesi bazen de istikrarsızlık ve savaş gibi sözcüklerle nitelendirilebilir. Bu anlamların dışında güç dengesi olgusu uluslararası sistemin yapısını analiz ederken kullanılabilir. Ancak burada güç dengesi herhangi bir güç dağılımı gibi anlaşılmamalıdır; asıl verilmek istenen anlam, belirli bir güç dağılımı olmaktadır. Güç dengesi gerçekten güç ilişkilerinde denge durumunu da ifade edebilir. Burada ise sistemi oluşturan aktörlerin güçleri arasında göreceli olarak eşitlik olduğu varsayımı iddia edilmektedir. Örneğin, bir devlet güç dengesini kendi lehine çevirmek için çaba gösterdiğinde sistemdeki diğer devlet veya devletler bu durumu dengelemek için bu devlete karşılık verecektir (Örn: 1648-1918 dönemi).⁴⁴⁸

Gücün dağılımına etki eden önemli bir faktör de iç gelişmelerin uluslararası sisteme yansımalarıdır. Fransız Devrimi’nin XVIII. yüzyılda güç dengesine dair etkileri göz önüne alındığında bir devletin iç yapısında yaşanan gelişmelerin ve hedeflerindeki değişikliklerin uluslararası sisteme etki eden sonuçlar ortaya koyabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda demokratikleşmenin ve milliyetçiliğin yayılması ile birlikte XIX. yüzyıl güç dengesinde yaşanan değişim aynı dönemde pek

⁴⁴⁵ John Bassett Moore, *International Law and Some Current Illusions*, New York, 1924, s. 310’dan aktaran Ernst B. Haas, “The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda”, *World Politics*, Cilt 5, Sayı 4 Temmuz 1953, s. 452.

⁴⁴⁶ Sidney Bradshaw Fay, Edwin R. A. Seligman, Alvin Johnson (Ed.), *Encyclopedia of the Social Sciences*, “Article on the Balance of Power” I, Macmillan, New York, 1930, s. 395-99’dan aktaran Ernst B. Hass, a.g.m., s. 455.

⁴⁴⁷ Ernst B. Hass, a.g.m., s. 447-455.

⁴⁴⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2009, s. 289-291.

çok devletin hem iç politikalarını hem de dış politikalarını etkileyen bir sonuca neden olmuştur. Bu nedenle genel anlamda XIX. yüzyıl için yapılan çok kutuplu sistem değerlendirmesi doğru olsa da bu yöntemle sistemdeki değişim tam olarak açıklanamadığı için yapı ve süreç birlikte ele alınmalıdır. Ayrıca iletişim ve iş birliği açısından sistemsal sürece merkezî önem atfetmek sistem ve birim düzeyinde gerçekleşen gelişmelerin ve değişimin analiz edilmesini kolaylaştıracaktır.⁴⁴⁹

Böylece uluslararası sistemde güç dağılımının sabit bir seyir izlemediğini ve birçok gelişmenin ve unsurun ortaya çıkardığı tablo neticesinde sürekli ve dinamik bir şekilde değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Gücün uluslararası sistemde yakın dönemdeki seyrine bakıldığında yine benzer şekilde değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı çok kutuplu bir yapıya işaret etmekteyken; yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu bir sistemin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde ABD liderliğindeki Batı Bloku ile SSCB liderliğindeki Doğu Bloku arasında oldukça keskin ve ciddi bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Siyasal, ekonomik, sosyal, bilimsel-teknolojik ve askerî alanlarda her iki blok arasında çok sert bir rekabetin olduğu görülmektedir. Ardından 1991’de SSCB’nin dağılması ile birlikte resmen (fiilen Gorbachev dönemi) Soğuk Savaş’ın sona ermesi uluslararası sistemde gücün dağılımını etkilemiş ve uluslararası sistem ciddi bir dönüşüme uğramıştır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden 2001’e kadar devam eden süreç göz önüne alınırsa uluslararası sistemin yapısı için ABD’nin nispi üstünlüğünün olduğu bir güç dengesi sistemi tespiti yapılabilir. Bu dönemde uluslararası sistemde askerî kapasiteleri-yetenekleri bağlamında öne çıkan güçler temelinde bir güç değerlendirmesi yapıldığında BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimî üyesi ile karşılaşılmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki bu sistem XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa’da yaşanmış olan klasik güç dengesi sisteminden önemli ölçüde farklı niteliğe sahiptir. Özellikle savaş teknolojisinde yaşanan değişimle birlikte nükleer silahların ortaya çıkışı ve tahrip güçlerinin büyük ölçekli olması savaş seçeneğini düşünen başat güçler açısından caydırıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle klasik güç dengesi sisteminin ana özelliklerinden biri olan savaş seçeneği artık, dış politikada amaca ulaşmak için kestirme bir yol olarak tercih

⁴⁴⁹ Robert O. Keohane, Joseph Nye, “Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, 2015, s. 97.

edilmemektedir. Çünkü nüfus ve sanayileşme konusunda yaşanan değişim dikkate alındığında bütün yerleşim yerlerinin ve sanayi merkezlerinin hedef olabilme ihtimali ortaya çıkınca savaşların risklerinin ve maliyetlerinin oldukça arttığı görülmektedir. Buna ek olarak savaşların zaman, mekân ve kullanılan silahlar bakımından sınırlandırılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır.⁴⁵⁰

Askerî güç açısından etkili olan beş daimî üye dışında Almanya'nın ve Japonya'nın önemli ekonomik güçler olarak yine bu dönemde öne çıktıkları görülmektedir. Ayrıca Çin de aynı şekilde Mao sonrasında Çin lideri olan Deng Xiaoping ile birlikte başlayan kapitalizmle uzlaşma girişimleri çerçevesinde başlattığı ekonomik reformlarla birlikte önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu bakımdan sadece askerî alanda değil, aynı zamanda ekonomi alanında da önemli bir güç rekabetinin uluslararası sistemde yaşandığına tanık olunmuştur.

11 Eylül'de ABD'nin terörist saldırıya uğraması da söz konusu dönemin sona ermesi açısından önemli bir gelişmedir. Çünkü ABD Pearl Harbor'dan sonra ilk defa kendi topraklarında saldırıya uğramıştır. Üstelik bu saldırı bir devlet tarafından değil, bir terör örgütü tarafından "tek süper güce" karşı gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında KDHC, İran, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerin nükleer silahlar konusundaki çalışmaları tek süper güç/tek kutuplu değerlendirmelerinin ortadan kalkmasına neden olan bir diğer önemli gelişmedir. Öte yandan Rusya'nın tekrar büyük güç olarak ortaya çıkması (özellikle askerî alanda) ve Çin'in ekonomik atılımı tek kutuplu sistem/tek süper güç tartışmalarını etkileyen önemli gelişmelerdir. Ayrıca ABD'nin ekonomik gücündeki kayıplar da sistemdeki güç dağılımını etkilemektedir. Bu durum özellikle 2008 krizinden bu yana ABD'nin krizin etkilerinin ortadan kaldırılmasında ve küresel ekonominin dengeye oturtulmasında yeterince başarılı olamaması ile gün yüzüne çıkmıştır. Neoliberal politikaların başarısızlığı (Örn: 1994 Meksika Krizi, 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 2008 Küresel Krizi) da ABD'nin ekonomi alanındaki güç kaybını göstermektedir. Diğer taraftan ABD'nin (2008'de Gürcistan, 2014'te Kırım ve Suriye'de (2010-...)) istediği değişiklikleri gerçekleştirememesi siyasi ve askerî açıdan önemli başarısızlıklardır.

Böylece tek kutuplu sistem/hegemonik güç söylemi büyük ölçüde terk edilmiştir. Artık, uluslararası sistemde yeniden çok kutuplu görünüme doğru bir yönelimden söz edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan askerî alanda ABD'nin

⁴⁵⁰ T. Arı, *a.g.e.*, s. 179-180.

liderliğindeki NATO ittifakının karşısına Rusya'nın ve Çin'in dengeleyici unsurlar olarak öne çıktıkları görülmektedir. Ekonomi alanında ise ABD özellikle Çin ile ciddi rekabet içerisine girmiştir. Bu rekabet bilimsel-teknolojik alanda da yansımalarını göstermektedir. Örneğin, Çin'in teknolojik ürünler konusunda öne çıkmaya başlaması ve ciddi şekilde sermaye akışını ve artı değer edinimini sağlaması bu anlamda üzerinde durulması gereken gelişmelerdir.

2.5. Güç Hakkında Elde Edilen Verilerin ve Bulguların Analizi

İlk olarak, güç kavramı hakkındaki çeşitli tanımlara bakıldığında bir tanım sorunundan bahsetmek mümkündür. Öncelikle güç kavramı geniş bir kapsama ve belirsiz bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan tanım yapabilmek için birçok unsur göz önüne alınmalıdır. Diğer taraftan güç kavramının zamana ve sistemik ilişkilere bağlı olarak değişken bir niteliği ve içeriği vardır. Örneğin, uluslararası hukuk kuralları ve iletişim teknolojilerinin henüz gelişmediği dönemlerde askerî unsurlar güç kavramı açısından merkezî rol oynamıştır. Buna karşın günümüzde diplomasi, bilgi kaynakları ile iletişim sistemleri ve ağları üzerindeki kontrol gibi güç açısından son derece önem arz eden yeni unsurlar kavramın tanımını değiştirmiştir. Böylece güç artık, çok yönlü olarak değerlendirilmektedir. Yani güç sadece bir aktörün sahip olduğu yetenek/kapasite ile değil birkaç aktör arasındaki bağlam kapsamında değişen gerçeklere veya algılamaya göre şekillenen bir ilişki türü olarak yorumlanabilir. Bu açıdan güç araştırılan veya sorgulanan sorunlara/aktörlere göre ele alınmalıdır.⁴⁵¹

Söz konusu farklılıklara karşın güç konusunda yapılan çalışmaların ortak özelliğini belirtmek gerekirse şu çıkarıma ulaşılmaktadır: Güç, doğrudan/dolaylı, gözlemlenebilir/gözlemlenemeyen şeklinde tasarlanan mekanizmalar ile kesinlikle bir nesneye/özneye karşı kullanılan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca güç, aktörler bakımından irdelendiğinde güç kavramı iki farklı anlamı içerecektir. Birinci anlamda, *“bir şeyi yapabilme kapasitesi veya yetenek olarak güç (power to)”* ve ikinci anlamda ise *“birisi üzerinde kontrol sağlanması olarak güç (power over)”* şeklinde iki farklı anlam ile karşılaşılabilecektir.⁴⁵²

Ayrıca güç araçlarına sahip olmanın güçlü olmak anlamına gelmeyeceğini unutmamak gerekir. Örneğin, ABD'nin Vietnam Savaşı'ndaki durumu ele

⁴⁵¹ H. Özdemir, a.g.m., s. 117-119.

⁴⁵² H. Özdemir, a.g.m., s. 124.

alındığında askerî üstünlüğün güç sahibi olmakla aynı anlama gelmediği görülmektedir. Özetlemek gerekirse güç uygulaması gözlemlendiğinde güce sahip olduğuna dair işaretler sunabilir ve güç kaynakları hesaplandığında gücün dağılımına dair ipucu elde edilebilir. Fakat güç kapasite durumunu göstermektedir ve güç bu kapasitenin uygulaması/aracı şeklinde algılanmamalıdır.⁴⁵³ Burada güç konusunda aktör ilişkileriyle ilgili olarak bazı olasılıkları hesaba katarak çok yönlü bakış açısına sahip olmanın gerektiğini göstermek için bir örnek vermek uygun olacaktır. Eğer bir A aktörü B aktörü üzerindeki güç uygulamasından geçici süre için vazgeçmişse A aktörünün B aktörünün gerçek çıkarlarını temsil eden tercihlerini göz önüne alarak meşruiyetini sağlamak için mi böyle davrandığı nasıl bilinebilir? Ya da A'nın üçüncü bir taraftan, C aktöründen etkilenmediği nasıl anlaşılabilir? Dolayısıyla güç ilişkileri ele alınırken çok yönlü değerlendirmeler oldukça önemlidir.⁴⁵⁴

Stefano Guzzini ise güç analizleri açısından bir başka önemli sorunsala değinmektedir. Bu bağlamda gücün nasıl değerlendirileceği ve gücün nasıl ölçüleceği meselesine dair önemli tespitler yapmaktadır. Aksine iddiaların olmasına karşın Guzzini, gücün karşılanabilir (yani farklı ortamlarda/durumlarda gücün yerine geçebilecek bir şeyin olmaması) nitelikte olmadığını ileri sürmektedir. Örneğin, kaynakların bir alanda etkili olması başka bir alanda da bu kaynakların etkili olabilecekleri anlamına gelmeyecektir. Daha teknik terimlerle ifade edilecek olursa güç ekonomide paranın üstlendiği işlevi yerine getirebilecek durumda değildir. Çünkü güç, paranın metaların değişiminde standart ölçü birimi olduğu gibi kaynaklar arasında bu tip bir standart ölçü birimi görevi üstlenemez.⁴⁵⁵ Guzzini gücün ölçülmesinin zorluğu ya da imkânsızlığı konusunda ise iki önemli argüman ileri sürmektedir. Birincisi, güç kaynaklarının ikâme edilebilirliği mümkün olmadığından herhangi bir standart ölçünün elde edilemeyeceği görüşüdür. İkincisi ise güç olgusunun/kaynaklarının ilk aşamadaki değerini anlayabilmek için herhangi bir nesnel ölçüme indirgenemeyen meşruiyet analizine ihtiyaç olduğu düşüncesidir.⁴⁵⁶

Gücün ölçülmesi konusunda açıklamalar yapan bir diğer önemli isim de Jeffrey Hart'tır. Hart'a göre gücün gözlemlenmesi ve ölçülmesi konusunda üç ana yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar kaynaklar üzerindeki kontrol, aktörler

⁴⁵³ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁵⁴ S. Lukes, *a.g.e.*, s. 147.

⁴⁵⁵ S. Guzzini, *a.g.m.*, 2005, s. 514.

⁴⁵⁶ Stefano Guzzini, "On the Measure of power and the power of Measure in International Relations", *DIIS Working Paper*, 28, 2009, s. 6.

üzerindeki kontrol ve olaylar ile sonuçlar üzerindeki kontrol şeklinde sınıflandırılmıştır. Hart söz konusu yaklaşımlar içerisinde günümüzde (günümüz ifadesiyle 1970'leri kastetmekte) uluslararası politikanın durumu açısından gücün ölçülmesine yönelik yapılacak tahlilde olaylar ve sonuçlar üzerindeki kontrolün en iyi yaklaşım olduğunu iddia etmektedir. Çünkü bu yaklaşım karşılıklı bağımlılık olgusunu ve kolektif eylemi dikkate alan tek yaklaşımdır. Ayrıca bu yaklaşım diğer iki yaklaşımdan daha genel bir çerçeveye sahiptir ve hem açıklayıcı hem de normatif avantajları içeren analiz türünü de ortaya koymaktadır.⁴⁵⁷

Çalışmada aktarılan görüşler ve elde edilen veriler ışığında uluslararası ilişkilerde güç kavramına/olgusuna yönelik bazı çıkarsamalara ulaşmak mümkündür. Bu noktada elde edilen bilgiler ışığında güce dair genel bir tanım yapmak uygun olacaktır. Uluslararası ilişkiler açısından güç; bir aktörün, uluslararası sistemin sınırları içerisinde kullanabileceği araçlar aracılığıyla kendi politikaları ve çıkarlarına uygun davranış kalıplarının ortaya çıkması için diğer aktörleri etkilemesi/yönlendirmesi veya baskı altına alabilmesi durumudur. Etkileme/yönlendirme veya baskı altına alma söz konusu aktörün gücünün nicel ve nitel açıdan durumuna bağlıdır. Yani bir aktör diğer aktörden/aktörlerden güçlü ise onu/onları baskı altına alarak istediklerini gerçekleştirecek ya da diğer aktörlerle eşit güçte ise onları etkilemeye/yönlendirmeye çalışacaktır. Gücün unsurları ise aktörün niteliğine göre değişmektedir. Günümüzde uluslararası ilişkilerde sadece devletler uluslararası aktör olarak nitelendirilmemektedir. Güçleri ve ağırlıkları değişse de uluslararası örgütlerin, hükümetler arası/aşırı örgütlerin, çok uluslu şirketlerin ve hatta kimi durumlarda bireylerin dahi uluslararası ilişkileri etkileyebilecek konumda olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle her aktör türü için güç unsurları/politikaları farklı olacaktır.

Çalışmanın kapsamı açısından burada devletler ve uluslararası örgütler temelinde güç unsurlarını açıklamak yeterli olacaktır. Ulus-devletler açısından güç; askerî kapasite, ekonomik kapasite, nüfusun niteliği, tarih ve kültür unsurları, bilim ve teknoloji alanındaki durum ve bu devletin uluslararası örgütlerdeki pozisyonu gibi faktörlerin bileşimi sonucu ortaya çıkan değerdir. Uluslararası örgütler açısından güç ise örgüt bünyesinde alınan kararların uluslararası ilişkilerde uygulanma durumu ve

⁴⁵⁷ Jeffrey Hart, "Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations", *International Organization*, Cilt 30, Sayı 2, Mart 1976, s. 289.

devletler tarafından bu kararlara uyulma durumu, örgütün ekonomik kapasitesi ve örgütün askerî kapasitesi temelinde ele alınabilir.

Güç çeşitleri açısından bir sınıflandırma yapılacak olursa genel olarak iki ana güç çeşidi olduğu ileri sürülebilir. Birincisi, zorlayıcı güç ve ikincisi, zorlayıcı olmayan güçtür. Etken aktör zorlama yöntemlere başvurarak açıktan ve doğrudan hedef aktöre yönelik güç uyguluyorsa ve olası bir direnişe rağmen hedef aktörün istediği şekilde hareket etmesini sağlıyorsa burada zorlayıcı güçten bahsedilebilir. Ancak eğer etken aktör, zorlama yöntemlere başvurmadan örtülü ve dolaylı olarak hedef aktöre yönelik güç uyguluyorsa ve bir direniş söz konusu değilse etken aktör zorlayıcı olmayan güç yöntemini tercih etmiştir. Bu noktada ifade etmek gerekir ki zorlayıcı ve zorlayıcı olmayan şeklinde bir sınıflandırma yapılmasının nedeni eldeki çalışmaları genel olarak kapsayacak şekilde bir sınıflandırma yapma amacından kaynaklanmaktadır. Çeşitli araştırmacılar tarafından farklı adlandırmalarla birçok sınıflandırma yapılsa da genel olarak güç bu iki ana kategoriyle sınıflandırılabilir.

Sonuç olarak uluslararası ilişkiler açısından güç; sınırları belirli, mutlak, zaman ve tarihten bağımsız bir olgu değildir. Dolayısıyla güç konusunda kesin yargılarda bulunmak, genellemece ifadeler kullanmak veya gücü bir matematiksel formüle dönüştürmek mümkün değildir. Çünkü gücün tanımı, unsurları ve ilişkileri kısa zaman aralıklarında değişmektedir. Bu nedenle güç kavramı/olgusu analiz edilirken tarihsel koşullar temelinde genelleştirmelere başvurmadan bir çerçeve sunulması yeterli olacaktır. Ayrıca uluslararası sistemin yapısı dikkate alınmalıdır. Örneğin; iki kutuplu dünya sistemi veya çok kutuplu dünya sistemi açısından güç farklı değerlendirilecektir. Bu anlamda hem nitel unsurlardan hem de nicel unsurlardan yararlanılarak sentez yapılması daha doğrudur. Güç kavramı uluslararası ilişkiler açısından daima anahtar bir kavram rolü üstlenmiştir. Bu yüzden güç uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir kavramsal araçtır.

Böylece bu bölümde elde edilen veriler ve bulgular ışığında güç kavramının kavramsal açıdan değerlendirilmesi tamamlanmaktadır. İlk olarak, birinci bölümde güç kavramı teorik bağlamda tahlil edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ikinci bölümde sadece güç kavramına odaklanılarak uluslararası ilişkiler bağlamında analizler aktarılmıştır. Bu iki bölümde sunulan teorik ve kavramsal çerçeve üçüncü bölümde incelenecek olan BM ve dördüncü bölümde değerlendirilecek olan BM Güvenlik Konseyi için teorik ve kavramsal zemini oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ

Bu bölümde BM tarihî gelişmeler, teorik ve kavramsal çerçeve ile örgütün performansı kapsamında detaylı olarak incelenecektir. BM hakkında yapılacak tespitler ve çıkarımlar, elde edilecek veriler ve bulgular çalışmanın ana örneğini oluşturan BM Güvenlik Konseyi'ne ilişkin yapılacak analizler ve değerlendirmeler açısından son derece büyük önem arz etmektedir. Çünkü BM'nin en önemli ve en etkili organı olan BM Güvenlik Konseyi'ne dair yapılacak değerlendirmeler açısından BM'nin bütün olarak incelenmesi gerekmektedir.

3.1. Birleşmiş Milletler Öncesinde Uluslararası Alandaki İş Birliği Girişimleri

BM hakkında detaylı ve doğru bir analiz yapabilmek için MC dönemini ve MC öncesinde çeşitli alanlarda uluslararası düzeyde gerçekleşen iş birliği çabalarını incelemek gerekmektedir. Çünkü BM hem MC dönemindeki gelişmelerden ve kurumsal mirastan hem de MC öncesinde birçok alanda yapılmaya çalışılan iş birliği girişimlerinden ve önceki küresel barış vizyonlarından ayrı düşünülemez.

3.1.1. Milletler Cemiyeti Öncesinde Yapılan Çalışmalar ve Girişimler

Öncelikle uluslararası örgütlerin sadece son dönemde yaşanan küreselleşme süreci nedeniyle uluslararası alanda öne çıkan aktörler olmadığını ifade etmek gerekir. Zira uluslararası örgütler, XIX. yüzyılın sonundan başlayarak günümüze kadar devam eden süreçte hep önemli uluslararası aktörler olarak uluslararası ilişkiler açısından göz önünde bulundurulması gereken unsurlar olmuştur.⁴⁵⁸ Genel olarak uluslararası örgütler denildiğinde ise bunun ilk örneği olarak MC akla gelmektedir. Bu yargı modern dönem açısından doğru olarak kabul edilebilir. Ancak MC öncesinde de devletlerin çeşitli girişimlerinden ve bazı uluslararası örgüt niteliğindeki somut adımlardan bahsetmek mümkündür. Örneğin, XIX. yüzyılda belirli alanlarda kurulan iş birlikleri ve gösterilen çabalar bu çerçevede zikredilebilir.

⁴⁵⁸ Şaban H. Çalış, Şaban H. Çalış, Erdem Özlük (Ed.), “Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Kuramlar ve Tarihi Başlangıçlar”, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Çizgi Kitabevi, 2018, s. 14.

1865'te kurulan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (Uluslararası Telgraf Birliği) ve 1874'te kurulan Dünya Posta Birliği bu anlamda dile getirilebilir. Aynı şekilde 1902 tarihli Daimî Tahkim Mahkemesi de ele alınabilir. Zaten Daimî Tahkim Mahkemesi Uluslararası Adalet Divanı'nın öncülü olarak görülen bir kurumdur.⁴⁵⁹

Bu çerçevede 1907'de kurulan Uluslararası Halk Sağlığı Ofisi de ele alınabilir. Bu örgütlerin siyasi olmayan idari bir yapıya sahip olduklarını belirtmek gerekir. Teknik alandaki kurumsallaşma sürecinin dışında insani meseleler açısından da iş birliği ve kurumsallaşma sürecinin yaşandığından söz edilebilir. Artık, insani meselelerdeki normların ve değerlerin korunması uluslararası sorumluluğun bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. 1864'te Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kurulması bu anlamda değinilebilecek bir gelişmedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hükümet dışı bir örgüt olması, Lahey Konferansları'nın çizgisini benimsemiş olması ve savaş hukukunun kodifiye edilmesi için çaba göstermesi bu alandaki kurumsallaşma ve iş birliği süreci açısından önemli gelişmeler olmuştur. 1904 yılında kadın ve çocuk ticareti hakkında bir konferansın düzenlenmesi ve 1912 yılında savunmasız grupların korunmasına yönelik olarak afyon ticareti hakkında yapılan konferans da insani meselelere ilişkin uluslararası iş birliği çabaları olarak görülmüştür. Ayrıca barışın korunması ve teknik meselelere ilişkin ortaya çıkan iş birliği çabalarının bölgesel düzeyde de yansımaları olmuştur. Örneğin, kökleri 1890 tarihine dek uzanan Amerikan Devletleri Örgütü bu anlamda somut bir adımdır.⁴⁶⁰

Özel olarak ise barış amacına ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik kolektif girişimlere bakıldığında MC öncesinde bazı önemli girişimlerden söz etmek mümkündür. Örneğin, Fransız devlet adamı Abbé de Saint Pierre'in "*Projet pour rendre la Paix per pétuelle en Europe*" (*Avrupa'da Kalıcı Barışı Sağlama Projesi*) adlı çalışması ve Immanuel Kant'ın "*Zum Ewigen Friede*" (*Ebedi Barış*) eseri bu açıdan dile getirilebilir. Ayrıca hem MC hem de BM'nin doğrudan öncüsü şeklinde nitelendirilebilecek olan Kutsal İttifak bu çerçevede ele alınabilir. Kutsal İttifak'ın dönemin büyük güçleri arasında statükoyu korumak amacıyla periyodik toplantıları temel alması MC ve BM ile arasındaki benzerliği göstermektedir. Aynı şekilde

⁴⁵⁹ Jussi M. Hanhimäki, *The United Nations, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 8.

⁴⁶⁰ Anique H. M. van Ginneken, *Historical Dictionary of the League of Nations*, The Scarecrow Press, Inc., Maryland, 2006, s. 2.

Napolyon Savaşları'ndan (1814-15) sonra düzenlenen barış konferansları da üzerinde durulabilecek önemli gelişmelerden biridir.⁴⁶¹

Viyana Kongresi ile 1899 ve 1907 yıllarında düzenlenen Lahey Barış Konferansları ise barışın korunması adına siyasi bağlamda ortaya koyulan siyasi iş birliği örnekleri olarak bu kapsamda ele alınabilecek kritik adımlar olmuştur. Diğer taraftan XIX. yüzyılda teknik alanlarda iş birliğine yönelik olarak da önemli ve somut adımlar atılmıştır. Örneğin, bu çerçevede Viyana Kongresi sonucunda kurulan Ren Merkezi Navigasyon Komisyonu'ndan bahsedilebilir. 1856 yılındaki Paris Kongresi ile kurulan Tuna Komisyonu ise teknik alandaki iş birliği açısından ilk uluslar üstü kurum olarak önemli bir gelişme olmuştur. Komisyonun kendi organlarının olması ve üyelerin müdahalesi olmaksızın önlemler alabilmesi örgütün gelişmiş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde 1833 yılında Alman devletleri arasındaki Gümrük Birliği'nin kendi parlamentosu ve konseyine sahip olması ve bu kurumun üyelere danışmadan söz konusu organlarda çoğunluk kararı alabilme yeteneği göz önüne alındığında önemli bir gelişme olduğu aşikârdır.⁴⁶²

XIX. yüzyılın barış aktivistleri ise kendi idealleri ve amaçları bakımından hükümetlerin iş birliğinin ve katılımının gerekli olduğunu düşünmüştür. Bu kapsamda uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için hükümetlerin başvurduğu savaş yöntemi yerine uluslararası bir forumda anlaşmazlıkların ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu düşünceden hareketle 1889 yılında Britanyalı bir pasifist ve parlamenter olan William Randall Cremer ve Ligue de la Paix üyesi ve bir parlamenter olan Frederic Passy'nin girişimleriyle Parlamentolar Arası Birlik kurularak somut bir adım atılmıştır. Söz konusu parlamentonun amacı, uluslararası alanda barışın sağlanması için çaba göstermek ve tahkim görevini yerine getirmek şeklinde belirtilmektedir. Bu amaçlar ekseninde 1914'e kadar 24 devlet parlamentolarının 1/3'ü oranında üye ile Parlamentolar Arası Birlik'e katılmıştır.⁴⁶³

Uluslararası Barış Bürosu (UBB) da sahip olduğu özellikler nedeniyle hükümetler düzeyinde tanınmasa dahi MC'nin öncüsü olarak görülebilecek kurumlardan biridir. UBB, barış amacına yönelik olarak tüm toplumların her yıl

⁴⁶¹ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 1.

⁴⁶² A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 1-2.

⁴⁶³ UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, "History of the League of Nations (1919-1946)",

[https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf), s. 1. (Erişim Tarihi: 12.04.2019)

Evrensel Barış Kongreleri'nde bir araya gelmelerini sağlamaya çalışmıştır. UBB'nin üyeleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulan barış toplumlarından meydana gelmiştir. Örgütün kuruluşu Parlamentolar Arası Birlik'in 1891 yılında düzenlenen bir konferansı ile gerçekleşmiştir. UBB barış için yoğun çaba yürütmüştür. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve örgütün faaliyetlerinin savaş ortamından olumsuz etkilenmesi nedeniyle örgüt oldukça kısıtlanmıştır. 1918'e kadar faaliyetleri duran UBB savaş sonrasında da çabalarına devam etmiştir.⁴⁶⁴

Bu noktada belirtmek gerekir ki pek çok uluslararası anlaşma açısından önemli bir sınırlama konusu, devletlerin egemenliği sorunsalı olmuştur. Bu açıdan henüz uluslararası alanda yeni başlayan iş birliği sürecinde 1899'daki Lahey Barış Konferansı'nda dahi devletlerin egemenlik prensibinin kabul edilmesi dikkat çekicidir. Yine bu kapsamda Uluslararası Daimi Tahkim Mahkemesi'nin devletler arasındaki adli olmayan anlaşmazlıklara müdahale etmediği görülmektedir. Hukuki anlaşmazlıklar bağlamında da zorunlu hakemliğin olmadığını vurgulamak gerekir. Porter Sözleşmesi ile borçlar meselesinde devletlere askerî müdahale yapılamayacağı belirtilmesi bu nedenle şaşırtıcı bir gelişme olmamıştır. Böylece devletlerin egemenliğinin ve müdahale etmeme prensibinin uluslararası hukuk açısından ana unsurlar olarak kabul edildiği söylenebilir. Anlaşmaların uygulanması konusunda gereği yerine getirilmediğinde yaptırım uygulanamamış ve uluslararası denetim meselesi sadece belgelerde geçen bir ibare olarak kalmış ve dolayısıyla devletler anlaşmaların uygulanmasında diledikleri gibi hareket edebilmiştir.⁴⁶⁵

Barış konusunda uluslararası alanda iş birliğini ortaya çıkaran etmenlerden bir diğeri, pek çok savaş karşıtı harekettir. Britanyalı Milletler Cemiyeti Derneği, Sosyalist Fabian Derneği ve Yuvarlak Masa grubu bu bakımdan ele alınabilir. Aynı şekilde 1915'te kurulan Amerikan Barışı Güçlendirme Birliği de bu alandaki MC öncesi yapılan önemli girişimlerden biridir. Bu organizasyon yeni bir uluslararası sistem, barışın ve adaletin korunması gibi ilkeler temelinde faaliyet yürütmüştür. Hatta gerektiğinde kuvvet kullanımının dahi olabileceği gündeme getirilmiş ve ABD'nin MC'ye tabi olması için çaba gösterilmiştir. Sonuç olarak, Wilson'un idealleri ve ABD'nin savaşa katılımı MC'ye giden sürecin son aşamasını oluşturmuştur. Barışı Güçlendirme Birliği'nin ideallerinin Wilson'u etkilediği

⁴⁶⁴ UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, a.g.m., s. 2.

⁴⁶⁵ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 2-3.

söylenbilir. Wilson'un büyük güç politikalarından ve güç dengesi sisteminden rahatsızlık duyduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle ona göre, çürümüş ve kötü olan Avrupa güçlerinin araçları şeklinde nitelendirdiği gizli diplomasi, gizli kurulan ittifaklar, anlaşmalar, emperyalizm ve militarizm I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde etkili olan unsurlardır. Wilson bu değerlendirmesini dikkate alarak kendi ideallerini meşhur Wilson İlkeleri olarak bilinen belgeyle duyurmuştur. Wilson'un bu idealleri açısından MC önemliydi. Ancak Wilson'un önceki dönemlerde uygulanan güç dengesi sistemine karşı olumsuz tutum içerisinde olduğu iddia edilse de bu sistemden en çok faydalanacak olan taraf ABD olmaktadır.⁴⁶⁶ Wilson İlkeleri'ndeki serbest ticaret ilkesi gibi ifadeler bu argümanı desteklemektedir.

Bununla birlikte, Wilson'un çabalarının ABD Kongresi'nde karşılık bulamadığı görülmektedir. 8 Ocak 1918 tarihinde Başkan Wilson 14 maddeden oluşan ilkelerini ABD Kongresi'ne sunmuştur. Wilson burada güç durumuna bakılmaksızın⁴⁶⁷ tüm devlerin siyasal bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasını vurgulamış ve bunun bir sözleşme ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Wilson bu bağlamda MC'nin kuruluşu için çaba göstermiş ve MC'nin Paris Barış Antlaşması'nın parçası olması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Sonuç olarak, 1919 yılı Haziran ayında Versay Antlaşması ile I. Dünya Savaşı resmen sona ermiş ve Milletler Cemiyeti Antlaşması bu antlaşmaya eklenmiştir. ABD antlaşmayı onaylamış; fakat MC'ye katılmayı Senato'dan dolayı gerçekleştirilememiştir.⁴⁶⁸

Wilson'un MC'ye yönelik yaklaşımının Senato tarafından kabul görmemesinde Senato'daki bazı endişeler ve hassasiyetler etkili olmuştur. Örneğin, MC'nin ABD'yi savaşa sokma konusunda zorlayıcı rolü olup olamayacağı sorgulanmıştır. ABD'nin Britanya ve Fransa'yı daimî galipler pozisyonunda görüp görmemesi gerektiği yine sorgulanan unsurlardandır. Bir diğer mesele, İrlanda göçmeni olan ABD'liler bakımından Britanya'nın İrlanda'yı daimî olarak imparatorluk içerisinde barındırıp barındırmayacağı konusuydu. Öte yandan Almanya göçmeni olan ABD'lilerin endişesi ise ABD'nin MC üyeliği nedeniyle Fransa'yı destekleyerek Almanya'ya baskı uygulanıp uygulanmayacağı sorunudur. Ayrıca Cumhuriyetçilerin, Demokrat başkan Wilson'a yönelik olumsuz tutumları da

⁴⁶⁶ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁴⁶⁷ Burada Wilson'un söylem düzeyinde ifade ettiği idealleri aslında realpolitik düzlemde ABD çıkarlarının bir anlamda makyajlanması olarak okunmalıdır. Bu argüman MC'nin güç ekseninde değerlendirildiği alt başlıkta detaylı olarak açıklanmıştır.

⁴⁶⁸ Kirsten N. Bookmiller, *The United Nations*, Chelsea House Publishers, New York, 2008, s. 20-22.

göz önüne alınmalıdır. Böylece ABD, Wilson'un idealizmi ve kıta dışı siyasete müdahil olmak yerine izolasyonizmi⁴⁶⁹ tercih etmiştir.⁴⁷⁰

3.1.2. Milletler Cemiyeti Dönemi

Daha önce çeşitli alanlarda yapılan iş birliği girişimleri ile dayanışma tecrübelerinin birikimi ve I. Dünya Savaşı sonrasında devletlerin savaşın yıkıcı etkileriyle yüzleşmesi sonucunda ortaya çıkan kalıcı barış vizyonuna duydukları ihtiyaç MC örgütünün kurulmasına zemin hazırlamıştır. Böylece MC resmî olarak 10 Ocak 1920'de⁴⁷¹ dünya tarihinde oldukça özgün bir kurum olarak uluslararası ilişkilere katılmıştır.

Öncelikle MC ile gündeme gelen önemli bir yenilik, uluslararası güvenlik bağlamında klasik anlayışı reddeden kolektif güvenlik perspektifinin öne çıkması ile olmuştur. Yani güç dengesi kapsamındaki dengeleyici ya da düzenleyici rol yerine saldırgan devlete karşı kolektif cevap verilmesi gündeme gelmiştir. Bu yöntemle saldırgan devletin davranışını terk etmesinin sağlanması/saldırgan tutumunu engelleyecek büyük bir güç tarafından cezalandırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kolektif güvenlik fikrinin kökleri William Penn ve Kant'a kadar uzansa da ancak Wilson idealizmiyle güçlü şekilde dile getirilerek MC ile kolektif güvenlik ilk defa uygulamaya koyulmuştur.⁴⁷²

MC döneminde uluslararası alanda yaptırımların gerekliliğinin farkına varılması bu alanda bir başka önemli yeni adım olarak değerlendirilebilir. Ancak uygulamaya bakıldığında yaptırımların tam anlamıyla gerçekleştirilemediği görülmektedir.⁴⁷³ Ayrıca birçok büyük gücün MC Konseyi'nde yer almasına karşın ABD'nin MC içerisinde yer almaması önemli bir eksiklik olmuştur. Örneğin, ekonomik yaptırımların uygulanması söz konusu olduğunda en önemli ekonomik güç

⁴⁶⁹ İzolasyonizm terimi tam olarak verilmek istenilen anlamı karşılamamaktadır. Kastedilen, ABD'nin Avrupa'nın iç işlerine karışmaması ve Avrupa siyasetinden uzak durmasıdır. Çünkü ABD'nin Monroe Doktrini'nden bu yana izolasyonizmi uzun süredir benimsediği miti doğru bir yaklaşım değildir. ABD, Amerika kıtasında Latin Amerika ve Karayip ülkelerine karşı bu dönemde son derece müdahaleci bir politika çizgisini izleyerek izolasyonizmden oldukça uzak bir izlenim bırakmaktadır.

⁴⁷⁰ Michael G. Roskin, Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s. 431.

⁴⁷¹ History, "THIS DAY IN HISTORY JANUARY 10, 1920, League of Nations Instituted", 9 Şubat 2010, <https://www.history.com/this-day-in-history/league-of-nations-instituted> (Erişim Tarihi: 28.06.2019.)

⁴⁷² M. Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yöntem ve Analiz", s. 88.

⁴⁷³ Abdülkadir Akıl, "Yeni Dünya Düzeninde Birleşmiş Milletler ve Geleceği", *AÜEHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 2003, s. 436.

olan ABD'nin bu yaptırımlara katılmadığında yaptırımların etkinliği bakımından ciddi sorun yaratacaktır.⁴⁷⁴ Özellikle Almanya'ya karşı yatıştırma politikasının uygulanarak yaptırımların etkinliğinin zarar görmesi ve askerî ve ekonomik tedbirlerin tam anlamıyla uygulanamaması burada değinilmesi gereken önemli somut göstergelerdir. Ayrıca MC'nin teşkilat yapısı da bu bağlamda sorgulanabilir.

Örgütün teşkilat yapısı incelendiğinde MC Konseyi'nin önemli siyasal meselelerde tek karar alıcı organ olduğu görülmektedir. Başlangıçta Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan MC Konseyi⁴⁷⁵ süreç içerisinde üye sayısı ve yapısı bakımından değişikliğe uğramıştır. 1926 yılında MC Konseyi'nin üye sayısı 14'e yükseltilmiş ve Almanya kalıcı üye olarak MC Konseyi'ne katılmıştır. MC Konseyi'ne 2 de yarı-daimî üye alınmıştır. Bu ülkeler ise Polonya ve İspanya'dır. Bunun dışında 7 daimî olmayan üye katılmış, bunların da Latin Amerika, Asya ve İngiliz Milletler Topluluğu, eski tarafsız devletler ve Küçük Antant grubundan seçilmesi öngörülmüştür. MC Meclisi ise MC Konseyi'ndeki yapının aksine her üyenin temsil edildiği bir organdır. MC Antlaşması'nda MC Konseyi ve MC Meclisi arasında kesin bir ayırmadan söz edilmemektedir ve MC Meclisi'nin neredeyse her konuyu ele alma imkânı vardır. Ancak uygulamada MC Konseyi'nin MC Meclisi'ne bilgi vermemesi, hatta bazı meselelerde MC Meclisi'nin müdahil olmasını yasaklaması dahi mümkündür. MC Konseyi ve MC Meclisi arasındaki bir diğer fark ise demokratik bağlamdadır. MC Meclisi küçük devletleri dahi içerisinde bulundurduğu için şeklen demokratik bir organ olmuştur. Bu durum MC Konseyi açısından olumsuz bir özellik olarak algılanmıştır. Çünkü yapısı nedeniyle MC Meclisi'nin davranışlarının öngörülemez olması MC Konseyi'ndeki devletleri endişelendirmiştir. MC Konseyi'nden olumsuz tutumla karşılaşılan meselelerde MC Meclisi'ne başvurulmasının nedeni ise organlar arasındaki bu farklılıktır.⁴⁷⁶

Bunun dışında MC Meclisi'nin toplantılarının halka açık olarak yapıldığını ayrıca belirtmek gerekir. Fakat MC Meclisi'nin yılda bir kez toplanması ve bu toplantının da 3 hafta gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmasının olumsuz bir durum olduğu söylenebilir. MC toplantıları ise 6 komitede yapılmıştır. Bu komiteler şöyle sınıflandırılabilir: 1. Komite'nin MC'nin organizasyonu ile ilgili çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. 2. Komite ekonomik, sosyal ve teknik meselelerle meşgul

⁴⁷⁴ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁴⁷⁵ UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, *a.g.m.*, s. 4.

⁴⁷⁶ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 9.

olmuştur. 3. komite Uluslararası Daimî Adalet Divanı ile ilgilenmektedir. 4. Komite bütçe, personel ve Sekretarya konusunda sorumludur. 5. Komite yeni üyelerin kabulü ile ilgilenmektedir. 6. Komite ise siyasal meseleler, manda konusu, azınlıklar ve genel olarak önemli görülen meseleleri ele almıştır. Ayrıca alınan kararların genel toplantılarda ve oy birliğiyle onaylanmasının gerekli koşul olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁷

MC'nin ana organlarından olan MC Meclisi ve MC Konseyi tıpkı Avrupa Uyumu gibi önceki girişimlerde olduğu üzere hükümetlerin temsil edildiği uluslararası konferanslar şeklinde bir yapıyı benimsemiştir. MC Meclisi'nde her devletin bir oy hakkı bulunmaktadır ve her devlet üç delege ile temsil edilmiştir. Buna karşın MC Konseyi ise 5 daimî üye ve 9 geçici üyeden oluşan bir yapıya sahiptir. 9 üyenin belirli zamanlarda MC Meclisi'nden seçilerek MC Konseyi üyeliği hakkı kazanması öngörülmüştür. Söz konusu beş daimî üye Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya'dır. MC Konseyi'ndeki temsiliyet esası da şu şekildedir: Her devlet 1 delege ile temsil edilecek ve her üye 1 oy hakkına sahip olacaktır.⁴⁷⁸

MC Konseyi, örgütün uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanması için gösterilen çabalar açısından merkezî rol oynamıştır. BM'deki Güvenlik Konseyi ile benzer şekilde daimî ve geçici üyelerden oluşan üyelik yapısı MC Konseyi için de söz konusudur. Ancak BM'nin aksine daimî üyelerin sayısı sabit kalmamıştır. Başlangıçta Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan daimî ülkeler grubuna daha sonra Almanya ve SSCB'nin de alınarak daimî üyelerin sayısında değişikliğe gidildiği görülmüştür. BM'den bir diğer önemli farklılık da hem MC Konseyi'nde hem de MC Meclisi'nde kararların oy birliğiyle alınması ilkesinin olmasıdır. Bu durum örgütün savaş ve barış gibi önemli meselelerde karar alırken devletlerin ulusal çıkarlarını ve egemenliklerini öncelikli olarak hesaba kattıkları düşünüldüğünde olumsuz bir durumdur. Fakat oy birliği kuralının bir istisnası olduğunu belirtmek gerekir. Belirli üyeleri ilgilendiren bir karar alınırken hem MC Meclisi'nde hem de MC Konseyi'nde bu üyelerin oylamayı engellemesi söz konusu olamaz. Bu üyelerin kendileriyle ilgili bir karara müdahil olmalarının önüne geçilmek istenmiştir.⁴⁷⁹

Burada vurgulamak gerekir ki MC, devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklarını barışçıl şekilde çözüme ve uluslararası meselelerde iş birliği yapma iradesinin

⁴⁷⁷ A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁷⁸ C. Howard Ellis, *The Origin Structure & Working of the League of Nations*, George Allen & Unwin, London, 1928, s. 122-123.

⁴⁷⁹ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 24-25.

yansıması olarak ortaya çıkmış bir kurumdur. Bu kapsamda MC, bu hedeflerini gerçekleştirmek için sık sık ve düzenli aralıklarla konferanslar yapmaya ve Genel Sekreterlik gibi daimî yapılara ihtiyaç duymuştur. Ayrıca konferanslara hazırlık yapılması, konferansların yürütülmesi ve alınan kararların uygulanması açısından teknik komitelerden ve danışma komitelerinden yararlanılmıştır. MC'nin önemli bir diğer organı da Uluslararası Daimî Adalet Divanı'dır. Bu organın görevi, uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesi olarak belirlenmiştir. Bunun dışında üyelerin sözleşmelerle ilgili anlaşmazlıklarını çözme konusunda teknik komitelerden yararlanmaları teşvik edilmeye çalışılmıştır. Özel tahkim ve uzlaştırma komisyonları ve Lahey Tahkim Mahkemesi de üyelerin bu bağlamda başvurabileceği çözüm araçlarındandır. Ancak bu yollarla sonuç alınamazsa ve eğer taraflardan biri MC Meclisi'ne başvurmadıysa soruşturma yapılması veya rapor düzenlenmesi için tarafların MC Konseyi'ne başvurmaları gerekliliği ortaya koyulmuştur.⁴⁸⁰

Bu noktada MC'nin değerlendirilmesi gereken önemli özelliklerinden biri de anlaşmazlıklarda ve çatışma çözümlerinde gösterdiği performanstır. Bu bakımdan MC'nin bazı uluslararası anlaşmazlık meselelerinde çözüme ulaştığı görülmektedir. Örneğin, İsveç ve Finlandiya, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki sorunların barışçıl şekilde çözüme kavuşturulması bu bağlamda zikredilebilir. Ayrıca 1925 yılında imzalanan Alman-Fransız uzlaşması ile başlayan sürecin sonrasında düzenlenen Locarno Antlaşması'nın da MC bünyesine aktarılması bu bağlamda değinilebilecek bir gelişmedir. Öte yandan Versay Antlaşması nedeniyle MC dışında kalan Almanya 1926'da örgüte kabul edilmiştir. Fakat MC her ne kadar bazı sorunların çözümünde katkı sunsa da Japonya'nın Mançurya'yı işgalini engelleyememesi, İtalya'nın Etiyopya'yı ilhakını önleyememesi ve Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesine çözüm üretememesi örgütün başarısızlığını gösteren ciddi örneklerdir. Üyelerin örgütten uzaklaşması, dünya çapında meydana gelen çatışmaların ve savaşın önlenememesi örgütün fiilen sona ermesine neden olmuştur. MC özellikle kolektif güvenlik konusunda başarısız olmuştur; ancak teknik meselelerde iş birliği yapılması bağlamında başarılı olmuştur.⁴⁸¹

Bu hususta MC'nin çatışma çözümü ve barış konusundaki durumu genel olarak değerlendirildiğinde bir nokta dikkati çekmektedir. MC'nin küçük devletlerin

⁴⁸⁰ C. H. Ellis, *a.g.e.*, s. 60-61.

⁴⁸¹ UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, *a.g.m.*, s. 1.

ve orta güçteki devletlerin aralarındaki sorunların çözümünde başarılı olmasına karşın; büyük devletlerin müdahil olduğu daha büyük sorunlarda başarısız olduğu görülmektedir. Bu kapsamda somut birkaç örneğe değinmek gerekirse Polonya ve Litvanya arasındaki Vilna'dan kaynaklanan sorun, İsveç ve Finlandiya arasındaki Aaland Adaları sorunu, Kolombiya ve Peru'nun Leticia nedeniyle yaşadıkları anlaşmazlık MC'nin başarılı olarak addedilebilecek çalışmaları olarak nitelendirilebilir. Buna karşın İtalya ve Yunanistan arasındaki Korfu nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlık, Japonya'nın Çin'e müdahalesi, İtalya'nın Habesistan'a müdahalesi, Almanya'nın Versay Antlaşması'nı ihlal eden tutum ve davranışları, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Almanya ve Avusturya'nın birleşme kararı ve Almanya'nın MC yönetimindeki Danzig'i işgal etmesi ile İspanyol İç Savaşı gibi büyük devletlerin taraf olduğu uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar konusunda örgütün başarısız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁴⁸²

Bu bağlamda örgütün özellikle 1930'larda yaşanan gerginliklerde veya çatışmalarda kuvvet kullanarak neden önleyici rol almadığı da sorgulanmaktadır. Bu tip bir müdahalenin yapılmamasında birkaç faktör etkili olmuştur. Şüphesiz ilk olarak 1930'lu yıllarda tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik kriz bu faktörlerden biridir. Böyle bir ortamda MC'nin Britanya ve Fransa gibi iki etken üyesi olmak üzere pek çok üye ulusal çıkarları açısından durum değerlendirmesi yaparak kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen bu tip meselelerde askerî müdahaleye girişerek can kaybını ve kaynak israfını göze alamamıştır. Bu ise yatıştırma politikasını gündeme getirmiştir. Ancak bu politikanın sonuçları bilindiği üzere olumsuz olmuştur. Bu politika çerçevesinde Britanya ve Fransa'nın Münih Konferansı'nda Almanya'nın Südetler bölgesini ilhak etmesini ve böylece Çekoslovakya'nın dağılmasını kabul ettikleri görülmektedir. Burada Almanya'nın Almanca konuşan nüfusun çoğunlukta olduğu iddiasına yönelik olarak söz konusu bölgeye rıza gösterildiği argümanı ise Almanya'nın sonraki süreçte Çekoslovakya'nın tamamını işgal etmesi ile geçerliliğini yitirmiştir. Ardından Almanya, Polonya'ya saldırdıktan sonra örgütün varlığı ciddi anlamda sorgulanmaya başlanmıştır.⁴⁸³

MC Antlaşması'na bakıldığında sözlü ve ekonomik yaptırımların hatta gerekirse askerî müdahalenin dahi saldırgan devletlere karşı kullanılabilir araçlar

⁴⁸² Melda Sur, "Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", *Journal of Yaşar University*, Sayı 8(Özel), s. 2537.

⁴⁸³ J. M. Hanhimäki, *a.g.e.*, s. 12.

olarak düzenlendiği görülmektedir. Ancak sözlü yaptırımların isteklerinde ısrarcı olan güçlü saldırgan devletleri engelleyememe ihtimali yüksektir. Bu durumda ekonomik yaptırımların uygulanabilmesi için uluslararası düzeyde iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat MC'nin sınırlı üyelik durumu dikkate alındığında bu tip yaptırımlarla karşılaşan devletlerin örgüte üye olmayan devletlerle kuracağı ilişkiler sayesinde yaptırımların olumsuz etkilerini bertaraf edebilme şansı bulunmaktadır. Söz konusu yaptırımlar 1930'lu yıllardaki kriz ortamı hatırlanacak olursa saldırgan devletler açısından çok da etkili olamamıştır. Zira devletler kriz ortamında ekonomik anlamda yeni ilişkilere açık pozisyon almıştır. Askerî müdahale ve kuvvet kullanımı ise örgütün kendi ordusu olmadığı için üyelere bağlı kalmaktaydı. Bu da realpolitik açıdan doğal olarak Britanya ve Fransa'yı ilgilendiren bir durumdu. Ancak bu iki ülkenin Afrika ya da Asya için müdahalede bulunmak konusunda istekli olmalarını gerektirecek bir neden bulunmadığından dolayı bu seçenekten yararlanılamamıştır.⁴⁸⁴

Yine bu kapsamda savaşların ve çatışmaların önlenmesine yönelik olarak yapılan bir diğer girişim Briand-Kellogg Paktı olmuştur. Ayrıca hem MC hem de Briand-Kellogg Paktı için savaşın önlenmesi hedefine yönelik olarak bir tür anayasal çerçeve oldukları söylenebilir. Bu iki girişim de evrensel bağlamda kabul edilmiştir. Ancak genel olarak büyük çoğunluk tarafından kabul gören bu iki girişime katılmayan devletler de olmuştur. Örneğin, SSCB (1934'te katılmıştır) ve ABD, MC'ye üye olmamıştır. Bazı Latin Amerika devletleri de Briand-Kellogg Paktı'na onay vermemiştir. Ancak her iki örnek de devletlerin iç meseleleriyle ilgili durumlardan kaynaklanmıştır. Çünkü başlangıçta hem MC hem de pakt için bu devletlerin olumsuz yaklaşımı bulunmamaktaydı.⁴⁸⁵

Değinilen hususlar ve aktarılan gelişmeler ışığında MC'nin kuruluş döneminden beri yapısal açıdan zayıf olduğu iddia edilebilir. Çünkü MC'nin en önemli organı olan MC Konseyi'ndeki daimî üyelerin durumuna bakıldığında realpolitik gelişmelerle uyumsuz bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Yani, Japonya ve SSCB gibi Avrupa dışındaki güçlerin artık daha etkili olmalarına karşın MC'nin Britanya ve Fransa ekseninde hareket ediyor olması bu durumu doğrulamaktadır.⁴⁸⁶ Aynı şekilde ABD'nin öne çıkışı da bu kapsamda değinilebilecek bir gelişmedir.

⁴⁸⁴ J. M. Hanhimäki, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁸⁵ Alfred Zimmern, *The League of Nations and The Rule of Law 1918-1935*, Macmillan, London, 1936, s. 397-398.

⁴⁸⁶ A. Akıl, *a.g.m.*, s. 430.

MC'nin Britanya ve Fransa liderliğindeki yapısı 1930'lara kadar sistemik düzeyde ya da realpolitik bağlamda çok büyük bir sorun oluşturmamıştır. Çünkü SSCB henüz iç siyasi gelişmelerle ve ekonomik sorunlarla uğraşmaktaydı ve süper güç konumuna erişmemiştir. Aynı şekilde ABD, Avrupa'ya uzak durmaktadır ve ekonomik açıdan önemli gelişmeler gösterse de siyasal, askerî ve ekonomik özellikleri dikkate alındığında süper güç statüsünden uzak bir profile sahiptir. Keza Japonya 1930'lara kadar Britanya ve Fransa'ya tehdit oluşturabilecek düzeyde değildir. Almanya da Hitler iktidara gelene kadar ve ülkenin ekonomik olarak yeniden yapılanması tamamlanana kadar tehdit edici bir aktör olamamıştır. Ancak 1930'larda Japonya ve Almanya'nın ekonomik ve askerî kapasitesinin gelişmesi ve revizyonist taleplerini dile getirmeleri, SSCB'nin ekonomik ve siyasal sorunlarını çözerek daha etken bir güce erişmesi, İtalya'nın büyük güç statüsü için mücadeleye başlaması gibi gelişmelerle birlikte MC'nin yapısı uluslararası sistem ve uluslararası politika bakımından uyumsuz bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ayrıca MC'yi Avrupa merkeziliğin kurumsal çatısı olarak değerlendirmek de mümkündür. Çünkü Afrika, Asya ve Orta Doğu'nun o dönem Avrupalı emperyal güçlerin kontrolü altında olduğu hatırlanacak olursa bu değerlendirmenin doğru olduğu anlaşılacaktır. Aslında MC'nin kuruluş amaçları arasında pek çok bölgede self determinasyonun ve bağımsızlığın yerli halklara da sağlanmasını öngören ve manda sistemi şeklinde adlandırılan bir vizyonu da bulunmaktaydı. Söz konusu bölgelere örnek vermek gerekirse Fransa'nın kontrolündeki Lübnan ve Suriye ile Britanya'nın kontrolündeki Filistin bu kapsamda üzerinde durulabilir. Ancak bilindiği üzere bu bölgelere ve Avrupa kontrolündeki manda devletlerine bağımsızlık hakkının tanınması ancak II. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuştur. Bu duruma ek olarak söz konusu dönemde bu bölgelerdeki istikrarsızlık, şiddet ve güvenlik sorunları düşünüldüğünde hem manda yönetimini üstlenen devletlerin hem de MC'nin sorgulanmaması düşünülemez. Zaten savaşın önlenememesinde etkili olan nedenlerden biri de MC'nin bu alandaki başarısızlıklarıdır.⁴⁸⁷

Bu noktada manda meselesine değinmişken Asya'daki sömürgelerle bağlantılı olarak yaşanan gelişmelerin örgütün varlığı bağlamında oldukça etkili olduğunu belirtmek gerekir. İlk olarak, Japonya'nın 1931'de Çin'in Mançurya bölgesini işgal etmesi ile süreç başlamıştır. Bu işgalin perde arkasına bakıldığında

⁴⁸⁷ J. M. Hanhimäki, *a.g.e.*, s. 11.

MC'nin etkisizliği anlaşılmaktadır. Çünkü Japonya, bazı demiryollarına bombalar yerleştirmiş; ancak bunu Çin'in yaptığını iddia etmiştir. MC Konseyi'nin bu sorunu araştırmak amacıyla bir komisyon göndermesine fırsat kalmadan Japonya'nın Mançurya'yı işgali gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere Japonya daha sonra MC'den ayrılmıştır. MC'nin öne çıkan güçlerinden Britanya ve Fransa kendi çıkarları bağlamında önem atfetmedikleri Mançurya'ya yönelik askerî bir müdahaleyi uygun bulmamıştır. Bu yaklaşımın bir diğer nedeni olarak Britanya ve Fransa'nın Güneydoğu Asya'da bulunan sömürgeleri konusunda Japonya'nın saldırı ihtimalinden endişe etmeleri gösterilebilir.⁴⁸⁸

Ardından yine MC açısından hoş karşılanmayacak önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Bu defa söz konusu olan Afrika'da yaşanan uzlaşmazlık ve çatışma durumudur. İtalya 1935 yılında Habeshistan'ı işgal ederek sorunu Avrupa'ya taşımıştır. Burada ise Britanya'nın Süveyş Kanalı aracılığıyla İtalya'yı engelleme şansı olsa da İtalya'nın Almanya ile yakınlaşmasından çekindiği için böyle bir yol tercih edilmemiştir. Fakat bu tercih İtalya'nın Almanya'ya yakınlaşmasını önleyememiştir. Bir başka önemli nokta ise MC'nin Japonya ve İtalya karşısındaki zayıflığının Almanya'nın tutumunu etkilemesidir. Almanya MC'den ayrılmış ve Avrupa'daki işgallerine başlamıştır. 1939'a kadar Almanya'ya müdahale edilmemiştir. Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve MC'nin etkisizliği ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁹ Böylece MC'nin fiili olarak varlığının sona erdiği iddia edilebilir. MC en önemli amaçlarından biri olan küresel düzeyde bir savaşı önleme becerisini gösterememiştir. Ayrıca örgüt adil bir barış düzeni temeline oturtulamayan uluslararası sistemin dengeleyici ve düzenleyici rolünü de oynayamamıştır. *De jure* olarak MC, II. Dünya Savaşı sonuna kadar varlığını sürdürse de aslında savaşın başlamasıyla *de facto* olarak sona ermiştir.

MC'nin başarısız olmasında yapısından kaynaklanan bazı eksiklikleri etkili olmuştur. Örneğin, MC devletlerin savaşa başvurma hakkını sınırlandırır da bu hakkı yasaklamamıştır. Bir diğer önemli sorun, örgütün o dönemki güç politikalarıyla olan ilişkisi olmuştur. Görünüşte büyük güçler kolektif güvenlik konusunda bağlılık gösteriyor olsa da aslında güç dengesinin gözetildiği ve bu kapsamda güç politikalarının öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca ABD'nin MC'ye üye

⁴⁸⁸ M. G. Roskin, N. O. Berry, *a.g.e.*, s. 433.

⁴⁸⁹ M. G. Roskin, N. O. Berry, *a.g.e.*, s. 433.

olmaması bir diğer öne çıkan sorun olmuştur. Çünkü ABD'nin örgüte üye olmaması örgütün evrensellik iddiası açısından sorun teşkil etmiştir. Aynı kapsamda değerlendirilebilecek olan bir başka önemli üye olan SSCB⁴⁹⁰ ise Finlandiya'yı işgal ettiği gerekçesine dayanılarak örgütten atılmıştır. Oy birliği şartının da örgüt açısından sorun yarattığı söylenebilir. Çünkü üyeler, kararlara katılmama hakkına sahiptir. Bu, karar alınması açısından sorun oluşturacak bir durumdur. Değinilmesi gereken bir başka önemli mesele de Versay Antlaşması'nın Mihver devletleri grubunu örgütün dışında tutması olmuştur.⁴⁹¹ Ayrıca Versay Antlaşması'nın adil bir barışı sağlayacak hükümlere sahip olmadığını hatırlatmak gerekir. Bu durum hem örgütün evrensellik bağlamında hem de tüm dünya devletlerini uzlaştırarak kalıcı ve sürdürülebilir bir barış vizyonu ortaya koyabilmesi açısından sorun oluşturmuştur. Sonuç olarak, MC resmen 1946 yılında⁴⁹² varlığını sona erdirerek BM'nin bünyesine katılmıştır. Böylece MC dönemi resmî olarak da sona ermiştir.

3.1.3. Birleşmiş Milletler'in Kuruluş Süreci

BM'nin kuruluş süreci henüz II. Dünya Savaşı devam ederken başlamıştır. 9 Ağustos 1941'de ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ve Britanya Başbakanı Winston Churchill Atlantik Bildirisi'ne imza atarak süreci başlatmışlardır.⁴⁹³ Daha sonra SSCB, ABD ve Britanya liderler düzeyinde bir araya gelmiş ve 1 Ocak 1942 tarihinde Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalayarak süreci bir adım daha ileri götürmüşlerdir. Ardından 31 Ekim 1943'te ise Moskova Bildirisi SSCB, Çin, ABD ve Britanya tarafından imzalanarak yeni bir aşama kaydedilmiştir. Hemen sonrasında 1 Aralık 1943 tarihinde düzenlenen Tahran Konferansı'nda da yine savaş sonrasında oluşturulacak olan örgüte dair hususlar ele alınmıştır. 21 Ağustos 1944-28 Eylül 1944 tarihleri arasında ise dört büyük devlet Dumbarton Oaks'ta BM'yi kuracak olan

⁴⁹⁰ SSCB zaten örgütün kurucu üyelerinden biri değildir, 1934'te üye olmuş ve Aralık 1939'da üyelikten çıkarıldığı düşünüldüğünde oldukça kısa süre örgüt içerisinde yer almıştır. Bu noktada SSCB'nin üyeliğine dair bazı hususları belirtmekte fayda vardır. SSCB'nin örgüte üye olma kararı almasında bazı faktörler etkili olmuştur. Birincisi, SSCB politikalarının süreç içerisinde değişmesi ve böylece iki sistemin (kapitalist-sosyalist) bir arada yaşayabileceğini düşünmeleri; ikincisi, Naziler nedeniyle yeni dengelere ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda 1933'te ABD SSCB'yi tanımıştır. SSCB de 1 yıl sonra MC'ye üye olmuştur (Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, 2005, s. 51).

⁴⁹¹ Dilek Latif, "United Nations' Changing Role in the Post-Cold War Era", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 30, 2000, s. 26.

⁴⁹² Leland M. Goodrich, "From League of Nations to United Nations", *International Organization*, Cilt 1, Sayı 1, 1947, s. 3.

⁴⁹³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 16.Baskı, İstanbul, 2007, s. 382.

antlaşmanın taslağı için bir araya gelmiştir. 4-11 Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansı'nda da 25 Nisan 1945'te ABD'de örgütün kurulması için bir konferansın düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Sonuç olarak, BM'nin resmî kuruluşu 25 Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'nda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerin toplanmasıyla gerçekleşmiştir. BM Antlaşması'nın 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmesiyle kuruluş süreci hukuki olarak da tamamlanmıştır.⁴⁹⁴

BM'nin kurulmasındaki asli nedenin ise MC'nin başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle ABD de olmak üzere tüm büyük güçlerin örgütün içerisinde yer almasının sağlanması önemli bir gelişme olmuştur.⁴⁹⁵ Bu noktada MC döneminde yaşanan başarısızlıklara ve büyük bir savaşın uluslararası bir örgüte rağmen önlenememesine rağmen bu tip bir organizasyona olan inancın sarsılmadığını; aksine güçlendiğini söylemek mümkündür. Çünkü yine uluslararası alanda çatışmaların ve sorunların çözümü için kapsamlı bir uluslararası örgüt yapısına ihtiyaç duyulduğu yapılan çalışmalardan ve girişimlerden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı'nın galipleri BM'yi MC'ye göre hem kurumsal hem de yapısal bağlamda güçlendirerek uluslararası alanda barışın, güvenliğin ve istikrarın sağlanması için önemli bir araç olarak görmüştür.

Ayrıca BM öncesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) gibi bir kurumsal yapı ile karşılaşılmamıştır. MC'nin ekonomik ve sosyal meselelere yönelik duruşu incelendiğinde bu konuda önemli derecede ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Zira MC'de ekonomik ve sosyal sorunlara ve konulara sınırlı ölçüde yer verilmiştir.⁴⁹⁶ Örneğin; işçilerin hakları, transit geçiş serbestliği ve ticarete eşit muamele gibi sınırlı kapsamda ekonomik ve sosyal konular ele alınmıştır. Bir diğer önemli nokta, MC'de BM'de olduğu üzere ekonomik istikrar ile barış arasında bağlantı kurulmamış olmasıdır. Aynı şekilde ekonomik sorunlarla ilgili olarak kurumsal bağlamdaki organlardan söz edilememektedir. Fakat bu durum BM açısından henüz kuruluş aşamasında 1944 yılında yapılan Dumbarton Oaks Zirvesi'nde gündeme getirilmiştir. Yani ekonomik ve sosyal alanda iş birliği yapılması gerektiği dile getirilmiştir. Bu bağlamda IMF, Uluslararası Ticaret Örgütü (Ticaret ve Tarifeler Hakkında Genel Antlaşma), Uluslararası İmar ve Kalkınma

⁴⁹⁴ M. Hasgüler, M. B. Uludağ, *a.g.e.*, s. 64-65,70.

⁴⁹⁵ Kürşat Kan, Ş. H. Çalış, E. Özlük (Ed.), "Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler", *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁹⁶ Örneğin, 23. maddenin a fıkrasında herkes için hem kendi ülkesinde hem de ticari ve endüstriyel ilişkilerinin olduğu bütün ülkelerde adil ve insani çalışma koşullarının sağlanması ve sürdürülmesi için çaba gösterileceğinden bahsedilmektedir (Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 536).

Bankası gibi kurumlar ile ekonomik ve sosyal alandaki iş birliğine yönelik çabalar kurumsal temele oturtulmak istenmiştir. Böylece barış, güvenlik ve ekonomik refah arasında bağlantının kurulması önemli bir gelişme olmuştur. Son olarak, ECOSOC'un kurulması fikri gündeme gelen konular arasında olmuş ve San Francisco Konferansı esnasında bu fikir hayata geçirilmiştir.⁴⁹⁷

BM'nin MC'ye göre bir diğer önemli farklılığı ise ABD'nin bu örgütlere katılımı ve savaşın önlenmesi arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ABD'nin MC üyesi olması hâlinde savaşın önlenme ihtimali sorgulanmıştır. Roosevelt ve Harry S. Truman gibi pek çok Demokrat partilinin bu sorgulamaya cevabı, ABD'nin MC'nin varlığını koruyabilmesinde ve savaşın önlenmesinde katkı sunabileceği şeklinde olmuştur. ABD'nin kolektif güvenlik ilkesini gözeterek ve askerî müdahaleyi devreye sokarak içerisindeki bir yapının ise örgütün devamlılığına ve savaşın önlenmesi meselesine katkı sunabileceği öne sürülmektedir. Fakat 1920'ler ve 1930'lar döneminde ABD'nin izolasyonist çizgisinin örgütün devamlılığı ve savaşın önlenmesi konusunda sunacağı katkı tartışmaya açıktır.⁴⁹⁸ Bu açıdan gerek ABD'nin gerekse SSCB'nin BM sisteminde yer alması henüz kuruluş sürecinde BM'nin MC'ye göre daha güçlü bir yapıyı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Genellikle MC'nin oluşumunda Wilson'un etkisinden söz edilmektedir. Ancak aslında burada gözden kaçırılan nokta, Britanya'nın emperyal arzularının ve çıkar hesaplarının bu örgütün kuruluşunda oynadığı roldür. Bilindiği üzere ABD her ne kadar XIX. yüzyılda da önemli bir devlet olarak kabul edilse dahi uluslararası sistemdeki başat güçlerden biri değildir. Buna karşın Britanya İmparatorluğu küresel düzlemde kurduğu hâkimiyetle baskın konumda olmuştur. Bu yüzden uluslararası örgütlerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Britanya'nın MC ile bağlantısı görmezden gelinmemelidir.⁴⁹⁹ Çünkü MC'nin kuruluşunda Britanya'nın söz konusu emperyal çıkarları ve beklentileri etkili olmuştur. Bu noktada BM'nin MC ile hiçbir bağlantısı olmadan yeni bir örgüt olarak ortaya çıkmadığını belirtmek

⁴⁹⁷ Gert Rosenthal, "The Economic and Social Council of the United Nations", *Friedrich-Ebert-Stiftung, Dialogue on Globalization*, Sayı 15, 2005, s. 8.

⁴⁹⁸ M. G. Roskin, N. O. Berry, *a.g.e.*, s. 431-432.

⁴⁹⁹ Mark Mazower, *Büyülü Saray Yok İmparatorluğun Sonu ve Birleşmiş Milletler'in İdeolojik Kökenleri*, Çev. Nilüfer İlkaya Elçioğlu, Alfa, İstanbul 2013, s. 22-23.

gerekir. Bunun dışında örgütün kuruluşunda sadece ABD'nin etkili olduğu⁵⁰⁰ ve diğer ülkelerin rollerinin geri planda olduğu bir tablonun da gerçeği yansıtmadığını vurgulamakta fayda vardır. Hatta BM'nin MC'nin bir anlamda devamı olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu yüzden örgütün imparatorluk sorunsalı ve Britanya'nın uluslararası sisteme yönelik bakış açısı ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir.⁵⁰¹

Burada değinilen farklılıklara karşın hem MC hem de BM için bir dünya devleti kurulması ya da bir dünya devletinin temelini oluşturacak yapıya kaynaklık etmesi bağlamında önemli girişimler olarak değerlendirilebilir. Bir diğer açıdan MC ve BM sistemik bağlamda yaşanan değişimlerin yansıması olarak nitelendirilebilir.⁵⁰² Başka bir deyişle, uluslararası sistem yeni gelişmeler ve yeni güç ilişkileri dikkate alınarak konjonktüre uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Gerek MC gerekse BM bu yeni sistemde olması gerekli kurumsal yapılar olarak tasarlanmış ve yeni sistemin özgünlüğünü ortaya koyan aktörler olarak sistemin bir parçası hâline getirilmiştir.

3.2. Birleşmiş Milletler'in Teşkilat Yapısı

BM; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi⁵⁰³, Genel Sekreterlik, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı ve Vesayet Konseyi'nden oluşan ana organları, kendisine bağlı fon ve programlar, kendisiyle ilişkili özel uzmanlık kuruluşları ve bütün organlarında, birimlerinde ve kurumlarında yer alan çalışanların oluşturduğu geniş bürokratik yapısı ile uluslararası alanda faaliyet yürüten son derece gelişmiş bir organizma olarak tanımlanabilir. Ayrıca neredeyse bütün devletleri tek bir çatı altında toplayarak dünya tarihinde iş birliği, barış, istikrar ve güvenlik gibi amaçlar temelinde ortak bir iradenin oluşturulması için çaba gösteren bir uluslararası örgüt olarak uluslararası ilişkilerde önemli yer edinmiştir. BM'nin aktarılmaya çalışılan özelliklerinin ve karmaşık yapısının anlaşılabilmesi için bahsi geçen BM unsurlarına dair bazı açıklamaların yapılması elzemdir. Çünkü örgütün doğru şekilde

⁵⁰⁰ Bu durum özellikle ABD'nin propaganda çalışmaları sonucunda sanki II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin adeta bir kurtarıcı rolü oynayarak savaşın kazanılmasında başat etken olduğu argümanını andırmaktadır. Bu tez ABD ve dünya kamuoyları nezdinde etkili de olmuştur. BM ve MC'nin ABD barışseverliği propagandası için araçsallaştırılmaları hem bilimsel açıdan hem de tarihî gerçekler açısından sorun oluşturmaktadır. Bu bağlamda örneğin şu çalışmaya bakılabilir: Connor Folley, *An Analysis of American Propaganda in World War*, Bridgewater State University Honors Program Theses and Projects, Item 90, 2015.

⁵⁰¹ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁰² K. Waltz, G. H. Quester, *a.g.e.*, s. 106-107.

⁵⁰³ 3. Bölümde BM analiz edilirken Güvenlik Konseyi'ne diğer organlarla/birimlerle ilişkileri bağlamında yer verilmiştir. Bu organın incelenmesi 4. Bölümde detaylı şekilde yapılacaktır.

anlaşılabilmesi ve örgüt hakkında doğru saptamaların yapılabilmesi için teşkilat yapısını meydana getiren unsurlar üzerinde durulması gerekmektedir. Bu kapsamda ilk olarak, BM'nin ana organlarına değinmek uygun olacaktır.

3.2.1. Genel Kurul

Genel Kurul, farklı bölgelerden gelen temsilcileri bir araya getirerek sorunların tartışılması için bir toplantı mekânı işlevi görmektedir. Bu açıdan bakıldığında ulusal meclislerle Genel Kurul benzer niteliğe sahiptir. Genel Kurul'un geniş bir tabandan gelen katılımcıları göz önüne alındığında pek çok görüşün gündeme gelmesine imkân tanımaktadır. Karar verme durumu açısından ise bu organın çok etkili olduğu söylenemese de önemli bir etik otorite görevi üstlendiğinden söz edilebilir. Değinilen noktalar ışığında Genel Kurul'un tam anlamıyla bir dünya parlamentosu olarak görülmesi pek mümkün değildir. Ayrıca BM'nin ilgili diğer kurum ve kuruluşları üzerinde etkili bir kontrol mekanizmasına sahip olmadığını hatırlatmak gerekir. Genel Kurul'da ele alınan konular hakkında tartışmalar yapıldığına ve tavsiyeler verildiğine tanık olunmaktadır; ancak nadiren bir karar alındığı görülmektedir. Bu nedenle Genel Kurul'un seçilmiş kişilerden oluşan bir halk parlamentosu görüntüsünden uzak olduğu çok açıktır. Dolayısıyla Genel Kurul için hükümetlerin temsilcisi olduğu iddia edilebilir.⁵⁰⁴

Bu noktada Genel Kurul'un eşitlik ve temsiliyet bağlamında da sorunlu bir yapısının olduğu söylenebilir. Zira hem nüfus bakımından hem de siyasi, ekonomik ve askerî kapasite bakımından oldukça farklı profillere sahip olan ülkelerin küresel meselelerle ilgili konularda karar alarak ortak bir zeminde buluşma şansının çok fazla olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda ülkelerin siyasal, ekonomik ve askerî kapasitelerinden kaynaklanan farklılıklar Genel Kurul nezdinde ortaya çıkan temsili demokrasi sorunsalı bağlamında ele alınabilecek bir meseledir.

Her ne kadar Genel Kurul'un BM'de merkezî rolü olsa da bu organ karar alıcı pozisyonunda değildir. Genel Kurul karar alma sürecine katılmak için çaba gösterebilir veya çeşitli şekillerde etkili olmaya çalışabilir; ancak bu girişimlerin BM sistemini zorlayacak nitelikte olduğu söylenemez. Fakat Genel Kurul'un kendi sorumluluk alanlarıyla ilgili süreçleri doğru şekilde uyguladığı takdirde uluslararası

⁵⁰⁴ Evan Luard, Derek Heater, *The United Nations How it Works and What it Does*, Macmillan, 2. Baskı, London, 1994, s. 38.

ilişkilerde önemli derecede etkinlik gösterme şansı vardır. Bu etkinliğin etik otoriteye bağlı olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu durumun sürdürülebilmesi ise daha iyi bir temsiliyetin sağlanması ve daha organize bir forma erişilmesi ile mümkün olabilir.⁵⁰⁵

Bu kapsamda Genel Kurul kararlarına bakıldığında hükümetler arası uzlaşmanın boyutuna, siyasal fikirlerin gelişimine ve küresel iş birliğinin izlerine rastlamak mümkündür. Kararlar alınmadan önce uzlaşmaya varabilmek için pek çok danışma ve pazarlık girişimi olmaktadır. Bu noktada Genel Kurul'da alınan resmî (*resolutions*) ve işlemlerle (*decisions*) ilgili türdeki kararların⁵⁰⁶ yasal açıdan aralarında farklılık olmadığını belirtmek gerekir. Genel Kurul kararlarının işlevleri değerlendirilecek olursa bu kararlar üyelerin görüşlerinin yansımasıdır. Bu kararlarla siyasal bağlamda öneriler yapılmakta ve BM Sekretaryası ile diğer alt kurumsal yapıların görevlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca yine bu kararlarda BM bütçesi ile ilgili tüm meseleler yer almaktadır. Fakat BM'nin düzenli bütçesi ve barış koruma faaliyetleri çerçevesindeki bütçesi ile ilgili kararlar tüm üyeler için geçerli olsa da diğer türdeki kararlar (*resolutions/decisions*) tüm üyeler için geçerlilik taşımamaktadır. Diğer taraftan kararlarda yer verilen politik önerilerin uygulanması konusunda tüm üyelerin sorumlu tutulduğunu ifade etmek gerekir.⁵⁰⁷

Yapılan genel değerlendirmelerin dışında Genel Kurul'un işlemleri ve diğer teknik hususlar ışığında nasıl çalıştığına dair bazı noktalara açıklık getirmek gerekmektedir. Bu nedenle gündemin belirlenmesi, görüşülecek konuların seçilmesi, karar alma aşaması, yapılan toplantıların özellikleri ve Genel Kurul'un işleyişine yardımcı olan alt komitelerin görevlerine ve özelliklerine değinilmelidir. BM Genel Kurulu'nda ilk olarak gündemin oluşturulması ve belirlenmesi süreci yaşanmaktadır. Gündemde yer alan 170'ten fazla madde⁵⁰⁸ düzenli şekilde değerlendirilmektedir ve

⁵⁰⁵ E. Luard, D. Heater, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁰⁶ *Resolution* ve *decision* Türkçe'de karar anlamına gelmektedir. Ancak BM literatüründeki anlamlarına bakılacak olursa *resolution*, BM'nin resmî görüşünün açıklanması olarak ifade edilebilir. *Decision* ise daha çok işlemlerle ilgili konulardaki kararlar için kullanılmaktadır. Bkz: "What is the difference between a resolution and a decision?", Dag Hammarskjöld Library, <http://ask.un.org/faq/14484> (Erişim Tarihi: 04.06.2019). Bu noktada A. Füsün Arsava uygulamada "resolution"ların yorumu açısından genel olarak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenen ve andlaşmaların yorumu konusunda teamül olarak görülen andlaşmalar hukukunun yorum kriteri olarak kabul edildiğini belirtmektedir (Ayşe Füsün Arsava, "BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonlarının Yorumu", *TBB Dergisi*, Sayı 136, 2018, s. 360).

⁵⁰⁷ Johann Aeschlimann, Mary Regan (Ed), *The GA Handbook A practical guide to the United Nations General Assembly*, The Permanent Mission of Switzerland to the United Nations, New York, 2017, s. 52.

⁵⁰⁸ Bu sayının sabit olmadığını belirtmek gerekir. Fakat gündem maddeleri dönemsel bakımdan incelendiğinde 170 civarında gündem maddesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin, 2016-2017

her yıl sadece birkaç maddenin eklenip çıkarıldığından söz edilebilir. Genel Kurul'da gündem oluşturulurken BM Sekretaryası bir dizi hazırlık belgesini taslak olarak sunmaktadır. Daha sonra Genel Komite bu taslağı tartışmaktadır ve tavsiyelerini Genel Kurul'a iletmektedir.⁵⁰⁹

Sekretarya ve ilgili kuruluşların çalışmalarının ortaya çıkardığı tabloyu dikkate alarak hemen hemen bütün uluslararası meselelerle ilgili olarak gündemin belirlenmesi Genel Kurul tarafından yapılmaktadır. Burada genel bir tartışmadan bahsedilebilir. Fakat gerçek anlamda bir tartışmadan söz etmek pek mümkün değildir. Aslında bu süreç hükümet temsilcilerinin ulusal pozisyonlarını temsil eden kişilerin görüşlerinin dile getirilmesi olarak açıklanabilir. Yine de dışişleri bakanları, başbakan/cumhurbaşkanı/devlet başkanı gibi yöneticiler ve bazen gerekli durumlarda Papa ve Filistin devlet başkanı⁵¹⁰ gibi üst düzey temsilcilerin katılımı ile yeni fikirlerin ortaya çıkabilme ihtimali olduğunu unutmamak gerekir.⁵¹¹

BM Genel Kurulu'nda ele alınan konular belirli bir program ve takvim gözetilerek görüşülmektedir. BM Genel Kurulu'nun geçici gündemi için öngörülen süre ise en geç oturumun 60 gün öncesi olarak belirlenmiştir. Ancak burada ifade etmek gerekir ki oturumun en geç 30 gün öncesine kadar BM Genel Sekreteri'nin diğer BM organları ya da BM üyesi bir devletin isteğini dikkate alarak yeni konular ilave etmesi olanaklıdır. Bunun dışında Genel Kurul'da sağlanan çoğunluk oyuyla daima gündeme yeni konu veya konu başlıkları eklenebilir. Genel Kurul'un bütün gündemi kabul etmesi gerektiğini ayrıca hatırlatmak gerekir. Oy çokluğuyla bu aşamada da bazı konu başlıklarının değiştirilebilmesi ya da gündem dışına çıkarılabilmesi mümkündür.⁵¹²

döneminde 174 gündem maddesi ve 2017-2018 döneminde 177 gündem maddesi belirlenmiştir. Bkz: "Index to Proceedings of the General Assembly - Regular sessions", Dag Hammarskjöld Library, <https://library.un.org/index-proceedings/general-assembly> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

⁵⁰⁹ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 36.

⁵¹⁰ Peter R. Baehr ve Leon Gordenker eserinde "*head of the Palestine Authority*" ifadesini kullanmıştır. Ancak burada uluslararası hukuk ilkeleri dikkate alınarak ve diğer üyelerin sahip olduğu özelliklere benzer nitelikler taşıması nedeniyle tanınma sorunu olmasına karşın Filistin devlet olarak kabul edilerek devlet başkanı ifadesi tercih edilmiştir. Tanınma sorununun genellikle hukuki gerekçelerden ziyade siyasi gerekçelerden kaynaklandığını hatırlatmak gerekir.

⁵¹¹ Peter R. Baehr, Leon Gordenker, *The United Nations: Reality and Ideal*, Palgrave Macmillan, 4. Basım, New York 2005, s. 23.

⁵¹² Cenap Çakmak, Nejat Doğan, Cenap Çakmak, Kürşad Aslan (Der.), "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu: Anarşi, Küresel Yönetişim ve BM Genel Kurulu'nun Rolü", *BM Sistemi ve BM'de Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Eskişehir 2014, s. 15.

Komitelerde tartışmalar yapıldıktan ve tavsiyeler üzerinde uzlaşıldıktan sonra çıkan sonuçlar Genel Kurul'a iletilmektedir. Fakat Genel Kurul'un komitelerin görüşüne danışmaksızın görüşülecek meseleler hakkında soruları ele alması da mümkündür. Genel Kurul'da ele alınan konuların kapsamına bakılacak olursa BM Antlaşması'nın ve genel olarak uluslararası meselelerin bu açıdan dile getirilebileceği söylenebilir. Bu, Genel Kurul'un oldukça geniş bir alanda çalışma yürüttüğünü göstermektedir.⁵¹³ Bu kapsamda BM Antlaşması'nın 10. ve 11. maddelerine bakılabilir. Zira Genel Kurul'un çalışma alanı ve ele aldığı konulara ilişkin hususlar bu maddelerde yer almaktadır.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki Genel Kurul'da altı komite yer almaktadır. Bu komiteler kısaca şu şekilde açıklanabilir: Birinci Komite silahsızlanma ve uluslararası güvenlik meselelerini ele almaktadır. Ayrıca Birinci Komite Cenevre'de bulunan Silahsızlanma Konferansı ve BM Silahsızlanma Komisyonu ile iş birliği içerisinde çalışmalar yürütmektedir. İkinci Komite'nin çalışma alanı ise geniş bir çerçevede ekonomik büyüme ve gelişme üzerinedir. Üçüncü Komite insan hakları, insani meseleler ve sosyal konularla ilgili çalışmalar yürütmektedir. Dördüncü Komite'nin uzmanlık alanı geniş kapsamdadır. Ancak temelde dekolonizasyon ve Orta Doğu üzerine odaklanmaktadır. Beşinci Komite üyelerin BM'ye olan ödemelerine ilişkin kaynakların tahsis edilmesi hakkında Genel Kurul kararlarının hazırlanmasında görev almaktadır. Ayrıca BM'nin yıllık düzenli bütçesi, barış koruma faaliyetleri bütçesi, insani meselelerle ilgili kaynaklar, üyelerin ödemelerine ve barış koruma operasyonlarına ilişkin zorunlu tutarların tespit edilmesi de bu komitenin görev alanı içerisinde. Bunun dışında komiteye fon ve programların planlanması ve Sekreteryaya faaliyetlerine yönelik ekstra bütçe hakkında bilgilendirme yapıldığından bahsedilebilir. Bir diğer sorumluluk alanı da idari meselelerdir. Altıncı Komite ise uluslararası hukuk ve yasal meselelerle ilgilenmektedir.⁵¹⁴

Genel Kurul'da yapılan toplantı türlerine bakıldığında ise resmî ve gayri resmî toplantılar olmak üzere iki tip toplantı düzenlendiği görülmektedir. Bu toplantı türleri hem ana komiteler hem de çalışma grupları ve *ad hoc* komiteler açısından geçerlidir. Resmî Genel Kurul toplantılarında sadece gündemdeki maddeler ele alınmaktadır. Tartışmalar, kararlar ve seçimler daima resmî toplantılar esnasında

⁵¹³ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 23.

⁵¹⁴ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 69-81.

gerçekleşmektedir. Tüm resmî Genel Kurul toplantılarının Genel Kurul'un Yönetim İşlemleri'nce yönetildiğinden söz edilebilir. Gayri resmî Genel Kurul toplantıları ise Genel Kurul Başkanı ya da Genel Sekreter tarafından verilen brifingleri, diğer BM birimlerinin düzenlediği brifingleri ve sivil toplumla kurulan etkileşimleri kapsamaktadır. Bu toplantılarda Genel Kurul Yönetim İşlemleri'yle yönetim şartı söz konusu olmasa da bunların dikkate alındığı söylenebilir. Burada resmî toplantılardaki gibi karar alınması mümkün değildir. Resmî-gayri resmî şeklindeki sınıflandırmanın dışında Genel Kurul toplantıları açık/kapalı toplantılar şeklinde de sınıflandırılabilir. Toplantılar hakkında bir açıklama yoksa açık toplantılar olacaktır. Açık toplantılara üye devletler, gözlemciler, BM ile ilgili birim ve kuruluşlar ve sivil toplum temsilcileri, halk ve medyaya kadar oldukça geniş bir kesimden katılım vardır. Kapalı toplantılarda üyeler, gözlemciler ve davet edilen katılımcılar yer almaktadır. Burada farklı kısıtlamalardan bahsedilebilir. En fazla sınırlandırma yapılan toplantılara üyeler, gözlemciler, Vatikan, Filistin ve AB katılabilmektedir. Toplantıların açıklık-kapalılık durumu BM dergisinde belirtilir ve açık toplantının toplantı sırasında kapalı toplantıya dönüştürülebilmesi mümkündür.⁵¹⁵

BM Genel Kurulu siyasal açıdan değerlendirildiğinde ise ilk bakışta her üyenin eşit haklara sahip olduğu izlenimi edinilebilir. Ancak şeklen durum böyle olsa da her devletin uygulamada eşit olabileceğinden kesin olarak emin olmak mümkün değildir. Çünkü güçlü devletlerin müzakerelerde ve sonuca ulaşılmasında sahip oldukları kaynaklar ve kapasiteleri göz önüne alındığında teorideki eşitliğin pratikte karşılığının olmayabileceği saptaması yapılabilir.⁵¹⁶ Örneğin; güçlü bir A devleti, zayıf bir B devlete birtakım ekonomik yardımlar ya da askerî konularda iş birliği teklifleri sunarak bu devletin kendi istediği yönde hareket etmesini sağlayabilir. Eğer sadece B devletinin oyu çoğunluk kararı için yeterli değilse A devleti aynı şekilde birkaç devleti daha kendi istediği kararın çıkması için çeşitli araçlarla veya vaatlerle ikna ederek istediği sonuca ulaşabilir. Bu noktada bu vaatlerin/tekliflerin olumsuz anlamda yapılması da mümkündür. Örneğin, ekonomik yardımın kesilmesi ya da yapılabilecek silah, teknoloji ve altyapı çalışmalarına yönelik antlaşmaların iptal edilmesi bu kapsamda ele alınabilir.

⁵¹⁵ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 39-40.

⁵¹⁶ Diana Panke, "The Institutional Design of the United Nations General Assembly: An effective equalizer?", *International Relations*, Cilt 31, Sayı 1, 2017, s. 5.

Bu çerçevede üyelerin aktif katılımına değinmek gerekir. Bir devlet, resmî olarak kendisine tanınan haklardan yararlanarak (bir karara destek vermek, bir uzlaşmada belirli bir pozisyonu benimsemek gibi) gelişmelere müdahil olabilir. Her ne kadar bu tip davranış kalıpları devletler açısından etkili olabilmek için gerekli olsa da kesin olarak bu şekilde etkili olunacağı garanti edilemez. Çünkü etkili olabilmenin yolu, amaçlara ulaşabilmek ve sonuçlara etki edebilmektir. Bu nedenle denilebilir ki güçle ilişkili kaynaklarla bağlantılı olarak talepler ne kadar fazla olursa bu durum eşitliğin veya dengenin sağlanabilmesini o derecede zorlaştıracaktır.⁵¹⁷

Sonuç olarak, devletlerin kapasiteleri veya güç durumlarının uzlaşma aşamasında aktif katılımın sağlanabilmesi için önemli olduğu aşikârdır. Ayrıca New York'ta Genel Kurul'daki kararlara yönelik pazarlık süreçleri açısından uzmanlara ve diplomatlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, küçük devletlerin bu konuda büyük devletler gibi aynı imkânlara sahip olabilmesi mümkün değildir. Bu açıdan aktif katılım konusunda BM Genel Kurulu'nun devletler arasında dengenin kurulmasında kurumsal bir platform imkânı sunduğu söylenebilir. Fakat bu imkânın güçlü devletlerin sahip olduğu müzakare araçları dikkate alındığında uygulamada elde edilmesi oldukça zordur. Zira büyük devletler sahip oldukları uzmanlar, diplomatlar, lobi faaliyetleri ve ikna stratejileri bakımından avantajlı bir konumdadır.⁵¹⁸

Güç olgusunun Genel Kurul'a bir diğer etki ettiği alan ise bu organın Güvenlik Konseyi ile arasındaki ilişkidir. BM Genel Kurulu ile BM Güvenlik Konseyi'nin yetki ve hak bağlamında karşılaştırılması hem eleştirilen bir konudur hem de reform taleplerinin merkezinde yer almaktadır. Bu kapsamda daimî üyelerin veto hakları ve Genel Kurul'un karar alma açısından etkisizliği üzerinde durulmaktadır. Bu yüzden çeşitli öneriler ve talepler gündeme gelmektedir. Örneğin, Güvenlik Konseyi'nin üyelik yapısına ve oylama sistemine yönelik değişiklik talepleri bulunmaktadır. Ancak realpolitik gelişmeler ve uluslararası sistemin yapısı dikkate alındığında BM'deki mevcut yapı statükonun yansımasından ibarettir. Bu açıdan sistemin işleyişini yansıtan bir örgütten farklı beklentiler içerisine girmek pek gerçekçi bir beklenti değildir. Ancak her şeye rağmen BM Genel Kurulu'nun bazı kararları ile uluslararası toplumun ortak duruşunu ifade ettiği için normatif bağlamda etkinlik gösterebildiği söylenebilir. Uluslararası hukuk açısından da BM Genel

⁵¹⁷ D. Panke, a.g.m., s. 5.

⁵¹⁸ D. Panke, a.g.m., s. 9.

Kurulu kararlarının bağlayıcı olmadığından söz edilmektedir. Fakat İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi belgelerin devletler açısından bağlayıcı bir uluslararası teamül niteliği kazandığı hatırlanacak olursa Genel Kurul'un tamamen etkisiz bir organ olmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede koruma sorumluluğu ile ilgili olarak BM Genel Kurulu'nun görüşlerini paylaşması bir başka somut örnektir. Fakat Genel Kurul'un örneklerde değinilen aktif tutumunun kurumsal yetkinlik ya da etkinlikten ziyade üyelerin iradeleri ve etkinliği ile ilişkili olduğu söylenebilir.⁵¹⁹

Genel Kurul'u güç olgusu açısından incelerken Barış İçin Birlik Kararı'na da bu kapsamda yer vermek uygun olacaktır. Zira Genel Kurul'un Güvenlik Konseyi'nin güçlü etkisini kırarak bu karar aracılığıyla etkinliğini artırabilme şansı olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu kararın her zaman rahatlıkla uygulanabilecek bir araç olmadığı vurgulanmalıdır. Ayrıca bu kararın uygulanmasında yine büyük güçlerin inisiyatifi rol oynamaktadır. Dolayısıyla Genel Kurul'un etkinlik kazanması imkânını sunan bu karar aslında bazı daimî üyelerin kendileri açısından değerlendirme yaparak ancak bu şekilde kazanım elde edecekleri argümanı sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç ve örnek olaylar üzerinden yapılacak açıklamalar sunulduğunda bu tespit daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

İlk bakışta, BM'nin veto ve güç eksenli politikalarda devre dışı bırakılmasının önüne "Barış İçin Birlik Kararı" ile geçilebileceği söylenebilir. Ancak bu mesele irdelendiğinde bunu gerçekleştirmenin kolay olmadığı görülmektedir. Bu kararın dayanağı, BM Güvenlik Konseyi'nde üyelerin sürekli olarak vetoya başvurarak veto haklarını suistimal etmelerinin önüne geçmek ve bu yüzden uluslararası alanda barışın korunmasına yönelik olarak karar alınmaması durumunu ortadan kaldırmak biçiminde ifade edilmektedir. Böylece bu amaca uygun olarak BM Genel Kurulu BM Antlaşması'nda konuyla ilgili bir ifade yer almadığı hususunu dikkate alarak kendisine karar alma yetkisi⁵²⁰ tanımıştır. Bu kapsamda bilindiği üzere 1950 yılında "Barış İçin Birlik" (*Uniting for Peace*)⁵²¹ adlı kararla Genel Kurul, BM

⁵¹⁹ C. Çakmak, C. Çakmak, N. Doğan, K. Aslan, (Der.), *a.g.e.*, s. 30.

⁵²⁰ Burada ABD'nin BM'yi kendi dış politika alanını genişletmek için meşruiyet zemini sağlamak adına araçsallaştırdığından bahsedilebilir. Bu bakımdan tavsiye kararının operasyonel faaliyete meşruiyet kazandırma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu kararın BM Antlaşması'ndaki boşluklardan yararlanılarak alınabildiğini belirtmek gerekir (Hüseyin Emiroğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi-Sorunları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt7,Sayı2, 2006,s.66).

⁵²¹ Bu karar (yani 377 (A) sayılı karar) görünüşte özel toplanma yöntemiyle ilgili olarak değerlendirilmektedir. Fakat aslında bu kararla Genel Kurul'un olağan/özel toplantılarında uluslararası barış ve güvenlik konusunda tavsiye kararı almasını mümkün kılan görüşmelerin gerçekleştirilmesini sağlamak arzu edilmiştir (yani, yetki tanınması). Zira BM Antlaşması'nda BM Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi'nin yerine işlem yapma yetkisini üstlenmiştir.⁵²² Ancak bu yönetime başvurulabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nde çoğunluğun sağlanarak BM Genel Kurulu'nun acil olarak toplantıya çağırılması gerekmektedir.⁵²³ Bu nedenle bu karar her zaman kolaylıkla kullanılabilir bir araç değildir.

Söz konusu kararla ilgili gelişmelere tarihsel açıdan bakıldığında kararın farklı dönemlerde birçok ülke için gündeme geldiği görülmektedir. Ancak tepkiler de farklı olmuştur. Örneğin; SSCB, 1950 yılında Kore için ilk kez uygulanan “Barış İçin Birlik Kararı”nı yasa dışı ilan etmiş ve kınamıştır. Fakat daha sonra 1956 yılında Süveyş ve 1960 yılında da Kongo için bu kararın uygulanmasına itiraz etmemiştir. Daha sonra bu kararın İsrail ve Güney Afrika için gündeme geldiği görülmüştür. ABD özelinde bu duruma bakılacak olursa bu yönetime artık başvurulmamasının nedeni, Genel Kurul'da çoğunluğun sağlanamayabileceği öngörüsüdür.⁵²⁴ Bu nedenle bu tip bir girişimin Genel Kurul'da başarısız olması hâlinde ABD'nin prestij kaybına uğrayacağı çok açıktır. Dolayısıyla ABD böyle bir riski almayı doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirmemektedir.

3.2.2. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC)

BM Antlaşması'nda örgütün amaçlarından biri, uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunması ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesi olarak ifade edilirken; diğer amacı ise ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması şeklinde belirtilmiştir. Yakın döneme kadar bu amaçların aralarındaki bağlantı dikkate alınmamıştır. BM Antlaşması'nda devletlerin anlaşmazlıklarda bir çözüm aracı olarak kuvvet kullanması yasaklanmıştır. Ancak gerekli görülen durumlarda kuvvet kullanma hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda barış ve güvenliğin korunması sorumluluğunun BM Güvenlik Konseyi'ne ait olduğu dile getirilmiştir. Fakat BM Antlaşması'nda belirtilen ekonomik ve sosyal gelişme ile insan hakları meselelerine

görevlerini yerine getirdiği müddetçe Genel Kurul'un bu görevlere ilişkin olarak harekete geçmesi mümkün değildir. Ancak Genel Kurul görevlerin yerine getirilmediğine dair bir tespit yaparak uluslararası barış ve güvenlik konusunda tavsiye kararı verebilir. Bu konuda antlaşmada belirtilmeyen hususun bu kararla açıkça ifade edilmesi sağlanmıştır (Erdem Denk, *Birleşmiş Milletler Sistemi “Uluslararası İlişkiler”den Küreselleşmeye*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 202).

⁵²² Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, 12.Bası, Ankara, 2013, s.192, 446.

⁵²³ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁵²⁴ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 24.

ilişkin olarak ise sorumluluk BM Genel Kurulu ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e (ECOSOC) tanınmıştır.⁵²⁵ Bu açıdan ECOSOC'un BM'de önemli bir yeri vardır.

Adından da anlaşılacağı üzere ECOSOC'u kısaca, ekonomik ve sosyal meselelerle ilgili olarak çalışmalar yapan ve raporlar hazırlayan bir kurum olarak ifade etmek mümkündür. ECOSOC 54 üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler Genel Kurul'da 7 yıllık bir dönem için görev yapmak üzere ECOSOC Konseyi'ne seçilmektedir. ECOSOC da Genel Kurul'a benzer yapıya sahiptir, yani üyelerin çoğu ekonomik açıdan güçsüzdür. Ancak ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin ECOSOC'da sürekli yer almaları sağlanarak yürütülecek politikalar ve bu kapsamdaki uygulamalar açısından finans sorunu aşılmaya çalışılmıştır. Üye dağılımını bölgesel olarak ifade etmek gerekirse 14 üye Afrika'dan, 11 üye Asya'dan, 6 üye Doğu Avrupa'dan, 10 üye Latin Amerika ve Karayipler'den ve son olarak 13 üye de Batı Avrupa ve Diğer⁵²⁶ grubundan seçilmektedir.⁵²⁷

ECOSOC'un toplantıları ise yılda iki defa olmak üzere biri New York'ta diğeri ise Cenevre'de düzenlenmektedir. Diğer taraftan ECOSOC'un 5 bölgesel ve 9 işlevsel komisyonu bünyesinde barındırdığını belirtmek gerekir. Örneğin; uyuşturucu, insan hakları, sürdürülebilir gelişme ve nüfus meseleleri hakkında komisyonlar bu çerçevede görev yapmaktadır. Ayrıca ECOSOC, BM'nin ana organlarından biri olmasına karşın önemli meselelerde (yoksulluk ve insan hakları gibi) Genel Kurul'a raporlar sunmaktadır. ECOSOC'un önemli işlevlerinden biri de koordinasyon rolü üstlenmiş olmasıdır. Bu açıdan söz konusu organın 14 uzmanlık kuruluşu, pek çok BM programı ve fonu ile BM Çevre Programı, BM Gıda Programı ve BM Nüfus Fonu'nu denetleme görevi vardır. Buna ek olarak hükümet dışı organizasyonlar ve sivil olarak vatandaşların ECOSOC aracılığıyla danışma amaçlı olarak BM sistemine katılabilmesi de organın önemli özelliklerindedir.⁵²⁸

Burada aktarılan önemli özelliklerine ve işlevlerine karşın ECOSOC'un olumsuz addedilebilecek bazı özellikleri olduğu da aşikârdır. Örneğin, bu çerçevede

⁵²⁵ Claire Breen, "The Necessity of a Role for the ECOSOC in the Maintenance of International Peace and Security", *Journal of Conflict & Security Law*, Cilt 12 Sayı. 2, 2007, s. 261-262.

⁵²⁶ Diğer ülkeler şunlardır: Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD, Türkiye ve İsrail'dir. Ayrıca ABD hiçbir bölgesel gruba ait değildir; ancak toplantılar ve seçim sürecinde bu grupta yer almaktadır. Türkiye ise Asya ve Batı Avrupa ve Diğer grubunda olsa da seçim sürecinde Batı Avrupa ve Diğer grubundan aday olmaktadır. Bkz: "Regional groups of Member States", UN Department for General Assembly and Conference Management, <https://www.un.org/dgacm/content/regional-groups> (Erişim Tarihi: 25.06.2020).

⁵²⁷ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁵²⁸ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 68-69.

pek çok farklı kriter temelinde ECOSOC'un şimdiki durumu ile 1950'ler ve 1960'lar dönemindeki durumu arasında önemli derecede farklılık olduğu iddia edilemez. Gündem, resmî kayıtlar, uzmanlaşmış kurumların kapasitesi, hükümet dışı örgütlerin katılım derecesi, tartışmalardaki temsiliyet ve ECOSOC'un yan kuruluşlarının koordinasyonu ile alınan kararlar gibi unsurlar göz önüne alındığında bahsedilen husus açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Hatta örneğin, 1950'deki gündem ile 1998'deki gündem arasındaki farklılığın anlaşılabilmesinin oldukça zor olduğu iddia edilebilir. Ayrıca 1980'lerden beri BM Güvenlik Konseyi'nin artan rolüne karşın BM Genel Kurulu'nun ve ECOSOC'un başlangıçta antlaşmada öngörülen çerçeveye daha az uyumlu olduğundan söz etmek mümkündür. Yani başlangıçta tasarlanan şekliyle güçlü, etken ve faal bir kurumsal yapı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.⁵²⁹

Bununa birlikte, 2002'den itibaren Güvenlik Konseyi'nin kayıtları incelendiğinde uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak ele alınan müdahale konusundaki bakış açısı farklılığı önemli bir gelişmedir. Yani klasik anlamda müdahale olgusunu aşan bir yol gündeme gelmektedir. Bu da ekonomik ve sosyal gelişmelerle, barışın korunması ve insan haklarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle ECOSOC'un rolünün önem arz ettiği söylenebilir.⁵³⁰ Bir başka deyişle, Güvenlik Konseyi'ndeki üyeler çatışmanın önlenmesi, barışın korunması ve sürdürülebilmesi için artık, klasik anlamda müdahalenin yeterli olmadığını farkına varmıştır. Bu yüzden ekonomik ve sosyal gelişmenin ve insan haklarının konuyla ilişkisinin ve öneminin üzerinde durulmaktadır. Çünkü askerî anlamda başarılı olan bir müdahalenin ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmeye öncülük etmediğinde ve hedef ülkede/bölgede insan haklarının gelişimine katkı sunmadığı takdirde kalıcı başarı elde edilemez. 2011 yılındaki Libya müdahalesi bu konuyla ilgili olarak akla gelebilecek örneklerden biridir. Çünkü sadece askerî açıdan başarı odaklı bir müdahale yapılmıştır. Ancak ülkenin sosyal ve ekonomik durumu dikkate alınmamış ve bu konuda gerekli ve yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Sonuç olarak, XXI. yüzyılda insan kaçakçılığının dahi yapıldığı ve terörist gruplar arasında yaşanan iktidar mücadeleleriyle boğuşan bir Libya ortaya çıkmıştır.⁵³¹

⁵²⁹ G. Rosenthal, a.g.m., s. 11.

⁵³⁰ C. Breen, a.g.m., s. 289.

⁵³¹ Libya konusunda bkz: Médecins Sans Frontières, "Trading in suffering: detention, exploitation and abuse in Libya", <https://www.msf.org/libya's-cycle-detention-exploitation-and-abuse-against-migrants-and-refugees> (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

Henüz ECOSOC'un uygulamada ve politika yapımında öncü rol üstlenemediği görülmektedir. Bu durumun nedeni, BM Antlaşması'ndan kaynaklanmaktadır. Antlaşma kapsamında genel olarak BM'ye ve özel olarak ise ECOSOC'a ekonomik ve sosyal alanda politika üretmek açısından yetki verildiği söylenebilir; ancak kararların ve tavsiyelerin üyeler veya çok taraflı organizasyonlar açısından bağlayıcılık taşımasına dair bir ifade yer almamaktadır. Bir diğer önemli neden, gelişmiş ülkelerin her üyenin eşit şekilde oy hakkının olduğu bir mekanizma yerine Bretton Woods'ta olduğu üzere ağırlıklı oy sistemini benimsemeleridir.⁵³²

Bu noktada genel olarak BM özel olarak ise ECOSOC için Bretton Woods kuruluşları ile yakından ilgili oldukları söylenebilir. Fakat IMF ve DB'nin BM'ye ya da ECOSOC'a bağlı kuruluşlar olmadıklarını vurgulamak gerekir. Bu kurumlar bağımsız uluslararası örgütler şeklinde nitelendirilmekte ve kendilerine ait tüzük ve kuruluş antlaşmaları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar ile BM arasındaki ilk bağlantı IMF ve DB'nin 1947'de BM ile iş birliği ve koordinasyon kurmak bağlamında imzaladıkları antlaşmayla kurulmuştur. Her ne kadar bu tip antlaşmalarla BM ile IMF ve DB arasında iş birliği sağlanması için girişimler yapılmış olsa da burada çok sıkı bir iş birliğinden söz edilemez. Diğer taraftan sistemik bağlamda ekonomi alanının önde gelen unsurlarından olan DTÖ ve G-20'nin de ECOSOC ile aynı perspektifi taşımadıklarını belirtmek gerekir.⁵³³

Bu açıdan IMF, DB, DTÖ ve G-20 gibi aktörlerin dünya ekonomisinde ana belirleyici rolü oynamaları ECOSOC'un evrensel ölçekte etkili olmasını engellemektedir. Bunun nedeni ise güçlü devletlerin (yani merkezin/üçlünün) bu aktörler ya da kurumlar aracılığıyla siyasal ve ekonomik bakımdan sistemin kendi lehlerine işlemlerini sağlamaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, IMF ve DB bilindiği gibi merkezin kontrolünde olan ve merkezin politikalarına uygun çerçevede hareket eden kurumlardır. Bu kurumların kredi ve yardım anlaşmalarında çevre/yarı çevre ülkelere karşı ileri sürdüğü şartlar incelenecek olursa durum daha açık şekilde anlaşılacaktır. Kısacası, bu tip anlaşmalarla söz konusu ülkeler baskı altına alınmakta ve merkezin sistemdeki konumuna zarar vermemeleri sağlanarak belirli düzeyde istenilen biçimde gelişme sağlamaları planlanmaktadır. Bu tip bir

⁵³² G. Rosenthal, a.g.m., s. 25.

⁵³³ Halil Kürşad Aslan, Murat Aslan, Nejat Doğan, Cenap Çakmak, H. K. Aslan (Der.), "Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi: BM Reformu Çerçevesinde Küresel Düzeyde Sosyal ve Ekonomik Adalet Arayışı", *BM Sistemi ve BM'de Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Eskişehir, 2014, s. 99-100.

ekonomik yapıda ECOSOC gibi pek çok farklı gelişme düzeyindeki devletin yer aldığı ve tüm üyelere eşit olarak yaklaşan bir kurumun etkili olması istenmemektedir. Bu nedenle güçlü devletlerin (merkezin/üçlünün) ECOSOC'un mevcut durumundan şikayetçi oldukları söylenemez. Ayrıca mevcut ekonomik yapının ve ECOSOC'un etkisizliğinin kısa vadede değişmesi mümkün değildir. Ancak sistemin radikal bir siyasal ve ekonomik krize girmesi ihtimali daima söz konusu olduğu için hem ECOSOC hem de mevcut ekonomik yapının değişebileceği düşünülebilir.

3.2.3. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik, Genel Sekreter ve Sekreterlik çalışanlarından oluşmaktadır. Bu birim örgütün sözcülüğü ya da tüm ülkeler nezdinde temsilciliği görevini yerine getirmektedir. Ancak yetki bağlamında sınırlı görevleri olan bu organın önemli bir diplomatik misyonu yerine getirdiği söylenebilir. Çünkü gerek Genel Sekreter gerekse Genel Sekreter'in özel temsilcileri önemli anlaşmazlık konularında ve sorunlu bölgelerde barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla yönelik olarak çalışmalar yürütmektedir.

Bu çerçevede BM Genel Sekreteri örgüt tarafından görevlendirilen ve örgüt adına hareket eden ve konuşan bir kişi olarak nitelendirilebilir. Bu eylemleri çeşitli şekillerde gerçekleştirebilir. Örneğin, hükümetlerle bir araya gelebilir veya medyaya ulaşabilir. Görüşmelerinde ve beyanlarında BM'yi savunmaktadır ve BM'nin yasal, siyasal ya da etik anlayışını paylaşmaktadır. Bu şekilde BM'nin evrensel ölçekte pek çok insana ulaşmasını sağlamaktadır. Öte yandan BM Genel Sekreteri pek çok BM organında faaliyet yürütmektedir. BM Güvenlik Konseyi, BM Genel Kurulu ve diğer BM organları bu kapsamda ilk akla gelebilecek kurumlardandır. Bu nedenle BM Genel Sekreteri'nin bir çeşit organizatör olarak nitelendirilebilmesi mümkündür. Çünkü pek çok bölgede ve birçok alanda faaliyet yürüterek operasyonlara liderlik etmektedir. Ayrıca BM Barış Koruma operasyonlarında aktif bir rol oynamaktadır. Zira yaklaşık 100.000 kişilik barış koruma faaliyeti yürüten askerî birliğe bir anlamda komutanlık etmektedir.⁵³⁴ Yasal bağlamda ise BM Genel Sekreteri'nin dört farklı alanda yetkisi olduğundan söz edilebilir. Birincisi, sorun yaşayan tarafların anlaşmasını sağlamaya çalışmaktır. İkincisi, örgütlerle ilgili içsel yetkilere sahiptir.

⁵³⁴ Brian E. Urquhart, Simon Chesterman (Ed.), "The evolution of the Secretary-General", *Secretary or General?, The UN Secretary-General in World Politics*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 30.

Üçüncüsü, Güvenlik Konseyi kararlarından kaynaklanan yetkileri olabilmektedir. Dördüncü olarak, Genel Sekreter Genel Kurul tarafından yetkilendirilebilir.⁵³⁵

Ayrıca Genel Sekreter'in görevleri konusunda yararlanabileceği potansiyel güç kaynakları bulunmaktadır. Örneğin, önemli üyelerin veya devletler bloğunun Genel Sekreter'i desteklemesi bu açıdan değerlendirilebilir. Bunun dışında medya, üniversiteler, önemli girişimciler/iş insanları veya diğer önemli bireylerin görüşleri aynı şekilde etki göstermektedir. Aslında bu destek bir nevi kamuoyu ya da sivil toplum desteği olarak nitelendirilebilir.⁵³⁶

BM Genel Sekreteri hakkında dile getirilmesi gereken bir diğer önemli konu başlığı ise temsiliyettir. Bilindiği gibi Genel Kurul ve diğer organlarda bulunan temsilciler bağlı oldukları ülkeler adına hareket etmektedir. Fakat BM Genel Sekreterlik organının tüm devletleri temsil etmesi gerekmektedir. Bu nedenle Genel Sekreter'in, uzlaşma ve iş birliğini sağlamak için girişimde bulunması önem arz etmektedir. Genel Sekreter'in hem BM organları arasında hem de diğer uluslararası kuruluşlarla BM arasında iş birliğinin sağlanması ve çatışma ortamlarında görevini yapabilmesi bakımından önemli bir liderlik rolü oynamaktadır. Bu nedenle bu görevi yerine getirecek kişilerin liderlik kapasitesi görevlerinin akıbetini etkileyen önemli bir unsurdur.⁵³⁷

Bu noktada Genel Sekreter'in görev süresi önem arz etmektedir. BM Genel Sekreteri'nin görev süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Ancak görev süresi sona erse de Genel Sekreter'in tekrar seçilme hakkı bulunmaktadır. Bu ise eleştirilere konu olmaktadır. Örneğin, BM Genel Sekreteri'nin tekrar seçilebilmek için görev süresi içerisinde daimî üyelere taviz verme ihtimalinden söz edilmektedir.⁵³⁸ Bu çerçevede Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi ile birlikte yürüttüğü faaliyetlerde iyi bir ilişki kurma sorumluluğu hususuna değinilmelidir. Daha önce farklı Genel Sekreterler döneminde bu durumla ilgili bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu açıdan özellikle daimî üyelerle Genel Sekreter'in kuracağı ilişkinin önemi büyüktür. Çünkü Genel Sekreter'in jeopolitik gerçekliklerden ve üyelerin taleplerinden bağımsız şekilde

⁵³⁵ Thomas, M. Franck, "The Secretary-General's Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture", *EJIL*, Cilt 6, Sayı 1, 1995, s. 381.

⁵³⁶ T. M. Franck, a.g.m., s. 385.

⁵³⁷ Oğuz Onaran, "Birleşmiş Milletler Sekreterliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 1962, s. 320.

⁵³⁸ Ramazan Erdağ, Nejat Doğan, Cenap Çakmak, Kürşad Aslan (Der.), "Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği: BM Genel Sekreterliği'nin Birimleri, Bürokratik ve Siyasi Rolü", *BM Sistemi ve BM'de Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Eskişehir 2014, s. 127.

faaliyet yürütmesi mümkün değildir. Hatta bu durum örgütün güvenilirliği ve etkinliği bağlamında bütünsel olarak varlığı açısından da önem taşımaktadır.⁵³⁹

Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi nedeniyle yaşadığı sorunlar üye devletler nezdinde güvenilirliğini sürdürebilmesi bakımından olumsuz etki etmiştir. Ayrıca Genel Sekreter terörizm ve diğer güvenlik sorunları ile uğraşan gelişmiş Batı ülkeleri ile gelişme sorunu yaşayan G-77⁵⁴⁰ ya da Bağımsız Devletler Topluluğu gibi gruplarla çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle Genel Sekreter bir şekilde farklı grupların sorunlarını örgüt çatısı altında çözmek için çaba göstermelidir.⁵⁴¹ Böylece Genel Sekreter'in arabulucu veya uzlaştırıcı rolünün önemi ortaya çıkmaktadır. Farklı sorunlar yaşayan ve öncelik olarak kendi sorunlarının çözülmesini bekleyen farklı gelişme düzeyindeki üye ülkeleri bir araya getirerek bir çözüm planı bulmak Genel Sekreter açısından oldukça zor bir görevdir. Bu bakımdan Genel Sekreter'in performansını etkileyen önemli bir faktör olarak güç sorunsalına da değinilmelidir.

Soğuk Savaş döneminde yaşanan süper güç rekabeti hem BM Antlaşması ve Askerî Personel Komitesi hem de Genel Sekreter ile Güvenlik Konseyi arasındaki ilişkilere olumsuz etki etmiştir. Zira Genel Sekreter'in bağımsız olması koşulu ABD ve SSCB açısından farklı yorumlanmıştır. Çünkü süper güçler konuyu Genel Sekreter'in tutum ve davranışları ile kendi perspektifleri arasındaki yakınlık açısından ele almıştır. Bu ise Genel Sekreter'i zor bir duruma sokmuştur. Genel Sekreterlerin bu nedenle her iki süper gücü de memnun etme çabaları bağımsızlık açısından sorun teşkil etmiştir.⁵⁴² Söz konusu durum Genel Sekreter'in seçim sürecinin teknik detaylarına bakıldığında daha açık şekilde anlaşılmaktadır. Kısaca seçim sürecini şu şekilde aktarmak mümkündür: BM Antlaşması'nın 97. maddesinde⁵⁴³ belirtildiği üzere Genel Sekreter, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi alındıktan sonra Genel Kurul tarafından görevlendirilmektedir. Dolayısıyla vetonun Genel Sekreter'in seçim sürecinde kullanılma imkânı bulunmaktadır. Böylece daha başlangıçta Genel Sekreter'in otorite ve yetki bağlamında kısıtlandığı çok açıktır.

⁵³⁹ James Cockayne, David M. Malone, Simon Chesterman (Ed.), "Relations with the Security Council", *Secretary or General?, The UN Secretary-General in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 69.

⁵⁴⁰ The Group of 77 (G-77), gelişmekte olan 77 ülkenin 1964 yılında bir araya gelerek BM'deki faaliyetlerde iş birliği ve dayanışmayı sağlamak adına oluşturdukları organizasyondur. Detaylı bilgi için bkz: The Group of 77 at the United Nations, "About the Group of 77", <http://www.g77.org> (Erişim Tarihi: 27.08.2020).

⁵⁴¹ J. Cockayne, D. M. Malone, S. Chesterman (Ed.), *a.g.e.*, s. 83.

⁵⁴² J. Cockayne, D. M. Malone, S. Chesterman (Ed.), *a.g.e.*, s. 71.

⁵⁴³ Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 558.

Konuyu somutlaştırmak açısından burada birkaç örneğe yer verilebilir. Örneğin, Genel Sekreter seçiminde özellikle Soğuk Savaş döneminde sorun yaşanmıştır. Batı Bloku'nun seçmek istediği bazı adaylar Doğu Bloku'ndan kabul görmemiştir. Bu da göstermektedir ki henüz seçim aşamasında dahi daimî üyeler arasında sorun yaşanmaktadır. Aynı şekilde Genel Sekreter görev yaptığı dönemde daimî üyelerle ilgili bir konu ya da sorun olduğunda bu üyelerin tepkisini çekmeyecek veya onları da memnun edecek bir çözüm planı ortaya koymalıdır. Aslında diğer taraftan BM Genel Sekreteri sadece Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyeleri değil, diğer geçici üyeler de olmak üzere tüm üyelerle eşgüdüm sağlamalıdır. Böylece sorun yaşayan tarafların uzlaşmasında etken rol oynayabilir. Ancak güç politikaları Genel Sekreter'in çalışmalarını ve davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Genel Sekreterlik yetki bağlamında yeterince donanımlı ve güçlü olmadığı için bağımsız-tarafsız olarak hareket etmesi oldukça zordur. Bu nedenle özellikle çatışma ve anlaşmazlık yaşanan bölgelerde arabuluculuk rolü de yeterince işlevsel değildir. Devletlerin egemenlik ilkeleri konusundaki hassasiyetleri de Genel Sekreter'in anlaşmazlıklar konusunda aktif ve yönlendirici rol üstlenmesini engellemektedir. Aktarılan unsurlar temelinde Genel Sekreter'in güç ilişkilerinden oldukça olumsuz etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

3.2.4. Uluslararası Adalet Divanı (UAD)

BM'nin ana organlarından bir diğeri olan UAD ise yargı konusundaki birim olarak işlev görmektedir. Bir anlamda hem üst mahkeme hem de ilk derece mahkemesi olarak değerlendirilebilir. Ancak klasik bir mahkeme görüntüsünü andırdığı söylenemez. Örneğin, mahkeme kararlarının BM Güvenlik Konseyi tarafından devre dışı bırakılabilmesi bu argümanı desteklemektedir. Bunun dışında mahkemenin üyelerin isteğine bağlı olarak yetkili olabilmesi gibi özellikleri de klasik bir mahkemeden UAD'yi ayıran özelliklerdendir.

Aslında BM Antlaşması'nda örgütün tüm üyelerinin UAD statüsüne taraf olmalarına olanak tanınmaktadır. Yani tüm üye devletlerin UAD'nin yetkisi kapsamında olduğu iddia edilebilir. Hatta BM üyesi olmayan devletlere de UAD'ye taraf olma imkânı sunulmaktadır. Ancak doğrudan UAD'nin devletler üzerinde sadece UAD statüsüne taraf oldukları gerekçesiyle zorunlu yargı yetkisine sahip olduğu söylenemez. Bu nedenle UAD'nin zorunlu yargı yetkisi hakkını elde

etmesindeki asıl faktör devletlerin bunu onaylamasıdır. UAD'nin zorunlu yargı yetkisinin onaylanması ise şu şekilde olabilir: Birincisi, bunu bir özel antlaşma yoluyla yapabilirler; ikincisi, bir uluslararası antlaşmada yer verilecek özel bir madde sayesinde böyle bir yargı yetkisi tanınabilir; üçüncüsü, tek taraflı olarak yayımlanan bir deklarasyonla bu işlem yapılabilir. Günümüzde UAD'ye taraf olan BM üyelerine bakıldığında toplam 70 üye olduğu görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi özelinde ise sadece Birleşik Krallık UAD'nin yargı yetkisini tanımaktadır. Ayrıca bireyler, şirketler ve sivil toplum örgütleri gibi aktörler tarafından yapılan başvuruların UAD nezdinde karşılık bulmadığını belirtmek gerekir.⁵⁴⁴ UAD'nin yetki alanı devletler, BM ve ilgili kuruluşlar olarak sınırlandırılmıştır.

UAD'nin iki temel işlevi olduğundan söz edilebilir. Birincisi, devletler arasındaki anlaşmazlıklara ilişkin meselelerle ilgili olarak karar almaktır. İkincisi, BM organları ve ilgili kuruluşların talebi doğrultusunda onlara hukuki konularda danışma görüşünü iletmesidir. UAD'nin ilgilendiği alanlara bakıldığında insancıl hukuk, siyasi sığınma, mülki egemenlik, deniz ve kara sınırları meseleleri, ekonomik haklar, diplomatik ilişkiler, geçiş hakkı gibi konularla karşılaşmaktadır. Kuruluşundan bu yana UAD'nin danışma görüşleri ise toplam 27 tanedir.⁵⁴⁵

UAD ile ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir özellik de mahkemenin farklı hukuk anlayışlarının temsil edilmesi ilkesini benimsemiş olmasıdır. Bu nedenle UAD yargıçları Batı Avrupa, ABD, Güney Amerika, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika gibi farklı bölgelerden seçilerek farklı hukuk anlayışlarını UAD bünyesinde bir araya getirebilmektedir. Yargıçların seçilme aşamasında BM Genel Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi rol almaktadır. Bu açıdan daimî üyelerin UAD'de birer üyeyle temsil edildiklerini belirtmek gerekir. Bu da mahkemenin tarafsızlığı konusunda sorgulamalara yol açmaktadır.⁵⁴⁶

Bu bağlamda bazı somut örneklere değinilebilir. Örneğin, UAD'nin Soğuk Savaş döneminde başlangıçta SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun kendisine yönelik bakış açısı nedeniyle etkinlik bakımından zor bir süreç geçirdiği söylenebilir. Çünkü hem

⁵⁴⁴ M. Üzeyir Karabıyık, Dünya Mahkemesi Olarak Uluslararası Adalet Divanı, *Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uluslararası Hukuk Bülteni*, Sayı 10, s. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/makaleler/sayi10makaleler/muzeyir_karabiyik.pdf, s. 27 (Erişim Tarihi: 18.05.2019).

⁵⁴⁵ M. Ü. Karabıyık, a.g.m., s. 26-27.

⁵⁴⁶ Nejat Doğan, N. Doğan, C. Çakmak, H. K. Aslan (Der.), "Uluslararası Adalet Divanı: Adalet Divanı'nın BM Sistemi ve Uluslararası Politikadaki Rolü", *a.g.e.*, s. 132-133.

SSCB hem de diğer Doğu Bloku ülkelerinin 1940'lı/1950'li yıllar boyunca UAD'ye ve uluslararası hukuka yönelik şüpheli yaklaşımları kurum açısından dezavantaj olmuştur. 1960'lı yıllarda ise UAD'nin bazı kararlarının bağımsızlık mücadelesi veren devletlere karşı sömürgeci devletlerden yana olduğu şeklinde sorgulanmıştır. Örneğin, 1966 yılındaki Etiyopya ve Liberya ile Güney Afrika arasındaki dava ve 1963 yılındaki Kamerun ve Birleşik Krallık arasındaki dava bu konuyla ilgili olarak gündeme getirilmektedir. Ancak 1980'li yıllar itibariyle bu durumun tam aksi yönde değiştiği görülmektedir. Bu defa UAD Batılı ülkeler tarafından tarafsızlık bağlamında eleştirilmiştir. Örneğin, 1986 yılındaki Nikaragua ve ABD arasındaki güç kullanımı ile ilgili dava bu çerçevede ele alınmaktadır. Bu davada ABD'nin müdahaleci bir politika izlediği, güç kullanımının meşru olmadığı ve rejim değişikliği için girişimde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ABD'nin söz konusu eylemlerini terk etmesine ve tazminat ödemesine yönelik karar çıkmıştır.⁵⁴⁷

UAD hakkındaki bir diğer eleştiri başlığı da kapsayıcılık sorunsalı ile ilgilidir. Örneğin, bireylerin ya da grupların uluslararası insancıl hukuk gibi bazı alanlardaki ihlaller konusunda UAD'ye başvuramaması eleştirilen noktalardan biridir. Bir diğer eleştiri noktası da zorunlu yargı yetkisi hakkında yapılmaktadır. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi'nin kararlara müdahil olabilmesi ve bu sayede sonuca etki edebilme şansının olması devletler açısından hem eşitlik hem de egemenlik ilkeleri bakımından sorun yaratmaktadır. Buna ek olarak UAD'nin diğer uluslararası tematik mahkemelerle arasında hiyerarşi ilişkisinin kurulamaması sorgulanmaktadır. Çünkü bu nedenle etken ve ortak bir yargılamanın sağlanamadığına değinilmektedir. Son olarak, UAD'nin BM Güvenlik Konseyi karşısında zayıf kalması eleştirilmektedir.⁵⁴⁸

Aslında UAD açısından BM Güvenlik Konseyi'nin veto kararları geçerli olmasaydı bir ölçüde BM Güvenlik Konseyi'nin gücünün sınırlandırılabilmesi mümkün olabilirdi. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi kararlarının da temyiz mahkemesi olarak UAD'de değerlendirilmesi hem UAD'yi güçlendirebilir hem de BM Güvenlik Konseyi'nin gücünü sınırlandırabilirdi. Ancak böyle bir yapı daimî üyelerce kabul görebilecek nitelikte değildir. Dolayısıyla diğer organlarda olduğu gibi UAD'de de güç olgusunun etkileri hissedilmektedir.

⁵⁴⁷ N. Doğan, N. Doğan, C. Çakmak, K. Aslan (Der.) *a.g.e.*, s. 139-140.

⁵⁴⁸ M. Ü. Karabıyık, a.g.m., s. 28.

3.2.5. Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi

BM Vesayet Konseyi BM'nin ana organlarından biridir. BM Vesayet Konseyi aslında MC dönemindeki azınlıklar ve sömürgeler meselesinde izlenen politikaya benzer anlayışı yansıtmaktadır. Ancak Vesayet Konseyi sömürge meselesini daha kurumsal bir zeminde ele almıştır. Ayrıca MC'nin aksine BM, sorumluluğundaki bölgelerin ve/veya ülkelerin bağımsızlığa ulaşması ve self-determinasyon hakkını elde etmesi bakımından daha başarılı olmuştur. Buna karşın MC döneminde bu konuda sorunlar yaşanmış ve sömürge devletleri bağımsızlıklarına kavuşamamıştır. Bu yüzden MC dönemindeki manda sistemine göre Vesayet Konseyi'nin oluşturduğu sistem daha gelişmiş bir yapıyı ve nispeten daha başarılı bir sonucu ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası Vesayet Sistemi oluşturulurken BM Antlaşması'nda BM Vesayet Konseyi örgütün ana organlarından biri olarak tasarlanmıştır. Ayrıca özel olarak yönetimi örgüte verilen bölgelerin sorumluluğu da BM Vesayet Konseyi'ne verilmiştir. Buradaki ana amaçlar şöyle ifade edilebilir: Söz konusu bölgelerde yaşayan insanların daha iyi koşullarda yaşamalarını sağlamak, onların kendi kendilerini yönetme kapasitelerini artırmak veya bağımsızlığa ulaşmalarında yardımcı olmaktır. BM Vesayet Konseyi tıpkı BM Güvenlik Konseyi'nde olduğu gibi beş daimî üye tarafından oluşmaktadır. Vesayet Konseyi'nin amacı, sorumluluğundaki bölgelerin/ülkelerin bağımsızlığına kavuşmasına veya kendi kendilerini yönetmelerine yardımcı olmaktır. Bu bölgeler veya ülkeler ayrı birer devlet olarak yeni bir siyasal varlığa kavuşma hakkına sahip olduğu gibi komşu devletlere katılma hakkına da sahiptir. Bu süreçte BM Antlaşması'na göre Vesayet Konseyi siyasal, ekonomik ve sosyal durumlara ilişkin ilgili bölgeleri idare eden yönetimden raporlar temin ederek inceleme hakkına sahiptir. Aynı şekilde bu yönetime danışarak sorumluluğundaki bölgeler hakkında bilgi isteyebilirler ve bu bölgeler için özel görevler belirleyebilirler.⁵⁴⁹

Burada vurgulamak gerekir ki II. Dünya savaşı sonrasında büyük güçlerin yabancı yönetimi altında bulunan halkların bağımsızlık ve kendi kendilerini yönetme haklarına karşı olumlu bir yaklaşım benimsedikleri iddia edilebilir. Bu nedenle BM'nin kurucu üyelerinin MC dönemindeki manda yönetimlerinden kalan ve

⁵⁴⁹ Trusteeship Council, "Trusteeship Council", <https://www.un.org/en/sections/about-un/trusteeship-council/> (Erişim Tarihi: 28.08.2020).

sömürge topraklarında yaşayan halkların bağımsız bir devlete ve kendi kendilerini yönetme haklarına kavuşmaları için BM'yi yetkilendirdikleri görülmektedir.⁵⁵⁰ Ancak Vesayet Konseyi ile BM, MC dönemine göre önemli aşama kaydetmiş olsa da bazı açılardan sorgulanmaktadır.

Çünkü BM Vesayet Konseyi çok açık şekilde güç olgusunun kapsamı içerisinde. BM Antlaşması'nda hukuki bakımdan da altyapısı oluşturulan bu duruma göre BM'nin daimî üyeleri sömürgelerin self-determinasyon ve bağımsızlık konularında oldukça etken bir pozisyon elde etmiştir. Buradaki sorun, bu devletlerin bağımsızlık ve self-determinasyon gibi oldukça önemli ve hassas konularda ilgili bölgelerin halkları hakkında bir değerlendirme yapma kapasiteleri ile ilgilidir. Çünkü pek çok konuda olduğu gibi burada da kendi çıkarları temelinde karar almaları olasılığı bulunan bu aktörlerin gerçekten objektif ve doğru bir karar alabilecekleri şüphelidir. Ayrıca bu bölgelerin büyük çoğunluğunun BM Güvenlik Konseyi'nde yer alan daimî üyelerden bazılarının belirli dönemlerde sömürgeleri olmuş olması son derece sorunlu bir durumdur. Çünkü zaten bu bölgelerin self-determinasyon ve bağımsızlık hakları bizzat bazı daimî üyeler tarafından daha önce gasp edilmiştir.

Bunun dışında Vesayet Konseyi'nin Güney Afrika örneğine⁵⁵¹ bakıldığında yeterince etken bir performans sergileyemediği görülmektedir. Bu durum şüphesiz doğrudan önceki kolonyal mirasın bir sonucudur. Zira Güney Afrika'daki yönetim Britanya İmparatorluğu'nun Afrika'daki kalıntılarından biridir. Sonuç olarak, Vesayet Konseyi'nin tarihsel güç bagajı nedeniyle sorunlu bir yapı ve yönetime sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Mazower, Güney Afrika lideri Smuts gibi yöneticileri işaret ederek BM'nin sömürgeciliği ortadan kaldırmaktan ziyade sömürgeciliğin sürdürülmesinde bir araç işlevi üstlenme ihtimalinden bahsederek söz konusu duruma henüz örgütün kuruluş sürecinde işaret etmektedir.⁵⁵²

İlerleyen süreçte BM Vesayet Konseyi'nin son olarak 1 Kasım 1994'te Palau'nun 1 Ekim 1994 tarihli bağımsızlık ilanının ardından faaliyetlerini

⁵⁵⁰ Serap Akipek, "Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, 2001, s. 5-6.

⁵⁵¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Nele Matz, "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origin of Trusteeship", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 9, 2005, s. 74-86.

⁵⁵² M. Mazower, *a.g.e.*, s. 37.

durdurduğu görülmektedir. Zira Palau, Vesayet Konseyi'nin yönetimindeki son bölge olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁵³

3.2.6. Bütçe

BM'nin ana organlarının işlevlerinden ve özelliklerinden söz ettikten sonra BM'nin teşkilat yapısını açıklayabilmek için bütçe konusuna da değinmek gerekir. Zira bütçe konusu incelenen aktör türü ne olursa olsun o aktörün etkinliği ve işlevselliği açısından son derece büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda BM'nin bütçesine dair bazı gerekli açıklamalara yer vermek gerekmektedir.

BM'nin olağan bütçesi, iki yıllık bir dönem için olmak üzere Genel Kurul'da görüşülüp onaylanmaktadır. BM bütçesi öncelikle Genel Sekreter tarafından işleme koyularak süreç başlatılmakta ve Yönetim ve Bütçe Sorunları Hakkındaki Danışma Komitesi tarafından kontrol edilmektedir. Bu komisyondaki görevliler hükümetler tarafından aday gösterilen temsilcilerdir. Bu temsilciler Genel Kurul'da seçilirler ve komisyon toplam 16 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca programa dair hususlar Program ve Koordinasyon Komitesi tarafından gözden geçirilmektedir. Bu komite ise 34 uzmandan oluşmaktadır ve Genel Kurul'da hükümetleri temsil etmek üzere seçilerek görev almaktadırlar. Bu noktada BM bütçesinin ana kaynağının üyelerin yapacağı katkılardan meydana geldiğini belirtmek gerekir. Söz konusu katkılar Katkılar Hakkındaki Komite'nin tavsiyesi dikkate alınarak Genel Kurul'da değerlendirilmektedir ve onaylanmaktadır. Komite, Yönetim ve Bütçe Komitesi'nin (5. Komite) tavsiyesiyle seçilen 18 kişilik uzman ekip tarafından oluşmaktadır.⁵⁵⁴

Ayrıca BM'nin olağan bütçesi dışında üyelerin durumu uluslararası mahkeme masrafları ve barış koruma operasyonları uyarınca da değerlendirilmektedir. Öte yandan BM'nin fon ve programlarının ayrı bütçelere sahip olduğunu hatırlatmak gerekir. Örneğin; Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Kalkınma Programı (UNDP) ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) bu kapsamda ele alınabilecek örneklerdendir. Fon ve programlarda bütçenin önemli kısmı gönüllü olarak hükümetlerden ve bireylerden sağlanmaktadır. BM'nin

⁵⁵³ Trusteeship Council, "Trusteeship Council", <https://www.un.org/en/sections/about-un/trusteeship-council/> (Erişim Tarihi: 28.08.2020).

⁵⁵⁴ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *Basic Facts About the United Nations*, United Nations Publication, New York, 2004, s. 19.

uzmanlık kuruluşlarının da ayrı bütçeleri olduğu ve bunların da yine hükümetlerden sağlanan gönüllü katkılardan oluştuğu görülmektedir.⁵⁵⁵

BM yaklaşık 4.2 milyar dolarlık faaliyet bütçesine sahiptir. Üyeler küresel ekonomideki konumlarına göre bu bütçeye katkı sunmaktadırlar. BM'ye en yüksek katkı oranı %25 iken 2000 yılında yapılan bir değişiklikle bu oran %22 olarak düzenlenmiştir.⁵⁵⁶ Bahsi geçen verilere ilişkin olarak 2016-2018 dönemi dikkate alındığında ilk 10 ülke şu şekilde sıralanmıştır: 1. ABD (%22) 2. Japonya (%9.68) 3. Çin (%7.921) 4. Almanya (%6.389) 5. Fransa (%4.859) 6. Birleşik Krallık (%4.463) 7. Brezilya (%3.823) 8. İtalya (%3.748) 9. Rusya (%3.088) 10. Kanada (%2.921).⁵⁵⁷

BM'nin olağan bütçesi için yapılan harcamalar başlangıçta daha sınırlı seviyedeysen zaman içerisinde yıllık 1 milyar doları aşan seviyelere ulaşmıştır. Söz konusu artışın giderek hızlanması özellikle de saha çalışmaları ile ilgili programlardaki artışla birlikte daha belirgin olmuştur. Bu harcamaların tarihsel olarak artış seviyesi dönemsel bakımdan incelendiğinde şu verilere ulaşılmaktadır: 1950-1960 arasında yaklaşık 70 milyon dolardan 130 milyon dolar civarına çıkmıştır. Daha sonra 1960-1970 arasında 130 milyon dolardan yaklaşık 500 milyon dolar civarındaki bütçeye ulaşılmıştır. 1970'ten 1990-1991 dönemine gelindiğinde 2.13 milyar dolara kadar ulaşılmıştır.⁵⁵⁸ 2019 bütçesine bakıldığında düzenli bütçenin yaklaşık 3 milyar dolara kadar çıktığı görülmektedir.⁵⁵⁹

Bütçe konusunda son olarak yaşanan finans krizine de değinilmelidir. Zira üye devletlerin ödemelerde neden oldukları aksamlar, gecikmeler ya da ödemeleri gereken tutarların önemli bir kısmını ödememeleri BM açısından önemli bir kriz unsurudur. Örneğin, 1964 Genel Kurul toplantısında bu konuda yaşananlar söz konusu krizin somut yansımalarından biri olmuştur. Bu toplantıda BM Antlaşması'nın 19. maddesinde bütçe katkısını en az 2 yıl ödemeyen üyenin Genel Kurul'daki oy kullanma hakkını kaybedeceği ifade edilmektedir. SSCB barışı koruma maliyetlerini 2 yıldan fazla süre boyunca ödemediğinden dolayı bu sorunla

⁵⁵⁵ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁵⁶ J. M. Hanhimäki, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁵⁷ Rakesh Dubbudu, "How much do various countries contribute to the UN Budget?", <https://factly.in/united-nations-budget-contributions-by-member-countries/> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

⁵⁵⁸ E. Luard, D. Heater, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁵⁹ United Nations Secretariat, "Assessment of Member States' Contributions to the United Nations Regular Budget for the Year 2019", <https://undocs.org/en/ST/ADM/SER.B/992> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).

karşı karşıya kalmıştır. Fransa da toplantının bitmesi itibariyle aynı sorunla karşılaşmak durumunda kalacaktır. Bu bağlamda ABD ise bu maddenin uygulanmasını öne sürmüştü ve buna karşın SSCB de örgütten ayrılacağını ifade etmiştir. Ancak Genel Kurul başkanı delegelerle resmî olmayan danışmalar yaparak ve kararların oy birliğiyle alınmasını sağlayarak toplantının oylamasız şekilde yapılmasını sağlamıştır. Böylece BM bu krizi atlatabilmiştir.⁵⁶⁰

Bu tip bir krizin bir başka çarpıcı örneği ise 1985 yılında yaşanmıştır. Söz konusu tarihte ABD örgütte bütçe konusunda ağırlıklı oy sisteminin geçerli olmadığı müddetçe ve uygun ödeme planlarını içeren reformlar yapılmadıkça kendi payının %80'den fazlasını ödememe tehdidinde bulunmuştur. Oysaki asıl neden, kendi bütçe açığıydı. ABD 1986 yılında Kongre'nin bütçe açığını azaltmak için kendi payının %50'sinden daha az bir miktarda ödeme yapmıştır. Bu kapsamda ABD'nin 2002 sonrasında hem BM bütçesindeki hem de barışı koruma bütçesindeki payının %22 olarak düzenlenip kabul edilmesi bir diğer dikkat çekici gelişme olmuştur.⁵⁶¹

3.2.7. BM Fon ve Programları ve BM ile İlişkili Kuruluşlar

BM'nin ana organları ve bütçe konusu dışında teşkilat yapısı konusunda üzerinde durulması gereken diğer önemli husus ise BM'nin oldukça geniş ve derin bir organizasyon yapısına sahip olmasıdır. BM gerek ana organları ve özel alt uzmanlık kuruluşları gerekse kendisine bağlı özel programlar ve fonlar ve ilişkili olan bağımsız uzmanlık kuruluşlarıyla birlikte oldukça geniş bir faaliyet alanında etkinlik göstermektedir.

Bu bağlamda BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Gıda Programı (WFP) ve Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi Programı (UN Women) gibi BM Fon ve Programları BM'nin özel alt kuruluşları olarak örgüt bünyesinde Genel Kurul'a bağlı birimler şeklinde yer almaktadır. Oldukça gelişmiş bir yapıya sahip olan söz konusu fon ve programlar operasyonel faaliyetlerde de bulunmaktadır ve bu kuruluşların kaynakları ise üyelerin gönüllü katkılarından sağlanmaktadır. Bu fon ve programlar ayrı yönetim mekanizmalarına sahiptir ve ECOSOC aracılığıyla raporlarını Genel Kurul'a

⁵⁶⁰ A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 136-137.

⁵⁶¹ A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 139.

ulaştırmaktadır. Bu kapsamda Genel Kurul program ve fonlar açısından onları bağlayıcı rol üstlenmektedir. Fakat idari meselelerle ilgili olarak raporlar Genel Kurul yerine Genel Sekreter'e sunulmaktadır.⁵⁶²

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi kuruluşlar ise Genel Kurul'dan ayrı olarak kendi yönetim mekanizmalarına sahip olan özel uzmanlık kuruluşlarıdır. Bu noktada fon ve programlardan farklı olarak Genel Kurul kararlarının bu uzmanlık kuruluşları açısından bağlayıcı olmadığını vurgulamak gerekir. Hatta pek çok uzmanlık kuruluşunun tarihçesine bakıldığında BM'den daha köklü oldukları söylenebilir. Bu kuruluşların BM ile resmî bir ilişki içerisine girdiklerinden söz edilebilir. Fakat bu kuruluşların kendi hükümetler arası yapılarını koruduklarını belirtmek gerekir. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü'ne bakıldığında bu kurumun Dünya Sağlık Meclisi tarafından yönetildiği görülmektedir. Böylece bu kuruluşların Genel Kurul'un BM'deki rolü hatırlanacak olursa BM'ye benzer yapısı olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca BM ile daha gevşek bir ilişki formu içerisinde olan hükümetler arası kuruluşlar da BM sistemi içerisinde yer almaktadır. Örneğin, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve DTÖ bu kapsamda dile getirilebilir.⁵⁶³

3.2.8. BM Üyelik Sistemi

BM'nin oldukça geniş kapsamlı bir organizasyon olmasında sadece örgüt içerisinde yer alan pek çok sayıdaki organlar ve ilgili-ilişkili kuruluşlar değil aynı zamanda örgütün üyelik yapısı da etkilidir. Gerek üyeler gerekse farklı statüdeki katılım olanaklarıyla BM'nin dünyanın neredeyse tamamında varlık gösterebildiği söylenebilir. Bu nedenle örgütün üyelik mekanizmasını irdelemekte fayda vardır.

Öncelikle BM'ye yalnızca devletlerin üye olabileceğini belirtmek gerekir. Ayrıca bütün devletlere üyelik imkânı tanıdığı için evrensel bir örgüttür.⁵⁶⁴ Asli olarak üye olma konusunda BM Antlaşması'nın üyelerle ilgili olan II. Bölümü içerisinde yer alan 4. maddede gerekli şartlar ve hususlar ifade edilmiştir. Burada BM Antlaşması'nın hükümlerini yerine getirme isteği ve talebi olan barışsever devletlere üyeliğin açık olduğu dile getirilmektedir. Ancak bunun dışında üyelik için Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'da alınacak kararın gerekli

⁵⁶² J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁶³ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 24.

⁵⁶⁴ D. Ateş, *a.g.e.*, s.159.

olduğu da belirtilmektedir. Bu karar için ise antlaşmanın oylama kısmında yer alan 18. maddede önemli meselelerde gereken 2/3 çoğunluk esasının geçerli olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶⁵

Örgütün asli olarak kendisine üye olan devletler dışında gözlemci statüsünü kabul ettiği görülmektedir. Ancak gözlemci statüsü BM Antlaşması'nda yer almamaktadır. Fakat süreç içerisinde uygulamayla birlikte artık, gözlemci statüsüyle BM'ye katılmak mümkün olmuştur. Gözlemci statüsünün ilk örneği 1946 yılında İsviçre ile gerçekleşmiştir. Gözlemci statüsünün tanınması ise 6. Komite'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'un alacağı kararla olmaktadır. Gözlemci statüsündeki üyeler oturumlara ve Genel Kurul'un çalışmalarına daimî olarak katılma hakkı elde etmektedir. Fakat gözlemci üyeler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, birinci grup, New York'taki BM Merkezi'nde üye olmayan daimî gözlemci misyonudur. Bu gruba Filistin ve Vatikan örnek olarak verilebilir. İkinci grup, hükümetler arası örgütlerdir. Bu statüde yaklaşık 85 tane hükümetler arası örgütten söz edilebilir. Bunların yaklaşık 20 tanesinin New York'ta daimî olarak görev yapan ofisleri vardır. Üçüncü grup ise BM'de daimî ofisi olan diğer kurumlardır. Örneğin, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi bu tip bir kurumdur. Bu noktada 1994 yılında yaşanan bir gelişmeye de değinilmelidir. Genel Kurul gözlemci statüsünün sayısının artırılmasını sınırlandırma kararı almıştır.⁵⁶⁶ Söz konusu 19 Aralık 1994 tarihli kararda gözlemci statüsünün Genel Kurul'un faaliyetlerini ilgilendiren konularda devletler ya da hükümetler arası kuruluşlara verilebileceği belirtilmektedir.⁵⁶⁷

Gözlemci statüsü hakkında belirtilebilecek hususlardan bir diğeri, bu statüdekilerin hepsine aynı hakların tanınmaması meselesidir. Örneğin, Vatikan'ın ve Filistin'in Genel Kurul'un bütün çalışmalarına katılma hakkı olsa bile bu ülkeler karar alma sürecinde yer alamazlar, dolayısıyla oylamalara katılma hakları yoktur. Ancak kendileriyle ilgili konularda alınacak kararları desteklemeleri veya görüş bildirmeleri mümkündür. Bunun dışında bu iki gözlemci üyenin genel olarak kapalı olan Genel Kurul toplantılarına katılma hakları vardır. Fakat diğer gözlemci üyelerin daha sınırlı hakları olduğu anlaşılmaktadır. Bu üyeler kapalı toplantılara her zaman davet edilmemektedir; ancak resmî toplantılarda görüşlerini bildirebilirler. Bu

⁵⁶⁵ İlgili maddeler için bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 41, 43.

⁵⁶⁶ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁶⁷ Dag Hammarskjöld Library, "How do organizations and non-member states get observer status in the General Assembly?", <https://ask.un.org/faq/14519> (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

üyelerin Vatikan ve Filistin'in sahip olduğu gibi kararlara destek verme ya da kendileriyle ilgili sorunlarda cevap verme hakları yoktur. Ancak AB ise resmî Genel Kurul toplantılarında temsil ettiği gruplar adına görüş bildirme şansına sahiptir. Diğer gözlemci statüsündeki üyeler ise görüşlerine başvurulması hâlinde daima üye devletlerden ve Filistin ve Vatikan'dan sonra görüşlerini iletebilecektir.⁵⁶⁸

3.3. Güç Kavramı Işığında Milletler Cemiyeti'nin ve Birleşmiş Milletler'in Analizi

Hem MC hem de BM güç kavramı/Güç Dengesi Teorisi bakımından ele alınabilecek örgütler olarak değerlendirilebilir. Bu argümanı şu şekilde desteklemek mümkündür: Bu iki örgütün güçlü devletlerin inisiyatifiyle kurulmaları, örgüt yapılarının güçlü devletlere dayanılarak oluşturulması ve her iki örgütün de güç siyasetinin zemini olmaktan kurtulamamaları bu kapsamda değerlendirilebilmelerine olanak tanımaktadır. Uluslararası alanda güç mücadelesi, rekabet ve göreceli çıkarlar geçerliliğini pek çok gelişme ve bölge özelinde korumaya devam etmiştir. Hem MC hem de BM bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Bu nedenle MC'nin ve BM'nin güç olgusu açısından analiz edilmesi gerekmektedir.

3.3.1. Milletler Cemiyeti

Öncelikle, MC'nin ABD, Britanya ve Fransa gibi büyük güçlerin politikaları temelinde ortaya çıkmış olması güç sorunsalı bağlamında örgütün durumunu çok açık şekilde ortaya koymaktadır. Buna ek olarak örgütün yapısal özellikleri ve işleyiş mekanizması da söz konusu argümanı kanıtlamaktadır. Zira bilindiği üzere MC Konseyi ve örgütün genel olarak işleyişi dönemin en etken güçlerinden olan Britanya ve Fransa tarafından kontrol edilmiştir. Hatta MC için dile getirilen bazı idealist amaçların aslında devletlerin güç çerçevesinde izlediği politikalara ve eylemlere meşruiyet kazandırma girişimi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ilk olarak, örgütün kuruluş sürecinde oldukça etkili rolü olan ABD'ye değinerek konuya başlamak doğru bir yaklaşım olacaktır.

Daha önceki dönemlerde Avrupa'ya mesafeli bir yaklaşımı benimseyen ve Avrupalı güçlerden farklı politikalar izleyen ABD, Başkan Wilson ile birlikte politika ve anlayış değişikliğine gitmiştir. Wilson olası çatışmaların engellenmesi

⁵⁶⁸ J. Aeschlimann, M. Regan (Ed), *a.g.e.*, s. 30.

amacına yönelik olarak girişimlerde bulunmuştur. Wilson barışçıl bir dünya vizyonunun ve dünya ticaretinde serbestliğin ön planda olduğu bir sistemi benimsemektedir. Çünkü bu şekilde oluşacak sistem ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu sonuçların elde edilmesine imkân sağlayacaktı. Aslında ABD'nin bu açıdan özellikle çıkar odaklı bir anlayışı benimsemesi nedeniyle Avrupa siyaseti ile çok fazla çeliştiği söylenemez. Diğer taraftan ABD kamuoyunun Wilson'un idealize ettiği dış politika vizyonuna yönelik duruşu mesafeli olmuştur. Avrupa'daki güçlerin ABD'ye bakış açısı ise ABD'nin desteğini kazanarak kendi çıkarları için uygun bir ortamın oluşmasını sağlamak şeklinde olmuştur.⁵⁶⁹

Bu dönemde ABD açısından savaştan ziyade ekonomi daha öncelikli bir mesele olarak görülmüştür. Bu kapsamda ticaret ve ihracat gibi ekonomik araçlar sayesinde ABD'nin daha fazla ekonomik kazanım elde etmesi düşünülmüştür. Bu nedenle Wilson'un idealizmi şeklinde tasvir edilen durum aslında ABD'nin çıkarlarının ön planda olduğu liberal ve realist bir perspektifin dışı vurumudur. Daha açık bir ifadeyle, ABD'nin ticari alandaki rekabetini güçlendirmek amacıyla Avrupa'ya mal satması gerekliydi ve ham madde kaynakları bakımından Avrupa'nın tekelinin kırılması amaçlanmaktaydı. Bu bakış açısı ABD'nin XIX. yüzyılın sonlarından beri "açık kapı politikası" olarak adlandırılan temel dış politika ilkesine uygun düşmektedir.⁵⁷⁰ Ayrıca Wilson'un MC'ye olası savaşların önlenmesi açısından yaklaştığı söylenebilir. Bu sebeple de Versailles Barış Konferansı'na katılmayı uygun bulmuştur. Fakat MC, Fransa ve Britanya açısından kabul edilse de farklı şekilde değerlendirilmiştir. Onlara göre MC küresel düzeyde etkinlik kurmanın bir aracı olarak görülmüştür. Bu kapsamda MC Sözleşmesi'nin Versailles Anlaşması'nın bir bölümünden meydana gelmiş olması söz konusu üç eksenli perspektifin yansıması olarak ele alınabilir.⁵⁷¹

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında Wilson İlkeleri barış antlaşmasının temeli olarak taraflarca kabul edilmiştir. Fakat tarafların bu ilkeleri kabul etmesinde farklı nedenler rol oynamıştır. Örneğin, Britanya açısından bakıldığında denizlerin serbestliği ilkesinin kendi donanması ve deniz gücüne zarar vereceğinden endişe duyulmaktaydı. Aynı şekilde Almanya'nın Britanya'nın ham madde kaynaklarına

⁵⁶⁹ Vedat Gürbüz, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, 2002, s. 88.

⁵⁷⁰ V. Gürbüz, a.g.m., s. 91.

⁵⁷¹ M. G. Roskin, N. O. Berry, *a.g.e.*, s. 431.

serbestçe erişme imkânı elde etmesini öngören düşünce de Britanya'yı rahatsız etmiştir. Ancak hem Britanya'nın hem de Fransa'nın savaş esnasında ABD'nin mali ve askerî desteğine olan ihtiyacı göz önüne alındığında Britanya'nın ve Fransa'nın neden ABD'nin isteklerini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Britanya'nın kalıcı bir Anglo-Amerikan iş birliğinin sağlanmasına dair endişeleri bulunmaktaydı. MC bu iş birliği açısından bir araç olarak görülmüştür. Yani Britanya, Wilson'u MC konusunda destekleyerek asli çıkarları için ABD'nin desteğini almayı amaçlamıştır. Ayrıca Britanya hükümeti propaganda açısından da MC'yi desteklemeyi uygun bulmuştur. Çünkü böylece hem kamuoyunun desteğinin sağlanması amaçlanmış hem de liberallerin ve sosyalistlerin müttefiklerin meselelerinde desteklerini almanın mümkün olduğu düşünülmüştür.⁵⁷²

Mark Mazower ise Britanya açısından MC konusundaki değerlendirmeyi şu şekilde aktarmaktadır: MC aracılığıyla imparatorluğun nüfuzunun korunması ve hatta yayılması amaçlanmaktaydı. ABD ile birlikte Britanya'nın dünya liderliği pozisyonunu daha sağlam bir temele oturtmanın ve kendisi açısından en öncelikli bölge olan Avrupa kıtası üzerinde yeni bir düzen kurulmasının amaçlandığından söz edilebilir.⁵⁷³ Ayrıca Mazower, Britanya adına Güney Afrika'yı yöneten Jan Smuts'un bu kapsamdaki görüşlerini de şu şekilde aktarmaktadır: Smuts, MC'yi hem uluslararası toplumu bir arada tutacak bir unsur olarak nitelendirmiş hem de bu örgüte iki büyük gücün (ABD-Britanya) arasındaki ilişkileri yakınlaştıracak bir işlev atfetmiştir. Bu değerlendirme göstermektedir ki Smuts, Britanya'nın varlığını sürdürebilmesi koşulunun ABD'ye bağlı olduğunun bilincindedir.⁵⁷⁴

Bu açıdan denilebilir ki Britanya İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı ile meşgul olduğu ve ABD'nin desteğini aradığı dönemde Wilson'un idealizmi olarak yansıtılan retorik ile Britanya'nın emperyal vizyonu sentezlenmiştir. Smuts ise savaş döneminde uluslararası düzen konusunda önemli bir teorisyen olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda MC'nin şekillenmesinde ve ABD-Britanya arasındaki anlaşmazlık noktalarının çözümlenmesinde önemli rol oynamıştır. Smuts beyaz ırkın üstünlüğünü benimsemiştir. Bu nedenle uluslararası örgütlerin de Beyaz uygarlığının sürdürülmesini sağlayacak bir işlev üstlenmesi gerektiğini düşünmüştür. ABD'de Theodore Roosevelt döneminde Savaş Bakanlığı görevini yürüten Henry Stimson da

⁵⁷² A. M. van Ginneken, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁵⁷³ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 86-87.

⁵⁷⁴ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 43-44.

Atlantik'in öteki yakasında benzer düşünceleri benimsemiştir. Değınilen hususlar ışığında örgütün Britanya'nın çıkarlarının korunmasında, dünya liderliğini sürdürmesinde ve ABD-Britanya iş birliğinin güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak nitelendirildiğı görölmektedir. Benzer düşüncelerin BM için de geçerli olduğı görölmektedir. Smuts'un düşüncesine bakıldığında yine Britanya'nın Afrika'daki "uygarlaştırma misyonu" gözetilmektedir. Ancak MC'den farklı olarak sadece ABD değil aynı zamanda diğler büyük güç SSCB'nin de örgütte yer alması düşünölmüştür.⁵⁷⁵

Hem Smuts hem de Britanya İmparatorluğu teorisyenleri Kuzey Amerika sömürgelerinin nasıl imparatorluktan koptuğunu irdelenmişler ve diğler Beyaz yerleşimcilerin olduğı sömürgelerin elde tutulması için ulusların demokrasiyi ortak amaç olarak belirleyerek ve bir araya gelmelerini sağlayarak uluslar topluluğı vizyonunun gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu açıdan Smuts, Güney Afrika'nın imparatorluk bünyesinde kalması gerektiğini düşünmüştür. Böylece hem Güney Afrika'nın güvenliğı sağlanacak hem de Britanya'nın Afrika'daki "uygarlaştırıcı rolü"nü sürdürebilmesi mümkün olacaktı. Bunu sağlamanın yolu da uluslararası bir örgütten geçmekteydi.⁵⁷⁶

Bu yüzden MC'nin Britanya'nın bakış açısından adeta imparatorluğun politikalarının ve uygulamalarının genel kabul görmesi bağlamında uygun bir araç olarak nitelendirildiğı söylenebilir. Ayrıca antlaşmanın bir parçası olan Versay Antlaşması'na bakıldığında durum daha iyi anlaşılacaktır. Örneğın, kıtasal bağlamda Fransa'nın istekleri göz önüne alınarak Almanya'ya yönelik çevreleme politikası çerçevesinde bir şekillenme dikkati çekerken; diğler taraftan sömürge yerleşimi meselesi bir tür Anglo-Amerikan ürünü şeklinde tasvir edilebilir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki her ne kadar Britanya ABD'nin müttefikliğine çaresiz şekilde bağımlı olsa da aslında ABD'nin tercihleri ve idealleri ile Britanya'nın emperyal uygulamaları arasında uyum söz konusudur. Ancak ABD'nin ve Britanya'nın manda sistemi konusundaki çıkar uyumunun şekillendirdiğı yapının zayıflığı ABD'nin MC'nin dışında kalması sonrasında görölmüştür. Fransa⁵⁷⁷ ise 1919'dan itibaren söz

⁵⁷⁵ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁵⁷⁶ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁷⁷ Burada özellikle Fransa açısından Almanya meselesinin vurgulanması gerekmektedir. Alman birliğinin sağlanması adına gerçekleştirilen savaşlardan beri Almanya Fransa açısından öncelikli bir mesele olmuştur. Bu kapsamda Almanya'nın kontrol altına alınması önem arz etmektedir. Almanya'nın barış antlaşmasını da içerecek şekilde MC Sözleşmesi'ni imzalamasında Fransa'nın

konusu yapıya karşı cephe almıştır. 1919'da Paris Barış Konferansı'nda ortaya çıkan bu yapı yaklaşık bir yıl içerisinde ömrünü doldurmuştur. Bu gelişmeyi MC'nin ilk önemli başarısızlığı olarak nitelendirmek mümkündür. Böylece söz konusu yapı ABD'nin idealizmi veya emperyal hesapları yerine MC'nin kendi otoritesi (*Britanya ve Fransa'nın otoritesi*⁵⁷⁸) ile ayakta kalmaya çalışmıştır.⁵⁷⁹

Bununla birlikte, 1930'lardaki manda sistemi krizi değerlendirildiğinde özellikle de revizyonist güçlerin MC'den ayrılmasıyla birlikte mevcut sistemin ve yapının sürdürülmesinin oldukça zor olduğu görülmüştür. Ayrıca Avrupalı güçlerin medeniyetin koruyucusu oldukları ve diğer ulusları da kendi yöntemleriyle eğitecekleri iddiası gerek söz konusu halklar nezdinde gerekse sömürge karşıtı entelektüeller ve MC'nin ideallerine inanan kesimler gibi birçok grup tarafından inandırıcı bulunmamış ve onlar açısından bu güçlerin aslında yine eski emperyalist yöntemleri izleyecekleri kanaati hâkim olmuştur. Söz konusu güçlerin bu tip kelime oyunları ile uğraşmasının nedeni ise her ne kadar emperyal orduları aracılığıyla isyancıları bastırılmış olsalar da otoritenin ve meşruiyetin ancak bu yolla kurulabileceği düşüncesinden kaynaklanmıştır.⁵⁸⁰

Bu kapsamda manda sisteminin savaştan galip çıkan emperyal güçler açısından teritoryal yerleşim meselesinde bir tür meşruiyet aracı olarak işlev gördüğü söylenebilir. Ayrıca manda sistemi hem enternasyonalistler hem de MC yetkilileri açısından manda konusunda ortak norm oluşturmak ve açık kapı politikası izleyebilmek için bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Ancak Britanya ve Fransa'nın azınlıklar, Orta Doğu ve Afrika bağlamında self-determinasyon sözünü tutmadıkları ve ABD'nin MC'de yer almaması sonrasında da yine kendi çıkarları ekseninde ele geçirdikleri toprakları garanti altına almaya çalıştıkları görülmüştür. Bu nedenle ortak bir normdan veya açık kapı politikasından bahsetmek pek olası değildir.⁵⁸¹ Manda sorunundaki başarısızlığın azınlıklar açısından da geçerli olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda hem II. Dünya Savaşı'na giden süreç hem de MC'nin başarısızlıkları ve örgütün fiilen ortadan kalkmasına kadar giden süreç bakımından

etkisi görülmektedir. Almanya bu şekilde ağır tazminat koşullarını içeren bu belgeleri imzalamak zorunda kalmıştır. Bu bakımdan Fransa açısından MC'nin işlevsel bir rol oynadığını göz ardı etmemek gerekir (D. Ateş, *a.g.e.*, s. 126).

⁵⁷⁸ Vurgu bana ait.

⁵⁷⁹ Susan Pedersen, *The Guardians the League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford University Press, New York, 2015, s. 18-19.

⁵⁸⁰ S. Pedersen, *a.g.e.*, s. 296.

⁵⁸¹ S. Pedersen, *a.g.e.*, s. 77.

azınlıklar meselesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda Mazower bazı önemli noktaların altını çizmektedir: MC'nin azınlıklarla ilgili olarak kurduğu sistem Almanya açısından pek hoş karşılanan bir durum olmamıştır. Bunun nedeni ise bölgede en büyük azınlığın Almanlar olmasından kaynaklanmaktadır. Adolf Hitler döneminde Almanya güç kullanımı, savaş ve nüfus politikaları aracılığıyla Doğu Avrupa'da sınırların tekrar düzenlenmesini sağlayarak ve azınlıkları ortadan kaldırarak adeta MC'ye bir rakip olarak ortaya çıkmıştır. Nazizm'in yükselişi ile birlikte milliyetçiliğin kitlesel göçmen akınlarını tetiklemesi ve kıtada ve daha geniş bir alanda gerilimi artırarak istenmeyen halkların yaşadıkları topraklardan sürülmelerinin mümkün olduğunu göstermesi önemli bir gelişme olmuştur.⁵⁸²

1930'lu yıllarda MC'nin azınlık sisteminin iflas ettiğine dair bazı göstergeler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Doğu Avrupa devletlerinin iç işlerine müdahale edilmesi olumsuz bir gelişme olarak zikredilebilir. Ayrıca örgütün zorlayıcı mekanizmaları devreye sokulamamış ve azınlık grupları ile bu gruplara bazı dönemlerde sahip çıkan güçler arasındaki bağ zayıflamıştır. Bir diğer önemli sorun, bu konuda Almanya'nın denetimden uzak olması nedeniyle Yahudilere yönelik eylemlere karşı MC yasal zeminde müdahale imkânı bulamamıştır. Böylece MC'nin prestiji bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Örneğin, Polonya gibi devletler de bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmemeye başlamış ve Yahudilere yönelik birtakım ayrımcı politikalara ve girişimlere başvurulduğu görülmüştür. 1937 yılında tablo daha açık biçimde ortaya çıkmıştır. Çünkü Avrupa kıtası I. Dünya Savaşı'ndan beri karşılaşmadığı bir mülteci sorunu ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.⁵⁸³

II. Dünya Savaşı ve MC'nin başarısızlığı açısından azınlıklar meselesinin rolünü daha açık şekilde gösterebilmek bakımından birkaç noktayı vurgulamak gerekmektedir. Azınlıklarla bu iki mesele arasındaki bağlantı şu şekilde ifade edilebilir: MC, azınlıklar sorununu bütün devletlerin üzerinde uzlaşabileceği ve çıkar hesapları olmadan sadece azınlıkların sorunlarını çözmek bağlamında ele almamıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı sonrasında adil bir barışın sağlanamadığı da düşünülürse bölgedeki gerginliği artıran bir gelişme olmuştur. Böylece örgütün savaşları önleme becerisi bakımından başarısız olmasında bu meselenin doğru şekilde çözüme kavuşturulamaması olumsuz bir etken olmuştur. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'na

⁵⁸² M. Mazower, *a.g.e.*, s. 104-105.

⁵⁸³ M. Mazower, *a.g.e.*, s. 106-107.

giden süreçteki etmenlerden biri ortadan kaldırılamamıştır. MC'nin başarısızlığıyla ilgili olarak ele alınan bir diğer tartışma konusu, örgütün güç politikaları ve güç dengesi nedeniyle etkisiz kalmış olmasıdır. Bu yüzden bu konuda bazı hususların özel olarak irdelenmesi elzemdir.

Daha önceki dönemlerde devletlerin potansiyel olarak kendilerine rakip gördükleri devletler arasındaki savaşlar sırasında kendilerini savaş dışında tutmaları olasılıklar arasındaydı. Burada savaşa girmemenin gerekçesi ise kazanan bir taraf olmadığı takdirde bu devletlerin birbirlerini zayıflattıkları argümanıdır. Fakat savaşların niteliği değişmiş ve küresel düzeyde sistemin ekonomik yapısına yönelik yıkıcı etkileri olma ihtimali söz konusu davranışın azalmasına neden olmuştur. Bu durum MC dönemine ve üyelerin davranışlarına ve tutumlarına bakıldığında görülmektedir. Bu tutum ve davranış değişikliğinin nedeni, olası bir hegemonyanın önlenmesi ve genel olarak bahsi geçen etkileri nedeniyle savaşın engellenmesi amacıyla kaynaklanmaktadır. Bu tip müdahaleci bir yöntem uluslararası alandaki anlaşmazlıkların savaş çıkmadan çözümlenmesi görüşünü gündeme getirmiştir. Bu da ulusların savaşa karşı isteksiz tutum benimsemelerini sağlayacak bir etki ortaya çıkarabilirdi. Ancak bu tip bir tutumun olmaması hâlinde MC, kolektif güvenlik sistemini devreye sokarak saldırgan tarafı belirleyip bu tarafa gerekli cezaların verilmesini sağlayacaktır. Bu cezalar ekonomik ve askerî tedbirleri ve yaptırımları kapsamaktaydı. Bu açıdan MC'nin güç dengesi sisteminden daha iyi imkânlara sahip olduğu iddia edilebilir. Ancak bilindiği üzere Hitler Almanya'sının eylemleri sonucunda söz konusu girişim başarısızlığa uğramıştır.⁵⁸⁴

MC'nin birçok devleti bir araya getirerek geniş bir konsensüs temelinde güç dengesi sisteminden daha geniş tabana yayılarak hem meşruiyet hem de güç araçları bağlamında etkili olduğu iddia edilse bile buradaki durum yine bir çeşit güç dengesi sistemi uygulamasıdır. Aslolan amaç, saldırgan devletin gücünü dengelemektir. Ayrıca MC dönemine bakıldığında saldırgan devletleri caydıracak güç, sistemdeki en güçlü devletlerin temsil edildiği MC Konseyi'dir. Bu nedenle Britanya ve Fransa gibi devletler olmadan küçük devletler grubunun güçlü bir saldırgan devlete karşı koyması mümkün değildir. Bu noktada Carr'ın düşüncelerine kulak verildiğinde söz konusu husus daha açık şekilde anlaşılacaktır.

⁵⁸⁴ K. Waltz, G. H. Quester, *a.g.e.*, s. 107.

Edward H. Carr demokrasinin ulusal alandan uluslararası alana taşınması şeklinde değerlendirdiği MC sürecinin birtakım zorluklarla karşılaştığını ileri sürmektedir. Carr toplumsal düzenlerin önemli ölçüde bir standartlaşma yani soyutlama gerektirdiği kanısındadır. Toplumun her üyesi için kuralların aynı olması gerektiğinden söz etmektedir. Bunun birkaç milyon kişiyi kapsayan ve belirli düzeyde benzerlik taşıyan toplumda yapılmasının daha kolay olabileceğini vurgulamıştır. Buna karşın Carr siyasal durum, ekonomik ve kültürel farklılıklar ve güç ile kapsam farklılıkları dikkate alındığında böyle bir şeyin birçok devletin içerisinde yer alacağı bir yapı söz konusu olduğunda pek çok sorunla karşılaşılacağı kanaatindedir. Bu nedenle MC'ye karşı olumsuz bir yaklaşım içerisindeydir.⁵⁸⁵ Bu perspektif uluslararası alanda çatışmaya odaklanan ve ulusal düzeyi aşan bir dünya toplumunun gerçekleşebilmesini mümkün görmeyen Realist anlayışı yansıtmaktadır.

Carr'ın MC konusunda vurguladığı bir diğer nokta, güçle örgüt arasındaki bağlantıdır. Ona göre güç, yönetimin temel bir koşuludur ve ulusal düzeyde güç formunun organize edilmesinin uluslararası bir yönetimin ortaya çıkmasına engel olacağı düşüncesindedir. Bu konuda örgütün sekretaryasını örnek vermektedir. Carr, Sekretarya'nın iyi şekilde çalıştığını ileri sürmektedir. Fakat bunun sebebini ise gayri siyasi, sivil bir hizmet olmasına ve siyasal sorumluluğunun olmamasına bağlamaktadır. Bu açıdan gücün burada söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁵⁸⁶ Carr'ın görüşleri şu şekilde desteklenebilir: MC Konseyi'nin güç odaklı yapısı ve MC Konseyi'nin uyguladığı politikaları ve girişimleri irdelendiğinde gücün tezahür ettiği bir uluslararası yapının başarısız olacağı iddia edilebilir. Burada MC Konseyi'nin tam anlamıyla özellikle 1930'lardaki konjonktür dikkate alındığında uluslararası politikadaki hâkim güçlerin tamamını kapsamadığı ileri sürülebilir. Ancak önemli olan nokta, güç odaklı oluşturulan yapıdır. Zira örgütte ve MC Konseyi'ndeki iki etken üye (Britanya ve Fransa) dönemin güçlü devletlerindedir.

Ayrıca Carr, Wilson ve Lord Cecil gibi bazı kişilerin MC'yi ulusal hükümetlerin askerî ve ekonomik gücünü denetleme aracı olarak gördüklerine değinmiştir. Uluslararası kamuoyunun da en üst güç aracı şeklinde algılandığından bahsetmiştir. Ancak Carr bu düşüncelere katılmamış ve eleştirilerini sıralamıştır. İlk olarak, henüz 1920'lerde dahi örgütün uluslararası alandaki gücüne dair yapılan

⁵⁸⁵ E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁸⁶ E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 152.

değerlendirmelerin yanlışlanmaya başladığını ileri sürmektedir. Başlangıçta MC'nin varlığını sürdürebilmesini ise MC'nin barış ve silahsızlanma meselelerini odak noktası hâline getirmiş olmasına bağlamaktadır. Ancak Silahsızlanma Konferansı ile bu konuda aşama kaydedilememiş olduğunu belirten Carr, MC'nin en güçlü üyelerin ulusal politikalarının bir aracı olduğunda etkinlik gösterebileceği tespitini yapmıştır.⁵⁸⁷ Bu düşüncesiyle Carr, MC ve BM için dile getirilen ulusal politikaların uzantısı olduğunda etkinliklerini yitirdikleri tespitini tam tersi bir anlayışla yorumlamıştır. Ona göre uluslararası düzeyde bir örgütün etkinlik kurabilme şansı sadece güçlü devletlerin ulusal politikası ile özdeşleştiğinde mümkündür.

3.3.2. Birleşmiş Milletler

II. Dünya Savaşı sonrasında BM kuruluş dönemindeyken örgütün dünyayı şekillendireceği varsayılmıştır. Bu noktada örgütün yasal zeminine bakıldığında BM Antlaşması'nda belirtildiği üzere egemen devletler ve sınırların kutsallığı gibi bazı temel ilkelere dayandığı görülmektedir. BM'nin etkinliği bağlamında ise kolektif güvenlik meselesi gündeme gelmiştir. Kolektif güvenlik sistemi II. Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkan büyük ittifakın dünya barışının korunmasını sağlayacak bir yapı olduğu varsayımına dayanılarak oluşturulmuştur. Fakat bilindiği gibi bu sistem Soğuk Savaş'tan olumsuz etkilenmiştir. Soğuk Savaş boyunca uluslararası alanda savaş ve barış meseleleriyle ilgili durumlar ABD-SSCB rekabetinin gölgesinde kalmıştır. Aynı kapsamda örgütün etkinliği, kapasitesi ve mali etkinliği hakkındaki sorunların göz ardı edildiğini iddia etmek mümkündür. Aslında BM; çatışmaların çözümü, hastalıklarla mücadele, insan hayatının kurtarılması ve demokrasinin teşvik edilmesi gibi birçok alanda faaliyet göstermesine karşın genel olarak başarısızlıkları öne sürülen etkisiz bir organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan denilebilir ki BM söz konusu dönemde bazı başarılar elde etse de kurucu unsurların kendisinden beklediği rolü oynayamamıştır.⁵⁸⁸

Henüz BM kurulduktan kısa bir süre sonra başlayan Soğuk Savaş'ın örgütün etkinliğine ve işlevselliğine olumsuz etki ettiği çok açıktır. Çünkü Soğuk Savaş nedeniyle ortaya çıkan blok temelindeki askerî ittifaklar, nükleer silahlar ve bu silahların yıkım etkisi dikkate alındığında BM'nin bu durumdan olumsuz

⁵⁸⁷ E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 179.

⁵⁸⁸ Funda Keskin, "New Challenges Facing the United Nations", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 33, 2002, s. 272.

etkilenmemesi düşünülemezdi. Fakat yine de BM barış konusunda çaba göstermiş ve çatışmaların önlenmesi ve çözüme bağlanması için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda BM Antlaşması'nda I. Bölüm VII. Kısım'da çeşitli hükümler yer almaktadır. Hatta ilerleyen süreçte BM'nin barışın korunması ve çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesine yönelik olarak ortaya koyduğu girişimler Barış İçin Gündem Planı ve koruma sorumluluğu gibi fikirler ile yeni bir boyuta taşınmıştır.⁵⁸⁹

BM'nin başarısızlığının nedenlerini tek bir nedene indirgemek de mümkün değildir. Zira pek çok unsur BM'nin başarısızlığında etkili olmuştur. Kısaca bu unsurlar şu şekilde ifade edilebilir: Birincisi, yönetsel sorunlar; ikincisi, disiplin sorunu; üçüncüsü, etkinlik veya verimsizlik sorunu; son olarak, yolsuzluk meselesidir. Ayrıca uluslararası alanda etik değerlerin yeterince geçerlilik kazanamaması da BM açısından sorun oluşturmaktadır. Örneğin, soykırım ya da totaliter devletlere karşı uluslararası alanda ortak bir iradenin gösterilememesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu unsurlar temelinde ortaya çıkan başarısızlık BM'nin sorgulanmasına neden olmaktadır. Hatta bu nedenle reform talepleri dile getirilmektedir.⁵⁹⁰ Söz konusu başarısızlık durumunun özellikle güç sorunsalından kaynaklandığı görülmektedir.

Genel olarak güç çerçevesinde BM'yi analiz edebilmek için örgütün öncelikle bir aktör olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede BM'nin bir aktör olarak belirli bir gücü olduğu iddia edilebilir. Fakat BM'nin sistemin ana aktörleri olan devletlerle egemenlik açısından boy ölçüşebilecek boyutta olmadığını belirtmek gerekir. Sistemik açıdan değerlendirildiğinde örgütün az da olsa belirli ölçüde doğrudan gücü olduğundan bahsedilebilir. Fakat BM'nin sistemi sarsacak boyutta işlevi ya da rolü yoktur; bunun yerine örgütün işlevsel rolünün egemen devletler sistemini yeniden tanımlayan bir unsur olarak görülmesi gerektiği söylenebilir.⁵⁹¹ Ancak BM'nin bir aktör olarak ele alınmasının sorunlu bir bakış açısı olduğu iddia edilebilir. Bunun yerine daha doğru bir bakış açısıyla aktör sorunsalı BM'nin belirli organları üzerinden değerlendirilmelidir. Bu organlar otorite ve etkinlik bağlamında farklı niteliklere sahiptir. BM'nin devletlere atfen analogik çerçevede aktör durumu

⁵⁸⁹ Ekpotuatin Charles Ariye, "The United Nations and its Peace Purpose: An Assessment", *Journal of Conflictology*, Cilt 5, Sayı 1, 2014, s. 26.

⁵⁹⁰ Nile Gardiner, "The Decline and Fall of the United Nations: Why the U.N. has Failed and How it Needs to be Reformed", *Macalester International*, Cilt 19, Yaz 2007, s. 40.

⁵⁹¹ J. Samuel Barkin, *International Organization: Theories and Institutions*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 56.

şu şekilde değerlendirilebilir: Örneğin; Genel Kurul, yasama organına tekabül etmektedir. Güvenlik Konseyi, hükümet/yönetim olarak kodlanabilir. Sekreteryaya, daimî bürokrasi unsuru olarak tanımlanabilir. Uluslararası Adalet Divanı da bir tür yüksek mahkeme olarak görülmelidir. Böylece BM'nin bütün olarak uluslararası toplumun temsilcisi olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁹² Yani bir ulus devletin söz konusu ulusun tamamını temsil ettiği iddiası burada tüm uluslara atfen dile getirilmektedir.

Ayrıca BM bir başka açıdan sistemik düzeyde de ele alınabilir. Bu nedenle BM konusunda aktör ya da sistem düzeyinde yapılacak analizler arasında farklılık olacağı aşikârdır. Çünkü BM, egemenlik ve güç türü bağlamında sistemik açıdan farklı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle BM, klasik anlamda egemenlik bağlamında değerlendirilemez. Böylece BM'nin etkisinin egemenlikle ilgili olarak zihinlerde yer alan uluslararası rejim anlayışına yeni bir boyut kattığı söylenebilir. Burada BM'nin egemenliğe etkisi onu zayıflatmak olarak görülebilir. Buna ek olarak örgütün uluslararası alandaki kuralları değiştirerek bu konuda bir etki oluşturduğunu belirtmek gerekir. Daha açık ifade etmek gerekirse BM sistemi, çok taraflılığa ilişkin uygulamaları normalleştirerek ve rutin hâle getirerek devletler arasındaki ilişkilerin kurallar temelinde geniş kapsamlı uzlaşmaya varılmasını sağlamış ve böylece çatışma ihtimali olacak meselelerde çözüm üretmiştir. Bu yüzden devletler tek taraflı şekilde hareket ettiklerinde artık bu davranışları onlar hakkında olumsuz bir kanaatin oluşmasına neden olmaktadır.⁵⁹³

Bu olumlu beklentilere karşın BM hakkında olumsuz görüşler de zikredilmektedir. Bu kapsamda örgütün büyük ve etkisiz bir bürokratik yapıya sahip olduğu belirtilmektedir ve örgütün etkisiz bir karar alma mekanizmasının olduğu dile getirilmektedir. Bunun dışında BM'nin küreselleşme sürecine ve gelişen teknolojiye yeterince uyum gösteremediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde insan kaynaklarının yönetimi konusunda da BM'nin sorunlu olduğundan söz edilebilir. Bu açıdan BM'nin yönetim ve bürokrasi konusunda etkinliğini artırması ve etkili bir yönetim ortaya koyması gerekmektedir. BM sistemi açısından bir başka sorun, koordinasyon eksikliği meselesidir. Bu sorunun kaynağı BM sisteminde yer alan pek çok komite, kurum ve programın varlığından kaynaklanmaktadır. Yani BM sisteminin geniş ve karmaşık bir yapısı vardır. Bir diğer sorun da finans konusundaki

⁵⁹² J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 56.

⁵⁹³ J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 57.

yetersizliktir. Bütün BM sisteminde her ne kadar paylaşım esas genel prensip olsa da bütçe konusu üye ülkelerden gelen katkılara bağlıdır. Gönüllü katkıların da bütçe açısından ikincil nitelikte kaynak olduğu söylenebilir. Burada gönüllü olarak katkı sunumunda bazı programlara sunulacak ya da sunulmayacak katkılarla programlara farklı şekillerde etki edilmesi mümkündür.⁵⁹⁴

Örneğin, ABD'nin UNESCO konusundaki tutumu bu kapsamda ele alınabilir. ABD 2011'de Filistin'in oylama sonucunda UNESCO'ya üye olmasının ardından kuruma sağladığı finansmanı kesmiştir. Daha sonra ABD, İsrail ile birlikte UNESCO'yu İsrail karşıtlığıyla suçlamış ve her iki ülke resmen 2019'da üyelikten çekilmiştir.⁵⁹⁵ Bu gelişmenin gösterdiği gibi üyelerin güç politikaları/müttefiklik ilişkileri temelinde örgütü etkileyerek istedikleri çerçevede davranış kalıplarının ortaya çıkması için girişimde buldukları anlaşılmaktadır. Burada bütçe meselesine değinmişken ayrıca bazı hususların detaylı olarak açıklanmasında fayda vardır.

BM'nin iki ana mali kaynağının olduğundan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi üye devletlerin kapasiteleri oranında katkıda buldukları olağan bütçedir. Diğer kaynak ise üye devletlerin gönüllü olarak verdikleri katkılardan oluşmaktadır. Bunlar da ilave bütçe gelirleri şeklinde adlandırılmaktadır. Bu katkılar BM'nin fon ve programlarına sunularak gerçekleştirilmektedir. Örneğin; UNICEF, UNDP, FAO, UNHCR gibi fon ve kurumların bu şekilde elde edilen gelirler ile mali kaynakları karşılanmaktadır.⁵⁹⁶ Yukarıda belirtildiği üzere ABD'nin Filistin meselesi nedeniyle UNESCO'ya sunduğu katkıyı geri çekmesinin önemli bir gelişme olduğunu ifade etmek gerekir. Zira böylece güçlü devletlerin siyasal nedenlerle BM fon ve programlarını kaynaksız bırakarak bir tür yaptırım uyguladıkları söylenebilir. Bu şekilde istenilen politikaların gerçekleşmesi için diğer üyelere baskı yapıldığı iddia edilebilir. Bu da “insani meselelerle” ilgili olan bu fon ve kuruluşların dahi siyasal çıkar hesapları çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu durum uluslararası sistemin Realist karakterini ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Bazı değişiklikler ve reformlar olsa da BM'nin fon ve programları ile ilgili olarak sorunların ortadan kaldırılamadığı görülmektedir. Bu sorunların siyasi, ideolojik veya operasyonel bağlamda olduğu söylenebilir. Örneğin, fon ve

⁵⁹⁴ F. Keskin, “New Challenges Facing the United Nations”, s. 282.

⁵⁹⁵ BBC Türkçe, “ABD ve İsrail, Birleşmiş Milletler'in Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'dan ayrıldı”, <https://www.bbc.com/turkce/46729081> (06.04.2020).

⁵⁹⁶ H. K. Aslan, M. Aslan, N. Doğan, C. Çakmak, K. Aslan (Der.), *a.g.e.*, s. 101-102.

programlarda gönüllü katkıların geçerli olması ile daha fazla katkı yapan ülkenin daha etken bir rol oynama riski bu çerçevede ele alınabilir. UNESCO, UNICEF ve BM Kadın Programı gibi bazı fon ve programlarda ideolojik ve etnik temelli tartışmalar nedeniyle sağlıklı bir çalışmanın yapılamaması etkinlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca devletlere eşit ve adil bir katkının sağlanmadığı görülmektedir. Buradaki dengesizliğin siyasi, ideolojik veya etnik nedenlerden kaynaklandığı yönünde iddialar dile getirilmiş ve BM'nin tarafsızlık ilkesi sorgulanmıştır.⁵⁹⁷

Dolayısıyla ana sorun, gönüllü katkı meselesidir. Eğer devletlerin kapasiteleri oranında katkı sunmaları sağlanmış olsaydı sorunun çözümünde önemli derecede ilerleme sağlanabilirdi. Ayrıca fon ve yardımlardan yararlanması için incelenen devletler ile sorun yaşayan devletlerin bu çalışmalara katılmaması uygun olacaktır. Çünkü bu devletlerin söz konusu devletlerle aralarındaki siyaset ve ekonomi gibi alanlarda meydana gelecek çıkar çatışması fonların ve programların amacına ulaşmasını engellemektedir. Ancak güçlü devletlerin burada dile getirilen normatif önerileri dikkate alarak bu tip değişikliklere yeşil ışık yakması realpolitik gelişmeler ve uluslararası sistemin yapısı dikkate alındığında pek mümkün değildir. Böylece uluslararası alanda düzen ve iş birliği açısından uygun bir zemin elde etmek güçleşmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki düzen ve iş birliği olguları merkez ülkeler açısından olumlu bir anlam taşırken; yarı çevre ve çevre açısından olumsuz bir anlam içermektedir.

Ayrıca MC döneminde Wilson'da görüldüğü gibi liberal perspektifin ardında realist çıkarların gizlenmeye çalışıldığı iddia edilebilir. Bu bağlamda örneğin, Yeni Dünya Düzeni, ABD'nin tek süper güç konumunu korumak amacıyla ve diğer devletlerin uluslararası sistemin mevcut durumunu ve istikrarını tehdit edecek davranışlardan kaçınmaları için bir anlamda meşruiyet alanı oluşturma girişimi olarak görülebilir.

Son olarak güç sorunsalı bağlamında Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin yapısında meydana gelen köklü değişimin BM'ye olan etkilerine atfen bazı hususların aktarılması uygundur. Öncelikle 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı itibarıyla uluslararası sistem açısından önemli gelişmeler yaşandığı dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloku'nun ortadan

⁵⁹⁷ Ali Onur Özçelik, N. Doğan, C. Çakmak, H. K. Aslan (Der.), "BM Fonları ve Programları", *a.g.e.*, s. 187-188.

kalkması dile getirilebilecek önemli gelişmelerdir. Böylece uluslararası alandaki bloklar arası kuşku ve düşmanlık ortamı ortadan kalkmıştır. Bu sayede BM'nin uluslararası alanda barış ve güvenlik konusunda avantaj elde ettiği iddia edilebilir.⁵⁹⁸

Bu açıdan Soğuk Savaş sonrasında ise BM'nin kendisine farklı bir rol biçtiği söylenebilir. Artık, devletlerin sorunların çözümünde BM'yi daha fazla öne çıkardıkları görülmektedir. Diğer taraftan 1990 sonrasında BM adeta bir çeşit dünya polisi işlevi görmektedir. Bu çerçevede BM'nin Afganistan'ın işgali, Kamboçya sorunu, Kıbrıs ve Batı Sahra gibi pek çok önemli sorunda müdahil olarak önemli rol oynadığından söz edilebilir. Bu nedenle BM'nin sınırlılıkları ve güçlü yanlarına yönelik artan ilgi, örgütün hem sorunlara daha fazla müdahil olması hem de örgütün dünya meselelerindeki rolüne ilişkin artan beklentiler temelinde açıklanabilir. Örneğin, devletlerin tek başlarına mücadele edemeyecekleri alanlarda örgüte yönelik beklenti içerisinde olmaları bu kapsamda ele alınabilir. Bu alanlar somut olarak ifade edilecek olursa mülteci akını ve insan haklarının korunması gibi sorunlar akla gelmektedir. Bu sorunların ancak BM gibi küresel bir organizasyonla çözülebilecek meseleler olduğu söylenebilir. Çünkü sorunların çözümü için BM gibi küresel bir örgütün devletlere göre daha güçlü olduğu aşikârdır.⁵⁹⁹

Değınilen hususlar ışığında BM'nin Soğuk Savaş dönemindeki realist perspektifin sınırlayıcı ve bozucu etkilerinin yansıttığı bir yapıdan Soğuk Savaş sonrasında liberal perspektife uygun şekilde ortak çıkarlar temelinde kurumsallığı ve iş birliğini öne çıkaran bir anlayışı benimsediğı iddia edilebilir. Fakat hem yaşanan birçok önemli gelişme hem de sistemdeki aktörlerin durumunda yaşanan değişme sonrasında Liberal teorinin umduğu iyimser havanın tersine dönmeye başladığı söylenebilir. Örneğin, 11 Eylül Saldırıları ve diğer terörist saldırılar, Afganistan'ın ve Irak'ın işgali, ABD ve Birleşik Krallık'ın BM kararlarını görmezden gelmesi, Rusya'nın toparlanarak tekrar önemli bir bölgesel güce evrilmesi (yarı merkez statüsüne erişmesi) ve Çin'in yükselişi (yarı merkez statüsüne erişmesi) gibi önemli gelişmeler bu çerçevede akla gelebilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Bu yüzden hâlâ Realist teorinin ve güç siyasetinin kendisine alan bulabilme şansı oldukça yüksektir. Bu durumun BM'ye de yansımaları olmaktadır. Bu açıdan BM'nin özellikle son dönemde Rusya-Batı arasında yaşanan kutuplaşmaya atfen bir güç

⁵⁹⁸ D. Latif, a.g.m., s. 35.

⁵⁹⁹ F. Keskin, a.g.m., s. 273-274.

politikası aracı olarak kullanılmaya devam edildiği söylenebilir. Söz konusu rekabetin yansımaları insani müdahale-koruma sorumluluğu açısından da gündeme gelmektedir.

Bu noktada insani müdahalelerin ve koruma sorumluluğunun güç siyasetinden uzak olmadığı çıkarımı yapılabilir. Örneğin, genel olarak bu iki kavramın önemli savunucularından biri olan ABD'nin Suudi Arabistan'ın ve İsrail'in eylemlerini görmezden gelmesi; buna karşın İran'ın ve Venezuela'nın durumunu insani gerekçelerle eleştirmesi tamamen ideolojik ve çıkar odaklı perspektifin tezahürü olarak öne çıkmaktadır. Bu konu Marksist yaklaşımlar perspektifinden ele alındığında ise insani müdahale veya koruma sorumluluğu meseleleri emperyalist ülkelerin/merkez ülkelerin çevreyi denetleme ve kontrol etme politikalarını gerçekleştirmeleri için bir araç ya da meşruiyet kalkanı olarak işlev görmektedir. BM'nin rolü burada hem kamuoyu desteğinin sağlanması hem de meşruiyetin yasal zemininin oluşturulması (yani rıza üretimi) bakımından söz konusudur. Ek olarak BM'nin Güvenlik Konseyi aracılığıyla kuvvet kullanma hakkına sahip olduğu hatırlanacak olursa önemli bir zor gücü aracına da sahip olduğu anlaşılacaktır.

Sonuç olarak, bu bölümde MC ve BM hakkında aktarılan veriler, gelişmeler ve değinilen hususlar göstermektedir ki her iki örgüt de güç kavramı ve olgusuyla son derece yakından ilişkili organizmalardır. Bu iki örgüt Barnett ve Duvall'ın güç analizlerinde yer verdikleri kurumsal gücün bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Hatırlatmak gerekirse kurumsal güç, aktörlerin başka aktörler üzerinde dolaylı şekilde kontrol sağlayabildiği güç formudur. Bu dolaylı kontrol kurumların oluşturduğu uzun dönemli yapılar aracılığıyla bazı aktörlerin avantajlı bazı aktörlerin ise dezavantajlı olmaları durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan MC ve BM'nin bu kapsamda değerlendirilebileceği iddia edilebilir. Çünkü MC ve BM'nin değinilen özellikleri ve uygulamadaki göstergeleri bu argümanı kanıtlamaktadır. Öte yandan MC ve BM'nin Gramsci'nin iktidar ilişkilerini analiz ettiği eserinde vurguladığı üzere zor kullanma aracı ve rıza unsurları perspektifinden analiz edilmesi de mümkündür. Kısaca ifade edilecek olursa bu örgütler sistemin sorunsuz ve istikrarlı olarak işleyebilmesi için hem zor kullanma aracı hem de rıza unsuru işlevi görmektedir. Daha açık bir ifadeyle, MC ve BM güçlü devletler açısından yasal dayanak imkânı sunarak ve diğer devletler için tanınma ve ilişki kurma mekanizması rolünü üstlenerek rıza unsuru olarak görev yapmaktadır. Zor gücü ise kolektif

güvenlik sisteminin devreye sokulması ve MC Konseyi ve BM Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu yaptırım araçları şeklinde değerlendirilebilir.

Burada genel olarak güç sorunsalı irdelenirken BM'nin sorunları, performansı ve işleyişi dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Fakat örgütün egemenlik, meşruiyet, anarşi ve müdahale gibi kavramlar ve olgular temelinde daha detaylı olarak analiz edilmesi elzemdir. Zira hem genel olarak BM'nin hem de özel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin güç kapsamında doğru şekilde analiz edilebilmesi için bu kavramların ve olguların göz önüne alınması son derece önemlidir.

3.4. Egemenlik, Anarşi, Müdahale ve Meşruiyet Olguları Açısından Birleşmiş Milletler'in Analizi

3.4.1. Egemenlik Sorunsalı Bağlamında BM

3.4.1.1. Kavramsal Değerlendirme

Egemenlik tıpkı bir devlet olmanın ana unsurları olan ülke ve halk gibi asli bir unsurdur. Fakat ülke ve halk somut olarak ispatlanabilecek bir niteliğe sahiptir. Buna karşın hukuki ve siyasi bir ilke olarak nitelendirilen egemenlik ise somut olarak herhangi bir göstergeye sahip değildir.⁶⁰⁰ Örneğin, ülke kavramı teritoryal sınırlar ve toprak parçası gibi göstergeler temelinde somut şekilde gözlemlenebilecek özelliklere sahiptir. Aynı şekilde halk kavramı da somut olarak algılanabilir. Ancak egemenlik sadece dolaylı yollardan kurumların ve insanların eylemleri sonucunda soyut olarak anlaşılabilir bir olgudur. Egemenliğin somut olarak yansımaları ise devletin yönetim erki olan hükümetin yürütme yetkisini kullanması ya da yargının vatandaşlar için bağlayıcı olan emredici nitelikteki hükümleri düzenleme yetkisi gibi devlet eylemleri sonucunda gerçekleşmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında egemenlik kavramının ilk olarak XVI. yüzyılda Avrupa'da feodal toplum yapısından ulus devlete geçiş sırasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Söz konusu dönemde egemenliğin devletin otorite kurmasında önemli bir meşruiyet aracı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda egemenlik kavramı hakkında çeşitli görüşlerin ve açıklamaların sunulduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan ilk olarak Klasik Egemenlik Teorisi'nden bahsedilebilir. Bu teori Jean Bodin'in ve

⁶⁰⁰ M. Nazan Arslanel, Ertuğrul Eryücel, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17 Sayı 1, 2013, s. 25.

Thomas Hobbes'un görüşleri ve açıklamaları temelinde şekillenmiştir. Teori egemenliği; mutlak, sınırsız, tek, bölünmez ve devredilemez olarak ele almaktadır.⁶⁰¹ Bu perspektif doğrudan Bodin'in ve Hobbes'un eserlerine bakıldığında çok açık şekilde görülmektedir.

Örneğin; Jean Bodin egemenliği ulusun mutlak ve daimî gücü olarak nitelendirmektedir. Bodin egemenliğin farklı dillerdeki karşılıklarını da incelemektedir. Buna göre egemenlik Latince'de *maiestas* (majeste/kralım); Yunanca'da *akra exousia*, *kurion arche*, ve *kurion politeuma* (devlet gücü, en önde gelen, en üst komutan); İtalyanca'da *segnioria* (lordluk); İbranice'de *tomech shevet* (en üst komutan) kelimelerine karşılık gelmektedir. Egemenlik farklı dillerde farklı kelimelerle ifade edilse de aslında kavramın anlamı, hem özel olarak bireyler üzerinde hem de devlet üzerinde tam bir kontrol şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁰² Ayrıca Bodin mutlak gücün hiçbir hukuka tabi olmamak anlamına gelmediğini belirtmektedir. Bu argümanını şu şekilde desteklemektedir: Eğer hiçbir hukuki dayanak yoksa prenslerin egemen olamayacaklarını; çünkü her dünyevi prensin zaten doğal hukuka, Tanrı hukukuna ve tüm insanlar açısından geçerli olan çeşitli yasalara bağlı olduğunun altını çizmektedir.⁶⁰³ Burada ayrıca Bodin'in egemenliği tanrısal güçle ilişkilendirdiği ve böylece egemenliğin Westphalia öncesinde dinî temel üzerinde açıklanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Benzer bir yaklaşım Hobbes açısından da geçerlidir. Hobbes tıpkı Bodin gibi egemenliği tanrısal güce dayandırmaktadır. Aynı şekilde Hobbes da söz ettiği devlet mekanizmasında egemenliği mutlak bir güç temelinde açıklamaktadır. Devlet, doğa durumundaki tam bir anarşi hâlinin karşıtı olarak tahayyül edilmiş ve bu nedenle tam ve yetkin bir otorite kurma gücüne sahip bir yapı olarak ifade edilmiştir. Böylece egemenlik; mutlak, tek ve bölünmez bir olgu olarak değerlendirilmektedir.⁶⁰⁴

Klasik egemenliğin geçerli olduğu süreçte egemen siyasi aktörler mutlak monarşiler olarak ifade edilmekteydi. Bu durum söz konusu süreçte daha önce belirtildiği üzere mutlaklık, sınırsızlık, bölünmezlik gibi unsurlar temelinde açıklanan ve çok kesin ve belirleyici bir anlam içeriğine sahip olan egemenlik

⁶⁰¹ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 24.

⁶⁰² Jean Bodin, *On Sovereignty Four chapters from The Six Books of the Commonvealth*, (düzenleyen ve çev. Julian H. Franklin), Cambridge University Press, New York 1992/2010, s. 1.

⁶⁰³ J. Bodin, *a.g.e.*, s. 10.

⁶⁰⁴ Bkz: T. Hobbes, *a.g.e.*, s. 127-415.

kavramının monark özelinde temsil ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ülke içerisinde ve uluslararası alanda bu egemenlik vasfını sınırlandıracak başka bir güç olmadığını vurgulamak gerekir.⁶⁰⁵

Bu perspektifin yansıması ilerleyen süreçte de ulus devletleri egemenliğin tek temsilcisi olarak gören anlayışa zemin hazırlamıştır. Bu nedenle ulus devletler gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yani uluslararası alanda hukuk, siyaset, ekonomi ve kamu politikaları açısından tek belirleyici unsur olarak incelenmektedir. Buna karşın küreselleşmeyle birlikte egemenliğin ciddi bir değişim ve dönüşüm geçirdiğine tanık olunmaktadır. Çünkü küreselleşme sonucunda kuvvetler ayrılığı, insan hakları, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve sivil toplum gibi ortaya çıkan pek çok önemli yeni değişken egemenlik konusundaki analizlere eklenmek zorundadır. Dolayısıyla artık başlangıçta olduğu üzere sınırsızlık, bölünmezlik, devredilemezlik, teklik ve mutlaklık gibi niteleme sıfatları egemenlik kavramını ve olgusunu analiz ederken yetersiz kalmaktadır.⁶⁰⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki egemen bir güç açısından hukuk yaratabilme ve tek meşruiyet kaynağı olabilme hâli oldukça önemlidir. Bu nedenle egemen gücün doğal haklar ya da uluslararası hukuk tarafından sınırlandırılması uluslararası sistemin yegâne aktörü olarak devletleri merkeze alan Westphalia tipi egemenlik anlayışının değiştiğini gösteren bir gelişme olarak yorumlanabilir.⁶⁰⁷

Aktarılan hususlar dışında klasik egemenlik anlayışının değişmesinde başka unsurların etkileri de gözlemlenmiştir. Örneğin, iklim değişikliği gibi küresel düzeyde ele alınması gereken konuların öne çıkması ve dünya ekonomisini ilgilendiren oldukça çeşitli alanları kapsayan uluslararası ilişkilerin söz konusu olması artık bu meselelerin sadece ulusal düzeyde ele alınabilecek meseleler olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla burada değinilen meseleler klasik egemenlik anlayışının değişmesinde ve dönüşmesinde etkili unsurlar olmuştur.⁶⁰⁸

Klasik egemenlik anlayışının değişmesindeki önemli faktörlerden bir diğeri de kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Çünkü bu durumda egemenlik tek bir elde toplanmayacak ve parçalı bir görüntü ortaya çıkacaktır. Yani tek ve bölünmez olma

⁶⁰⁵ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 27.

⁶⁰⁶ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 24.

⁶⁰⁷ H. Emrah Beriş, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, 2008, s. 68.

⁶⁰⁸ A. Füsün Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2011, s. 103.

vasıfları yitirilecektir. Aynı şekilde hukuk devleti olmak da klasik egemenlik anlayışıyla çelişen bir duruma işaret etmektedir. Hukuk devleti, hukukun üstün olması anlamına geldiği için egemenliğin sınırlanmasına ve hukuk ile bağlanmasına neden olmaktadır. Bir başka değinilmesi gereken nokta da uluslararası mahkemelerin egemenliğe olan etkileridir. Devletlerin bu mahkemelerin kararlarına uyma zorunlulukları egemenliklerinin sınırlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca insani meseleler gerekçe gösterilerek yapılan uluslararası müdahaleler de egemenliğin aşınmasına neden olmaktadır. İnsani müdahaleler hem devletlerin egemenliklerini sınırlayan hem de bağımsızlıklarını askıya alan bir etki ortaya çıkarmaktadır.⁶⁰⁹

Egemenlik artık, iç ve dış egemenlik şeklinde ikili bir sınıflandırma ekseninde analiz edilmektedir. Klasik anlamda iç egemenlikten anlaşılması gereken şey, devletlerin kendi sınırları içerisinde yasa yapma ve bu yasaları uygulama açısından mutlak belirleyici konumunda olduğudur. Ancak insan hakları alanında yaşanan gelişmeler sonrasında devletlerin söz konusu mutlak belirleyici konumlarını kaybettikleri görülmektedir. Çünkü bilindiği gibi devletler insan hakları konusundaki antlaşmalara ve resmî belgelere taraf olarak kendilerini sınırlandırmaktadır. Bu durum hem ilgili belgelere bağlı olmalarından hem de aykırı bir eylem içerisinde olduklarında cezai yaptırımlarla karşılaşacak olmalarından kaynaklanmaktadır. Dış egemenliğin klasik anlamına bakılacak olursa bu defa devletlerin dış müdahalelerden ve diğer devletlerin müdahalelerinden bağımsız olma durumları söz konusu olmaktadır. Ancak bu alanda insan haklarıyla ilgili olarak yaşanan gelişmeler sonucunda artık, devletler dış müdahalelere ve etkilere açık hâle gelmiştir. Çünkü devletler uluslararası hukukla bağlı olduklarından dolayı dış egemenlikleri bakımından sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda uyulması gereken yasal zorunluluklar ve normlar bulunmaktadır. Ayrıca insani müdahaleler de yine bu bağlamda ele alınabilir. Yani, insan hakları açısından devletlerin egemenlik ve iç işlerine karışılmaması gibi ilkelerle kendilerini savunmalarının mümkün olmadığı iddia edilmektedir.⁶¹⁰

Bunun dışında ulus üstü yapılanmaların da egemenlik olgusuna etki etmemesi düşünülemez. Zira bu yapı için sağlanacak hukuk düzeni belirli ölçüde de olsa bir tür egemenlik devri gerektirmektedir. Örneğin; ortak pazar, para ve maliye alanında

⁶⁰⁹ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 29-31.

⁶¹⁰ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 31.

ortak politikalar, tek bir para biriminin kabul edilmesi, ortak savunma ve dış politika vizyonu gibi çeşitli uygulamalar sözü edilen egemenlik devrini somut olarak ifade etmektedir. Daha açık belirtmek gerekirse AB gibi yapılanmalar ulusal egemenliklerin sınırlandırılmasını gerektiren örgütlenmelerdir. Aynı şekilde sivil toplum örgütlerinin hem devletin bazı işlevlerini üstlenme girişimlerinden dolayı hem de uluslararası alanda devletler gibi birer uluslararası aktör hâline gelmeleri sonucunda egemenliğin değişmesinde ve dönüşmesinde rol aldıkları söylenebilir.⁶¹¹

Şüphesiz egemenlik sorunsalı bağlamında Neoliberalizmin ve kapitalizmin etkilerini de ele almak gerekir. Neoliberalizm piyasaya yönelik müdahaleleri bireysel özgürlüğün ihlali olarak yorumlamaktadır ve kapitalizm için bu tip müdahaleci sınırlandırmaların ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Uluslararası alanda faaliyet gösteren kurumsal yapılar da aynı şekilde Neoliberal perspektiften hareket etmektedir. Bu yüzden küresel kapitalizmin bütün devletler içerisinde yasal zemine erişmesinde bu tip kurumsal yapıların rol aldığı söylenebilir. Doğal olarak egemenlik ilkesi bu tip müdahalelerden ve perspektiflerden etkilenmektedir.⁶¹² Örneğin, IMF'nin stand-by anlaşması yaptığı bir ülkede o ülkenin kamu görevlilerinin alacağı maaş miktarının belirlenmesinde, vergi sisteminin düzenlenmesinde, para ve maliye politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olması ya da denetleme yapması ve kontrol kurması ilgili ülkenin egemenliğine yönelik çok açık bir müdahaledir.

Sonuç olarak, 1945'ten günümüze dek olan dönem göz önüne alındığında genel olarak ekonomi alanında faaliyet gösteren kurumların devletlerin egemenliklerini sınırlandırmaya kadar varacak faaliyetleri olduğu söylenebilir. Aynı şekilde AB gibi ulus üstü yapılanmalar da benzer bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle ulus-devletler açısından egemenlik artık sorgulanabilir hâle gelmiş ve köklü bir değişim geçirmiştir. Örneğin, AB'nin ortak egemenlik anlayışını ortaya koyması bu açıdan oldukça önemli bir gelişmedir.⁶¹³

Son dönemde egemenlik konusunda üzerinde durulması gereken bir başka gelişme ise hem uluslararası örgütlerin yaygınlaşması hem de BM'nin etkinliğinin artmış olmasıdır. Fakat bu kurumların devlet egemenliği temelinde oluştuğunu unutmamak gerekir. Bilindiği üzere devlet egemenliği de BM Antlaşması'nda yasal

⁶¹¹ M. N. Arslanel, E. Eryücel, a.g.m., s. 32-34.

⁶¹² H. E. Beriş, a.g.m., s. 69.

⁶¹³ H. E. Beriş, a.g.m., s. 69-70.

olarak garanti altına alınmış bir husustur. Yani çok taraflı kuruluşlar devlet sisteminin üzerinde ya da dışında bir konumda yer almamaktadır. Bu bakımdan devletlerin hâlâ bu kuruluşlara karşı baskın konumda yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bireylerin devlet dışında bir kuruma sadakatlerini yöneltmedikleri görülmektedir. Ancak AB özelinde gençler başta olmak üzere bazı Avrupalıların kendilerini Avrupa kimliğiyle tanımlıyor olmaları bu kapsamda karşı bir iddia olarak ileri sürülebilir. Fakat AB'nin pek de devlet dışı bir aktör olmadığı göz önüne alınırsa bu iddia çok güçlü bir temele oturmamaktadır.⁶¹⁴

Ayrıca MC, BM, NATO ve AB gibi kurumsal mekanizmalarda kolektif karar alma süreçleri de egemenlik bağlamında irdelenmelidir. Bu nedenle demokratik kontrol ya da yasal yapıların homojenleşmesi açısından devletlerin kapasitesinde bir düşüş olduğu söylenebilir. Fakat bu durumun tam anlamıyla devlet egemenliğinin erozyona uğradığını gösteren bir işaret olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Burada bir başka önemle üzerinde durulması gereken nokta da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte insani meseleler öne sürülerek kolektif müdahaleye yönelik taleplerin artmış olmasıdır. Bu açıdan büyük güçlerin çıkarları gerektirdiğinde daima müdahale etmeme prensibini ihlal ettiklerini hatırlatmakta fayda vardır. Bu eylemlerini ise bazen kolektif şekilde bazen de tek taraflı olarak gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, *XVII. yüzyılda oluşturulan*⁶¹⁵ Kutsal İttifak ve günümüzdeki BM Güvenlik Konseyi bu bakımdan somut örnekler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu noktada zorla müdahale etme kararının aslında hedef devletin egemenliğini tamamen yok etme amacına yönelik olarak gerçekleştirilmediğini; bunun yerine belirli bir hükümeti desteklemek ya da o hükümeti devirmek amacıyla yapıldığını belirtmek gerekir.⁶¹⁶

Aslında müdahale sonucunda egemenlik erkine sahip olacak yönetimin değiştirilmesi istenmektedir. Böylece görünüşte devletin şeklen egemenliği korunmaktadır. Ancak devletlerin kendi halklarının onayı ya da girişimi olmadan gerçekleştirilen müdahalelerin egemenlik olgusunu zayıflatan bir etkiye neden olduğu çok açıktır. Bu noktada *failed states* (başarısız devletler) olgusuyla karşılaşılması riski söz konusu olmaktadır. Libya'nın 2011 müdahalesi sonrasındaki

⁶¹⁴ Janice E. Thomson, "State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap Between Theory and Empirical Research", *International Studies Quarterly*, Cilt 39, Sayı 2, 1995, s. 229.

⁶¹⁵ Vurgu bana ait.

⁶¹⁶ J. E. Thomson, a.g.m., s. 229.

durumu ya da Afganistan'ın 2002'deki müdahale sonrasındaki durumu dikkate alındığında bu tip bir sonucun ortaya çıkabileceği söylenebilir. Bilindiği üzere hem Afganistan⁶¹⁷ hem de Libya⁶¹⁸ müdahaleler sonrasında istikrarsız ülkeler hâline dönüştürülmüş ve bu ülkeler ciddi bir yönetim krizi ile karşılaşmaktadır. Temel devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesinde yaşanan sorunlar ve parçalı iktidar yapılarının söz konusu olması dikkate alındığında bu ülkelerin *failed states* çerçevesinde analiz edilmeleri mümkündür. Bu nedenle bu tip dış müdahaleler sonucunda devletlerin egemenliklerinin yeniden tesisinin gerçekleştirilmesi konusunda ciddi bir başarısızlık söz konusudur.

Böylece genellikle egemenlik kavramı tanımlanırken iki yöntemden birinin tercih edildiği görülmektedir. Birinci tanım şeklinde egemenlik yüksek bir kamu otoritesi gücü olarak ifade edilmektedir. Burada egemenlik bir hak olarak ele alınmakta, egemen gücün üstün iradesini dayatma kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. İkinci tanım şekli ise egemenliği yasal bir güç olarak incelemektedir. Bu tanım egemen gücün otorite merci olduğunu da kabul etmektedir. Birinci tanımın ulusal egemenlik konusundaki tartışmalarda tercih edildiği söylenebilir. Bu tanımda belirli bir bağımsızlık durumu kastedilmektedir ve kolektif bir varlık olarak hareket etme meselesi işaret edilmektedir. İkinci tanım ise halk egemenliği meselesi bakımından kullanılmaktadır. Bu defa egemenlikle güç ve meşruiyet arasında bir bağ kurulmaktadır.⁶¹⁹

Egemenlik uluslararası düzeyde ele alındığında ise bağımsızlık anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir devletin iç işlerine karışılmaması ilkesi söz konusu durumu ifade etmektedir. Bu açıdan uluslararası normlara bakılmasında fayda vardır. Uluslararası normların devletlerin egemen eşitliği prensibine dayanması bu nedenle önem arz etmektedir. Uluslararası hukuk bilindiği gibi evrensel düzeyde kabul edilebilecek kuralları belirlemektedir ve bu konu özelinde müdahale edilmeme ilkesinin uluslararası hukuk açısından geçerlilik taşıdığı hatırlatılmalıdır. Doğal olarak egemenlik olgusunun rasyonel bir temele oturduğu söylenebilir. Çünkü

⁶¹⁷ Afganistan konusunda bkz: John W. Warnock, *Creating a Failed State: The U.S. and Canada in Afghanistan*, Fernwood Publishing, Winnipeg, 2008.

⁶¹⁸ Libya için bkz: Richard Ware, "Libya: The Consequences of a Failed State", House of Commons Library Briefing Paper, 18 Mayıs 2018. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8314/> (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

⁶¹⁹ Alain de Benoist, "What is Sovereignty?", *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, Cilt 116, 1999, s. 99. Bu makale, yazarın orijinal makalesinin ("Qu'est-ce que la souveraineté?", *Éléments*, Sayı 96, Kasım 1999, s. 24-35) Julia Kostova tarafından İngilizce'ye çevrilerek yayımlanmış hâlidir.

egemenlik hem otonom iradeye hem de karşılıklı olarak diğer egemen devletlerin pozisyonuna bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur.⁶²⁰ Uluslararası boyuta değinmişken egemenliğin hem MC hem de BM açısından nasıl etkisi olduğu hakkında da bazı önemli hususlara yer vermek gerekir.

BM'nin kuruluş sürecine bakıldığında egemenlik meselesinin üzerinde durulan bir husus olduğu söylenebilir. Çünkü BM'nin oluşumunda etkili olan dört büyük gücün (ABD, SSCB, Birleşik Krallık ve Çin) bildirgesinde egemen eşitlik kavramına atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu kavramın işaret ettiği egemenlik ve eşitlik olguları da devletleri uluslararası hukukun birer unsuru olarak ele alan hukuki temel açısından kendilerine yer bulmaktadır. Ayrıca egemen eşitlikten bahsedildiğinde hem eşitliğin hem de egemenliğin birbirleriyle bağlantılı olduklarına dikkat edilmelidir. Çünkü bu şekilde egemenlik kavramı gerekçelendirilebilmektedir. Dolayısıyla sıklıkla devletlerin eşitliği meselesi onların egemenliklerinin bir sonucu olarak okunmalıdır.⁶²¹ Diğer taraftan henüz BM kurulmadan önce dahi kurulacak yeni örgütün egemen eşitlik açısından nasıl bir tutum sergileyeceğine dair bazı işaretlerin varlığından bahsedilebilir.

Büyük güçlerin Moskova Konferansı Bildirgesi'nde barışsever devletlerin egemen eşitliği ilkesi temelinde bir uluslararası örgüt kurulacağı bildirilmektedir. Söz konusu durum bu güçlerin mevcut uluslararası topluluklardan daha merkezî yapıda olacak bir uluslararası topluluk fikrine sıcak bakmadıklarını göstermektedir. Yani ilgili ülkelerin yönetimlerinin tam anlamıyla gerçek bir hükümette olduğu üzere yasama ve yürütme gücünün olduğu bir uluslararası örgüt kurmak gibi bir niyetlerinin olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu bakımdan yeni kurulacak örgütün daha kuruluş aşamasında MC'deki MC Konseyi ve MC Meclisi yapılarına benzer yapıya sahip bir örgüt olarak tasarlandığı izlenimi edinilmektedir. Her iki örgüt açısından da egemen eşitlik ilkesinin kabulüyle zaten bir sınırlama getirildiği çok açıktır. Çünkü hiçbir devletin kendi iradesi dışında bir bağlılıkla yükümlü olmama ilkesi benimsenmiştir. Örneğin, oy birliği kuralı uyarınca karar alınması ilkesi her iki örgüt açısından bu durumun yansımasıdır. Bu noktada bu tip örgütlerin kolektif güvenlik ve dünyada barışın sağlanması gibi görevleri egemenlik sorunsalı nedeniyle yerine getiremedikleri de iddia edilebilir. Bu bağlamda MC'nin mevcut durumu

⁶²⁰ A. de Benoist, a.g.m., s. 100.

⁶²¹ Hans Kelsen, "The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization", *The Yale Law Journal*, Cilt 53, Sayı 2, Mart 1944, s. 207.

somut bir göstergedir. Çünkü eğer belirtilen amaçlar açısından başarılı olunmak isteniyorsa ve egemen eşitlik ilkesi sınırlandırılacaksa gerçekten hükümet işlevlerini yerine getirebilecek bir yapı oluşturulması gerekmektedir.⁶²² Fakat bu durum hem MC hem de BM döneminde gerçekleştirilememiştir.

Ayrıca MC'nin sadece hükümet işlevi üstlenen bir organa sahip olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. MC, MC Konseyi ve MC Meclisi gibi organların yanı sıra bir uluslararası mahkeme olan Daimî Uluslararası Adalet Divanı'na da sahiptir. Fakat mahkemenin örgütün merkezinde değil adeta çevresinde bir pozisyonu olduğu söylenebilir. Örneğin, üyelerin yaşadıkları anlaşmazlıklarda mahkemeye başvuru zorunluluğunun olmaması mahkemenin statüsü açısından söz konusu argümanı doğrulayan bir göstergedir. MC Sözleşmesi'nin 14. maddesinde bu hususa değinilerek mahkemenin zorunlu yargı yetkisi olmadığına değinilmiştir. Keza tüzüğün 36. maddesinde belirtilen isteğe bağlı olarak zorunlu yargı yetkisine başvurma hakkı da tam olarak zorunlu yargının olduğunu göstermemektedir; çünkü başvuru isteğe bağlıdır. Genel olarak devletlerin anlaşmazlıklar konusunda Daimî Uluslararası Adalet Divanı'na, özel bir mahkemeye, arabulucuya/hakeme ya da MC Konseyi'ne başvurma hakları olduğu söylenebilir. MC Konseyi'nin ilgilendiği anlaşmazlıklar açısından barışçıl yollarla bir çözümü garanti edemediğini eklemek gerekir. Dolayısıyla Daimî UAD⁶²³ için bir yargısal organdan ziyade siyasal organ nitelendirmesi yapılabilir. MC Sözleşmesi'nde de anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi garanti edilmemiş ve savaşlar anlaşmazlıkların çözümü için araç olmaktan çıkarılamamıştır. Bu kapsamda Briand-Kellog Paktı savaşı engellemeye çalışmış; ancak başarısız olmuştur.⁶²⁴

BM ise MC'ye göre daha gelişmiş/etken bir örgüt mekanizmasına sahip olsa da egemenlik olgusu bakımından çok ciddi bir değişim ve dönüşüme sebep olamamıştır. Ancak BM'nin klasik anlamda egemenliğin dönüşümünde rol aldığı çok açıktır. Fakat BM tek başına egemenliği doğrudan etkileyebilecek köklü ve radikal değişime neden olmamıştır. Özellikle Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması temelinde sahip olduğu çeşitli araçlar yoluyla uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanması kapsamında yürüttüğü faaliyetler bazı zayıf devletlerin egemenliğini

⁶²² H. Kelsen, a.g.m., s. 212-213.

⁶²³ MC dönemindeki Daimî UAD ile BM dönemindeki UAD arasında önemli derecede farklılık olmadığını vurgulamak gerekir. Bu yüzden UAD'nin de egemenlik olgusu üzerinde çok fazla etkisi olmamıştır. Bu durum çalışmada UAD'nin incelendiği alt başlıkta detaylı olarak irdelenmiştir.

⁶²⁴ H. Kelsen, a.g.m., s. 214.

zayıflatacak etkiye neden olduğu söylenebilir. Buna karşın orta güçteki devletler ve güçlü devletler açısından hâlâ egemenliklerinin güçlü şekilde muhafaza edilebildiği görülmektedir. Bu da egemenliğin pek çok uluslararası meselede geçerli olduğu üzere yine güç bağlamında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

3.4.1.2. Teorik Değerlendirme

Egemenlik olgusunu kavramsal düzeyde değerlendirdikten sonra bu aşamada çalışmada yararlanılan teorilerin perspektifinden yapılacak açıklamalara geçilebilir. Bu konuda öncelikle Realist perspektiften açıklamalar aktarılacaktır. Bu çerçevede ise ilk olarak, egemenlik olgusunu oldukça farklı bir perspektiften inceleyen Jeremy Moses'ın tespitlerine değinmek uygun olacaktır.

Jeremy Moses egemenlik konusunda Uluslararası İlişkiler'in farklı teorik yaklaşımlarıyla da uyumlu olan iki farklı egemenlik anlatımı olduğunu ifade etmektedir. Bu egemenlik yaklaşımları aynı zamanda müdahale konusu ile de yakından ilgilidir. Moses bu çerçevede *de facto* egemenlik yerine *de jure* egemenlik anlayışını ele almaktadır. Bu noktada egemenliği bir taraftan sosyal etkileşim süreçleriyle ve söylemle bir boş gösteren olarak değerlendiren bir kesimin olduğunu öne sürmektedir. Diğer taraftan egemenliği sosyal ve siyasal organizasyonların zamansız bir özelliği olarak nitelendiren ve egemenliği temel olarak zorlayıcı güç açısından ele alan bir başka kesim bulunmaktadır. Moses Liberal enternasyonalistler ya da kozmopolitan çalışmalarda egemenliğin rastlantısal ve kurala dayalı kapsamda değerlendirildiğini belirtmektedir. Bu nedenle egemenlik iyi/kötü olarak değerlendirilmekte veya belirli kriterlere göre verilip alınabilen bir niteliğe bürünmektedir. Buna karşın Realistler ise egemenliği *de facto* güç şeklinde değerlendirmektedir. Bu yüzden egemenlik belirli kurumların belirli zamanlarda gösterdiği bir nitelik olarak anlaşılmaktadır.⁶²⁵

Bu noktada vurgulamak gerekir ki egemenlikle ilişkili olarak Moses'ın belirttiği üzere koruma sorumluluğu kapsamında birbiriyle çelişen iki kavram söz konusudur. Birincisi, koruma sorumluluğunu destekleyenlerin belirttiği argümana göre sorumluluğun diğer devletlere/bireylere karşı da yükümlülük içeren zorunluluk olarak değerlendirilmesidir. Bu anlayışın liberal adalet ilkeleri ya da doğal hukuk

⁶²⁵ Jeremy Moses, "Sovereignty as irresponsibility? A Realist critique of the Responsibility to Protect", *Review of International Studies*, Cilt 39, Sayı 1, Haziran 2013, s. 114.

anlayışından kaynaklandığı söylenebilir. Buna karşın Realizm ise herkesin kendi eylemlerinden sorumlu olduğu Weberyen etik sorumluluk⁶²⁶ çerçevesinde değerlendirmektedir. Uluslararası politika açısından bu perspektif sorumluluğu devletlerin tekil sorumluluğu olarak ele almaktadır. Kısacası, koruma sorumluluğu açısından insan hakları herkes için sorumluluk oluşturan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Fakat Realizm bu durumu egemenin sorumlulukları bakımından incelemektedir. Dolayısıyla halkın iç ve dış ilişkilerinin sağduyulu şekilde yönetimi çerçevesindeki sorumluluk anlayışı benimsenmektedir.⁶²⁷

Ayrıca Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri insani müdahalelere yönelik artan taleplerin Realizmin egemenlik konusundaki iddialarının sarsıldığı anlamına gelmeyeceğini belirtmek gerekir. Hatta bu durum egemen güç olgusunun sürdüğünü gösteren bir gelişme şeklinde yorumlanabilir. Çünkü daha önce olduğu gibi yine devletler tekil ya da kolektif olarak müdahaleler konusunda karar verici pozisyonunda bulunmaktadır. Bu müdahaleler bazen BM Güvenlik Konseyi veya bir uluslararası örgüt (*NATO*⁶²⁸) çatısı altında bazen de devletlerin iradesi temelinde gerçekleşmektedir. Bu anlamda devlet egemenliğinin *de jure* açıdan değişim geçirdiğini kabul etmek mümkündür. Fakat *de facto* olarak egemenliğin değişime uğramadığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle güçlü devletlerin müdahale konusunda karar alıcı pozisyonlarını sürdürdükleri görülürken; buna karşın zayıf devletler ise sadece savunma pozisyonunda devlet egemenliği argümanını öne sürmektedir. Böylece *de facto* güç kullanımında sonucu belirleyen etmen nihai güç kullanımının oluşturacağı durum olacaktır.⁶²⁹

Burada müdahale konusunda zikredilen “doğru otorite” unsurunu da irdelemek gerekir. Doğru otorite kavramı alınacak kararlarda zorlayıcı önlemleri uygulayacak mercinin ahlaki açıdan uygun olduğunu belirtmek adına kullanılmaktadır. Bu hususta insan hakları ihlallerine karşı yanıt verilmesi gerektiğinde sorumlu birim ya da aktörün kim olacağı sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun yanıtının daima güç sorunsalıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ihlallere yanıt vermek için gereken sorumluluğu üstlenecek kapasiteye

⁶²⁶ Moses'ın da işaret ettiği üzere Weberyen etik konusunda şu esere bkz: Peter Lassman and Ronald Speirs (Ed.), *Weber Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 309-369.

⁶²⁷ J. Moses, a.g.m., s. 115.

⁶²⁸ Moses genel olarak uluslararası örgüt tabirini kullansa da bu bağlamda müdahale gerçekleştiren BM dışındaki tek örgüt NATO'dur (bkz: NATO'nun Kosova ve Libya müdahaleleri).

⁶²⁹ J. Moses, a.g.m., s. 127.

kimin/hangi birimin sahip olduğu önem arz etmektedir. Bu noktada devletlerin BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan⁶³⁰ soruna müdahil olma şansı olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle doğru otorite kavramı önemini yitirmektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi bu konuda meşru ve yetkili bir birim olarak kabul edildiğinde dahi yine güç sorunsalıyla karşılaşmaktadır.⁶³¹ Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin insan hakları ihlalleri konusunda aldığı kararlar ve yaptırımlar dikkate alındığında açık şekilde daimî üyelerin güç perspektifli yaklaşımları öne çıkmaktadır.⁶³²

Dolayısıyla egemenin sorumluluğu meselesinin tekil olarak devletlerden alınarak kolektif düzeyde etkinlik gösterecek olan BM Güvenlik Konseyi'ne devredilmesi ile bir çözüme ulaşılamamaktadır. Bu nedenle doğru otorite aracılığıyla gücün kötüye kullanılma sorunsalının aşamadığı görülmektedir. Çünkü doğru otorite devlet üzerinde bir otorite üzerinden yapılandırılrsa dahi bu otoritenin de üzerinde denetleyici bir mekanizma olmadığında farklı bir sonuç elde edilmesi mümkün değildir. Bu durum egemenlik olgusunun devam ettiğini ve daha sorumlu bir otoritenin elde edilemediğine işaret etmektedir. Bu hususlar temelinde Realizm perspektifinden büyük güçlerin iyi niyetle hareket edebileceklerinin garantisi olmadığını ve büyük güçlerin üzerinde bir otoritenin mevcut olmadığını hatırlatmak gerekir. Bu durumda iki farklı sonuca ulaşılabileceği söylenebilir. Birincisi, büyük güçler tarafından yapılan koruma sorumluluğu ile ilgili müdahaleler emperyalizm çerçevesinde değerlendirilebilir. İkincisi, henüz mevcut olmayan bir uluslararası düzenin bu müdahaleleri gerçekleştireceği iddia edilebilir.⁶³³

Bu açıdan gündeme gelebilecek yaptırımların uygulanması konusunda da belirli bir merkezî planlama otoritesinden söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu noktada kimin yaptırımlar konusunda yasal otorite rolünü üstleneceği sorusu yöneltilebilir. Bu sorunun aynı zamanda uluslararası hukukun

⁶³⁰ Örneğin, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı BM Güvenlik Konseyi kararı olmamasına rağmen işgal etmesi ve daimî üye olduğu için herhangi bir şekilde yaptırımla karşılaşmaması dikkate alınmalıdır. Ya da Türkiye'nin BM yetkilendirmesi olmamasına karşın 1974'te Kıbrıs'a müdahale etmesi aynı şekilde değerlendirilebilir. Burada dikkat çekici olan husus, Türkiye'nin ABD gibi daimî üyelik pozisyonu olmadığı hâlde ve ABD kadar ekonomik ve askerî gücü olmamasına rağmen müdahalede bulunabilmesidir. Sonucunda çeşitli yaptırımlarla karşılaşsa da Türkiye insani meseleler nedeniyle müdahalede bulunduğunu ifade etmektedir. Böylece "doğru otorite" unsuru kabul edilse dahi (BM Güvenlik Konseyi'ne bu rol atfedildiğinde) kararların yaptırım gücü ve etki alanı dikkate alındığında çok ciddi bir sonuç ortaya koyamadığı çıkarsamasına varılmaktadır.

⁶³¹ J. Moses, a.g.m., s. 128-129.

⁶³² Bu argümana ilişkin olarak teorik ve kavramsal çerçevede ve olgusal düzeyde detaylı analizler 4. Bölümde BM Güvenlik Konseyi başlığı altında yer almaktadır.

⁶³³ J. Moses, a.g.m., s. 129-130.

normatif tartışmaları bağlamında önemli bir yer teşkil ettiğini de hatırlatmak gerekir. Benzer şekilde yaptırımları ve normları kimin yorumlayacağı meselesi de önem arz etmektedir. Bu konuda farklı yanıtlara ulaşılabilir. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi ya da BM Genel Kurulu'nun veya insani müdahale konusunda inisiyatif alan devletin yetkili otorite olduğu düşünülebilir. Bir başka perspektiften bölgesel örgütler veya uluslar aşırı örgütler de bu konuda gündeme getirilebilecek seçeneklerdendir.⁶³⁴ Sonuç olarak herkesin üzerinde uzlaşabileceği tarafsız ve bağımsız bir üst otorite veya egemen yapı oluşturmanın oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır.

Burada insan hakları ihlallerinin cezalandırılmasının ise ancak saldırgan devletin askerî olarak yenilgisi durumunda gerçekleştiğini hatırlatmakta fayda vardır. Nürnberg, Yugoslavya ve Ruanda mahkemeleri bu bakımdan somut örneklerdir. Bu örneklerin gösterdiği gibi müdahaleci güçler kendi pozisyonlarını uluslararası normların korunması için zorlayıcı gücün uygulayıcısı ve bu normların ihlal edilmesine yönelik cezalandırma otoritesi olarak tanımlamıştır.⁶³⁵ Egemenlik bakımından devletlerin rolünün azaldığı argümanı dile getirilmesine rağmen burada da görüldüğü üzere hâlâ devletlerin farklı araçlara ve yöntemlere başvurarak egemen otoritelerini sürdürdükleri görülmektedir. Ancak bu egemen otoritenin güçlü devletler tarafından uygulandığını göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle egemenlik olgusu Realizmin güç perspektifinden devletler arası güç farklılıklarının bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Realizmin ardından Dünya Sistemleri Analizi açısından egemenlik sorunsalını değerlendirmek için öncelikle birkaç hususu vurgulamak gerekir. Genel olarak birçok sosyal bilim literatürünün geleneksellikten modernleşmeye geçişe odaklandığını söylemek mümkündür. Bu nedenle sıklıkla ulusal toplumların tahlilinde kentleşme, sanayileşme ve demografik bakımdan yaşanan değişimler irdelenmiştir. Ancak küreselleşme çalışmalarının ortaya çıkması sonucunda odak noktasının dünya toplumuna bir başka deyişle, uluslararası topluma kaydığı görülmektedir. Bu da ulus devletlerin egemenlikleri konusundaki anlayışı değiştirmiştir. Çünkü devletlerin hem birbirleriyle hem de küresel sistemle kurdukları ilişki egemenlik olgusunun farklı şekilde anlaşılmasına imkân tanımıştır. Diğer yandan Dünya Sistemleri Analizinin modernite olgusu çerçevesindeki

⁶³⁴ Ryan Mitchell, "Sovereignty and Normative Conflict: International Legal Realism as a Theory of Uncertainty", *Harvard International Law Journal*, Cilt 58, Sayı 2, İlkbahar 2017, s. 435.

⁶³⁵ R. Mitchell, a.g.m., s. 436-437.

değerlendirmesi ise yeni bir olgu olarak değerlendirilen yüksek düzeydeki karşılıklı bağımlılık durumunun aslında yeni olmadığı şeklindedir. Hatta bu unsurun sistemin önemli bir özelliği olduğu belirtilmektedir. Çünkü merkez-çevre hiyerarşisini ortaya çıkaran yapı nedeniyle ulusal toplumların modernite öncesinden beri bu tip bir ilişki içerisinde buldukları ifade edilmektedir.⁶³⁶

Bu noktada sadece modern dünya-sistemin küresel düzeyde neredeyse tüm ulusal toplulukları ve devletleri kapsayacak bir yapı imkânı sunduğunu hatırlatmak gerekir. Bu yüzden modern dünya-sistemin aynı zamanda bir tek küresel ekonomiyi içerdiği söylenebilir. Bu küresel ekonomi ise uluslararası ticareti, uluslararası düzeyde sermaye akışını, ulus aşırı şirketlerin birçok bölgedeki/kıtadaki üretimlerini ve devletler içerisinde ve yerel düzeyde gerçekleşen birçok ekonomik ilişkiyi kapsayan oldukça geniş düzeyde ekonomik faaliyetler bütününe sahne olmaktadır. Dolayısıyla modern dünya-sistemin sadece uluslararası ilişkilerden ibaret olmadığını vurgulamak gerekir. Siyasal açıdan ise modern dünya-sistem devletler arası bir sistem olarak tezahür etmektedir. Bazı devletler birbirleriyle rekabet ederken; bazıları ise birbirleriyle ittifak ilişkileri kurmaktadır.⁶³⁷ Bu nedenle Dünya Sistemleri Analizi bakımından egemenlik olgusuna klasik bağlamda yaklaşılması mümkün değildir. Devletlerin egemenlikleri sözü edilen ekonomik faaliyetler nedeniyle farklı şekillerde etkilenmektedir. Merkez bu ilişkilerdeki ağırlıklı konumu nedeniyle daha “egemen” bir profil sergilerken; buna karşın çevre ülkeler ise ciddi biçimde “egemenlik” sorunsalıyla karşı karşıya kalmaktadır. Zira siyasal, ekonomik ve askerî bakımdan zayıf olan bu devletlerin egemenlikleri oldukça zayıftır.

Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden bakıldığında sistemin ana unsuru olarak sınırsız kapitalist birikiminin öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca bu noktada böyle bir sistemin zaman-mekân mefhumu açısından bazı önemli gelişmelere kaynaklık ettiğini ifade etmek gerekir. Zaman boyutunda şu gelişmeler üzerinde durulabilir: Birincisi, A genişleme ve B daralma evrelerini içeren Kondratiev dalgaları olarak belirtilebilir. İkincisi ise asimptotik⁶³⁸ eğilimlerdir. Bu kapsamda iş gücü maliyetleri, demokratik talepler, kaçınılmaz olarak ortalama kâr oranını azaltan

⁶³⁶ Christopher Chase-Dunn, Hiroko Inoue, Teresa Neal, Evan Heimlich, “The Development of World-Systems”, *Sociology of Development*, Cilt 1, Sayı 1, Mart 2015, s. 149.

⁶³⁷ C. Chase-Dunn, H. Inoue, T. Neal, E. Heimlich, a.g.m., s. 151.

⁶³⁸ Fonksiyon/dizi/formül gibi matematiksel ifadelerin belirli bir değere/koşula yaklaşırken genellikle sonsuza doğru eğilim göstermesidir. Bkz: <https://www.dictionaty.com/browse/asymptotic> (teori açısından birçok unsurun ekonomik gelişmeleri etkileyerek sonsuz sayıda varsayımın ortaya çıkması)

çevresel kriz gibi unsurlarla karşılaşmaktadır. Mekân boyutundaki yansımalar da şöyle belirtilebilir: Birincisi, merkez ve çevre şeklinde yapılandırılan iş bölümüdür. Burada merkezin ileri teknoloji ya da yüksek katma değeri olan üretiminin ve çevredeki düşük düzeyli teknolojik ürünlerin ve düşük ücretlerin oluşturduğu üretim yapısının belirleyici olduğunu vurgulamak gerekir. Bu iki üretim biçimi arasında nispeten dengeli seyir izleyen yarı çevre ülkeler de bu noktada önem arz etmektedir. İkincisi, yönetim meselesidir. Bu alanda birçok devletin varlığından bahsedilebilir. Bu da birçok teritoryal alanda farklı egemen birimlerin varlığını göstermektedir.⁶³⁹

Dünya Sistemleri Analizinin egemenlik konusundaki açıklamalarından anlaşılacağı üzere klasik anlamda ele alınan devlet egemenliği olgusu adeta bir mitten ibarettir. Çünkü merkez ve yarı merkez ile çevre ve yarı çevre arasında egemenlik bakımından çok ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu kapsamda merkez elindeki kontrol ve denetim araçları sayesinde çevreye ve yarı çevreye müdahale etme kapasitesine sahiptir. Bu bakımdan IMF, DB, DTÖ, NATO ve BM gibi kurumsal araçlar meşruiyet bağlamında egemenlik olgusunu bertaraf etmek adına kullanılmaktadır. Ancak gerekli durumlarda doğrudan sert güç uygulamalarına başvurulabilmektedir. 2003 yılında Irak'ın ABD liderliğindeki Koalisyon Güçleri tarafından işgal edilmesi bunun tipik bir örneğidir. Küba'ya 1962 yılında yapılan Domuzlar Körfezi çıkartması bir başka sert güç uygulamasıdır. Buna ek olarak askerî darbelerle birçok ülkeye müdahale edilmiştir. Bu açıdan bütün devletlerin egemenlik açısından eşit olmadığı çok açık şekilde görülmektedir.

Bununla birlikte, merkezin yarı merkeze aynı şekilde sözü edilen araçlardan ve yöntemlerden yararlanarak müdahaleler gerçekleştiremediği gözlemlenmektedir. Bu konuda çeşitli girişimler ve faaliyetler olsa da merkez, yarı merkeze yönelik müdahalelerinden sonuç elde edememiştir. Bu konuda önemli bazı gelişmelere ve hususlara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Örneğin, Rusya, Kırım'ı işgal etmesine rağmen merkez tarafından Irak'ın Kuveyt'i işgalinde olduğu gibi tam olarak cezalandırılmamıştır. Bu sonuçta etkili olan birkaç faktör vardır. Rusya siyasal, askerî ve ekonomik bakımdan çevre/yarı çevre ülkelerden daha güçlü pozisyonadadır. Ayrıca nükleer silahlara sahip olması ve BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi olması

⁶³⁹ Peter J. Taylor, "World-Systems Analysis and Globalization A Jacobsean Exploration of Pasts, Presents and Futures", *National Committee of Geography of Belgium, Société Royale Belge de Géographie*, 30 Eylül 2005, s. 2. <http://journals.openedition.org/belgeo/12292> (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

nedeniyle çevre/yarı çevre gibi müdahalelerle karşılaşmamaktadır. Bu da çok açık şekilde Rusya'nın çevreye/yarı çevreye göre daha egemen bir devlet olduğunu göstermektedir. Keza Çin de insan hakları ve demokrasi konusunda eleştirilmektedir ve özellikle Hong Kong konusunda Çin'e müdahale yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak Libya, Irak veya Haiti gibi ülkelerde olduğu gibi Çin'e bu tip bir müdahale gerçekleştirilememektedir. Çünkü Çin tıpkı Rusya gibi çevreye/yarı çevreye göre daha güçlü bir devlettir. Rusya gibi nükleer oligopolün parçası olan ve BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi olan bir ülkenin çevre/yarı çevre gibi müdahalelere maruz kalması beklenemez. Dolayısıyla yarı merkez bariz şekilde çevre/yarı çevre karşısında egemenlik bağlamında üstündür.

3.4.2. Uluslararası İlişkilerde Anarşi Olgusu Çerçevesinde BM

3.4.2.1. Kavramsal Değerlendirme

Uluslararası sistemde anarşi olgusunun ne olduğunu açıklamadan önce ilk olarak anarşinin ne olduğunu açıklamak daha doğru olacaktır. Anarşi, *Oxford Learner's Dictionaries*'e göre bir ülkede veya bir organizasyonda bir hükümetin, bir düzenin ya da kontrolün söz konusu olmadığı durum şeklinde tanımlanmaktadır. Kelimenin kökeni ise yine aynı kaynakta XVI. yüzyılın ortalarında Orta Çağ dönemindeki Latince'ye Yunanca'dan geçtiği belirtilmektedir. Yunanca'da *anarkhia* ve *anarkhos* kelimeleri söz konusu terimin kökenini oluşturmaktadır. Bu kelimeler bir yöneticinin olmadığı anlamına gelmektedir.⁶⁴⁰

Bu açıklama ışığında ve uluslararası sistem bağlamında anarşi kavramı şu şekilde tanımlanabilir: Bir toplulukta topluluğun üyeleri tarafından kabul edilen genel kuralların, egemen bir otoritenin varlığının ve söz konusu topluluğu bir arada tutan ve dayanışma duygusunu sağlayan duygudaşlığın olmaması anarşi olarak ifade edilmektedir. Örneğin; bir devlette anayasa ve yasalar, yasama ve yürütme aracılığıyla oluşturulan yönetim erki ve din, milliyetçilik veya herhangi bir ideoloji temelinde sağlanan duygudaşlık gibi unsurlar nedeniyle anarşi olgusundan bahsedilemez. Buna karşın bu özellikleri taşımadığı iddia edilen uluslararası sistemde ise anarşi olgusunun varlığından bahsedilmektedir. Ancak bu tip yüzeysel bir perspektif üzerinden uluslararası sistemi anarşik olarak nitelendirmek yanlış

⁶⁴⁰ Oxford Learner's Dictionaries, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/anarchy?q=anarchy> (Erişim Tarihi: 15.03.2020)

sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir. Bu yüzden anarşi olgusunun farklı perspektiflerden incelenmesi gerekmektedir. Yani hiçbir kuralın olmadığı adeta Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumunu andıran bir kaos ve karmaşa hâlinde mi yoksa belirli ölçüde otoritenin ve bazı genel kuralların geçerli olduğu sınırlı ya da melez⁶⁴¹ bir anarşi durumunun mu olduğu sorgulanmalıdır.

Anarşi kavramının uluslararası ilişkilerde nasıl analiz edilmesi gerektiği konusunda özellikle Realist teoriden önemli katkılar sunulmuştur. Realizm bağlamında şüphesiz Kenneth N. Waltz'ın anarşi konusundaki görüşleri ve açıklamaları gerek teori açısından gerekse Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemli yer tutmaktadır. Bu bakımdan kavramın daha iyi anlaşılması adına Waltz'ın açıklamalarına göz atmak yerinde olacaktır.

Waltz anarşi olgusunu analiz edebilmek için anarşinin tam karşıtı olan hiyerarşinin incelenmesini gerekli görmüş ve açıklamalarını bu çerçevede dile getirmiştir. Waltz hiyerarşinin bir sistemin parçaları arasında üstünlük ve itaat ilişkisini gerektirdiğinden söz etmektedir, böylece parçaların farklılaştığını belirtmektedir. Ancak uluslararası sistemde ise birimler (yani devletler) arasında bu tip bir farklılaşmanın (işlevsel olarak) olmadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca Waltz anarşide birimler arasında koordinasyon gerektiğinden ve bunun benzeşmeyi ortaya çıkardığından bahsetmektedir. Buna karşın uluslararası yapıya bakıldığında sadece düzenleme ilkesinde değişim görüldüğünde veya başarısızlık söz konusu olduğunda birimlerin yeteneklerindeki farklılıklar ölçüğünde ayırım yapılabilir. ⁶⁴²

Waltz anarşide otomatik bir uyumun da olmadığını ifade etmektedir. Bu argümanını ise bazı ana noktalar temelinde ortaya koymaktadır. Örneğin, bir devlet amaçlarına ulaşmak için kuvvet kullanması gerekiyorsa bu yöntemi barış durumuna tercih etmek pahasına da olsa uygulayacaktır. Her devletin kendi kararları üzerinde nihai karar alma merci olduğu da düşünülürse devletler herhangi bir durumda kendi politikaları bakımından kuvvet kullanmaya başvurabilir. Herhangi bir dönemde veya durumda bir devletin kuvvet kullanması hâlinde diğer devletler ya buna kuvvet kullanarak karşılık verecek ya da zayıflıklarının bedelini ödeyecektir. Bu yüzden

⁶⁴¹ Melez nitelendirmesinin nedeni, belirli ölçüde uluslararası sistemde anarşi olgusunun izlerine rastlanmasına karşın belirli ölçüde de otorite ve kuralların varlığından kaynaklanmaktadır.

⁶⁴² Kenneth N. Waltz, Robert O. Keohane (Ed.), "Political Structures", *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 87.

devlet eylemlerinin gerekliliklerinin devletlerin var olduğu koşullar tarafından dayatıldığını söylemek gerekir.⁶⁴³

Uluslararası sistemde merkezî bir otorite olmaması durumunun yani Neorealist deyişle anarşi hâlinin devletlerin hukuki açıdan eşit konuma gelmeleri sonucunu ortaya çıkardığını da ifade etmek gerekir. Yani devletler benzer bir egemenlik hakkına sahiptir. Neorealist perspektife göre anarşik ya da hiyerarşik olmayan sistemlerde benzer birimler -bu durumda devletler- kendilerini her konuda hem kendi teritoryal bölgelerinde hem de vatandaşları üzerindeki en yüksek otorite merci olarak görecektir. Ayrıca Neorealistlerin devlet egemenliğini sistemik düzeydeki anarşi olgusunun bir ürünü şeklinde değerlendirdikleri belirtilmelidir. Fakat aynı zamanda Neorealistler ortak/karşılıklı bağımlılık (*mutual dependence*; yani *interdependence* kavramı ile karıştırmamalıdır) durumunun olması hâlinde egemenlik olgusunda törpülenmenin ortaya çıkacağını kabul etmektedir.⁶⁴⁴

Bununla birlikte, genellikle uluslararası anarşi olarak anlaşılan olgunun aslında doğru şekilde ifade edilmediğini söylemek mümkündür. Örneğin, devlet dışı aktörlerin egemen bir otoriteye sahip olması bu durumu kanıtlamaktadır. Uluslararası sistem meşru güce sahip olan çeşitli aktörlerin oluşturduğu bir yapıya işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yapıda çeşitli egemen otoritelerin olduğu çok açıktır. Burada devlet etkileşimlerinin sosyal bir alanda meydana geldiğini ayrıca vurgulamak önem arz etmektedir. BM Güvenlik Konseyi gibi otoriter yapıların bu sosyal alan içerisinde buldukları göz önüne alınacak olursa Uluslararası İlişkiler disiplindeki yaygın şekilde kabul gören anarşiyle çelişen bir durumun olduğu rahatlıkla görülecektir.⁶⁴⁵

Bu nedenle bir uluslararası örgütte bir otoritenin varlığından söz edilebilecekse bu durumda uluslararası anarşi olgusu yanlışlanmaktadır ve sistemin yeniden tanımlanması veya nitelendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada otoritenin varlığıyla anarşinin zayıfladığı argümanı dile getirilebilir; fakat otoritenin varlığıyla devlet egemenliğinin zayıflamadığını unutmamak gerekir. Öte yandan sistem anarşi temelinde değil de otorite temelinde açıklandığında egemenliğin de

⁶⁴³ Kenneth, N. Waltz, *Man, the State and War A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 2001, s. 160.

⁶⁴⁴ Kenneth, N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2015, s. 121-123.

⁶⁴⁵ Ian Hurd, *After Anarchy Legitimacy and Power in the United Nations Security Council*, Princeton University Press, New Jersey, 2008, s. 3.

anlamsal içeriği değişecektir. Zira devlet egemenliği olgusunun meşru bir güce dayandığı ve BM Güvenlik Konseyi'nde de benzer bir meşru güç olduğu göz önüne alınırsa bu argümanın temelsiz olmadığı anlaşılacaktır.⁶⁴⁶

Bu husus dikkate alındığında egemenliğin sadece devletler açısından söz konusu olmadığını, aynı zamanda meşru bir gücün olduğu herhangi bir yapıda da egemenlikle karşılaşılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu mantık çerçevesinde meşru g olgusuna rastlanılan uluslararası sistemde de egemenlikten söz edilebilir. Böylece uluslararası anarşi kavramının devletler arası ilişkiler açısından geçerliliği sorgulanacaktır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi gibi bir otoritenin olduğu yapıda anarşi kavramı uygun bir araç değildir.⁶⁴⁷ Aynı şekilde IMF, DT ve NATO gibi kurumlar da anarşi olgusunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Çünkü IMF kredi-borç konusunda devletlerle girdiği ilişkiler içerisinde st otorite merci gibi bir pozisyonda yer almaktadır. Aynı şekilde DT de küresel ticarete bir st denetim/st mahkeme kuruluşu gibi işlev görmektedir. NATO ise geekleştirdiği müdahaleler ve askerî kapasitesi-yetenekleri bağlamında uluslararası sistemde otorite sahibidir. Bu nedenle uluslararası sistemde anarşik yapının geçerli olduğu iddiası sorgulanmalıdır.

Hatta BM Antlaşması'na bakıldığında devletlerin kendi kendilerini savunma hakkının dahi sınırlandırıldığı ve BM Güvenlik Konseyi'nin kolektif güvenliği sağlama otoritesine bağımlı kılındığı görülmektedir. Burada uluslararası hukukun kuvvet kullanma düzenlemesi aracılığıyla devletlerin kendi kendilerine yardım sistemini (*self-help system*) sınırlandırmasına benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Çünkü kolektif güvenliğin kurumsal yapısının uluslararası sistemdeki anarşi olgusunu düzenleyerek önemli bir sonuca neden olması açısından bu durum söz konusudur. Uluslararası hukuktaki son dönemdeki gelişmeler işığında bu bağlamda bir genel çıkarsama yapılabilir. Hem Westphalia sisteminin anarşik özelliği hem de sistemik anarşiden kaynaklanan kendi kendine yardım durumu uluslararası hukuk tarafından düzenlenmiş ve etkilenmiştir.⁶⁴⁸ Bu açıdan modern uluslararası hukuk öncesi uluslararası sistemdeki anarşi ile modern uluslararası hukuk dönemindeki anarşi arasında önemli derecede farklılık olduğu dikkate alınmalıdır.

⁶⁴⁶ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 64.

⁶⁴⁷ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 179.

⁶⁴⁸ James C. Hsiung, *Anarchy & Order The Interplay of Politics and Law in International Relations*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colarado 1997, s. 65-66.

Bu nedenle uluslararası sistem düzeyindeki anarşi olgusu ve devletler üzerindeki kontrol ve denetim meselesi oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan düzen sağlayacak dünya hükümeti olmaması hâlinin devletlerin düzene ilişkin isteklerini etkilediğini söylemek mümkündür. Doğal olarak, düzen meselesi açısından kuvvet kullanma konusundaki düzenleme önem arz etmektedir. Çünkü sistem düzeyinde bir düzen kurulabilmesi için uluslararası sistemde çatışmaların azaltılması veya savaşların önlenmesi gerekli bir durumdur. Kuvvet kullanma konusundaki düzenleme ile çatışma ve savaşların önlenmeye çalışılması önleyici ve yatıştırıcı hamleler olarak okunabilir.⁶⁴⁹

Bu yüzden insan hakları normlarını antlaşma yoluyla düzenlemek aslında düzen oluşturulmasına yönelik bir hamle şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca devletlerin uzlaşma yoluyla taraf olarak çok taraflı bir karar mekanizması içerisinde yer aldıklarını da eklemek gerekir. Bu tip bir düzen söz konusu olmadığında ise belirsizliklerin olduğu bir yasal boşluğun veya daha da kötüsü keyfiliğin ve tek taraflılığın hüküm süreceği bir düzenin gerçekleşme ihtimali ile karşılaşılacaktır. Bu keyfiliğin ve tek taraflılığın büyük ihtimalle daha çok güçlü devletler tarafından uygulanacağını ayrıca hatırlatmak gerekir. Yani aslında dile getirilen alternatifler düzen ve anarşi arasında yapılacak seçimi göstermektedir. Diğer taraftan pek çok devletin egemenlikleri konusunda kısıtlamaya neden olacak olsa dahi anarşi yerine düzeni tercih ettikleri söylenebilir. Bu nedenle devletlerin bedel ödemek zorunda kalsalar da anarşiye karşılık düzen için bedel ödemeye razı oldukları görülmektedir.⁶⁵⁰ Bu konuda Avrupa'da dünya savaşlarının ardından ortaya çıkan istikrarsızlık ve kaos ortamına rağmen devletlerin AB içerisinde düzen-otorite altında bir araya gelmeye çalışmaları somut bir gösterge olarak sunulabilir.

Kısacası, otoriter kurumların yer aldığı bir uluslararası sistemde anarşik yapıdan bahsetmek pek mümkün değildir. Ayrıca bu tip bir kurumsal mekanizmanın yerel hükümetlerin davranışlarına benzer uygulamaları da göz önüne alındığında bu tespit daha fazla anlam kazanmaktadır. Bunun dışında belirtmek gerekir ki otoriter uluslararası kurumların varlığı devletler tarafından meşru olarak görülüyorsa bu durumda uluslararası sistemin anarşik bir yapısı olduğunu söylemek mantıklı bir çıkarım olmayacaktır. Diğer taraftan yerel hükümetlerde olduğu gibi içerideki

⁶⁴⁹ J. C. Hsiung, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁵⁰ J. C. Hsiung, *a.g.e.*, s. 125.

birimlere/bileşenlere normatif hüküm verme durumu bu kurumlar açısından geçerlidir. Fakat burada uluslararası otorite mekanizmasının devletlerde olduğunun aksine âdemi merkezî bir yapıda olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak bu durum uluslararası otorite olgusunu dışlamamaktadır. Bu nedenle merkezî olmayan bir otorite yapısına sahip olan ve aktörler tarafından haklı olduğu düşünülerek bu otoritenin kurallarına uyumun gerçekleştiği bir sistem durumunu anarşi olarak nitelendirmek uygun bir bakış açısı değildir.⁶⁵¹

Hedley Bull ise düzen ve anarşi olgusunu tahlil ederken tarih boyunca modern uluslararası sistemi birbiriyle rekabet eden üç düşünce geleneği ekseninde değerlendirerek bu konuda farklı bir perspektif sunmaktadır. Birincisi, uluslararası politikayı savaş alanı olarak gören Hobbesçu ya da Realist gelenek şeklinde ifade edilebilir. İkincisi, uluslararası politikayı potansiyel bir insanlık topluluğu olarak algılayan Kantçı ya da evrenselci gelenektir. Üçüncüsü, uluslararası siyasetin bir toplum içinde tezahür ettiğini düşünen Grotiusçu ya da enternasyonalist gelenek şeklinde belirtilebilir. Bu gelenek bir başka deyişle, düzenin mümkün olduğu bir topluluk fikrine karşılık gelmektedir; çünkü topluluğun üyelerinde anarşi koşullarında düzen arzusu olduğunu iddia etmektedir.⁶⁵²

Anarşi olgusunu incelerken dikkate alınması gereken önemli bir unsur da karşılıklı bağımlılıktır. Karşılıklı bağımlılık olgusunun uluslararası sistem açısından merkezî önem taşıdığı iddia edilmekte ve bu durumun sistemik düzeydeki etkileri ölçüsünde anlaşılabilmesi belirtilmektedir. Ampirik olarak ise karşılıklı bağımlılığın sistemdeki merkezî önemi sistemin yapısal özelliklerine bakılarak tahlil edilebilir. Burada iki önemli noktaya yer vermek gerekmektedir. Birincisi, karşılıklı bağımlılığın aktörlerin birbirleriyle bağlantılı olduğu gerçeğini hatırlatmasıdır. Her ne kadar devletler egemenliklerini muhafaza etseler de hareketlerinin ve amaçlarına ulaşma durumlarının diğer aktörlerin beklentilerine ve algılarına göre şekillendiği unutulmamalıdır. Yani buradaki asıl mesele, başkalarının davranışlarını tahmin etmekle ilgilidir. Dolayısıyla birisinin kendi davranışları hakkındaki beklentileri ve algıları başkasının seçimlerini etkileyen bir olguya dönüşmektedir.⁶⁵³ Burada aktarılan durumlar nedeniyle karşılıklı bağımlılığın anarşi olgusunu aşındıran etkiye

⁶⁵¹ I. Hurd, a.g.m., 1999, s. 401.

⁶⁵² Hedley Bull, *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics*, 3. Baskı, Palgrave, New York 2002, s. 23-26.

⁶⁵³ Helen Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", *Review of International Studies*, Ocak 1991, Cilt 17, Sayı 1, s. 83.

neden olduğu söylenebilir. Çünkü karşılıklı bağımlılık nedeniyle devletler arasında belirli bir düzenin sağlanması ve sistemik düzeyde genel kuralların oluşturulması daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla bu durum anarşiyi etkilemektedir.

Karşılıklı bağımlılık konusu tüm devletler açısından aynı şekilde tezahür etmemektedir. Örneğin, Amin'in terimiyle ifade edildiğinde üçlünün (ABD-AB-Japonya) kendi içerisindeki bağımlılık ilişkileri ile üçlü ve çevre arasındaki bağımlılık ilişkisi aynı perspektiften ele alınamaz. Çünkü karşılıklı bağımlılık ilişkisinin tam anlamıyla söz konusu olması için eşitler arasında bir ilişki meydana gelmelidir. Ancak yine de bu tip bağımlılık ilişkilerinin eşitsiz ve dengesiz dahi olsa anarşi olgusunu sorgulamaya açtığını ifade etmek gerekir. Çünkü bağımlılık ilişkileri aracılığıyla küresel düzeyde birbirine entegre olan parçaların ve yapıların söz konusu olması anarşi olgusunu aşındırmaktadır. Hatta üçlünün sistemdeki tahakkümü hiyerarşik bir uluslararası sistem tahayyülünü dahi gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerde anarşi olgusunu uluslararası politikanın temeli olarak ele alan anlayışın anarşi kavramının belirsizliğini yeterince dikkate almadığını ve anarşiye abartılı bir önem atfedildiğini söylemek mümkündür. Kabul etmek gerekir ki anarşi, dünya politikası açısından dikkate alınması gereken önemli bir olgudur. Buna karşın dünya politikası açısından tek önemli unsurun anarşi olmadığı gözden kaçmamalıdır. Örneğin, yukarıda açıklandığı gibi bağımlılık meselesinin aynı şekilde önemli olduğu aşikârdır. Bu noktada anarşi kavramına aşırı önem atfetmenin indirgemeci bir yaklaşım olacağı uyarısını yapmakta fayda vardır. Burada anarşi hakkındaki bazı karmaşıklıklara ve kavrama aşırı önem atfetmenin sakıncalarına dair şu hususa değinilebilir: Anarşi iç politika-dış politika arasında keskin ayırım yapmakta ve aşırı sadeleştirmeye neden olmaktadır.⁶⁵⁴ Örneğin, uluslararası sistemde devlet dışında bir egemen güç olmadığı ya da bir otorite olmadığı iddiası bu bakımdan sorgulanabilecek bir argümandır. Bu yüzden böyle sınırlı bir çerçeve içeren kavramlar temelinde uluslararası sistemin analiz edilmesi doğru bir yöntem değildir. Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı yaptırımlar, NATO, IMF ve DB gibi kurumların devletler üzerindeki etkileri karşı argümanlar olarak öne sürülebilir. Bu unsurlar uluslararası alanda katı bir anarşi formunun olmadığını; aksine otorite birimlerinin olduğunu göstermektedir.

⁶⁵⁴ H. Milner, a.g.m., s. 85.

Özetlemek gerekirse uluslararası alandaki anarşi olgusu üç ana argüman temelinde sorgulanabilir. Birincisi, egemen otoritenin devletler dışında uluslararası sistemde de mevcut olması durumudur. Çünkü meşruiyeti olan uluslararası kurumların otoriteye sahip olmaları ve devletler üzerinde bazı durumlar açısından kontrol kurabilme güçleri-kapasiteleri egemen otoritenin devletler dışında da varlığına işaret etmektedir. İkincisi, bu kurumların uluslararası sistemin tamamında etkili olan yönetim sağlamaya yetecek kapasitede olmadığı uyarısı yapılmalıdır. Bu nedenle bazı durumlar açısından anarşi olgusunun sistemde kendisine yer bulabildiğini ve bunun kalıcı olabileceği ihtimalini kabul etmek gerekir. Ayrıca egemenlik olgusunun devletler dışında da görülebilmesi devletler açısından egemenliğin tamamen ortadan kalktığı gibi bir yanılsamaya neden olmamalıdır. Üçüncüsü, egemen otoritenin meşruiyet temelinde oluşması meselesidir. Meşruiyet olgusunun sabit/değişmez olmadığı uyarısını yapmak gerekir. Zira uluslararası sistemin düzenleyici ilkeleri doğaları gereği değişkendir.⁶⁵⁵

3.4.2.2. Teorik Değerlendirme

Anarşi teriminin kökenine bakıldığında terimin Yunanca orijinli olduğu görülmektedir. Kelimenin tam manasıyla çevirisi yapıldığında bir hükümetin ya da bir kuralın (*arche*) yokluğu kastedilmektedir. *Arche* terimini Thucydides'in Atinalı imparatorlar için kullandığı bilinmektedir. Bu terim bir şehrin diğer şehir üzerindeki üstünlüğünü ifade etmektedir. Günümüzdeki yaygın anlamına bakıldığında ise anarşi, kaos ya da şiddetli düzensizlik hâlini ifade etmektedir. Fakat hiyerarşik düzen olmadığı zaman Hobbesçu bir savaş hâli yani, herkesin herkese karşı savaştığı bir durum söz konusu olmayabilir. Çünkü insanların ve sosyal grupların hükümet olmadığı da düzen oluşturabilme kapasiteleri mevcuttur. Bu nedenle birçok Realist de uluslararası ilişkilerin düzenin önemli unsurlarını ortaya çıkardığını kabul etmektedir. Fakat uluslararası toplumda düzenin dikey şekilde tezahür etmediğini; bunun yerine yatay olarak ortaya çıktığını göz ardı etmemek gerekir. Çünkü devletlerin hiyerarşik olarak konumlanmadığı, aksine eşit statüde oldukları kabul edilmektedir. Bu konuda devletlerin egemen varlıklar olarak birbirleriyle anlaşmalar yapmaları örnek olarak aktarılabilir. Uluslararası sistemde düzeni oluşturan unsurlar

⁶⁵⁵ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 188.

ise şöyle belirtilebilir: İttifaklar, barış antlaşmaları ve BM Güvenlik Konseyi gibi unsurlar nedeniyle uluslararası alanda düzen olgusundan bahsedilebilir.⁶⁵⁶

Bu hususlara karşın Realistlerin uluslararası hukuk ve uluslararası düzen konusunda olumsuz tutum içerisinde oldukları bilinmektedir. Bu çerçevede devlet gücüne atfedilen önemin öne çıktığı söylenebilir. Uluslararası ilişkiler bağlamında Realistlerin vurgusu şiddet ve düzensizlik üzerinedir. Bu yüzden devletlerin uluslararası sistemde şiddete ve düzensizliğe neden olan savaş hakkına atfettikleri önem söz konusu perspektiften kaynaklanmaktadır.⁶⁵⁷ Her ne kadar uluslararası ilişkilerin anarşik bir yapıda tezahür ettiği savunulsa da devletlerin bazı durumlarda/dönemlerde belirli oranda kuvvet kullanma hakkı olduğu göz ardı edilmemektedir. Fakat burada sınırlılıklar açısından devletler için kuvvet kullanma davranışının bir hak yerine kapasite olarak değerlendirilmesi gerekir.⁶⁵⁸

Realistler açısından anarşi olgusu rekabeti ve çatışmayı teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca anarşinin ortak değerler paylaşıldığında dahi iş birliğini engelleyici rol oynadığı düşünülmektedir. Buna ek olarak Realistler uluslararası kurumların anarşinin devletler arasındaki iş birliğini engelleyen kısıtlayıcı rolüne olumlu katkı sunmadığını iddia etmektedir. Bu yüzden Realizm uluslararası alanda iş birliği ve uluslararası kurumların kapasitesi hakkında olumsuz bir perspektife sahiptir.⁶⁵⁹ Bu noktada Realizmin göreceli çıkarlar konusundaki yaklaşımının da anarşi olgusuna yönelik benimsenen görüşlerden kaynaklandığını hatırlatmak gerekir. Çünkü devletlerin anarşik bir uluslararası ortamda önceliklerinin varlıklarını korumak/sürdürmek olduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede devletlerin iş birliği yaparken mevcut durumun değişme olasılığını hesaba kattıkları öne sürülmektedir. Çünkü dost olarak nitelendirilen bir devletle yapılan anlaşma ya da iş birliği girişimi daha sonraki süreçte olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bu devletin düşman devlet olma potansiyeli olduğu için söz konusu devlete tanınan imkân ve avantajlar diğer devlet açısından sorun oluşturacaktır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2000, s. 81-82.

⁶⁵⁷ J. Donnelly, *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁵⁸ J. Donnelly, *a.g.e.*, s. 90.

⁶⁵⁹ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Cilt 42, Sayı 3, Yaz 1988, 485.

⁶⁶⁰ J. M. Grieco, *a.g.m.*, s. 487.

Ayrıca Realizm uluslararası toplum düşüncesine de katılmamaktadır. Çünkü öncelikle toplum kelimesi ile karşılıklı olarak birbirine bağımlı devletler ibaresi kastedilmektedir. Bunun dışında uluslararası toplum düşüncesiyle bu devletlerin bazı ortak kuralları benimsedikleri ve aynı zamanda bir ölçüde ahlaki ve kültürel açıdan ortak anlayışa sahip olduğu iddia edilmektedir.⁶⁶¹

Bilindiği gibi genel olarak Realistler açısından dört önemli varsayım bulunmaktadır. Birincisi, uluslararası ilişkilerin asli unsuru olarak devletler kabul edilmektedir. İkincisi, devletlerin güç odaklı olarak hareket ettikleri varsayımdır. Üçüncüsü, iç politika ve uluslararası ilişkiler arasında yapılan ayırmadır. Dördüncüsü ise uluslararası ilişkilerin anarşik bir uluslararası sistemde tezahür ettiği argümanıdır. Fakat bu genel varsayımlara karşın Realistler arasında farklılıklar olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, Klasik Realistler ve Neorealitler tarafından uluslararası politika ve anarşi olgusuna yönelik farklı görüşler dile getirilmektedir. Bu kapsamda Klasik Realistlerin uluslararası alandaki anarşi olgusunu üst otoritenin yokluğu yerine kaos ya da şiddet hâli şeklinde değerlendirdikleri görülmektedir. Buna karşın Neorealizm ise hiyerarşi ve anarşi arasında kesin bir ayırım olduğu argümanından hareketle bu iki olguyu birbirine zıt ve birbirini dışlayan olgular olarak değerlendirmektedir.⁶⁶² Çağdaş Realistler açısından bakıldığında anarşinin uluslararası ilişkilerin/politikanın kalıcı unsuru olarak değerlendirildiği söylenebilir. Böylece sonsuz şekilde devam ettiği ileri sürülen şiddet sarmalı ve siyasal olarak ölümün kaçınılmaz olduğu durumlar anarşi üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır.⁶⁶³

Söz konusu bakış açısı nedeniyle Realizmin perspektifinden BM Güvenlik Konseyi gibi oldukça etkili mekanizmaların dahi uluslararası alanda bir düzen ve hiyerarşik yapı sağlama şansı bulunmamaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerin kontrolünde güç dengesi mekanizması işlevi görerek sadece statükonun ve sistemik istikrarın sürdürülmesinde yararlanan bir unsur olarak işlev görmektedir. Bu nedenle bağımsız şekilde hareket etme kabiliyeti olmayan ve başta daimî üyeler

⁶⁶¹ Leo McCarthy, Ian Forbes, Mark Hoffman (Ed.), "International Anarchy, Realism and Non-Intervention", *Political Theory, International Relations, and the Ethics of Intervention*, Palgrave Macmillan, New York, 1993, s. 76.

⁶⁶² Silviya Lechner, "Anarchy in International Relations", *the Oxford Research Encyclopedia, International Studies*, Kasım 2017, s. 6-7.

<https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-79?print=pdf> (Erişim Tarihi: 27.08.2020).

⁶⁶³ Duncan S. A. Bell, "Anarchy, Power and Death: Contemporary Political Realism as Ideology", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 7, Sayı 2, 2002, s. 228.

olmak üzere devletler açısından üst otorite işlevi oluşturamayan BM örgütü de sistemin anarşik doğasını değiştirecek bir unsur değildir.

Bu bağlamda Realist ekolün öncü isimlerinden olan Waltz yapıyı tanımlarken asgari bir temelde tanım yapılmasını önermektedir. Buna göre yapı sadece birimlerin davranışlarının düzenlenmesi ve sınırlandırılması bağlamında tanımlanmalıdır. Bu nedenle yapının birimlerden bağımsız bir kimliği olmadığı kabul edilmektedir. Diğer taraftan Dünya Sistemleri Analizinin kurucusu olan Wallerstein ise yapıyı bütüncül bir sistem olarak tahlil etmektedir. Bu durumda yapı birimlerinin özellikleri ve bu birimlerin birbirleriyle etkileşimi sonucunda oluşan bir form olarak değerlendirilmektedir. Böylece Waltz'dan farklı olarak yapının bağımsız bir kimliği olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁶⁶⁴

Bu kapsamda Martin Hall ise heterarşi kavramını gündeme getirerek farklı bir değerlendirmeye başvurmuştur. Burada heterarşi, yönetim kavramına atıfla anarşiden farklı bir olguyu tartışmaya açmaktadır. Örneğin, anarşide yönetim işlevleri sistemdeki coğrafi alanlara homojen şekilde nüfuz etmektedir. Buna ek olarak her bir hudut içerisinde aynı işlevlerin görüldüğüne tanık olunmaktadır. Bu durum Uluslararası İlişkiler literatürü açısından egemenlik şeklinde ifade edilmektedir. Buna karşın heterarşide yönetim işlevleri homojen olarak dağılım göstermemektedir. Bu nedenle hudutlar yönetimin parçası konumundadır ve coğrafi olarak tanımlanabilecek ya da ayrışabilecek nitelik göstermemektedir.⁶⁶⁵

Hall'ın perspektifine göre hiyerarşi-anarşi sorunsalı sadece hiyerarşi ve anarşi kavramları üzerinden yapılacak değerlendirmelerle anlaşılabilir. Bu yüzden heterarşi ve hegemonya kavramlarına da başvurulması elzemdir. Bu noktada hegemonyanın sadece anarşi durumunda bir birimin diğerlerine göre daha fazla niteliğe sahip olması şeklinde ele alınmaması gerektiği hususu dikkate alınmalıdır. Çünkü hegemonyanın oluşumunda belirli ölçüde anarşiden farklı süreçler söz konusudur. Bu çerçevede heterarşinin anarşiden teritoryal münhasırlık çıkarıldığında elde edilen bir form olarak yorumlanmaması gerekmektedir.⁶⁶⁶ Bu perspektif temelinde Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi açısından değerlendirme yapıldığında şöyle bir tablo ortaya

⁶⁶⁴ Winner Agung Priyadi, "On Structural Theories of International Relations: Examining Waltzian Structural Realism And Wallerstein's World System Theory", *Jurnal Hubungan Internasional*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2013, s. 30.

⁶⁶⁵ Martin Hall, "On the Morphology of International Systems: Political Space as Structure and Process in Early Medieval Europe", *CFE Working Paper Series*, No 27, 2004, s. 14.

⁶⁶⁶ M. Hall, a.g.m., s. 17.

çıkılmaktadır. Neorealizm için anarşi ve hiyerarşi şeklinde iki uç nokta söz konusudur. Ancak Dünya Sistemleri Analizi bakımından bu kavramlar tarihsel açıdan tahlil edilmektedir. Hall burada sıralandırılmış ve sıralandırılmamış şeklinde bir ayırım yapmaktadır. Bir başka ifadeyle, merkez-çevrenin aynı anda ve her yerde bulunabilen olgular olduğunu öne sürmektedir; ancak merkez içindeki ya da hegemonyalar içindeki ilişkilerin ise sıralandırılmış ya da sıralandırılmamış şekilde gerçekleşebileceğini iddia etmektedir.⁶⁶⁷ Hall bu açıklamaları tablo üzerinde de ifade etmiştir. Tabloda görüleceği üzere imparatorluk hiyerarşi için ontolojik kanıt olarak sunulurken Orta Çağ'ın ilk dönemleri ise heterarşi olgusunu gündeme getirmektedir.

Tablo-3.1: Yapısal Siyasi Alanın Dört Konfigürasyonu⁶⁶⁸

	İşlevsel farklılaşma	İşlevsel farksızlaşma
Sıralandırılmış	Hiyerarşi (imparatorluk)	(Süper-) Hegemonya (1500 öncesi Çin? nadiren/ya da hiç var olmamış?)
Sıralandırılmamış	Heterarşi (Erken Dönem Orta Çağ Batı Avrupa. Tarih ve tarih öncesi olarak aynı anda birden fazla yerdeki?)	Anarşi (Westphalia Miti)

Wallerstein'a göre ise mevcut sistem modern dünya-sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemin de diğer sistemler gibi tarihsel olduğu beyan edilmektedir. Modern dünya-sistem yaklaşık 500 yıl önce ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde sistem gelişme kaydetmiş ve küresel etkinliğe erişmiştir. Ancak Wallerstein sistemin dengesini yitirdiğini ve artık küresel anarşi aşaması şeklinde tanımladığı yeni bir evrenin söz konusu olduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden yapısal bir kriz hâliyle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Bu gelişmeler ışığında Wallerstein'a göre günümüzden başlayarak yaklaşık 25-50 yıllık bir dönem içerisinde sistemin mevcut hâliyle varlığını sürdüremeyeceği çıkarsaması yapılmaktadır. Çünkü daima kaos ortamından sonra düzen inşasının gerçekleştiğini belirtmektedir. Böylece artık yeni bir düzene geçileceği öngörülmektedir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ M. Hall, a.g.m., s. 12.

⁶⁶⁸ M. Hall, a.g.m., s. 13.

⁶⁶⁹ Immanuel Wallerstein, "Knowledge, Power, and Politics: The Role of an Intellectual in an Age of Transition", *Opening Presentation at UNESCO Forum on Higher Education, Research and Knowledge Global Research Seminar*, Paris, 8-9 Aralık 2003, s. 4. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183329> (Erişim Tarihi: 04.08.2020).

Modern dünya-sistemin yapısal bir kriz yaşamasının nedeni ise Wallerstein'a göre tarihsel kapitalizmin üç çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Birincisi, küresel düzeyde artan personel ödemeleri olarak işaret edilmektedir. Bunun nedeni, sendikal taleplerde görülen artıştan dolayı orta vadede ekonomik durgunluk dönemlerinde üretim faaliyetlerinin daha düşük ücretli alanlara kaydırılması şeklinde ifade edilmektedir. Bu ise kırsal kesimden sağlanan işçilerin (genellikle bu kesim para ekonomisinin dışında yer almaktadır) yeni üretim faaliyetlerine ve iş alanlarına tahsis edilmesiyle gerçekleşmektedir. Birinci çelişki bu tip hamlelerle mevcut işçi havuzunda azalma meydana gelmesiyle yaşanmaktadır. Böylece kırsal kesimin iş gücüne katılımı konusunda neredeyse tepe noktasına ulaşılmıştır. Bu ise kâr düzeyini korumak için bu yönde yapılacak yeni düzenlemelerin olasılığını azaltmaktadır.⁶⁷⁰

İkinci çelişki, üretim için gereken girdi maliyetinde yaşanan küresel artış olarak belirtilebilir. Bu durumda üreticilerin maliyetlerin önemli bölümü için ödeme yapmamayı tercih ettikleri görülmektedir. Bir başka deyişle, maliyetlerin dışsallaştırılmasıdır. Buradaki çelişki kaynakların tükenmesi ve gerekli altyapı yenilenmelerinin artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Böylece kâr oranında düşmeye de neden olunmaktadır.⁶⁷¹ Çünkü örneğin, maliyetlerin dışsallaştırılması sayesinde kısa vadeli hedefler açısından maliyetler azalmış olsa dahi orta ve uzun vadede ekolojik açıdan geri dönüşü olmayan şekilde kaynakların tüketilmesi sonraki süreçte üretim ve kâr olgusu bakımından büyük kayıplara neden olabilir.

Üçüncüsü, güvenlik ve altyapı alanlarında yaşanan maliyetlerden kaynaklanan küresel düzeydeki vergi artışı sorunsalıdır. Ancak bu vergiler aynı zamanda önemli sosyal refah kazanımlarını da sağlamaktadır. Burada üç temel unsurdan söz edilebilir. Bunlar; eğitim, sağlık ve ömür boyu gelir garantisinin (*emeklilik hakkı*⁶⁷²) sağlanması şeklinde belirtilebilir. Bu şekilde sunulan sosyal yardımlar aslında yönetimlere karşı oluşabilecek muhalefeti engellemek amacıyla sermaye birikiminin yeniden dağılımı için ödenmesi gereken maliyetler olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamdaki çelişki ise demokratikleşme sürecinin geri döndürülemez olacak olması biçiminde görülmektedir. Ayrıca her seferinde artan

⁶⁷⁰ I. Wallerstein, a.g.b., s. 5.

⁶⁷¹ I. Wallerstein, a.g.b., s. 5-6.

⁶⁷² Vurgu bana ait.

maliyetlerin kâr düzeyinde kayıplara neden olmasıyla başlangıçtaki kâr düzeyinin korunması için yapılan eylemlerle çelişkili bir duruma işaret edilmektedir.⁶⁷³

Dünya Sistemleri Analizinin anarşi konusundaki açıklamaları şöyle özetlenebilir: Öncelikle, Realistlerin dile getirdiği üzere uluslararası sistem tam bir anarşi hâli olarak nitelendirilemez. Çünkü merkezin çevre üzerinde hiyerarşik kontrol ve denetim sağlama imkânı bulunmaktadır. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi diğer kurumsal araçlarda (IMF, DB, DTÖ ve NATO) olduğu gibi merkezin çevreyi kontrol ederek hiyerarşik yapı oluşturma girişiminde önemli rol oynamaktadır. Zira BM aracılığıyla yapılacak müdahaleler meşruiyet ve maliyet bakımından daha avantajlıdır. Merkezin, çevrenin/yarı çevrenin serbestçe hareket edebildiği ve merkezle rekabet edebildiği anarşik bir düzeni kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü sahip olunan *beş önemli tekel alanının*⁶⁷⁴ sağlıklı şekilde varlığını sürdürebilmesi anarşik eğilimlerin önlenmesi ile mümkündür. Ancak bazı dönemlerde ve bazı çevre/yarı çevre ülkeler özelinde birtakım direniş girişimleri olduğu için tam anlamıyla hiyerarşik yapıdan da söz edilemez. Ayrıca merkez-yarı merkez arasında rekabet durumu yaşanmaktadır. Bu da hiyerarşik yapı ihtimalini gündem dışına itmektedir. Ancak genel olarak hiyerarşik eğilimlerin baskın olduğu ve anarşi olgusunun izlerine de rastlandığı bir yapıyla karşılaşıldığı söylenebilir. Bu anlamda Hall'in heterarşi kavramı açıklayıcı bir görev üstlenmektedir.

3.4.3. Müdahale Olgusu Işığında BM'nin Analizi

3.4.3.1. Müdahale Kavramı

BM açısından oldukça önemli meseleler olan insani müdahale ve koruma sorumluluğu hakkında yapılacak açıklamalar için öncelikle müdahale kavramının/olgusunun anlaşılması gerekmektedir. Bu bakımdan ilk olarak, genel bir müdahale tanımı yapılmalı, ardından kısaca müdahale çeşitleri ve müdahaleyi niteleyen veya belirleyen temel unsurlara değinilmelidir. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler bağlamında şu şekilde bir tanım yapılabilir: Bir uluslararası aktörün bir başka uluslararası aktörü zorlayıcı ya da zorlayıcı olmayan yöntemler kullanarak istediği davranışları ya da eylemleri sergilemesi için uyguladığı eylemler ve yaptığı girişimler müdahale olarak tanımlanabilir. Burada zorlayıcı yöntemler; askerî araçları

⁶⁷³ I. Wallerstein, a.g.b., s. 6.

⁶⁷⁴ Amin'in değindiği tekel alanları (bilim ve teknoloji, kitle imha silahları, doğal kaynaklar, medya/iletişim ve finans) kastedilmektedir.

ve ekonomik yaptırımları ve ambargoları kapsayan sert güç uygulamalarıdır. Zorlayıcı olmayan yöntemler ise yumuşak güç unsurları olarak belirtilebilir. Örneğin, insan hakları ve kültür bu çerçevede yararlanılan unsurlardır. Müdahale çeşitleri ise araştırmacının araştırma sorusu ve problemine göre değişebilmekle birlikte genel olarak şu şekilde sıralanabilir: askerî müdahale, ekonomik müdahale, insani müdahale, tek taraflı müdahale, çok taraflı müdahale.⁶⁷⁵

Şüphesiz müdahale konusunda göz ardı edilmemesi gereken önemli bir faktör de egemenliktir. Son üç yüzyıllık döneme bakıldığında devlet egemenliği ilkesinin uluslararası ilişkileri düzenleyen ana tema olduğu tespit edilmektedir. Bu noktada devletlerin ilk bakışta kendi ulusal sınırları içerisinde en yetkili otorite oldukları görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle müdahale edilmeme ilkesinin egemenlik hakkından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Bir başka ifadeyle, egemenlik bir devletin başka bir devletin iç işlerine müdahale etmemesini zorunlu kılan unsurdur. Egemenlik kavramı katı şekilde yorumlandığında devletlere yönelik yetkiden yoksun olan iç işlere yönelik müdahaleler olarak tanımlanabilir. Buradaki müdahale kavramı; kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidi, saldırganlık/savaş durumu gibi devlet egemenliğini ihlal edecek eylemlere karşılık gelmektedir. ABD'nin 1954'te Jacobo Arbenz Guzmán yönetimindeki Guetemala'ya hükümeti ortadan kaldırmak için yaptığı tek taraflı askerî müdahale bu tip bir eylemin somut olarak sahadaki karşılığını ifade etmektedir. Bu eylemin müdahale olduğu çok açıktır. Fakat müdahaleler yetki bakımından ve kuvvet kullanımı/tehdidi bakımından da incelendiğinde müdahale kavramına yönelik farklı fikirler ileri sürülebilmektedir.⁶⁷⁶

Bu açıdan birçok uluslararası ilişkiler biçimini diğer devletleri ya da aktörleri etkileme girişimi şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu durumda müdahale olgusu da gündeme gelecektir. Fakat burada müdahaleye dair saptamalara geçmeden önce her türlü eylem ve davranışı müdahale olarak nitelendirmemek gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Örneğin, devletlerin insan hakları konusunda endişelerini dile getirmeleri gibi diplomatik ifade biçimlerinin müdahale davranışı olarak yorumlanmaması gerektiği iddia edilebilir. Dolayısıyla zorlayıcı yöntemler söz konusu ise müdahale kavramına başvurulması doğru olacaktır. Böylece müdahalenin

⁶⁷⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Oktay Bingöl, Haydar Çakmak (Haz.), "Askerî Müdahale Olgusunun Teorik Boyutu ve Tarihsel Arka Planı", *ABD'nin Askerî Müdahaleleri 1801'den Günümüze*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.

⁶⁷⁶ Jack Donnelly, "Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention", *International Journal*, Cilt 48, Sayı 3, Sonbahar 1993, s. 607-608.

diğer uluslararası ilişkiler biçimlerinden de ayrılması çok daha kolay olacaktır. Diğer taraftan zorlayıcı ifadesine⁶⁷⁷ dair bazı hususların açıklanması gerekir. Öncelikle bu ifadenin kuvvet kullanımıyla çok yakından ilgili bir kavram olduğu söylenebilir.⁶⁷⁸

Zorlama (*coercion*) terimi geniş kapsamda ele alındığında ise kuvvet kullanımı/tehdidinin görülmediği durumların da söz konusu olabileceği uyarısını yapmak gerekir. Örneğin, ekonomik ambargo uygulaması ya da sınırlı bir misilleme bombardımanı dahi bu nedenle zorlama durumuna işaret etmektedir. Çünkü bu yöntemlerde ikna çabası/girişimi yoktur; bunun yerine zorla etki altına alma davranışı gerçekleşmektedir. Bu yüzden kuvvet kullanımı/tehdidi dışında farklı araçların olduğunu göz ardı etmemekte fayda vardır. Yani diğer araçlarda da nüfuz elde etmek için iş birliğini ödüllendirme davranışı güdülmemekte; aksine iş birliği yapmamaya yönelik olarak yaptırım uygulama çabası/girişimi gerçekleşmektedir. Bu nedenle burada taraflar arasında bir ortak nokta bulma amacı olduğundan bahsedilemez. Bunun yerine gerçekleşen eylem ya da uygulama bir tarafın diğer tarafa zarar verme veya cezalandırma gibi araçlardan yararlanarak tahakküm altına alma çabasıdır. Bu yöntemlerin müdahale ya da zorlayıcı olmayan diplomatik girişimler arasında bir pozisyonda olduğu iddia edilebilir. Jack Donnelly de bu özelliğe atfen bu yöntemleri yarı müdahale (*quasi-intervention*) şeklinde adlandırmaktadır.⁶⁷⁹ Ancak hangi nitelendirmeler yapılırsa yapılsın sonuç olarak, burada değinilen açıklamalar genel anlamda müdahale olgusu içerisine girmektedir.

Bu noktada özellikle vurgulamak gerekir ki müdahale konusunda dile getirilen anlatımlara bakıldığında demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin korunması adına hareket eden uluslararası toplumun yeni tehlikelerle karşı karşıya olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca bu anlatımlarla insanların müdahale anlatısında resmedilen kahraman figürü ile özdeşleşmesi arzu edilmektedir. Bu figür; ABD, BM veya uluslararası toplum olabilir. Burada kahramanca bir maskülinite

⁶⁷⁷ Donnelly, *coercion* (zorlama/zorlayıcı/zor gücü) kelimesinin Oxford Sözlük'teki anlamına başvurarak kavramı, kuvvetle baskı yapmak/sınırlandırmak veya kuvvete dayanarak otorite uygulanması şeklinde açıklamaya çalışmaktadır. Daha sonra ise *compulsion* (zorlama/baskılama) kelimesine değinmekte ve bu kelimenin yasal ya da ahlaki temelde kuvvet uygulanmasını içerdiğini vurgulamaktadır. Son olarak, *to constrain* (sınırlandırma) ifadesini de zorlamak, etki altına almak ve mecbur etmek şeklinde tanımlandığından söz etmektedir. Sonuç olarak Donnelly, *force* (kuvvet/kuvvet kullanımı) kelimesinin müdahale/*intervention* (*coercive interference*) ile yakından ilgili olduğunu vurgulamaya çalıştığını söylemektedir. Ayrıca müdahalenin kuvvet kullanımı/tehditi ile sınırlandırılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Bkz: J. Donnelly, a.g.m., s. 609-610.

⁶⁷⁸ J. Donnelly, a.g.m., s. 609-610.

⁶⁷⁹ J. Donnelly, a.g.m., s. 610.

tablosu çizildiği söylenebilir. Kahraman figürü ölüm ve yıkımın tezahür ettiği bir bölgeden kurbanları kurtarmaktadır. Bu figürün aslında XX. yüzyılın sonlarında ABD kültüründe üretilen beyaz maskulitenin bir versiyonu olduğu iddia edilebilir. Bu maskulitenin rekabetçi militarizmle ve evrensel değerlerin (aslında emperyal değerlerin) korunmasıyla oldukça yakından ilişkili olduğu da unutulmamalıdır. Öte yandan hedef devletlerin yönetimleri ve elitleri yozlaşma durumu çerçevesinde anlatılmaktadır. Bu devletlerde yaşayan insanların ise uluslararası toplumun koruma girişimine karşın kendi toplumları için herhangi aktif bir yönlendirme çabası içerisinde olduğuna dair bir bilgi paylaşılmamaktadır. Böylece yalnızca kahraman figürü olarak yer alan uluslararası toplum hedef devletleri şekillendirebilecek, insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin aşılmasını ve düzen ve istikrarın sağlanmasını yapabilecek kabiliyete sahip tek aktör ya da unsur olarak resmedilmektedir.⁶⁸⁰

3.4.3.2. İnsani Müdahale

Müdahale olgusu kapsamında son dönemde birçok araştırmacı ve pek çok politikacı sıklıkla insani müdahale kavramına başvurmaktadır. Bu yüzden bu kavramın açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle, bu kavram bakımından daha kesin bir süreci belirtmek gerekirse insani müdahalenin Soğuk Savaş sonrasında üzerinde durulmaya başlanılan bir mesele hâline geldiğini belirtmek gerekir. Çünkü Soğuk Savaş döneminde iki kutupluluk ve nükleer dehşet dengesi gibi unsurlar uluslararası sistem düzeyinde bir güvenlik anlayışının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Fakat 1980'ler itibariyle bu güvenlik anlayışına yönelik olarak eleştiriler gündeme gelmiş ve ilerleyen süreçte SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi söz konusu anlayışı değiştiren önemli gelişmeler olmuştur.⁶⁸¹ Söz konusu anlayışın değişmesinde aslında BM'nin de başlangıç niteliğinde de olsa önemli etkileri olduğu iddia edilebilir. Zira böylece uluslararası örgütler ve bireyler de uluslararası hukukta hak ve yükümlülükleri olan aktörler olarak dikkate alınmaya başlanmıştır.⁶⁸²

İnsani müdahale çerçevesinde değerlendirilen örneklerin Soğuk Savaş sonrası dönemde daha fazla görülmesi üç ana unsur temelinde açıklanabilir. Birincisi, Soğuk

⁶⁸⁰ Anne Orford, *Reading Humanitarian Intervention Human Rights and the Use of Force in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 170-171.

⁶⁸¹ B. Toygar Halistoprak, "İnsani Müdahale", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No 21, Ekim 2019, s. 3. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/InsaniMudahale_ToygarHalistoprak_v.1.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

⁶⁸² Zerrin Savaşan, "Değişen/Dönüşen Uluslararası Hukuk", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 50, 2019, s. 27.

Savaş'ın bitmesi yani, iki kutupluluktan kaynaklanan süper güçler arası olası çatışmaların uluslararası sistemin varlığı açısından taşıdığı riskin sona ermesidir. Ayrıca iki kutuplu yapı sona erdiği için sistem düzeyinde güvenlik ve barış meseleleri yerine insan ve çevre gibi meseleler odak noktası olabilmektedir. Böylece insani müdahale olgusu kendisine yer bulabilmektedir. İkincisi, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası topluma atfedilen önem artmıştır. Çünkü iki kutuplu yapı nedeniyle ortaya çıkan bölünmüşlük artık söz konusu değildir. Bunun dışında liberallere göre insani müdahale sadece sivillerin kurtarılması ile sınırlandırılmamış, aynı zamanda liberal değerlerin küresel düzeyde yayılmasını sağlayacak bir araç olarak değerlendirilmiştir. Üçüncüsü, küreselleşmenin ve gelişen iletişim olanaklarının insani müdahaleleri artıran bir etki oluşturduğu söylenebilir. Çünkü bu sayede yaşanan insan hakları ihlalleri küresel ölçekte ses getirebilmiş ve insani meselelere ilişkin kamuoyu oluşturularak devletlerin bu kapsamda sorunlara müdahil olmaları için ortam hazırlanmıştır.⁶⁸³

İnsani müdahaleler çerçevesinde BM'nin faaliyetlerine bakıldığında ise ilk olarak, Güney Rodezya'nın gündeme geldiği görülmektedir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi'nin 1965'te söz konusu ülkede siyahilere karşı uygulanan ayrımcılık meselesini incelediğini belirtmek gerekir. BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması 39. madde çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği sonucuna ulaşmış ve 41. madde uyarınca zorlama tedbirlerine başvurulmasını kararlaştırmıştır. 1977'de aynı şekilde ayrılıkçılık nedeniyle Güney Afrika'ya daha önce yapılan uyarılara uyulmaması nedeniyle silah ambargosu uygulanmasına karar verilmesi insani meselelerde BM'nin inisiyatif aldığı bir başka önemli gelişmedir. Ancak Güney Rodezya ve Güney Afrika konusunda BM Antlaşması VII. Bölüm dikkate alındığında BM Güvenlik Konseyi'nin sadece insani müdahale bağlamında harekete geçtiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü örneğin, Güney Afrika komşu ülkelerine de saldırıda bulunmuştur. Ancak BM Güvenlik Konseyi, Güney Afrika ile ilgili kararında iç meselelere yer vermiştir. Bu nedenle Güney Afrika Konusunda 418 (1977) sayılı kararın alınmasında ayrımcılık uygulamaları ana etken olmamış; ancak

⁶⁸³ B. T. Halistoprak, a.g.m., s. 3-4.

dikkate alınan bir unsur olmuştur. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi burada ilk defa uluslararası barış meselesini geniş çerçevede yorumlamıştır.⁶⁸⁴

Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirilerek gerçekleştirilen müdahalelerin daha kapsamlı yardım operasyonlarının bir parçası olduklarını vurgulamak gerekir. Söz konusu müdahalelerin tamamının zayıf devletler içerisinde silahlı çatışmaların kurbanı olarak değerlendirilen sivillere yardım etmek için yapıldığı belirtilmektedir. Böylece bu müdahalelerin insani müdahale kapsamında tartışma konusu yapılan 1970'lerdeki müdahalelerden oldukça farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1971 yılında Hindistan'ın Pakistan'a müdahalesi, 1978-1979 yıllarında Vietnam tarafından Kamboçya'ya yapılan müdahale ve 1979 yılında Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi yukarıda açıklanan nitelikte insani müdahaleler değildir. Bu yüzden 1970'li yıllardan 1990'lara doğru insani müdahale kavramının önemli düzeyde değişime uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁶⁸⁵

Bu noktada VII. Bölüm kapsamında özel olarak incelenmesi gereken örneklerden biri de Irak'tır. Çünkü Irak konusunda 1990-1991 döneminde alınan kararlar, uygulanan yaptırımlar ve Irak'a askerî müdahale yapılması oldukça dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Bu nedenle Irak konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin ilk defa sergilediği aktif tutumun irdelenmesinde fayda vardır.

Öncelikle 2 Ağustos 1990 tarihinde alınan 660 sayılı kararda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin uluslararası barış ve güvenliği bozduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak BM Güvenlik Konseyi 39. ve 40. maddelere göre hareket ettiğini belirterek Kuveyt'in işgalini kınamış ve Irak'ın tüm güçlerini 1 Ağustos 1990 tarihindeki pozisyonlarına geri çekilmesini talep etmiştir. Ayrıca taraflar arasında görüşmeler yapılması gereği de hatırlatılmıştır. Ardından BM Güvenlik Konseyi 28 Kasım 1990 tarihindeki 678 sayılı kararında BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne atıfta bulunmuştur. Irak'tan 15 Ocak 1991'e kadar talep edilen gerekli adımları atmadığı müddetçe (660 sayılı karara da değinerek) gereken tüm araçların kullanılabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca 5 Nisan 1991 tarihinde aldığı 688 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi meselenin sivil ve insani boyutuna değinerek Kürtlerin yaşadığı bölgeler de olmak üzere Irak'ın sivil halka yönelik eylemleri kınanmıştır. Irak'ın

⁶⁸⁴ Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, Bahar 2013, s. 153-154.

⁶⁸⁵ Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, s. 54.

sivil halka yönelik eylemlerinin uluslararası barış ve güvenlik açısından bir tehdit olarak değerlendirilmesi de bir başka önemli husus olmuştur.⁶⁸⁶ Bu noktada Irak'a gerçekleştirilen askerî müdahalenin daha önceki uygulamalardan farklı olduğu vurgulanmalıdır. Çünkü ilk defa saldırgan bir devlete karşı kuvvet kullanımına ilişkin olarak BM Güvenlik Konseyi daimî üyeleri ilk defa aynı yönde karar vermiştir.⁶⁸⁷

Bunların dışında yaptırımlar bağlamında ise Irak'a Kuveyt'e olan saldırısından dolayı iki tür ekonomik yaptırım uygulandığı görülmektedir. Birincisi, saldırıyı kınayan ve misilleme niteliğindeki kolektif eylemleri içeren kararlar olmuştur. İkincisi ise Nisan 1991'deki BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararı olmuştur. Bu kararda Irak'ın bütün kimyasal, biyolojik, nükleer nitelikli ve uzun menzilli silahlarının ortadan kaldırılması ve Irak'ın savaş tazminatı için gelecek yıllarda elde edeceği petrol gelirlerinden ödeme yapılması istenmektedir. Ayrıca önlemlerin uygulanması açısından uluslararası denetim ve gözetim talebi de söz konusudur.⁶⁸⁸

VII. Bölüm kapsamında ele alınabilecek önemli somut vakalardan bir diğeri de Yugoslavya'nın dağılış sürecidir. BM Güvenlik Konseyi bu süreçte yaşanan çatışmalara aktif şekilde müdahil olmuştur. Bu çerçevede alınan kararlarda insani kriz durumlarına sıklıkla atıf yapıldığı görülmektedir. Söz konusu çatışmalar başlangıçta Hırvatistan'ın, Slovenya'nın ve Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanlarına kadar olan süreçte iç savaş şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak daha sonra bu çatışmaların bağımsızlık ilanları sonrasında devletler arası çatışma hâline bürünmesi ile mesele uluslararası düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte Bosna-Hersek'te etnik çatışmaların yaşandığını da belirtmek gerekir. Fakat bu çatışmalar 713 (1991) sayılı kararla uluslararası barışı tehdit edebilecek düzeyde görülmemiştir; ancak mevcut durumun 39. madde kapsamında değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki anlayış açısından söz konusu çatışmalar iç savaş olarak nitelendirilmiştir. Bu yüzden sadece insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek 39. madde uyarınca uluslararası alanda barış ve güvenliğin tehdit edildiği şeklinde yorumlanmamıştır.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mükteveliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 233-235.

⁶⁸⁷ Enver Bozkurt, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, 3. Baskı, Asil Yayın, Ankara, s. 43.

⁶⁸⁸ A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 188-189.

⁶⁸⁹ N. Demirel, *a.g.m.*, s. 156-157.

Belirtmek gerekir ki BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm uyarınca yetkileri doğrultusunda hareket edebilmesi 39. madde bağlamında uluslararası alanda bir barış tehdidinin olmasına bağlıdır. Bu noktada eğer uluslararası alanda barışın tehdit edilmesi durumu dar bir çerçevede ele alınırsa ülkelerin içerisinde yaşanan insan hakları ihlallerinin boyutu ne olursa olsun 39. maddedeki hususlar gündeme gelmeyecektir. Fakat bu durum geniş bir çerçevede ele alındığında VII. Bölüm kapsamında BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale yapabileceği ileri sürülmektedir. Genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin uygulamalarına bakıldığında geniş çerçevedeki yorumun ağırlıklı olarak tercih edildiği görülmektedir.⁶⁹⁰

İnsani müdahaleler çerçevesinde ele alınabilecek somut olaylardan bir diğeri de kuşkusuz Kosova müdahalesidir. Ancak burada NATO bağlamında bazı açıklamalara ihtiyaç vardır. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlarda 39. maddeye atıf yapılsa da önlem alınmasını ve NATO'ya yetki verilmesini içeren bir hükümden söz etmek mümkün değildir. Zaten Rusya'nın veto edeceği öngörüsü nedeniyle ABD-Fransa-Birleşik Krallık (NATO üyeleri) tarafından NATO'ya yetki verilmesini içeren bir tasarı sunulmamıştır. Ayrıca NATO bombardımanının ardından BM Güvenlik Konseyi'nin onayladığı 1244 sayılı karar söz konusu bombardımana değinmemiştir. Ancak NATO tarafından tek taraflı olarak yapılan müdahalenin bir *fait accompli* olduğunu tespit etmiştir. Kararda üyelerin önceki kararlara tam olarak uymadıkları nedeniyle eleştirildiği görülmektedir. Ayrıca insani müdahale konusunda Rusya'nın ve Çin'in kesin olarak muhalefet ettikleri göz önüne alınırsa *opinio juris*⁶⁹¹ çerçevesinde bir değerlendirmenin yapılması olasılığı da düşüktür. Öte yandan müdahaleyi gerçekleştiren devletler tarafından daha önce alınan BM Güvenlik Konseyi kararlarının müdahale için dayanak olarak belirtilmesi bu açıdan olumsuz etkiye neden olmaktadır. Çünkü bu durumda müdahale BM Güvenlik Konseyi izni temelinde bir hukuksal dayanağa göre gerekçelendirilirse BM Güvenlik Konseyi kararı olmadığında tek taraflı müdahalelerin bir yapılageliş kuralına katkı sunması mümkün olmayacaktır.⁶⁹²

⁶⁹⁰ N. Demirel, a.g.m., s. 169.

⁶⁹¹ Bir eylemin yasal bir zorunluluk çerçevesinde gerçekleştirilmiş olması durumudur. Detaylı açıklamalar için bkz: "opinio juris (international law)" Cornell Law School Legal Information Institute, [https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_\(international_law\)#:~:text=Opinio%20juris%20denotes%20a%20subjective,be%20accepted%20as%20law](https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_(international_law)#:~:text=Opinio%20juris%20denotes%20a%20subjective,be%20accepted%20as%20law)". (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

⁶⁹² F. Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 59.

BM Genel Kurulu'ndaki Kosova ve insani müdahaleyle ilgili tartışmalara bakıldığında ise Batılı devletlerin insani müdahale konusunda hak oluşmasına ilişkin bir tutum benimsemedikleri görülmektedir. Ancak Kosova meselesinin kendine özgü bir durum şeklinde değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Böylece NATO müdahalesinin yapılageliş kuralı oluşturulması için ele alınabilecek bir vaka olarak görülmediği çıkarsaması yapılabilir. Birçok gelişmekte olan devlet ise bu tip bir değerlendirmeden insani müdahalenin seçici olarak uygulanması durumuna atfen endişe duymaktadır. Kosova'ya yapılan NATO müdahalesi konusunda irdelenen bir diğer mesele, bu müdahalenin tek taraflı olmadığı; aksine çok taraflı olduğu iddiasıdır. Ancak BM Güvenlik Konseyi yetkisi olmadan yapılan bütün müdahalelerin tek taraflı müdahale olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşünün genel olarak kabul gördüğü dikkate alındığında söz konusu iddia geçerliliğini yitirmektedir. Öte yandan 3 daimî üyenin müdahaleyi gerçekleştiren güçlerden olmasının birtakım etkileri olacağı görüşü de gündeme gelmektedir. Fakat daimî üyeler arasında oy birliği olmadan karar alınması mümkün olmadığından dolayı herhangi bir etkiden söz edilemeyeceği söylenebilir. Bu nedenle 3 üyenin olumlu görüşü diğer 2 üye tarafından reddedildiğinde hukuki olarak bu görüşün herhangi bir dayanağının olmadığı çok açıktır.⁶⁹³

Son olarak insani müdahale ve VII. Bölüm kapsamında BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan Irak'a yönelik olarak 2003 yılında gerçekleştirilen müdahaleye dair bazı önemli hususların vurgulanması gerekmektedir. Bu açıdan özellikle ABD-Birleşik Krallık ikilisi tarafından sıklıkla atıf yapılan 1441 (2002) sayılı karara değinilmelidir. Bu karar Irak'ın ateşkes antlaşmasında 687 (1991) sayılı kararın gerekliliklerini yerine getirmediğini belirtmekte ve bu gerekliliklerin yerine getirilmesi tekrar vurgulanmaktadır. Hatta bu kararla daha önceki yükümlülüklerin artırıldığı da söylenebilir.⁶⁹⁴ Bu karar iki açıdan oldukça önemlidir. Birincisi, uluslararası hukuka aykırı olan işgal kararına⁶⁹⁵ ABD ve Birleşik Krallık tarafından

⁶⁹³ F. Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 60-61.

⁶⁹⁴ E. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 233.

⁶⁹⁵ ABD'nin buradaki yaklaşımı, 687 sayılı karardaki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle 1441 sayılı kararla birlikte bütüncül olarak ele alınmasını ileri sürmektedir. Ancak 1441 sayılı kararın 687 sayılı kararla birlikte ele alınarak 1441 sayılı kararda askerî müdahale konusunda bir husus belirtilmemesine rağmen işgale gerekçe olarak sunulması doğru bir yaklaşım değildir. ABD'nin yaklaşımı anlaşmalar hukuku yorum kurallarının BM Güvenlik Konseyi kararları açısından da ölçü olarak alındığını göstermektedir. Bu durumda kararların bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Böylece bir durum ya da bir ülke hakkındaki ilgili kararların birlikte değerlendirilmesi gerekecektir. (A. F. Arsava, "BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonlarının Yorumu", s. 362-363). Fakat 678 sayılı

bu karar gerekçe gösterilmeye çalışılmıştır. Zira Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Irak'a askerî müdahale yapıldığı savunulmaktadır. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi'nde genellikle birlikte hareket eden D3 içerisinde Fransa'nın vetodan yana tavır almasıyla bir anlaşmazlık yaşanmıştır.

Bu noktada insani müdahale konusundaki genel çerçeveye ve öne çıkan somut olaylara yer verdikten sonra insani müdahalenin hukuki açıdan değerlendirmesini yapmak gerekir. İnsani müdahaleyi hukuka uygun olarak yorumlayanların iki ana unsur temelinde hareket ettikleri söylenebilir. Birincisi, devletlerin vatandaşlarının insan haklarını ihlal etmesi durumu söz konusu olduğunda silahlı müdahaleye başvurulabileceği belirtilmektedir. İkincisi, bu müdahaleler temel insan haklarının ağır ve kapsamlı şekilde ihlal edilmesine atfen gerçekleştirilmelidir. Fakat söz konusu temel hakların neler olduğu konusunda uzlaşıdan bahsetmek mümkün değildir.⁶⁹⁶ Hukuki değerlendirmeler açısından önemle üzerinde durulan meselelerden biri de self determinasyondur.

Bu bağlamda müdahale edilmeme ilkesi self determinasyon temelinde gerekçelendirilse de ahlaki durumların insani müdahale açısından daha ağır bastığı iddia edilebilir. Bu perspektiften eğer devletler sistematik şekilde insan hakları ihlalleri işliyorsa bu durumda müdahale konusunda yönetilenlerin rızasının önem arz etmediği argümanı ileri sürülmektedir. Ayrıca insan hakları ihlallerinin kurbanı olan kişilerin bu duruma rıza gösterdiklerini söylemek mümkün değildir. Bu yüzden denilebilir ki eğer bir devlet insan haklarını koruyamıyorsa ya da ihlal ediyorsa bu durumda ahlaki açıdan müdahale edilmeme ilkesine dair ahlaki temeli kaybetmiştir. Fakat böyle olsa dahi sadece ahlaki boyut belirleyici değildir; aynı zamanda siyasal boyut da önem arz etmektedir. Örneğin, güç ve çıkar gibi unsurlar bu bağlamda önemlidir. Bunun dışında sadece ahlaki normlarla harekete geçilemeyeceğini, ayrıca uluslararası hukukun ve diğer uluslararası toplum normlarının da belirleyici kriterler olduklarını vurgulamak gerekir.⁶⁹⁷

Bu açıdan insani gerekçeler çerçevesinde gerçekleştirilen müdahalelerin her yerde ve belirli ölçütler uyarınca belirlenen hususlar temelinde gerçekleştirilmediği

kararda Irak'ın Kuveyt'e saldırısı şeklinde açıkça belirtilen ve sınırlandırılan askerî güç kullanımının 1441 sayılı kararda askerî güç yetkisi olmamasına rağmen bütüncül yaklaşım uyarınca ve BM Güvenlik Konseyi'nin sonraki uygulamaları ışığında söz konusu yaklaşım kabul edilmemiştir. (A. F. Arsava, "BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonlarının Yorumu", 388-389).

⁶⁹⁶ F. Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 52-53.

⁶⁹⁷ J. Donnelly, a.g.m., s. 615-616.

sorunsalı gündeme gelmektedir. Hatta insani müdahaleler müdahaleleri yapacak kapasiteye sahip devletler tarafından yapılan değerlendirmelere göre şekillenmektedir. Bu yüzden bazı yerlere müdahale edilmesi uygun görülürken, başka yerlere müdahale edilmemesi şaşırtıcı bir sonuç değildir. Dolayısıyla insani müdahaleler açısından istikrarlı bir pratiğin olmadığı çok açıktır.⁶⁹⁸

İnsani müdahalenin uluslararası hukuk açısından uygun olduğu görüşünü benimseyenler Darfur örneği üzerinden argümanlarını desteklemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda insani müdahale kriterlerinin Darfur özelinde geçerli olduğu iddia edilmektedir. Fakat Darfur'a uluslararası bir müdahalenin yapılmaması dikkat çekicidir. Bu bakımdan insani müdahale uluslararası hukuka uygun olarak kabul edilse dahi olası bir insani kriz vakasında müdahaleyi gerçekleştirebilecek devletlerin karar alırken kendi çıkarları açısından durum değerlendirmesi yapacakları söylenebilir. Böylece insani müdahaleye itiraz eden kesimin uygulamalarda seçiciliğin devam edeceği ve sadece insani nedenlere dayanılarak tek taraflı müdahalelerin yapılamayacağı argümanlarının geçerliliği ortaya çıkmaktadır.⁶⁹⁹

İnsani müdahaleye yönelik hukuki değerlendirmeleri yaparken örf-adet hukuku açısından da bir değerlendirme yapmak elzemdir. İnsani müdahale meselesi örf-adet hukuku çerçevesinde ele alınacak olursa şu şekilde bir yorum yapılabilir: BM'nin öncesinde ve sonrasında söz konusu müdahale türünün gerçekleştirildiği belirtilse de sürekli ve istikrarlı şekilde genel bir uygulamanın olmaması ve bu müdahalenin hukuki açıdan kural niteliğini kazanamamış olması dikkate alındığında insani müdahaleyi örf-adet kuralı şeklinde nitelendirmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca insani müdahalenin söylem düzeyinde kendisine yer bulmasına karşın; müdahale yapan devletlerin hukuki gerekçelerini farklı unsurlar temelinde ifade ettikleri belirtilmelidir. Son olarak, insani müdahaleyi yeni bir örf-adet kuralı ortaya çıkardığı argümanı çerçevesinde savunmak da mümkün değildir. Zira daha önce ifade edildiği gibi süreklilik ve istikrarlılık unsurlarının yerine getirilmediği hususu ve bu müdahalenin bir hak olduğu görüşüne ilişkin var olan şüpheler göz önüne alındığında bu argümanın temelsiz olduğu çıkarımına varılmaktadır.⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ F. Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 56.

⁶⁹⁹ F. Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 67.

⁷⁰⁰ Ümmühan Elçin Ertuğrul, "İnsani Müdahale (!)", Kuzey Afrika ve Asya Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu 38 (ICANAS 38), 1. Cilt, 10-15.09.2007, Ankara 2011, s. 662.

Ayrıca insani müdahalenin andlaşma, uluslararası örf-adet hukuku veya uluslararası hukuk açısından geçerlilik taşısa dahi 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. ve 64. maddeleri göz önüne alındığında hukuki açıdan geçerli olması mümkün değildir. Çünkü insani müdahale bir *jus cogens* kural olarak kabul edilmediği müddetçe hukuki açıdan sorunlu olacaktır.⁷⁰¹ Bu durum 53. maddede bir antlaşmanın *jus cogens* niteliğindeki bir kuralla veya normla çelişme hâlinde ilgili antlaşmanın geçersiz olacağı ifade edilerek belirtilmiştir. 64. maddede ise yeni bir normun ortaya çıkışı söz konusu olduğunda eğer bu norm *jus cogens* kurallarla/normlarla çelişiyorsa aynı şekilde geçersiz olacağı vurgulanmaktadır.⁷⁰²

3.4.3.3. Koruma Sorumluluğu

II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası düzenin ana öğelerinden biri şüphesiz BM Antlaşması'nda da belirtilen devletlerin iç işlerine karışılmaması ilkesidir. Ancak 1990'larda tanık olunan ciddi boyuttaki insan hakları ihlallerini ortaya çıkaran iç çatışmalar hem akademi hem de uluslararası politika bağlamında egemenlik ilkesinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu ise insan haklarının korunması adına başka girişimlere ve çalışmalara ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak dış müdahalelere meşruiyet sağlamak adına insani müdahaleye başvurulduğu görülmektedir. Fakat insani müdahalenin süreç içerisinde büyük güçler tarafından kendi çıkarları açısından bir unsur hâline dönüştürüldüğü düşünülmüştür. Ayrıca hukuksal bağlamda insani müdahalenin yetersizliği de bir başka olumsuz duruma işaret etmektedir. Bu nedenle insani müdahalenin önceki dönemlere göre gündemden düştüğü söylenebilir. Böylece koruma sorumluluğu ön plana çıkmaya başlamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan⁷⁰³ insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve bu konuda önlem alınması amacıyla uluslararası toplumun fikir birliğine varması için çaba göstermiştir. Bu kapsamda 2001'de Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on

⁷⁰¹ Ü. E. Ertuğrul, a.g.b., 2011, s. 663-664.

⁷⁰² İlgili maddeler ve antlaşmanın tam metni için bkz: "Vienna Convention on the law of treaties (with annex)", United Nations Treaty Collection, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf> (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

⁷⁰³ Annan'dan sonra göreve gelen Genel Sekreter Ban Ki-Moon da bu konuda çaba göstermiştir. Ban Ki-Moon koruma sorumluluğu konusunda kendisine Edward Luck'ı özel danışman olarak seçerek bu konudaki ilgisini göstermiştir. Luck, Genel Sekreter'e koruma sorumluluğu konusunda bir rapor sunmuştur. Ancak bu girişimin somut ve planlı bir çerçeveye dönüşmediği görülmektedir. Bu bakımdan koruma sorumluluğunun şekillendirilmesi sürecinin BM Genel Kurulu'na bırakıldığı söylenebilir (A. F. Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", s. 106).

Intervention and State Sovereignty/ICISS) oluşturulmuştur. Bu kuruluş dış müdahaleye ilişkin hukukilik ve gereklilik açısından nasıl tavır takınılacağı, hangi durumların meşru/hukuki olacağı konularını ele almış ve koruma sorumluluğu kavramını ileri sürmüştür.⁷⁰⁴

Dolayısıyla koruma sorumluluğu teriminin ilk olarak Kanada Hükümeti tarafından 2001 yılında kurulan ICISS raporunda yer aldığı söylenebilir. Bu komisyonun Annan'ın insani meseleler konusunda uluslararası toplumun ne zaman müdahale etmesi gerektiği sorusuna yanıt vermek adına oluşturulduğu görülmektedir. Komisyonun raporunda koruma sorumluluğu kapsamında egemenliğe ilişkin de açıklama yapılmaktadır. Egemenlik sadece devletlerin iç işlerinde kontrol ve denetim imkânı sunan bir ilke olarak yorumlanmamakta, aynı zamanda devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluğunun da birincil derecede önem teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Fakat eğer bir devlet bu sorumluluğu korumak konusunda isteksiz davranırsa ya da bu korumayı sağlayacak beceriden yoksun olursa bu durumda uluslararası toplumun sorumluluğunun ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir.⁷⁰⁵

Bazı özel durumların koruma sorumluluğu açısından tetikleyici unsurlar olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Bu noktada 1994 yılında Ruanda konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin soykırımın önlenmesi için yapılması gerekenleri yerine getirememesini ve eylemsiz kalmasının ortaya çıkardığı başarısızlık durumunu hatırlatmakta fayda vardır. Keza 1992/1993 döneminde Somali'de ve 1995 yılında Srebrenica'daki gelişmelere bakıldığında da BM'nin soykırımın önlenmesi konusundaki başarısızlığı ve insani müdahale konusundaki tartışmalı durum dikkate alınmalıdır.⁷⁰⁶

Bu hususta ICISS'in yayımladığı Koruma Sorumluluğu Raporu'nun 2005 yılında BM resmi belgesi şeklinde onaylanarak bu konudaki yetersizliğe cevap vermeye çalışılmıştır. Bu ise koruma sorumluluğunun 1945'te BM eksenli oluşturulan kolektif güvenlik sistemi içerisine eklendiğini göstermektedir. Ayrıca

⁷⁰⁴ Orkun Sürücüoğlu, "Koruma Sorumluluğu: Darfur krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 4, 2018, s. 604.

⁷⁰⁵ The Department of Public Information, "The Responsibility to Protect", *Background Note*, Mart 2014, s. 1.

<https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20R2P%202014.pdf> (08.03.2020).

⁷⁰⁶ Sandra Fabijanić Gagro, "The Responsibility to Protect (R2P) Doctrine", *International Journal of Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 63.

ICISS devletler için kendi sınırları içerisinde vatandaşlarına istedikleri şekilde davranmalarının söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Bir başka önemli değerlendirmesi de egemenlik meselesinin iç ve dış sorumluluk şeklinde ikili bir sınıflandırma altında toplaması olmuştur. İç sorumluluk, devletlerin içerisinde yaşayan insanların temel haklarını koruması gerektiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu sorumluluk 2005 yılındaki Genel Kurul toplantısında yapılan oylama sonucunda oy birliğiyle onaylanmış ve böylece uluslararası norm statüsüne erişmiştir. ICISS söz konusu sorumluluğun yerine getirilmemesi durumundaysa uluslararası toplumun müdahale sorumluluğunun doğacağı görüşünü önermektedir. Diğer taraftan 2009 yılında Genel Sekreter olan Ban Ki-moon tarafından yayımlanan rapora bakıldığında da koruma sorumluluğuna yer verildiği görülmektedir. Bu raporda ise iç sorumluluk meselesinde öncelikle askerî müdahalenin son seçenek olarak düşünülmesi gerektiği belirtilmiş ve daha önce barışçıl önlemlerin alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Dış sorumluluk ise devletlerin birbirlerinin dış egemenliklerine saygı duymaları ilkesi şeklinde tanımlanabilir.⁷⁰⁷ Burada karşılıklı diplomatik tanınma, siyasi ve ekonomik meselelerde uluslararası hukuka ve uluslararası antlaşmalara uyma davranışı dış egemenliğin gereklilikleri olarak belirtilebilir.

ICISS'in önemli bir girişimi de müdahalenin uygunluğu ve meşruiyeti bakımından öne sürdüğü kriterler olmuştur. Müdahalenin uygunluğu ya da meşruiyeti konusunda kabul edilen evrensel bir liste olmamasına karşın ICISS'in raporunda ifade edilen altı ana kriterin hukuki değerlendirmeler açısından başvurulabilecek önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Bunlar; uygun yetki, haklı neden, haklı amaç, son çare, orantılı araç kullanımı ve makul beklentilerdir.⁷⁰⁸

Ayrıca ICISS koruma sorumluluğunu üç sütunlu bir sınıflandırma altında incelemektedir. Birinci sütun, içsel sorumluluğa değinmektedir. Bu kapsamda devletlerin egemenliklerine atfen içsel sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden devletlerin içerisinde yaşayan insanların soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi insani meselelerde önleyici ve koruyucu görevleri olduğuna yer verilmektedir. İkinci sütunda ise devletlerin bahsi geçen sorumluluklarına atf

⁷⁰⁷ Menent Savaş Cazala, "Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018, 67, 69.

⁷⁰⁸ ICISS, *The Responsibility To Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, The International Development Research Centre, Ottawa, 2001, s. 32.

yapılmakla birlikte uluslararası toplumun bu çerçevedeki yardım ve destek rolüne değinilmektedir. Bu sütun içerisinde ayrıca iş birliğine, siyasal kurumlara, medyaya, hukuk devleti ilkesine ve silahsızlanma gibi pek çok önemli konu başlığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca uluslararası toplumun bahsi geçen suçlara ilişkin farkındalığın artırılması ve önleyici diplomasi aracılığıyla birinci sütun içerisinde yer verilen hususların gerçekleştirilmesi hedefinin olduğu söylenebilir. Üçüncü sütun da iç egemenlik meselesi kapsamında yapılması gerekenlerin gerçekleştirilemediği zaman artık, sorumluluğun uluslararası topluma intikal ettiğini ortaya koymaktadır. Askerî müdahale meselesi de bu sütun içerisinde değerlendirilebilir. Fakat askerî müdahale kendiliğinden ortaya çıkabilecek bir mesele değildir. Öncelikle kuvvet kullanımı aracına başvurulmadan siyasal, ekonomik ve insani boyut çerçevesinde atılabilecek adımlar göz ardı edilmemelidir. Ancak bu tip barışçıl önlemlerle istenilen sonuç elde edilemezse kuvvet kullanma aracının BM Antlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca gündeme gelebileceği 2009 yılındaki BM Genel Sekreteri raporunda uluslararası toplumun sorumluluğu içerisinde ifade edilmektedir.⁷⁰⁹

Bu noktada ayrıca koruma sorumluluğunun insani müdahaleden hangi açıdan farklı olduğunu da belirtmek gerekir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu arasındaki farkları iki ana husus temelinde kısaca ifade etmek mümkündür. Birincisi, insani müdahale tanımı yapılırken kullanılan “geniş çaplı insan hakları ihlalleri” ifadesinin koruma sorumluluğu tanımı içerisinde “soykırım, insanlığa karşı suç ve etnik temizlik” şeklinde düzenlendiği görülmektedir.⁷¹⁰ İkincisi ise insani müdahale, insani meseleleri ilgilendiren pek çok konu başlığı dikkate alınarak geniş kapsamda yorumlanmaktadır. İnsan hakları ihlalleri, soykırım, anti demokratik yapı, insanların siyasal ve sosyal haklarından mahrum edilmesi ve iç savaş gibi durumlar insani müdahale kapsamında değerlendirilebilir. Ancak koruma sorumluluğu, öncelikle meseleyi müdahale kavramı yerine sorumlulukla ifade ederek daha dar çerçevede ele almaktadır. Bu nedenle bir ülkenin vatandaşlarının soykırım gibi oldukça ağır insan hakları ihlalleriyle karşılaşması veya bir yönetimin ülkesindeki insanların yaşam hakkı gibi temel haklarını koruma becerisini gösterememesi hâlinde uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu yerine getirmesi ileri sürülmektedir.

⁷⁰⁹ M. S. Cazala, a.g.m., s. 71. Ayrıca bkz: A/63/677, 12 Ocak 2009.

<https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/EEF9DE1F698AA70D8525755100631D7C> (15.03.2019).

⁷¹⁰ Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2016, s. 446.

Koruma sorumluluğunun 3 tür sorumluluğu kapsadığı söylenebilir. Birincisi, önleyici sorumluluktur; ikincisi, reaksiyon sorumluluğudur ve son olarak üçüncüsü, yeniden inşa sorumluluğu olarak ifade edilebilir. İnsani müdahalede ise önleme ya da yeniden inşa meselesinin çok fazla üzerinde durulmadığı iddia edilebilir. Fakat uygulamaya bakıldığında yeniden inşa durumu ile karşılaşılmaktadır.⁷¹¹

Koruma sorumluluğu hukuki açıdan ele alındığında ise şu şekilde bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Öncelikle koruma sorumluluğunun soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik gibi durumlarda devletlerin iç işlerini ilgilendiren konularda müdahale edilmesini yasaklayan ilkeyi ortadan kaldırdığını söylemek mümkündür. Ancak koruma sorumluluğu ile uluslararası örf-adet hukukunu bağdaştırmak pek olası değil. Çünkü örf-adet hukukunun maddi unsurlarından müşterekliğin ve yaygınlığın çok fazla sağlanamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca nicelik ve farklı gruplardaki devletler temelinde manevi unsurların da sağlanamadığını belirtmek gerekir. Zira koruma sorumluluğunun bir hukuk kuralı olduğuna ilişkin bir inanç durumundan söz edilemez.⁷¹²

Bu bağlamda koruma sorumluluğunun uluslararası alanda yeterli hukuki geçerliliğe sahip olamadığı Darfur krizi sırasında anlaşılmıştır. 2005 yılında BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi çerçevesinde onaylanan hususlara rağmen Sudan'ın rızasının aranması bu bakımdan olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin ve Afrika Birliği'nin çabaları ve girişimleri yeterli olmamıştır. Böylece ateşkes ve barış inşası konularında başarısız olunmuştur. Bu noktada daimî üyelerin durumunu da irdelemek gerekir. Örneğin; ABD, 2001 yılının ardından Sudan özelinde başlayan terör konusundaki iş birliğinin zarar görmesini istememiştir. Buna ek olarak Afganistan'a ve Irak'a yapılan müdahalelerin ardından ABD'nin risk almaktan kaçındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çin'in ve Rusya'nın ise zaten Sudan ile petrol ve silah alanlarındaki ticari ilişkileri nedeniyle bu tip bir müdahaleyi desteklemeleri düşünülemezdi. Ayrıca bu iki ülkenin koruma sorumluluğunun kendileri açısından yaşadıkları sorunlar bağlamında dış müdahaleye ortam hazırlayacağından dolayı müdahale yönünde karar almaları beklenemez.⁷¹³

⁷¹¹ Ü. E. Ertuğrul, a.g.m., 2016, s. 449.

⁷¹² Ü. E. Ertuğrul, a.g.m., 2016, s. 460.

⁷¹³ O. Sürücüoğlu, a.g.m. s. 622.

Sudan dışında koruma sorumluluğu konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer ülke de Libya'dır. Libya'ya koruma sorumluluğu adı altında gerçekleştirilen müdahaleden önce ABD, Fransa ve Birleşik Krallık ile Ulusal Geçiş Konseyi arasında petrol konusunda anlaşmalar yapıldığı bilinmektedir. Çin ve Rusya açısından dış müdahaleye karşı olumsuz tutum olsa da Arap Birliği'nin müdahaleye taraftar olması nedeniyle yapılacak müdahale konusunda etken tavır alınmadığı söylenebilir. Bir başka önemli nokta da Çin'in Muammer Kaddafi'ye muhalif olan Suudi Arabistan'la ticari ilişkiler içerisinde olması nedeniyle bu meselede çekimser kalmasıdır. Arap Birliği ise öncelikle, Arap Birliği üyelerinin Libya'yı rakip olarak algılayan Suudi Arabistan'ın etkisi altında kalarak BM Güvenlik Konseyi'ne ısrarlı şekilde yaptırım çağırısı yaptıkları görülmektedir. Ayrıca Arap Birliği bu müdahale sayesinde üyelerin kendi içerisinde yaşanan insan hakları ihlallerinin gündeme gelmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Öte yandan yapılacak müdahale bağlamındaki BM Güvenlik Konseyi kararlarında veya ilgili ülkelerin yönetimlerinin açıklamalarında sadece hükümetin halkın korunması sorumluluğu açısından meselenin ele alındığı görülmektedir. Ancak uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna ise değinilmediği belirtilmelidir. Askerî müdahale olgusu da hukuksal temellendirme açısından koruma sorumluluğuyla açıklanmamış; bunun yerine BM Antlaşması VII. Bölüm kapsamında gerekçelendirilmiştir. Böylece koruma sorumluluğunun hukuki bir norma dönüşmediği çıkarılmasına ulaşılmaktadır.⁷¹⁴

Söz konusu hususlar dışında BM Güvenlik Konseyi'nin Libya konusunda aldığı kararlar da özel olarak analiz edilmelidir. Libya'da sivillere yönelik olarak yaygın ve sistematik saldırıların olduğu argümanına dayanarak BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı kararı oy birliğiyle kabul etmiştir. Bu kararda koruma sorumluluğuna açık şekilde atıf yapıldığı görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi, Libya'da şiddetin sonlandırılması gerektiğini bildirmiş ve koruma sorumluluğunu hatırlatmıştır. Ayrıca bazı uluslararası yaptırımlar da uygulanmıştır. Bunun dışında Libya konusunda BM Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) de devreye sokulması kararlaştırılmıştır. 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararda ise BM Güvenlik Konseyi hemen bir ateşkes ilan edilmesini istemiştir. Kararda sivillere yönelik olarak uygulanan saldırganlığın durdurulması talebi de yer almaktadır. Ayrıca bu saldırganlığın "insanlığa karşı suçlar" kapsamına

⁷¹⁴ O. Sürücüoğlu, a.g.m., s. 622-623.

girebileceği uyarısı yapılmıştır. BM Güvenlik Konseyi, sivillerin korunması durumuna değinerek gerekli önlemlerin alınması adına üyeleri yetkilendirme yoluna gitmiştir. Fakat Libya’da herhangi bir şekilde yabancı işgal kuvvetlerinin olmaması hususunun belirtildiğini göz ardı etmemek gerekir. Ancak bu karardan sadece birkaç gün sonra ise NATO’nun müdahalesi gerçekleşmiştir.⁷¹⁵

Burada belirtmek gerekir ki ilk olarak, 1970 sayılı karar ile Kaddafi yönetiminin “Libya otoritesi veya hükümeti” şeklinde tanımlanması; ancak daha sonra 1973 sayılı karar ile bu defa “otorite” ifadesine yer verilmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. Ayrıca bu iki karar içerisinde de devlet ifadesinin yer almaması önemli bir duruma işaret etmektedir. Burada Libya yönetiminin halkın koruma sorumluluğunu sağlayamadığı kabul edilmekte ve bu bakımdan uluslararası hukuka ve kuvvet kullanılmasına ihtiyaç duyulduğu görüşü ileri sürülmektedir. Böylece Libya’nın egemen bir devlet olarak nitelendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde koruma sorumluluğu kavramının sınırlarının aşıldığı tespit edilmektedir. Buna ek olarak devletin egemenliği ve meşruluğuna yönelik benimsenen mevcut perspektifle hareket etmek ise rejim değişikliği meselesine de meşruiyet kazandırma girişimi olarak yorumlanabilir.⁷¹⁶

Bu hususlara ek olarak Libya konusundaki 1970 ve 1973 sayılı kararlarda açıkça belirtilmese dahi BM Güvenlik Konseyi’nin aslında ulusal yetki içerisindeki konulara VII. Bölüm bağlamında müdahalesini işaret eden 2/7. maddeyi uyguladığını vurgulamak gerekir. Çünkü daha önce örneği olmayan insani müdahale meselesinin BM hukuku bağlamındaki değerlendirilmesine tanık olunmaktadır. Böylece bu hamleyle BM’nin insani müdahale nedeniyle devre dışı bırakıldığı eleştirileri de bertaraf edilmektedir.⁷¹⁷

Libya müdahalesinde kuvvet kullanımı kolektif bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Fakat bu müdahale sonucunda Kaddafi’nin öldürülmüş olması ve rejim değişikliğine neden olunması durumu farklı bir noktaya taşımaktadır. Çünkü bu sonuç gücün kötüye kullanılmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukukun esnek bir yapısı olduğu iddia edilebilir. Öte yandan bu müdahale ile uluslararası alanda ortaya çıkan barış ve güvenliğe karşı tehdit durumunun tespit

⁷¹⁵ The Department of Public Information, a.g.r., s. 2.

⁷¹⁶ Tuğçe Kelleci, Marella Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği“, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 56, 2017, s. 100.

⁷¹⁷ E. Denk, *a.g.e.*, s. 248.

edildiği ve bu açıdan koruma sorumluluğunun hukuksal temelini olduğu söylenebilir. Fakat ortaya çıkan rejim değişikliği açıkça uluslararası hukukun ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan 1973 sayılı karar hukuksal zeminde değerlendirilebilirse de uygulamada oluşan güç orantısızlığı nedeniyle müdahale kararının yetki aşımına neden olduğunu belirtmek gerekir. Bu yüzden meşruiyet sorunsalından da bahsedilebilir. Bu noktada uluslararası sistemde mevcut hiyerarşik yapının sürdürülmesi açısından müdahalelerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir.⁷¹⁸ Bu bağlamda söz konusu hiyerarşi ilişkilerini hukuksal düzlemde ele alarak müdahale olgusuna farklı bir perspektiften yaklaşan Uluslararası Hukuk Konusundaki Üçüncü Dünya Yaklaşımları'na (Third World Approaches to International Law/TWAIL) değinmek gerekir.

Şüphesiz Batı ve Üçüncü Dünya arasında var olan eşitsiz ve hiyerarşik ilişki hukuki boyut açısından da dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kolonyal yönetim uygulamaları daha sonra ise siyasal bağımsızlığa karşın ekonomik ve kültürel bağımlılık ilişkileri üzerinde durulabilecek somut göstergelerdendir. 1990'lı yılların sonu itibariyle artık bu durum uluslararası hukuk temelinde meşrulaştırılan müdahale uygulamaları ile devam etmiştir. Bu noktada her ne kadar 2000'li yıllardan beri bazı Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin ya da Güney ülkelerinin ekonomik açıdan gelişme kaydettikleri görülse de Batı'nın Doğu'ya ve Güney'e⁷¹⁹ yönelik müdahalesi siyasal bağlamda aynı yönde varlığını sürdürmüştür. Batı'nın farklı meşruiyet araçlarından ve farklı kurumsal yapılardan faydalanarak Doğu'ya ve Güney'e yönelik müdahalesini sürdürerek mevcut hiyerarşik yapıyı korumaya çalıştığını belirtmek gerekir. Bu düzenin devam etmesi için egemenlik olgusunda değişimin/dönüşümün yaşanması ve müdahale ve sorumluluk kavramlarının tekrar tanımlanma ihtiyacı ise son dönemde gündeme gelen araçlar olarak öne çıkmaktadır. TWAIL ise bu durumu tahlil edebilmek için başvurulması gereken önemli bir perspektiftir.⁷²⁰

⁷¹⁸ T. Kelleci ve M. B. Ün, a.g.m., s. 102-103.

⁷¹⁹ Vurgu bana aittir. Yazar çalışmasında önce Güney'e vurgu yapsa da sonraki ifadelerinde sadece müdahaleleri Doğu'ya yönelik olarak ifade etmiştir. Ancak Batı'nın Güney'e de müdahaleleri gerçekleştirmeye devam etmiştir. Örneğin, IMF ve neoliberal politikalar aracılığıyla ve askerî darbeler ile Latin Amerika'ya yapılan ABD kaynaklı müdahaleler bu açıdan ele alınabilir (1973'te Şili'de Salvador Allende'ye karşı yapılan darbe ve Brezilya'da 2003'te iktidara gelen Lula'nın IMF borçlarını kabul ederek borçların ödeneceğine dair garanti vermek zorunda kalması gibi).

⁷²⁰ T. Kelleci, M. B. Ün, a.g.m., s. 90.

TWAIL'in farklı şekillerde kavramsallaştırılabileceğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda örneğin, TWAIL'i bilimsel bir topluluk ya da siyasal bir hareket şeklinde tanımlayan bir anlayış bulunmaktadır. Bunun dışında söz konusu yaklaşım; bir metodoloji, bir teori, bir düşünce okulu veya bir siyasal gruplaşma gibi oldukça farklı şekillerde ifade edilebilir. Öte yandan TWAIL'in ilk akademik konferansı ise Mart 1997'de Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir. Fakat bu yaklaşımın kökleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Siyasal bakımdan Bağlantısızlar Hareketi'nin⁷²¹ ortaya çıkışı bu bağlamda dile getirilebilir. Dolayısıyla Bağlantısızlar Hareketi'nin kuruluşunu sağlayan 1955 yılında Bandung'ta yapılan Afro-Asya Dayanışma Konferansı ile 1961 yılında düzenlenen Bağlantısızlar Hareketi'nin Belgrad Konferansı bu açıdan dikkate alınması gereken gelişmelerdir.⁷²²

TWAIL'e göre mevcut uluslararası hukukun mekanizması Üçüncü Dünya'nın kolonyal dönemde yaşadığı süreçten bağımsız ele alınamaz. Bu bakımdan kolonyal dönemdeki medeniyet eksenli yapılan ayrımın uluslararası hukuk aracılığıyla sürdürüğü iddia edilebilir. TWAIL egemenliğe dair taraflı tutumu, uluslararası sistemin güç odaklı yapısını, uluslararası hukuktaki hiyerarşik mekanizma gibi unsurları sorgulamaktadır. Aynı şekilde uluslararası hukukun Avrupa-merkezci olduğu iddiası da gündeme gelmektedir. Bu nedenle hem insani müdahale hem de koruma sorumluluğu bu unsurlar temelinde değerlendirilmektedir.⁷²³

Dolayısıyla Batı tarafından Üçüncü Dünya'ya yönelik yapılan müdahalelerin sadece güç ve çıkar boyutu bulunmamaktadır. Ayrıca bu meselenin kültürel ve küresel düzeyde hiyerarşik yapı boyutu da göz ardı edilmemelidir. Uluslararası hukukta genel olarak insani müdahaleler konusunda sadece hukuksal temelde

⁷²¹ Bağlantısızlar Hareketi geliştirmekte olan ülkelerin çıkarlarının korunması ve istedikleri politikaların ifade edilmesi adına oluşturulmuş uluslararası bir organizasyondur. Bu oluşumun ortaya çıkmasında 1955 sonrasında Asya ve Afrika kıtalarında yaşanan dekolonizasyon süreci etkili olmuştur. 1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk konferansı olarak kaydedilmiştir. Burada güçlü devletlerin yer aldığı savunma düzenlemelerinin bu ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiği gerekçesiyle uzak durulması görüşü paylaşılmıştır. Bu nedenle oluşum içerisindeki devletler Doğu Bloku ve Batı Bloku içerisinde yer almamaktadır. Self determinasyon ve anti-kolonyalizm/emperyalizm bu oluşumun savunduğu önemli ilkelerdir. Öte yandan Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk resmi konferansı 1961 yılında düzenlenen Belgrad Konferansı'dır. Bu hareketin liderleri olarak öne çıkan isimler ise Yugoslavya lideri Josip Broz Tito, Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nasır, Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Gana devlet başkanı Kwame Nkrumah ve Endonezya devlet başkanı Achmed Sukarno'dur (Bkz: Britannica, "Non-Aligned Movement", <https://www.britannica.com/topic/Non-Aligned-Movement>) (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

⁷²² Larissa Ramina, "TWAIL – "Third World Approaches to International Law" and Human Rights: Some Considerations", *Revista de Investigações Constitucionais*, Cilt 5, Sayı 1, s. 262.

⁷²³ T. Kelleci ve M. B. Ün, a.g.m., s. 90.

analizler yapıldığı gözlemlenmektedir. Fakat bu genel tutum nedeniyle uluslararası hukuktaki irksal ve hiyerarşik çerçeve ihmal edilmektedir. Bu açıdan uluslararası sistemin hukuksal boyuta göre egemen eşitlik temelinde hareket ettiği kabul edilse bile devletler arasında var olan siyasal, ekonomik ve askerî güç farklılıkları ve kültürel düzeydeki yapı açısından hiyerarşik bir durumun olduğu çok açıktır. Böylece uluslararası hukuk Üçüncü Dünya için söz konusu olacak müdahalelerde bir meşruiyet aracı işlevi görmektedir. Bu ise Batı'nın Üçüncü Dünya üzerindeki hâkimiyetinin farklı bir formdaki ifadesinden başka bir şey değildir. Burada müdahaleci güç adeta bir kurtarıcı olarak kodlanırken; hedef devletler ise barbar şeklinde nitelendirilerek meşruiyet edinilmektedir. Bu, Batı müdahalelerinin ve uluslararası sistemin hiyerarşik durumunun kabul görmesini sağlamakta ve müdahalelerin çok fazla eleştirilmesine engel olmaktadır.⁷²⁴

Bu yüzden TWAIL uluslararası hukukun tarafsızlık iddiasını eleştirmektedir. TWAIL gerçekliğin Batı'da üretildiğini; ancak müdahale uygulamalarının merkezinin Doğu olduğunu vurgulamaktadır. Böylece uluslararası hukukun güçlü ve güçsüz arasındaki ilişkide bir hâkimiyet aracı şeklinde rol aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda insani meseleler ve insani kriz durumları Üçüncü Dünya için yapılacak müdahalelere bir gerekçe olarak sunulmaktadır. Ayrıca Üçüncü Dünya Ülkeleri siyasal ve sosyo-ekonomik açıdan sahip olduğu durumlardan dolayı iç anlaşmazlık ve dış müdahaleler bağlamında kendilerini savunabilecek pozisyonda değildir. Bu bakımdan bu devletler uluslararası müdahalelere açık hâle gelmektedir.⁷²⁵

Kısacası, TWAIL'in perspektifi şu şekilde özetlenebilir: İnsani müdahale; uluslararası hukukun sömürge temelindeki yapısından, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerinden, ekonomik alanda var olan eşitsizliklerden, kültür, ırk ve emperyalizm⁷²⁶ gibi olgulardan ayrı bir şekilde analiz edilemez. Bu nedenle bu perspektifin pozitif uluslararası hukuk perspektifi ile arasındaki ana farklılık, sömürgecilik ve emperyalizm olgularını göz önüne alarak, tarihsel süreci hesaba

⁷²⁴ T. Kelleci ve M. B. Ün, a.g.m., s. 90.

⁷²⁵ T. Kelleci ve M. B. Ün, a.g.m., s. 94.

⁷²⁶ Bu hususta ayrıca bkz: Obiora Chinedu Okafor, "Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A TWAIL Perspective", *Osgoode Hall Law Journal*, Cilt 43, Sayı 1-2, 2005, s. 171-191.

katarak ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin bu konudaki kaygılarını da dikkate alarak bir analiz çerçevesi ortaya koymasındır.⁷²⁷

3.4.3.4. Kuvvet Kullanma

Müdahale konusunda son olarak, kuvvet kullanma meselesini incelemek gerekmektedir. Bu nedenle hem BM Antlaşması'nın ilgili bölümleri ve hükümleri hem de uluslararası hukukun ana ilkeleri çerçevesinde değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, BM Antlaşması'nın ilgili hususları incelenecektir. Ancak öncelikle kuvvet kullanımına dair bazı temel hususları hatırlatmakta fayda vardır.

Devletler aralarındaki silahlı çatışmaları farklı adlandırmalar ya da sınıflandırmalar doğrultusunda niteleyebilirler. Örneğin; savaş, abluka, ambargo, bombardıman ve meşru savunma gibi çeşitli düzeylerdeki çatışmaları bu bağlamda ele almak mümkündür. Fakat bunları genel olarak kuvvet kullanma şeklinde ifade etmek mümkündür. Öte yandan sadece devletler değil günümüzde bölgesel ve uluslararası örgütler de kuvvet kullanma hakkına sahip olabilmektedir.⁷²⁸ Kuşkusuz bu bağlamda oldukça önemli bir rol ise BM'ye düşmektedir.

İlk olarak vurgulamak gerekir ki BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen kuvvet kullanma yasağı hem MC Sözleşmesi hem de Briand Kellog Paketi'ne göre önemli derecede farklılık göstermektedir. Çünkü antlaşmadaki bu husus hem daha genel hem de kapsayıcı bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda kuvvet kullanma tehdidinin dahi yasaklanmış olması önemli bir göstergedir. Fakat söz konusu iki belgede olduğu üzere BM Antlaşması'nda da kuvvet kullanımı konusundaki hususlar açık ve belirgin değildir ve bu yüzden hangi eylemlerin kuvvet kullanma yasağı kapsamına gireceği tartışmalıdır.⁷²⁹

BM Antlaşması'nın kuvvet kullanımı konusundaki hükümleri incelendiğinde ise iki istisnai durumdan söz edildiği görülmektedir. Birincisi, 51. madde içerisinde yer alan meşru müdafaa hakkıdır; ikincisi de VII. Bölüm'de BM Güvenlik Konseyi kararı sonucunda izin verilen kuvvet kullanma hakkıdır. İnsani müdahalenin hukuksal açıdan değerlendirilmesi bakımından ise öncelikle BM Antlaşması dikkate alınacaktır. Bu yüzden VII. Bölüm kapsamında yorum yapılması mümkündür. Ancak insani müdahalenin BM dışında hukuksal temelini de sorgulanması elzemdir. Zira

⁷²⁷ T. Kelleci ve M. B. Ün, a.g.m., s. 96.

⁷²⁸ Funda Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", *Avrasya Dosyası, BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, s.150.

⁷²⁹ F. Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", s. 153.

eğer BM Güvenlik Konseyi kararı yoksa ya da kuvvet kullanımının yetki durumu tartışılmalıysa başka bir hukuksal gerekçenin veya meşruiyet kaynağının önemi çok fazla olacaktır. İnsani müdahalenin BM Güvenlik Konseyi kararı olmadığında uluslararası hukuka aykırı bir durumun söz konusu olduğunu ileri sürenlere göre BM Antlaşması'nın ilgili hükümleri ve genel olarak BM Antlaşması'nın şekillendirildiği temel amaç odağında bir analiz yapılmaktadır. Diğer taraftan BM Antlaşması'nın diğer amaçları ile barışın korunması çatışiyorsa da BM Antlaşması'nın asli amacının barışın sağlanması olduğu hatırlanacak olursa kuvvet kullanma yasağına uyulması gerektiği sonucuna ulaşılabilecektir. Zaten diğer hedefler arasında insan hakları ihlallerinin önlenmesine değinilmektedir. Bu husus insani müdahale içerisinde de yer alan temel unsurdur.⁷³⁰ Bu bakımdan öncelikle kuvvet kullanmaya başvurmadan sorunun çözülmeye çalışılması gerektiğini bir kez daha vurgulamakta fayda vardır.

Ayrıca BM'nin bu bağlamda kuvvet kullanma ile ilgili eylemlerinin iki ana unsur temelinde şekillendiğini vurgulamak gerekir. Birincisi, yaptırım uygulama ve haksızlığı giderme şeklinde gerçekleşmektedir; ikincisi ise mevcut durumu korumak için yapılan barış operasyonlarıdır. Birinci tür için Kore ve 1991'de Irak'a yapılan müdahale örnek olarak verilebilir. İkincisi için de Kıbrıs için oluşturulan barış gücü somut bir göstergedir.⁷³¹

Burada insan haklarının devletlerin iç meseleleri olarak değerlendirilmeyip uluslararası boyut hesaba katılarak da bir analiz yapılabilir. Ancak bu bakış açısıyla hareket edilerek müdahalelerde BM temelinde kuvvet kullanılmaya başvurulması doğru bir bakış açısı değildir. Çünkü daha önce başvurulabilecek başka imkân ve araçlar bulunmaktadır. Örneğin, hem BM temelinde hem de bölgesel örgütler aracılığıyla hukuki düzeyde insan hakları ihlallerine yönelik müdahale mekanizmaları oluşturulabilmektedir. Bu şekilde iç işlere müdahale eleştirisinin de önüne geçilebilmektedir. Ayrıca insan hakları ihlalleri sonucunda uluslararası barışın bozulması durumuna atfen yapılacak müdahalelerin uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmeyeceği argümanına katılmak mümkün değildir. Çünkü bu noktada uluslararası alanda barışın ve güvenliğin bozulduğunu hangi otoritelerin/ölçütlerin belirleyeceği sorusu gündeme gelecektir. Bu sorudan hareketle BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması çerçevesindeki ilgili hükümlerine geçiş yapılabilir.

⁷³⁰ Yıldırım Sak, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 44, Kış 2015, s. 127-129.

⁷³¹ E. Bozkurt, *a.g.e*, s. 37.

Çünkü hem uluslararası alanda barış ve güvenliğin tehdit edildiğini tespit edecek otorite hem de bu durumun önüne geçmek adına kuvvet kullanılmasına yetki verilmesini kararlaştıracak unsur BM Güvenlik Konseyi'dir.⁷³²

BM'nin kuruluşundan beri yaşanan süreç göz önüne alındığıdaysa devletlerin uygulamalarına atfen BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 7. fıkrasındaki iç işlere karışmama yasağının erozyona uğradığını söylemek mümkündür. Örneğin; soykırım, ırkçılık ve seçimle göreve gelen siyasi iktidarların askerî darbelerle iktidarlarını yitirmesi gibi olaylarda devletlerin iç işleri meselesi artık kabul görmemektedir. Bu nedenle kuvvet kullanımının da gündeme gelebileceği BM eylemleri uygulanabilmektedir. Fakat egemenlik konusunda yaşanan değişim ışığında kuvvet kullanılması şeklindeki uygulamalara yer verilmesinin uluslararası alanda barış ve güvenlikle ilgili bir durum olduğunda mümkün olabileceğini hatırlatmak gerekir. Ayrıca insani müdahalelerin önemli gerekçelerinden biri olan ağır insan hakları ihlallerinin günümüz koşullarında devletlerin iç işleri kapsamında yorumlanmadığını eklemek gerekir. Burada bir başka değinilmesi gereken nokta da devletlerin kendi aralarında oluşturdukları koalisyonlar aracılığıyla veya BM'den yararlanarak insani amaçlar ekseninde gerçekleştirdiği müdahalelerle uluslararası alanda barış ve güvenlik meselesini dikkate almadan sadece hedef devlet içerisinde meydana gelen şiddeti durdurma girişimleridir. Egemenlik anlayışı konusunda yaşanan değişim göz önüne alınsa dahi böyle bir eyleme başvurulması mümkün olamaz. Ayrıca kuvvet kullanma yasağının kapsamı bu şekilde yorumlanamaz.⁷³³

Bu noktada hatırlatmak gerekir ki kuvvet kullanma yasağı konusundaki BM hükümleri çok açıktır. Fakat bu hükümler bazı aktörler tarafından stratejik hedefler ve çıkarlar bağlamında istismar edilerek müdahalelere hukuki temel sağlamak için kullanılmaktadır. Bu yüzden BM Antlaşması dışında kuvvet kullanımının hukukiliğini ve meşruiyetini ele alırken diğer önemli başvuru kaynaklarına da değinilmesi gerekmektedir. Bunlar; orantılılık, *jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus cogens* ve uluslararası örf ve adet hukuku gibi temel kaynaklardır.

Kuvvet kullanımını ilgilendiren önemli bir husus şüphesiz orantılılık meselesidir. Bu meseleyi iki önemli uluslararası hukuk ilkesi ışığında yorumlamak gerekmektedir. Bunlar *jus in bello* (savaş hukuku/silahlı çatışmalar hukuku) ve *jus ad*

⁷³² Y. Sak, a.g.m., s. 131.

⁷³³ Y. Sak, a.g.m., s. 148-149.

bellum (savaş yapma hakkı/haklı savaş⁷³⁴) şeklindedir. *Jus in bello*, orantılılığı çatışmanın idaresindeki düzenlemeler odağında incelemektedir. Daha açık bir ifadeyle, burada askerî hedef bakımından başarı durumuyla sivillerin kaybı ve savaşın ortaya çıkardığı ıstırap durumu arasındaki denge ele alınmaktadır. Yani belirli askerî hedeflere yönelik gerçekleştirilen saldırının meşruiyeti sorgulanmaktadır. Sivillerin maruz kaldığı ikincil zararlar bu açıdan inceleme konusu olabilir. Fakat bu kuralın/ilkenin kuvvet kullanımının yasallığını dikkate almadığını ve bütüncül olarak kuvvet kullanımının yasallığı ile ilgili bir durumunun olmadığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan *jus ad bellum* ilkesinin *jus in bello* ilkesine göre üstün olduğu göz ardı edilmemelidir. *Jus ad bellum* ihlalleri eğer yasal olarak görülen kuvvet kullanımı söz konusu değilse yasa dışı olarak nitelendiren bir anlayış ortaya koymaktadır. Ayrıca kuvvet kullanımının *jus ad bellum* kapsamındaki orantılılığı yasal olarak görülebilir; ancak orantılılık konusunda *jus in bello* açısından yasa dışı bir durum varsa (bu durumun tersi de olabilir) yapılacak değerlendirmelerin birbiriyle çelişmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla örneğin, *jus in bello* açısından yasal bir durum *jus ad bellum* kapsamında ortaya çıkan yasa dışı durumların etkinliğini hafifleten bir işlev görmemektedir.⁷³⁵

Bu açıdan orantılılık meselesinin değişmez bir yasal usul olarak yorumlanmaması hususu önem arz etmektedir. Fakat silahlı çatışmaların idaresi, askerî operasyonların süresi, araçların seçimi ve savaş yöntemleri konusunda dikkate alınması gereken bir yasal çerçeve imkânı sunduğu için orantılılık önemli bir başvuru kaynağıdır. Böylece devletlerin operasyonel alanda sınırlandırılması mümkün olmaktadır. Kısacası, orantılılık kriteri açısından mesele, tehdit ile seçilen araçlar ve savaş yöntemleri ve karşılaşılan tehdit arasındaki dengeyi incelemek olarak

⁷³⁴ Bu kapsamda Hugo Grotius'a göre haklı savaşın tek nedeni, savaş ilan edilen tarafın haksız bir eylemine maruz kalmak olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Grotius kendisine ait olan bir şeyin savunulması, borçlu olunan bir şeyin geri kazanılmasında ve karşı tarafı cezalandırma ihtiyacının karşılanmasını da savaşı haklı gösteren nedenler içerisinde saymaktadır (Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 51). Bahsi geçen üç ana unsur aslında ilk argümandaki haksızlığa uğramayı içeren alt kategorilerdir.

⁷³⁵ Theodora Christodoulidou, Kalliopi Chainoglou, Marc Weller (Ed.), Alexia Solomou, Jake William Rylatt (Yrd. Ed.), "The Principle of Proportionality from a Jus ad Bellum Perspective", *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 1194-1195.

özetlenebilir. Fakat bu konuda da bazı sorunlarla karşılaşılabilir. Örneğin, tehdidin belirlenmesi konusundaki orantılılık kriteri üzerinde uzlaşma sağlanamayabilir.⁷³⁶

Kuvvet kullanma yasağı *jus cogens* açısından değerlendirilecek olursa bu konuda Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne bakılabilir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hazırlanana kadar olan süreç içerisinde antlaşma metnine yönelik olarak komisyon toplantıları yapılmış ve bir tasarı değerlendirmesi söz konusu olmuştur. Bu toplantılarda andlaşma metninde 53. madde olarak geçen madde ile ilgili olarak görüş bildirilirken önemli bir hususa değinilmiştir. Buna göre aksinin mümkün olmayacağı kuralların uluslararası hukukun özüyle ve ilişkilerin niteliğiyle çelişmesinin söz konusu olamayacağı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede somut bir örnek olarak ise BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağı hakkındaki hükmüne yer verilmiştir.⁷³⁷ Yani kuvvet kullanma yasağı *jus cogens* olduğu için bu hükümle çelişen bir kuralın uluslararası hukuk bakımından geçerlilik taşıması mümkün değildir. Bilindiği üzere *jus cogens* tıpkı anayasa hükümleri statüsünde gibi kabul edilmektedir ve bu yüzden emredici nitelik taşımaktadır.

Kısacası, yasa dışı kuvvet kullanımında onaylanan savunma biçimlerine ilişkin üçlü bir sınıflandırma yapılabilir: 1-Yapılan eylemler bireysel/kolektif savunma hakkından kaynaklanabilir. Bu nedenle bir silahlı saldırı durumuna karşılık olarak yani doğrudan saldırı söz konusu ise buna yanıt vermek amacıyla gerçekleştirilen eylemler bu kapsamdadır. Aynı şekilde bir silahlı saldırı durumunu içeren dolaylı saldırganlıklar bu kapsama girmektedir. Bunun dışında silahlı saldırı beklentisine karşı da harekete geçilebilir. Bu durumda karşı tarafın böyle bir saldırı taahhüdünde bulunduğu ve eylemin de gerçekleşmiş olarak sayıldığı öngörüsü ileri sürülmektedir. Ayrıca bir devletin yurt dışındaki vatandaşlarının gerçekleşmesi son derece muhtemel olan veya devam eden saldırganlıklara karşı korunması adına yürütülen uygulamalar bu grup içerisinde yer almaktadır. 2-Alınan önlemlerin herhangi bir devletin toprak bütünlüğü ya da siyasi bağımsızlığına yönelik olarak yürütülmemesi meselesidir. Burada yasal bir hükümetin rızası/daveti üzerine gerçekleştirilen eylemlerden bahsedilebilir. Bu eylemler yasal hakların yasal zeminde savunulması gereğine atfen yapılmaktadır. Aynı şekilde yasal bir bölgenin tekrar ele

⁷³⁶ T. Christodoulidou, K. Chainoglou, M. Weller (Ed.), A. Solomou, J. W. Rylatt (Yrd. Ed.), *a.g.e.*, s. 1195-1196.

⁷³⁷ İrem Karakoç, "Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2006, s.112.

geçirilmesi adına bu eylemler yapılabilir. 3- Alınan önlemlerin BM'nin amaçlarıyla tutarlı olması üzerine gerçekleştiren eylemler ve uygulamalardır. Bu durumda yasal bir insani müdahale temelindeki eylemlerden söz edilebilir ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyararak harekete geçilebilir. Uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için bölgesel düzenlemeler uyarınca yapılan müdahaleler de bu gruptadır.⁷³⁸

Saldırı konusunda dikkate alınması gereken önemli bir husus da BM Genel Kurulu'nun 1974 yılındaki 3314 (XXIX) sayılı kararıdır. Bu bağlamda bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını BM'nin amaç ve ilkeleriyle bağdaşmayan eylemleri saldırı olarak nitelendirilmektedir. Daha somut ifade etmek gerekirse işgal, abluka, kara-hava-deniz birliklerine yönelik saldırılar veya kendilerine bağlı militanların hedef devlete müdahaleleri bu açıdan gündeme gelmektedir.⁷³⁹

Aslında pozitif uluslararası hukuka bakıldığında zaten esas kural, kuvvet kullanma yasağı olarak belirlenmiştir. Bu yüzden kuvvet kullanımına izin verilen durumlar istisnai olarak değerlendirilmeli ve kuvvet kullanımı dar çerçevede ele alınmalıdır. Bu noktada örneğin, Kosova müdahalesi özelinde kuvvet kullanımının söz konusu olduğu müdahalelerin zorunlu veya kaçınılmaz bir durum olarak gösterilerek meşruiyet zemini aranmasını sorgulamak gerekmektedir. Çünkü bu şekilde hukuksal açıdan tartışmalı olayların/durumların siyasal ve ahlaki gerekçelerle meşrulaştırılması doğru bir yaklaşım değildir. Böylece uluslararası hukukta var olan iç işlere karışılmaması ilkesi ve kuvvet kullanmayı ilgilendiren hususların insani müdahaleye dayanak gösterilerek devletler tarafından bazı durumlarda ihlal edilmesi söz konusu olacaktır. Bu noktada bu devletlerin bahsi geçen kurallara ve ilkelere uyma yükümlülüklerinin olduğunu hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla hukuksal açıdan bu şekilde bir uygulamanın temellendirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda Libya müdahalesi de bu durumun somut örneklerinden biridir.⁷⁴⁰

Dolayısıyla Libya müdahalesinin insani müdahale ve koruma sorumluluğu açısından uluslararası hukuk bağlamında olumlu katkı sunmadığı açıkça görülmektedir. Öte yandan bir devlet içerisinde barışçıl eylemler ve gösteriler

⁷³⁸ Joel H. Westra, *International Law and the Use of Armed Force The UN Charter and the Major Powers*, Routledge, New York, 2007, s. 18. Bu açıklamalar Westra'nın tartışmalı yasa dışı kuvvet kullanımında onaylanan savunma hâllerine ilişkin hazırlanan tablosundan yararlanılarak yapılmıştır.

⁷³⁹ E. Denk, *a.g.e.*, s. 232.

⁷⁴⁰ Y. Sak, *a.g.m.*, s. 149.

temelinde gerçekleşen rejim değişikliği ve demokrasi gibi taleplere yönelik olarak şiddet ve baskı yöntemlerine başvurulduğunda bu durumun hem bölgesel düzeyde hem de uluslararası düzeyde etkilerinin olabileceği kabul edilmelidir. Yani bölgesel ve uluslararası barış ve güvenlik tehdit altında olduğunda ve bozulduğunda bu devlete karşı insani gerekçelerle yapılacak müdahaleler kuvvet kullanma yasağının ve iç işlerine karışmama ilkesinin ihlali anlamına gelmeyebilir. Ancak burada rejim değişikliği ve demokrasi taleplerinde bulunan grupların da şiddet ve baskı temelindeki araçlara başvurma hakkının uluslararası hukuk açısından tanınmadığını belirtmekte fayda vardır. Aynı şekilde müdahaleci devletlerin de demokrasi ve rejim değişikliği konusunda hedef devletlere yönelik olarak zorlayıcı yöntemlere başvurma hakkının uluslararası hukuk tarafından tanınmadığını vurgulamak gerekir.⁷⁴¹

Bu çerçevede 1999'da Kosova'ya yapılan müdahale ve 2003'te gerçekleşen Irak'ın işgali kuvvet kullanma yasağının ihlal edildiğini gösteren önemli somut örneklerdendir. Örneğin, Kosova müdahalesi özelinde kuvvet kullanımını gerekçelendirmeye çalışan devletler ciddi düzeydeki insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda müdahale edilmesinin zorunluluğunu savunmaktadır. NATO müdahalesi de bu perspektiften yorumlanmaktadır. Öte yandan bazı devletler ve bazı yazarlar tarafından uluslararası hukuka aykırı olsa dahi insani meselelerden hareketle yapılan bir müdahalenin bazı durumlar açısından meşru sayılabileceği ileri sürülmektedir. Bu şekilde müdahalelerin kötüye kullanılmasının engellenebileceği iddia edilebilmektedir. Bu ise insani müdahale meselesini ortaya çıkarmıştır. Yani insani müdahalenin hukuka aykırı olarak kabul edilse dahi meşru bir temele sahip olduğu argümanı ileri sürülmektedir.⁷⁴²

Bunun dışında kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak değerlendirilen bazı gelişmelerin de olduğuna tanık olunmuştur. Bu bağlamda en bilinen örneklerden ikisi Kongo'daki barış gücü ve Kore Savaşı'dır. Kore Savaşı'nda hatırlanacağı gibi SSCB'nin Çin'in temsil krizi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi toplantılarında yer almaması sonucunda kuvvet kullanma konusunda yetkilendirme işlemi BM Güvenlik Konseyi düzeyinde yapılamamıştır. Bu nedenle "Barış İçin Birlik Kararı" alınarak Genel Kurul düzeyinde yetkilendirme işlemi olmuştur.⁷⁴³ Fakat bu vakalar hakkında

⁷⁴¹ Y. Sak, a.g.m., s. 147.

⁷⁴² Y. Sak, a.g.m., s. 146.

⁷⁴³ Erik Voeten, "The Political Origins of the UN Security Council's Ability to Legitimize the Use of Force", *International Organization*, Cilt 59, Sayı 3, 2005, s. 530.

hâlâ hukukilik-meşruiyet tartışmaları yapılmaktadır ve bu konuda genel bir uzlaşuya varılamamıştır.

Bu bakımdan kuvvet kullanma yasağının yorumu konusunda ileri sürülen farklı görüşlere değinilebilir. Bu açıdan BM Antlaşması'nda 2. maddenin 4. fıkrasına yönelik olarak birbiriyle zıt sayılabilecek iki ana görüş bulunmaktadır. Birincisi, kuvvet kullanma yasağının dar anlamda değerlendirilerek her türlü kuvvet kullanmanın yasaklandığı şeklindeki yorumu öne sürmektedir. Ancak kuvvet kullanmayı daha geniş çerçevede ele alan diğer görüş ise BM Antlaşması'nın ilke ve amaçlarıyla çelişmediği yani devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliği durumlarında kuvvet kullanmanın yasak olmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda ağırlıklı olarak ilk görüşün kabul edildiği görülmektedir. Devletler ve doktrin açısından geniş yorumun kabul edilmemesinin nedeni ise müdahaleyi yapan devletin niyetlerinin/amacının tam olarak tespit edilme sorunsalı ve güçlü devletlerin geniş yorum çerçevesinde zayıf devletleri mağdur etme ihtimalidir.⁷⁴⁴

Burada ortaya koyulan hukuki açıklamalar dışında kuvvet kullanımı ve müdahale bağlamında son olarak vurgulanması gereken önemli bir husus da ekonomik liberalizasyon meselesidir. Çünkü ekonomik liberalizasyon barış, güvenlik ve insani meseleler açısından adeta kutsallaştırılmış bir şey olarak algılanmaktadır. Bu durumu açıklamak adına bazı somut örneklere göz atmak yerinde olacaktır. Örneğin, Yugoslavya'daki çatışmalarda sorun uluslararası hukuk açısından değerlendirilmek yerine etnik ya da milliyetçi unsurlar temelinde analiz edilmiştir. Bu nedenle hem Yugoslavya hem de Ruanda konusunda yaşananlar dikkate alınınca BM Acil Müdahale Gücü'nün asli olarak gereksinim duyulan bir ihtiyaç unsuru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü demokrasi ve insan hakları konusunda endişelerini dile getiren entelektüellerin ve aktivistlerin tutumuna bakıldığında asıl odak noktasının Doğu Avrupa'daki ekonomik liberalleşme ve piyasalaştırma olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden odak noktası kuvvet kullanma meselesine indirgenirse bu tip konu başlıklarının görmezden gelinme tehlikesi bulunmaktadır.⁷⁴⁵

Bu bağlamda ekonomik liberalizasyon meselesi kuvvet kullanımı, güvenlik ve insani sorunlar çerçevesinde ortaya çıkan sorunlarda yararlanılması gereken bir araç olarak yorumlanmaktadır. Bu tip krizler daha önce belirtildiği gibi etnik ve

⁷⁴⁴ F. Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", s. 155-156.

⁷⁴⁵ A. Orford, *a.g.e.*, s. 121.

ulusal faktörler temelinde açıklanmaktadır. Bu nedenle Yugoslavya ve Ruanda'daki çatışmalar bu çerçevede değerlendirilmiş ve uluslararası kurumların/dış aktörlerin sürece katılmadığı görülmektedir. Bu yaklaşımın müdahale açısından önemli etkiler oluşturduğu çok açıktır. Öncelikle bu iki ülkede yaşananlar ne ölçüde ve hangi zaman aralığında müdahalenin gerçekleştirilmesi gerektiği hakkında önemli bir veri imkânı sunmuştur. Ayrıca güvenlik ve insani krizler konusunda kuvvet kullanımına odaklanılmasının sorunlu bir bakış açısı olduğu iddia edilebilir. Çünkü uluslararası kurumların rolü ve Avrupa Komisyonu, ABD ve diğer hükümetlerin sürece müdahil olmamaları gibi durumlar dikkate alınmalıdır.⁷⁴⁶

3.4.3.5. Teorik Açıdan Müdahale Olgusunun Analizi

Müdahale konusunda Realizmin bakış açısını aktarırken ilk olarak, Realizmde devlet odaklı perspektifin benimsenmesi nedeniyle devlet dışındaki aktörlere çok fazla önem atfedilmediğini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Dolayısıyla Realizmde insani meselelerden kaynaklanan faktörler gerekçe gösterilerek gerçekleştirilen müdahalelere karşı olumlu bir yaklaşımın söz konusu olmadığı söylenebilir. Ayrıca Realizm ulusal çıkarları önceleyen bir anlayışa sahip olduğu için diğer ülkelerde yaşanan insani sorunların ilgi alanına girmesi pek mümkün değildir. Fakat Realizmin belirtilen özelliklerine karşın bazı insani müdahalelerde ulusal çıkar çerçevesinde argümanların dile getirilebildiği gözlemlenmektedir. Örneğin, George W. Bush döneminde 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali sırasında insani meselelerle ulusal güvenlik arasında kurulan bağıntı bu tespiti doğrulamaktadır.⁷⁴⁷ Bu nedenle Realizmin kesinlikle müdahale olgusuna karşı çıktığı söylenemez. Burada görüldüğü üzere bazı dönemlerde ulusal çıkar/güvenlik çerçevesinde müdahalelere sıcak bakılmaktadır. Bu kapsamdaki müdahalelerin gerçekleştirilmesinde meşruiyetin sağlanması ve maliyetlerin azaltılması adına daimî üyeler tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne başvurulduğunu da hatırlatmak gerekir.

Müdahale konusunun sistemik analiz düzeyinde öne çıkan önemli Realist eserlerde yer bulmadığını belirtmek gerekir. Örneğin, Morgenthau'nun *Politics Among Nations* eserinde bu konuya değinilmediği görülmektedir. Bunun dışında

⁷⁴⁶ A. Orford, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁷⁴⁷ Catherine Lu, *Just and Unjust Interventions in World Politics Public and Private*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 54.

Waltz ve Gilpin gibi önemli Realistler de müdahale konusu (*özel olarak*⁷⁴⁸) ile meşgul olmamışlardır.⁷⁴⁹ Ancak Morgenthau'nun müdahale konusunda ele aldığı çalışmada fikirlerini belirttiği görülmektedir. Bu çalışmada Morgenthau müdahalenin diplomatik baskı, müzakereler ve savaş gibi bir dış politika aracı olarak oldukça eski ve köklü bir temele sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan Morgenthau Antik Yunan'dan beri devletlerin çıkarları çerçevesinde diğer devletlere müdahale ettiklerini hatırlatmaktadır. Buna karşın diğer devletlerin bu müdahalelere karşı çıkararak çıkarları çerçevesinde müdahale aracına başvurduklarından söz etmektedir.⁷⁵⁰ Dolayısıyla müdahale Morgenthau'ya göre olağan bir dış politika aracıdır. Bu perspektif Morgenthau'nun Realist teori kapsamında dile getirdiği güç odaklı görüşleri dikkate alındığında şaşırtıcı değildir. Zira Realizmde güç politikaları temelinde diğer devletlere müdahale edilmesi daima seçenekler arasındadır.

Buna ek olarak uluslararası alanda meydana gelen güç dengesi olgusu da müdahale konusunda meşru bir gerekçe olarak Realistler tarafından ileri sürülmektedir. Bu noktada müdahalelerin meşruiyeti konusunda Realizm açısından uluslararası sistemin anarşik yapısının önem taşıdığı belirtilmelidir. Ancak bu durumda kendi kendine yardım politikaları ile müdahale etmeme ilkesi arasında bir çelişkinin ortaya çıktığını göz ardı etmemek gerekir.⁷⁵¹

Andrew Mason ve Nick Wheeler ise Realizmin müdahale olgusuna yönelik perspektifini incelerken teorinin birkaç farklı sınıflandırma altında gruplandırılarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bu kapsamda temel olarak yorumlayıcı ve kuralcı şeklinde Realizmin ikili bir grup altında sınıflandırılabilirliği düşünülmektedir. Yorumlayıcı Realizme göre devletler daima ulusal çıkar odağında hareket etmektedir. Bu perspektiften insani müdahaleler asla gerçekleşemez. Çünkü uluslararası politikada insani bir güdünün yeri olmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle Yorumlayıcı Realizmde insani müdahaleye karşı etik bir itirazın söz konusu olmadığı söylenebilir. Buna karşın Kuralcı Realizm ise insani müdahalenin mümkün olduğunu kabul etmektedir. Fakat insani müdahalelerin meşruiyetine yönelik itirazları bulunmaktadır. Bu yaklaşım insani müdahalenin meşru bir gerekçesinin olmadığını;

⁷⁴⁸ Vurgu bana ait.

⁷⁴⁹ Daniel Fiott, "Realist Thought and Humanitarian Intervention", *The International History Review*, Cilt 35, Sayı 4, 2013, s. 778.

⁷⁵⁰ Hans Morgenthau, "To Intervene or Not To Intervene", *Foreign Affairs*, Cilt 45, Sayı 3, 1967, s.425.

⁷⁵¹ João Marques de Almeida, "International Political Theory and the Issue of Legitimate Intervention", *Nação Defesa*, Sayı 102, Yaz 2002, s. 158.

çünkü insani gerekçelerin müdahaleyi haklı gösteremeyeceğini iddia etmektedir. Buna ek olarak söz konusu yaklaşım etik temelde sadece devletlerin ulusal çıkar meselesini dikkate almaktadır.⁷⁵²

Mason ve Wheeler Kuralcı Realizmin de farklı çeşitleri olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda işlevsel ve sonuççu şeklinde bir gruplandırma yapılmaktadır. Bu yaklaşımlar arasındaki farklılık ise devletlerin neden sadece ulusal çıkar odağında hareket etmeleri gerektiğine yönelik sunulan farklı açıklamalardan kaynaklanmaktadır. İşlevsel Realizm⁷⁵³ devlet açısından uygun olan rolün ya da işlevin ulusal çıkarı izlemek olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle devletin tek meşru rolünün ulusal çıkar çerçevesinde hareket etmesi olduğuna yönelik olarak açıklamalar sunulmaktadır. Sonuççu Realizm⁷⁵⁴ ise devletlerin sadece ulusal çıkar temelinde hareket ettiklerini belirtmektedir. Çünkü bu yaklaşımda tüm devletler bu şekilde hareket ettiğinde hem nesnel açıdan hem de küresel açıdan en iyi sonucun elde edilebileceği düşünülmektedir. Mason ve Wheeler bu yaklaşımlara ilişkin somut örneklerin Uluslararası İlişkiler literatüründe bulunmasının zor olduğunu belirtmektedir. Bu konuda destekleyici bir argüman olarak bazen Realistlerin yorumlayıcı ve kuralcı yaklaşımlar arasında gidip geldiği ifade edilmektedir. Burada etik değerlendirmelerden uzak durulması gerektiği savunulmaktadır. Fakat diğer yandan bazen işlevsel veya sonuççu yaklaşımların da benimsendiği görülmektedir.⁷⁵⁵

Mason ve Wheeler'in değindiği önemli bir husus da Sonuççu Realizmin insani müdahalenin meşruiyetine karşı ortaya koyduğu argümanlardır. Burada üç ana argümandan bahsedilmektedir. Birincisi, insani müdahalenin sadece çok aşırı durumlarda ya da kitlesel katliamlar söz konusu olduğunda gerçekleştirilebileceği argümanıdır. İkincisi, insani müdahale konusunda bir devletin/devletler grubunun ancak BM Güvenlik Konseyi izni ile harekete geçmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda tek taraflı eylemler de sadece BM tarafından yetkilendirilirse mümkün

⁷⁵² Andrew Mason, Nick Wheeler, Barry Holden (Ed.), "Realist Objections to Humanitarian Intervention", *The Ethical Dimensions of Global Change*, Macmillan Press Ltd, London, 1996, s. 96.

⁷⁵³ Çalışmada İşlevsel Realizm konusunda Hobbes'un düşünceleri örnek gösterilmektedir. Bilindiği gibi Hobbes'a göre devletler anarşiden korunmak ve güvenli bir yaşam alanı oluşturmak açısından bir işleve sahiptir. Böylece devletin işlevi kendisini meydana getiren bireylerin ortak çıkarını korumaktır.

⁷⁵⁴ Burada ise Morgenthau örneği verilmektedir. Morgenthau'nun uluslararası sisteme yönelik sonuç odaklı yaklaşımı nedeniyle bu yaklaşımı temsil ettiği düşünülmektedir. Örneğin, Morgenthau'nun güç dengesini açıklarken devletlerin davranışları sonucunda oluşan farklı güç dağılımları temelinde yaptığı analizler bu yargıyı doğrulamaktadır. Aynı şekilde bu çalışmada yer verilen Morgenthau'nun müdahale konusundaki görüşleri irdelendiğinde sonuççu yaklaşımın izlerine rastlanmaktadır.

⁷⁵⁵ A. Mason, N. Wheeler, B. Holden (Ed.), *a.g.e.*, s. 97.

olacaktır. Üçüncüsü, BM Güvenlik Konseyi'nin insani müdahale konusunda belirli bir çerçeve belirtmesi gerektiği dile getirilmektedir. Bu nedenle belirli koşullar yerine getirilmedikçe müdahaleye izin verilmemesi üzerinde durulmaktadır. Bu koşullardan biri, müdahalenin uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmemesi gerektiğidir. Örneğin, bu çerçevede komşu ülkeler müdahaleden olumsuz etkilenmemelidir. İkincisi, müdahalenin makul şekilde başarı şansının olması argümanıdır. Ayrıca orantısız zayıfların olmayacağı öngörülmelidir. Son olarak, daha az zorlayıcı eylemlerin önceden denenmiş olması ya da bu önlemlerin başarısız olacağına dair iyi bir nedenin olması hâlinde müdahale gerçekleştirilmelidir.⁷⁵⁶

Bu noktada ayrıca insani müdahaleleri gündeme getiren insani kriz durumlarının birçok sosyo-ekonomik faktörden kaynaklanabileceği belirtilmelidir. Örneğin, yoksulluk ya da zayıf hükümet yapısı gibi sorunlar nedeniyle insani krizler yaşanabilir. Ancak uluslararası politikayı rasyonalite temelinde analiz ettiği iddiası bulunan Realizmin henüz insani müdahaleler konusunda ortaya çıkan insani krizlerin giderilmesi adına somut bir analiz çerçevesi oluşturamadığı söylenebilir.⁷⁵⁷

Dünya Sistemleri Analizine göre ise kapitalist dünya sisteminin (tek bir dünya-ekonominin) söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bu sistemde sonsuz sermaye birikimi, yapısal eşitsizlikler ve artı değer dağılımı öne çıkan unsurlar olarak gözükmektedir. Sistemde var olan eşitsizlikler ise devletler arasındaki eşitsiz değişim süreçleri, tarihsel olarak farklılaşan üretim biçimleri ve merkezin artı değeri elde etmesini içeren devlet müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmıştır.⁷⁵⁸ Bu nedenle müdahale olgusunun Dünya Sistemleri Analizi bakımından göz önüne alınması gereken bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada merkez açısından çevre üzerindeki hâkimiyetin sürdürülmesinin oldukça önemli olduğu hatırlatılmalıdır. Ayrıca çevredeki devrimci sonuçlara neden olabilecek düzensizliklerin küresel düzeydeki birikim yapısının istikrarını olumsuz şekilde etkileyebileceğini dikkate almak gerekir. Bu yüzden askerî müdahalelerin gündeme gelmesi mümkündür. Eğer bir merkez ülke bu türden gerçekleşen devrimci bir değişimi/düzensizliği bastıramazsa bu durumda söz konusu ülkenin prestiji sarsılacaktır. Böyle bir gelişme aynı zamanda merkezde ve çevrede bu ülkenin

⁷⁵⁶ A. Mason, N. Wheeler, B. Holden (Ed.), *a.g.e.*, s. 104.

⁷⁵⁷ D. Fiott, a.g.m., s. 778.

⁷⁵⁸ Tom G. Griffiths, Robert F. Arnove, "World Culture in the Capitalist World-System in Transition", *Globalisation, Societies and Education*, Cilt 13, Sayı 1, 2015, s. 97.

müttefiklerini moral açıdan olumsuz etkileyecektir.⁷⁵⁹ Çünkü sistemin istikrarının ve varlığının sürdürülmesi adına çevredeki isyanların/devrimlerin sonuçsuz kalması için merkez, müdahaleci politikalara ve eylemlere ihtiyaç duymaktadır.

Çevreye yönelik *müdahalelerin*⁷⁶⁰ tercih edilmemesi hâlinde de bazı avantajların olabileceğinden söz edilebilir. Çünkü birtakım kısıtlamalara başvurularak bu tip emperyalist müdahalelerden kaçınıldığı ve müdahale edilmediği iddia edilebilir. Bu durumda dolaylı alternatiflerin maliyet yönünden daha uygun seçenekler olarak öne çıkacağı görülmektedir. Örneğin, askerî darbelere başvurulabilir. Böylece doğrudan askerî müdahale yerine dolaylı şekilde ilgili ülkede istenilen değişiklikler gerçekleştirilebilir. Buna ek olarak daha istikrarlı çevre ülkelerden yararlanılarak müdahalelerin yapılması mümkündür. Bir başka yöntem ise paralı askerlerden yararlanılarak yapılan müdahalelerdir.⁷⁶¹

Bahsi geçen dolaylı yöntemlerin somut göstergelerine dair birkaç örnek vermek uygun olacaktır. Askerî darbe konusunda 1973 yılında Şili’de devlet başkanı Salvador Allende’ye karşı General Augusto Pinochet tarafından yapılan darbe sonrasında uygulanan neoliberal politikalar üzerinde durulabilir. Pinochet diktatörlüğü döneminde uygulanan neoliberal politikalar merkezin çevreyi sömürmesini sağlayan bir işlev görmüştür. Diğer yöntem daha istikrarlı çevre ülkelerden (bir başka deyişle, yarı çevreden) yararlanılmasıdır. Bu konuda Arjantin’in ve Brezilya’nın 2003 yılında Bolivya’da⁷⁶² yaşanan isyanda karşı devrimci rol oynayarak Bolivya’nın merkeze tehdit oluşturacak bir yapıya bürünmesine engel olmasına değinilebilir. Paralı asker yöntemi ise Suriye İç Savaşı’nda yararlanılan bir yöntemdir. ABD başta olmak üzere merkez “ılımlı muhalifler”i (örneğin, Özgür Suriye Ordusu) silahlandırarak ve maddi kaynak sunarak müdahalede bulunmuştur.

Burada değinilen sert güç uygulamaları veya askerî yöntemlerin dışında bir başka yöntem ise ekonomik müdahale araçlarıdır. Bu konuda IMF, DB ve DTÖ önemli işlev görmektedir. Bu kuruluşlarda hem maddi kaynak açısından hem de karar verme davranışı (maddi kaynakları sunan ülkelerin oy katsayıları konusundaki

⁷⁵⁹ David Kowalewski, “Core Intervention and Periphery Revolution, 1821-1985”, *American Journal of Sociology*, Cilt 97, Sayı 1, Temmuz 1991, s. 71.

⁷⁶⁰ Müdahaleler ile doğrudan/sert güç uygulamaları çerçevesindeki müdahaleler kastedilmektedir.

⁷⁶¹ D. Kowalewski, a.g.m., s. 72.

⁷⁶² Bolivya konusunda detaylı bilgi için bkz: Sungur Savran, Aylin Topal (Haz.), “Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor”, *Latin Amerika’yı Anlamak*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 260-261.

üstünlüğü) açısından merkezin ciddi avantajı bulunmaktadır. Bu yüzden gerektiğinde çevreye, yarı çevreye ve hatta bazen yarı merkeze bu araçlardan yararlanılarak müdahaleler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu aşamada bu kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen müdahalelere ilişkin bazı önemli hususlara değinilecektir.

İlk olarak, IMF hakkında yapılacak açıklamalara değinilebilir. IMF'den borç alan ülkelerin aldıkları borcu kendi istedikleri şekilde ve sınırlama olmadan kullanabilmesi mümkün değildir. Çünkü bu borçlar belirli şartlar temelinde uyulacak kuralların ve sınırlandırmaların kabul edilmesi hâlinde verilmektedir. Bu şartlara uyulmaması durumunda birtakım yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, verilen kredilerin geri ödemelerinde kesintiler yapılabilir ya da olası kredi anlaşmalarının yapılması engellenebilir. IMF'nin kredi ve borç konusunda sorgulanmasının en önemli nedenlerinden biri, kurumun egemen birimlerle (yani devletlerle) anlaşmalar yapıyor olması olarak ifade edilebilir. Çünkü demokrasi ve ulusal egemenlik gibi ilkeler nedeniyle devletlerin iç işleri konusunda ve seçmenlerine/vatandaşlarına karşı hesap verebilirlik bakımından sorumlulukları bulunmaktadır. Böylece şirketlere ya da bireylere verilecek kredilerle devletlere verilen krediler arasında farklılık olduğu görülmektedir. IMF'den alınan borçların borç verenin kontrolünde⁷⁶³ olan bir güç ilişkisi şeklinde tezahür etmesi bu anlamda ciddi bir sorundur. Ayrıca bu borcu alan devletlerin genellikle çok önemli ekonomik sorunlarla baş etmeye çalıştığını belirtmek gerekir. Bu ise IMF'nin ilgili devletlerin içerisinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle bir baskı unsuru hâline dönüştüğünü göstermektedir.⁷⁶⁴

İkinci olarak, IMF ve DB tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılan yapısal uyum programları incelenebilir. Bu kapsamda hükümetlerin uygulaması gereken bazı düzenlemelere değinmek gerekir. Örneğin, bu programlara göre hükümetlerden eğitim, sağlık, çevre ve temel gıda maddeleri gibi birçok önemli alanda bütçede kesinti yapması talep edilmektedir. Bunun dışında reel ücretlerin

⁷⁶³ IMF ile başlayan koşulluluk durumunun borç veren açısından daha önceki dönemlere göre bazı önemli avantajları olduğunu ifade etmek gerekir. Birincisi, devletlerin öncelikle yapılması gereken reformları gerçekleştirdikten sonra borç veya kredi ödemesi almasıdır. Böylece borç veren açısından kaynakların güvence altına alınmasını sağlamaktadır. İkincisi, borç ilişkisinin meşru bir zemin çerçevesinde tezahür ettiği izlenimi oluşturulmaktadır (Sarah L. Babb, Bruce G. Carruthers, "Conditionality: Forms, Function, and History", *Annual Review of Law and Social Science*, Cilt 4, Temmuz 2008, s. 25). Bu da kurumun hem alacaklarını tahsil etmesi bakımından hem de öne sürdüğü şartların kabul edilmesi bakımından kamuoyu nezdinde tepkilerin azalmasını sağlamaktadır. Üçüncüsü, IMF kredi anlaşması yaptığı ülkeler üzerinde ekonomik açıdan önemli derecede kontrol ve denetim imkânına kavuşmaktadır. Bu, kurumun otoritesi ve gücü açısından önemli bir kazanımdır.

⁷⁶⁴ S. L. Babb, B. G. Carruthers, a.g.m., s. 14-15.

düşürülmesi, ulusal paranın devalüe edilmesi, ihracata yönelik yabancı yatırımların desteklenmesi gibi talepler de gündeme gelmektedir. Buna ek olarak ithalata yönelik gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve bu konudaki kontrolün kaldırılması da istenen taleplerdendir. Böylece dış borçlanmanın ve ithalata bağımlılığın artırıldığı görülmektedir. Bu da yerel endüstriyi ve tarımsal ürünleri oldukça olumsuz şekilde etkilemektedir.⁷⁶⁵

Bir başka önemli gösterge de DB'nin sunduğu krediler üzerinden aktarılabilir. Bu bağlamda DB'nin yakın dönemde yardım ettiği ülkelere yüz milyarlarca dolar düşük faizli kredi imkânı sunduğuna tanık olunmuştur. Fakat bu krediler küresel şirketlerin ilgili ülkelerin doğal kaynakları ve pazarları üzerinde kontrol kurmasını kolaylaştıran bir işlev görmüştür. Bu nedenle enerji ve tarım sektörlerindeki şirketlerin bu durumdan fayda sağlama bağlamında öncü konumda oldukları söylenebilir. Ayrıca DB'nin finansör olduğu altyapı hizmetlerinin (yol yapımı ve elektrik santralleri/şebekeleri gibi) ilgili ülkenin halkına katkı sunmaktan ziyade altyapı çalışmalarını yürüten şirketlere fayda sağlamak adına yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer önemli husus ise Politika Çalışmaları Enstitüsü tarafından belgelendiği üzere DB'nin öncelikle küresel şirketlere fayda sağlayan fosil yakıt projeleri nedeniyle küresel düzeydeki sera gazı emisyonlarında en fazla payı olan aktör hâline gelmesidir.⁷⁶⁶

Son olarak, uluslararası alanda ekonomik açıdan müdahale konusunda yararlanılan DTÖ'ye de değinmek gerekir. 1980'lerin başında ABD'de Ronald Reagan, Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher ve Federal Almanya'da Helmut Kohl döneminde politikacılar ve ekonomistler tarafından Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) konusunda yeni düzenlemelerin⁷⁶⁷ yapılmasına ilişkin çabalarla ve faaliyetlerle karşılaşmaktadır. Bu çerçevede GATT'ın kapsamı

⁷⁶⁵ John Cavanagh, Jerry Mander, "A Critique of Corporate Globalization (Part III): World Bank, IMF Turned Poor Third World Nations into Loan Addicts", *The CCPA Monitor*, Temmuz/Ağustos 2003, s. 19.

⁷⁶⁶ John Cavanagh, Jerry Mander, a.g.m., s. 19.

⁷⁶⁷ DTÖ'nün ortaya çıkışında başka önemli gelişmelerin de etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir. SSCB'nin dağılması, Varşova Paktı üyelerinin kapitalizme eklenmesi, ABD'nin askerî üstünlüğünün bariz şekilde gözlemlenebilmesi gibi gelişmeler bu bağlamda DTÖ'ye zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan SSCB gibi alternatif bir güç merkezinin devre dışı kalması ve yerel düzeyde ciddi bir muhalefetin söz konusu olmaması nedeniyle ABD geniş kapsamlı ticari düzenlemeleri ve anlaşmaları uygulayabilecek yeteneği olan otoriter bir kurumsal mekanizma oluşturabilmiştir (Martin Orr, "The Failure of Neoliberal Globalization and the End of Empire: Neoliberalism, Imperialism, and the Rise of the Anti-Globalization Movement", *International Review of Modern Sociology*, Cilt 33, Özel Sayı, 2007, s. 107).

geniştirilerek imzacı devletlerin bir dizi üretim, hizmet ve yatırım gibi önemli alanlarda çok taraflı politika ile bağlanması amaçlanmıştır. Söz konusu girişimler ABD merkezli küresel şirketlerle bunların ABD hükümetindeki bağlantıları tarafından organize edilerek GATT'ın Uruguay Görüşmeleri adı altında bir müzakere sürecine girmesi ile bir başka boyuta taşınmıştır. 1994 yılında ise GATT, DTÖ⁷⁶⁸ adı altında farklı bir kurumsal yapıya dönüştürülmüştür. Buna ek olarak DTÖ'nün önceki antlaşmalara göre çok daha güçlü bir yaptırım gücüne sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Örneğin; DTÖ, taleplerine uymayan ülkelere karşı otomatik şekilde gerçekleşecek olan kalıcı ticari yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Burada yaptırımları uygulayan ve karar verici pozisyondaki mahkemelerin ticaret bürokratlarının yer aldığı kapalı bir yapıya sahip olduğunu da eklemek gerekir.⁷⁶⁹

IMF'nin Yapısal Uyum Programları'nın DTÖ anlaşmaları aracılığıyla küresel kurallar hâline getirildiği görülmektedir. Bu şekilde ticaret politikalarının liberalleştirilmesi nedeniyle hükümetlerin önemli bir alanda kontrol kaybına uğradığını ileri sürmek mümkündür. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler açısından esnek gümrük tarifelerine, ithalat miktarı konusundaki kontrollere ve yerel endüstrilerin korunması için ise sermaye kontrolüne ihtiyaç duyulduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Ayrıca bu tip politikaların gelişmiş ülkeler tarafından henüz gelişme evrelerindeyken yararlanıldığı bilinmektedir. Ancak yeni dönemde benzer politikaların gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmasına engel olunmaktadır. Bu da tekelci sermayenin gelişmekte olan ülkeler üzerinde kontrol kurmasını kolaylaştıran bir etkiye neden olmaktadır.⁷⁷⁰ Bu nedenle yerel firmaların korunabilmesi ve geliştirilebilmesi mümkün olmadığında gelişmekte olan ülkelerin tekelci sermayenin kontrolündeki küresel ağa entegre olmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Böylece gelirin tekelci sermayeye istikrarlı biçimde akışı mümkün olmaktadır. Dolayısıyla önceki dönemlerde görülen kolonileştirmenin yerine modern dönemde DTÖ'nün tekelci sermayenin piyasa kuralları aracılığıyla işleyen yeni bir emperyalizm aşamasını uyguladığı iddia edilebilir.⁷⁷¹

⁷⁶⁸ DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde resmen kurulmuştur. Şu anda 164 üyesi olan örgüt neredeyse dünyanın tamamında faaliyet gösterebilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)", http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 23.09.2020)).

⁷⁶⁹ John Cavanagh, Jerry Mander, a.g.m., s. 21.

⁷⁷⁰ Yasuo Fukuda, "WTO Regime as a New Stage of Imperialism: Decaying Capitalism and Its Alternative", *World Review of Political Economy*, Cilt 1, Sayı 3, Sonbahar 2010, s. 491.

⁷⁷¹ Y. Fukuda, a.g.m., s. 489.

Ekonomi alanındaki söz konusu kurumsal müdahale araçları dışında merkezin çevre üzerinde kontrol sağlamasına yardımcı olan iki önemli kurumsal araç daha bulunmaktadır. Bu araçlar ise NATO ve BM Güvenlik Konseyi'dir. NATO merkezin çevreye gerçekleştirdiği müdahaleler konusunda Soğuk Savaş sonrası dönem dikkate alındığında oldukça işlevsel bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Bosna'ya, Kosova'ya ve Libya'ya gerçekleştirilen müdahalelerden söz edilebilir. Daha önceki başlıklarda bu örnekler üzerinden siyasi, ekonomik ve askerî bağlamda merkezin çıkarları açısından uygun düzenlemelerin yapılması adına NATO müdahalelerinden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Burada ise NATO müdahalelerinin merkez açısından neden önemli olduğu hususunu irdelemek gerekir. Merkez, NATO sayesinde öncelikle çok taraflılıktan yararlandığı argümanı ile diplomasi ve meşruiyet bağlamında avantaj elde etmektedir. Böylece geniş bir konsensüs sağlandığı ve birçok devletin müdahalelere ikna olduğu izlenimi öne sürülmektedir. Diğer yandan NATO müdahaleleri maliyet açısından da üçlü için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çünkü bu şekilde müdahalelerin maliyeti sadece üçlü ya da daha geniş bağlamda merkez tarafından üstlenilmemektedir. Bunun yerine birçok yarı çevre/çevre ülkenin de müdahalelere katkı sunmasıyla maliyetler azaltılmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin de NATO gibi merkez için önemli imkânlar sunduğu görülmektedir. Birincisi, BM Güvenlik Konseyi meşruiyet imkânı sunmaktadır. Bu sayede müdahalelere yapılacak itirazların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Hatta merkez bu araçtan Kore Savaşı döneminde SSCB faktörü nedeniyle yararlanamamış olmasına rağmen Genel Kurul'u devreye sokarak yine müdahale için bir meşruiyet zemini elde edebilmiştir. İkincisi, NATO'da olduğu gibi hem maliyetlerin azaltılması hem de çok taraflılık ilkelerinin yerine getirilmesi mümkündür. Bu, merkez için diplomatik ve ekonomik açıdan önemli bir kazanımdır.

BM aynı zamanda yarı merkez ülkeler olan Rusya ve Çin için de oldukça önemli konumdadır. Bu durum birkaç ana unsur temelinde kısaca ifade edilebilir. Birincisi, yarı merkez merkezin müdahalelerine BM sayesinde (veto ve daimî üyelik) karşı koyabilmektedir. Örneğin, Çin'in Hong Kong, Uygur ve Tayvan gibi meseleler üzerinden insan hakları ve demokrasi gibi gerekçelerle kendisine karşı alınacak kararlara engel olma şansı bulunmaktadır. Çin'in askerî ve ekonomik gücü nedeniyle merkezin müdahalelerine karşı koyma şansı olsa da BM sayesinde hukuki, meşru ve diplomatik bir zemin elde etmesi kendisi açısından önemli avantajlar sunmaktadır.

İkincisi, Rusya ve Çin gerçekleştirdikleri müdahaleler konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde alınacak kararlara müdahale edebilmektedir. Bu konuda Rusya'nın Suriye ve Kırım konusunda BM Güvenlik Konseyi'ndeki tutum ve eylemleri ele alınabilir. Böylece hem merkez hem de yarı merkez müdahale bağlamında BM'den yararlanmaktadır.

3.4.4. Meşruiyet Kavramı Bakımından BM'nin Durumu

3.4.4.1. Kavramsal Değerlendirme

Meşruiyet kavramı ya da olgusu pek çok konu ve kurum özelinde inceleme ve araştırma nesnesi olarak analiz edilmektedir. Uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, devletler ve uluslararası kurumlar da bu kapsamda ele alınan unsurlardandır. Çalışmanın içeriği nedeniyle burada genel hatlarıyla meşruiyet olgusu BM özelinde irdelenecektir.⁷⁷² Öncelikle meşruiyetin ne olduğuna dair bir tanımlama yapılmalıdır. Meşruiyet, Siyaset Bilimi/Uluslararası İlişkiler bağlamında şöyle tanımlanabilir: Bir aktörün içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilen belirli kurallar ışığında bazı sosyal ilişkileri yönetebilme kapasitesinin siyasal, hukuki, kültürel vb. gerekçelerle temellendirilmesi meşruiyet anlamına gelmektedir. Bu genel ifade BM açısından daha somut olarak şu şekilde belirtilebilir: BM, uluslararası toplum tarafından kabul edilen BM Antlaşmasıyla, BM Güvenlik Konseyi gibi bir otorite birimiyle, UAD gibi bir yargı mekanizmasıyla çeşitli unsurlar temelinde meşruiyet araçlarına sahiptir. Fakat BM meşruiyet bağlamında özellikle Soğuk Savaş sonrasında sorgulanmaktadır. Bu yüzden meşruiyet açısından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Meşruiyet bir kavram olarak incelendiğinde meşruiyetin mümkün olduğunca pek çok kavramı içerecek şekilde bir meta tanım olarak analiz edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bakımdan meşruiyet denildiğinde demokrasi, adalet ve iyi yönetim gibi çeşitli kavramlar ve olgular gündeme gelmektedir. Öte yandan meşruiyeti üçlü bir sınıflandırma altında açıklamak mümkündür. Birincisi, yasal meşruiyet şeklinde ifade edilebilir. Yasal meşruiyet genel olarak bu üçlü sınıflandırmada en dar kapsamlı meşruiyet türü olarak görülmektedir. Ayrıca yasal meşruiyet; bir eylemin, bir kuralın, bir aktörün veya bir sistemin özelliği olarak incelenebilir. Bu nedenle yasal meşruiyet; bir eylemin, bir kuralın, bir aktörün veya

⁷⁷² Burada meşruiyet olgusu genel olarak BM odağında ele alınmaktadır. BM Güvenlik Konseyi hakkındaki meşruiyet sorgulaması ise ayrı bir başlık altında 4. Bölüm içerisinde sunulmaktadır.

bir sistemin uyması gereken yasal zorunluluklar paketi olarak tanımlanabilir.⁷⁷³ BM özelinde bu durum BM Antlaşması'nın *jus cogens* niteliği ve BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması bağlamında ifade edilebilir.

İkincisi, ahlâki meşruiyet olarak belirtilebilir. Ahlaki meşruiyet bazı önemli soruları gündeme getirmektedir. Örneğin, bir hükümetin demokratik süreçleri izleyip izlemediği veya bütün demokrasilerin aynı ölçüde meşru olup olmadığı soruları ahlaki meşruiyet zemininde ele alınabilecek önemli meselelerdir. Bunun dışında meşruiyet denildiğinde otorite, istikrar, zorunluluklar, itaat ve güç gibi önemli sorunsalların da akla gelebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca çağdaş toplumlarda sistemik güç uygulamasının en önemli araç olduğu bilinmektedir. Uluslararası hukuk ise belirli kavramların somutlaştırılmasında, normalleştirilmesinde ve güçlendirilmesinde oynadığı rolle önemli konumda yer almaktadır. Fakat aynı zamanda meselelerin ahlaki boyutuna da ışık tutar. Dolayısıyla ahlaki meşruiyet gücün hukuk aracılığıyla kullanımının değerlendirilmesinde taşıdığı merkezî önem nedeniyle dikkate alınmalıdır.⁷⁷⁴ Ahlaki meşruiyet BM kapsamında ise BM'nin uluslararası sorunların çözümünde arabulucu rolü üstlendiği durumlarda anlaşmazlık ya da çatışma yaşayan taraflarca önerilerine riayet edilmesi olarak örneklendirilebilir. BM Genel Kurulu'nun kararlarının normatif düzeyde norm oluşturma gücü de ahlaki meşruiyet kapsamında değerlendirilebilir.

Meşruiyetin üçüncü olarak incelenmesi gereken boyutu ise sosyal meşruiyettir. Sosyal meşruiyet; bir aktörün bir eyleme, bir aktöre ya da bir sisteme karşı bu unsurların yasal ya da ahlaki bakımdan meşru olduklarına dair inancı şeklinde tanımlanabilir. Sosyal meşruiyette, yasal meşruiyette ve ahlaki meşruiyette geçerli olduğu gibi herhangi bir güç ilişkisine normatif bağlılık söz konusu değildir. Böylece herhangi bir nesnel gerekliliğin sosyal meşruiyet bakımından geçerli olmadığı söylenebilir. Bu nedenle meşruiyet olgusunun bir normatif amaç olarak görülmediği; bunun yerine sosyal gerçeklik olarak nitelendirildiği sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan yetkili makamların meşruiyet konusunda normatif gerekçeleri ihlal etmelerine karşın; sosyal meşruiyetlerinin sürebilme olasılığının bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu ise bir anlamda sahte meşruiyet olgusunu ortaya çıkaracaktır. Çünkü bu durumda insanların sistemin ahlaki işleyişi

⁷⁷³ Christopher A. Thomas, "The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law", *Oxford Journal of Legal Studies*, Cilt 34, Sayı 4, 2014, s. 5-7.

⁷⁷⁴ C. A. Thomas, a.g.m., s. 11-12.

konusundaki inançlarıyla sistemin gerçek işleyişi arasında kopukluk meydana gelmesi olasıdır.⁷⁷⁵ Örneğin, BM'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlayacağına ve koruyacağına dair uluslararası toplumun inancı sosyal meşruyettir.

Kısaca özetlemek gerekirse bir aktörün bir kurala uyması için üç genel sebep olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, bu aktör ceza uygulamasından duyduğu endişe nedeniyle kurala uymayı tercih edecektir. İkincisi, aktörler ilgili kuralı kendi çıkarıyla uyumlu gördüğünde kurala uyma davranışı gösterecektir. Üçüncüsü, söz konusu aktör kuralın meşru olduğunu ve uyulması gerektiğini düşündüğünden dolayı kuralı benimseyecektir. Bu noktada bu sebeplere dair bazı hususların üzerinde durulmalıdır. Birinci sebep açısından asimetrik bir ilişkinin olduğunu ve bu yüzden kurala uyulduğunu belirtmek gerekir. İkinci sebep teşvik durumunun varlığından dolayı kurala uyulduğunu göstermektedir. Üçüncüsü, normatif bir statü yapısı ya da meşruiyet ilişkisinden doğan bir sebep olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle bu unsurlar zorlama, kişisel çıkar ve meşruiyet şeklinde de nitelendirilerek özetlenebilir. Söz konusu unsurlar pek çok birimin incelenmesinde kullanılabilir. Bu nedenle bir okul sınıfındaki çocukların yönetimi meselesi veya uluslararası sistemde devletlerin durumu gibi pek çok sosyal olgu analiz edilirken bu çerçeveden yararlanılabilir. Ayrıca bu üç nedenden biri kurallara uyumu ortaya çıkarabileceği gibi aynı şekilde üçünün bileşkesi de kurallara uyulmasını sağlayabilecektir.⁷⁷⁶ BM açısından söz konusu üç sebep; BM Güvenlik Konseyi'nin zorlama ve otorite gücü (birinci sebep), bütün üyelerin birbirini siyasal ve hukuki bağlamda tanınması (ikinci sebep), BM'nin meşruiyetinin kabul edilmesi (üçüncü sebep) olarak belirtilebilir.

Meşruiyet sorunsalını ele alırken incelenmesi gereken konu başlıklarından biri de demokrasidir. Zira demokrasi son dönemde uluslararası hukuk ve BM bağlamında sıkça değinilen unsurlardan biri hâline gelmiştir. Örneğin, 2003 yılında gerçekleşen Irak'ın işgali ve 2011'deki Libya müdahalesi açısından demokrasi gündeme getirilen başlıklardan olmuştur. Bu nedenle demokrasi konusunda önemli birkaç hususun altını çizmekte fayda vardır.

Bu çerçevede Batılı ülkelerin ekonomi alanında serbest piyasa ekonomisini benimseyen ve siyasal alanda ise liberal demokratik yönetim anlayışına sahip olan

⁷⁷⁵ C. A. Thomas, a.g.m., s. 13.

⁷⁷⁶ Ian Hurd, "Legitimacy and Authority in International Politics", *International Organization*, Cilt 53, Sayı 2, İlkbahar 1999, s. 379-380.

bir rejim modelini en iyi yönetim biçimi olarak sundukları bilinmektedir. Bu argüman nesnel bir temele dayanmayan ideolojik tutumdan kaynaklanan öznel bir yargıdır. Ayrıca söz konusu modelden farklı olan başka modellerin olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bunun dışında bütün Batılı ülkelerin yukarıda ifade edildiği üzere standartlaşmış bir modeli yansıtmadıklarını ve her birinde bu anlamda farklı özelliklerin olduğu söylenebilir. Bir başka değinilmesi gereken önemli nokta da serbest seçimler sonucunda otoriter yönetimlerin iktidara gelebilme şanslarının olması meselesidir. Bu yüzden demokrasi ve temsiliyet gibi konuların iyi analiz edilmesi gerekir. Dolayısıyla demokrasi kavramı farklı halkların tarihsel ve kültürel miraslarında yer alan ve gerçekten halkın seçim yapmasını garanti edecek olan çeşitli temsil şekillerini içerecek bir biçimde ele alınmalıdır.⁷⁷⁷

Uluslararası hukukta ise bir süredir demokrasinin güçlendirilmesine yönelik kuralların geliştirilmesi için çaba gösterildiği gözlemlenmektedir. Fakat uluslararası alandaki uygulamalara bakıldığında henüz söz konusu kuralların açık şekilde belirlenemediği ve bu kuralların evrensel ölçekte geçerlilik kazanamadığı aşikârdır. Ayrıca demokrasi temelinde ortaya koyulan bu tip ilkelerin/kuralların bazı ülkeler tarafından benimsedikleri ideolojik tutum perspektifinden düşman olarak belirlenen aktörlere karşı keyfi olarak ve kendilerine avantaj sağlamaya çalışacak şekilde ele alındığı görülmektedir. Buna ek olarak demokrasi pozitif bir anlam içerisinde algılanarak uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler bağlamında sorgulanmadan kabul görmektedir. Bu nedenle güçlü devletlerin kendi çıkarlarına ve politikalarına uygun şekilde gerçekleştirecekleri müdahalelerde argümanlarının kabul görmesi adına söz konusu ilkelerden/kurallardan yararlanma durumu göz ardı edilmemelidir.⁷⁷⁸ Dolayısıyla henüz kendisi temsiliyet ve meşruiyet konusunda pek çok sorun yaşayan bir kurum olan BM'nin üyelere yönelik demokrasi değerlendirmesinde çok dikkatli ve tutarlı adımlar atması elzemdir.

Bununla birlikte, devletler açısından MC ve BM gibi uluslararası örgütlerin uluslararası topluma kabul edilmenin en önemli kriteri olarak görüldüğü çok açık bir gerçekliktir. Çünkü bu örgütler hangi siyasi birimlerin üyelik statüsüne uygun

⁷⁷⁷ Ender Ethem Atay, "Hukukta Meşruiyet Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1997, s. 149.

⁷⁷⁸ E. E. Atay, a.g.m., s. 162-163.

olduklarını belirleyen birer kolektif otorite konumundadırlar.⁷⁷⁹ Bu örgütlerin üyesi olmak (özellikle BM döneminde) çok geniş siyasal ve ekonomik bir ağa erişimi mümkün kılmaktadır. Bilindiği gibi BM üyesi olmayan bir devletin devlet olmanın pek çok asli unsurunu yerine getirse dahi tanınma sorunu nedeniyle siyasal ve ekonomik bakımdan bağımsız olması ya da gelişme imkânı bulması pek mümkün değildir (örneğin, KKTC ve Filistin). Dolayısıyla devletlerin dış egemenliğinin meşruiyetinin sağlanması bakımından bu örgütler son derece önemlidir.

Bu noktada devletlerin eylemlerinin meşruiyeti konusunda 100 yıllık uluslararası örgüt tecrübesi göz önüne alındığında kolektif karar alma süreci bakımından evrensel fikir birliğinin ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Ancak söz konusu kolektif karar alma süreci BM’de Güvenlik Konseyi’nin hâkimiyetinde olacak şekilde işlemektedir. Fakat oy birliği temelinde gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi kararlarının da bütün sorunların çözülmesini sağlayamadığı aşikârdır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi’ndeki sınırlı ve dönüşümlü üyelik yapısının bazı kararlar açısından meşruiyet sorununun ortaya çıkmasına neden olması önemli bir sorundur. Güçlü devletlerin kararların uygulanmasındaki ağırlığı aynı şekilde sorunlu bir duruma işaret etmektedir. Bu yüzden BM, üyeler için meşruiyet imkânı sunsa da ironik şekilde kendisi meşruiyete ihtiyaç duymaktadır. Fakat meşruiyet eksikliğinin giderilmesi adına bazı girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin, karar alma süreçlerine hükümet dışı örgütler eklenmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durumda hesap verebilirlik ve sorumluluğun üstlenilmesi bağlamında sorunlar yaşanacaktır.⁷⁸⁰

Yine de BM’nin başlangıçta küresel düzeyde temsiliyetin sağlanması ve nihai meşruiyet platformu olması düşünülebilir tasarlandığını söylemek mümkündür. Özel olarak BM’nin meşruiyet meselesine odaklanıldığında temsiliyet, evrensellik, siyasal tarafsızlık, şeffaf işlemler ve küresel adalet gibi unsurlar gündeme gelmektedir. Fakat özellikle BM Güvenlik Konseyi’nden kaynaklanan pek çok sorunsal açısından BM’nin eylemlerinin etkisiz kalmasının örgütün meşruiyet açığını ortaya çıkardığını bu noktada ifade etmek gerekir. Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyi’nin temsiliyet konusundaki sorunlu hâli küresel kurum imajını zedeleyerek meşruiyet meselesinde

⁷⁷⁹ Charlotte Ku, “The Elements of Legitimacy: The State and the United Nations System”, “Creating a Workable World” *Conference Humphrey School of Public Affairs, University of Minnesota* 9-10 Ekim 2015, s. 3-4.

https://www.workableworld.org/uploads/4/7/5/0/47500125/charlotte_ku_impacting_greater_legitimacy_to_the_united_nations_system-2.pdf (Erişim Tarihi: 05.10.2020).

⁷⁸⁰ C. Ku, a.g.b., s. 4-5.

önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin Genel Kurul'a, UAD'ye ve dünya halklarına karşı hesap verebilirlik açısından sorumluluğunu yerine getirememesi örgütün meşruiyet açısından yaşadığı bir diğer önemli sorundur. Bunun dışında karar alma sürecindeki meşruiyet eksikliği de göz ardı edilemeyecek sorunlardandır. Daha genel olarak ifade edilirse yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri tek bir organa indirgenmiştir. Bu ise eşitlik ve demokrasi açısından son derece sorunlu bir durumu göstermektedir. Ayrıca Genel Kurul da evrensel düzeyde temsiliyet ve normatif araç konumunu yerine getirememektedir. Aynı şekilde diğer organlar da meşruiyet sorunu yaşamaktadır.⁷⁸¹

Bu noktada BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecindeki kolektif yapısının sorunlu olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir. Çünkü siyasi güç yapısı ve üyeler arasında kaynakların dağılımı bakımından asimetrik bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nin daha aktif, daha müdahaleci ve etkili performans sergilemesi hâlinde mevcut temsiliyet, işlemlerle ilgili meşruiyet ve hesap verebilme mekanizmalarının yetersizliği gibi pek çok sorun nedeniyle devletler tarafından BM Güvenlik Konseyi'nin daha fazla sorgulanacağı aşikârdır. Bu durumda normatif idealizm ve realpolitik arasında gerilimli bir ilişkiden bahsedilebilir. Bu yüzden etik meseleler ve yargı boyutu açısından uluslararası müdahaleler incelendiğinde BM Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısının reformu ve insani müdahalelerde vetonun kaldırılması gibi olasılıklar hesaba katılmalıdır.⁷⁸²

Değınilen bu olumsuz durumlara karşın kolektif düzeyde meşruiyetin koruyucusu olarak nitelendirilebilecek olan BM, kararları aracılığıyla devletler üzerinde yetki standartları oluşturma kabiliyetine sahiptir. Bu anlamda BM'nin uzlaşma temelinde ortaya çıkan davranış kurallarının ve devletlerin oluşturduğu topluluğun doğru şekilde işlemesi için ortaya koyulan yasal normların sonucunda oluşan uluslararası sistemin çatısı şeklinde tasarlandığı iddia edilebilir. Böylece BM'nin birçok işlevi yerine getirmesi mümkündür. Örneğın, güç ilişkilerinde bir uzlaşma forumu olmak, uluslararası toplum açısından siyasal değışimin adil ve cazip şekilde kabul edilmesini sağlamak, yeni normların bildirilmesinde ve kolektif meşruiyette onay merci işlevi görmek bu bakımdan dile getirilebilecek

⁷⁸¹ Vesselin Popovski, Nicholas Turner, "Legality and Legitimacy in International Order", *Policy Brief United Nations University*, 2008, s.4-5. https://www.files.ethz.ch/isn/89752/PB_08-05.pdf (12.03.2020)

⁷⁸² Ramesh Thakur, a.g.m., 2010, s. 18.

faaliyetlerdendir.⁷⁸³ Burada kolektif meşruiyete değinmişken özel olarak kolektif güvenlik sistemine de değinilmelidir. Çünkü kolektif güvenlik sistemi hem uluslararası hukuk hem de BM bağlamında meşru bir savunma platformu ve aracı olarak görülmektedir.

Bir kolektif güvenlik sistemi uluslararası hukukun icra mekanizmasına benzetilebilir. Bu kapsamda BM'nin VII. Bölümü'nün kuvvet kullanmaya ilişkin yasaklayıcı hükümlerinin evrensel bir norm şeklindeki statüsü somut bir örnek olarak gösterilebilir. Bu sayede hem devletler arasında savaşın önlenmesi hem de kuvvet kullanımının yasaklanması normunun sürdürülebilmesinin ve garanti altına alınabilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Fakat hukuki bağlamda kolektif güvenlik sisteminin uluslararası hukukun icra mekanizması işlevini yerine getirmesi bakımından bazı sorunların olduğu aşikârdır. Kolektif güvenlik sisteminin sadece uluslararası barış ve güvenlik meselelerini kapsamaması bu bakımdan akla gelebilecek önemli sorunlardan biridir. Yani tüm uluslararası hukukun kapsama içerisine alınmaması sorun oluşturmaktadır. Ayrıca bu şekilde sınırlı bir alanda dahi kolektif güvenlik sisteminin kolaylıkla uluslararası hukukun bir icra mekanizması işlevini yerine getirebileceğini söylemek pek mümkün değildir. Çünkü bir kolektif güvenlik düzenlemesinin tam olarak uluslararası hukuk ihlallerine yanıt veremeyeceği göz ardı edilmemelidir. Fakat BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit altında olduğunda ya da bu tehdit somut bir eyleme dönüştüğünde müdahale etme kapasitesi vardır. Bu tip bir eylem/tehdit durumunun tespit edilmediği olgular açısından ise uluslararası hukukun ihlal edilebilmesi ihtimali ortaya çıkmaktadır.⁷⁸⁴

BM Antlaşması'nda kolektif güvenliğin etkinleştirilemediği durumlara yönelik olarak üç farklı çözüm yolunun belirlendiği görülmektedir. Bunlar: 51. maddede yer alan meşru müdafaa hakkı, 107. maddedeki düşman devletlere karşı yapılacak eylemlere dair hükümler ve 106. maddede kolektif güvenliğin yerine uygulanacak hususlardır. Buradaki ifadelerin BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasındaki kuvvet kullanmanın istisnai durumlarından olduğunu hatırlatmak gerekir. Bunun dışında hükümlerde BM Güvenlik Konseyi iznine gerek olmadığını; çünkü hükümlerin BM Güvenlik Konseyi etkisiz kaldığında uygulanabilecek

⁷⁸³ Ramesh Thakur, "Law, Legitimacy and United Nations", *Melbourne Journal of International Law*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s. 4.

⁷⁸⁴ Yasuaki Onuma, Richard Falk, Mark Juergensmeyer, Vesselin Popovski (Ed.), "International Law and Power in the Multipolar and Multicivilizational World of the Twenty-first Century", *Legality and Legitimacy in Global Affairs*, Oxford University Press, New York 2012, s. 166.

eylemler/araçlar olduğu vurgulanmalıdır. Fakat 106. maddedeki hususların 43. maddedeki özel durumların gerçekleşmesine değin uygulanabilecek nitelikte geçici güvenlik düzenlemesi olduğu ve bu maddenin de VII. Bölümün normatif çerçevesi dışında olmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi'nin oy birliği ilkesine tabi olduğu dikkate alınmalıdır. Bu tip geçici güvenlik düzenlemelerinin dahi başka kısıtlamalarla birlikte BM Güvenlik Konseyi vetosuyla engellenme olasılığı olduğu söylenebilir. 107. maddenin ise aslında ortadan kalkmak üzere olan bir husus olduğu görülmektedir. Buradaki ifadeler tıpkı “düşman devletler”⁷⁸⁵ tabirinin geçirdiği süreci andırmaktadır. Bilindiği üzere bu devletler daha sonra örgüte üye olmuştur.⁷⁸⁶

Bu sorunlara karşın BM kolektif güvenlik sisteminin silahlı çatışmaların kontrolü ve kuvvet kullanma yasağı konusunda yasal bir norm oluşturulması bakımından önemli işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin barışa yönelik tehdit/eylemler bağlamındaki tutumunun uluslararası hukukun kuvvet kullanma yasağının ihlali konusundaki değerlendirmelerle uyumlu olduğu görülmektedir.⁷⁸⁷

3.4.4.2. Teorik Değerlendirme

Meşruiyet olgusuna dair değerlendirmeler genellikle uluslararası hukuk kapsamında ele alındığından dolayı Realizm açısından meşruiyet olgusunu analiz edebilmek için Realizmin uluslararası hukuka yönelik görüşlerini irdelemek uygun olacaktır. Bu kapsamda yapılacak değerlendirmeler Realizmin meşruiyete yönelik perspektifini de çok açık şekilde ortaya koyacaktır.

Realizm diğer konularda olduğu gibi uluslararası hukuku da güç olgusu perspektifinden ele almaktadır. Bu nedenle uluslararası hukuk güçlü olanın söz sahibi olduğu bir alan şeklinde yorumlanmaktadır. Realist yaklaşıma göre uluslararası hukukun sadece kendi varlığıyla etki ortaya çıkaramadığı düşünülmekte ve bu yüzden devletlerin neden uluslararası hukuka uydukları meselesi sorgulanmaktadır.⁷⁸⁸ Bu anlamda devletlerin uluslararası hukuka uymalarının nedeni, devletlerin güç açısından çıkarlarıyla çatışma durumunun olmaması ya da bu

⁷⁸⁵ Bu ifade ile Almanya ve Japonya kastedilmektedir.

⁷⁸⁶ Ademola Abass, *Regional Organisations and the Development of Collective Security Beyond Chapter VIII of the UN Charter*, Hart Publishing, Oxford ve Portland, Oregon, 2004, s. 128-129.

⁷⁸⁷ Y. Onuma, R. Falk, M. Juergensmeyer, V. Popovski (Ed.), *a.g.e.*, s. 166-167.

⁷⁸⁸ Shirley V. Scott, “International Law as Ideology: Theorizing the Relationship between International Law and International Politics”, *EJIL*, Cilt 5, Sayı 1, 1994, s. 314.

çıkarlarla uluslararası hukuk arasında uyumun gerçekleşmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu bağlamda dış politika da devletlerin rasyonel çıkar hesapları temelinde analiz edilmektedir. Fakat güçlü devletlerin bazı durumlarda neden çıkarlarıyla uyuşmazlık olduğu hâlde uluslararası hukuka uyum gösterdikleri sorgulanabilecek bir husustur. Aynı şekilde neden zayıf devletlerin uluslararası hukuka bağlı oldukları bu bakımdan sorgulanabilir.⁷⁸⁹

Bu iki tartışmalı hususa Realizm açısından bakıldığında yine güç perspektifinden bazı cevaplara ulaşmak mümkündür. Örneğin, zayıf devletlerin uluslararası hukuka uyum göstermesinin nedeni, normal koşullarda güçlü devletlere karşı herhangi bir varlık gösterememelerine karşın hukuki argümanlar üzerinden görece daha eşit ve daha adil şartlarda rekabet edebilme şanslarının olmasıdır. Güçlü devletlerin çıkarları çatışsa dahi uluslararası hukuka uyma gerekçesi ise sürekli zor gücü kullanarak sisteme olan itaatin sağlanamayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle “hayati çıkarları”nı ilgilendirmeyen konularda bazen güçlü devletler uluslararası hukuka uyarak hem meşruiyet kazanımı elde etmektedir hem de diğer devletlerin mevcut hukuki düzene uyum göstermelerini sağlamaya çalışmaktadır.

Realist perspektifin uluslararası hukuka yönelik yaklaşımı teorinin öncü isimlerinden Morgenthau'nun düşüncelerinde de açıkça görülebilmektedir. Morgenthau uluslararası hukuku siyasal politikanın ideolojik olarak tezahür ettiği bir alan⁷⁹⁰ olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle devletlerin uluslararası hukuku statükoyu korumak adına güç politikaları ekseninde araçsallaştırdığını düşünmektedir.⁷⁹¹ Morgenthau ayrıca uluslararası hukukta var olan âdem-i merkeziyetçi yapının da uluslararası toplumun âdem-i merkeziyetçi yapıya sahip olmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Örneğin, devletler içerisinde örgütlü güç tekeline sahip bir üst otorite hukukun uygulanmasını sağlamaktadır. Ancak uluslararası toplum egemen devletlerin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Böylece devletler üzerinde yer alan daha üst bir yetki ve otorite sahibi birim olmadığı için aynı sonucu elde etmenin mümkün olmayacağı öngörülmektedir.⁷⁹²

Bir diğer önemli Realist argüman da uluslararası anarşi meselesiyle ilgilidir. Çünkü Realistler anarşik bir uluslararası sistemde uluslararası düzeyde güçlü bir iş

⁷⁸⁹ S. V. Scott, a.g.m., s. 323.

⁷⁹⁰ Bu perspektif Marksizmin hukuk/uluslararası hukuk perspektifiyle benzer bir yaklaşımdır.

⁷⁹¹ H. J. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 209-211.

⁷⁹² H. J. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 211-212, 228.

birliği olgusundan ya da uluslararası hukukun varlığından söz etmeyi uygun bulmamaktadır.⁷⁹³ Bu durumda anarşi olgusunun devletler arasındaki iş birliğini ve devletlerin ortak ilke ve normları benimsemesi sonucunda ortaya çıkacak bir uluslararası hukuk düşünmesini engelleyeceği varsayılmaktadır.

Burada vurgulamak gerekir ki Realistler açısından asıl önemli faktör, uluslararası sistemin anarşik yapısıdır. En önemli ampirik gerçeklik ise ulusal güç olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan uluslararası hukukun neden önemli olarak değerlendirilmesi gerektiği sorgulanmaktadır. Ya da uluslararası hukukun nasıl bir işlevi olduğu sorusu gündeme getirilmektedir. Bu aşamada bu soruların yanıtı Waltzçı perspektif temelinde verilebilir. Waltz'ın işaret ettiği üzere sistemde gücün dağılımının önemli bir faktör olduğu hatırlanacak olursa uluslararası hukukun çok fazla etki oluşturacağını düşünmek mantıklı bir çıkarım olmayacaktır. Bu nedenle hukukun güçlülerin tercihlerini yansıtacağı argümanı dile getirilmektedir. Çünkü sistemdeki güç dağılımında yaşanacak değişim nedeniyle hukukun da değişeceği öngörüsü ileri sürülmektedir. Ayrıca bu perspektiften uluslararası hukukun ihlal edilmesi durumunda yaptırımları uygulayabilecek tarafsız ve yetkili bir otoritenin mevcut olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu durumda cezalandırma ya da yaptırım uygulama gücü sadece güçlü devletlere ait olmaktadır. Dolayısıyla kurallardan ziyade bu alanda da geçerli olan asli ilke güçtür.⁷⁹⁴

Bu nedenle Realistler açısından uluslararası hukuk hakkındaki geleneksel görüşler gücü ve çıkarları dikkate almadığı için eleştirilmektedir. Ayrıca bu görüşler sistemin istikrarsızlaştırılmasını ve potansiyel olumsuz etkileri dikkate almadıkları gerekçesiyle de sorgulanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukun oluşturacağı normatif temel üzerinde uluslararası düzenin sağlanabilmesini beklemek gerçekçi bir bakış açısı değildir. Hatta Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court/ICC) gibi yapılar nedeniyle düzensizliğin ve şiddetin artabileceği öngörüsü dahi Realist perspektiften öne sürülen argümanlardan biridir. Çünkü birimlerin/aktörlerin yasalara uyması sağlanamadığında önemli bir sonuç elde edilmesi beklenemez. Örneğin, bazı devletler hukuka uyarken; buna karşın

⁷⁹³ Christopher A. Whytock, "From International Law and International Relations to Law and World Politics" *Oxford Research Encyclopedia of Politics: The Politics of Law and the Judiciary*, 2/12/2016 Draft, s. 21. <https://www.law.uci.edu/faculty/full-time/whytock/whytock-il-021216b.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).

⁷⁹⁴ Stephen D. Krasner, "Realist Views of International Law", *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Cilt 96, 13-16 Mart 2002, s. 265-266.

bazılarının hukuka uymaması daha kötü sonuçlara neden olabilir. Kısacası, uluslararası hukuka yönelik Realist bakışa göre hukuk sadece uluslararası alandaki güç dengesini sağlama kapasitesi/işlevi bakımından değerlendirilmektedir.⁷⁹⁵ Bu nedenle meşruiyet olgusunun Realistler tarafından sadece güç politikalarının geçerlilik kazanmasında başvurulan bir araç konumuna indirildiği çıkarılmasına ulaşılmaktadır. Bu perspektiften BM Güvenlik Konseyi de güç politikaları ve güç dengesi konusundaki rekabette yararlanılan kullanışlı bir araç işlevi görmektedir.

Dünya Sistemleri Analizi bakımından ise meşruiyet olgusunu incelerken ilk olarak, başat güçlerin ya da hegemon gücün norm oluşturma kapasitesi hakkındaki açıklamalara değinilmelidir. Bu kapsamda bir normun uluslararası örf ve adet hukuku olarak değerlendirilebilmesi için devletlerin uygulamalarına ve devletlerin meşruiyet algılamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka deyişle, bu normun *opinio juris* niteliği kazanması gerekir. Bu hususta bir hegemonun gücü ve etkisi sonucunda yeni bir örf ve adet kuralının geçerlilik kazanmasını sağlayıp sağlamayacağı sorusu gündeme getirilebilir. Bu yüzden örf ve adet hukuku konusundaki belirsizliklerin başat güçler tarafından manipüle edilme olasılığı dikkate alınmalıdır. Bu durum örf ve adet hukuku açısından bir normun geçerlilik kazanmasında neden antlaşmalara göre daha zor koşullarla karşılaşıldığını da ortaya koymaktadır. Çünkü buradaki asli faktör, devlet uygulamaları olarak öne çıkmaktadır. Ancak mevcut durum değerlendirildiğinde başat güçlerin bir örf ve adet hukuku kuralının geçerlilik kazanması konusunda görece eşitlikçi hukuk oluşum biçimi nedeniyle sorun yaşadıkları ve sonuç elde edemedikleri görülmektedir.⁷⁹⁶

Hegemonya açısından uluslararası hukuk düzenine bakıldığında bazı unsurların öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda XVII. yüzyılda Hollanda hegemonyasını, XIX. yüzyılda Britanya hegemonyasını ve XX. yüzyıl ortası itibariyle görülen ABD hegemonyasını incelemek gerekir. Bu üç hegemonya döneminde de evrensel düzeyde doğal haklar söylemi temelinde ticaret ve barış fikirlerinin karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği argümanı ileri sürülmektedir. Ardından XX. yüzyılın sonu ve XXI. yüzyılın başı itibariyle önceki dönemlere göre farklı gelişmelerle karşılaşmıştır. Bu dönemde ABD'nin hegemonik güç iddiası bazen "istisnacılık" ve "güvenlik" gibi unsurlar aracılığıyla bazen de evrensel

⁷⁹⁵ S. D. Krasner, a.g.b., s. 268.

⁷⁹⁶ Müge Kınacıoğlu, "“War on Terror” and Hegemony: International Law-Making Regarding Terrorism After 9/11", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 8, Sayı 32, Kış 2012, s. 72.

düzeyde “liberal insan hakları” ve “özel mülkiyet hakları” gibi unsurlar temelinde savunulmuştur. ABD açısından ticaret ve barış arasındaki bağlantı sürdürülmektedir. Ancak bu bağlantı ABD’deki kapitalistlerle ulusötesi kapitalistler arasındaki çıkar uyumsuzluğunun mümkün olduğunca en az sevide yaşanması için gösterilen çabalar temelinde kurulmaktadır. Bu kapsamda özel mülkiyet ve kendi kendini düzenleyen piyasa önermelerinin gündeme getirildiğine tanık olunmaktadır. Bunun dışında zorlama yöntemlerine de başvurulmaktadır. Örneğin, bazen ABD’nin yöntemleri ve tercihleriyle uyum olmayan rakiplerle karşılaşıldığında savaş ve borç yapılandırması gibi yöntemlerle bir tür ekonomik savaş mücadelesi içerisine girilmektedir.⁷⁹⁷

Bu konuda somut örnekler üzerinden ABD’nin⁷⁹⁸ hem liberal uluslararası hukuk hem de zorlama yöntemleri aracılığıyla uyguladığı politikalara ve eylemlere değinilebilir. Örneğin, liberal uluslararası hukukun ekonomi alanında IMF, DB ve DTÖ gibi yasal mekanizmalar aracılığıyla veya kredi derecelendirme kuruluşları gibi görünüşte “bağımsız” olan ancak aslında merkeze bağımlı unsurlardan yararlanılmaktadır. Böylece ABD başta olmak üzere merkezin çıkarlarına uygun olan mevcut düzenin sürdürülmesi sağlanmaktadır. Bu konuda DTÖ üzerinden Çin ile ABD arasında yaşanan gerilim ve karşılıklı suçlamalar üzerinde durulabilir. Bu çerçevede Çinli firmalara yöneltilen casusluk suçlamalarıyla bu firmaların merkezin ekonomik gücünü zayıflatmasının önüne geçilmek istenmektedir. Bir başka örnek ise IMF ve DB aracılığıyla çevrede/yarı çevrede gerçekleştirilen müdahalelerdir. Burada ise Arjantin, Brezilya ve Türkiye önemli veriler sunmaktadır. Çünkü bu ülkelerde merkezin hedefleri ve piyasaların istikrarı ve merkez sermayesinin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Özelleştirmeler aracılığıyla kamu kaynaklarının adeta yağmalanması ve krizlerin yükünün yerel sermaye yerine geniş halk kesimleri (özellikle işçi, memur ve işsizler) tarafından üstlenilmesi önemli göstergelerdir. Böylece söz konusu kuruluşlardan yararlanılarak müdahaleler için meşruiyet zemini elde edilmeye çalışılmaktadır.

⁷⁹⁷ Tarik Kochi, “Dreams and Nightmares of Liberal International Law: Capitalist Accumulation, Natural Rights and State Hegemony”, *Law and Critique*, Cilt 28, Sayı 1, 2017, s. 17.

⁷⁹⁸ Bu noktada ABD’nin AB ve Japonya ile (üçlü) uzlaşma sağladığını ve destek gördüğünü belirtmek gerekir. Örneğin, Yunanistan’daki uygulamalar bu desteğin ve uzlaşmanın yansımalarına ilişkin somut bir göstergedir. Bu açıdan IMF’nin ve Almanya’nın sunduğu desteklere karşılık olarak talep ettikleri kemer sıkma politikalarına göz atılabilir. Bkz: BBC News Türkçe, “Alman Bakanlar Yunanistan’a Yardım Paketini Onayladı”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100503_germancabinet (Erişim Tarihi: 08.08.2020); BBC News, “Greece’s Varoufakis: ‘No debt talks with EU-IMF troika’”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-31055069> (Erişim Tarihi: 08.08.2020).

Bu kapsamda çevrenin kronik olarak yoksullaşmasının çevre devletleri açısından sosyal refah ve altyapı alanlarına yönelik finansal kaynaklara engel oluşturduğu vurgulanmalıdır. Bu ise bu devletler bakımından meşruiyet sorunsalına neden olmaktadır. Bu şekilde çevrenin darbelere ve halk ayaklanmalarına karşı savunmasız konumda yer aldığı söylenebilir.⁷⁹⁹ Ayrıca her tavan fiyatın kapitalist dünya-ekonomisini sistemik bir krize sürükleme kapasitesi olduğunu da dikkate almak gerekir. Bu yüzden mevcut teknolojilerin fosil yakıtlara bağımlılığı ve bunun küresel ısınmaya neden olması önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu yakıtların kullanımına devam edilmesi durumunda küresel ısınma ve hava kirliliği nedeniyle insanların yaşamını yitirmesi ve sistemin biyolojik ve siyasal bakımdan yönetilemez hâle gelmesi muhtemel bir sonuçtur. Buna ek olarak bu tip yenilenebilir olmayan kaynakların tüketilmesi nihai olarak fiyatların artışına neden olacak etkiye sahiptir. Bu ise artan enflasyon oranları nedeniyle sistemin istikrarı açısından son derece olumsuz bir durumu ortaya çıkaracaktır.⁸⁰⁰ Bu nedenle sistemin meşruiyet mekanizmaları ve araçları sorgulanmaktadır.

Bu çerçevede uluslararası hukukta rakip sınıflar, devlet ve devlet dışı politik gruplar ekseninde dile getirilen normatif iddialar arasında rekabet ya da çatışmanın yaşandığı söylenebilir. Modernite bağlamında XVII. yüzyıldan itibaren uluslararası hukuk söylemindeki bu rekabetten öne çıkan sonucun liberal uluslararası hukuk olduğu görülmektedir. Liberal uluslararası hukukun temeli ise doğal haklar düşüncesi, kapitalist birikim ve devlet hegemonyası arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı formdur. Bu formun ise şiddet yoluyla oluşturulduğunu/sürdürüldüğünü unutmamak gerekir. Ancak hem gelişmekte olan ülkeler hem de Batı ülkeleri açısından bu hukuk düzeninin karşı hegemonik mücadeleyle karşılaşması tam tahakküm durumunun olmadığını göstermektedir. Yine de günümüzde hâlâ liberal dünya düzeninin hukuki bağlamda baskın olduğu kabul edilmelidir. Fakat düzenin artık, sağlam temele oturmadığı iddia edilebilir.⁸⁰¹

Bu nedenle merkezin çıkarları temelinde gerçekleştirilen müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda meşruiyetin sağlanarak çevreden gelecek tepkileri önlemek konusunda yararlanılan önemli bir araç ise BM Güvenlik Konseyi'dir.

⁷⁹⁹ Christopher Chase-Dunn, Peter Grimes, "World-Systems Analysis", *Annual Review of Sociology*, Cilt 21, 1995, s. 396.

⁸⁰⁰ C. Chase-Dunn, P. Grimes, a.g.m., s. 403.

⁸⁰¹ T. Kochi, a.g.m., s. 19.

Örneğin; Libya’da, Irak’ta (1991/2003) ve Haiti’de⁸⁰² (2004) BM Güvenlik Konseyi’nde yürütülen çalışmalar bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira bu ülkelere yapılan müdahaleler demokrasi, insan hakları ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından ziyade merkezin ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynakların ve araçların elde edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Irak ve Libya hem petrol gibi ham madde kaynakları sunmakta hem de jeopolitik ve jeostratejik açıdan merkezin üstünlüğü adına rol oynamaktadır. Haiti de petrol ve doğal gaz başta olmak üzere oldukça önemli doğal kaynaklara sahiptir. Bunun dışında jeopolitik ve stratejik açıdan Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde önemli konuma sahiptir. Bu yüzden Haiti’ye BM’den de yararlanılarak gerçekleştirilen müdahale merkez açısından önemli kazanım sağlamıştır. Bu müdahalelerin insan hakları adına yapıldığı iddialarına karşı ise Ruanda’daki soykırıma sessiz kalınması hatırlatılabilir. Merkez, ekonomik bakımdan çıkarlarıyla uyum içerisindeki ülkelerin yönetim şekliyle, insan hakları performansı veya meşruiyetiyle ilgilenmemektedir (bu açıdan İran ve Suudi Arabistan karşılaştırılabilir). Hem insan hakları hem de BM Güvenlik Konseyi merkez için meşruiyet aracıdır. Yarı merkez ülkeler (Rusya ve Çin) de BM Güvenlik Konseyi’ni merkeze karşı rekabet etmek ve çevreyi sömürmek açısından araçsallaştırmaktadır (Örn: Rusya’nın Kırım ve Suriye konusundaki pozisyonu ve Çin’in Libya konusundaki pozisyonu).

⁸⁰² Haiti konusunda detaylı bilgi için bkz: İbrahim S. Canpolat, H. Çakmak (Haz.) “ABD’nin Haiti’ye Askeri Müdahaleleri: 1888, 1891, 1914-1934, 1994 ve 2004-2005”, *a.g.e.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ

4.1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Mekanizması

4.1.1. BM Güvenlik Konseyi'nin Yapısı ve Görevleri

İki savaş arası dönemde yaşanan MC deneyimi ile uluslararası kurumların sadece aldıkları kararlarla ve saldırgan tutum ve eylemleri kınayarak tepki gösterdiklerinde etkili olamadıkları görülmektedir. Bu yüzden uluslararası kurumlar yaptırım gücü ve zorlama mekanizmalarından yoksun olduklarında etkilerini ve güvenilirliklerini yitirme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak BM açısından bu bakımdan ilerleme sağlandığı söylenebilir. Bu konuda BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'nün kararlara ilişkin ifadeleri incelendiğinde kararların üyelerin kararları ya da BM'ye katılımlarına bakılmaksızın her üyeyi bağlayıcı nitelikte olduğu belirtilmektedir. Bu ifadenin üyeler üzerinde etik açıdan baskı uygulayabilmek için yer alması önemli bir değişimi göstermektedir.⁸⁰³

Realizmin de vurguladığı üzere BM'nin ancak bireysel olarak üyelere yani en güçlü üyelere otorite ve yetki imkânı tanındığında yeterli olacağı argümanı ileri sürülmektedir. Bu argüman BM'nin kurucuları tarafından ise şu şekilde yorumlanmıştır: Eğer büyük güçler bu tip bir yetkiye sahip olacaksa ve BM Güvenlik Konseyi'ne siyasi, askerî, teknolojik ve mali yardım yapacaklarsa bu organ üzerinde ayrıcalıklı statüye sahip olmalıdır. Söz konusu düşünce bilindiği gibi daimî üyelik ve veto ile uygulamaya geçirilmiştir.⁸⁰⁴ Bu noktada belirtilen yapının detaylı şekilde açıklanabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı-işleyişi bakımından gerekli bazı teknik bilgilere yer verilmelidir.

BM Antlaşması'nda da belirtildiği üzere uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunması açısından BM Güvenlik Konseyi asli sorumluluğa sahip birimdir. BM Güvenlik Konseyi'nin üye sayısı ise 15'dir. BM Güvenlik Konseyi daimî üyeler olan ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Çin ve Rusya ile Genel Kurul'da 2

⁸⁰³ Dimitris Bourantonis, *The History and Politics of UN Security Council Reform*, Routledge, New York, 2005, s. 4.

⁸⁰⁴ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 5.

yıllık dönem için görev almak üzere seçilen geçici 10 üyeden⁸⁰⁵ meydana gelmektedir. Oylamaya bakılacak olursa her üyenin 1 oy hakkına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Hem işlemlere/usullere ilişkin olarak karar alınması için hem de önemli konularda karar alınması için en az 9 olumlu oy gerekmektedir. Ancak daimî üyelere hiçbirisi kararı veto etmemelidir. Daimî üyeler kararlara çekimsiz oy verebilirler. Bu durumda eğer 9 olumlu oy varsa karar alınması mümkündür.⁸⁰⁶

Bu verilere ek olarak değinilmesi gereken önemli konulardan biri de dolaylı vetodur. Dolaylı veto, veto tehditi olarak ifade edilebilir. Böylece veto gücü doğrudan kullanılmadan olası eleştirilerin bertaraf edilmesi mümkün olmaktadır. Daimî üyelerin veto tehdidini kendi aralarındaki özel toplantılarda ya da daha genel anlamda BM Güvenlik Konseyi'nde kullandıkları görülmektedir. Bu şekilde görüşülmesini arzu etmedikleri meseleleri BM Güvenlik Konseyi gündeminden uzak tutabilirler veya alınacak kararın daha yumuşak dille ifade edilerek düzeltilmesini sağlayabilirler.⁸⁰⁷ Bu durum iki aşamalı veto olarak da nitelendirilebilir.

Bununla birlikte, veto hakkının bazı istisnalar ölçüsünde sınırlandırıldığı unutulmamalıdır. Bu anlamda incelenen/soruşturulan vakada daimî üyelere birinin meseleye taraf olması ve UAD seçimleri akla gelebilecek ilk örnekler olarak dile getirilebilir. Ayrıca usûl konusunda 27. maddede belirtildiği gibi veto kullanılması olanak dışıdır. Fakat usûl kapsamındaki konular özel olarak anlaşma metninde açıklanmadığı için bu konuda tartışmalar yaşandığına tanık olunmuştur.⁸⁰⁸

BM Güvenlik Konseyi'ne çalışma prensipleri ekseninde bakıldığında ise organın sürekli işlev gösterecek şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan üyelerin temsilcileri daima BM Merkezi'nde (New York) bulunmaktadırlar. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi'nin New York dışında da toplanabildiğini belirtmek gerekir. Örneğin, 1972'de Addis Ababa'da (Etiyopya), 1973'te Panama City'de ve 1990'da Cenevre'de (İsviçre) oturumlarını gerçekleştirdiği görülmüştür.⁸⁰⁹ Bu teknik

⁸⁰⁵ Geçici üyeler BM Antlaşması 23. maddede belirtildiği üzere coğrafi dağılıma göre seçilmektedir. Tekrar seçilmeleri için ise 1 dönem geçmelidir (H. Pazarcı, *a.g.e.*, s. 193).

⁸⁰⁶ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁸⁰⁷ Sahar Okhovat, "The United Nations Security Council: Its veto Power and its Reform", *CPACS Working paper*, Sayı 15/1, 2011, s. 16.

⁸⁰⁸ Müzehher Çubukgil, "Birleşmiş Milletler Teşkilatında Veto", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 1950, s. 187-188.

⁸⁰⁹ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 10.

bilgilerin aktarılmasının ardından bu aşamada artık, BM Güvenlik Konseyi'nin meseleleri nasıl ele aldığına dair açıklamalara geçilebilir.⁸¹⁰

BM Güvenlik Konseyi barışı tehdit eden bir durumla karşılaştığında öncelikle tarafların barışçıl araçlarla uzlaşmaya çalışmasını tavsiye ederek sorunu çözmeye çalışır. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi barışçıl çözümün sağlanması için birtakım ilkeler belirleyebilir. Ayrıca bazı durumlarda soruşturma ve uzlaşma konusunda müdahil olarak doğrudan meseleyle ilgilendiği görülmektedir. Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi'nin misyon göndermesi, özel elçi atamaları yapması ve Genel Sekreter'den arabuluculuk rolünü üstlenmesini istemesi mümkündür.⁸¹¹

Bu hamlelere karşın anlaşmazlıkların düşmanlıklara evrilmesi olasılığı vardır. Bu aşamada BM Güvenlik Konseyi ilk olarak, durumun mümkün olduğunca kısa süre içerisinde sonlanmasını sağlamak arzusunda olacaktır. Bu bağlamda çatışmaların tırmanmasını önlemek amacıyla taraflara ateşkes konusunda yönlendirmede bulunabilir. Bunun dışında BM Güvenlik Konseyi'nin başka araçlarından da bahsedilebilir. Örneğin; gerilimi azaltmak, tarafların kuvvetlerinin yakın temasını önlemek ve barışçıl bir anlaşmanın sağlanmasına imkân verecek ortamın oluşturulması için askerî gözlemciler veya barış koruma gücü göndermesi mümkündür. Ayrıca BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'nde belirtilen yaptırımların uygulanması seçenekler arasındadır.⁸¹² Bu kapsamda VII. Bölüm'de BM Güvenlik Konseyi'nin görevleri ve yükümlülükleri 39., 41. ve 42. maddelerde belirtilmiştir.⁸¹³

BM Antlaşması'nda VII. Bölüm'de BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik alabileceği önlemler belirtilmiştir. Burada ekonomik yaptırımlardan uluslararası askerî operasyon seçeneğine kadar farklı ölçek ve kapsamda çeşitli müdahale araçlarına yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda somut örneklere değinilirse Irak, Yugoslavya, Libya, Haiti, Liberya, Ruanda, Somali, Angola, Sudan, Sierra Leone, Afganistan, Etiyopya ve Eritre vakalarında uygulanan yaptırımlara bakılabilir. Bu vakalarda ekonomik ve ticari yaptırımlar, silah ambargoları, seyahat yasakları, mali ve diplomatik kısıtlamalar gibi yaptırımlar gözlemlenmiştir. Kuvvet kullanılmadan baskı uygulanması için bu

⁸¹⁰ Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin görevlerine dair hususları belirten 24. madde için bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 544-545.

⁸¹¹ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 10.

⁸¹² The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 10.

⁸¹³ Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 547-548. Ayrıca meşru müdafaa konusundaki durumlar 51. maddede belirtilmiştir (Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 549).

yaptırımlara başvurulmuştur. Böylece BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının uygulanması için önemli bir araca sahip olduğu söylenebilir.⁸¹⁴

Genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenlik bağlamında uluslararası meselelere yaklaşımı bu şekilde ifade edilebilir. Fakat söz konusu organın çalışma performansını ve uluslararası sistemdeki işlevini ve rolünü daha açık şekilde ortaya koyabilmek için özel konu başlıkları temelinde yapılacak analizlere ihtiyaç vardır. Bu açıdan barış koruma/yapma/inşası faaliyetlerine, terörizm, NATO ve BM ile ilişkili diğer önemli gelişmelere değinilmesi gerekmektedir. Bu başlıklar özelinde yapılacak analizlerin genellikle Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin veriler ve vakalar temelinde olacağını bu noktada vurgulamak gerekir. Zira Soğuk Savaş döneminde bilindiği gibi BM Güvenlik Konseyi yeterince işlevsel bir performans gösterememiş ve bahsi geçen konulardaki görünürlüğü de oldukça az olmuştur. Dolayısıyla bu organın görev ve sorumluluklarını değerlendirebilmek için Soğuk Savaş sonrası döneme yoğunlaşmak daha uygun verilere ve vakalara ulaşmak açısından elverişli olacaktır. Ayrıca çalışmanın bu bölümünün amacının tarihsel perspektifle BM Güvenlik Konseyi'nin içerisinde yer aldığı gelişmeleri kronolojik sıralamayla aktarmak olmadığını; bunun yerine teorik değerlendirmelerde bulunabilmek için örnek olayları veya öne çıkan gelişmeleri incelemek olduğunu belirtmek gerekir. Bu perspektife uygun olarak öncelikle barış koruma/yapma/inşası konularına dair analizlere değinilecektir.

BM barış koruma operasyonları uluslararası toplum açısından barış ve güvenliğin geliştirilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu operasyonlar BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında gerçekleştirilse de hedef ülkelerdeki yönetimlerin ve diğer tarafların rızalarının dikkate alındığını belirtmek gerekir. Barış koruma operasyonlarında askerî ve polis birimlerine bağlı personeller yer alabilir. Ayrıca sivil görevlilerin de operasyonlara katılması mümkündür. Söz konusu operasyonlarda askerî gözlemci misyonları, barış koruma kuvvetleri veya bu iki birimin bileşkesinin ortaya çıkaracağı ortak bir birim görev alabilir. Ancak askerî gözlemci misyonlarının silahsız görevlilerden oluştuğunu hatırlatmak gerekir. Bu birimin görevi, anlaşma ya da ateşkes konusunda gözlemci rolü üstlenmek olarak ifade edilebilir. Buna karşın her ne kadar barış koruma kuvvetlerinin silahları olsa da genellikle bu silahlar bu birimin kendi savunmasını yapma amacına yönelik olarak

⁸¹⁴ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 76-77.

işlev görmektedir. Operasyonlardaki askerî görevliler ise gönüllü olarak üye devletler tarafından karşılanmaktadır. Bunun dışında finansman sorunu da barış koruma operasyonlarının bütçesi içerisinde belirlenmiş olan üye devletlerin katkılarıyla karşılanarak çözülmektedir. Birlik katkısı sunan devletler ise bu bütçede belirlenen standart bir oran ölçüsünde ödenek almaktadır.⁸¹⁵

Bu noktada BM barış koruma operasyonlarının birçok şekilde gerçekleşeceği söylenebilir. Ayrıca değişen koşullara göre bu operasyonların sürekli gelişme gösterdiğinden söz edilebilir. Operasyonlara dair daha detaylı bir açıklama yapılacak olursa önceki deneyimlerden edinilen bilgilere göre şu operasyon türlerine değinilmelidir: Birincisi, yapılan ateşkeslerin sürdürülmesi için ve çatışan tarafların yakın temasını önlemek için birbirlerinden ayrı pozisyonlarda konuşlanmalarını sağlayan operasyonlar gündeme gelmektedir. İkincisi, önleyici diplomasıdır. Bu girişimle çatışma çıkmadan sevk edilen birliklerle taraflar arasında güven ve şeffaflık sorunu çözülerek siyasi açıdan ilerleme sağlanmasına katkı sunulmaya çalışılmaktadır. Üçüncüsü, insani yardım operasyonlarının korunması çalışmasıdır. Çünkü pek çok çatışmada siyasal kazanım elde etmek amacıyla taraflar sivilleri hedef alma yoluna gidebilir. Bu durumda barış korumanın, koruma ve insani operasyonlara destek sunarak işlev gördüğü söylenebilir. Ancak barış koruma misyonu siyasal açıdan zor bir pozisyonla karşılaşabilir, hatta kendi güvenliklerinin tehdit altına girme riski de vardır. Son olarak, kapsamlı bir barış anlaşmasının uygulanmasından bahsedilebilir. Burada daha karmaşık ve çok boyutlu operasyonlardan söz edilebilir. Örneğin; insan haklarına dair gelişmelerin gözlemlenmesi, insani yardım, seçimlerin gözlemlenmesi ve ekonomik açıdan ilgili bölgenin veya ülkenin yeniden yapılandırılması gibi konularda yardımcı olunması bu kapsamda ele alınabilecek faaliyetlerdir.⁸¹⁶

Bununla birlikte, barış koruma operasyonlarının bazı nedenlerden dolayı etkili bir araç olarak kullanılmadığı söylenebilir. Çünkü bu konuda üyeler arasındaki anlaşmazlıklar, finans sorunu, üyelerin operasyonların askerî ve siyasal sonuçlarına yönelik beklenti farklılıkları ve BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasındaki güvensizlikler gibi çeşitli nedenlerin bu aracın etkili şekilde kullanılmasını engelleyen faktörler olduğu görülmektedir. Ayrıca bu durum Askerî Birlik Komitesi

⁸¹⁵ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 72.

⁸¹⁶ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 75-76.

gibi daha organize yapıların oluşturulmasına da engel olmuştur. Bunun dışında Soğuk Savaş dönemi koşullarında da bu operasyonların yeterince etkili şekilde organize edilemediği belirtilmelidir.⁸¹⁷

Barış yapımı ise çatışan tarafların ikna edilmesi ve barışçıl bir anlaşma temelinde uzlaşmaya varmalarını sağlamak için diplomatik yolların kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin Genel Sekreter'in arabulucu rolü üstlenmesi için görevlendirme yapması mümkündür. Genel Sekreter müzakare süreçlerinin daha hızlı ilerleyebilmesine yapacağı diplomatik girişimlerle katkı sunacaktır. Bu kapsamda 1980-88 arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinde Genel Sekreter'in oynadığı rol uygulamada başarılı örneklerden biri olarak nitelendirilmektedir. Aynı şekilde 1988'de SSCB'nin Afganistan'dan çekilme sürecinde de Genel Sekreter'in rol aldığı bilinmektedir. Bunlara ek olarak Kamboçya, Orta Amerika, Orta Doğu, Mozambik ve Namibya gibi pek çok örnekte Genel Sekreter'in barış yapan aktör olarak sürece katıldığı görülmüştür.⁸¹⁸

Barış yapma konusunda yapılan çalışmaların sonuçsuz kalması da mümkündür. Bu durumda BM Antlaşması VII. Bölümü uyarınca daha etkili araçların uygulanması gündeme gelebilir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi tüm üye devletlerin oluşturacağı koalisyonlara gerekli tüm araçları kullanma imkânı da sunarak yetkilendirme yoluna gidebilir. Bu açıdan çatışmanın sonlandırılması için askerî seçenek uygulanabilecek araçlardan biridir. Burada belirtilen ve açıklanan durum uygulamaya geçirilmiştir. Örneğin, 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında bu ülkenin egemenliğinin tekrar sağlanabilmesi konusunda, 1992'de Somali'de insani yardım operasyonlarının yürütülmesinde ve 1994'te Haiti'nin seçim sürecine ve demokratikleşmesine sunulan katkı sırasında belirtilen çerçevede politikalar ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Fakat bu uygulamalar BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmiş olsa da tamamen operasyona katılan üyelerin inisiyatifiyle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bu uygulamaların ve eylemlerin BM Barış Koruma Operasyonları kapsamına girmediğini hatırlatmak gerekir.⁸¹⁹

⁸¹⁷ Lev Voronkov, Dimitris Bourantonis, Jarrod Wiener, "The United Nations and the International Political System", *The United Nations in the New World Order The World Organization at Fifty*, Macmillan, London, 1995. s. 5.

⁸¹⁸ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 71-72.

⁸¹⁹ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 77.

Barış faaliyetlerinden bir diğeri olan barış inşası, devletlerin ve bölgelerin savaştan barışa geçiş sürecinde BM'nin sunduğu desteğin, yardımların ve katkıların bileşkesi olarak nitelendirilebilir. Barış inşası sürecinin barış anlaşmasının ilgili aktörler tarafından onaylanması ve bu gelişmenin ardından BM'nin bu anlaşmanın uygulanmasına yardımcı olması ve süreci kolaylaştırması ile başladığını söylemek mümkündür. Burada silahlı çatışmaların önlenmesi açısından BM'nin üstlendiği sürekli diplomatik rolün müzakere yoluyla çözüme ve uzlaşmaya varılmasına katkı sunabilecek bir etki ortaya çıkarabileceği söylenebilir. Sonuç olarak barış inşası kapsamında yeni ve meşru bir devletin inşa edilme girişimi, anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında yönetici rolün oynanması, sivillerin korunması ve temel insan haklarının garanti altına alınması gibi görevler üstlenilmektedir.⁸²⁰

BM Güvenlik Konseyi açısından önemli meselelerden biri de terörizm konusudur. Terörizm Soğuk Savaş döneminde büyük güçler tarafından öncelikli bir konu olarak değerlendirilmemiştir. Ancak 1970'lerde terörist faaliyetlerde yaşanan artışla birlikte bu durumun değiştiği söylenebilir. Çünkü bu faaliyetlerden sadece büyük devletler değil daimî üyeler de etkilenmiştir. Bu anlamda en çok öne çıkan olaylardan biri, 1972 Münih Olimpiyatları'nda İsraili sporculara karşı yapılan eylemdir. Soğuk Savaş'ta BM Güvenlik Konseyi'nin terörizm konusundaki ilgisizliği ve yetersizliği Genel Kurul'un bu alandaki boşluğun giderilmesi açısından daha etken bir profile sahip olmasına neden olmuştur. 1980'lerin sonundaki iki uçak bombalama eylemine karşı harekete geçiş ise BM Güvenlik Konseyi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin terörizm konusunda daha etkili olmaya başladığı söylenebilir. Ayrıca başlangıçta kullanılan yaptırımlar aracılığıyla üyelere baskı uygulanarak şüphelilerin yetkili makamlara teslim edilmesinin amaçlandığını ifade etmek gerekir.⁸²¹

Yaptırımların zaman içerisinde daha da geliştirildiği görülmektedir. Bu anlamda seyahat yasakları ile varlıkların dondurulması gibi önlemlerden söz edilmektedir. BM Güvenlik Konseyi bu tip önlemleri Angola, Sierra Leone, Afganistan, Liberya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Fildişi Sahili gibi ülkeler özelinde uygulamıştır. Böylece bu uygulamanın BM Güvenlik Konseyi'nin terörizmle mücadele açısından önemli araçlarından biri olarak nitelendirilebileceğini

⁸²⁰ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 78.

⁸²¹ Jane Boulden, V. Lowe vd. (Ed.), "The Security Council and Terrorism", *a.g.e.*, s. 609-610.

iddia etmek mümkündür. Ayrıca atılan bir diğer önemli adım, silah ambargolarının daha da geliştirilmesi olmuştur. Askerî malların akışının engellenmesi ve emtia bojkotlarının bu açıdan önemli ambargo araçları olduğu bilinmektedir.⁸²²

BM Güvenlik Konseyi'nin terörizm konusundaki çabalarına bakıldığında terörizme dair birtakım çıkarımların yapılması mümkündür. Birincisi, terörizmin finans kaynaklarına sahip olması meselesi önem arz etmektedir. Bu nedenle 1373 sayılı karar bu alanla ilgili hükümler içermektedir. İkincisi, terörizmin yıkıcı boyutu ve geniş kitlelere olan etkileri üzerinedir. Bu duruma da 1540 sayılı kararda değinilmiştir. Üçüncüsü, teröristlerin amaçlarına ulaşabilmeleri açısından devletlere ihtiyaç duydukları argümanıdır.⁸²³ Bu noktada aslında terörizmin daha çok 11 Eylül sonrasında BM gündeminde yer almaya başladığı görülmektedir. Örneğin, söz konusu iki karar da 11 Eylül sonrasında alınmıştır. Ayrıca bu dönemde NATO'nun da sürece katıldığına tanık olunmuştur. Bu açıdan NATO'ya dair gerekli bazı açıklamalara yer vermek elzemdir. NATO'ya dair açıklamalar açısından ise öncelikle bu örgütün hukuki dayanağı bakımından dile getirilen VIII. Bölüm'e göz atılmalıdır.

VIII. Bölüm'e bakıldığında bu bölümün iki ana odak noktasının olduğu iddia edilebilir. Birincisi, bu bölümle üyelerin yaşadıkları bölgesel anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi için bölgesel anlaşmalarla sorunların çözümüne imkân tanınması ya da bu kapsamdaki sorunların BM Güvenlik Konseyi'ne ulaşmadan önce bu tip bölgesel anlaşmalarla/bölgesel örgütlerle barışçıl şekilde sonuçlandırılması amaçlanmıştır. İkincisi, bu bölüm BM Güvenlik Konseyi'nin bölgesel sorunların barışçıl çözümünü bölgesel anlaşmalarla çözülmesini teşvik ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu tip anlaşmalar/örgütler devletlerin girişimiyle veya BM Güvenlik Konseyi yetkisi altında bölgesel anlaşmazlıklara yönelik olarak uygun durumlarda yararlanabilecek araçlar olarak nitelendirilmektedir.⁸²⁴ Fakat belirtmek gerekir ki BM Güvenlik Konseyi'nin VIII. Bölüm kapsamında bölgesel örgütlerden beklentisi, kendi başlarına faaliyet göstermeleri şeklinde değil; aksine kendisiyle ilişkili bir çalışma metodunu benimsemeleridir. Ancak bu ilişkinin nasıl yürütüleceği

⁸²² David Cortright, George A. Lopez, Linda Gerber-Stellingwerf, Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer Welsh, Dominik Zaum, "The Sanctions Era: Themes and Trends in UN Security Council Sanctions since 1990", *The United Nations Security Council and War The Evolution of Thought and Practice since 1945*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 213-215.

⁸²³ J. Boulden, V. Lowe vd. (Ed.), *a.g.e.*, s. 619.

⁸²⁴ Benjamin Rivlin, "Regional Arrangements and the UN System for Collective Security and Conflict Resolution: A New Road Ahead?", *International Relations*, Cilt 11, Sayı 2, Ağustos 1992, s. 95.

konusunda ise yeterince açık olunmamıştır.⁸²⁵ Buradaki hususlar NATO'nun faaliyetleri açısından hukuki gerekçelendirmeler için öne sürülmektedir. Bu hususların uygulamada nasıl gerçekleştiğine dair yapılacak incelemeler söz konusu gerekçelendirmelerin haklılık payı olup olmadığını ortaya koyacaktır.

Soğuk Savaş'ın ardından BM ve NATO sık sık bir araya gelse de iki örgüt arasındaki ilişki tedirgin bir düzeyde seyretmiştir. Somut olarak sahadaki uygulamalara bakıldığında Balkanlar'da, Darfur'da ve Somali'de yaşanan gelişmeler ele alınabilir. Ayrıca 2003'ten itibaren iki örgütün ortaklaşa şekilde Afganistan'ın istikrar kazanması iddiasıyla çaba gösterdiklerine tanık olunmuştur. Son dönemde ise 2011 yılında Libya konusunda BM ve NATO arasında iş birliği yapıldığı görülmüştür. Fakat Rusya ve diğer önemli BM üyelerince bu gelişme BM Güvenlik Konseyi'nin devre dışı bırakılarak rejim değişikliği amacına yönelik bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada BM-NATO ilişkilerinin hassas bir dengede seyretmeye devam ettiği söylenebilir. Bu bağlamda iki örgütün üyeleri, tarihleri ve görevleri konusundaki farklılıklar göz önüne alınmalıdır. Her ne kadar ortak görevler konusunda ilerleme sağlansa da iki örgütün karar alma süreçleri ve operasyonel bağımsızlıkları konusunda etken pozisyonlarını korudukları görülmektedir.⁸²⁶ NATO-BM ilişkisine değinmişken konunun meşruiyetle ilişkisi ve hukuki boyutunu anlamlandırabilmek için BM Antlaşması'nın 53. maddesinin 1. fıkrasına da göz atılmalıdır. Madde içerisinde belirtildiği üzere NATO kendi varlığı bakımından hukuksal bir zemine sahiptir. Fakat faaliyet alanları ve uygulamaları açısından farklı aktörler tarafından farklı şekillerde değerlendirmelere tabi tutulmaktadır.⁸²⁷

BM ve NATO arasındaki ilişkiler bakımından 23 Eylül 2008'de iki örgütün sekreterleri tarafından imzalanan BM-NATO İş Birliği Ortak Bildirgesi de oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Bu bildirme ile sekreter düzeyinde danışma ve iş birliği bakımından bir çerçeve sağlandığı belirtilmiştir. Bu anlaşmayla uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunmasına dair fikir birliğine atıf yapılmış ve operasyonel deneyimlerin iki örgüt arasındaki kurumsal iş birliğine katkı sunacağına değinilmiştir.⁸²⁸ BM-NATO Ortak Bildirgesi gibi önemli gelişmeler yaşansa da iş

⁸²⁵ B. Rivlin, a.g.m., s. 105.

⁸²⁶ Michael F. Harsch, "NATO and the UN: Partnership with Potential?", *SWP Research Paper*, 2012, s. 5.

⁸²⁷ A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 550.

⁸²⁸ Kent J. Kille, Ryan C. Hendrickson, "NATO and the United Nations: Debates and Trends in Institutional Coordination", *Journal of International Organizations Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s.37.

birliği konusunda özellikle uygulamada sınırlılıkların bulunduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca gelişmelerin siyasi açıdan hassas bir dengede kurulduklarını hatırlatmak gerekir. Eşgüdüm ve iş birliği açısından daha resmî bağlantılar kurulmuş olsa dahi meşruiyet konusundaki tartışmaların devam edeceği aşikârdır.⁸²⁹

Bununla birlikte, genellikle NATO üyelerinin BM Güvenlik Konseyi'ne kuvvet kullanma kapsamında destek verdiği bilinmektedir. BM'nin bu çerçevede NATO üyelerinin gelişmiş askerî ve lojistik kapasitesinden yararlandığı söylenebilir. Bu noktada her ne kadar NATO üyelerinin BM üyeliği olsa da her iki örgüte üye olan devletlerin BM'nin Bosna'daki United Nations Protection Force/Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) başarısız barış koruma görevinden etkilendikleri ve bunu dikkate alarak askerî birliklerini örgüte tahsis etme konusunda isteksiz davrandıklarını unutmamak gerekir. Öte yandan BM-NATO arasında tek başına yapılan müdahalelerde ve ortak istikrar operasyonlarında kaynakların birleştirilmesine yönelik girişimlerin olduğu gözlemlenmektedir. Tek başına müdahale şeklinde tanımlanan operasyonlarda NATO'nun hava kuvvetlerinin kullanımı ile katkı sunduğundan söz edilebilir. Bu operasyonlarda meşruiyet kaynağı olarak insani gerekçelerin öne sürüldüğü görülmektedir. Fakat bu konuda iki örgütün bazı açılardan sorgulandığı bilinmektedir. Bu anlamda NATO'nun ne zaman askerî açıdan müdahale etmek için BM Güvenlik Konseyi tarafından görevlendirileceği meselesi önemlidir. Bunun dışında NATO'nun bir askerî harekât sırasında BM'ye ne ölçüde danışacağı merak edilmektedir.⁸³⁰

Ayrıca BM-NATO ilişkileri kapsamında BM'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü BM bu kararlarla ilk defa koruma sorumluluğu bağlamında hareket etmiştir. Ancak koruma sorumluluğu Çin ve Rusya tarafından egemenlik ve iç işlere müdahale konusunda savunulan ilkelerle çelişmektedir. Buna karşın yine de bu devletlerin geçici üyelerden Brezilya, Hindistan ve Almanya ile birlikte çekimser kalarak kararın geçerlilik kazanmasına imkân tanıdıkları görülmüştür. Diğer taraftan Libya müdahalesinin BM-NATO arasındaki askerî iş birliği konusundaki sorunların daha somut şekilde görülmesini sağladığı söylenebilir. Kuvvet kullanma bağlamında yetki aşımı konusunda ise BM Güvenlik Konseyi üyelerinden Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'dan

⁸²⁹ K. J. Kille, R. C. Hendrickson, a.g.m., s. 45.

⁸³⁰ M. F. Harsch, a.g.m., s. 7-8.

suçlamaların ve eleştirilerin gelmesi de olumsuz bir gelişme olmuştur. Eleştiriler tek taraflılık ve hedefle bağdaşmayan rejim değişikliği ekseninde yapılmıştır.⁸³¹

Son olarak barış koruma/yapma/inşası ve terörizm-NATO başlıklarına değindikten sonra teorik ve kavramsal değerlendirmelere olgu/örneklem bakımından katkı sunabilmek için BM Güvenlik Konseyi'nin müdahil olduğu diğer bazı önemli gelişmelere yer verilmelidir. Bu bağlamda öncelikle, BM'nin 1989'da Namibya'nın bağımsızlığa ulaşmasını sağlayan seçim sürecinin tamamında gözetmenlik ve denetmenlik rolü üstlenerek kendisi açısından yeni bir dönemin başladığını göstermesine değinilmelidir. Daha sonra yaşanan benzer pek çok gelişme bu tespiti doğrulamaktadır. 1990'da Nikaragua ve Haiti; 1992'de Angola; 1993'te Kamboçya, 1994'te El Salvador, Güney Afrika ve Mozambik; 1997'de Hırvatistan ve Liberya; 1998 ve 1999'da Orta Afrika Cumhuriyeti'nde hükümetlerin talebi doğrultusunda seçim sürecine katkı sunulduğu görülmüştür. Ayrıca 1993'te Eritre'de referandumun gözlemlenmesi; 1999'da Doğu Timor'da referandum (*popular consultation*) olarak görülebilecek bir sürece müdahil olunması örgütün önemli katkıları olarak görülebilir. Aynı şekilde 2001 ve 2002'de yine Doğu Timor'daki seçimlere müdahil olunmuştur. Böylece ülkenin bağımsızlık sürecinde rol alındığı söylenebilir.⁸³²

Bu noktada BM'nin müdahil olma derecesi ya da türünün hükümetlerden gelen isteklere, barış anlaşmalarındaki hükümlere veya BM Genel Kurulu'nun/BM Güvenlik Konseyi'nin yönlendirmelerine bağlı olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu bağlamda BM'nin çeşitli şekillerde farklı rollerle müdahil olduğu görülmektedir. Seçim sürecine teknik destek vermek ve uluslararası gözlemcilerle seçime katkı sunmak bu açıdan dile getirilebilecek örneklerdir. Söz konusu gözlemcilerin katkıları ise seçmenlerin kayıt altına alınması işlemini, seçim kampanyasını ve anket organizasyonlarını takip ederek gerçekleşmektedir.⁸³³

Bu gelişmeleri de dikkate alarak vurgulamak gerekir ki 1990-1992 arasındaki dönem BM Güvenlik Konseyi'nin tarihi açısından oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde üyeler hızla büyüyen uluslararası krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Yugoslavya'da yaşanan gerilim gibi önemli sorunlardan söz edilebilir. Böylece BM Güvenlik

⁸³¹ M. F. Harsch, a.g.m., s. 10.

⁸³² The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 79.

⁸³³ The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *a.g.e.*, s. 79.

Konseyi pek çok uluslararası kriz durumunun baskısı altına girmiştir. Üstelik BM Güvenlik Konseyi'nin karşılaştığı kriz durumları BM Antlaşması'nın kapsamına giren temel meselelerle ilgilidir ve örgütün kendi kuralları ve usulleri bağlamında yaşadığı gecikmeler söz konusudur. Ayrıca önemli reform girişimleri de hak ettikleri ilgiyi göremediğinden sonuçsuz kalmıştır.⁸³⁴

Yine bu dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde hem resmî toplantıların hızla arttığı hem de resmî toplantılardan önceki danışma eksenli toplantılarda önemli derecede artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin Haziran 1990-Temmuz 1992 gündemine bakıldığında söz konusu durum daha net anlaşılacaktır. Örneğin, bu dönemde Orta Doğu ve Kıbrıs'la ilgili olarak devam eden sorunlara, 1990-1991'deki Irak-Kuveyt sorununa, Orta Amerika, Kamboçya, Angola, Batı Sahra ve Liberya ile ilgili sorunlara ve barış çabalarına değinilebilir. Ayrıca 1991-1992 döneminde Yugoslavya BM Güvenlik Konseyi'nin gündemini bir hayli meşgul etmiştir. Bu yoğun gündeme Haiti, Somali ve Dağlık Karabağ sorunu da eklenmiştir. Böylece üyeler bahsi geçen meselelerle ilgili olarak birçok toplantı ve tartışma gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Bu durum aynı zamanda Soğuk Savaş sonrasında BM'nin daha çok alan bulmasını ve daha etken olmasını sağlamıştır.⁸³⁵

Ayrıca 1990'ların sonundan itibaren BM Güvenlik Konseyi hukuk kurallarını ihlal eden yönetimlere karşı daha etkili olabilmek amacıyla bazı yeni mekanizmaları geliştirerek kullandığı araçları çeşitlendirmiştir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi uygulanacak yaptırımların belirlenmesinde hem her ülke özelinde yaptırımların farklı şekilde uygulanabilmesi durumunu hem de yaptırımların daha doğru ve kesin şekilde uygulanması gerekliliğini dikkate alarak uzman görüşüne gereksinim duymuştur. Örneğin, özellikle uzun süren iç savaşlar, karmaşanın arttığı durumlar ve aşırı suç oranı ile ilişkilendirilen başarısız ekonomiler yaptırımlar açısından farklı durumların dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁸³⁶ Bu noktada örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin insancıl hukukun uygulanmasına yönelik olarak oldukça kapsamlı bir uygulama geliştirdiği iddia edilebilir. Bu çerçevede üçlü bir sınıflandırmadan söz edilebilir. Birincisi, BM Güvenlik Konseyi tarafların genel olarak insancıl hukuka uygun olacak şekilde askerî müdahale seçeneğini öne sürerek

⁸³⁴ Juergen Dedring, *The United Nations Security Council in the 1990s Resurgence and Renewal*, State University of New York Press, New York, 2008, s. 17.

⁸³⁵ J. Dedring, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁸³⁶ D. Cortright, G. A. Lopez, L. Gerber-Stellingwerf, V. Lowe vd., *a.g.e.*, s. 220.

taraflar üzerinde baskı kurma yolunu izleyebilir. İkincisi, söz konusu askerî seçenek bu defa daha belirli ve kesin olan insancıl hukuk kuralları temelinde gündeme getirilebilir. Üçüncüsü ise insancıl hukukun uygulanması için kurumsal mekanizmanın devreye sokulması olarak ifade edilebilir.⁸³⁷

4.1.2. Güç Kavramı Bağlamında BM Güvenlik Konseyi

Güç kavramı bağlamında BM Güvenlik Konseyi hakkında yapılacak analizler açısından ilk olarak, bazı önemli noktaları vurgulamak elzemdir. Öncelikle, güç içerisinde pek çok bileşeni barındıran bir kavramdır. Yani güç denildiğinde ekonomi, politika, askerî kapasite-yetenekler, jeopolitik konum, ittifak ilişkileri, diplomasi, sistemik bağlamdaki otonom yeteneği gibi birçok unsur akla gelmektedir. Ayrıca güç kavramı irdelenirken statik bir durumdan bahsedilemeyeceği belirtilmelidir. Çünkü tarihî gelişmeler ve sistemik değişimler gibi durumlar göz ardı edilemez. Bu nedenle güç kavramı değişken ve dinamik bir olguyu ele almaktadır. Bu unsurları dikkate alarak güç kavramı temelinde pek çok konu başlığı ve örnek olay analiz edilebildiği gibi BM Güvenlik Konseyi de güç kavramı perspektifinden incelenebilir. BM Güvenlik Konseyi uluslararası sistemde düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenen ve evrensel bir aktör olan BM'nin en önemli, en etkili ve en güçlü organıdır. Genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin hükümet benzeri işlev gördüğünü iddia etmek çok yanlış olmayacaktır. Çünkü karar alma mekanizması işlevini yürütebilme, yaptırım uygulayabilme, caydırıcılık unsuruna sahip olma ve kararlarının hukuki bağlayıcılık statüsünde olması gibi özellikleri bu duruma işaret etmektedir.

Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunmasındaki merkezî rolüyle öne çıkması tesadüf değildir. Bu rol antlaşma hükümlerinde de belirtildiği üzere çok açıktır. BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası hukuk bakımından aldığı kararlar aracılığıyla ortaya çıkardığı etki bu anlamda dile getirilebilir. Diğer organların ise bu tip bağlayıcı nitelikte hukuki işlevi bulunmamaktadır. Bunun dışında soruşturma yürütme yetkisi, barışçıl çözümler önerebilmesi, askerî, ekonomik ve diplomatik kapsamda uygulayabileceği yaptırımlar dikkate alındığında bu organın gücü açık şekilde görülmektedir. Bunlara

⁸³⁷ Georg Nolte, V. Lowe vd. (Ed.), "The Different Functions of the Security Council with Respect to Humanitarian Law", *a.g.e.*, s. 521-522.

ek olarak Genel Sekreter'in seçilmesinde, üye ülkelerin kabulünde ve UAD yargıçlarının seçilmesinde oynadığı merkezî rol de gözden kaçırılmamalıdır.⁸³⁸

BM'nin güç ilişkileri bakımından durumunu analiz ederken gücün nasıl tanımlandığına da bakmak gerekir. Örneğin, BM aktör olarak ele alındığında sonuca etki etmek açısından örgütün yeterince güçlü olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda BM'nin bağımsız kuruluş sayısı bakımından yeterli sayıda birime sahip olamaması dikkate alınması gereken bir durumdur. Diğer taraftan BM sonuçlar üzerinde bilinçli ve aktif bir katılım olmasa dahi çok taraflılık mekanizması sayesinde etkili olabilmektedir.⁸³⁹ Kısacası, gerek bütüncül olarak BM organizması gerekse BM Güvenlik Konseyi kurumsal güç açısından yetersizdir. Ancak devletlerin güçleri oranında aldıkları inisiyatifle örgütün gücünü gösterebildiği görülmektedir. Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi'nin gücünün önemli kaynakları, meşruiyet aracı işlevi görmesi ve maliyetleri azaltmak için çok taraflılık ve diplomasiden yararlanma ihtiyacını karşılaması gibi son derece pragmatik unsurlardan oluşmaktadır.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki BM Güvenlik Konseyi'nde karar alınabilmesi için 5 daimî üyenin de içinde yer aldığı 9 üyenin olumlu oyuna ihtiyaç vardır. Daimî üyelerin vetosu bu nedenle büyük güç vetosu olarak da adlandırılmaktadır. Çekimser oyların karar alınması açısından engel teşkil etmediğini belirtmek gerekir. Ancak 4 geçici üyenin olumlu oyu olmadığı zaman karar alınması bakımından bir engelle karşılaşılacaktır. Bu yüzden bu durum altıncı veto şeklinde nitelendirilebilmektedir.⁸⁴⁰ Karar mekanizmasına dair bu değerlendirmenin ardından BM Güvenlik Konseyi'nin neden sınırlı bir yapı temelinde oluşturulduğuna da değinilmelidir.

Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi'nin kuruluşunda etkili olan üç büyük güçten SSCB ve Birleşik Krallık'ın müttefiklerle iş birliği temelinde küçük bir Güvenlik Konseyi yapısını tercih etmelerinde önemli stratejik nedenler olduğu söylenebilir. Her iki büyük gücün ABD'den daha fazla güvenlik konularında iş birliği esasının benimsenmesi konusunda hassas oldukları görülmektedir. Çünkü bu iki büyük güç ideoloji ya da sosyal değerlerden ziyade müttefiklerin öncelikli olarak Mihver grubuna karşı oluşturulduğunun farkındadır. Birleşik Krallık açısından iki

⁸³⁸ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 54.

⁸³⁹ J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 57.

⁸⁴⁰ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 54.

büyük gücün yükselişine karşı pozisyonunu koruması gerektiğinin bilincindedir. SSCB açısından ise *kapitalist ve emperyalist devletler olan ABD ve Britanya*⁸⁴¹ ile ortaklık kurulması ideolojik bağlamda mantıksal bir çerçeveye oturtulamaz. Ancak ortak düşman nedeniyle bu farklılığın göz ardı edildiği söylenebilir.⁸⁴²

BM'nin oy mekanizmasında -karar alma yapısı oluşturulurken- uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi için büyüklük ve askerî kapasite bakımından güçlü olan devletlerin seçildiği tespitini yapmak mümkündür. Bu tip bir yapının oluşturulmasında kuşkusuz MC dönemindeki deneyimler etkili olmuştur. Çünkü MC bu tip bir yapıyı tam olarak oluşturamadığından dolayı savaşların ve çatışmanın önlenmesi için askerî müdahale seçeneğini uygulayamamış ve caydırıcı olamamıştır. Buna karşın BM Güvenlik Konseyi hem sistemdeki güçlü devletlerin oluşturduğu daimî üyelik sistemine sahip olması hem de bu devletlerin nükleer güce sahip olması nedeniyle caydırıcılık ve askerî müdahale seçeneği bakımından daha güçlü bir yapıya sahiptir. Burada ayrıca nükleer tekelin varlığının bu devletlerin daimî üye pozisyonlarını koruyabilmelerinde de rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁸⁴³ Buna ek olarak BM'nin MC'ye göre daha etkili bir aktör profili oluşturmasında da nükleer oligarşinin önemli bir unsur olması dikkate alınmalıdır.

BM Güvenlik Konseyi'nin güç ilişkisi bağlamında sembolik güç açısından da değerlendirilmesi mümkündür. Bu çerçevede sembolik gücün önemini ifade etmek için BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olmaya yönelik devletlerin duydukları istek irdelenebilir. Bu dürtünün kaynağı olarak devletlerin BM Güvenlik Konseyi üyeliğiyle alınacak kararlara etki edebilme şanslarını artıracakları ve bu bağlamda bir anlamda kazanan devletin elde edeceği rüşvetten veya kazançtan kâr payı alacakları öngörüsünden söz edilmektedir. Buna karşın daimî olmayan üyelerin alınacak kararlara yeterince ve yüksek düzeyde etki edemeyeceklerini belirtmek gerekir. Böylece daimî olmayan üyeliğin getireceği kazancın düşük düzeyde kaldığı çikarsamasına ulaşılmaktadır. Ancak daimî üyeliğe yönelik ilginin ve rekabetin

⁸⁴¹ Yazar, kapitalist ABD ve emperyalist Britanya ifadesini kullanmaktadır. Ancak ABD'nin de emperyalist olması ve Britanya'nın da kapitalist olması nedeniyle her iki ülke için ortak bir ifade olarak kapitalist ve emperyalist nitelendirmelerinin kullanılması tercih edilmiştir. Kapitalist ABD (Britanya'nın küresel liderliğini devralacak konuma ulaşarak kapitalizmin liderliğini üstlenmesine atfen) ve emperyalist Britanya (imparatorluk olarak yayılcı politikalar izlemesine ve doğrudan sömürge yönetimi uygulamasına atfen) ifadesinin kullanılması ise bu devletlerin öne çıkan özelliklerini vurgulamak için yapıldığı söylenebilir.

⁸⁴² Edward C. Luck, *UN Security Council Practice and Promise*, Routledge, New York, 2006, s. 11.

⁸⁴³ J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 69.

artmasında farklı faktörlerin de etkili olabileceğini unutmamak gerekir.⁸⁴⁴ Örneğin, uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler açısından dönemsel olarak alınacak kararlara etki etme isteği olabilir. Karar alma sürecine doğrudan etki edilemese bile sürecin diplomatik olarak içerisinde yer almak avantaj sağlayacaktır.

Ayrıca bazı devletlerin daimî üye olmasalar dahi farklı yollarla BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma süreçlerine ve toplantılarına ulaşma imkânı elde ettikleri görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Japonya gibi ülkelerin bütçeye yaptıkları önemli derecedeki katkılar göz önüne alınarak daimî üye olup olmadıklarına bakılmaksızın BM Güvenlik Konseyi'nin danışma mekanizması aracılığıyla etkinlik kurabilmeleri ve süreç içerisinde rol alabilmeleri bu açıdan dile getirilebilir. Ayrıca Bağlantısızlar Hareketi gibi bazı önemli devlet gruplarının da bu çerçevede dikkate alındıkları belirtilebilir. BM Güvenlik Konseyi'ne bu şekilde yapılan katılımların örgütün kuruluşundan günümüze dek artış gösterdiği görülmektedir.⁸⁴⁵

Güç meselesi kapsamında irdelenmesi gereken bir diğer husus ise özel olarak BM Güvenlik Konseyi ve genel olarak BM bakımından dile getirilen etkenlik sorunsalı bağlamında örgütün ve BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası güvenliği sağlama amacından ziyade büyük güçler arasındaki ilişkileri düzenleme işlevini yerine getirdiği hususudur. Bu anlamda BM Güvenlik Konseyi daha çok daimî üyeler arasındaki uyumu sağlayan bir işlev üstlenmiş izlenimi bırakmaktadır.⁸⁴⁶ Bu yüzden bu durum örgütün öncelikli görevi olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması misyonunu sekteye uğratmaktadır. Ancak bu durumun uluslararası düzeydeki krizlerde olumsuz etkileri olsa da öte yandan büyük güçler arasındaki çatışmaların önüne geçilmesi bakımından katkı sunmaktadır.

Bu kapsamda Soğuk Savaş döneminde süper güç rekabetinin BM üyelikleri bakımından dahi ortaya çıkan yansımaları üzerinde durulabilir. Örneğin, 1952 yılında 21 üyelik başvurusunun reddi bu durumun çarpıcı bir göstergesidir. BM'nin ilk 5 yıllık döneminde üyeliğe kabul edilen 5 devletin ise her iki blokla yakın bir bağının olmaması yine bu duruma dair önemli bir göstergedir. Ancak SSCB-ABD arasında 1955 yılında varılan uzlaşma sonucunda bir paket anlaşması çerçevesinde 16 üyenin eş zamanlı olarak örgüte kabul edilmesi bu konudaki çıkmazın aşılması bakımından

⁸⁴⁴ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 118.

⁸⁴⁵ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 118-119.

⁸⁴⁶ David Bosco, "Assessing the UN Security Council: A Concert Perspective", *Global Governance*, Cilt 20, Sayı 4, 2014, s. 546.

önemli bir adımdır. Fakat bu anlaşma sonrasında üyelik sürecinin görece daha kolay işlediği söylenebilse de süper güç rekabetinin bu konudaki etkisinin göz ardı edilemeyecek boyutta sürdüğünü unutmamak gerekir. Bu kapsamda Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nin 1973'e kadar üye olmadıklarını, Vietnam'ın ancak savaşın ardından Kuzey ve Güney'in birleşmesi sonrasında 1977'de üye olduğunu ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ile Kore Cumhuriyeti'nin 1991'de SSCB sonrasında üye olabildiğini hatırlatmak gerekir.⁸⁴⁷

Ayrıca Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması VI. Bölümü ve VII. Bölümü kapsamındaki görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirebilmesi pek mümkün olmamıştır. Çünkü ABD-SSCB arasındaki karşılıklı cepheleşme hâli bu organın söz konusu bölümlerin sunduğu yasal çerçeve içerisinde görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesi bakımından önemli bir engel teşkil etmiştir. Bunun dışında birçok yerel çatışmaya ilişkin olarak jeopolitik algılamaların önem arz ettiği belirtilmelidir.⁸⁴⁸

Süper güçlerin sınırlı sayıda da olsa uzlaşmaya vardıkları meseleler çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesini sağladıkları vakalarla karşılaşmıştır. Bu açıdan VI. Bölüm kapsamında incelenebilecek olan 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'na ilişkin alınan 242 sayılı karar önemli bir göstergedir. Bu kararda ateşkes ve savaş sırasında işgal edilen bölgelerden birliklerin çekilmesi gerektiğine dair hususlar yer almaktadır. Her ne kadar 242 sayılı karar savaşa yönelik olarak çok fazla etkili olamasa dahi kararın kısa ve uzun vadede bazı olumlu yansımalarının olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Tarafların doğrudan birbirleriyle temasa geçmeden ateşkes varmaları için temel oluşturması kısa vadeli yansıma açısından dile getirilebilir. Uzun vadede ise bölgedeki çatışmalara dair çözümler bağlamında başlangıç noktası teşkil etmesi bakımından olumlu etki göstermesi önemli bir gelişmedir. Ayrıca karar özelinde şeffaflık ve meşruiyet faktörleri ölçüğünde BM Antlaşması'nı tasarlayanların vizyonu açısından uygun bir çerçevenin varlığından söz etmek mümkündür.⁸⁴⁹ Ancak bu savaşın SSCB-ABD rekabetinin jeopolitik bağlamda önemli alanlarından biri olan Orta Doğu'da gerçekleştiğini hatırlatmakta fayda vardır. Bu açıdan söz konusu ateşkesin başarıya ulaşmasında

⁸⁴⁷ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 37-39.

⁸⁴⁸ J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 66-67.

⁸⁴⁹ J. S. Barkin, *a.g.e.*, s. 67.

daimî üyelerin uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlama amacıyla süper güçler arasındaki dengenin kurulması amacı arasında tutarlılık olduğu gözlemlenmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında ise büyük güçler arasındaki rekabetin ve ideoloji temelli bloklar arası çatışmaların sona erdiği tespiti yapılmaktadır. Bu durumun BM açısından iş birliği ve diyalog imkânı yarattığı ve böylece kolektif güvenlik sisteminin oluşması bakımından uygun bir ortama yol açtığı belirtilmektedir. Ancak Varşova Paktı'nın ortadan kalkması ve SSCB'nin dağılması sonrasında etnik ve dinsel temelli hareketlerden kaynaklanan tehditlerin gündeme geldiği görülmektedir. Ayrıca Avrupa'da bölgeler arasında ekonomik açıdan dengesizliğin olması da üzerinde durulması gereken bir diğer olumsuz gelişmedir. Yeni dönemde uluslararası terörizm, göç meselesi, azınlık sorunları ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunlar da göz önüne alındığında başlangıçta yapılan iyimser yorumların sorgulanması gerektiği çok açıktır. Fakat bu yeni tehditlere karşın BM'nin iki kutuplu sistemin ortadan kalkması sonrasında daha etkin bir performans ortaya koyacağı iddia edilmiştir. Bu çerçevede ABD'nin I. Körfez Savaşı sırasında BM'ye atfettiği önem bu iddiayı destekleyen bir bakış açısını ortaya koymaktadır.⁸⁵⁰ Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında ABD ve Rusya arasındaki ilişkinin değişen seyri ve bunun sonucunda bir süre vetonun gündemden düşmesi diğer önemli gelişmedir. Bu gelişmenin BM Güvenlik Konseyi'nin daha etkili bir yapıya kavuşmasına neden olduğu söylenebilir. Fakat Soğuk Savaş dönemine göre vetoya başvuru bakımından anlamlı bir düşüşten bahsedilse de veto gücünden yararlanılmaktadır.⁸⁵¹

Örgüt açısından Soğuk Savaş sonrası dönem için ortaya koyulan olumlu tabloya karşın bu noktada BM Güvenlik Konseyi'nin somut şekilde başarısızlığını gösteren Somali vakasında oluşturulan BM misyonu konusundaki gelişmelere değinmek gerekmektedir. Bu gelişme BM Güvenlik Konseyi'nin insani amaçları gerekçe göstererek egemen olarak nitelendirilebilecek bir hükümetin rızasına başvurmadan BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek gerçekleştirdiği ilk müdahale olarak kaydedilmiştir. Somali konusunda yaşanan sorunlar ve yetersizlikler ise çeşitli belgelerle kayıtlara geçmiştir. Örneğin, Genel Sekreterlik'in iç raporlarına bu kapsamda göz atılabilir. Bu raporda yapılan hatalara

⁸⁵⁰ Nihal Ergül, Atilla Sandıklı (Ed.), "Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler"nin Rolü ve Uygulamaları", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 178-179.

⁸⁵¹ N. Ergül, A. Sandıklı (Ed.), *a.g.e.*, s. 183.

yer verilmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu misyonun kontrolünü yitirdiği şeklinde bir değerlendirmeye değinilmektedir. Ayrıca raporda bilgi eksikliğinin operasyonun başarısızlığına neden olduğu tespit edilmektedir. Bu kapsamda Somali askerlerinin kapasitesinin doğru şekilde değerlendirilememesi ve eksik istihbarat durumu ele alınabilir. BM Güvenlik Konseyi'nin bu vakada bir iç savaş tecrübesi edindiği görülmektedir. Fakat klasik bağlamda barış koruma faaliyetlerinin gerçekleştirilmeye çalışılması ve silahsızlanma konusundaki girişimler gibi bazı uygulamalar ve çabalara karşın herhangi bir sonuç elde edilemediğine tanık olunmuştur. Böylece BM için prestij kaybı yaşandığı söylenebilir.⁸⁵²

Bu olumsuz gelişmeye karşın yine de Soğuk Savaş sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalelerinin sürdüğünü ve bu müdahalelerin birçok kıtada gerçekleştiğine tanık olunmuştur. Bu bağlamda ana operasyonların Orta Amerika, Balkanlar, Güneydoğu Asya ve Afrika'da gerçekleştiği belirtilmelidir. Bunun dışında faaliyetlerin birleştiği noktanın ise genel olarak Afrika ve bir dereceye kadar Orta Doğu olduğu görülmektedir. Bu durumda taleplerin etkisi olsa da aslında günümüzdeki iç savaşların bu iki bölgede tezahür etmesi çok daha önemli bir etmendir. Ayrıca Afrika'nın müdahale konusunda genel olarak D5 arasında uzlaşma açısından sorun oluşturmadığından bahsedilebilir. Bu durumun D5 veya diğer büyük güçler açısından bölgeye dair çıkar çatışması yaşanmamasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Burada özel olarak Fransa'nın bilinen sebeplerden⁸⁵³ ötürü bölgeye yönelik birliklerini gönderme konusunda istekli olduğunu hatırlatmak gerekir.⁸⁵⁴ Fakat Afrika dışında daimî üyeler arasında uzlaşmanın sağlanamadığı vurgulanmalıdır. Ayrıca Libya nedeniyle Afrika'daki uzlaşma da sorgulamaya açıktır.

Bu çerçevede başlangıçta tahayyül edilen olumlu tabloya ve iyimser beklentilere karşın BM Güvenlik Konseyi'nin gücünü ve etkinliğini ortaya koymakta zorlandığı çıkarılması yapılabilir. Keza Bosna ve Kosova gibi hâlâ uluslararası kamuoyunda ve akademik çevrelerde önemli tartışma konuları olan meseleler ekseninde BM Güvenlik Konseyi etkinlik, güç ve otorite bağlamında sorgulanmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin gücü ve otoritesine ilişkin yapılan bu

⁸⁵² Linda Melvern, "Güvenlik Konseyi: Gizli Kalanlar", *Avrasya Dosyası, BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 64.

⁸⁵³ Fransa'nın sömürgecilik döneminden beri Afrika ülkeleriyle süregelen ilişkileri kastedilmektedir.

⁸⁵⁴ Sebastian von Einsiedel, David M. Malone, Bruno S. Ugarte, "The UN Security Council in an Age of Great Power Rivalry" *United Nations University WPS*, Sayı 4, 2015, s. 6-7, <https://collections.unu.edu/eserv/UNU:6112/UNSCAgeofPowerRivalry.pdf>(ErişimTarihi: 16.11.2018).

değerlendirmenin ardından örgütün güç ve etkenlik sorunsalıyla yakından ilişkili olan son dönemdeki kutuplaşmış yapısına dair de bazı hususlar irdelenmelidir.

Arap Baharı sırasında yaşanan gelişmeler, Libya konusundaki 1973 sayılı karar ve NATO'nun süreçte yer alması gibi gelişmeler BM Güvenlik Konseyi'nin gidişatı açısından son derece önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler bir tarafta ABD, Birleşik Krallık ve Fransa üçlüsünün yer aldığı Batı grubu ile diğer tarafta Rusya ve Çin'in yer aldığı Doğu grubunu karşı karşıya getirmiştir. Bu durum özellikle Rusya ve Batı arasında Suriye konusundaki anlaşmazlıkla bir üst boyuta taşınmıştır. Çin ise Suriye meselesinde stratejik olarak Rusya ile ortak hareket etmeyi uygun bulmuştur. 2014 yılında yaşanan Kırım krizi de mevcut gerilimli yapıyı daha fazla kaygı verici bir hâle dönüştürmüştür. Örneğin, Rusya'nın G-8 üyeliğinin dondurulması bu anlamda dikkat çekicidir. Dolayısıyla Suriye ve Ukrayna konusunda daimî üyeler arasındaki kutuplaşma ve Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecinin bu durumdan etkilenmesi yeniden bu organda Soğuk Savaş dönemine benzer bir hava estirmiştir. Bu örnek olaylar uluslararası alandaki güç değişiminin yansımaları olarak yorumlanabilir. Zira Çin'in ve Rusya'nın artan gücü ve etkinliklerinin pek çok alanda yansımaları olduğu gibi Güvenlik Konseyi özelinde de yansımaları olmuştur. Çin'in ekonomi alanındaki atılımı bu çerçevede dikkate alınmalıdır. 1990'lı yıllarda genellikle Tayvan odaklı politikalar güden Çin'in yeni pozisyonu önemli bir değişimin yaşandığını göstermektedir. Keza Rusya da Putin'in aktif politikalarına ve büyük güç olma arzusuna dayanarak öne çıkmıştır.⁸⁵⁵

Ayrıca burada BM Güvenlik Konseyi'ndeki kutuplaşma meselesiyle ilgili olarak Suriye ve Libya örnek olayları da göz önüne alınarak koruma sorumluluğu konusunda bazı hususlara değinilmelidir. Bu noktada D3⁸⁵⁶ (P3/ABD-Birleşik Krallık-Fransa) ve DD2⁸⁵⁷ (PE2/Çin-Rusya) kutuplaşması göze çarpmaktadır.

⁸⁵⁵ S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 2-3.

⁸⁵⁶ P3, Permanent 3 ifadesinin kısaltmasıdır. Bu ifade Türkçe'de D3 (Daimî 3) olarak belirtilebilir. Bkz:(<https://www.securitycouncilreport.org/research-reports/the-penholder-system.php>)(ErişimTarihi: 29.09.2019) Genellikle bu üyeler karar alma süreçlerinde birlikte hareket ettiklerinden dolayı P3/D3 şeklinde kodlanmaktadır. Zira bu ülkeler arasında pek çok konuda çıkar uyumu bulunmaktadır. Avrupa-Atlantik işbirliği, NATO, ABD-AB ilişkileri, liberal demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi önemli ortak anlayışlar bu açıdan düşünülebilir. Ayrıca Samir Amin'in kolektif emperyalizm olarak adlandırdığı üçlü (ABD-AB-Japonya) yapısı da bu açıdan gündeme getirilebilir.

⁸⁵⁷ PE2 ise Permanent East 2 ifadesine karşılık gelmektedir. Bu da DD2 (Daimî Doğu 2) olarak gösterilmiştir. Çünkü D3'e karşı genellikle karar süreçlerinde karşı kutupta yer almasından dolayı Çin ve Rusya DD2 olarak nitelendirilmiştir. Burada P2/D2 (Permanent2/Daimî2) gösteriminin tercih edilmemesinin nedeni ise ABD ve Birleşik Krallık için P2 şeklinde yapılan gösterimden kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı durumlarda ABD-Birleşik Krallık, Fransa'dan farklı hareket

Örneğin, Suriye ile ilgili D3 tarafından gündeme getirilen kararlara yönelik DD2 vetosu bu bağlamda incelenebilir. Ayrıca bu karar tasarılarının koruma sorumluluğundan ziyade rejim değişikliği meselesi ile ilgili olduğu tespit edilmektedir. Libya da bu çerçevede analiz edilebilir.⁸⁵⁸ Bu iki ülke konusundaki karar süreçleri D3-DD2 kutuplaşmasının önemli göstergelerinden biri olmuştur.

Burada Rusya ve Çin arasındaki ittifakın da analiz edilmesi gerekmektedir. Rusya ve Çin'in teritoryal anlaşmazlıklarını henüz 2000'lerin başında çözmüş olmaları, BM Güvenlik Konseyi'nde egemenlik ve iç işlerine müdahale edilmeme ilkelerinden kaynaklanan ortak duruş ve çok kutupluluk vizyonu gibi unsurların söz konusu ittifakın oluşmasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Ayrıca çok kutupluluk vizyonu kapsamında BM Güvenlik Konseyi'ni hem büyük güç olma iddialarını güçlendirmek hem de ABD'ye karşı bir yumuşak dengeleme mekanizması kurabilmek için araçsallaştırdıkları tespiti yapılabilir.⁸⁵⁹ DD2 için yapılan analizlerden sonra Birleşik Krallık ve Fransa açısından da özel olarak güç açısından bazı açıklamalara ihtiyaç vardır.

Daimî üyelik hakkına sahip olmaları bakımından sorgulanan Birleşik Krallık'ın ve Fransa'nın son dönemdeki durumlarına dair bir değerlendirme yapmak elzemdir. Bu bağlamda her iki ülkenin varlıklarını haklı çıkarmak adına çaba gösterdikleri ve uyumlu üyelik profili oluşturmaya çalıştıkları savunulabilir. Bu kapsamda Birleşik Krallık'ın Libya meselesindeki rolünden ve Fransa'nın Afrika konusundaki öneminden söz edilebilir. Fransa özelinde daha somut göstergelere değinilecek olursa Afrika'daki sorunlu bölgelere müdahale edilmesinde rol oynaması ve BM barış koruma operasyonlarına destek vermesi önemli gelişmeler olarak kaydedilmelidir. Örneğin; Fildişi Sahili, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali bu

edebilmektedir (örneğin, 2003'te Irak konusundaki karar sürecinde olduğu gibi) (Bkz: Maximilian Rasch, *The European Union at the United Nations The Functioning and Coherence of EU External Representation in a State-centric Environment*, Koninklijke Brill NV, Leiden 2008, s. 173, 55 numaralı dipnot). Dolayısıyla P2/D2 ile karıştırılmaması adına Rusya ve Çin'in coğrafi açıdan P3'e göre Doğu'da yer almaları nedeniyle bu ülkeler PE2 (Permanent East 2)/DD2 (Daimî Doğu 2) şeklinde adlandırılmıştır. Çünkü Rusya ve Çin son dönemde karar süreçlerinde ABD-Birleşik Krallık-Fransa üçlüsü karşısında birlikte hareket etmektedir. Ya da en azından bu üçlü ile aralarında kararlara yönelik yaklaşım farklılıkları vardır (Kosova ve Suriye meselelerinde olduğu gibi).

⁸⁵⁸ Jason Ralph, Jess Gifkins, "The Purpose of United Nations Security Council Practice: Contesting Competence Claims in the Normative context Created by the Responsibility to Protect", *European Journal of International Relations*, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 643-644.

⁸⁵⁹ S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 3. Yazarlar ayrıca Rusya'nın iç işlerine müdahale etmeme prensibini benimsemesine karşın Ukrayna ve Gürcistan konusundaki politikalarıyla-eylemleriyle kendi açısından çelişkili bir duruma neden olduğuna değinilmektedir (S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 3). Ancak Rusya'nın eylemleri Rus perspektifinden ABD-Birleşik Krallık-Fransa üçlüsünün sıklıkla ileri sürdüğü "insani gerekçelerle" meşrulaştırılabilir.

çerçevede ele alınabilir. Fransa'nın söz konusu eylemleri diğer ülkeler açısından da geçerli olduğu gibi çıkar odaklıdır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Fransa'nın hâlâ eski sömürgeleriyle bağını koruması/sürdürmesi durumu açık şekilde göze çarpmaktadır. Ayrıca burada son dönemdeki müdahalelerin 1990'lı yıllar ve öncesinde yürütülen tek taraflı müdahalelerden oldukça farklı olduğu vurgulanmalıdır. Öncelikle, bu müdahalelerin çok taraflı olması önemli bir farktır.⁸⁶⁰

Konu kapsamında son olarak BM Güvenlik Konseyi hakkında irdelenmesi gereken bir diğer mesele, geçici üyelerin durumudur. Son dönemde bu üyelerin daimî üyelerin baskın konumunu sarsacak ve önemli ölçüde etki bırakacak performans gösteremediklerini söylemek mümkündür. BM Güvenlik Konseyi'nde böyle bir durumun oluşmasında sadece daimî üyelerin veto gücünden yararlanmaları tek neden olarak ileri sürülemez. Çünkü bu üyeler aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi işlemlerinin uygulanması ve kurumsal hafıza bakımından da avantajlı konumdadırlar. Ancak bu noktada istisnai bir vaka olan Almanya'nın durumuna özel olarak değinmek gerekir. Çünkü Almanya'nın (2011-12 döneminde) Fransa'yla olan yakın ilişkileri ve Birleşik Krallık'la olan bağları göz önüne alındığında diğer geçici üyelere göre Güvenlik Konseyi süreçlerinde daha etken olduğu söylenebilir.⁸⁶¹

Değinen unsurlar ve gelişmeler dikkate alındığında daimî üyeler ile geçici üyeler arasındaki güç farkının BM Güvenlik Konseyi'nin politikaları ve eylemleri açısından oldukça belirleyici bir faktör olduğu aşikârdır. Bu kapsamda daimî üyelerin veto sorunuyla karşılaşmamak adına karar alma sürecine geçilmeden önce aralarında uzlaşının sağlanması için meseleyi daha önce ele almaları önemli bir gösterge olarak zikredilebilir. Hatta daimî üyeler arasında söz konusu meselenin görüşülmesinden önce genellikle D3 arasında uzlaşının sağlanmaya çalışıldığını hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü bu üçlünün henüz kendi aralarında uzlaşmaya varmadan önce Rusya ve Çin'den karar için destek istemeleri mantıklı bir adım olmayacaktır. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi açısından belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta da Rusya-Çin ikilisinin gündemin belirlenmesi adına neredeyse hiç çaba göstermiyor olmasıdır. Bu çerçevede Rusya'nın Suriye özelindeki girişimleri istisnai bir durum olarak betimlenebilir. Çin'in ise karar tasarısı yönünde bir girişimine rastlanılmaması bu bağlamda dikkat çekicidir. Ancak Suriye'deki kimyasal silah konusunda 2013'te

⁸⁶⁰ S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 4.

⁸⁶¹ S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 4.

karar alma sürecinde ABD-Rusya arasındaki uzlaşma arayışı ve ABD-Çin arasında KDHC konusundaki kararlarla ilgili pazarlıklar söz konusu genel durumun aksine olan bir başka istisnai eğilimi göstermektedir.⁸⁶²

Sonuç olarak güç kavramı analiz edilirken yapılan açıklamalardan hatırlanacağı üzere bir aktörün diğer aktörleri çeşitli araçlarla etki altına alabilmesi ve diğer aktörlerin davranış değişikliğini sağlayabilecek kapasitesi olması güç uygulaması bakımından önem arz etmektedir. Burada aktarılan örnek olaylar ve yapılan açıklamalar ışığında BM Güvenlik Konseyi'nin bu tip bir aktör olduğu iddia edilebilir. Fakat ulusal hükümetlerin ellerinde bulundurduğu zor gücü (polis ve ordudan oluşan silahlı kuvvetler aracı) açısından değerlendirildiğinde BM Güvenlik Konseyi'nin güç kapasitesi ve güç yeteneğinin sınırlılığı ortaya çıkmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise BM Güvenlik Konseyi'ndeki kutuplaşma meselesidir. Genel olarak Soğuk Savaş sonrasında D3-DD2; Soğuk Savaş döneminin önemli bir bölümünde ise Çin yerine Tayvan'ın yer aldığı yapının D4-D1 (ABD-Birleşik Krallık-Fransa-Tayvan vs SSCB) kutuplaşmaları bu bakımdan ifade edilmelidir.

Bununla birlikte, daimî üyelerin kendi askerî yetenekleri (özellikle nükleer oligarşiyi temsil etmeleri) ve sistemik kriz unsuruna dönüşebilecek çatışma ve savaş durumlarını kontrol edebilecek kapasiteye sahip olmaları (küresel ve bölgesel güçler olarak) hatırlanacak olursa BM Güvenlik Konseyi'nin birçok önemli güç unsurundan yararlanabildiği çok açıktır. Ayrıca D3, sahip olduğu ekonomik gücünü de özellikle uluslararası sistemin kurumsal düzeydeki tekel yapısı (IMF-DB-DTÖ) sayesinde diğer aktörler üzerinde oluşan etkisi aracılığıyla BM Güvenlik Konseyi süreçlerine de yansıtılabilmektedir. Bu kapsamda Çin'in kredi ve ticaret anlaşmaları aracılığıyla diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmesi ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve ham madde ihracatı sayesinde kurduğu ilişkiler de dikkate alınmalıdır.

4.1.3. BM Güvenlik Konseyi'nin Güç Sorunsalı Açısından Meşruiyet

Üçüncü Bölümde BM bütüncül olarak analiz edilirken meşruiyet kapsamında da değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak BM Güvenlik Konseyi özelinde de meşruiyet bağlamında açıklamaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin güç sorunsalı bağlamında sıkça eleştirildiği önemli alanlardan biri de meşruiyettir. Bu nedenle meşruiyet açısından BM Güvenlik Konseyi'ne ilişkin olarak

⁸⁶² S. v. Einsiedel, D. M. Malone, B. S. Ugarte, a.g.m., s. 4.

bazı önemli hususların vurgulanması gerekir. Burada zorlayıcı güç uygulamalarının birçok açıdan uygulayıcı aktör için sorunlu ve dezavantajlı bir durumun ortaya çıkmasına neden olduğu hatırlatılmalıdır. Bu bakımdan öncelikle, meşruiyet kavramının ne anlama geldiği ve hangi unsurlar temelinde açıklanabileceğine ilişkin birtakım temel bilgileri sunmak gerekmektedir. Daha sonra meşruiyet perspektifinden güç olgusunun BM Güvenlik Konseyi'ne yansımaları hakkında çalışmadaki veriler ve bulgular ışığında analizler yapılacaktır.

Meşruiyet kavramını bir aktörün bir kurala ya da bir kuruma uyma zorunluluğu inancı taşıması şeklinde tanımlamak mümkündür. Ayrıca buradaki inanç olgusunun normatifliği ve öznelliği göz önüne alınmalıdır ve bu inancın başka bir aktörle paylaşılmasının bir gereklilik olmadığı söylenebilir. Bunun dışında meşruiyet olgusunun davranışlar üzerinde etkileri olduğundan söz edilebilir. Çünkü meşruiyet, aktörlerin bir kurala ya da bir kuruma karşı vereceği cevabı belirleyen stratejik hesaplamalar üzerinde etki sahibidir. Son olarak, aktörlerin meşruiyeti bir içsel hak veya zorunluluk olarak algılayabilme durumlarına değinilmelidir.⁸⁶³

Bununla birlikte, meşruiyetin baskı ve kişisel çıkar gibi iki önemli sosyolojik kavram/olgu ile karşıtlık ilişkisi içerisinde tezahür ettiği iddia edilebilir. Öncelikle her üç kavramın/olgunun farklı tipte bir mekanizma çerçevesinde toplumsal kurallara uyumu sağlayan sosyal kontrol modelleri oldukları üzerinde durulmalıdır. Bu modellerin analitik açıdan ayrılımları mümkün olsa da uygulamada bu ayrımı yapmak çok daha zordur. Baskı/zorlama olgusunu daha açık ifade etmek gerekirse burada aktörler/birimler arasında asimetric bir fiziksel ilişkiden söz edilmelidir. İşlevsel mekanizmalar ise korku veya yalın bir zorlama durumu olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede korkunun rıza üretimini sağlayan bir işlev gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, aktörlerin zor gücü nedeniyle kurallara uymasını sağlayan etmenin güçlü tarafından cezalandırılma korkusu olduğu meselesidir. Kısacası, eğer sosyal sistemler zor gücü ekseninde kurallara uyumu sağlıyorsa bu sistemde itaatin ve uyumun sağlanması için büyük kaynakların seferber edildiğinden bahsedilebilir. Ayrıca bu zor gücünü/mekanizmasını sağlayan aktörün/etmenin denetimi/gözetimi olmadığında uyumun daha düşük seviyede gerçekleşeceği düşünülebilir.⁸⁶⁴

⁸⁶³ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 30.

⁸⁶⁴ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 34-35.

Bir diğerk model olan kişisel çıkarda ise kurallara uyma davranışı ile çıkarlar açısından destekleyici bir eylem gerçekleştirildiği yönündeki inançtan söz edilebilir. Bu açıdan baskı/zorlama/zor gücü uygulamasında dış sınırlama söz konusuysen; buna karşın meşruiyet ve kişisel çıkar modelleri bakımından aktörlerin/birimlerin kendi kendilerini sınırlaması/iç sınırlama durumu söz konusudur. Sonuç olarak zorlayıcı model fiziksel şiddetin kullanımı/tehditi odaklı bir anlayışa sahipken; kişisel çıkar modeli fiziksel, sosyal ve psişik boyutta özendirici ve caydırıcı metotlar ya da kurallar bütünü şeklinde nitelendirilmelidir.⁸⁶⁵

Meşruiyet kavramı uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde ise dört ana unsur üzerinde durulmalıdır. Birincisi, belirginlik ve kesinlik; ikincisi, biçimsel geçerlilik; üçüncüsü, uygunluk ve dördüncüsü, bağlılık unsuru olarak ifade edilebilir. Daha somut ifadelerle bu unsurlar şu şekilde incelenebilir: Meşruiyet bağlamında incelenen bir meselede hukuk kurallarının belirgin ve kesin olması beklenmektedir. Bir hukuki işlemin hukuka uygun şekilde düzenlenmesi veya uygulanması ise biçimsel geçerlilik prensibinin gerçekleştiğini gösterecektir. Kuralların tutarlı şekilde aynı koşullara ilişkin vakalarda aynı şekilde uygulanması durumu da uygunluk unsuruna işaret etmektedir. Bir hukuk kuralı ile ikincil nitelikteki hukuk kuralları arasındaki bağ ise bağlılık prensibini ortaya koymaktadır. Burada belirtmek gerekir ki ikincil nitelikteki hukuk kuralları ibaresi ile hukuk kurallarının hazırlanması, yorumlanması ve uygulanması açısından işlev gören kurallar kastedilmektedir.⁸⁶⁶

Şüphesiz uluslararası hukukun önemli bir parçası olan insancıl hukuk açısından da özel olarak meşruiyet değerlendirmesine ihtiyaç vardır. Bu açıdan aşırı bir şiddet kullanımının önlenmesi ve bu durumdan kaynaklanan acı ve mağduriyetin giderilebilmesi için yapılan çaba ve girişimler insancıl hukuk konusunda ortaya koyulan ana hedef olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçu gibi meseleler insancıl hukukun alanı içerisinde yorumlanmaktadır. Silahlı çatışmalarda askerî olmayan hedeflerin de çatışma unsurlarına dönüşmesi hâli insancıl hukukun inceleme konusudur. Bu noktada bir eylem başlangıçta meşru olarak nitelendirilse dahi askerî olmayan hedeflere yönelen bir durum ortaya çıktığında başlangıçtaki meşruiyet niteliğinin kaybedebileceği

⁸⁶⁵ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 37-38.

⁸⁶⁶ Turgut Tarhanlı, “Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk”, T.C. Anayasa Mahkemesi, <https://www.anayasa.gov.tr/media/4637/ttarhanli.pdf> s. 5, (Erişim Tarihi: 16.07.2019). Tarhanlı'nın çalışmasında sayfa numarası verilmemiştir. Ancak çalışmanın ilgili kısımlarına kolayca ulaşılmasını sağlamak için ilgili pdf formatının ilk sayfası 1. sayfa olarak kabul edilip numaralandırma yapılmıştır.

uyarısını yapmak gerekir.⁸⁶⁷ Bu yüzden meşru müdafaa olgusu bakımından da herhangi bir hukuk kuralı açısından geçerli olan iyi niyet ilkesi ve makullük ölçüsünün geçerli olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan silahlı saldırı gerçekleşirse dahi saldırının gerçekleşmesi konusunda güçlü olasılıklardan ve koşullardan söz edilebiliyorsa meşru müdafaa hakkının hukuka uygun bir eylem olduğu iddia edilmektedir.⁸⁶⁸ Burada meşru müdafaa konusunda bir önceki başlıkta da ifade edilen BM Antlaşması 51. maddede yer verilen hususların BM Güvenlik Konseyi ve diğer aktörler açısından bağlayıcı bir hukuk kuralı niteliği taşıdığını ve bu kapsamda değerlendirmelerin yapıldığını vurgulamakta fayda vardır.

Bunun dışında, meşru müdafaa hakkına neden olan silahlı saldırının modern uluslararası hukuk açısından haksız fiil çeşidi olarak değerlendirilmesini gerektiren bazı durumlara da değinmek gerekmektedir. Bu çerçevede saldırı başladıktan sonra tüm sonuçları ortaya çıkmaya başlamasından önce meşru müdafaa hakkının söz konusu olacağı söylenebilir. Yani ani bir şekilde gerçekleşen durumlarda ya da başka bir çare mümkün olmadığında ön alıcı meşru müdafaa olarak tanımlanan husus gündeme gelecektir. Örneğin, silahlı saldırının sonuçlarının tam olarak gerçekleşmemesi bağlamında savaş ilanı böyle bir duruma işaret etmektedir. Aynı şekilde Ateşlenen bir füzenin havalanmasına rağmen hedefe ulaşmadığı durumlar da bu kapsamdadır. 11 Eylül sonrasında gündeme gelen Bush Doktrini de benzer bir mantığı yansıtmaktadır. Bu defa olması muhtemel saldırılar dahi önleyici meşru müdafaa kapsamında ele alınmaktadır.⁸⁶⁹

Ayrıca BM'nin meşruiyet aracı ya da işlevi gördüğünden hareketle kurumların meşruiyeti konusuna dair bazı gerekli kavramsal açıklamaların yapılması elzemdir. Bu yüzden Ian Hurd'ın görüşlerinden yararlanmak yerinde olacaktır. Hurd bir kurumun meşruiyet ile bağlantısını ortaya koyarken sembollerden söz etmektedir. Bu bağlamda nesnelere (örneğin, bir bayrak ya da üniforma olabilir); ifadeler (örneğin, bir hâkimin buyruğu olabilir); işlemler (örneğin, Genel Kurul'daki çoğunluk oyu, vb.) gibi bazı unsurların güç ilişkisi veya otorite bağlamında ortaya çıkardığı sonuçlar ve etkiler kurumsal çerçevede ele alınabilir. Hurd siyasetin hangi düzeyde ele alınırsa alınsın semboller üzerinde yürütülen bir mücadele olduğunu ve bu sembollerin kullanım hakkı ekseninde değerlendirilmesinin uygun olacağını

⁸⁶⁷ T. Tarhanlı, a.g.m., s. 11.

⁸⁶⁸ T. Tarhanlı, a.g.m., s. 8.

⁸⁶⁹ E. Denk, a.g.e., s. 221.

düşünmektedir. Hatta bu perspektiften sembolik mücadelenin ulusal düzeye göre uluslararası düzeyde daha fazla yaşandığını dahi iddia etmek mümkündür. Bu çerçevede Filistin Kurtuluş Örgütü ve Uluslararası Adalet Divanı gibi aktörlerin uluslararası alandaki etkileri ve rolleri incelenebilir.⁸⁷⁰

Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi'nin tıpkı bir bekçi gibi rol oynadığında, yani sembolik meşruiyete dair erişimi kontrol eden otorite işlevi gördüğünde uluslararası sistemde nispeten belirli düzeyde otonomiye sahip olduğu iddia edilebilir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi ve devletler arasında karşılıklı olarak fayda sağlama durumu olduğuna değinilmelidir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi devletlere bir şeyler vaat ederken devletler de bu otoriteye uyum göstermektedir. Ancak devletlerin BM Güvenlik Konseyi'ni devletler düzeyinde algıladığı unutulmamalıdır. Bu ise BM'nin en önemli/güçlü organının otonomi yeteneğine zarar vermektedir.⁸⁷¹ Böylece BM kurumsal meşruiyetin sağlanması, üyeler arasında alt grupların tanımlanabilmesi, iletişim ve eylemin gerçekleşebilmesi ve otoritenin kurulabilmesi gibi durumlar için araçsallaştırılmaktadır. Ayrıca hem karar alıcıların hem de devletlerin uluslararası ilişkilerde sembollerin gücünün öneminin farkında olduklarını belirtmek gerekir. Çünkü bu aktörlerin davranışları sembollerin değer kazanmasını sağlayan etmenlerdir. Bunun dışında Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet açısından kıt sembolik kaynakları olduğu söylenebilir ve bu nedenle bu kaynakların mücadele unsuru hâline geldiği tespiti yapılabilir. Bu yüzden BM Güvenlik Konseyi'nin sembolik gücü farklı saikler ekseninde bu sembollerin aktörlerce uygun hâle getirilme hedefi doğrultusunda mücadeleye neden olmaktadır.⁸⁷²

BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyetiyle ilgili olan sembolik kaynaklar açısından devletlerin stratejik bağlamda iki farklı davranış kalıbını seçebileceği söylenebilir. Bu kapsamda ilk olarak, geçici Güvenlik Konseyi üyeliği ele alınabilir. Çünkü üyelik aracılığıyla Güvenlik Konseyi gündemine erişme ve bu şekilde avantaj elde etme çabası söz edilmektedir. İkincisi, ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin davranışları üzerinde durulmaktadır. Bu iki ülke Güvenlik Konseyi onayıyla yapılacak uluslararası kuvvet kullanma uygulaması ile bu onay olmadan yapılacak uluslararası kuvvet kullanma uygulaması arasında uluslararası toplum nezdinde farklı

⁸⁷⁰ Ian Hurd, "Legitimacy, Power, and the Symbolic Life of the UN Security Council", *Global Governance*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, s. 36-37.

⁸⁷¹ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 134.

⁸⁷² I. Hurd, *a.g.m.*, s. 38-39.

tepkiler olacağı kanaatindedirler. Bu görüş savaş maliyetlerini azaltma düşüncesinden ve Güvenlik Konseyi'nin sağladığı meşruiyete duyulan gereksinim ve inançtan kaynaklanmaktadır.⁸⁷³

Bu noktada meşruiyet bağlamında Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini kötüye kullanma durumunun pek mümkün olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bizatihi kullanılması gereken yetkilerin dahi süper güç rekabetinin yansması nedeniyle kullanılmadığı hatırlanacak olursa bu tespitin doğruluğu anlaşılacaktır. Buna karşın Soğuk Savaş sonrasında durumun değiştiğini ve meşruiyet sorunsalının ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ancak başlangıçta Rusya'nın Batı ile rekabet edebilecek kapasiteden yoksun olduğunu hatta böyle bir rekabet isteğinin de olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Bu dönemde Çin'in de Batı'ya karşı olan rekabetle ilgilenmemesinden dolayı bu konu öne çıkmamıştır. Bu yüzden 1990'lı yılların ilk yarısında BM Güvenlik Konseyi'nde güç dengesinin bozulduğu açık şekilde görülmektedir. Bu çerçevede ABD-Birleşik Krallık-Fransa üçlüsünün etken performans göstererek BM Güvenlik Konseyi'ni sıkça işlevselleştirdikleri gözlemlenmektedir.⁸⁷⁴

1996 yılı itibariyle güç dengesinde tekrar değişim yaşandığına tanık olunmuştur. Çünkü Rusya ve Çin'in muhalif pozisyonu benimsemeye başladıklarını, önceki döneme göre daha aktif pozisyon aldıklarını ve Fransa'nın da ABD ve Birleşik Krallık ile oluşturduğu üçlü ittifakın eski düzeyde etken şekilde işlemediğini söylemek mümkündür. Bu durumun meşruiyet ve yetkilerin kötüye kullanılması sorunsalı üzerinde olumlu yansımaları olduğu söylenebilir. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele kapsamında attığı bazı adımların yeniden meşruiyet sorunsalının gündeme gelmesine neden olduğu kaydedilmiştir. Örneğin, bireyler ve şirketlere yönelik finansal yaptırım kararları bu perspektiften değerlendirilmektedir.⁸⁷⁵

Ayrıca bu dönem itibariyle öne çıkan barış koruma operasyonları da meşruiyet bağlamında incelenmelidir. Metaforik bakış açısıyla barış koruma operasyonları/faaliyetleri tıpkı ticari bir marka gibi değerlendirilebilir. Bu durumda ürünün sahibi BM Güvenlik Konseyi olmaktadır. Tüketiciler ise uluslararası topluma

⁸⁷³ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁸⁷⁴ Joy Gordon, "The United Nations Security Council and the Emerging Crisis of Legitimacy", *Yale Journal of International Affairs*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s. 42.

⁸⁷⁵ J. Gordon, *a.g.m.*, s. 43.

karşılık gelmektedir. Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi operasyonlar konusunda sabırlı duruş sergilemeyerek tahammülsüz tutumu benimsediği için koruyucu pozisyon alırken; uluslararası toplum ise operasyonun içeriği/niteliği konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin varlığını belirleyici bir sinyal şeklinde konumlandırmaktadır. Bu perspektiften barış koruma operasyonlarının/faaliyetlerinin de tekil olarak devletlere yöneltilen emperyalizm suçlamasından önemli ölçüde sıyrılabildiği söylenebilir. Zira BM Güvenlik Konseyi'nin doğrudan emperyalizmle ilişkilendirilmesini önleyen etmen bizatihi BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet sağlayıcı araç işlevi görmesidir.⁸⁷⁶

Burada kurumsal güç düzeyinde çok taraflı organizasyonlardaki usuller ve diplomasi bakımından öncelikli görevin, uygun görülen hükümet davranışlarını geniş bir konsensüs temelinde oluşturabilmenin önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu noktada barış ve güvenlik konularının oldukça geniş bir alanı kapsamasından dolayı BM Antlaşması'nın yeniden yorumlanması veya uyarlanması gerektiği yönünde düşünceler öne sürülmektedir. Söz konusu konsensüse değinilecek olursa bu konsensüs aracılığıyla hükümet eylemlerine açık bir meşruiyet sağlandığından bahsedilebilir. Inis Claude'un kolektif meşrulaştırma nitelendirmesi de bu anlamda ele alınabilir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi ya da genel olarak BM, uluslararası ilişkiler açısından şiddet koşullarının belirlenmesi konusunda yani kuvvet kullanma hakkının yerine getirilmesinde kurucu otorite işlevine sahiptir. Bu çerçevede 1950'deki Kore müdahalesi incelenebilir. Çünkü ABD askerî kapasitesi yeterli olsa dahi BM onayının alınmasını sağlayarak yasal zemine ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Aynı şekilde 1991'deki Irak müdahalesini değerlendirmek de mümkündür. Bu örnek olayların gösterdiği üzere kolektif meşrulaştırmanın somut uygulamalarına dair bir fikir edinilmektedir.⁸⁷⁷

Bu bağlamda özel olarak meşruiyet açısından öne çıkan bazı önemli BM Güvenlik Konseyi kararlarına değinmekte fayda vardır. Örneğin, 28.09.2001 tarihli 1373 sayılı karar ile 28.04.2004 tarihli 1540 sayılı karara dair bazı hususlar incelenmelidir. Çünkü bu kararlar konusunda hegemonik hukuk ya da yasama işlevinin yerine getirilmesi gibi farklı yorumlar yapılabilmektedir. 1373 sayılı karar terörizmin finansman ya da diğer araçlarla desteklenmesine karşı alınan önlemlerin

⁸⁷⁶ I. Hurd, a.g.m., s. 45.

⁸⁷⁷ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 148-149.

tüm devletler tarafından uygulanmasına dair hükümden bahsetmektedir. 1540 sayılı karar ise kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesinin önlenmesine dair hususları ele almaktadır. Bu tip kararların daha önce benzerinin görülmediği bir kanun yapma şekli olduğuna dair yorumlar vardır. Bu yorumların haklılık payı olduğu söylenebilir. Çünkü bu kararlar özelinde zaman veya kapsam açısından belirli bir kriterin ortaya koyulmadığı ve sınırlama olmaksızın her duruma/döneme uygulanabilir hükümler gündeme gelmektedir. Bu açıdan BM Antlaşması'nın VII. Bölümü ile bu kararlar arasında farklılık olduğu söylenebilir.⁸⁷⁸

Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrasında VII. Bölüm kapsamında aldığı kararlardan anlaşılacağı üzere barışa yönelik tehdit kavramı daha geniş çerçevede yorumlanmaya başlanmıştır. Örneğin, önceki kararlarda uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan bir duruma yanıt vermek üzere harekete geçildiği gözlemlenmektedir. Bunun dışında BM Güvenlik Konseyi eylemlerinin uluslararası hukukun zorlayıcı uygulamaları şeklinde gerçekleştiği belirtilebilir. Ayrıca her vakada belirli bir ülkenin hedef alındığı görülmektedir. Son olarak, önceki kararlarda uygulamanın geçici bir süre için söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Fakat 1373 ve 1540 sayılı kararlarla yeni bir döneme girildiğini iddia etmek mümkündür. Bu argüman birkaç madde hâlinde şöyle belirtilebilir: Birincisi, bu iki karar özel bir durumu ele almamaktadır. İkincisi, süreç bakımından sınırlamanın olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Üçüncüsü, bu kararların özel olarak bir devleti odak noktası yapmadığını; bunun yerine bir bakıma BM Güvenlik Konseyi'nin yeni bir tür uluslararası mevzuat koyma girişimi ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu iki karar BM Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulmuş olan genel ve soyut normları ifade eden işlemlerdir. Fakat burada görüldüğü gibi adeta yasama niteliğinde olacak şekilde normların yapılabilmesini sağlayan bir antlaşma hükmünün olmadığını belirtmek gerekir.⁸⁷⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin benzer şekilde daha önce de bazı kararlarıyla yasa oluşturma girişimlerinde bulunduğu iddia edilebilir. Fakat söz konusu kararlar incelendiğinde 1373 ve 1540 sayılı kararlarla aynı niteliği taşımadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bazı kararlara göz atılabilir. Örneğin, 687 sayılı kararda

⁸⁷⁸ Ian Hurd, Bruce Cronin, Ian Hurd (Ed.), "The Security Council as Legislature", *The UN Security Council and the Politics of International Authority*, Routledge, New York 2008, s. 80.

⁸⁷⁹ Mónica Lourdes de la Serna Galván, "Interpretation of Article 39 of the UN Charter (Threat to the Peace) by the Security Council. is the Security Council a Legislator for the Entire International Community?", *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, Cilt 11, 2011, s. 180-181.

Irak için silahsızlanma yükümlülükleri getirilmiştir. 827 ve 955 sayılı kararlar da Yugoslavya ve Ruanda hakkında uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını ifade etmektedir. Ancak bu kararlar için geçici bir süre sınırı öngörüldüğünü, barış ve güvenliğin sağlanması adına belirli konular ile sınırlandırma yapıldığını ve özel bir duruma yönelik olarak harekete geçildiğini belirtmek gerekir. Bu noktada BM Güvenlik Konseyi'nin yasama faaliyeti ve yasa oluşturma gibi girişimler açısından bir diğer önemli eksikliğini ifade etmekte fayda vardır. Bu ise karar sürecinde sadece 15 üyeli (daimî üyelerin başat rol aldığı) bir yapının etkili olmasıdır. Buna karşın BM'nin 193 üyesinin tamamı sürece katılamamaktadır. Bu, uluslararası hukukun ana ilkelerinden olan devletlerin eşitliği ilkesinin sağlanamadığını göstermektedir.⁸⁸⁰

Aslında BM Güvenlik Konseyi'nin daha önce bu tip bir düzenleme niteliğinde girişimleri olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm kapsamında uluslararası barış ve güvenliği korumak konusunda sınırsız bir takdir yetkisi olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Lockerbie Olayı hakkındaki 1192 (1998) sayılı karar ve UCM'nin yargı yetkisi ile ilgili olarak alınan 1422 (2002) sayılı karar bu anlamda somut göstergelerdir. 1192 sayılı karar İskoçya'nın Lockerbie kasabasına düşen uçağın terörist bir saldırıya uğradığı iddiasında bulunan ABD ve Birleşik Krallık'ın öncülüğünde alınmıştır. Bu karar bu saldırının Libya ile bağlantılı olduğu hatta Libya lideri Kaddafi'nin de sorumluluğu olduğu iddiasına dayanılarak VII. Bölüm kapsamında uluslararası barış ve güvenlikle ilgili olarak alınmıştır. Karar saldırıda sorumlu kişilerin tutuklanmasını bu bağlamda değerlendirmiştir. 1422 sayılı karar ise UCM ile ilgili olarak ABD'nin talebinin yerine getirilmesi için alınmıştır. ABD, UNPROFOR gibi barış güçlerinde bulunan ABD vatandaşlarının UCM yetkisine giren türden suçları işlemesine atfen yargılanmalarını istememiştir. ABD kötü niyetli çevrelerin bu tip girişimlere başvurusuyla uluslararası alanda barış olgusunun bundan zarar göreceğini iddia etmiştir. Bu nedenle VII. Bölüm kapsamına dayandırılarak 1 yıl için alındığı söylenen bu karar eğer UCM'ye taraf olmayan bir devletin vatandaşına BM operasyonları ile ilgili faaliyetlerde dava açılırsa ilgili devletin UCM'den davanın ertelenmesini talep etme hakkına sahip olacağını belirtmektedir.⁸⁸¹

⁸⁸⁰ M. L. de la S. Galván, a.g.m., s. 182.

⁸⁸¹ E. Denk, *a.g.e.*, s. 235-236.

Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi'nin bağlayıcı nitelikte zorlama tedbirleri alma yetkisi ve UCM'ye müdahil olma kapasitesi bir anlamda uluslararası düzeyde bir savcı ve kolluk işlevinin söz konusu olduğunu göstermektedir. Öte yandan daimî üyelerin veto aracılığıyla hem kendilerini hem de müttefiklerini UCM yargısı dışında tutabilme olanakları da uluslararası hukuk açısından oldukça sorunlu bir durumu göstermektedir. Bu nedenle UCM'nin uluslararası adaleti sağlama hedefinin gerçekleşmesinin de pek mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından adli olmayan gerekçelerle suçlama iddialarının bertaraf edilmesi bu organın görevi ihmal ettiği argümanını da gündeme getirecektir. Bu noktada daimî üyelerden Rusya ve Çin UCM'nin kurucu metni Roma Statüsü'ne imza atmadığını, bu statüye taraf olan Fransa'nın yorumlayıcı açıklama aracılığıyla şerh düşüğünü de hatırlatmak gerekir. Bu açıdan örneğin, Fransa'nın terörizm, insani müdahale ve nükleer silahlar gibi meselelerde ortaya çıkabilecek istenmeyen yan zararların UCM'nin yargılama yetkisi dışına çıkarılması dile getirilmektedir. Clinton döneminde statüye imza atan ABD ise Bush döneminde imzasını geri çekmiştir. ABD terörizmle mücadele ve dünya barışı açısından bu tip yargılamaların kötüye kullanılabileceğini iddia etmektedir. Obama döneminde ise ABD'nin statü dışındaki pozisyonu sürdürülse de diğer devletlerin taraf olmaları yönünde teşvik edilmeleri gerektiği düşünülmüştür. UCM'ye doğrudan taraf olan Birleşik Krallık'ın durumu da aslında çok farklı değildir. Zira bu ülke aleyhine yapılan bir başvuruda o dönemki UCM Baş Savcısı Luis Moreno Ocampo'nun yeterli ağırlıkta olmadığı nedeniyle başvuruyu reddetmesi önemli bir gelişmedir.⁸⁸²

Kısaca ifade etmek gerekirse BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın 39. maddesi kapsamında Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda barışı tehdit eden unsurlar bağlamında belirlediği yeni tehditler ve çatışma durumları çerçevesinde hareket ediyor olsa dahi bu organın uluslararası hukuk, BM Antlaşması, *jus cogens* ilkesi, iyi niyetle hareket etme prensibi ve Viyana Sözleşmesi gibi hukuki araçlarla sınırlandırılmış olduğunu unutmamak gerekir.⁸⁸³

BM Güvenlik Konseyi, VII. Bölüm kapsamında hareket ederken 1. maddenin 2. fıkrasında belirtilen self determinasyon hakkına, 1. maddenin 3. fıkrasındaki insan hakları ile ilgili hususlara ve genel olarak 1. ve 2. maddede ortaya koyulan insancıl

⁸⁸² E. Denk, *a.g.e.*, s. 270-271.

⁸⁸³ M. L. de la S. Galván, *a.g.m.*, s. 184.

hukuka da saygı göstermek yükümlülüğünü göz ardı edemez. Ayrıca 2. maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere BM Güvenlik Konseyi'nin iyi niyet ekseninde hareket etmesi önem arz etmektedir. Aynı şekilde iyi niyet ilkesinin 39. madde çerçevesindeki hususlar BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğe karşı tehditler konusunda alacağı kararlar ve uygulamalar bakımından da sınırlama teşkil etmektedir. Bunun dışında 39. maddede olduğu gibi 41. ve 42. maddelerdeki hususlar konusunda da BM Güvenlik Konseyi'nin geniş yetkileri olduğu görülmektedir. Fakat burada ise 1. maddenin 2. fıkrası ve 3. fıkrası ile 2. maddenin 2. fıkrasının kısıtlamaları ölçüsünde karar verilmesi gerekmektedir.⁸⁸⁴

Değınilen hususların ardından BM Güvenlik Konseyi'nin güç sorunsalını meşruiyet ve uluslararası ilişkilerde sorumluluk konularıyla da yakından ilişkili olan “hesap verebilirlik” bağlamında değerlendirmek gerekir. Hesap verebilirlik, bazı aktörlerin diğer aktörleri bir dizi standart kalıp aracılığıyla onları sorumluluklarını yerine getirip getirmediğine yönelik olarak yargıyabilme hakkı olarak ifade edilebilir. Bu sorumluluklar yerine getirilmemiş ise yaptırımların uygulanması da hesap verebilirlik açısından gerekli bir durum olacaktır. Hesap verebilirlik, gücü elinde bulunduranlar ile sorumluluk sahipleri arasındaki ilişkiyi gerektirmektedir. Bu ilişkide genel olarak meşruiyetin sağlanması hesap verebilirlik için geçerli standartlar ve taraflar arasındaki otorite durumu ile mümkün olacaktır. Sonuç olarak; hesap verebilirlik, sorumluluk sahibi aktörlerin sorumluluklarını kabul edilen standartlar ölçüsünde davranmalarını sağlayan ve bu standartlara aykırı davrananların yaptırımlara maruz kalacağını öngören bir kavram şeklinde nitelendirilebilir.⁸⁸⁵

Gücün kötüye kullanılması sorunu özellikle dünya politikası açısından oldukça önemlidir. Çünkü yerel yönetimlerdeki asgari kısıtlamalar dahi uluslararası düzeyde söz konusu değildir. Uluslararası düzeyde ne demokratik bir yönetim ne de kurumsal bir yöntem ile gücü sınırlayacak etkili bir anayasal sistem vardır. Bu düzeyde herhangi bir kontrol ve denge mekanizmasını sağlayan kurumsal bir yapıdan söz edilemez. Kurumsallaştırılmış kontrol ve denge mekanizması eksikliği ve dünya politikasındaki başlıca kısıtlılıklar güç dengesinde olduğu gibi birer potansiyel baskı unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan hem devletler hem de diğer aktörler için

⁸⁸⁴ David Schweigman, *The Authority of the Security Council under Chapter VII of the UN Charter: Legal Limits and the Role of the International Court of Justice*, Kluwer Law International, Hague 2001, s. 202.

⁸⁸⁵ Ruth W. Grant, Robert O. Keohane, “Accountability and Abuses of Power in World Politics”, *American Political Science Review*, Cilt 99, Sayı 1, 2005, s. 29-30.

karşılıklı fayda sağlayacak anlaşmaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu kısıtlılıklar her aktör açısından aynı sonuca neden olmayacaktır. Örneğin, güçlü aktörler söz konusu kısıtlılıklardan çok fazla etkilenmeyecektir. Ayrıca genel olarak uygulanabilir kurallar temelinde oluşturulan kurumsal bir yapının güçlü aktörler açısından geçerlilik sorunu olacaktır. Bu nedenle demokratik olsun ya da olmasın çeşitli hesap verebilirlik mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Böylece gücün kötüye kullanımı keyfi olmayan yollarla sınırlandırılabilir. Bu da etik ve pratik açıdan bu mekanizmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁸⁸⁶

Sonuç olarak bu noktada aktarılanlar ışığında BM Güvenlik Konseyi bağlamında bir değerlendirme yapıldığında BM'nin sui generis bir yapısı olduğu iddia edilebilir. Bu kapsamda örgütün öne çıkan üç temel özelliğinden söz edilebilir. Birincisi, BM Antlaşması 103. maddede değinildiği üzere BM üyelerinin diğer yükümlülüklerine karşın örgütün yükümlülüklerine öncelik verme hususudur. İkincisi, BM Antlaşması 2/4. maddede belirtilen kuvvet kullanma yasağıdır. Böylece VII. Bölüm ve 51. madde göz önüne alındığında örgütün uluslararası alanda şiddet tekeli elde ettiği söylenebilir. Üçüncüsü, BM Güvenlik Konseyi'nin adeta sınırsız bir takdir yetkisine sahip olarak zorlama tedbirleri konusundaki gücünü ve iç işlerine müdahaleyi de gündeme getirebilecek egemenlik devrini ortaya çıkarabilecek bir kapasiteye sahip olduğunu dikkate almak gerekir.⁸⁸⁷

4.1.4. Teorik Açıdan BM Güvenlik Konseyi'nin Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu kısmında aktarılanlar ışığında örgütün yapısı ve görevleri ekseninde teorik değerlendirme yapılması yerinde olacaktır. Bu kapsamda Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi açısından bazı önemli hususlar vurgulanacaktır.

Antlaşma maddelerinde açıkça görüleceği üzere güçlü devletlerin oluşturduğu bir yapının yansıması olan BM Güvenlik Konseyi görevleri ve sorumluluklarıyla uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem bağlamında oldukça etkili bir pozisyona sahiptir. Realizm perspektifinden bu durum güç siyasetinin ve güç dengesinin önemini ifade etmesi bakımından önemli bir göstergedir. Keza karar alma süreçleri ve mekanizması konusunda aktarılanlar hatırlanacak olursa Güç Dengesi Teorisi'nin çok açık bir ispatından söz etmek mümkündür.

⁸⁸⁶ R. W. Grant, R. O Keohane, a.g.m., s. 30.

⁸⁸⁷ E. Denk, *a.g.e.*, s. 249.

Bununla birlikte BM Güvenlik Konseyi'nin BM'nin sistemik denetleme ve düzenleme aracı rolünü üstlenmesinde yerine getirdiği görev ve sorumluluklar ölçeğinde liberal perspektifin yansımalarının görüldüğü iddia edilebilir. Aynı şekilde barış koruma/yapma/inşası gibi faaliyetler ile koruma sorumluluğu ve insancıl müdahale meseleleri de yine liberalizmin tezahür ettiğine işaret eden önemli unsurlar ya da gelişmeler şeklinde yorumlanabilir. Fakat söz konusu liberal perspektif aslında Realizmin bir başka yüzünü göstermektedir. Zira liberal argümanlar sadece Realizmin meşruiyet zemini elde etmesi amacıyla yönelik olarak söylem düzeyinde ve propaganda aracı olarak kullanılan unsurlardır. Örneğin, ABD'nin iyi niyetli bir aktör olarak sadece tüm dünyanın çıkarları doğrultusunda hareket ederek insani müdahaleler gerçekleştirdiği veya dünyada demokrasinin yayılması adına faaliyet yürüten bir aktör olduğu iddiası bu argümanların yansımasıdır. Bu liberal argümanların Realist arka planı 2003 yılında Irak'ın işgalinde açıkça görülmüştür. BM de bu süreçte adeta ABD'nin aracı konumuna indirgenmeye çalışılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi ister güç peşinde hareket edilmesi bakımından ele alınsın isterse gücü araç olarak değerlendiren bakış açısından incelensin ortaya çıkan sonuç, bu BM organının önemli bir sistemik aktör olduğu meselesidir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi sahip olduğu sistemik etki araçları ve sunduğu diplomatik platform sayesinde güce sahip olmak ve gücü araçsallaştırmak için oldukça değerli bir kaynaktır. Neorealizm perspektifinden göreceli çıkarlar meselesini bu noktada tekrar hatırlatmak gerekir. BM Güvenlik Konseyi'nin performansı ve profiliyle açık şekilde görüleceği üzere mutlak çıkarlar yerine (yani, kolektif güvenliği sağlamak yerine) göreceli çıkarlara (daimî üyelerin jeopolitik, jeoekonomik ve ulusal çıkarlar eksenindeki karar alma ve davranış tarzı) odaklanmaktadır. Ayrıca D3-DD2 kutuplaşması özelinde görülebileceği üzere bu BM organı, güç konfigürasyonları için önemli bir araçtır. Buna ek olarak örgüt henüz kuruluşundan itibaren görülebileceği gibi güç dengesi aracı olarak algılanmış ve bu şekilde performans göstermiştir.

Dünya Sistemleri Analizi açısından analiz yapıldığında ise birkaç önemli nokta öne çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden merkezin çevreyi sömürürken kullandığı bir araç olarak değerlendirilebilir. Zira bu tespit BM Antlaşması'nın BM Güvenlik Konseyi'ne tanınan görev ve sorumluluklarına dayanarak ileri sürülebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin Rusya ve Çin haricindeki diğer daimî üyeleri ABD-Birleşik Krallık-

Fransa üçlüsünün insani müdahale/koruma sorumluluğu konusundaki bakış açısı ve girişimleri bu tespiti doğrulayan çıkarımlara ulaştırmaktadır. Bu konuda sıkça dile getirilen rejim değişikliği eleştirileri ve çıkar odaklı yaklaşımlara bakılabilir. Aynı şekilde barış koruma/yapma/inşası gibi faaliyetlerin liberal perspektifin iddia ettiği gibi sorun yaşayan ülkelerin ekonomik olarak kalkınması ve siyasal yapılarının kapitalizme ve liberal demokratik sisteme adapte edilmesi kapsamında⁸⁸⁸ yürütülmediği eleştirileri yapılmaktadır.

Bu çerçevede D3 (ABD, Birleşik Krallık ve Fransa) tarafından antlaşmada belirtilen örgütün barış faaliyetleri konusundaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmekten ziyade ulusal çıkar odaklı ve göreceli çıkarları merkeze alan perspektifle hareket etmeleri sorgulanmalıdır. Bu açıdan çevrenin sömürülmesinde BM Güvenlik Konseyi'nin otoritesi ve elinde bulundurduğu meşruiyet aracı bakımından rol üstlendiği iddiasını gündeme getirmek mümkündür.

Ayrıca Marksist perspektiften ve Dünya Sistemleri Analizi açısından BM Güvenlik Konseyi'ni analiz ederken Antonio Gramsci'nin ve Samir Amin'in görüşlerinden de yararlanılabilir. Gramsci'nin hegemonya konusunda dile getirdiği görüşlerinden hareketle sistemde itaatin ve uyumun sağlanması adına BM Güvenlik Konseyi'nin rolü olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet imkânı sunarak üyeler açısından rıza üretiminin oluşmasında katkı sunduğu söylenebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma konusunda uluslararası güvenlik meseleleri bağlamında elinde bulundurduğu tekel imkânı⁸⁸⁹ (ülkelerin meşru müdafaa hakları hariç) ise sistemin önemli bir zor gücü aracı olmaktadır ve caydırıcılık bakımından önemli işlev görmektedir. Keza burada daimî üyelerin nükleer oligopol içerisinde oldukları hatırlatılmalıdır. Bu da BM nezdinde bu ülkelerin zor gücü kapasitesi açısından elini güçlendirmektedir. Böylece söz konusu iki araç sayesinde statüko varlığını sürdürebilmiştir.

Amin'in perspektifinden bakıldığında kolektif emperyalizmin sistem üzerinde kurduğu kontrol mekanizmasında kurumsal araçlar bakımından BM Güvenlik

⁸⁸⁸ Burada ülkelerin siyasi/ekonomik açıdan izleyeceği politikaları veya yönetim biçimlerini dış müdahale aracılığıyla değiştirmenin uluslararası hukuka ihlali anlamına geleceğini hatırlatmak gerekir. Zira self determinasyon ve iç işlere müdahale etmeme ilkeleri bu şekilde ihlal edilmektedir.

⁸⁸⁹ Bu bağlamda 103. maddede değinmek gerekir. Bu maddede üyelerin BM Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri ile diğer uluslararası antlaşmalar gereği yapması gereken yükümlülükler arasında bir çatışma hâli söz konusu olursa BM Antlaşması'nın üstün olduğu belirtilmektedir. Böylece uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunması adına tüm üyeleri bağlayıcı kararlar alma yetkisi bulunan BM Güvenlik Konseyi önemli bir imtiyaz elde etmektedir (E. Denk, *a.g.e.*, s. 226).

Konseyi'nin rol üstlendiği iddiasına değinilebilir. Bu durum Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi olduğu dönem açısından geçerli olmasa da Soğuk Savaş sonrasında geçerlidir. Çünkü SSCB yerine kapitalizme adapte olan Rusya ve Mao sonrasında piyasa sosyalizmine geçen Çin açısından BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı aslında farklı şekilde işlemektedir. Hatta daha doğru bir ifadeyle, Rusya ve Çin için devlet kapitalizmi terimi kullanılmalıdır. Bu durumda merkezi temsil eden D3 ve merkezle çatışsa da mevcut ekonomik modele sorun teşkil etmeyen ve bu bağlamda statükoyu temsil eden DD2 (yarı merkez) çevrenin/yarı çevrenin kontrol altına alınması bakımından BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanabilmektedir. Dolayısıyla daimî üyeler kendi jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları ekseninde gündeme gelen meseleleri yorumlamaktadırlar. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi'nde çevre/yarı çevre ülkelerin temsil edilmemesi sorun teşkil etmektedir. Örneğin, Suriye, karar alma sürecinde söz sahibi olamadığı için daimî üyelerin alacağı kararlar bakımından edilgen pozisyonda kalmaktadır. Bu açıdan Rusya'nın her ne kadar Suriye'ye müdahale edilmesini engelleyerek Suriye lideri Beşar Esad'dan yana tavır alması Suriye açısından önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilirse de aslında Suriye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı artmaktadır.

4.2. Güç Kavramı Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nde Daimî Üyelerin Politikaları

4.2.1. ABD

MC'nin kuruluşunda Woodrow Wilson'ın aktif tutumunun ve etkili çabalarının benzerinin Franklin D. Roosevelt döneminde BM'nin kuruluşu açısından da gözlemlendiği söylenebilir. Fakat F. D. Roosevelt, Wilson kadar yoğun bir çalışma içerisinde olmamıştır. Sonuç olarak, MC içerisinde yer almayan ABD, BM içerisinde kurucu üye ve veto hakkına sahip daimî üye sıfatıyla etken pozisyon almayı tercih etmiştir. Bu tercihi anlamlandırabilmek adına F. D. Roosevelt'in bu konudaki perspektifini irdelemekte fayda vardır.

F. D. Roosevelt, MC'nin başarısızlığını sorgulamış ve uluslararası alanda sürdürülebilir bir barış olgusunun BM'nin büyük güçler ekseninde organize olmasıyla gerçekleşeceği kanaatine varmıştır. Bu ise F. D. Roosevelt'in ABD ile SSCB arasındaki iş birliğine odaklanmasına ve bu temelde yoğun diplomasi

faaliyetleri yürütmesine neden olmuştur. Bu anlamda Roosevelt'in Joseph Stalin'le dostane ilişkiler kurması da genel olarak BM'nin özel olarak ise BM Güvenlik Konseyi'nin MC dönemine göre büyük güçlerin daha fazla yetki ve hak sahibi olduğu bir yapıya kavuşturulması çabaları ekseninde değerlendirilmelidir. Burada aktarılmaya çalışılan Güvenlik Konseyi'ndeki ABD-SSCB iş birliğine dair somut bir örnek ise Soğuk Savaş dönemi olmasına karşın Süveyş Krizi'dir. 1956 yılında konu ile ilgili olarak ABD ve SSCB askerî müdahalenin sonlandırılması yönündeki iki karar tasarısı ile krizi çözmeye girişiminde bulunmuş; buna karşın Birleşik Krallık ve Fransa kararları veto etmiştir. Ancak süreç içerisindeki baskının bu iki ülkenin geri adım atmasını ve krizin sonlanmasını sağladığını söylemek mümkündür.⁸⁹⁰ Fakat burada dile getirilen istisnai iş birliği durumunun Soğuk Savaş boyunca birkaç vaka (1967 Arap-İsrail Savaşı ve Kıbrıs gibi) dışında tekrarlanamadığı belirtilmelidir.

BM'ye ABD dış politikası perspektifinden bakıldığında örgütün 1950'lerin sonuna kadar önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Ancak burada bir hususu hatırlatmak gerekir. O dönemde örgütün üye sayısı günümüzdeki kadar fazla değildir. Üye sayısının az olmasının ABD için işlevsel bir etki oluşturduğu çok açıktır. Buna karşın Soğuk Savaş'ın başlangıcında ve gelişme evresinde BM Güvenlik Konseyi'nde süper güçler arası rekabetin yansımaları olduğu göz ardı edilmemelidir. Fakat Kore vakasının gösterdiği üzere ABD veto sorunsalına rağmen arzu ettiği sonuçları BM'de elde etmiştir. Bu anlamda BM'nin ilk 10 yıl için ABD açısından önemi inkâr edilemez.⁸⁹¹ Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nde bu dönemde daimî üye olarak Çin Halk Cumhuriyeti yerine Çin Cumhuriyeti (Tayvan) yer almaktadır. Tayvan'ın ABD/Batı yanlısı tutumu⁸⁹² da ABD'ye avantaj sağlamıştır.

Bununla birlikte, Soğuk Savaş döneminde Genel Kurul açısından dekolonizasyon sürecinin ardından Asya-Afrika grubu üyelerinin yüksek bir sayıyla temsili ile birlikte ABD'nin daha önceki etkenliğini yitirdiği söylenebilir. BM

⁸⁹⁰ John Van Oudenaren, "Effectiveness and Ineffectiveness of the UN Security Council in the Last Twenty Years: A US Perspective", *Documenti Istituto Affari Internazionali*, Sayı 9/30, 2009, s. 3-4.

⁸⁹¹ Edward C. Luck, Joseph R. Biden, Jr., Lawrence S. Finkelstein, Fereydoun Hoveyda, Edward C. Luck, Benjamin Rivlin Nancy Soderberg, John R. Bolton, Shepard Forman, William Vanden Heuvel, William H. Luers, Stephen Schlesinger, Thomas G. Weiss, "The United States and the United Nations: From Close Relationship to Estrangement", *U.S.-UN Relations (with Policy Recommendations)*, The National Committee on American Foreign Policy, New York, 2006, s. 35.

⁸⁹² Bu noktada iç savaş kaybetmesine rağmen Çin ülkesinin resmî temsilcisi kabul edilen küçük bir ada ülkesi olan Tayvan açısından başka bir davranışın sergilenmesinin mümkün olmadığını hatırlatmak gerekir. ABD böylece BM Güvenlik Konseyi'nde SSCB'ye karşı önemli bir avantaj elde etmiştir. SSCB veto hakkı olsa dahi alınacak kararlar için ihtiyaç duyulan 9 olumlu oy açısından Çin Halk Cumhuriyeti yerine Tayvan'ın daimî üye olması nedeniyle dezavantajlı konumdadır.

Güvenlik Konseyi özelinde de SSCB'nin önemli jeopolitik ve jeostratejik meselelerde vetoya başvurması nedeniyle ABD istediği karar tasarılarının geçerlilik kazanmasını sağlayamamıştır. Fakat Kıbrıs ve Arap-İsrail çatışmaları ekseninde bazı durumlarda istisnai de olsa SSCB ile uzlaşılabilirdiğini belirtmekte fayda vardır. Bu tip uzlaşmaların nedeni ise çatışma alanının genişlemesi veya çatışmanın uzun dönemli krizlere evrilmesi tehlikesinden duyulan endişe olduğu iddia edilebilir. Çünkü bu durumda her iki süper güç açısından da jeopolitik ve stratejik bağlamda sorun yaşanması muhtemeldir. Kısacası bu dönem boyunca süper güçler arası rekabet nedeniyle BM Güvenlik Konseyi çok fazla etkili olamamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise 1990-91 yılları sırasında yürütülen Çöl Fırtınası Operasyonu'nun ardından hem BM'nin yeni dünya düzeninde merkezî önemde olacağı hem de ABD'nin BM bağlamında öne çıkacağı yönünde iyimser bir kanaat belirlemiştir. Fakat bu durumun geçici olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu vakanın ABD'nin ulusal ve uluslararası düzeydeki çıkarlarıyla olan yakın ilişkisi göz önüne alındığında bu iyimser kanaatin temelsiz olduğu kabul edilmiştir.⁸⁹³

1990'lı yıllar boyunca ABD'nin çizgisinin çok taraflı olduğu söylenebilir. Fakat bu dönemde çok taraflılıktan söz edilebilirse de ABD için BM'nin bu bağlamdaki merkezî öneminin değiştiği belirtilmelidir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında yaşanan değişim fark edilmiş ve ABD çok taraflı pozisyonunu bir küresel hareket mekanizması ve meşruiyet sağlayıcı organizasyon olan BM ile Avrupa'daki barış operasyonları için stratejik önemi olan NATO arasında ikili bir çerçeveye oturtmuştur. ABD'nin Avrupa dışında BM barış koruma operasyonları hariç doğrudan gelişmelere müdahil olmamaya çalıştığından da söz edilmelidir. XX. yüzyılın sonunda barış koruma çabalarının BM, NATO veya AB gibi diğer bölgesel organizasyonlar aracılığıyla yürütülen diplomatik çabalarla şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda hâlâ çok taraflılığın ABD için önemli olduğu ve bu alanda ABD'nin uluslararası düzeyde barış ve güvenliğin korunması ekseninde öncü rolü olduğu iddia edilmektedir.⁸⁹⁴

Bununla birlikte, Somali ve Ruanda vakalarının ABD açısından BM'nin başarısızlığını ortaya koymak bağlamında araçsallaştırıldığı görülmektedir. Bu

⁸⁹³ Ramesh Thakur, *The United Nations Peace and Security From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 49.

⁸⁹⁴ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 50.

durum ise ABD'nin BM dışında gerçekleştirdiği Kosova müdahalesinde aranan destek konusunda işini kolaylaştıran bir etmen olmuştur.⁸⁹⁵ Yani ABD, konjonktürel koşullara veya çıkarlarının gerektirdiği duruma göre değişken bir pozisyon almaktadır. Bu yüzden hangi davranış kalıbı uygunsa o çerçevede bir eylem ve politika belirlendiği söylenebilir. Böylece BM Güvenlik Konseyi, ABD açısından genel bir şablona oturtulmamakta; bunun yerine fayda-maliyet odaklı bir analiz ışığında göreceli çıkarları dikkate alarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede analizi daha somut bir düzlemde ortaya koyabilmek adına örnek olaylara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda I. ve II. Körfez Savaşları ile 11 Eylül meselesinin incelenmesi uygundur.

Bilindiği gibi ABD'nin 1990 ve 2003 yıllarında Irak konusunda iki kez uluslararası koalisyonlar aracılığıyla müdahale girişimi olmuştur. Bu iki vakada da ABD'nin BM Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç duyduğu görülmüştür ve bu anlamda BM'nin meşruiyet sağlayıcı işlevi bakımından bu kararların önemli olduğu görüşü benimsenmiştir. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nde arzu ettiği kararların çıkması için bir tür siyasi sermaye ve güvenilirlik meselesini ortaya koyduğu ve diğer üyeleri ve devletleri politikasının BM Antlaşması ile uyumlu olduğu konusunda ikna etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Söz konusu siyasi sermayenin hangi bileşenlerden oluştuğu sorgulandığında devletlere yönelik teşvikler, tehdit niteliğindeki yaptırımlar ve karar alıcıların bu vakalarda istenilen sonuçların elde edilmesi için seferber olduğu durumlar ile karşılaşmaktadır. Fakat bu iki olay arasında sonuç bağlamında önemli bir farklılık ortaya çıkmıştır. 2003'teki müdahale girişiminde ABD'nin güvenilirlik ve iyi niyet konusunda önemli bir irtifa kaybına uğradığı çok açıktır. Sonuç olarak bu iki olayın ortaya koyduğu üzere ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ni meşruiyet ve fayda-maliyet ekseninde değerlendirdiği çıkarsaması yapılabilir.⁸⁹⁶

Bu noktada II. Körfez Savaşı nedeniyle ABD'nin çokça eleştirildiğini belirtmek gerekir. ABD ise bu dönemde BM Güvenlik Konseyi'nin yasal otoritesine saygı duyduğunu belirtmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluklarını yerine getirmediğini dile getirerek endişelerini paylaşmıştır. Ancak özel olarak bu

⁸⁹⁵ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 60.

⁸⁹⁶ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 124.

sorumluluklara dair açıklama yapılmamıştır.⁸⁹⁷ Ayrıca eklemek gerekir ki II. Körfez Savaşı sonrasında BM Güvenlik Konseyi, otorite ve imaj açısından zayıflamış ve bu olaydan olumsuz etkilenmiştir. Her ne kadar ABD'nin benzer eylemlere girişmek açısından daha temkinli olabileceği iddia edilse de gerektiğinde BM Güvenlik Konseyi onayına ihtiyaç duymadan harekete geçmesi olanaklıdır.⁸⁹⁸

Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi'nden alınacak onayın ABD için neden önemli olduğu sorgulanabilir. Öncelikle meşruiyet değinilecek hususlar açısından oldukça önemlidir. Bir bakış açısına göre, bu durum ABD'nin sosyalizasyon süreci ve meşruiyete duyulan inanç konusunda kurduğu ilişki ekseninde açıklanmaktadır. Yani meşruiyet normunun ABD'nin çıkarlara dair inanç sistemi bakımından dikkate alındığı ve bu nedenle bu norma uymak için içsel bir motivasyonun ortaya çıktığı tespiti yapılabilir. Ancak başka bir bakış açısı, durumun aslında böyle olmadığı iddiasıyla farklı bir argümanı ileri sürmektedir. Buna göre ABD'nin sosyalizasyon süreci ile diğer devletleri manipüle etmeye çalışarak avantaj sağlama girişiminde bulunduğu iddia edilmektedir. Bu yüzden stratejik bir çıkar hesabı ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerden hangisinin geçerli olduğu konusundaki tartışmalar açısından belirleyici bir faktör olarak karar alıcıların eylemlerine ve politikalarına bakılabilir. Örneğin, 2003 yılında Bush yönetiminin ortaya koyduğu tablo meşruiyet normunun içselleştirilmesine dair şüpheleri artıran bir gelişmedir. Ayrıca diğer devletlerin normla kurdukları ilişki ve içselleştirme durumları hesaba katılmalıdır. Kısacası uluslararası normları içselleştiren aktörlerin bu normları içselleştirmeyen aktörlerin manipülasyonuna maruz kalma ihtimali vardır.⁸⁹⁹

Ayrıca ABD ve müttefiklerinin 2003 yılında Irak'ı tek taraflı olarak işgal etmesi BM'nin etkisizliğini ortaya koyarak örgütün güvenilirliğine zarar vermiştir. Böylece çok taraflı insani müdahale olasılıklarının da azaldığı söylenebilir. Irak'ın işgalinin bir diğer önemli etkisi de işgalci güçler tarafından kitle imha silahları veya terörizmden daha çok insani meselelerin odak noktası hâline getirilmesi tek taraflı insani müdahalelerin hukuki açıdan uygun olduğu argümanını zayıflatan bir etkiye neden olmuştur. Burada bu gelişme öncesinde de tek taraflı insani müdahalelerin

⁸⁹⁷ J. V. Oudenaren, a.g.m., s. 12.

⁸⁹⁸ J. V. Oudenaren, a.g.m., s. 13.

⁸⁹⁹ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 124-125.

hukukiliğinin tartışmalı olduğunu vurgulamak gerekir. Böylece insani müdahalelerin istismar edilerek kötüye kullanıldığı ortaya çıkmıştır.⁹⁰⁰

Bu noktada ABD bakımından BM konusunda değinilmesi gereken bir diğer önemli konu başlığı da 11 Eylül meselesidir. BM Güvenlik Konseyi için oldukça önemli gelişmelere neden olan bu olayın etkilerine dair bazı hususları ele almak yerinde olacaktır. Bu anlamda alınan kararlar meseleye ışık tutacaktır. 12 Eylül 2001 tarihinde alınan 1368 sayılı kararla saldırıların kınandığı ifade edilmiş ve terörizmin her türü konusunda mücadele edileceğine dair görüş beyan edilmiştir. 1368 sayılı karar ve 28 Eylül 2001’de alınan 1373 sayılı kararla birlikte ABD’nin teröre karşı savaş şeklinde beyan ettiği politikalarına ve eylemlerine bir yasal çerçeve ve siyasal gerekçe bulunduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca 20 Aralık’ta alınan 1386 sayılı kararla ABD-Birleşik Krallık ikilisinin Taliban’la mücadelelerinin gündeme gelmesinin ardından International Security Assistance Force (ISAF) Afganistan’da istikrarın sağlanmasına katkı sunma gerekçesiyle görevlendirilmiştir. Bu kararda Birleşik Krallık’ın ISAF komuta liderliğini üstlenmesinin onaylandığı ifadesine de yer verilmiştir. Daha sonra bu komuta kademesinin NATO’ya geçtiği görülmüştür.⁹⁰¹

Değinilen örnek olayların ve yapılan açıklamaların ışığında ABD’nin “uluslararası düzeyde otorite mekanizması”⁹⁰² oluşturamadığı çok açıktır. Buna karşın ABD’nin *de facto* olarak bir dünya hükümeti izlenimi bıraktığı değerlendirilmeye değerdir. Ancak sorumluluklar ve adillik bağlamında ABD sorgulanmaktadır. Burada şu hususu vurgulamak gerekir: Güç ve otorite birbirlerini destekleyen olgulardır. Ayrıca gücün salt bir otorite olmamasından dolayı daha etkisiz olduğunu ve karşı direnç oluşturabileceğinin akılda tutulması gerekir. Aynı şekilde otorite için de güç unsurunun önemi inkâr edilemez. Fakat otoritenin güç açısından bir alt unsur olarak kullanılması veya işlev görmesi otoritenin etkinliğini azaltıcı bir sonuca neden olmaktadır. Bu açıklamalar temelinde BM Antlaşması’nın VII. Bölümü irdelendiğinde BM’nin eksiklikleri görülmektedir.⁹⁰³

Bazılarına göre ise BM, evrensel düzeyde üyelik sistemine sahip olan bir örgüttür; ancak ABD merkezli bir organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Burada

⁹⁰⁰ F. Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, s. 62.

⁹⁰¹ J. V. Oudenaren, a.g.m., s. 10-11.

⁹⁰² Bu ifade ile *de facto* olarak güç temelinde kurulan otoritenin *de jure* olarak yasal çerçevede sağlanamadığı kastedilmektedir.

⁹⁰³ R. Thakur, a.g.e., s. 352.

ABD'nin küresel düzeyde erişim kapasitesine ve güce sahip olduğunu vurgulamak gerekir. XXI. yüzyıl itibariyle uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler ölçeğinde bir analiz yapıldığında ABD'nin pek çok kritik alanda önemli bir güç olduğu tespiti yapılabilmektedir. Bu açıdan kurumsal bağlamda da ABD'nin gücünü ortaya koyan bazı somut göstergelerden söz etmek mümkündür. Örneğin; IMF, DTÖ, BM, G7⁹⁰⁴ ve NATO bu kapsamda dile getirilebilecek kuruluşlardır. Ayrıca ABD'nin dünya ölçeğinde etkili olan pek çok önemli medya kuruluşu ve sivil toplum örgütü de değinilen hususlar bağlamında dikkat çeken aktörler olarak göz önüne alınmalıdır.⁹⁰⁵

ABD'nin BM'deki baskın konumu diğer üyeler açısından olumsuz bir durum olsa da ABD'nin içerisinde yer almadığı BM yapısı da aynı şekilde onlar açısından olumsuz etki oluşturabilir. Çünkü ABD gibi bir güç olmadığında meşruiyet, güvenilirlik ve kapasite açısından örgütün sorun yaşayacağı öngörülmektedir. Buna karşın ABD perspektifinden ise BM içerisinde oldukça geniş tabanlı üye profilleriyle ilişki kurmak zorunda olmak pek hoş bir durum olarak değerlendirilmemektedir.⁹⁰⁶

BM konusunda ABD'nin pozisyonu genel olarak ABD başkanları perspektifinden de ele alınabilir. Bu durumda bir yandan şüphecilik göze çarparken; diğer yandan örgüte dair iyimser bir yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Bu yüzden hem BM'yi destekleyen tutum alan başkanlardan hem de BM'yi görmezden gelen başkanlardan bahsetmek mümkündür. Ancak genel olarak başkanların politikaları açısından araçsal bir işlev üstlenmesi hâlinde örgütten yararlanmaktan kaçınmadıkları ileri sürülebilir. Kısacası, her zaman ve her durumda ABD'nin BM üzerinde etkili bir aktör olduğu ve bu kapsamda örgütün stratejik bakımdan ABD için değerli bir unsur olduğu tespit edilmektedir.⁹⁰⁷

Ramesh Thakur ise bütün ABD başkanları açısından geçerli olduğunu iddia ettiği birbirleriyle bağlantılı beş soruyu gündeme getirmektedir. Bu sorular belirlenen eylem ve politikaların ABD açısından nasıl ve ne zaman uygulanması gerektiği (söz konusu politika/eylem her ne ise) meselesi ekseninde ele alınmaktadır. Birincisi, BM misyonlarına verilecek siyasi destek bağlamında dile getirilebilir. İkincisi, BM'ye

⁹⁰⁴ Eserde, G8 yerine G7 ifadesi kullanılmıştır. Ancak Rusya'nın Kırım nedeniyle 2014'ten beri üyeliği dondurulduğu için ifade değiştirilmemiştir. Çünkü fiili olarak şu anda G7 söz konusudur.

⁹⁰⁵ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 353.

⁹⁰⁶ Fereydoun Hoveyda, J. R. Biden, Jr. vd., "The Survivors: The United States and the United Nations in Troubled Times", a.g.m., s. 12.

⁹⁰⁷ Stephen Schlesinger, J. R. Biden, Jr. vd., "America and the United Nations: A Delicate Relationship", a.g.m., s. 27.

sunulacak askerî destek açısından incelenebilir. Üçüncüsü, olası çatışma/savaş operasyonlarındaki katılım meselesidir. Dördüncüsü, BM'nin barış koruma konusundaki kapasitesini geliştirmesi ile ilgilidir. Beşincisi, BM dışındaki askerî harekâtların tercihi meselesidir.⁹⁰⁸

Bu beş maddeden oluşan seçim menüsü ABD dış politikası açısından tek taraflılık-çok taraflılık tartışmasında uluslararası barış koruma operasyonları ekseninde düşünüldüğünde yanıltıcı sonuçlara ulaştırabilir. Ayrıca BM barış operasyonlarının ABD dış politikasının tek aracı olmadığına altı çizilmelidir. Bu nedenle çok taraflı eylemleri, çok uluslu operasyonları veya gerektiğinde tek taraflı eylemleri içeren stratejilerin benimsenebildiğini unutmamak gerekir. Burada vurgulamak gerekir ki ABD, BM dışındaki operasyonlarında eğer mümkünse BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet sağlama işlevinden yararlanmak isteyecektir. Ancak ABD için öncelikle, BM Güvenlik Konseyi kararının zorunluluk olarak değerlendirilmeyeceği söylenebilir. Fakat ironik olan ABD'nin kendisi dışındaki diğer aktörler söz konusu olduğunda BM'nin tek kolektif meşrulaştırma aracı olması gerektiği konusundaki düşüncesidir. Bu yüzden çelişkili bir durum söz konusudur.⁹⁰⁹

Bu noktada başkanlar özelinde dönemselsel çerçevede ABD'nin genel olarak BM özel olarak ise BM Güvenlik Konseyi düzeyinde etkisini göstererek elde ettiği bazı sonuçları kısaca ifade etmekte fayda vardır. Bu bağlamda Harry S. Truman döneminde Kore konusundaki girişimler, Dwight D. Eisenhower döneminde Süveyş Krizi ile ilgili atılan adımlar, John F. Kennedy döneminde Küba Füze Krizi meselesinde BM Güvenlik Konseyi'nin rolü ve Richard Nixon döneminde Çin Halk Cumhuriyeti'nin sistem içerisine katılımsında BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanılmasına değinilebilir.⁹¹⁰ Ayrıca Bill Clinton dönemi de önemli veriler sunmaktadır. Clinton'ın ilk döneminde ABD çıkarlarıyla BM arasında kurulan özdeşim ya da ortaklık duygusu uluslararası iş birliği ve meşru otorite konusunda iyimser bir bakış açısına neden olmuştur. Bu çerçevede Clinton yönetiminin iddialı bir çok taraflılık politikasını sürdürmesi, sadece çok taraflılık ekseninde ele alınamaz. Aynı zamanda bu durum kolektif organizasyonlar içerisindeki ABD liderliği ile Amerikan değerleri ve ideolojisinin aşılmasının amaçlandığını gösteren

⁹⁰⁸ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 66.

⁹⁰⁹ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 66.

⁹¹⁰ S. Schlesinger, J. R. Biden, Jr. vd., *a.g.m.*, s. 28.

bir noktadır.⁹¹¹ Buradaki durum ABD istisnacılığı veya “beyaz adamın medeniyet götürme rolü” gibi aslında hiçbir siyasi ve hukuki meşru zemini olmayan argümanların yansımasıdır. Ana düşünce, ABD “iyi niyetli bir aktördür” ve “dünyanın jandarması” olarak herkese göre bazı imtiyazlı siyasi ve hukuki haklara sahip olmalıdır. Bu düşünce tipik bir hegemonik bakış açısına işaret etmektedir.

Bu çerçevede ABD’nin tek süper güç olduğu yorumuna dayanarak bazı çıkarımlar yapılabilir. Yani ABD, küreselleşme konusunda kural koyucu pozisyonda olacağı ve liberal ticaret gibi bazı unsurları tercih etmesine karşın küresel yönetim gibi bazı unsurları da görmezden geleceği bir sistemi arzu etmektedir. Ayrıca kendisi dışındakiler hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca hareket etmek durumundayken kendisinin böyle bir zorunluluğunun olmadığı, söylemsel düzeyde çok taraflılık ya da çeşitlilikten söz etmesine karşın ontolojik bağlamda bu durumun aksine olan eylemlerden ve politikardan oluşan bir dünya tahayyülüne sahiptir. Bu durumda bir normatif rekabet ya da tartışma ortamından bahsetmek gerekir. Çünkü mevcut normlara karşı bir itiraz ve eleştiri söz konusudur. Böylece zaman içerisinde normların gücünde zayıflamanın meydana gelebileceği iddia edilebilir. Bu, eğer normatif yapının çökmesine neden olursa bu durum herhangi bir devlete göre daha çok ABD ulusal çıkarlarını oldukça olumsuz etkileyecek bir gelişme olacaktır.⁹¹² Çünkü mevcut normatif çerçeve ABD merkezli bir yapıya sahiptir.

Aktarılanlar ışığında BM özelinde ise şu çıkarımları yapmak mümkündür: Hem Soğuk Savaş’ta hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok alan göz önüne alındığında BM, ABD’nin dünyanın jandarması görevini yerine getirmesinde yardımcı bir rol oynamıştır. ABD ayrıca BM’nin norm oluşturma gücünden ve düzenleyici aktör rolünden de yararlanmıştır. Bu kapsamda 1972 Rio Konferansı’nın çevreye ilişkin kararları ve uygulamaları ele alınabilir. Ayrıca BM’nin pek çok anlaşmaya zemin oluşturması zikredilebilecek önemli bir katkı olarak belirtilebilir. Son olarak, oldukça önemli bir mesele olan nükleer savaş açısından da BM’nin rolü ve eylemleri unutulmamalıdır.⁹¹³

Bu bağlamda ABD’nin BM Güvenlik Konseyi onayı için girişimde bulunduğu iki önemli gelişmeye ayrıca değinmek gerekir. Bu gelişmeler

⁹¹¹ R. Thakur, *a.g.e.*, s. 56.

⁹¹² R. Thakur, *a.g.e.*, s. 66-67.

⁹¹³ S. Schlesinger, J. R. Biden, Jr. vd., *a.g.m.*, s. 28.

koalisyonların/çok taraflılığın gündeme gelmesiyle dikkat çekmektedir. Birincisi, Kore Savaşı iken;⁹¹⁴ ikincisi, I. Körfez Savaşı olmuştur. Bunlara ek olarak Süveyş Krizi'nin de önemli bir mesele olduğu gözden kaçmamalıdır. ABD'nin bu meselede de etken rol alarak BM Güvenlik Konseyi'nde krizin çözümüne yönelik barış koruma faaliyetlerine katkı sunmaya çalıştığı belirtilmektedir.⁹¹⁵

Bu gelişmeler ABD'nin çıkarları ve politikaları ekseninde analiz edildiğinde bazı çıkarımlara ulaşmak mümkündür. Kore, ABD-SSCB rekabetinde Uzak Doğu'da jeopolitik açıdan önemli rol oynamaktadır. Zira Kore; SSCB, Çin ve Japonya gibi üç önemli devletin kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ta kazanılması gereken bir cephe olarak değerlendirilmiştir. Körfez Savaşı, yani Orta Doğu Bölgesi ise birçok açıdan ABD'nin çıkarları ve politikaları açısından daima merkezî önemi olan bir bölgedir (ham madde kaynakları, jeopolitik konum, silah ticareti, vb. gibi). Bu iki vakada da çok taraflılık ilkesinin benimsenmesinin ve bu çerçevede koalisyonlardan yararlanılmasının iki ana ortak sebebi bulunmaktadır. Bunlar, meşruiyetin sağlanmak istenmesi ve maliyetlerin düşürülmek istenmesidir. Süveyş Krizi ise Orta Doğu politikaları analiz edilirken sıkça kullanılan adeta sihirli bir kelime olan "istikrar" ile ilgilidir. ABD burada kendi kontrolü dışında çatışma yaşanmasını istememiştir. Ayrıca SSCB ile bu meselede uzlaşmaya varıldığı için Birleşik Krallık-Fransa-İsrail üçlüsüne bölgenin dengelerini sarsmamaları telkin edilmiştir. Böylece ABD, çıkarlarının gerektirdiği ölçüde çatışmaların önlenmesi ve "istikrarın(!)" sağlanması çerçevesinde bazı dönemlerde çok taraflılık prensibine başvurarak BM Güvenlik Konseyi'nde daha uzlaşmacı bir tavır takınabilmektedir. Ancak bazı durumlarda ABD tarafından (Kosova ve II. Körfez Savaşı gibi) Güvenlik Konseyi devre dışı bırakılabilmektedir.

Burada ABD'nin BM kapsamındaki müdahaleleri açısından önemli etkisi olan Somali vakasına dair de açıklamaların sunulması elzemdir. Çünkü Somali'de yaşananlar ve bunun ABD kamuoyuna etkileri ile BM ve ABD liderliğindeki operasyonların başarısızlığı daha sonraki dönemdeki gelişmeleri etkilemiştir. Bu yüzden Ruanda ve Bosna konusunda çekimser davranılarak gerektiği şekilde inisiyatif alınmadığı görülmüştür. Daha sonra bilindiği gibi NATO aracılığıyla Bosna konusunda bir müdahale gerçekleşmiştir. Ancak bu müdahalede BM Güvenlik

⁹¹⁴ Bilindiği üzere ABD bu konuda "Barış İçin Birlik Kararı" çerçevesinde hareket etmiştir.

⁹¹⁵ L. S. Finkelstein, J. R. Biden, Jr. vd., a.g.m., s. 15.

Konseyi onayı söz konusu değildir. Bu bağlamda meşruiyet sorunsalı gündeme getirilmiştir. Ayrıca Ruanda'da da BM üyeleri BM müdahalesinin gerekliliği konusunda irade ortaya koyamamıştır. Yapılan analizler ve değerlendirilen örnek olaylar ışığında II. Dünya Savaşı sonrası süreçten bu yana yaşanan dönem analiz edildiğinde söylem düzeyinde ABD hukukun üstünlüğünü kabul etmesine ve bu yönde tutum almasına karşın uygulamada buna dair göstergeleri elde etmek pek mümkün değildir. Bu bakımdan ABD'nin BM'yi meşruiyet bağlamında çok fazla dikkate almadığı argümanı savunulabilir.⁹¹⁶

ABD'nin uluslararası düzeydeki yasal yükümlülüklerini yerine getirmemesi kendisi açısından olumsuz bir duruma neden olabilir. Bu çerçevede John Bolton ve Senatör Jesse Helms gibi bazı isimlerin anlaşmaların yasal bir yükümlülük taşımadığı ve sadece etik ve siyasal bağlamda değerlendirilebileceği yargısı da sorunlu bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Çünkü yasal yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, uluslararası düzenin normlarını derinden sarsan bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle *pacta sunt servanda/ahde vefa* ilkesi ihlal edilmektedir ve böylece diğer aktörler üzerinde güvenilirlik probleminin yaşanması söz konusu olacaktır.⁹¹⁷

Sonuç olarak ABD açısından BM; dış politika çıkarları, hedefleri ve değerleri bağlamında önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.⁹¹⁸ Bu kapsamda ayrıca ABD'nin düzenli olarak hedefleri açısından çok taraflı girişimler kapsamında BM Güvenlik Konseyi'ni siyasal destek ya da yasal otorite desteği kazanmak için araçsallaştırdığını vurgulamak gerekir.⁹¹⁹ ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne yönelik değerlendirmelerini iki farklı perspektiften yapmaktadır. Bu anlamda birinci perspektife göre kendi kararları BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylandığında (I. Körfez Savaşı gibi) BM Güvenlik Konseyi'ne karşı olumlu yaklaşımı benimsenmektedir. Ancak diğer perspektiften ABD istediği yönde bir karar onay

⁹¹⁶ L. S. Finkelstein, J. R. Biden, Jr. vd., a.g.m., s. 16-17.

⁹¹⁷ Lawrence S. Finkelstein, J. R. Biden, Jr. vd., "The Rule of Law, the United States, and the United Nations: An Ambiguous Record", a.g.m., s. 15.

⁹¹⁸ Newt Gingrich, George Mitchell, *American Interests UN Reform Report of the Task Force on the United Nations, United States Institute of Peace*, Washington, D. C., 2005, s. 3.

⁹¹⁹ Kara C. McDonald, Stewart M. Patrick, "UN Security Council Enlargement and U.S. Interests," *Council on Foreign Relations International Institutions and Global Governance Program, Council Special Report*, Sayı 59, 2010, s. 16.

alamadığında (Bosna ve II. Körfez Savaşı gibi) BM Güvenlik Konseyi'ne dair değerlendirmeler olumsuz ve hatta suçlayıcı nitelikte olmaktadır.⁹²⁰

Burada BM'nin ABD politikaları açısından çıkar durumlarına göre tıpkı NATO ve diğer araçlarda olduğu üzere daima kullanılabilir bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu noktada genel olarak BM ve özel olarak BM Güvenlik Konseyi ile ilgili olarak ABD bakımından bir hususun altı çizilmelidir. Kosova müdahalesi ve daha önce yaşanan Haiti vakası göz önüne alındığında ABD'nin askerî operasyon sonrasında uzun vadeli barış yapımı görevlerine girişmek konusunda durum değerlendirmesi yapması gerekliliği söz konusu olmuştur. Bu nedenle denilebilir ki tek taraflı eylemler ya da bölgesel kurumların yetersiz kaldığı zamanda veya ABD'nin stratejik odak noktaları dışında bir durum söz konusu olduğunda ABD için uluslararası desteği yönetmesi önem arz edecektir.⁹²¹

Son olarak kısaca, ABD'nin BM hakkındaki reform girişimleri konusundaki duruşuna değinilmelidir. BM Güvenlik Konseyi'nin olası genişleme senaryoları ekseninde bir değerlendirme yapıldığında ölçülü bir genişleme olması hâlinde ABD açısından olumlu bir durumun ortaya çıkabileceği ileri sürülebilir. Zira böylece olumsuz genişleme senaryoları devre dışı bırakılacak ve tartışma koşulları yeniden belirlenecektir. Keza iş birliği ve çok taraflılık bakımından da ABD için olumlu bir tablo ortaya çıkabilir. Bunun dışında genişlemeye dair olumlu bakışın ABD'ye daimî üyelik talebi olan büyük güçlerle ikili ilişkiler bağlamında katkıları olabilir.⁹²²

Burada karşı argüman olarak Genel Kurul'da dahi üye artışının ABD'yi olumsuz olarak etkilediği iddiası öne sürülebilir. Fakat Genel Kurul'da özellikle daha önce sömürge olan Asya ve Afrika ülkelerinin üye oluşunda ABD'nin bu durumu tersine çevirme şansı olmamıştır. Çünkü self determinasyon ve bağımsızlık gibi son derece meşru taleplere dayanan bu üyeliklere herhangi bir üyenin (sömürgelerin eski sahibi olan Birleşik Krallık ve Fransa dahi) o dönemki (1955) uluslararası konjonktür açısından karşı çıkması mümkün değildi. BM Güvenlik Konseyi üyeliği açısından ise ABD'nin bir seçim yaparak daha kontrollü bir üye alımının gerçekleşmesi hâlinde hem BM Güvenlik Konseyi'ndeki denge ve çoğunluk açısından (zaten üçlü [ABD-AB-Japonya] içerisinde yer alan Almanya ve Japonya bu bağlamda sorun teşkil

⁹²⁰ Princeton N. Lyman, "Saving the UN Security Council – A Challenge for the United States", *Max Planck Yearbook of the United Nations Law*, Cilt 4, 2000, s. 127.

⁹²¹ P. N. Lyman, a.g.m., s. 140.

⁹²² K. C. McDonald, S. M. Patrick, a.g.r., s. 22-23.

etmemektedir) avantaj elde edilecektir hem de mevcut yapıda değişiklik talep eden revizyonist devletlerin (Brezilya ve Hindistan gibi) beklentilerinin en azından BM Güvenlik Konseyi üyeliği ile bir ölçüde karşılanması mümkün olacaktır. Yani burada tıpkı üçlü için söz konusu olduğu üzere çıkar uyumunun sağlanarak statükonun korunmasına yönelik bir hamle amaçlanmaktadır.

ABD'nin BM Güvenlik Konseyi bağlamındaki eylemleri, politikaları ve genel perspektifi çalışmada yapılan analizlerden de görüleceği üzere açık şekilde güç olgusu açısından incelenebilir. Bu bağlamda ABD'nin bazen BM Güvenlik Konseyi'ni bir tür yumuşak güç aracı hâline getirdiğinden bahsedilebilir. Yani ABD, BM Güvenlik Konseyi'nden eylemlerine ve politikalarına meşru bir zemin oluşturma konusunda yararlanmaktadır ve böylece evrensel ölçekte kendi perspektifinin sadece sert güç uygulamaları ekseninde görülmesini engelleyerek rıza üretimini sağlamaktadır. Çünkü genel olarak BM örgütü ve özel olarak BM Güvenlik Konseyi üyeler nezdinde hâlâ meşruiyet bakımından dikkate alınan ve kararlarına uyulan bir otorite işlevini yerine getirebilmektedir. Keza ABD, BM'nin demokrasi ve insan hakları kapsamındaki faaliyetlerini de birer yumuşak güç unsuru hâline dönüştürerek bazı devletlere müdahalede bulunmak ya da bu devletlere yaptırım uygulamak konusunda da BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanmaya çalışmaktadır.

Teorik perspektiften ABD'nin BM Güvenlik Konseyi özelinde göreceli çıkarları dikkate alan, genellikle sıfır toplamlı oyun mantığı içerisinde hareket eden ve güç siyaseti ve güç dengesini merkeze alan Realist bir anlayışı benimsediği yorumu yapılabilir. Uygulamada Realizm gerek Soğuk Savaş gerekse Soğuk Savaş sonrasında çalışmada aktarıldığı üzere pek çok gelişme ve vaka açısından somut olarak gözlemlenmektedir. Söylem düzeyindeyse ABD, liberal perspektiften yararlanmaktadır. Örneğin, kendi eylemleri ve politikalarını iyi niyetli aktör sıfatıyla tüm dünyanın güvenliği ve barışı adına; yani mutlak çıkarlara ulaşmak için gerçekleştirdiğini iddia etmektedir. Ancak bu iddia yalnızca sert güç uygulamalarını makyajlamak için kullanılan bir argümandır. Zira Irak ve Libya konusundaki gelişmelere bakıldığında ABD müdahaleleri sonrasında bu ülkelerde ne demokrasi, ne insan hakları ne de sosyo-ekonomik açıdan bir ilerleme sağlanabilmiştir. Dünyanın ortak iyiliği, güvenliği ve demokrasi gibi idealler ekseninde yapılan bu tip müdahaleler sonucunda kaos, derinleşen krizler ve çatışmalar, daha güvensiz toplumlar ve bölgelerle karşılaşmaktadır. Örneğin, Ruanda'da yaşanan soykırımda

ABD'nin tutumuna bakıldığında aynı demokratik ve insan hakları kaygılarının görülmediği çok açıktır. ABD, bu tip müdahaleleri siyasal, ekonomik ya da güvenlik perspektifinden analiz ederek gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak ABD, BM Güvenlik Konseyi'ni güç perspektifinden yaptığı değerlendirmeler ışığında yararlanabileceği bir güç unsuru olarak görmektedir.

ABD'nin BM Güvenlik Konseyi konusundaki duruşu ve eylemlerine bakıldığında ise Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden değerlendirme yapılabilecek önemli hususların olduğu da görülmektedir. Fakat bu perspektifi sunabilmek için öncelikle Liberal perspektifin dünya vizyonuna dair bir noktaya değinmek gerekir: Liberalizmde doğrudan bir hegemonik güç söz konusu iken; Neoliberalizmde uluslararası rejimler aracılığıyla oluşturulan uluslararası sistem vardır. Bir devletin uluslararası düzeyde kontrol ve hâkimiyet kurma amacı olduğunda nasıl oluşturulduğuna bakılmaksızın burada küresel anlamda bir güç ilişkisinin ortaya çıkacağı aşikârdır.⁹²³

Britanya ve ABD hegemonyaları bu açıdan incelenebilecek somut göstergelerdir. Örneğin, Britanya İmparatorluğu'nun erken kapitalizm döneminde (XVIII. ve XIX. yüzyıllar) doğrudan sömürge yöntemine başvurması ve askerî araçlardan yararlanarak zor gücü ile bir tahakküm ilişkisi içerisinde çevreyi sömürmesi bu bakımdan söz konusu argümanı ispatlamaktadır. Keza ilerleyen dönemde ortaya çıkan sistemik düzeyde kontrolü sağlamak adına oluşturulan kurumsal bir mekanizma olan MC'nin başarısızlığında da bu durum etkili faktörlerden biridir. Zira hem Britanya hem de Fransa sömürge geçmişleri ve zor gücü temelinde çevre üzerinde kontrol sağlayabilmiştir. Oysaki ABD'nin kurumsal çerçeveden rıza üretimi açısından yararlandığı ve çevreyi/yarı çevreyi sömürürken dolaylı yöntemleri kullandığı görülmektedir. Bu açıdan IMF, DB, DTÖ ve NATO üzerinden dolaylı bir sömürü perspektifi ortaya koyulmaktadır. Bunlara ek olarak BM Güvenlik Konseyi de ABD açısından aynı şekilde yarı çevrenin/çevrenin denetlenmesinde ve kontrol edilmesinde yararlanılan önemli bir araçtır. Çünkü hem maliyetlerin azaltılarak BM çatısı altında askerî operasyonların yapılması mümkün olmuş hem de çevre üzerindeki kontrolde bir meşruiyet aracı ve rıza unsuru elde edilmiştir. Bu kapsamda örneğin, I. ve II. Körfez Savaşları'nda BM Güvenlik Konseyi nezdindeki girişimler ve 2011'deki Libya müdahalesi önemli göstergelerdir.

⁹²³ Y. Bozdağlıoğlu, Ç. Özen, a.g.m., s. 76.

4.2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği/Rusya Federasyonu

4.2.2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nın savaşı kaybetmesinde oynadığı önemli rolle birlikte savaşın Müttefikler'in lehine sonuçlanmasında oldukça etkili bir aktör olmuştur. Bu nedenle savaş sonrası düzenin şekillenmesinde de savaştaki rolüne atfen SSCB'nin dışarıda bırakılması düşünülemezdi. SSCB, ABD ve Birleşik Krallık ile birlikte MC sonrasında daha kapsamlı, etken ve güçlü bir uluslararası organizasyona duyulan ihtiyaca cevap vermek adına yürütölen önemli girişimler sırasında yer almıştır.

SSCB'nin eylemleri ve açıklamaları göz önüne alındığında uluslararası politikadaki önemli meselelerin büyük güçler arasında ve oy birliği ilkesi temelinde ele alınması gerektiği kanaatine sahip olduğu çıkarsamasını yapmak mümkündür. Bu çerçevede BM'nin de büyük güçler ve oy birliği kuralı ekseninde değerlendirilmesi şaşırtıcı bir bakış açısı olmamaktadır.⁹²⁴ Böylece SSCB'nin oy birliği ilkesi üzerinde ısrarcı bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Çünkü SSCB perspektifinden sürdürülebilir bir barış vizyonu ve barış koruma faaliyetleri ancak daimî üyelerin her zaman ve her meselede fikir birliğine varmasıyla veya uzlaşmasıyla gerçekleşebileceği kanaati ileri sürölmekteydi.⁹²⁵

Ayrıca veto gücünün elde edilmesi ise SSCB açısından BM'nin kendisine karşı kullanılmasını engelleyen bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bunun dışında SSCB'nin BM'yi ikili anlaşmalar açısından uygun bir platform olarak gördüğu söylenebilir. Bu çerçevede örgütün SSCB açısından kendi perspektifini sunma konusunda iyi bir araç olarak göröldüğünü belirtmek gerekir. Bu noktada uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler bağlamında SSCB'nin üç büyük güç⁹²⁶ kategorisindeki pozisyonunun tescillendiği ayrıca vurgulanmalıdır. Böylece büyük güçler arasındaki oy birliği mekanizmasının anlaşma ve örgüt temelindeki kabulü SSCB için olumsuz bir durumun ortaya çıkmasını engelleyen bir araç olmuştur. Hatta durum ve şartlara göre SSCB'nin avantaj elde etme şansının olduğu dahi iddia edilebilir. Aktarılan

⁹²⁴ R. Emerson, I. L. Claude, a.g.m., s. 5-6.

⁹²⁵ Richard N. Gardner, "The Soviet Union and the United Nations", *Law and Contemporary Problems*, Cilt 29, Sayı 4, 1964, s. 847.

⁹²⁶ Çin ve Fransa'nın katılmasından önce süreç bilindiği üzere SSCB-ABD-Birleşik Krallık arasında ilerlermiştir.

gelişmeler ve değinilen hususlar temelinde BM'nin ideolojik ve güç odaklı siyaset anlayışı bakımından SSCB için önemli bir unsur olarak ortaya çıktığı söylenebilir.⁹²⁷

Burada veto gücünün SSCB için adeta BM konusunda bir çeşit anahtar işlevi gördüğü iddiasını öne sürmek mümkündür. Başlangıçta veto gücünün SSCB perspektifinden kendisi ve müttefikleri açısından oluşabilecek olumsuz durumları veya ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmeleri engelleyecek bir mekanizma olarak tahayyül edildiği söylenebilir. Buna karşın SSCB'nin hem genel olarak örgütteki hem de özel olarak BM Güvenlik Konseyi'ndeki azınlık durumu göz önüne alındığında BM'yi sarsmak/devre dışı bırakmak için yeterince veto gücünü kullanmadığı iddia edilebilir. Bu, aslında SSCB'nin veto gücünü bir denge aracı olarak kullandığına işaret etmektedir. Bu yüzden veto gücü, -Andrei Vyshinsky'nin tabiriyle ifade edilirse- bir çeşit öz savunma durumuna karşılık gelmektedir.⁹²⁸

BM, SSCB Komünist Partisi açısından değerlendirildiğinde de kurulacak bir uluslararası örgüt konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin rolüne ve işlevlerine atfedilen önem nedeniyle dikkat çekmektedir. Bu tespit SSCB delegasyonunun lideri olan Andrey A. Gromyko'nun BM Güvenlik Konseyi ile ilgili önerilerin öncelikli bir mesele olduğu şeklindeki beyanati göz önüne alındığında doğruluğunu ispatlamaktadır. Ayrıca SSCB delegasyonunca uluslararası alanda saldırgan tutum ve eylemlerin engellenmesi ve durdurulması konusunda daimî üyeler arasında çoğunluğun sağlanmasına ilişkin görüş de paylaşılmıştır. Buna ek olarak SSCB delegasyonunun BM Antlaşması taslağına "saldırganlık" ve "silahsızlanma" terimlerinin girmesi için çaba gösterdiği ve girişimde bulunduğu belirtilmelidir.⁹²⁹

SSCB açısından BM'nin yapılandırılmasındaki ve şekillendirilmesindeki süreç hakkında değinilen önemli hususların ardından artık bu aşamada Soğuk Savaş boyunca SSCB'nin genel olarak örgüte ve özel olarak ise BM Güvenlik Konseyi'ne karşı nasıl pozisyon aldığı ve bu kapsamdaki politikalarının neler olduğuna dair tespitlere ve çıkarımlara geçilebilir.

⁹²⁷ Alexander Dallin, *The Soviet View of the United Nations*, Massachusetts Institute of Technology Center for International Studies, Cambridge, Massachusetts, 1959, s. 26.

⁹²⁸ A. Dallin, a.g.e., s. 49.

⁹²⁹ Alexander Churilin, "Russia and Creation of the United Nations", s. 5, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/ONU_alexander_churilin.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.2019). Çalışmada sayfa numarası verilmemiştir. Ancak atıf yapılan bölümlere kolayca ulaşılmasını sağlamak adına çalışmanın pdf formatının ilk sayfası 1. sayfa olarak kabul edilip numaralandırma yapılmıştır.

SSCB hakkında örgütün kurucusu olduğu hâlde ve BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üye pozisyonunda olmasına rağmen Josef Stalin döneminde BM'ye karşı mesafeli bir duruş sergilendiği yorumları yapılmaktadır. Bu durumu anlamlandırabilmek için Stalin'in konu hakkındaki düşüncelerine bakılmalıdır. Stalin, Batılı güçlerden artan bir baskı olduğu kanısına varmış ve böylece büyük güçlerin doğrudan diplomasi ve/veya kuvvet kullanımı gibi yöntemlerden yararlanmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle BM Genel Kurulu'na yönelik olumsuz bir tutum içerisinde olmuştur. Zaten bu konudaki fikri, Genel Kurul'un güçlü devletler açısından uygun bir karar verme ortamı sağlamadığı şeklinde ifade edilebilir. Yani Stalin'in perspektifi, süper güçlerin uluslararası arenada edilgen konum almak yerine etken konum almaları gerektiği şeklinde özetlenebilir.⁹³⁰ Bu kapsamda genel olarak örgüte karşı mesafeli bir duruş olsa da belirtilen nedenlerden dolayı gerekli durumlarda BM Güvenlik Konseyi ve veto gücünden yararlanılmıştır.

Stalin sonrasında Nikita Khrushchev ile birlikte önemli bir değişim yaşandığı aşikârdır. Fakat askerî operasyonlar ve finansman konusunda önceki dönemle benzer bir çizginin izlendiğini belirtmekte fayda vardır. Buradaki değişim pek çok operasyonda verilen siyasi destek ile gerçekleşmiştir. 1970'lerde Leonid I. Brezhnev dönemi ve 1980'lerin ilk yılları için de benzer bir çizginin söz konusu olduğundan bahsedilebilir. Bu dönemde de birkaç yeni gelişmeden söz edilebilir. Örneğin, Kongo'daki barış koruma operasyonuna hava desteğinin sağlanması ve Orta Doğu'daki barış koruma operasyonlarına kısıtlı miktarda da olsa katkı sunulması bu anlamda incelenebilecek gelişmelerdir.⁹³¹

Daha sonra SSCB'nin son döneminde ise Mihail Gorbachev ile birlikte önemli bir değişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu değişim BM Güvenlik Konseyi liderliğindeki operasyonlar özelinde somut olarak ele alınabilir. Ayrıca 1989'da Afganistan'dan çekilme kararının bu dönemde alındığını hatırlatmak gerekir. Böylece bölgeye yönelik uluslararası bir operasyon düzenlenmesinin önündeki SSCB vetosunun kaldırılmasına tanık olunabilmiştir. Ayrıca Angola'ya sunulan destekten vazgeçilmesi ve buradaki iç savaş için uluslararası müdahaleye imkân tanınması göz ardı edilemeyecek bir diğer önemli gelişmedir. Daha sonra 1990-91 döneminde

⁹³⁰ Alexander Nikitin, "Russia as a Permanent Member of the UN Security Council", *Friedrich-Ebert-Stiftung Global Policy and Development UN Security Council in Focus*, 2012, s. 2, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/09461.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

⁹³¹ A. Nikitin, a.g.m., s. 3.

SSCB'nin hemen hemen bütün BM barış operasyonlarını destekleme tutumu siyasi düzeyi de aşarak finansal katkıya da yansımıştır. Bu kapsamda Orta Amerika, Orta Doğu ve Afrika bölgelerine sağlanan toplam 45.8 milyon dolarlık katkı dikkat çekici bir başka gelişme olarak kaydedilmiştir.⁹³²

Bu noktada vurgulamak gerekir ki genel olarak belirli bir istikrar içerisinde ele alınabilecek olan SSCB'nin BM'ye veya özel olarak BM Güvenlik Konseyi'ne yönelik tutum ve davranışları aslında Gorbachev dönemiyle birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. Bu argümanı destekleyen kanıtlar 1987'de yayımlanan Gorbachev'un basındaki BM hakkındaki makalesi ve Genel Kurul'daki konuşması içerisinde rahatlıkla bulunabilir. Bu kapsamda yakın çok taraflı iş birliği önerisini dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca BM askerî gözlemcilerinden ve barış koruma birliklerinden daha fazla yararlanılması gerektiği kanaatini paylaşmıştır. Keza uluslararası terör konusunda BM kapsamında iş birliği fikrini savunması da konu hakkındaki genel perspektifiyle uyum içerisinde. Bunlara ek olarak Gorbachev'un değindiği diğer konu başlıklarına bakılacak olursa kısaca şu şekilde bir değerlendirme yapılabilir: Ekonomi, ekolojik güvenlik, insan hakları, UAD ve Genel Sekreter gibi konu başlıkları hakkında genel anlamda uzlaşmacı bir tutum sergilenmiştir.⁹³³ Yani bu meselelerde hemen hemen Batı Bloku'nun perspektifi benimsenmiştir. Bu nedenle aslında BM konusunda yaşanan radikal değişim Soğuk Savaş'ın *de facto* olarak bittiğine işaret eden önemli göstergelerden biridir.

Sonuç olarak, SSCB için uzun bir dönem boyunca BM'de negatif izlenim bıraktığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı şekilde otonomi kabiliyetini koruma konusundaki hassaslık ve bu konudaki dikkatli tutum yapıcı girişimlerin engellendiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu konudaki eleştirilerden uzun bir dönem Dışişleri Bakanı olarak görev alan Andrey Gromyko da nasibini almıştır. Gromyko, BM Güvenlik Konseyi'nde karar verme süreçlerindeki tutumu ve davranışları göz önüne alınarak Mr. Nyet⁹³⁴ lakabıyla nitelendirilmiştir. Bunun dışında SSCB'nin BM'nin faaliyetlerinin genişletilmesi fikrini onaylamadığını eklemek gerekir. ABD ile benzer şekilde SSCB de örgütün harcamaları ve personel bütçesi konusunda olumsuz bir bakış açısını benimsediğini ortaya koymaktadır. Keza barış koruma

⁹³² A. Nikitin, a.g.m., s. 3.

⁹³³ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 149.

⁹³⁴ Her (Nyet): Rusça'da hayır anlamına gelmektedir. Gromyko, sık sık vetoya başvurması nedeniyle böyle adlandırılmıştır.

faaliyetlerine karşı olan olumsuz tutum bu açıdan sürpriz bir gelişme değildir. SSCB'nin BM Genel Sekreterleri seçim sürecinde de diğer meselelerde olduğu gibi temkinli ve dengeyi gözetten tutumuna tanık olunmuştur. Örneğin, Trygve Lie'nin⁹³⁵ Genel Sekreter adaylığına itiraz edilmiştir.⁹³⁶ Ayrıca Dag Hammarskjöld konusunda ise görev süresi içerisindeyken istifa etmesi talebi olmuştur.⁹³⁷

Aslında SSCB'nin burada değinilen pek çok meselede olumsuz tutum takınmasının sebebi, BM Güvenlik Konseyi'ndeki yalnızlığıdır. Ayrıca göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta ise yapılan eleştirilerin Batı Bloku'ndan gelmesidir. Yani Batı Bloku pek çok konuda —Avrupa-Atlantik merkezci anlayışla kaleme alınan BM eserlerinde iddia edildiği gibi— uzlaşmacı bir tavır içerisinde olmamıştır. Bu nedenle SSCB'nin kendisi açısından olumsuzluk yaratacak girişimleri ve politikaları reddetmesi son derece rasyonel bir devlet politikası/eylemi olmuştur.

SSCB'nin Batı Bloku'yla BM kapsamında pek çok konuda yaşadığı anlaşmazlık silahsızlanma ve barış koruma konusunda da geçerli olmuştur. Batı Bloku silahsızlanma ve barış koruma açısından BM'ye önemli bir yer verme düşüncesinde olmuştur. Bu çerçevede BM barış gücü ve daha etkili usullere ilişkin anlaşmalar gündeme getirilmiştir. Fakat SSCB bu tip önerileri ve BM'nin bu meselelerdeki merkezî rolüne ilişkin olumlu bir bakış açısı içerisinde olmamıştır.⁹³⁸ Bu meselelerdeki SSCB muhalefetine nedeni, diğer pek çok meselede olduğu üzere Batı'ya duyduğu güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu tip görevlerin finansman sorunu SSCB açısından olumsuz bir faktör olarak algılanmış olabilir. Zira bilindiği üzere SSCB BM'nin faaliyet alanının veya kapasitesinin artırılarak bütçe yükünün artırılmasına karşı çıkmaktadır.

⁹³⁵ Trygve Lie, hiçbir daimî üyenin adayı olmamasına karşın varılan uzlaşma sonucunda BM'nin ilk genel sekreteri olması kabul edilmiştir. SSCB'nin itirazı Lie'nin tekrar seçilmesine ilişkin görüşmelerde yaşanmıştır. SSCB Kore Savaşı sırasında ABD ve Batı Bloku'nun perspektifini benimsediği için Lie'nin seçilmesine itiraz etmiştir. Böylece Lie ikinci dönem seçilememiştir. Bkz: Ellen Jenny Ravndal, "The appointment of Trygve Lie as the first UN Secretary-General", *The One World Trust, ACUNS*, 3 Mayıs 2016, https://www.oneworldtrust.org/uploads/1/0/8/9/108989709/the_appointment_of_trygve_lie__as_the_first_un_secretary-general_may2016.pdf (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

⁹³⁶ P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 149.

⁹³⁷ SSCB, Dag Hammarskjöld'ün Kongo meselesindeki tutumu nedeniyle görevinden istifa etmesini istemiştir. Çünkü hem SSCB hem de ulusalcı bir perspektifi benimseyen Afrika devletleri Katanga'ya yakın bir pozisyon içerisindeki Hammarskjöld'ün tarafsızlığı konusunda şüphelerini dile getirmiştir. Bkz: Eşref Aksu, "The UN in the Congo conflict: ONUC", 30 Temmuz 2018, s. 126, 50 numaralı dipnot. <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526137906/9781526137906.00009.xml> (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

⁹³⁸ R. N. Gardner, *a.g.m.*, s. 852.

Buna karşın BM'nin görev alanının veya faaliyetlerinin genişletilmesi ve uzmanlık kuruluşları konusunda ABD perspektifinden genel olarak olumlu bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Bunun gerekçesi ise hem sorunların çözümünde BM'ye atfedilen önem hem de daha üst düzey bir dünya toplumuna erişmek için örgüte duyulan ihtiyaç şeklinde açıklanmaktadır. Fakat SSCB bu yoruma genel anlamda karşıt bir görüşü benimsemiştir. Çünkü SSCB, BM'nin faaliyet alanının ya da görev alanının genişletilmesine yönelik girişimleri ABD'nin emperyalist arzularının dışavurumu ve egemenlik ilkesine yönelik bir saldırı şeklinde algılamaktadır. Zaten SSCB açısından BM, veto gücü bakımından bir anlam ifade etmekteydi. Bunun dışında BM, faşist-kapitalist kesimin düşman bir koalisyonu şeklinde kodlanmaktaydı. Bu noktada SSCB perspektifinin daha iyi anlaşılması adına Marksizmin uluslararası örgütlere bakışına dair bir hatırlatma yapmak elzemdir. Marksizm açısından devlet tarafsız bir unsur olarak görülmemektedir ve sınıfsal karşıtlık bağlamında egemen sınıfların bir aracı şeklinde nitelendirilmektedir. Uluslararası örgütler konusundaki perspektif bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁹³⁹ Böylece burjuva devletlerin koalisyonu olarak nitelendirilebilecek olan BM de sınıf savaşımında egemen sınıfın bir aracı olarak algılanmaktadır. Fakat SSCB örgütte yer alarak veto ve daimî üyelik sayesinde bu aracın kendisine karşı kullanılmasını engellemeye çalışmıştır.

Bu bakımdan SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ne merkezî önem atfetmesi eylem ve politikaları ve değinilen unsurlar temelinde tutarlı bir davranışı göstermektedir. Çünkü uluslararası politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında SSCB'nin sıklıkla büyük güçlerin üzerinde durduğu göz önüne alınmalıdır. Ayrıca uluslararası örgütlere –bu durumda BM'ye– yüksek politika alanında önemli bir işlev atfedebileceği konusunda bir inanç veya beklenti de söz konusudur. SSCB'nin veto konusundaki tutumunun ise BM Güvenlik Konseyi ve örgütteki izolasyon durumuyla açıklanamayabileceği şeklinde görüşler de ileri sürülebilmektedir. Bu açıdan vetonun Soğuk Savaş'ta bir araç olarak kullanıldığı argümanı öne sürülmektedir. Bu durumda sadece SSCB vetoları bu kapsamda ele alınamaz. Zira bu bakış açısının Batı Bloku açısından da geçerli olduğuna dair önemli işaretler vardır. Örneğin, veto gücü ve oy birliği gibi mekanizmalara NATO ve Avrupa Konseyi gibi organizasyonlarda da

⁹³⁹ Rupert Emerson, Inis L. Claude, "The Soviet Union and the United Nations: An Essay in Interpretation", *International Organization*, Cilt 6, Sayı 1, 1952, s. 3-4.

rastlanabilmektedir. Ayrıca güç politikalarının önemli yer tuttuğu bu dönemde bu tip mekanizmaların devreye sokulması her iki blok açısından rasyonel bir davranıştır.⁹⁴⁰

Son olarak, SSCB'nin BM konusundaki tutum ve politikaları analiz edilirken değinilmesi gereken önemli bir nokta ise BM organlarındaki temsiliyet konusudur. Bu açıdan değerlendirme yapıldığında SSCB diplomatlarının, heyetlerinin veya temsilcilerinin Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi özelinde oldukça yüksek ve üst düzey temsil gayesi ekseninde organize edildiği görülmekteyken; diğer organlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Diğer organlardaki temsiliyet konusunda temsiliyetin yeterli düzeyde olmasına dikkat edildiğini ve en azından diğer devletlerle eşit şekilde temsiliyetin sağlanmasına özen gösterildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca diplomatların ve yetkililerin tutumu da genel devlet politikasının yansımaları göstermektedir. Bu anlamda resmî görevlilerin yer aldıkları platformlarda genellikle çok fazla göz önünde bulunmadıkları söylenebilir.⁹⁴¹

4.2.2.2. Rusya Federasyonu Dönemi

Rusya Federasyonu'nun BM konusundaki tutum ve politikalarını irdelerken öncelikle bir noktayı vurgulamak gerekir: Gorbachev dönemi dış politika ve BM konusunda SSCB'nin genel çizgisinden oldukça uzak bir izlenim bırakmaktadır. Boris Yeltsin dönemi Rus dış politikası göz önüne alındığında ise aslında Gorbachev döneminin Rusya Federasyonu dönemi ile bütünlük içerisinde analiz edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın BM'ye yönelik tutumunu aktarmadan önce Gorbachev dönemi ile ilgili bazı hususların altı çizilmelidir.

Bu kapsamda ilk olarak, Gorbachev'un BM Antlaşması'na yönelik önerilerinin ve fikirlerinin orijinal ya da radikal bir değişiklik öngörmediği çok açık şekilde görülmektedir. Fakat yine de bu önerilerin ve fikirlerin kapsamlı bir paket olarak nitelendirilmesi mümkündür. İkincisi, BM konusunda çok fazla istekli olduğuna dair somut göstergelere ulaşamamaktadır. Buna karşın SSCB'nin BM'yi savunuyor pozisyonuna evrilmesi önemli ve radikal bir dönüşüm olarak üçüncü önemli noktaya işaret etmektedir. Ayrıca Gorbachev sonrasında SSCB ve Rusya için çıkarların daha dar bir tanım içerisinde ele alındığını hatırlatmak gerekir. Fakat 2004'te Vladimir Putin'in BM politikasını yeniden tanımlaması ve ulusal

⁹⁴⁰ R. Emerson, I. L. Claude, a.g.m., s. 8-9.

⁹⁴¹ R. Emerson, I. L. Claude, a.g.m., s. 24.

politikalar konusunda hassas olduğu şeklindeki açıklamasıyla tekrar Rus dış politikasının BM özelinde radikal bir değişime uğradığını burada belirtmekte fayda vardır.⁹⁴² Ancak Putin döneminde yaşanan bu değişimi ele almadan önce konu bütünlüğü ve sürekliliği açısından öncelikle Yeltsin dönemi analiz edilecektir.

Her ne kadar yukarıda ifade edildiği üzere SSCB'nin son dönemiyle başlayan BM'ye yönelik önemli bir paradigma değişikliği söz konusu olsa da Rusya döneminde de başlangıçta yeterince BM faaliyetlerine katılım gösterilemediği gözlemlenmektedir. Bu çıkarım yapılırken özellikle ülkenin büyük güç ve daimî üye pozisyonlarına dikkat çekilmektedir. Fakat bu dönemde Rusya'nın 1992 itibariyle Yugoslavya meselesiyle ilgili olarak barış koruma faaliyeti çerçevesinde sağladığı askerî destek gibi önemli katkıları göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda artık, aşamalı olarak barış korumadan barışı güçlendirme faaliyetlerine geçildiği dönemde Rusya'nın Batı ile bir operasyonda yer alması önemli bir değişimi göstermektedir.⁹⁴³

Bu bağlamda somut verilere değinmek yerinde olacaktır. Örneğin, 1992'de 900 olan Rus askerî varlığının 1994'te UNPROFOR çerçevesinde Hırvatistan ve Bosna Hersek özelindeki operasyonlar hesaba katıldığında 1500'e ulaşmış olması önemli bir göstergedir. Ayrıca 1996'da Rusya'nın NATO liderliğindeki Implementation Force/Uygulama Gücü (IFOR) ve Stabilisation Force/İstikrar Gücü (SFOR) operasyonlarına sunduğu 1340 barış koruma personeli dikkat çekici bir diğer önemli gelişme olarak kaydedilmelidir. Aynı şekilde 1999'da NATO liderliğindeki Kosova Force (KFOR) operasyonuna Kosova'da sunulan katkı da ele alınabilir. Bunun dışında Rusya'nın BM operasyonlarına katılımının coğrafi bakımdan genişlemesi de göz ardı edilemeyecek bir gelişmedir. Demokratik Kongo, Sudan, Batı Sahra, Liberya, Fildişi Sahili, Haiti, Doğu Timor, Kosova ve Orta Doğu bölgesindeki faaliyetler değerlendirildiğinde söz konusu tespit doğrulanmaktadır.⁹⁴⁴

1990'lar boyunca barış koruma operasyonlarına veya BM faaliyetlerine olan Rus desteği ve katkısı bir başka açıdan bir büyük gücün BM Güvenlik Konseyi'nin meşru otoritesini kendi politikaları için bir manipülasyon aracı olarak kullanma çabası şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Rusya barış koruma faaliyetlerine yönelik uluslararası düzeydeki desteğin öneminin farkındadır. Bu bağlamda barış koruma

⁹⁴² P. R. Baehr, L. Gordenker, *a.g.e.*, s. 150.

⁹⁴³ A. Nikitin, *a.g.m.*, s. 5.

⁹⁴⁴ A. Nikitin, *a.g.m.*, s. 5.

operasyonları çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet rolünden yararlanarak kendi ulusal çıkarları ekseninde bu operasyonları araçsallaştırdığı çikarsamasına ulaşılmaktadır.⁹⁴⁵ Ancak Rusya'nın bu tip operasyonlara katılımı sadece kendi politikalarına veya kendi düzenleyeceği askerî operasyonlara temel oluşturma ya da meşruiyet sağlama amacı kapsamına indirgenmemelidir. Hatırlatmak gerekir ki Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki varlığı bu dönemde sorgulanmıştır. Ayrıca süper güç statüsünü kaybettiği için daha önceki güç kaynaklarının sağladığı imkânlardan yoksun kalmıştır. Bu nedenle BM operasyonlarına/barış faaliyetlerine verilen destek Rusya'nın daimî üyeliğinin gerekliliğinin ve meşruiyetinin ispatlanması açısından da önemli işlev görmektedir.

Yeltsin dönemine dair yapılan bu genel analizlerin ardından bizzat Yeltsin'in konu kapsamındaki kendi görüşlerine yer vermek uygun olacaktır. 31 Ocak 1992 tarihinde düzenlenen BM Güvenlik Konseyi toplantısında Yeltsin, insan haklarının ve özgürlüklerin öncelikli meseleler olduğuna vurgu yapmıştır. Bunun dışında BM'nin küresel ve bölgesel istikrara yönelik çabalarına ve devletler arasında eşitlik ilkesine dayalı demokratik bir dünyanın kurulması idealine yönelik olarak Fransa Cumhurbaşkanı François M. A. M. Mitterand'ın fikirlerine katıldığını da belirtmiştir. Ayrıca kriz anlarında kullanılmak üzere bir acil müdahale gücüne ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve bu konuda Rusya'nın tam bir iş birliği içerisinde hareket edeceğini beyan etmiştir.⁹⁴⁶

Buna karşın Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle birlikte ise önemli bir değişim süreci başlamıştır. Rusya 1990'lı yılları kapitalist ekonomik modele ve liberal siyasal modele adaptasyonla geçirmiş ve bir anlamda devlet neredeyse yeniden kurulmuştur. Bu nedenle gerek dış politika gerekse BM özelinde yeterince etken bir profil oluşturulamamış ve büyük güç statüsü de imaj bakımından zarar görmüştür. Ancak Putin ile birlikte Rusya'nın kapitalizmi kendi yorumuyla ele alması (devlet kapitalizmini uygulaması), liberal demokrasiyi de yine kendi özgün tarzıyla ele alması (egemen demokrasi kavramı) sonucunda öne çıkmaya başladığı gözlemlenmiştir. Özellikle bir dönem süren petrol ve doğal gaz fiyatlarının yüksekliğinin de avantajları iyi kullanılmış ve enerji kaynakları sayesinde önemli bir atılım yapılmıştır. Askerî alanda ise Gürcistan (2008), Kırım (2014) ve Suriye İç

⁹⁴⁵ I. Hurd, *a.g.e.*, s. 125.

⁹⁴⁶ J. Dedring, *a.g.e.*, s. 19.

Savaşı'nda (2010-...) elde edilen kazanımlar ve ülke içerisinde Çeçen sorununun çözüme kavuşturulması öne çıkan gelişmelerdir. Bunun dışında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi bölgesel iş birliği örgütlerinden etkili şekilde yararlanılması ve Çin ile gerek uluslararası politikada ve uluslararası ilişkiler bağlamında kurulan yakın ilişkiler (BM Güvenlik Konseyi'ndeki iş birliği gibi) Rusya'nın öne çıkmasını sağlayan diğer önemli unsurlardır. Söz konusu dönem hakkında belirtilen somut göstergeler dikkate alındığında Rusya'nın artık, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası sistemin dinamikleri ve gidişatı açısından daima hesaba katılması gereken bir büyük güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle dış politikada sağlanan etkenliğin BM Güvenlik Konseyi konusunda da yansımalarının olması şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Bu kapsamda somut olarak son dönemde Rusya'nın pozisyonunu anlamlandırabilmek için 15 Mart 2014 tarihinde düzenlenen BM Güvenlik Konseyi toplantısındaki Rusya'nın vetosuna değinilebilir.⁹⁴⁷ Bu vetodan hareketle daimî üyelerin önemli çıkarlarının çatışma ya da anlaşmazlık kaynağı olan mesele ile çakışması hâlinde söz konusu meseleye ilişkin karar alınmasının mümkün olmadığı iddia edilebilir. Fakat Rusya'nın vetosuna yönelik pek çok açıdan eleştiri yapılsa da bu konuda tam olarak sorgulama yapıldığı söylenemez. Aslında daimî üyeler arasında özellikle son dönemde açıkça dile getirilmemiş olsa da ulusal çıkarlar ile BM Güvenlik Konseyi meselelerinin çakışması hâlinde karar alınamama durumu konusunda adeta konsensüs sağlandığı iddia edilebilir. Oysaki BM Antlaşması'nın 27. maddesinin 3. paragrafında bu husus üyelerin ulusal çıkarlarıyla ilgili bir mesele ortaya çıktığında BM Güvenlik Konseyi'nde alınacak kararlarda oy vermekten kaçınmaları gerektiği belirtilerek değinilmiştir. Ancak daimî üyeler arasında sağlanan üstü kapalı uzlaşısı ve bilakis vetonun bu kapsamda araçsallaştırıldığı göz önüne alınırsa bu madde üyeler açısından bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca *nemo iudex in re sua* ilkesi gereği yani hiç kimsenin kendi meselesiyle ilgili olan bir meselede hâkim pozisyonunda olamayacağı ilkesi uyarınca da daimî üyelerin bu davranışı hukuki açıdan sorunludur.⁹⁴⁸

⁹⁴⁷ Bu veto Kırım'ın Rusya'ya katılma konusundaki referanduma ilişkindir. Bkz: BBC Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140315_rusya_veto (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

⁹⁴⁸ Enrico Milano, "Russia's Veto in the Security Council: Whither the Duty to Abstain under Art. 27(3) of the UN Charter?", *ZaöRV*, Cilt 75, Sayı 1, 2015, s. 230-231.

Rusya açısından belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta, Rusya'nın uluslararası sistemin ya da düzenin genel mantığının ABD hegemonyası ekseninde şekillendiği kanaatidir. Bu kapsamda liberal demokrasinin yayılmasının bu amaca yönelik olarak kullanıldığı yorumlanmaktadır. Fakat bu görüşü dile getirmesine karşın Rusya düzen hakkındaki farklı görüşlerini paylaşmaktadır. Bu anlamda Rusya kendi güvenliği ya da yakın çevresi ile ilgili bir mesele söz konusu olmadığında iş birliğine yatkın pozisyon almaktadır ve BM faaliyetlerini desteklemektedir. Ancak ABD ile çatışma hâlinde olan meseleler bu iş birliğini sınırlandırmaktadır. Bu açıdan AB ve NATO'nun genişlemesi, egemenlik, demokrasi ve insan hakları gibi konulardaki gelişmeler ve bakış açısı farklılıkları ele alınabilir.⁹⁴⁹

Sonuç olarak, Rusya'nın genel anlamda BM sistemini desteklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu desteğin nedenleri analiz edildiğinde Rusya'nın örgütü büyük güç statüsü ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücü ekseninde değerlendirdiği tespit edilmektedir. Bu durumu somut bazı göstergeler temelinde ifade etmek mümkündür. Mesela, Rusya vetonun sağladığı olanaklar sayesinde Batı'nın kendi bölgesine müdahalelerini sınırlandırabilmektedir ve kendi operasyonlarına BM'nin müdahil olmasını engelleyebilmektedir. Kırım meselesi bu çerçevede analiz edilebilir. Bunun dışında Rusya ve ABD'nin BM içerisinde çatışma yaşadıkları unutulmamalıdır. Bu kapsamda Kosova ve Kırım meseleleri açısından yaşanan karar alma süreçleri ve oy verme davranışları incelenebilir. Ancak Rusya'nın BM'ye sunduğu destek ve ABD'nin BM'yi uluslararası sistemin veya düzenin bütüncül bir parçası olarak sürdürme amacı göz önüne alındığında Rusya'nın ABD ile en azından bu noktada uzlaşmaya vardığı söylenebilir.⁹⁵⁰

Bu bağlamda Rus dış politikasının ana ilkesinin pragmatizm olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu argümana ilişkin kanıtlara pek çok beyanatta rastlanmaktadır. Ayrıca söz konusu argümana Rus dış politikası doktrinleri ve ulusal güvenlik doktrinleri gibi resmî belgeler incelendiğinde de ulaşılabilmektedir. Bir başka açıdan söz konusu pragmatik tutum sadece geçici karar alma serbestisi bağlamında değerlendirilmemektedir. Çünkü aynı zamanda SSCB için geçerli olan ideolojik nedenlerin artık geçerliliklerini yitirmesinden dolayı bu anlamda da Rusya'nın bir hareket alanı serbestisi kazandığı argümanı ileri sürülmektedir. Bu noktada

⁹⁴⁹ Andrew Radin, Clint Reach, *Russian Views of the International Order*, Rand Corporation, Santa Monica, California, 2017, s. 74.

⁹⁵⁰ A. Radin, C. Reach, *a.g.e.*, s. 39.

Rusya'nın SSCB sonrası ilk 10 yılda yaşadığı iç sorunlar ve ekonomik açıdan yeniden yapılanma süreci gibi önemli gündem maddeleriyle meşgul olduğunu vurgulamak gerekir. Bu nedenle BM ile ilgili meselelerin Rusya açısından merkezî önem kazanması pek mümkün olmamıştır. Fakat 2000 sonrasında günümüze dek olan dönemde önemli bir değişimin yaşandığına tanık olunmaktadır. Bu dönemde artık, Rusya'nın tekrar büyük güç iddiasını gündeme getirmesi önemli bir gelişmedir. Hatta Rusya için süper güç iddiasının dahi telaffuz edildiği, en azından küresel sorumlulukları olan bir büyük güç olduğu şeklinde yapılan yorumlardan söz edilebilir. Bu bağlamda XXI. yüzyılın ikinci 10 yılı itibarıyla Rusya'nın askerî, siyasal, ekonomik ve insan kaynakları kapasitesi bakımından durumu değerlendirildiğinde önemli bir daimî üye ve büyük güç olduğu iddia edilebilir.⁹⁵¹

Çalışmanın bu kısmında değinilen önemli gelişmeler/örnek olaylar ve yapılan çıkarımlar ile eldeki verilerden hareketle hem SSCB hem de Rusya bakımından güç kavramı odağında bazı noktaların altı çizilmelidir. Öncelikle SSCB dönemine bakıldığında örgütün büyük güçler arası ilişkiler/güç dengesi bakımından atfedilen rolü ekseninde değerlendirildiği görülmektedir. Bu nedenle vetonun ve daimî üyeliğin SSCB için önemli bir güç aracı olduğu çok açıktır. Çünkü BM'nin sistemik açıdan elinde bulundurduğu denetim ve kontrol mekanizmaları —yaptırım uygulama ve meşru kuvvet kullanma aracına sahip olması— SSCB'nin jeopolitik ve stratejik açıdan Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku karşısında durabilmesi için önemli imkânlar sağlamıştır. Zaten SSCB döneminde örgütün adeta BM Güvenlik Konseyi odağında değerlendirilmesi güç merkezli bakış açısını ortaya koymaktadır. Genel Kurul nezdindeki girişimler ve politikalar ise yine Batı Bloku'na karşı güç dengesini sağlamak veya korumak açısından ele alınmıştır. Nitekim dekolonizasyon sonrasında ortaya çıkan Asya-Afrika ülkelerinin varlığı ve bu ülkelerin önemli bir bölümünün üyesi olduğu Bağlantısızlar Hareketi söz konusu güç dengesini kurabilmek için Genel Kurul'da önemli bir olanak sağlamıştır. Bu bakımdan değinilen hususlar ışığında SSCB döneminin Realizmin güç dengesi ve güç politikaları çerçevesinde ortaya koyduğu görüşlerle uyumlu olduğu iddia edilebilir.

⁹⁵¹ A. Nikitin, a.g.m., s. 6-7. Nikitin dış politika doktrini ifadesini kullanmış ve sadece son dönem dış politika doktrininden söz etmiştir. Ancak diğer doktrinler incelendiğinde benzer bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu yüzden doktrinler ifadesi tercih edilmiştir. Örneğin, 2008 ve 2016 yıllarındaki dış politika doktrinleri için bkz: "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 2008, <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> (Erişim Tarihi: 23.09.2019); "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 2016, https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

Keza bu durum Putin dönemi itibariyle Rusya bakımından da geçerlilik taşımaktadır. Çünkü Rusya'nın ekonomik açıdan tekrar belirli bir düzeye ulaşması (ham madde ihracatından elde edilen yüksek gelirler ve kapitalist sisteme eklenme sürecinin tamamlanması), iç siyasette Putin'in aralıksız şekilde yönetim içerisinde yer alarak Rusya'nın büyük güç iddiasını ortaya koyması ve uluslararası meseleler ile bölgesel meselelerde etkili politikaları ve eylemleri güç politikalarını ve güç dengesini tekrar gündeme getirmiştir. Bu ise Suriye ve Kırım gibi meselelerde görüldüğü üzere BM'nin ve dolayısıyla veto gücünün önemini tekrar hatırlatmıştır. Bu yüzden veto gücünün ve örgütün rolü mevcut koşullar ve Rusya'nın dış politika vizyonu göz önüne alındığında önemini korumaya devam edecektir.

Rusya dönemindeki BM politikalarını aktarabilmek için ayrıca Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden bazı hususların vurgulanması gerekir. Bu bakımdan daha önce belirtildiği üzere bir yarı merkez ülke olan Rusya'nın bir merkez ülke olarak merkez ülkelere alternatif oluşturabilmesi için bazı araçlara ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda şüphesiz BM Güvenlik Konseyi üyeliği ve veto gücü önem arz etmektedir. Zira BM Güvenlik Konseyi'nde kurulan etkenlik sayesinde çevre/yarı çevre ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi imkânı bulunmaktadır. Yarı çevre/çevre için merkezle yaşanan rekabette bazı dönemlerde Rusya'nın önemli bir alternatif olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu açıdan Suriye'nin durumu somut bir örnektir. Çünkü Suriye'nin Rusya'nın desteği olmadan merkezin uzun süredir devam eden müdahalesine karşı koyması mümkün olamazdı. Dolayısıyla Rusya da merkez ülkeler olan daimî üyeler (ABD-Birleşik Krallık-Fransa) ile rekabet etmek için BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanmaktadır. Bu açıdan siyasal ve ekonomik çıkarlarını korumak ve çevrenin/yarı çevrenin sömürülmesini ve kontrol altına alınmasını sağlamak için BM Güvenlik Konseyi oldukça önemli bir araçtır. Örneğin; Rusya için Suriye, Gürcistan ve Ukrayna gibi çevreye yapılan müdahalelerde BM Güvenlik Konseyi oldukça önemli rol oynamıştır.

4.2.3. Çin Cumhuriyeti (Tayvan)/Çin Halk Cumhuriyeti

4.2.3.1. Çin Cumhuriyeti (Tayvan) Dönemi

Çin'in BM kapsamındaki politikalarını ve faaliyetlerini analiz edilirken öncelikle ele alınması gereken mesele Çin'in temsiliyeti konusundaki duruma ilişkin hususlardır. Bu nedenle ilk olarak, Çin'i II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin de

desteklediği milliyetçilerin yönettiğini hatırlatmak gerekir. Ancak daha sonra milliyetçiler ve komünistler arasında çatışmalar çıkmış ve böylece ülkede iç savaş ortamı söz konusu olmuştur. BM kurulduğunda ise BM Güvenlik Konseyi'nde ülkeyi temsil eden irade, milliyetçilerdir. Ancak 1949 yılı itibariyle komünistler iç savaşı kazandıktan sonra durum farklı bir seyir almıştır. Milliyetçiler kaybedilen savaşın ardından Tayvan adasına kaçarak adaya yerleşme kararı almıştır. Bu gelişme ise BM bakımından Çin'in temsiliyet durumuna ilişkin bir sorunsala neden olmuştur. Aslında Çin, BM Güvenlik Konseyi veya örgüte üyelik açısından devlet kimliğiyle bakıldığında sorun yaşamıyor gibi gözükmektedir. Zira Çin zaten örgütün kuruluşu itibariyle üyedir ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üye sıfatını taşımaktadır. Ancak buradaki sorun, hükümetlerden hangisinin ülkeyi temsil edeceği yani hangi hükümetin BM tarafından resmî/meşru otorite olarak tanınacağı meselesidir. Bu nedenle sorun devlet yerine hükümet düzeyini ilgilendirdiği için BM Antlaşması uyarınca Genel Kurul'un devreye sokulması söz konusu olmuştur.⁹⁵²

Bu noktada vurgulamak gerekir ki 1960'lar ve 1970'ler boyunca ABD, Genel Kurul'da gerekli nitelikli çoğunluğu lehine sağlayabildiği için Çin Cumhuriyeti (Tayvan)⁹⁵³ BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üye sıfatını koruyabilmiştir; buna karşın Çin Halk Cumhuriyeti ise örgütün dışarısında kalmıştır. Fakat diğer yandan 1960'ların sonu itibariyle SSCB-Çin arasında yaşanan gerilim veya sorunların ortaya çıkması sonrasında bu gelişme Çin-BM/Tayvan-BM ilişkilerini de etkilemiştir. Çünkü ABD, söz konusu gerginliği göz önüne alarak milliyetçilerin yönettiği Tayvan yerine komünistlerin iktidarda olduğu Çin'e BM Güvenlik Konseyi'nde yer verilmesi yönünde karar değiştirmiştir. Böylece Genel Kurul ABD'nin tutumunu meşru bir eyleme dönüştürerek Çin'i BM bünyesine alırken bu defa Tayvan dışarıda kalmıştır. Dolayısıyla 1971 yılı itibariyle özel olarak BM Güvenlik Konseyi ve genel olarak ise BM açısından yeni bir döneme girilmiştir.⁹⁵⁴

Bu gelişmeyle birlikte daimî üyeler açısından BM Güvenlik Konseyi'nde ilk defa önemli bir değişimin yaşandığını iddia etmek mümkündür. Çünkü her ne kadar Çin, ABD ile uzlaşmaya varması sonucunda veto hakkı olan daimî üyeliğe ve BM üyeliğine erişmiş olsa da ülkenin bağımsız karar alma kabiliyetinin olmadığı

⁹⁵² K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 39-40.

⁹⁵³ Başlıkta ve ilk cümlede aradaki farklılığın vurgulanması adına Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ve Çin Halk Cumhuriyeti ifadeleri kullanılmıştır. Sonraki ifadelerde Çin Halk Cumhuriyeti için Çin; Çin Cumhuriyeti için ise Tayvan kullanılacaktır.

⁹⁵⁴ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 40.

anlamına gelmemektedir. Yani bu dönem itibariyle dahi çıkarları gereği BM Güvenlik Konseyi'nde ABD ile fikir ayrılığına düşmesi durumunda Çin, farklı bir oy tercihinde bulunabilme kapasitesine sahiptir. Diğer taraftan Tayvan'ın ABD ile yakın ilişkileri hatırlanacak olursa bu değişimin BM Güvenlik Konseyi üzerindeki anlamı daha iyi anlaşılacaktır. ABD'nin bu şekilde tercihini değiştirmesi ise daha önce vurgulandığı üzere Çin-SSCB gerginliğinden kaynaklanan süper güçler arası rekabette⁹⁵⁵ avantaj sağlamak adına yapılan bir girişim olarak değerlendirilebilir.

4.2.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti Dönemi

İlk olarak Çin'in BM özelindeki durumuna dair açıklamalar açısından Çin için oldukça önemli meselelerden biri olan egemenlik konusunu irdelemek yerinde olacaktır. Bu anlamda Tayvan sorununun öne çıktığı görülmektedir. Tayvan'ın bütün Çin'i temsil ederek bu şekilde bir tanınma iddiası ortaya koymasından kaynaklanan sorun Çin için önemli bir gündem maddesi olmuştur. Bu durum 1971 yılından beri Çin'in vetoyu en çok kullandığı mesele olarak kayıtlara geçmiştir. Bu çerçevede Çin'in 1996 yılında Haiti'de görev yapan BM barış koruma operasyonunun uzatılmasına yönelik vetosu ve 1999 yılında Former Yugoslav Republic of Macedonia/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (FYROM)⁹⁵⁶ konusundaki vetosu kayda değer somut örneklerden bazılarıdır. Buradaki amaç ise Tayvan'ı tanıyan hükümetlerin davranışlarını değiştirmelerini sağlamak olarak ifade edilebilir.⁹⁵⁷ Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında da benzer meselelerle karşılaşıldığına tanık olunmaktadır. Bu bakımdan egemenlik ve Tayvan meselelerinin öncelikli konularını koruduklarını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda 1991 yılı itibariyle Tayvan'ın Çin'den ayrı bir devlet kimliğiyle üye olmak için çaba göstermesi üzerinde durulması gereken bir gelişme olmuştur.⁹⁵⁸

⁹⁵⁵ Ayrıca Hasgüler ve Uludağ'ın belirttiği üzere Çin'e geçen bu üyeliğin bölgesel ve küresel düzeyde sorunların çözülmesi ve istikrar sağlanması açısından duyulan gereksinimden kaynaklandığı söylenebilir. Zira Çin gibi siyasal, ekonomik ve askerî açıdan güç dengesini etkileyebilecek bir devletin örgüt dışında kalması önemli bir sorunsaldır (M. Hasgüler, M. B. Uludağ, *a.g.e.*, s. 68).

⁹⁵⁶ Veto BM barış gücünün 6 ay süreyle Makedonya'da konuşlanmasını öngören karara ilişkindir. Vetonun nedeni Makedonya'nın Tayvan ile ilişkilerinden kaynaklanmaktadır Bkz: Nicole Winfield, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/190/33325.html> (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

⁹⁵⁷ Peter Ferdinand, "The Positions of Russia and China at the UN Security Council in the Light of Recent Crises", *European Parliament Directorate-General for External Policies of the Union Directorate B Policy Department Briefing Paper*, Mart 2013, s. 13. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433800/EXPO-SEDE_NT%282013%29433800_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

⁹⁵⁸ Daha önce her iki yönetimin iddiası da Çin ülkesini kendi otoritesinin temsil ettiği argümanına dayanmaktaydı. Böylece Tayvan'ın önceki dönemlere göre strateji değiştirerek argümanlarının

Çünkü daha önce “Çin ülkesini” temsil etmeye çalışan iki farklı hükümet söz konusuydu. Bu yeni gelişme Tayvan’ın yeni bir devlet kimliği ile başvuru yapması sonucunda önceki duruma göre önemli bir değişimi göstermektedir. Son dönemde 2007 yılı itibariyle Tayvan’ın Genel Kurul ve Genel Sekreterlik nezdinde Tayvan adıyla temsil edilmek üzere üyelik girişimlerinde bulunmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Buna karşın Çin, Tayvan’ı (adayı ve ada halkını) kendi ülkesinin bir parçası olarak görmektedir ve Tayvan’ın Çin’e katılması gerektiği kanaatindedir. Konuya bu perspektiften yaklaşan Çin gerekli durumlarda kendi politikaları açısından daimî üyelikten ve veto gücünden de yararlanmaktadır. Dönemin Genel Sekreteri Ban Ki-moon ise Tayvan’ın girişimine olumsuz yanıt vermiştir. Ban Ki-moon Tayvan’ın üyeliği nedeniyle uluslararası açıdan daha zor bir durumla karşılaşılacağı yönündeki düşüncesini öne sürmüştür.⁹⁵⁹ Çünkü bu talebe Çin’in olumlu yaklaşması mümkün değildir. Tayvan bu şekilde ayrı bir ülke olarak üyelik için ısrarcı olması hâlinde daha da gerginleşecek olan Çin-Tayvan ilişkilerinin BM’nin asli amaçlarından olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması görevine olumsuz etki edeceği aşikârdır.

Henüz Tayvan’ın bu girişimlerden sonuç alamadığı görülmektedir. Çin’in mevcut şartlarda Tayvan’ın üyeliğini kabul etmesinin pek mümkün olmadığı düşünüldüğünde bu girişimlerden sonuç alınması imkânsızdır. Çünkü daimî üyelik ve veto mekanizması buna engel olmaktadır. Ayrıca diğer BM Güvenlik Konseyi üyelerinden/diğer BM üyelerinden Tayvan’ın üyeliğine yönelik önemli bir destek verilmediği gözlemlenmektedir. Çin açısından egemenlik ve Tayvan sorunu gibi meseleler dışında bir diğer önemli dış politika unsuru ise çok kutupluluk vizyonudur. Bu noktada BM Güvenlik Konseyi’nin sistemik rolü ve işlevi göz önüne alındığında BM’nin çok kutuplu dünya vizyonu bakımından göz ardı edilmesi mümkün değildir.

Çin’in bugün önemle üzerinde durduğu çok kutuplu dünya vizyonuna yönelik izlere henüz 1992 yılında gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi toplantısında dahi rastlamak mümkündür. Bu çerçevede söz konusu toplantıdaki beyanatında Çin, tarihi açıdan önemli bir dönüm noktası yaşandığını vurgulayarak çok kutupluluğa doğru bir yönelim olduğu görüşünü paylaşmıştır. Bu noktada Çin Kuzey-Güney arasındaki

uluslararası alanda daha güçlü bir desteğe kavuşması adına kendisini ayrı bir devlet olarak konumlandırma ihtiyacı hissettiği anlaşılmaktadır. Mevcut koşulların ve geleceğe yönelik öngörülerin yansımaları Çin’in önceden olduğu üzere BM dışında bırakılması ihtimalini imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle değişen strateji Tayvan açısından daha rasyonel bir davranış olarak yorumlanabilir.

⁹⁵⁹ K. N. Bookmiller, *a.g.e.*, s. 44.

uçurumun büyüdüğünü hatırlatarak bu durumun sorunsallığına işaret etmiş ve olası bölgesel çatışmalar konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması gerektiği ifade edilmiş ve evrensel düzeyde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyulması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁶⁰

Burada Çin'in BM Güvenlik Konseyi üyeliği ve bu kapsamda elinde bulundurduğu veto aracı sayesinde hem yerel düzeyde hem de uluslararası düzeyde prestij ve etkinlik kurabilme olanağına sahip olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu durum Çin'in Genel Kurul'da Afrika ülkeleriyle kurduğu ilişki ve aldığı siyasi destek ile birlikte ele alınabilir.⁹⁶¹ Çünkü Çin veto gücü ve daimî üyelik mekanizması aracılığıyla Genel Kurul düzeyinde de etkili olabilmektedir. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi üyesi olmayan ülkeler aleyhine bir konu başlığı gündeme geldiğinde Çin'in veto gücünü kullanıp/kullanmaması sonucu etkileyebilir. Bu sayede çeşitli ekonomik ve siyasi kazanımların elde edilebileceği aşikârdır. Ayrıca veto aracı sayesinde iç meseleler konusunda da avantajlı bir durum söz konusudur. Bu argümanı somut olarak destekleyecek bir örnek vermek gerekirse Uygur meselesi, Tibet meselesi ve Hong Kong gibi Çin açısından hayati derecede önem taşıyan sorunlar ve bölgeler üzerinde kurulan kontrol dikkate alınabilir. Çünkü bu konularda egemenlik ve iç işlere karışılmaması gibi prensipler öne sürülerek karar süreçlerinde kullanılan veto mekanizması ile sonuç elde edilmektedir.

Çin'in daimî üyelik ve veto aracılığıyla diğer “yükselen güçler” ve gelişmekte olan ülkelere göre diplomasi bağlamında da daha avantajlı bir konuma sahip olduğu çikarsaması yapılabilir. Bu da Çin ve diğer daimî olmayan BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasında yakınlaşmanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Genel Kurul bağlamında ise Çin-Afrika ülkeleri arasındaki ilişkiler yumuşak güç bağlamında incelenebilir.⁹⁶² Burada meselenin daha iyi anlaşılması adına birkaç noktayı vurgulamakta fayda vardır. Birincisi, Çin veto ve daimî üyelik ile diğer gelişmekte olan ülkelere ya da yükselen güçlerden (Rusya hariç) sadece diplomatik avantaj bakımından ayrılmamaktadır, aynı zamanda bu konunun sağladığı imkânlarla gerek Genel Kurul gerekse siyasi ve ekonomik ilişkiler açısından da avantaj sağlamaktadır. Örneğin, Çin bir Afrika ülkesi olan A ile bir ticaret ve yatırım

⁹⁶⁰ J. Dedring, *a.g.e.*, s. 20.

⁹⁶¹ Rayna Martinez, *Chinese Soft Power, Africa, and the United Nations General Assembly*, University of Nevada, Las Vegas, 2015, s. 3.

⁹⁶² R. Martinez, *a.g.t.*, s. 36.

anlaşması için görüşmeler ve müzakereler yaparken taleplerini kabul ettirmek üzere bu ülkenin BM Güvenlik Konseyi'nde aleyhine sonuçlara neden olabilecek bir karar tasarısında vetoyu kullanabileceğini gündeme getirebilir. Böylece bu ülkeyle istenilen koşullarda bir anlaşma yapılabilir. Bu avantajın diğer daimî üyeler için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak burada vurgulanmak istenen nokta, Çin'in diğer gelişmekte olan ülkelere ve yükselen güçlere göre (Rusya hariç) daimî üyelik ve veto gücünden yararlanması sayesinde avantajlı konumda olmasıdır. Bu durum Çin'in yarı merkez statüsünün de önemli bir göstergesidir.

Şüphesiz Çin açısından önemi göz ardı edilemeyecek meselelerden biri de kuvvet kullanımına dair değerlendirmelerdir. Bu çerçevede Çin'in kuvvet kullanılmasına yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum ayrıca "barış koruma operasyonlarında"⁹⁶³ çatışan taraflara yönelik olarak gündeme gelen bir meseledir. Çin'e göre, erken yapılacak barış koruma operasyonları tarafsızlık açısından sorun yaratacaktır. Bu sorun açısından BM adına hareket ediliyor olsa dahi bunun bir öneminin olmayacağı görüşü öne sürülmektedir. Buna karşın söz konusu bakış açısı çatışmaların uzamasına ve barış koruma operasyonlarında yer alanlar da olmak üzere kayıpların artmasına neden olacağı gerekçesiyle sorgulanmaktadır. Kısacası, Çin'in bu konu özelindeki stratejisi taraflar arasında uzlaşılabilir bir çözüm planına veya taslağına ulaşmaya dek diplomatik pazarlıkların/müzakerelerin yürütülmesi olarak belirtilebilir.⁹⁶⁴

Çin, barış koruma operasyonlarını değerlendirirken uygulamada bu operasyonların çatışmanın kökenine yönelik olarak ele alınarak daha sonraki çalışmalar açısından somut temel oluşturması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Özel olarak Çin'in bu operasyonlarda sunduğu katkı destek birlikleri gönderilmesini içerse de daha çok mühendislik ve sağlık alanlarında görülmektedir. Böylece barış koruma faaliyetlerinde aşırı güç kullanımının neden olabileceği riskler konusunda duyulan kaygı somut olarak gözlemlenmektedir. Bu ise Çin'in barış koruma operasyonlarındaki özel rolünü ortaya koymaktadır. Zira Çin'in eskiden beri süregelen çatışmalara dair kapsamlı anlayışı bu tespiti doğrulamaktadır. Yani aslında temel mesele bakımından şiddetli çatışma olgusunun üstesinden gelebilmek için

⁹⁶³ Çin egemenlik, kuvvet kullanımında orantılılık ve amaçla çelişen davranışlar (yani operasyonun haklı bir nedene dayanması ve bu neden ile sınırlandırılmış olması hususu ile çelişen durumlar) gibi bazı unsurlar temelinde bu operasyonlara temkinli yaklaşmaktadır.

⁹⁶⁴ P. Ferdinand, a.g.r., s. 14.

sürdürülebilir gelişmenin desteklenmesi üzerine odaklanmak gerekmektedir. Uygulama özelinde ifade edildiğinde Çin'in barış koruma faaliyetleri için sunduğu katkının önemi erken barış yapımında ve çatışma sonrası toplumların rehabilitasyonunda oynadığı rol veya üstlendiği işlev ekseninde görülmektedir.⁹⁶⁵

Bununla birlikte, son dönemde Çin'in barış koruma operasyonlarına yönelik tutumunda önemli bir değişim gözlemlendiğine dair bir argüman gündeme getirilmektedir. Daha önceki dönemlerde Çin bu operasyonları hegemonik güçlerin etkinlik kurmak ve küçük ve orta güçteki devletlerin iç işlerine müdahale konusunda yasal zemin elde etmek amacıyla kullandıkları bir araç olarak değerlendirmiştir. Buna karşın Çin, Soğuk Savaş sonrasında bakış açısını değiştirmiş ve aşamalı olarak söz konusu operasyonlara katkı sunma yönünde tavır almıştır.⁹⁶⁶

Son dönemde gündeme getirilen koruma sorumluluğu konusunda yaşanan gelişmelerle Çin'in müdahale edilmemesine yönelik ilkesel tutumunda görülen yumuşamayı birlikte değerlendirmekte fayda vardır. Çinli yetkililer ve akademisyenler açısından çatışma önleme kavramına ve önleyici diplomasiye yönelik olarak olumsuz bakış açısının önceki dönemlerde hâkim görüş olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir. Söz konusu görüş bu kavramları Batı'nın ekonomik, siyasal ve askerî avantajları sayesinde gelişmekte olan ülkelerin iç işlerine keyfi müdahaleler biçiminde yorumlamaktaydı. Ancak önleyici diplomasi konusunda olası çatışmaların engellenmeye çalışıldığı argümanından söz edilmektedir. Bu argüman hedef ülkenin siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan taşıdığı riskler ve tehditler çerçevesinde analiz edilmesi gerektiği yönündeki açıklamayla desteklenmektedir.⁹⁶⁷

Bu değişikliğin yine de radikal boyutlara ulaşmadığını ve hâlâ Çin'in bu tip operasyonlara mesafeli yaklaştığını belirtmek gerekir. Fakat daha önceki dönemlere göre değişen bu tutum hakkında bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Bu noktada Çin'in Mao sonrasında piyasa sosyalizmi/devlet kapitalizmi gibi köklü politika değişikliklerine giderek kapitalizme uyum sağlamaya ya da eklemlemeye çalıştığını hatırlatmak gerekir. Bu kapsamda ülkenin yabancı yatırımcıya açılması, Çinli uluslararası şirketlerin ortaya çıkışı, Hong Kong'un Çin egemenliğine geçmesiyle ve

⁹⁶⁵ Xue Lei, "China as a Permanent Member of the United Nations Security Council", *Friedrich-Ebert-Stiftung Global Policy and Development UN Security Council in Focus*, Nisan 2014, s. 10. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/10740.pdf> (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

⁹⁶⁶ X. Lei, a.g.m., s. 9.

⁹⁶⁷ X. Lei, a.g.m., s. 8-9.

DTÖ üyeliğiyle birlikte kapitalizme entegre olma süreci yaşanmıştır. Bu da Çin'i tıpkı merkez ülkelerde olduğu gibi müdahale konusunda farklı bir perspektif izlemeye yöneltmiştir. Daha açık bir ifadeyle şu hususun altı çizilmelidir: Merkez ülkeler gerçekleştirdikleri müdahalelerde insani meseleler, demokrasi veya terörizm gibi gerekçeler ileri sürmektedirler. Fakat asli amaç, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda ham madde teminini sağlamak ya da kapitalist ekonomik yapıyı benimsemeyen veya bu yapıyla çelişen faaliyetlerin/politikaların sürdürüldüğü ülkelerin tekrar sistemle uyumlu aktörler hâline getirilmesidir.

Burada destekleyici kanıtları sunabilmek için merkez tarafından gerçekleştirilen müdahaleler konusunda bazı somut örneklere değinilebilir. Örneğin, Irak ve Libya için yapılan jeopolitik ve jeoekonomik müdahaleler ele alınabilir. Ya da sosyalizmi benimseyen Küba'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar ve çeşitli müdahaleler aynı çerçevededir. Aynı şekilde Bolivarcı Devrim sonrasında bazı sosyalist politikalara ve uygulamalara yönelen Venezuela'ya yapılan müdahaleler bu bakımdan somut bir örnektir. Ayrıca Venezuela'nın zengin petrol kaynakları da bir başka önemli hedeftir. Son olarak, BM ve pek çok bağımsız gözlemci tarafından adil ve meşru olarak görülen Evo Morales'in kazandığı başkanlık seçiminin ardından ABD destekli Bolivya'nın polis-asker teşkilatı ve aşırı sağcı partiler tarafından gerçekleştirilen darbe sonucunda gayri meşru ilan edilerek yönetimden uzaklaştırılması bu anlamda güncel bir örnektir.

Daha önce Mao döneminde bu tip müdahaleler kapitalizmin ihtiyaçları (belirtildiği üzere ham madde ya da rejim değişikliği bağlamında) doğrultusunda gerçekleştirilen emperyalist müdahaleler olarak değerlendirildiği için bu müdahalelere olumlu yaklaşılması mümkün değildi. Ancak Çin artık, BM Güvenlik Konseyi tarafından gerçekleştirilecek müdahalelerde piyasa ile uyumlu bir aktör olarak benzer bir perspektifle ekonomik ve siyasal çıkar odağında değerlendirme yapmak isteyecektir. Böylece yapılan müdahaleler Çin açısından elde edilebilecek kazanç projeksiyonları ışığında değerlendirilecektir.

BM faaliyetleri dışında kuvvet kullanımının aslında Çin açısından daha kritik bir önemi daha vardır. Bu önem ise Çin'in Hong Kong ve Uygur gibi sorunlar öne sürülerek ya da demokrasi konusunda dile getirilen eleştiriler dayanak gösterilerek insani müdahale veya koruma sorumluluğu kapsamındaki operasyonlarla karşılaşması ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Çin Irak, Suriye veya Afganistan'dan

farklı olarak bu tip müdahalelere ekonomik ve askerî gücü bakımından karşı koyabilecek güce ve kapasiteye sahip olsa da bu konuda hukuki ve meşru bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan Çin veto gücünden yararlanarak daha başlangıçta bu tip müdahaleleri engelleme şansı elde etmektedir. Böylece tıpkı ABD'nin Irak, Suriye ve Libya gibi örneklerde izlediği politikaya benzer şekilde Çin'in de BM Güvenlik Konseyi'ni meşruiyet kalkanı/zemini olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Burada değinilen önleyici diplomasi konusunu ayrıca Çin-BM ekseninde özel olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu yüzden öncelikle güncel çatışma pratiği analiz edildiğinde daha karmaşık ve uzun süreli etkilerin ortaya çıkma durumundan bahsedilmektedir. Diğer taraftan önleyici diplomasi'nin siyasal ve diplomatik önlemlere atfettiği rol göz önüne alındığında Çin'in uluslararası sorunlarda benimsediği barışçıl ve zorlayıcı olmayan müdahale perspektifi arasında bir benzerliğin kurulabileceği söylenebilir. Çin'in Genel Sekreter'in, onun özel temsilcilerinin ve BM Güvenlik Konseyi'nin yani BM'nin bu konu çerçevesindeki rolünün ve öneminin farkında olduğu belirtilmelidir. Bunun dışında Çin öncelikle bölgesel düzeyin devreye sokulması görüşünü ileri sürmekte ve bu anlamda bölgesel örgütlerin önemine vurgu yapmaktadır.⁹⁶⁸ Böylece Çin aynı zamanda Şanghay İşbirliği Örgütü gibi kendi üyesi olduğu bölgesel örgüt mekanizmalarını gündeme getirerek BM Güvenlik Konseyi'nin aksine karar süreçlerini doğrudan yönlendirebileceği daha etkili araçları da ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.

Bu noktada diplomasi ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir hususa daha değinilmelidir. Çin'in Rusya'ya göre daha fazla uluslararası çatışmalar kapsamında arabuluculuk⁹⁶⁹ konusunu gündemine aldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Çin, arabuluculuğun taraflar nezdinde güvenilir olması için taraflardan birinin tarafını tutuyormuş gibi algılanmamasının ya da değerlendirilmemesinin önemine vurgu yapmaktadır. Fakat daha önceki yıllarda arabulucu rolünün üstlenilmesi Çin için daha kolay olsa da artık bu durumun değiştiğini söylemek gerekir. Çünkü daha önce Çin yeni bir aktör olarak uluslararası düzeyde belirmişti ve tarafsızlığını etkileyebilecek çok fazla stratejik ortaklıklar ve yakınlıklar konusunda bir taahhüdü veya kısıtlaması söz konusu değildi.⁹⁷⁰

⁹⁶⁸ X. Lei, a.g.m., s. 9.

⁹⁶⁹ Arabuluculuk ile BM'nin uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlama sorumluluğuna atfen çatışan taraflar arasında uzlaşmanın sağlanması için yürütülen faaliyetler/girişimler kastedilmektedir.

⁹⁷⁰ P. Ferdinand, a.g.r., s. 14.

Buna ek olarak Çin bakımından dikkate alınması gereken önemli bir başka husus ise uluslararası güvenlik meselesinin yeni zorluklarla mücadele etmek konusunda önemli bir başlangıç noktası ile karşı karşıya olmasıdır. Çin aktarılan hususları göz önüne alarak BM Güvenlik Konseyi'nin tarafsız bir organ olarak kalması gerektiği iddiası ile kendi argümanlarını doğrulamaya çalışmaktadır. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin başarısızlıkları, uzun süren barış koruma operasyonları ve tarafsızlık konusundaki sorunlar gibi pek çok durum nedeniyle diğer devletler tarafından uluslararası anlaşmazlıkların çözümü bağlamında en yetkili ve ana otorite merci rolünü yitirmeye başladığını göz ardı etmemek önemlidir. Bu bakımdan Çin'in tutumunun BM'nin küresel yönetim alanında farklı bir perspektifi yansıttığı söylenebilir. Çünkü burada uzlaşmayı çok fazla yönlendirme durumunun arzulanmadığı gözlemlenmektedir. Bu durumun Çin'i ABD'den ayırtıran bir özellik olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Çin'in bu açıdan daha az bir derecede de olsa Birleşik Krallık ve Fransa ile de ayırtıldığını belirtmekte fayda vardır.⁹⁷¹

Zira ABD'nin uzlaştırma konusundaki genel tutumunun anlaşmazlık ya da çatışma içerisinde bulunan tarafları kontrol etme ve yönlendirme şeklinde olduğu bilinmektedir. Örneğin, Arap-İsrail Savaşları sırasındaki tutumu, İsrail-Mısır arasındaki Camp David Görüşmeleri ve Bosna konusundaki ABD'nin tutumu ve politikaları bu çerçevede gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık ve Fransa ise ABD kadar arabulucu rolü bakımından öne çıkmamaktadır. Ancak bu ülkeler de arabuluculukta yönlendirici eğilime yakın pozisyonadadır. Örneğin, Birleşik Krallık'ın Kıbrıs sorunundaki tutumu ve Fransa'nın Afrika'daki Frankofon ülkelerin yaşadığı sorunlar konusunda aldığı tavırlar hatırlanırsa bu argümanın doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

Çin'in BM'deki durumu analiz edilirken çevre meselesi ve BM'ye katkı ile ilgili hususları da incelemekte fayda vardır. Çünkü BM'ye daimî üyelerin katkıları daima sorgulanan bir meseledir. Çevre meselesi de Çin'in hızlı sanayileşme sürecine atfen irdelenmektedir. Bu kapsamda öncelikle, Çin'in BM programları ve projeleri nezdinde yeterince bütçe ve personel bağlamında katkı sunmadığını belirtmek gerekir. Bütçe konusunda katkının son dönemde henüz artırılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Bu açıdan söz konusu eksikliklere ve yetersizliklere rağmen iklim konusunda uluslararası düzeyde güvenilir bir anlaşmanın ya da uzlaşmanın gerçekleştirilebilmesi düşünülemez. Zira burada Çin'in en büyük karbondioksit

⁹⁷¹ P. Ferdinand, a.g.r., s. 14.

salınımı yapan ülke olduğunu ve bu yüzden Çin olmadan iklim konusunun ele alınamayacağını hatırlatmak gerekir. Bu konuda Çin'in tutum ve politikaları irdelendiğinde konu ile pek fazla ilgisi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Çin'in perspektifine göre iklim konusu ekonomik gelişme ile birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin, BM İklim Değişikliği Konferansı'nda Çin'in baş müzakerecisi olan Xie Zhenhua, iklim değişikliğinin bir çevresel sorun olduğunu belirtse de aslında bu sorunun bir gelişme sorunu olduğu görüşündedir.⁹⁷²

Böylece BM Güvenlik Konseyi'nde Çin'in iklim değişikliği konusundaki güvenlik sorunsalına yönelik sergilediği tutumun nedeni anlaşılabilir. Ayrıca Çin, küçük ada ülkeleri açısından bu sorunun klasik anlamda bir güvenlik tehdidi içermediği kanaatini öne sürmektedir. Fakat yine de Çin'in bu tip geleneksel ya da klasik anlamda güvenlik tehdidi olmayan konulara ya da sorunlara ilişkin olarak BM Güvenlik Konseyi'ndeki tutumu ele alındığında endişeleri olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu konunun veya sorunun diğer meselelerle ilgili olarak ele alınması ihtimali göz ardı edilmemektedir. Ayrıca Çin açısından bu sorunla bağlantılı olarak iç meselelerin gündeme gelmesi ihtimali vardır. Örneğin, ülkenin bazı kısımlarında yaşanan çölleşme sorunsalı bu açıdan ilk akla gelebilecek örneklerden biridir. Bunun dışında Çin'in yatırım yaptığı iklim konusundaki savunmasız ülkeler meselesi bu açıdan üzerinde durulabilir. Bu anlamda Antarktika incelenebilir.⁹⁷³

Ayrıca Çin değinildiği üzere uluslararası alandaki mesafeli ya da uluslararası meselelere yeterince ilgi göstermeyen tutumunu yerel düzeyde göstermemektedir. Bu anlamda ulusal güvenlik açısından konunun önemini dikkate alınmaya başlandığını söylemek mümkündür. Çin artık, ulusal güvenlik anlayışını klasik anlamdaki güvenlik algısından veya değerlendirmesinden öteye taşıyarak önemli adımları atma konusunda irade göstermektedir. Bu noktada öncelikle, Çin Halk Ordusu'nda Personel Başkanlığı görevini de yürütmüş olan General Xiong Guangkai'nin 2007 itibarıyla iklim güvenliği terimini kullanmaya başlaması Çin açısından konunun önemini farkında olduğunu kanıtlayan önemli bir göstergedir. Ayrıca Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından 2017 yılında ekolojik güvenliğin ulusal

⁹⁷² Maaïke Okano-Heijmans, Frans-Paul van der Putten (Étienne Bécharde ve Louise van Schaik'in katkılarıyla), "A United Nations with Chinese characteristics?", *Clingendael Report*, s. 23. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-12/China_in_the_UN_1.pdf (Erişim:10.09.2019).

⁹⁷³ M. Okano-Heijmans, F.-P. van der Putten, a.g.m., s. 23.

güvenlik bağlamındaki önemine değinilmesi Çin'in konu hakkındaki bilgi ve ilgi düzeyi açısından katedilen mesafeyi gösteren bir diğer somut örnektir.⁹⁷⁴

Çin perspektifinden genel anlamda BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası alanda barış ve güvenliğin korunması bağlamında dengeli bir pozisyon içerisinde ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede bazı hususlar temelinde söz konusu perspektif incelenebilir. Birincisi, Çin'in desteklediği BM Güvenlik Konseyi kararları ve önemli barış ve güvenlik meselelerinde BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan yapılacak tek taraflı girişimleri yasa dışı veya hukuka aykırı şekilde yorumlaması BM Güvenlik Konseyi'ne atfedilen önemi ortaya koymaktadır. İkincisi, Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nin karmaşık durumlar ve kaynak kıtlığı gibi nedenler dolayısıyla yaşadığı sınırlılıkların veya kısıtlamaların farkında olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin alan ve yetki bağlamında fazla genişlemesine olumsuz yaklaşmaktadır. Bu yüzden BM Güvenlik Konseyi daha dar çerçevede sadece uluslararası güvenlik ve barış meseleleri kapsamında ele alınmaktadır.⁹⁷⁵ Bu bakımdan Çin, BM Güvenlik Konseyi'ne meşruiyet ve uluslararası hukuk bağlamında önem atfetmektedir. Bu konuda Çin perspektifini sunmak adına burada önemli bir hususu özel olarak vurgulamakta fayda vardır.

BM'nin sorumluluk alanlarından biri de uluslararası hukuktur. Örgütün uluslararası hukukun geliştirilmesi adına çalışmalar yapması gerekliliği bulunmaktadır. Bu açıdan Uluslararası Hukuk Komitesi'nin birincil düzeyde söz konusu yasal çalışmalar konusunda öne çıktığı söylenebilir. Diğer yandan BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası hukuk ile ilgili durumu değerlendirildiğinde bazı hususlar temelinde sorgulamalarla karşılaşmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin yasama görevi BM özelinde sorgulandığı için yeni uluslararası hukuk kurallarının gündeme getirilip yasalaştırılması süreci bakımından eleştirilmemesi mümkün değildir. Çin'in bu konuya dair perspektifi ise şu şekilde aktarılabilir: Çin, BM Güvenlik Konseyi kararlarının yasal statü ekseninde yorumlanamayacağını iddia etmektedir; bunun yerine kararların özellikle ilgili olay çerçevesinde işlev göreceği kanısındadır.⁹⁷⁶

⁹⁷⁴ M. Okano-Heijmans, F.-P. van der Putten, a.g.m., s. 24.

⁹⁷⁵ X. Lei, a.g.m., s. 16.

⁹⁷⁶ X. Lei, a.g.m., s. 13-14.

Son olarak Çin konusunda irdelenmesi gereken husus, Çin'in ulusal çıkarlar ve dış politika hedefleri bağlamında tutumunun değişmiş olmasıdır. Ayrıca Çin'in deniz aşırı çıkarlarının genel güvenlik değerlendirmesi ve gelişme durumu konusundaki çıkarlarıyla bütünleşik hâle geldiğini vurgulamak gerekir. Bahsi geçen deniz aşırı çıkarları daha açık ifade etmek gerekirse güvenli ve istikrarlı enerji tedariki ve deniz taşımacılığındaki rotaların güvenliği gibi konu başlıkları dile getirilebilir. Aktarılanları göz önüne alarak burada Çin'in BM destekli operasyonlar aracılığıyla uluslararası düzeyde etki oluşturma şansını elde ettiği hatırlatılmalıdır. Bir başka dikkate alınması gereken nokta da yükselen güç olarak nitelendirilen Çin'in daha önce güçlü devletlerin izlediği politikalar ve davranışlardan farklı bir çerçevede hareket ediyor oluşudur. Çin'in etkisini gösterebilmek için daha düzenli ve barışçıl perspektifi benimsediğini iddia etmek mümkündür. Yine bu eksende uluslararası anlaşmazlıkların veya çatışmaların çözümü konusunda çok taraflılığın, siyasal ve diplomatik girişimlerin ve ilgili tarafların rızası ve katılımı ekseninde benimsenen bakış açısı önemli göstergelerdir.⁹⁷⁷

Bu argümanlara karşın Çin'in askerî güç konusunda attığı adımlar ve Hong Kong konusundaki tavizsiz tutumu öne sürülerek Çin'in ABD'nin günümüzdeki konumuna erişirken kullandığı emperyalist yöntemlere benzer bir stratejiyi izlediği veya izleyebileceği argümanı dile getirilebilir. Ancak ABD örneğinde olduğu üzere açık şekilde toprak kazanımı ya da neoliberal kurumlar aracılığıyla bir sömürü mekanizmasının oluşturulmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Çin'in daha dolaylı yöntemleri benimseyerek ayrıştığını iddia etmek mümkündür. Çin askerî gücünü artırarak caydırıcılığını artırmakta, böylece küresel rekabet konusundaki iradesini göstermektedir. Ayrıca ABD için söz konusu olduğu gibi açık bir işgal ya da toprak kontrolü yerine yarı merkez statüsündeki Çin yarı çevre/çevre ile ekonomik gücünden faydalanarak kurduğu ilişkileriyle öne çıkmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Çin'in perspektifinin daha dolaylı bir yolla gerçekleştiği ve bu nedenle klasik büyük güçlerin gelişme yollarını takip etmediğini vurgulamakta fayda vardır. BM özelinde bu durum irdelenecek olursa Çin değinildiği üzere çok taraflılık üzerinden yarı çevre/çevre ile bağ kurabilmektedir. Bu ise yarı merkez statüsündeki Çin için merkez ülke potansiyeline erişmek açısından önemli bir imkândır.

⁹⁷⁷ X. Lei, a.g.m., s. 10.

Ayrıca Çin'in sıklıkla vurgulandığı üzere egemenlik ve iç işlerine müdahale edilmemesi gibi bazı konular üzerindeki hassasiyeti veya bu konuların öncelikli konumda olması güç siyaseti odağında bir perspektifi de ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ulusal çıkar, devlet egemenliği, askerî güç, ekonomik güç, diğer ülkelerle girişilen güç mücadeleleri gibi meseleler önem arz etmektedir. Dolayısıyla Çin'in dış politikası, Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ne dair değerlendirmeleri ve uluslararası düzeyde çeşitli alanlardaki politikaları analiz edildiğinde açık şekilde Realist perspektifin izleri de gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan şüphesiz BM Güvenlik Konseyi Çin için önemli bir güç unsurudur. Zira prestij, etkenlik, çok kutupluluk vizyonu ve küresel liderlik gibi pek çok mesele açısından Çin'in BM'ye ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Bu yüzden Çin'in BM eksenindeki politikaları ve eylemleri de güç olgusu perspektifinden incelenebilmektedir. Örneğin, Çin'in Rusya ile kurduğu ittifak ilişkisinin BM Güvenlik Konseyi'ndeki yansımaları çok açık şekilde görülmektedir. Çin-Rusya ikilisi D3 ile sık sık karşı karşıya gelmekte ve BM Güvenlik Konseyi'nde tipik bir güç dengesi mücadelesi yaşanmaktadır.

4.2.4. Birleşik Krallık

Birleşik Krallık'ın BM konusundaki tutum ve davranışları incelenirken öncelikle sömürge ilişkilerinin ve emperyalizm olgusunun irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Hindistan ve Pakistan hakkındaki gelişmelere yer verilmesi uygun olacaktır. Çünkü Hindistan'ın ve Pakistan'ın bağımsızlık süreçlerinin BM'ye de yansımaları olmuştur. Örneğin, egemenlik ilkesi ve grup kimliğine yönelik haklar temelinde fikir ayrılıklarının BM platformunda yaşandığına tanık olunmuştur. Bir başka açıdan bu ilişkileri farklı bir perspektifle sorgulamak söz konusu ilişkilere yönelik analizlerin derinliğini artıracaktır. Bu noktada Anglo-Hint ilişkileri ve BM ile ilgili olarak incelenmesi gereken emperyalizm ve uluslararasılık olgularının kesiştiği dönemler olan 1940'ların ve 1950'lerin irdelenmesi gerekir. Daha somut bir ifade ile bu dönemlerde yaşanan Hindistan'ın 1947'deki parçalanma süreci değinilen olgular temelinde değerlendirilmelidir.⁹⁷⁸

Birleşik Krallık, Hindistan meselesi özelinde sömürgecilik faaliyetleri ve emperyalizm olgusu açısından sorgulanmıştır. Çünkü BM gibi evrensel bir örgüt olma amacıyla olan ve devletlerin egemenliklerine saygı duyulması ilkesini

⁹⁷⁸ Daniel Gorman, "Britain, India, and the United Nations: Colonialism and the Development of International Governance, 1945–1960", *Journal of Global History*, Cilt 9, Sayı 3, 2014, s. 472-473.

benimseyen bir organizasyonun en etkili organı olan BM Güvenlik Konseyi'nde veto gücü ve daimî üyelik pozisyonuna sahip olan Birleşik Krallık geçmişte uyguladığı sömürgeci ve emperyalist politikalar nedeniyle güven ve meşruiyet sorunu yaşamıştır. Bu kapsamda sadece Hindistan değil aynı zamanda Irak ve Mısır gibi birçok ülkenin söz konusu bağlamda Birleşik Krallık tarafından uzun bir dönem boyunca sömürülmesine değinilebilir. Fakat güç politikalarının ve güç dengesinin geçerli olduğu bir dünyada savaşın galip tarafında yer alan Birleşik Krallık sorunlu geçmişine ve bahsi geçen ülkeler nezdindeki kötü şöhretine karşın daimî üyelik sıfatını ve veto gücünü elde etmiştir. Zaten Birleşik Krallık henüz örgüt kurulmadan önce savaş dönemindeki müzakerelerde BM konusunda yapılan girişimlerde üç büyükler arasında yer alarak büyük güç statüsünü ispatlamıştır. Ayrıca daha önce yine statükonun kurumsal ifadesi olan MC'de de Birleşik Krallık benzer güce ve yetkiye sahip olarak büyük güç statüsünün imkânlarından yararlanmıştı.

Soğuk Savaş dönemi içerisinde ele alınması gereken bir diğer mesele ise Birleşik Krallık dış politikası ve BM bağlamında önem arz eden Süveyş Krizi kapsamındaki gelişmelerdir. Bu noktada hatırlatmak gerekir ki öncelikle Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılarak hizmete girmiştir. Ayrıca bu şirket işletme hakkına da sahip olmuştur. Ancak Mısır'ın kanala ait hisseleri bulunmaktaydı. Sonraki süreçte mali sorunlardan dolayı bu hisseler satışa çıkarılmış ve bu hisseler Britanya İmparatorluğu'na geçmiştir. Böylece kanal Fransa-Britanya ortaklığıyla idare edilmeye başlanmıştır. Ardından bilindiği gibi Britanya 1882'de Mısır'ı işgal etmiş ve kanal üzerindeki kontrolünü güçlendirmiştir.⁹⁷⁹ Mısır'ın bağımsızlığından sonra ise durum değişmeye başlamıştır. Mısır devlet başkanı Cemal Abdünnasır kanalın kamulaştırılması kararını almıştır.⁹⁸⁰ Bu gelişme ise Birleşik Krallık ve Fransa'yı rahatsız etmiş ve sonrasında bu ülkelerin Mısır'a müdahale ettiği görülmektedir. Bu bağlamda bazı temel noktalar üzerinde durulması uygun bir bakış açısı olacaktır. Birincisi, Süveyş Krizi sonucu itibariyle Birleşik Krallık için dış politikada revizyonist ya da daha aktif politikaların ve davranışların izlenmesinin olanaksızlığını ortaya koymuştur. İkincisi, Soğuk Savaş döneminde hiçbir gücün süper güçleri herhangi bir şekilde zorlayabilecek kapasitede olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu durum zaten teorik olarak ve eldeki veriler bakımından çok açıktır.

⁹⁷⁹ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 492.

⁹⁸⁰ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 498-499.

Fakat pratikte Birleşik Krallık ve Fransa gibi iki önemli devletin dahi süper güçleri sınırlı düzeyde de olsa etkileyemeyecekleri ispatlanmıştır.

Bu noktada Süveyş Kanalı'nın Birleşik Krallık dış politikasında askerî bakımdan oldukça önemli rol oynadığını ifade etmek gerekir. Çünkü Süveyş, Güney Britanya'nın Doğu Afrika askerî üsleriyle arasındaki bağlantıyı kurma konusunda işlev görmektedir. Aynı şekilde Pasifik Commonwealth bölgesine ve müttefiklere ulaşım açısından da üstlendiği rol ile bağlantı görevi bulunmaktadır.⁹⁸¹ Ayrıca Süveyş'in Birleşik Krallık açısından ekonomi alanındaki oynadığı önemli rol göz ardı edilmemelidir. Bunun en somut göstergesi, Süveyş üzerinden yapılan petrol ihracatıdır. Söz konusu kriz döneminde Birleşik Krallık diğer önemli Avrupa devletleri ile karşılaştırıldığında petrol ihracatının önemli bir oranını bu kanal aracılığıyla yapmaktadır (1955'te Süveyş Kanalı'ndan gerçekleşen petrol ihracatı oranları: Birleşik Krallık %50, Fransa %29, İtalya %18 ve Almanya %3)⁹⁸².

Bu konu BM ekseninde irdelendiğinde ilk defa ABD ile Birleşik Krallık ve Fransa arasında Soğuk Savaş döneminde olmasına karşın bir çıkar ve politika çatışması meydana geldiği gözlemlenmiştir. Böylece genellikle birlikte hareket eden bu üç daimî üyenin yaşadıkları anlaşmazlık nedeniyle BM Güvenlik Konseyi içerisinde farklı tutum aldıklarına tanık olunmuştur. Buna karşın sıklıkla Soğuk Savaş boyunca pek çok alanda olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi'nde de karşı karşıya gelen ABD ve SSCB ise Süveyş Krizi'nde uzlaşmaya vararak Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail tarafından Mısır'a yapılan müdahalenin sonlandırılması için baskı yapmıştır. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi'nde veto nedeniyle resmî bir tutum ortaya çıkmasa da en güçlü iki daimî üyenin uzlaşısı ve kararlı tutumu krizin derinleşmesini ve çıkmaza girmesini önlemiş ve sorun çözülmüştür.

1956 yılı sonrasında ise örgütün önemli bir değişim geçirdiği tespit edilmektedir. Önceki dönemde Genel Kurul'da ABD ve Birleşik Krallık ikilisinin oy konusunda çoğunluğu sağlayabildiği gözlemlenmiştir. Buna karşın SSCB'nin bu şekilde kontrol sağlayamadığı söylenebilir. Bunun veto aracına başvurma konusunda itici bir etki olduğu da ileri sürülebilir. Ancak 1955 yılı itibariyle devreye Afrika-Asya devletlerinin girmesi ile yani, kolonilerin bağımsızlıklarını kazanması

⁹⁸¹ Jean-Marc Pierre, *The 1956 Suez Crisis and the United Nations*, Faculty of the US Army Command and General Staff College, Kansas, 2004, s. 44.

⁹⁸² J-M. Pierre, *a.g.t.*, s. 45.

sonrasında yeni bir döneme girilmiştir. Böylece Genel Kurul'da oy konusundaki Batı ağırlığı SSCB tarafına kaymıştır. Bu değişim sömürge meselesi ve bu bağlamda SSCB ile Afrika, Asya ve Latin Amerika arasında kurulan ilişkiler ekseninde analiz edildiğinde çok daha açık şekilde anlaşılacaktır.⁹⁸³ Zira Genel Kurul'daki karar verme süreçlerindeki tutum ve davranışlar sadece Genel Kurul bakımından etki etmemektedir. Genel Kurul aslında BM Güvenlik Konseyi'nde yeterince sağlanamayan meşruiyet eksikliğinin giderilmesini sağlayan bir işlev görmektedir. Bu bakımdan daimî üyeler Genel Kurul'u tamamen göz ardı edememektedir. Ayrıca veto kullanımına ihtiyaç duyulmadan Genel Kurul nezdinde sağlanacak uzlaşma BM Güvenlik Konseyi'nde yaşanacak anlaşmazlıkların önlenmesine de katkı sunacaktır.

Birleşik Krallık perspektifinden bakıldığında ise burada çok açık şekilde olumsuz bir gelişme ile karşılaşmaktadır. Çünkü Birleşik Krallık, Genel Kurul nezdinde Batı Bloku ülkesi olarak dezavantajlı bir duruma düşmektedir. Ayrıca Fransa ile birlikte Birleşik Krallık bizzat sömürgecilik sorununun ana kaynaklarından birini teşkil ettiği için sık sık eleştirilere ve meşruiyet sorgulamalarına maruz kalmıştır. Hem Süveyş konusunda hem de sömürgecilik konusunda yaşanan gelişmeler sonucunda Birleşik Krallık gerek BM gerekse BM Güvenlik Konseyi düzeyinde prestij ve güç kaybına uğramıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise Birleşik Krallık-BM ilişkisini analiz edebilmek için öncelikle Birleşik Krallık Başbakanı John Major'un 31 Ocak 1992 tarihinde gerçekleştirilen özel toplantıda değindiği bazı hususlara yer vermek uygun olacaktır. Major bu toplantıda yüksek düzeyli toplantılarla ilgili olarak dört önemli amaçtan söz etmektedir. İlk olarak, devlet/hükümet başkanlarının BM Güvenlik Konseyi'nde bir araya gelmelerinin önemine atıf yapılmıştır. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi'nin kolektif güvenliğe olan bağlılığını tekrar vurgulaması istenmektedir. Ayrıca anlaşmazlıklarla ilgili alınan kararların BM Antlaşması ile uyum içerisinde olması gerektiği ve bunun BM Güvenlik Konseyi tarafından tekrar kabul gördüğünün gösterilmesi üzerinde durulmuştur. Üçüncüsü, üyeler tarafından kolektif güvenlikle yakından ilgili olan önleyici eylemler, barış yapımı/koruma faaliyetlerine yeniden vurgu yapılması gerektiği söylenmektedir. Dördüncü olarak, BM Güvenlik Konseyi üyelerinden uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bağlılığın dile getirilmesi açısından silahlanmanın kontrol altına alınmasına dair güçlendirilmiş önlemlerin

⁹⁸³ J.-M. Pierre, *a.g.t.*, s. 54.

gündeme getirildiğini belirtmek gerekir. Bu çerçevede sadece BM Güvenlik Konseyi üyelerinin değil örgütün tüm üyelerinin görevleri ve sorumlulukları olduğu hatırlatılmaktadır. Bunlara ek olarak Başbakanın barış ve istikrar olgularıyla yakından ilgili olan ekonomik gelişme ve refah konularına değindiği görülmüştür.⁹⁸⁴

Bu söyleme karşın Soğuk Savaş sonrasında Birleşik Krallık'ın barış koruma faaliyetleri ile kendi dış politikası bağlamında bir anlaşma zemininde ilişki kurulamadığını belirtmek gerekir. Bu tespit 1990'lı yıllarda Bosna Hersek gibi vakalarda gözlemlenen BM ve Birleşik Krallık arasındaki gerilim ile birlikte değerlendirildiğinde durum açık olarak anlaşılmaktadır.⁹⁸⁵ Bu gerilimin ana kaynağını Birleşik Krallık'ın dış politika hedefleri ve ulusal çıkarları ile BM politikaları arasında uzlaşma sağlanamaması olarak kısaca ifade etmek mümkündür.

Genel olarak Birleşik Krallık'ın BM barış operasyonlarına yine de katkı sunduğu belirtilmelidir. Bu çerçevede personel açısından sunulan katkıdan söz edilebilir. Ancak söz konusu katkı verilirken üç ana noktanın üzerinde durulduğu görülmektedir. Birincisi, BM barış koruma faaliyetlerinin Birleşik Krallık'ın stratejik çıkarlarının bulunduğu bölgelerde gerçekleşme olasılığı önem arz etmektedir. İkincisi, operasyonel zorlukların Birleşik Krallık'ın göndereceği barış koruma görevlileri açısından riski artırıp artırmayacağı meselesi gündeme gelmektedir. Üçüncü olarak ise Birleşik Krallık'ın BM barış operasyonlarına sunacağı birliklerin niceliksel durumuna yönelik alacağı tavır da bir diğer önemli meseledir.⁹⁸⁶

Bu noktada belirtmek gerekir ki Birleşik Krallık BM özelinde incelendiğinde geniş stratejik düzeyde ulusal çıkarlara ve belirli kriz durumlarının kontrol altına alınmasına yönelik gelişmelerle karşılaşmaktadır. Bu çerçevede Süveyş, Kongo, Kıbrıs, Bosna Hersek ve Sierra Leone vakaları üzerinden yapılacak değerlendirmeler bu tespiti doğrulamak açısından önemli veriler sağlamaktadır. Bu vakalarda Birleşik Krallık'ın eylemlerinin düşmanca tutumlar, karmaşık durumlar ve BM'nin bürokratik yapısının desteklenmesi gibi farklı seçenekler arasında dalgalanan bir eksende yorumlanması mümkündür.⁹⁸⁷ Bu davranış veya tutum belirleme konusunda yaşanan belirsizlikler sadece Birleşik Krallık'ın kendi durumundan kaynaklanmamaktadır,

⁹⁸⁴ J. Dedring, *a.g.e.*, s. 18.

⁹⁸⁵ David Curran, Paul D. Williams, "The United Kingdom and United Nations Peace Operations", *International Peacekeeping*, Cilt 23, Sayı 5, 2016, s. 5.

⁹⁸⁶ D. Curran, P. D. Williams, *a.g.m.*, s. 12.

⁹⁸⁷ D. Curran, P. D. Williams, *a.g.m.*, s. 3.

aynı zamanda dönemsel ve vaka odaklı koşulları da içeren çevresel unsurlardan etkilenmektedir. Örneğin, Süveyş meselesinde Soğuk Savaş koşulları ve iki süper gücün uzlaşmalarıyla birlikte bu çatışmayı sonlandırmak için gösterdikleri çabalar göz ardı edilmemelidir. Bir başka  rnek, Kıbrıs konusunda verilebilir. Kıbrıs'ın iki NATO  yesi arasında çatışma unsuru olması ve yine bir NATO  yesi olan Birleşik Krallık'ın adaya olan ilgisi Soğuk Savaş koşulları dikkate alınmadan analiz edilemez.

Birleşik Krallık'ın tarihsel olarak BM'ye yönelik değerlendirmesinde Güvenlik Konseyi'nin Genel Kurul'a göre daha öncelikli pozisyonda ele alınması ise aktarılanlar ışığında sürpriz bir durum değildir.⁹⁸⁸ Bu kapsamda Birleşik Krallık'ın BM Güvenlik Konseyi'nde aktif bir izlenim bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yargı Birleşik Krallık'ın gündem belirleme sürecinde sergilediği tutum ve eylemlerden ve genel olarak iyi bir müzakereci olarak nitelendirilmesinden hareketle doğrulanabilir. Ayrıca Birleşik Krallık'ın oyun kurucu (*penholder*)⁹⁸⁹ rolüne de atıf yapılmalıdır. Bu erevrede Birleşik Krallık'ın barış koruma, silahlı çatışmalarda sivillerin korunması, kadın, barış ve güvenlik gibi konu başlıklarına yoğunlaştığından söz edilebilir.  rnek olay olarak ise Yemen ve Myanmar çatışmalarına yönelik tutum ve eylemleri analiz edilebilir. Böylece Birleşik Krallık'ın karar s relerinde⁹⁹⁰ önemli etki oluşturma şansını elde ettiği çok açıktır. Burada D3' n geniş bir alanda bu tip çalışmaları diplomatik kapasite bakımından yönetebilecek yeteneğe sahip olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Fakat bunun bir dezavantajı olduğunu unutmamak gerekir. Zira böylece D3 için BM Güvenlik Konseyi'ndeki görüşmeler açısından orantısız güç sahibi olduğu şeklinde bir algıya zemin hazırladığı iddiası ileri sürülmektedir. Burada ayrıca Elected Members (E10) (geçici üyeler) göz ardı edilmemelidir. Bu  yeler kendilerini süreç dışında bırakılmış

⁹⁸⁸ Jess Gifkins, Samuel Jarvis, Jason Ralph, "Global Britain in the United Nations", *UNA-UK*, 2019, s. 3, https://www.una.org.uk/sites/default/files/UNA-UK_GlobalBritain_20190207d.pdf (Erişim Tarihi: 13.08.2019)

⁹⁸⁹ Penholder terimini Türkçe'de en iyi/kısa şekilde ifade edecek terim, oyun kurucu söz öbeği olarak düşünüldüğü için bu ifade kullanılmıştır. Karar alma sürecinde aktif rol alan ve yönlendirme yapan bir üyeyi politika ve eylem düzeyi bakımından oyun kurucu olarak tanımlamak mümkündür. Penholder, BM terminolojisinde Güvenlik Konseyi  yelerinin gayri resmî olarak karar sürecini başlatan ve yöneten üyelerini nitelemek için kullanılan bir terim olarak ifade edilmektedir. Bkz: UN Term, "pen holder", <https://unterm.un.org/UNTERM/dgaacs/unterm.nsf/WebView/E77E1B6A46D6521B85257A360065D59B?OpenDocument> (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

⁹⁹⁰ Buradaki karar ifadesi resolution/BM'nin resmî görüşü anlamında kullanılmaktadır. Decision yani işlemlerle/usullerle ilgili olan karar ifadesi ile karıştırılmamalıdır.

hissederlerse D3 meşruiyet bağlamında sorun yaşayabilecektir.⁹⁹¹ Eğer DD2'nin de olumsuz tavrı olursa bu durumda oyun kuruculuk rolü işlevsiz hâle gelecektir.

Bu noktada son dönemde meydana gelen Brexit ve AB'den ayrılma süreci ile birlikte hem BM Güvenlik Konseyi hem de BM Genel Kurulu açısından Birleşik Krallık'ın durumunun özellikle etkenlik bağlamında yeniden ele alınması gerekmektedir.⁹⁹² Bir başka ifadeyle, Birleşik Krallık'ın Brexit sürecinin ardından AB'den ayrılmasının hem Genel Kurul hem de Güvenlik Konseyi bakımından bazı etkileri olabileceği üzerinde durulmaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nde Birleşik Krallık ve Fransa kendi ülkelerini temsil etmelerinin yanı sıra aslında bir anlamda AB'yi de temsil etmektedir. Bu ise AB açısından da dikkate alınması gereken bir gelişmedir. Böylece AB'nin hem Güvenlik Konseyi hem de Genel Kurul içerisinde Birleşik Krallık gibi önemli bir güçten yoksun olması kendisi açısından önemli bir kayıp olacaktır. Keza Birleşik Krallık da AB sayesinde elde ettiği kazanımları Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul özelinde de kaybedecektir.

Daha açık ifade etmek gerekirse AB ve Birleşik Krallık diğer aktörler bakımından karar süreçlerinde ve BM platformunda daha önceki konumlarına göre daha az etkili olacaktır. Çünkü her iki aktör de birbirlerinden özellikle siyasal ve ekonomik güç bağlamında faydalanmaktadır. Bunun yansımaları BM açısından da görülecektir. Örneğin, bir AB üyesi olmasına rağmen 2003'te Birleşik Krallık'ın ABD ile hareket ettiği ve AB'nin en önemli iki üyesinin Almanya (o dönem geçici BM Güvenlik Konseyi üyesi) ve Fransa ile karşı karşıya geldiği hatırlanacak olursa Birleşik Krallık'ın daha fazla ABD etkisine girmesi mümkündür. Böylece Brexit sürecinin ABD'nin üçlü (kolektif emperyalizm) içerisindeki liderlik rolünü perçinleyeceği söylenebilir. Çünkü özellikle Almanya'nın iki Almanya'nın birleşmesinden beri hem AB içerisinde edindiği siyasal liderlik pozisyonunun hem de ekonomik gücünün küresel düzeydeki yansımaları sayesinde ABD'ye bir rakip olma durumu söz konusudur. Bu açıdan Birleşik Krallık'ın ABD'yle daha yakın ilişki kurması Almanya/AB için kayıp olurken; ABD için kazanç olmaktadır.

Burada bir uyarı yapmak gerekir. Samir Amin'in perspektifinden yeni dönemde sistemi kontrol eden kolektif emperyalizm ABD-AB-Japonya üçlüsünden oluşmaktadır. Bu durumda Birleşik Krallık-AB arasında yaşanan ayrılık süreci

⁹⁹¹ J. Gifkins, S. Jarvis, J. Ralph, a.g.m., s. 5.

⁹⁹² J. Gifkins, S. Jarvis, J. Ralph, a.g.m., s. 3.

emperyalistler arasında görülen düşük düzeyli çatışma olarak değerlendirilebilir. Çünkü Amin de kolektif emperyalizmde düşük düzeyde de olsa çatışma ihtimalini dışlamamaktadır. Ancak merkez-çevre kutuplaşmasında ve merkezin çevreyi sömürmesinde bu ayrılığın herhangi bir sistemik ya da yapısal etkisi olmayacağı için asıl yüksek düzeyli çatışmalar yine merkez-çevre arasında görülmeye devam edecektir. Bu hususa ek olarak merkez-yarı merkez arasında çevrenin sömürülmesi adına girişilecek çatışmaların⁹⁹³ ya da rekabetin de göz ardı edilmemesi gerekir. Kısacası, bu perspektiften Brexit sürecinin BM ölçeğinde yansımaları olsa da çok önemli bir sistemik değişimi meydana getirmeyeceği öne sürülebilir.

Genel olarak Birleşik Krallık hükümetlerinin tutum ve davranışları özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise New York'taki daimî misyona esneklik imkânı tanınması önemli bir noktadır. Fakat Brexit sonrasında ABD ile yakınlaşmak durumunda kalınması hâlinde Birleşik Krallık'ın BM nezdinde otonom kapasitesinin sınırlanabileceği yönünde bir tez üzerinde durulmaktadır.⁹⁹⁴ Ancak mevcut hâliyle Birleşik Krallık hakkında BM Güvenlik Konseyi performansına bakıldığında yüksek bir diplomatik kabiliyetin söz konusu olduğu savunulabilir. Burada bahsi geçen diplomatik kabiliyetlerin durağan ve istikrarlı şekilde ele alınmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Çünkü ekonomik unsurlar ve prestij gibi siyasal boyutla yakından ilişkili olan unsurların diplomasi konusundaki kabiliyetleri ve otonom kapasiteyi biçimlendirdiği unutulmamalıdır.⁹⁹⁵ Bu nedenle ekonomi alanında yaşanacak olumlu ya da olumsuz gelişmelerin devletlerin pek çok güç unsuruna etkisi olduğu gibi diplomasi gücüne de etkisinin olacağı aşikârdır. Dolayısıyla tıpkı diğer güç unsurlarında olduğu gibi diplomasi gücü de sabit ve değişmez bir unsur değildir.

BM Güvenlik Konseyi özelinde Birleşik Krallık için daimî üyelik pozisyonu nedeniyle meşruiyetini ispatlama sorununun olduğu bilinmektedir. Bu sorun sadece Birleşik Krallık için değil aynı zamanda Fransa için de geçerlidir. Çünkü bu ülkeler uluslararası düzeyde ve sistemik düzeyde askerî güç ve ekonomik güç kapasitesi veya yeteneği bakımından yaşanan değişimi gözlemlemektedir. Bu durumdan dolayı

⁹⁹³ Bu çatışmalar dünya savaşlarında olduğu gibi büyük güçler/merkez/emperyalistler arasında doğrudan teması veya savaşı içermeyebilir. Bunun yerine Suriye'de olduğu gibi desteklenen gruplar aracılığıyla dolaylı olarak tezahür eden bir çatışma olgusu söz konusu olabilir. Bir başka yöntem ise ABD ve Çin arasında son dönemde görülen ekonomik düzeydeki çatışma/rekabet olgusudur.

⁹⁹⁴ Örneğin, henüz Brexit olmadan önce yaşanan II. Körfez Savaşı'nda dahi sergilediği performans nedeniyle Birleşik Krallık bu bağlamda eleştirilmiştir. Bu açıdan Brexit sonrasında ABD ile daha fazla yakınlaşmak durumunda kalırsa otonom kapasitesi açısından ciddi bir sorun yaşayacağı çok açıktır.

⁹⁹⁵ J. Gifkins, S. Jarvis, J. Ralph, a.g.m., s. 6.

her ne kadar veto görüşmelerde önemli bir araç rolünü sürdürse de bu aracın söz konusu iki ülke açısından çok fazla kullanılma eğiliminde olmadığı belirtilmelidir. Her iki ülkenin de son kullandığı vetonun 1989'da olduğu hatırlanacak olursa bu tespitin haklılığı çok daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır. Son olarak, Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın daha önce aktarıldığı üzere kapasitesinde ve etkinliğinde yaşanacak zayıflama nedeniyle BM sürecindeki etkisi de azalacaktır. Böylece Birleşik Krallık'ın daimî üye sıfatının meşruiyeti bakımından bir başka zorluğun ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.⁹⁹⁶

Genel olarak BM ve özel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin geleceği bakımından gündeme gelen reform konusunda ise Birleşik Krallık olumlu bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi için ortaya atılan genişleme fikrine sıcak bakmaktadır. Zaten G4 ve Afrika konusunda öne sürülen daimî üyelik taleplerini destekleyici bir tutum benimseyerek Birleşik Krallık genişleme ve reform yönündeki pozisyonunu ortaya koymaktadır.⁹⁹⁷ Bu tutumun benimsenmesinde şüphesiz daimî üyelik pozisyonunun korunması bakımından yaşanan meşruiyet sorunu etkili olmaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin artması ve daha geniş bir üyelik sisteminin kurulması sonucunda Birleşik Krallık bu konuda karşı karşıya kaldığı eleştirileri bertaraf edebilecektir. Örneğin; Almanya, Japonya, Hindistan ve Brezilya'dan oluşan G4 grubu Fransa ve Birleşik Krallık ile karşılaştırılmaktadır ve bazı yönlerden bu iki üyeye göre daimî üyelik pozisyonuna daha uygun oldukları savı dile getirilmektedir. Bu nedenle üye sayısının artmasına karşı benimsenen tutum genel olarak olumlu olmaktadır.

Bunun dışında Birleşik Krallık, BM Güvenlik Konseyi'nin çalışma yöntemlerinin geliştirilmesine dair öneri ve beklentiler konusunda da destekleyici bir tutum sergilemektedir. Aynı şekilde Birleşik Krallık, BM Güvenlik Konseyi'nin etkinliği ve şeffaflığı adına yürütülen çalışmalarda diğer BM Güvenlik Konseyi üyeleriyle yakın ilişkilerin kurulduğu iddiasındadır. Bu anlamda bazı alanlardan bahsedilebilir. Birincisi, barış koruma operasyonları; ikincisi, sivil toplum ve

⁹⁹⁶ J. Gifkins, S. Jarvis, J. Ralph, a.g.m., s. 6.

⁹⁹⁷ The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, "The United Kingdom in the United Nations", *HMSO (Her Majesty's Stationery Office)*, Norwich, 2006, s. 23.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272324/6892.pdf (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

bölgesel örgütler; üçüncüsü, Genel Sekreter ve Güvenlik Konseyi arasındaki ilişkiler; dördüncüsü, Güvenlik Konseyi nezdindeki tartışmalar olarak belirtilebilir.⁹⁹⁸

Sonuç olarak, Birleşik Krallık'ın BM Güvenlik Konseyi konusundaki perspektifini güç kavramı/olgusu bağlamında ifade etmek gerekirse şu bulgulara ulaşılmaktadır: Birleşik Krallık hem MC döneminde hem de BM döneminde karar alıcı pozisyonunda yer alarak büyük güç statüsünü ispatlamıştır. Bu anlamda BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliğine ve veto gücüne sahip olmak büyük güç statüsünü gösteren bir değer ölçüm birimi şeklinde yorumlanabilir. Fakat BM'nin kuruluşundan beri Birleşik Krallık'ın önemli güç unsurlarından olan siyasal, askerî ve ekonomik veriler ışığında güç kaybına uğradığı tespiti yapılmaktadır. Bu durum daimî üyelik-veto gücü bakımından bir baskı unsuru hâline gelmiştir. Birleşik Krallık ise bu önemli dış politika ve güç çarpanı işlevi gören aracı kaybetmemek için çaba göstermektedir. Çünkü hem uluslararası politikada ve uluslararası ilişkilerde kurulacak etkenlik açısından hem de güvenlik ve barış meselelerinde sistemik ve bölgesel etki oluşturacak gelişmeleri çıkar ekseninde şekillendirebilmek için veto ve daimî üyeliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Son olarak, Birleşik Krallık tıpkı ABD gibi söylem düzeyinde liberal perspektiften yararlanmaktadır. Fakat pratikte Realist perspektife uygun bir performans sergilediğini iddia etmek mümkündür. Bu argüman Birleşik Krallık'ın gerek Süveyş Krizi gerekse II. Körfez Savaşı gibi gelişmelerdeki tutumu ve eylemleri bakımından ispatlanabilecek niteliktedir. Bu açıdan Birleşik Krallık için BM Güvenlik Konseyi'nin ve dolayısıyla BM'nin güç politikaları ve güç dengesi bağlamında değerlendirildiği söylenebilir.

Dünya Sistemleri Analizi perspektifinden bakıldığında ise bir merkez ülke olan Birleşik Krallık yarı çevre/çevre üzerinde kontrol ve denetim sağlanması açısından BM Güvenlik Konseyi'nden ve veto gücünden yararlanmaya çalışmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallık'ın ABD ile 2003 yılında Irak'ın işgali sırasında BM Güvenlik Konseyi'nde işgalin meşruiyetinin sağlanması adına yapılan girişimlere ve 2011'de gerçekleştirilen Libya müdahalesi için Birleşik Krallık tarafından yapılan girişimlere bu açıdan bakılabilir. Çünkü Irak'a ve Libya'ya demokrasi veya insani gerekçeler temelinde müdahaleler gerçekleştirilmemiştir. Burada açıkça emperyalist müdahale pratikleri ve sömürü perspektifi söz konusudur. Bu tespit bu ülkelerin müdahaleler sonrasında insani meseleler ya da demokrasi

⁹⁹⁸ The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, a.g.b., s. 23.

bağlamında olumlu gelişme kaydetmedikleri dikkate alınırsa doğruluğunu ortaya koymaktadır. Keza her iki ülke de petrol gibi merkezin ihtiyaç duyduğu önemli doğal kaynaklardan birine ve jeostratejik açıdan önemli konuma sahiptir. Bu müdahaleler ekonomik çıkar odağında merkezin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir.

4.2.5. Fransa

Fransa'nın BM bağlamındaki durumuna dair analizleri aktarabilmek için öncelikle MC'ye ilişkin bir hususu belirtmek gerekir. Bu noktada BM'nin MC gibi kapalı bir yapıya sahip olmadığı vurgulanmalıdır. Böylece örgütün etkili yaptırım araçları ile daha geniş alana nüfuz ettiği iddia edilebilir. Bu durum Fransa'nın 1919'da müttefikleri tarafından kabul görmeyen ve bu açıdan beklentilerini karşılayan bir değişim olmuştur. Aynı zamanda BM'nin eşitlik ve özgürlük prensiplerine göre düzenlenmesi tasarlanmıştır. Fakat henüz büyük güçler arasında kurulan ortaklık esnasında bu prensibin sorgulanmasına neden olacak bir gelişme yaşanmıştır. Çünkü aslında mevcut durum ABD'nin ve SSCB'nin eşit ortaklar olduğunu ortaya koymaktaydı. Burada ABD'nin 1919'da olduğu üzere Fransa gibi Avrupalı güçlerin kontrolündeki bir yapıya olumsuz yaklaştığını hatırlatmak gerekir. Bilindiği gibi ABD savaşın sorumlusu olarak söz konusu güçleri görmekteydi. Bu ise ABD'nin söz konusu devletleri eşit aktörler yerine bağımlı unsurlar olarak ele almasına neden olmuştur. Bu da Fransa'nın ve Avrupa'nın Batı medeniyeti üzerindeki azalan etkisini gösteren önemli bir gelişme olmuştur.⁹⁹⁹

Bu bakımdan henüz örgütün kuruluşu itibariyle Fransa güç ve etkinlik konusunda yaşadığı kaybı hissetmeye başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası karşısında cephede uğradığı ağır yenilginin ardından aslında büyük güç pozisyonunu kaybetmiştir. Fransa MC döneminde Birleşik Krallık'tan sonra MC Konseyi'nin en güçlü ve en etkili üyesi olan ve statükoyu temsil eden bir konumda yer almaktaydı. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nde kendisine veto gücü ve daimî üyelik pozisyonu tanınsa da eski gücünden ve prestijinden uzak olduğu aşikârdır. Fransa'nın daimî üyelik pozisyonunu elde etmesi güç dengesinin sağlanması açısından yapılan bir hamle olarak değerlendirilmelidir. Yani Avrupa'da iki dünya savaşının kaynağı olarak görülen Alman tehlikesine karşı bir set çekmek amaçlandığından dolayı ve mevcut koşullarda Birleşik Krallık'tan

⁹⁹⁹ Andrew Williams, "France and the Origins of the United Nations, 1944–1945: "Si La France ne compte plus, qu'on nous le dise"", *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 28, Sayı 2, 2017, s. 225.

sonra çeşitli güç unsurları bakımından Avrupa'daki en önemli ikinci ülke olması nedeniyle Fransa'ya bu pozisyonun verildiği iddia edilebilir. Çünkü Fransa'nın Müttefikler'in kazanmasında sonucu önemli ölçüde etkileyecek katkısı olmamıştır.

Bu bağlamda somut olarak Fransa açısından güç kaybını ortaya koyan önemli bir gösterge de Dumbarton Oaks görüşmeleri sırasında Fransa'nın dışarıda bırakılması olmuştur. Buna benzer bir gelişme yakın dönemde 2008'deki küresel ekonomik kriz sonrasında Fransa'nın karşılaştığı bir başka durumda gözlemlenmiştir. Burada Almanya'ya Yunanistan ve ABD perspektifinden küresel kriz kapsamında atfedilen önem Fransa'nın güç durumuna ilişkin önemli bir veri olarak yorumlanmalıdır.¹⁰⁰⁰ Ancak sonuç olarak, Fransa BM Güvenlik Konseyi içerisinde büyük güç statüsünü elde ederek veto hakkı ve daimî üyelik sıfatını kazanmıştır.¹⁰⁰¹ Fransa açısından güç ve prestij kaybı konusunda yaşanan önemli bir diğer gelişme ise örgütün kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra ortaya çıkan Süveyş Krizi'dir. Bu nedenle Fransa perspektifinden krize dair önemli noktaların altı çizilmelidir.

Süveyş Krizi'nde Fransız bakış açısından sorun sadece kanal taşımacılığı ve petrol ticareti odağında değerlendirilmemiştir. Fakat yine de Fransız hissedarların %56'lık oranla Süveyş Kanal Şirketi üzerinde sahip oldukları pay kanalın ticari önemini göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir unsur hâline getirmiştir. Bir diğer önemli husus, Süveyş meselesinin Fransa açısından ülkenin prestiji çerçevesinde değerlendirilmiş olmasıdır. Çünkü Fransa, Naziler karşısında herhangi bir varlık gösterememiş ve teslim olarak önemli derecede prestij kaybına uğramıştır. Bu nedenle Fransa bu kaybı gidermek için Süveyş'i bir fırsat olarak görmüştür. Bu bakış açısının yansımalarını Hindicini bölgesinde yaşanan savaşlarda ve çatışmalarda da gözlemlemek mümkündür. Fakat bilindiği üzere bu savaşlarda ve çatışmalarda bir sonuç elde edilememiş ve bölgedeki kolonilerin kaybedilmesi ile yine ağır bir kayıp

¹⁰⁰⁰ Bu kriz sırasında pek çok ülke zor durumda kalmıştır. Bu dönemde ABD'de hem bankalar hem de Mortgage odağında yaşanan kriz nedeniyle sorun yaşayan diğer pek çok ülkeye ABD üzerinden kredi ve para akışı sağlanması oldukça güç olduğu için Almanya'ya büyük önem atfedilmiştir. Zira bu dönemde krize rağmen Almanya hem mali endeksler hem de sınai endeksler bakımından güçlü bir pozisyonda bulunuyordu. Dolayısıyla krizin yönetilmesi açısından Almanya önemli rol üstlenmiştir. Almanya'nın bu bağlamdaki önemine dair değerlendirmeleri özetleyen bir kaynak için bkz: Lothar Funk, "The German Economy During the Financial and Economic Crisis Since 2008/2009 An Unexpected Success Story Revisited", *Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.*, 2012, s. 1-45.

https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5cae4518-0737-c9a1-bb42-e1c42d4cae5f&groupId=252038 (Erişim Tarihi: 08.09.2020).

¹⁰⁰¹ A. Williams, a.g.m., s. 229-230.

ile karşılaşılmıştır.¹⁰⁰² Bu nedenle kanal sorununu Fransa sadece ekonomik çerçeveden ele almamış, aynı zamanda meseleyi politik, askerî ve diğer pek çok boyutu içeren daha geniş bir eksenle analiz etmiştir.

Ayrıca bu noktada Cezayir konusunda yaşanan sorunların da bu döneme denk geldiğini hatırlatmak gerekir. 1 Kasım 1954 tarihinde başlayan Cezayir Kurtuluş Ordusu'nun isyanı ve direnişi Fransa bakımından oldukça olumsuz etki ortaya çıkarmıştır. Filistin konusunda oluşan hassasiyet gibi Cezayir konusunda da benzer bir sonuç ortaya çıkmış ve Kuzey Afrika'ya yayılan bu duygu durumu Fransa için bir diğer önemli olumsuz gelişme olarak kaydedilmiştir. Bunun dışında bu ayaklanmada Fransız ordusunun yaptığı sert müdahale ile isyancıların bölgesel destek kazanmasına etki ettiği görülmektedir ve böylece Fransa zor bir durumda kalmıştır.¹⁰⁰³

Burada değinilen hem Süveyş krizi hem de sömürgecilik ve koloniler bağlamındaki gelişmelerin Fransa'ya güç ve prestij bakımından olumsuz etki ettiği aşikârdır. BM Güvenlik Konseyi özelinde değerlendirme yapıldığında ise SSCB unsuru nedeniyle Fransa'nın kendi politikaları ve eylemleri açısından olumlu bir karar çıkartarak meşruiyet zemini sağlaması mümkün değildir. Keza ABD'den dahi beklenen desteğin alınmadığına tanık olunmuştur. Böylece BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücünün ve daimî üyelik pozisyonunun etkisinin ve kapsamının sınırlılığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle her ne kadar veto gücü ve daimî üyelik önemli olanaklar sağlasa da uluslararası politika ve uluslararası sistem nezdinde oluşturabileceği etki bakımından sınırsız bir kapasiteye sahip değildir. Bu anlamda sözü edilen bazı gelişmelerde (örneğin, Hindicini ve Cezayir) gözlemlendiği üzere Fransa'nın Süveyş konusunda da BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanamadığını ifade etmek mümkündür.

Ayrıca günümüzde de sıklıkla daimî üyeliği sorgulanan Fransa'nın geçmişteki söz konusu eylem ve tutumları BM Güvenlik Konseyi'ndeki pozisyonunu koruması bakımından bir handikap oluşturmaktadır. Çünkü reform talebinde bulunan üyelerin söz konusu gelişmeleri ileri sürerek Fransa'nın kolektif güvenlik ve barış konusunda yetersiz kaldığı eleştirilerini gündeme getirmesi hâlinde Fransa'nın bu argümanlara karşı tutarlı ve anlamlı bir cevap verebilmesi ve kendisini savunabilmesi

¹⁰⁰² Jean-Marc Pierre *a.g.t.*, s. 45-46.

¹⁰⁰³ Jean-Marc Pierre *a.g.t.*, s. 46-47.

pek mümkün değildir. Ancak mevcut antlaşma şartları ve veto gücü sayesinde söylem düzeyindeki bu eleştiriler savuşturulabilmektedir.

Yine de BM Güvenlik Konseyi'nin merkezî konumunun Fransa'ya katkı sunduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda Fransa'nın mevcut pozisyonu ve gücü analiz edildiğinde BM Güvenlik Konseyi için bir güç çarpanı işlevi görerek mevcut duruma göre Fransa'nın daha güçlü bir aktör hâline gelmesini sağladığını ileri sürmek temelsiz bir argüman olmayacaktır. Böylece Fransa'nın yapay bir şekilde dünyada öncü bir role sahip olduğu söylenebilir. Bu durum ayrıca ABD karşısında bir duruş sergilenmesine de olanak tanımaktadır.¹⁰⁰⁴

Söz konusu karşı geliş durumuna ilişkin bir açıklama yapmak elzemdir. Burada ilkesel bağlamda SSCB'nin ortaya koyduğu üzere farklı bir siyasal veya ekonomik model tahayyülünden bahsedilemeyeceği çok açıktır. Fransa-ABD arasındaki çatışma Marksist yaklaşımdan hareketle emperyalist güçler arası bir çatışma olarak nitelendirilebilir. Yani merkez-çevre arasındaki tahakküm ilişkilerinin doğasına dair ABD ve Fransa açısından farklı bir değerlendirme söz konusu değildir. Fransa koloni ve sömürge dönemlerinden de miras kalan ve hâlâ devam eden siyasal ve ekonomik etkinliğinden yararlanarak bazı Afrika ülkelerini yanına çekmekte ve AB'nin kolektif gücünden yararlanarak ABD'ye karşı otonom gücünü artırarak ikili ilişkilerin daha eşit bir düzeye gelmesini arzulamaktadır. Bu durum BM Güvenlik Konseyi açısından da önem arz etmektedir. Nitekim 2003 yılındaki II. Körfez Savaşı sırasında Irak'a müdahale edilmesi için gündeme getirilen kararı Fransa veto etmiştir. Bu nedenle ABD ve Birleşik Krallık arasındaki yakın ilişki ve BM Güvenlik Konseyi'nde süregelen genel uyuma göre D3 açısından Fransa'nın pozisyonu daha farklıdır. Böylece kimi durumlarda genel çerçeveyi bozan tutum ve politikaların izlenebildiği gözlemlenebilmektedir.

Bu kapsamda Fransız dış politikası açısından çok taraflılık anlayışının önemli olduğu bilinmektedir. Bu anlayışa uygun olarak BM'ye önem atfedilmesi de şaşırtıcı bir durum değildir. Bu durumun göstergelerine Fransız Dışişleri Bakanlığının yapısı irdelendiğinde ulaşılabilir. BM'nin Fransa için uluslararası politika ve diplomasi alanlarında taşıdığı söz konusu öneme dair bulgulara pek çok alanda rastlamak mümkündür. Örneğin, uluslararası güvenlik ve Frankofon (*La Francophonie*) bu

¹⁰⁰⁴ T. Tardy, a.g.m., s. 945.

anlamda irdelenebilecek alanlardır.¹⁰⁰⁵ Frankofon konusunda ise birkaç noktanın vurgulanması elzemdir. Frankofon terimi en yalın haliyle Fransızca konuşanlara verilen ad olarak tanımlansa da Fransız dış politikası açısından daha geniş ve derin bir anlam ifade etmektedir. Çünkü Fransa, Fransızca aracılığıyla kültürel bağlar ekseninde ve sömürge döneminden kalan bağımlılık ilişkileri sayesinde önemli bir ilişki ağına sahiptir. Bu kapsamda pek çok ülke ile (Cezayir, Fas, Senegal, Kanada, vd.) kurulan ilişkilerin BM bakımından da yansımaları olmaktadır. Çünkü Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nde (seçilmiş olan 10 üyeden bir veya birkaçının Frankofon ülke olması durumuna ithafen) karar alma süreçlerinde etki oluşturabilmek için bu aracın avantaj sağladığı çok açıktır.

Bu noktada Fransa'nın BM'deki varlığının gözlemlenebileceği birkaç alandan daha söz edilebilir. Bu çerçevede uluslararası hukukun kodifikasyonu, silahsızlanma ve insan hakları konularından bahsetmek mümkündür. Genel olarak, Fransız dış politikası irdelendiğinde ise iki unsura değinilebilir. Bunlar: Fransız istisnacıılığı¹⁰⁰⁶ çerçevesindeki tutum ve kültürler ve medeniyetlere¹⁰⁰⁷ yönelik evrensel düzeyde ortaya koyulan perspektiftir.¹⁰⁰⁸

Bir başka açıdan ise Fransa'nın BM konusundaki durumu tahlil edilirken bir tür çelişki ya da aykırılık gündeme getirilmektedir. Bu durumun örgütün yapısı ve doğası, Fransa'nın durumu ve Fransa'nın uluslararası alandaki rolü bakımından ortaya çıkan sonuçlar ve etmenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca bir daimî üye olarak Fransa'nın hem belirli bir Realist sonuç odaklı perspektifi benimsediği hem de liberal bir dünya sistemi vizyonuna sahip olduğu unutulmamalıdır. Realist perspektifin tezahürünü birkaç unsur ve eğilim ekseninde ifade etmek mümkündür: Egemenlik, diplomasi, uluslararası alanda daimî pozisyonlara yönelik arayış ve ulusal çıkarlar bu anlamda incelenebilir. Öte yandan liberal dünya vizyonuna bakıldığında değerlere ve ilkelere dair politikalarla ve tutumlarla karşılaşmaktadır.

¹⁰⁰⁵ Paul Tavernier, "La France et L'ONU", *AFRI*, Cilt 9, 2008, s. 371.

¹⁰⁰⁶ Fransız istisnacıılığı, tarihsel meşruiyet iddiası (*tarihsel özgünlük*) (vurgu bana ait), güçlü ve yetkin diplomatik birimler, önemli uluslararası ve bölgesel kurumlardaki etkileme kapasitesi ve sert ve yumuşak güç gibi unsurlar kapsamında açıklanabilir (Bkz: Pernille Rieker, *French Foreign Policy in a Changing World*, Palgrave Macmillan, Cham 2017, s. 32.). İstisnacılık konusunda açıklayıcı bir kaynak için ayrıca bkz: Kalevi J. Holsti, "Exceptionalism in American foreign policy: Is it exceptional?" *European Journal of International Relations*, Cilt 17, Sayı 3, 2010, 381-404.

¹⁰⁰⁷ Fransa'nın sanat alanındaki (sinema/Cannes Film Festivali gibi) yumuşak gücüne atfen kültür odağında diğer ülkelere etkisi bu bakımdan belirtilebilir. Ayrıca sömürge döneminden beri eski sömürgelemlerle bağları ve Frankofon ülkeler birliği gibi organizasyonlarla medeniyet üstünlüğü ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Fransız Devrimi'nin eşitlik, kardeşlik ve özgürlük vizyonu da önemlidir.

¹⁰⁰⁸ P. Tavernier, a.g.m., s. 384.

Bu değerler ve ilkeler bağlamında etik, insan hakları ve evrensel değerler gibi meseleler gündeme gelmektedir.¹⁰⁰⁹

Değinilen hususlar ışığında BM'nin yapısı ve konumu itibariyle Fransa'nın örgütteki statüsü de hesaba katıldığında örgütün Fransa'ya uluslararası alanda kendisini ifade etmesi bakımından önemli bir araç imkânı sunduğu iddia edilebilir. Ek olarak Fransa açısından barışa yönelik değerlerin normatif ve operasyonel bağlamda geliştirilmesi konusunda örgütün rolü ve yeri de Fransa için önem arz etmektedir. BM Güvenlik Konseyi özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve görevleri göz önüne alındığında Fransa'nın çıkarları bağlamında önemli bir dış politika aracıdır. BM'nin sağladığı söz konusu olanaklar iki ana ekseninde Fransa özelinde ifade edilebilir. Birincisi, Fransa örgüt sayesinde öncelikle evrensel düzeyde mesajını iletme şansını elde etmektedir. İkincisi, BM Fransa'nın uluslararası sistemde ve uluslararası ilişkilerde sahip olduğu konumunu sürdürebilmesini/koruyabilmesini sağlayan önemli bir unsur işlevini üstlenmektedir. Fakat Fransa'nın BM'deki durumu tahlil edilirken öne sürülen argümanların ve düşüncelerin daha çok özellikle Soğuk Savaş sonrasında geçerli olduğu belirtilmelidir. Soğuk Savaş döneminde örgütün Fransız dış politikasındaki rolünün sınırlı olduğu kaydedilmelidir.¹⁰¹⁰ Zira Soğuk Savaş döneminde iki kutupluluk, bloklar arası ve süper güçler arası rekabet gibi birçok sistemik özellik hatırlanacak olursa BM'nin etkili bir organizasyon olarak işlev görmesi pek mümkün değildir.

Ayrıca Fransa için gerek söylemsel düzeyde gerekse uygulamada bazı önemli alanlarda gösterdiği aktif duruşla BM konusunda daha etkili bir perspektifi benimsediği belirtilmelidir. Fakat Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi odaklı bir yapıya sahip olan BM konusunda tikel bir vizyonu olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla örgüte dair uzun vadeli politikaların söz konusu olmadığından bahsedilebilir.¹⁰¹¹ Ancak barış koruma faaliyetlerine dair öncü bir rol oynama isteği

¹⁰⁰⁹ Thierry Tardy, "La France et l'ONU, Entre Singularité et Ambivalence", *Politique Étrangère*, Sayı 4, 2002, s. 931-932.

¹⁰¹⁰ T. Tardy, a.g.m., s. 932.

¹⁰¹¹ Fransa için Güvenlik Konseyi'nin dar çerçevede ele alındığı ve bu nedenle uzun vadeli politikaların/planların benimsenmediği söylenebilir. Söz konusu çerçeve Güvenlik Konseyi'nin sadece kritik siyasal ve ekonomik çıkarlar ekseninde yorumlanması anlamına gelmektedir (Örneğin, Fransa'nın Güvenlik Konseyi'nde Süveyş Krizi ve Libya süreçlerindeki tutumu). Bunun dışında terör gibi diğer konularda örgüte önemli derecede rol atfetmemesi yine örgüte yönelik perspektiften kaynaklanmaktadır (Örneğin, barış koruma konusundaki payı, %5.61 ve BM'nin olağan bütçesine yapılan katkı, %4.43'tür (2019 verileri)). Bkz: France Diplomatie Ministry for Europe and Foreign

göz ardı edilmemelidir. Öte yandan bu operasyonların yetersizliği konusunda sorgulama yapılması ve operasyonlara dair gelişmeleri üstlenmek açısından etkili bir aktör portresi oluşturulamadığı vurgulanmalıdır. Ayrıca bu operasyonlara dair doktriner tartışmalarda Fransa için ketum bir tutum benimsendiğine ve BM açısından oldukça önemli olan kriz yönetiminin sivil boyutuna yeterince müdahil olunmadığına değinilmelidir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ise Fransa'nın BM'de etken pozisyon aldığı görülmektedir. Bu argümanı destekleyen önemli bir veriye 12 Eylül 2001 tarihli 1368 sayılı karar tasarısındaki öncü tutumundan ulaşılabılır. Ancak Fransa'nın teröre karşı mücadelede BM'ye çok fazla önem atfetmediği bilinmelidir.¹⁰¹²

Son olarak, Fransa'nın BM açısından tartışılan reform meselelerine yönelik perspektifine değinmek gerekmektedir. Son dönemde Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi bağlamında gündeme gelen reform girişimlerine ve çabalarına yönelik tepkisini ve bakış açısını anlamlandırabilmek için öncelikle, Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki statüsünü irdelemek gerekir. Genel olarak dekolonizasyon sürecinin başından beri üçüncü dünya konusunda dikkatli bir duruş sergileyen Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi reformu konusunda da oldukça tedbirli bir perspektifi benimsediği gözlemlenmektedir. Fransa, BM Güvenlik Konseyi için yapılacak reform girişimlerine ve çalışmalarına olumlu yaklaşmaktadır. Ancak bu olumlu yaklaşımın iki unsur temelinde sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu iki unsur ise veto hakkı ve üye sayısının artırılması olarak belirtilebilir. Bu bakımdan Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'nin genişlemesine karşı olmadığı savunulabilir.¹⁰¹³ Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin işlevi ve etkinliği bakımından olumsuz bir durumun yaşanmasına neden olacak türde bir genişlemeye sıcak bakılmamaktadır. Diğer yandan Almanya'nın ve Japonya'nın daimî üyeliği ve olası veto hakkı elde

Affairs, "France and the United Nations", <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations/> (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

¹⁰¹² T. Tardy, a.g.m., s. 937-938.

¹⁰¹³ Fransa'nın bu tutumu ABD konusundaki yapılan açıklamayı hatırlatmaktadır. Yani Fransa da ABD gibi daha kontrollü üye alımının gerçekleşmesi durumunda Güvenlik Konseyi'ndeki denge ve çoğunluk açısından avantaj elde edilmesi ihtimali ve revizyonist devletlerin beklentilerinin en azından Güvenlik Konseyi üyeliği ile bir ölçüde karşılanacağı öngörüsü açısından meseleye yaklaşmaktadır. Bu bakımdan zaten üçlü içerisindeki Almanya ve Japonya için Güvenlik Konseyi üyeliğine olumsuz yaklaşımın anlaşılabilir bir durumdur. Bunun dışında Hindistan gibi potansiyel revizyonist güçler ise bu şekilde sistemle uyumlu aktörler hâline getirilmeye çalışılmaktadır. Burada tıpkı kolektif emperyalizm (üçlü) için söz konusu olduğu üzere çıkar uyumunun sağlanarak statükonun korunmasına yönelik bir hamle amaçlanmaktadır.

etmesine dair olumlu bir tutumdan söz edilebilir. Bunun dışında kendi veto hakkından AB lehine vazgeçmeye karşı olduğu bilinmektedir.¹⁰¹⁴

Fransa'nın AB konusundaki düşüncesinin somut olarak dışavurumu son dönemde yaşanan bir gelişme özelinde açık bir şekilde ispatlanmıştır. 2018 yılında Almanya Ekonomi Bakanı Olaf Scholz tarafından Fransa'ya BM Güvenlik Konseyi'ndeki pozisyonunun AB ile paylaşılması veya daha doğru bir ifadeyle, AB ile değiştirilmesi önerisi iletilmiştir. Ancak bu öneri Fransa tarafından kabul görmemiştir. Fransa gerek Almanya ile ikili ilişkileri gerekse AB konusundaki yakın ve ilgili tutumunun daima dikkate alındığını belirterek bir anlamda *de facto* olarak AB'yi temsil ettikleri argümanını ileri sürmüştür.¹⁰¹⁵ Fakat her ne kadar Fransa bu tip bir argümandan söz etse de 2005 yılında reddedilen AB anayasası hatırlanacak olursa Fransa'nın egemenlik ve ulusal çıkar konusunda fazla esnek bir tutumu benimsemediği çıkarsaması yapılabilir. Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi üyeliğine dair böyle bir tutum şaşırtıcı değildir. Diğer taraftan doğrudan bu koltuğun AB'ye bırakılması ile Fransa'nın yetkisini ve bu önemli aracı paylaştığında etkinlik ve güç bakımından kayba uğrayacağı çok açıktır. Bu yüzden Fransa'nın mevcut pozisyonunda değişim ihtimali pek mümkün değildir.

Bu noktada görünürde Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki konumuna dair bir tehdidin olmadığı iddia edilebilirse de olası iki kategorili BM Güvenlik Konseyi yapısının gündeme getirilmesi hâlinde yeni kompozisyonun olumsuz sonuçlar ortaya çıkarma ihtimali bulunmaktadır. Örneğin, sadece Fransa'nın daimî 5 üyeden biri yerine daimî 10 üyeden biri olması dahi belirli bir kayıp olarak nitelendirilebilir (bu kayıp tüm daimî üyeler açısından geçerli). Çünkü 5 paydaş yerine 10 paydaşın olması Fransa'nın etkenliği bakımından süreci etkileyecek bir gelişmedir. Ayrıca bir diğer önemli husus, genişleyen Güvenlik Konseyi yapısının karar alma sürecinde yaşanabilecek olası tıkanmalarla bu organın etkinlik durumunu sorgulamaya açması ihtimalidir. Fransa perspektifinden genişlemenin bu tip bir olumsuz etki oluşturmaya atfen BM Güvenlik Konseyi'nin etkinliğinin zarar

¹⁰¹⁴ P. Tavernier, a.g.m., s. 379.

¹⁰¹⁵ DW, "France rejects German wish for EU seat at UN Security Council", <https://www.dw.com/en/france-rejects-german-wish-for-eu-seat-at-un-security-council/a-46513931> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

görmesi durumundan endişe edilmektedir. Çünkü Fransa, BM Güvenlik Konseyi'nin etkinliği meselesini önemli bulmaktadır.¹⁰¹⁶

Yine de Fransa'nın genişlemeye dair olumlu bir yaklaşım benimsediğini hatırlatmak gerekir. Bu noktada daha önce bahsedildiği üzere Almanya ve Japonya'nın üyeliklerine sıcak bakıldığını tekrar vurgulamakta fayda vardır. Ayrıca Hindistan konusunda da benzer bir yaklaşımın söz konusu olduğu belirtilmelidir. Diğer taraftan Fransa'nın kendi pozisyonunun sorgulanmasına karşı oldukça olumsuz bir duruş sergilediği unutulmamalıdır. Kısacası, Fransız bakış açısını konu özelinde belirtmek gerekirse aslında herkesi memnun edecek bir plandan yana tutum alındığı söylenebilir. Ancak böyle bir planın gerçekleşme şansının öngörülebilir bir gelecekte pek mümkün olmadığı aşikârdır. Veto ve diğer usullere ilişkin olarak değişiklik beklentilerine ve önerilerine dair Fransız yaklaşımı ise bir taraftan muhafazakâr olarak değerlendirilebilirken; diğer taraftan şeffaflıkla ilişkilendirilebilmektedir.¹⁰¹⁷ Yani Fransa bu meselelerde koşullara göre iki tutumdan birini benimsemektedir.

Bu nedenle denilebilir ki Fransa, BM Güvenlik Konseyi'nin güç kapasitesine-yeteneğine olan etkisinin farkında olduğu için BM Güvenlik Konseyi reformu kapsamındaki eylemler ve politikalar konusunda hassastır. BM Güvenlik Konseyi'nin Fransa açısından önemli bir güç unsuru olduğunu ortaya koyan en önemli gösterge ise şöyle belirtilebilir: Fransa, daimî üyelik ve veto gücü sayesinde hem uluslararası güvenlik ve barış konularında verilecek kararlara etki etme imkânı bulmaktadır hem de kendi çıkarlarına en uygun olan politika çerçevesinde hareket kabiliyeti elde etmektedir. Ayrıca prestij açısından da önemli bir kazanımın söz konusu olduğu aşikârdır. Aynı zamanda bir merkez ülke de olan Fransa çevreye yönelik yapılacak müdahaleler açısından ve çevre üzerinde kurulan tahakküm ilişkisinin meşruiyetini sağlayabilmek açısından BM Güvenlik Konseyi'nden ve dolayısıyla veto gücünden yararlanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Süveyş Krizi, Cezayir'in bağımsızlık süreci ve Libya müdahalesi gibi önemli bazı gelişmeler çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nden yararlanılmaya çalışılmıştır.

¹⁰¹⁶ T. Tardy, a.g.m., s. 940-941.

¹⁰¹⁷ T. Tardy, a.g.m., s. 941.

4.3. BM Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Tartışmalar

Hem genel olarak BM'nin hem de özel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin geleceğine dair öngörülerde veya tahminlerde bulunabilmek açısından örgüt hakkındaki reform önerilerini ele almak gereklidir. Çünkü geleceğe dair öngörülerini ortaya koyabilmek için öncelikle statüko güçlerinin ve statükodan memnun olmayan revizyonist veya reformist güçlerin perspektifleri kendi önerileri ve reform talepleri odağında incelenmelidir. Söz konusu reform önerileri ve talepleri analiz edildikten sonra elde edilen bulgular ve veriler ışığında güç kavramından ve çalışmanın teorik çerçevesinden de yararlanılarak örgütün ve dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nin geleceğine yönelik öngörülerde ve çıkarsamalarda bulunmak mümkün olacaktır.

Öncelikle, reformun ne olduğuna ilişkin açıklama yapmak elzemdir. Reform; bir kurumun yapısını, kompozisyonunu, karar alma usullerini, çalışma metotlarını, finansmanını ve kadrolarını içerecek şekilde kapsamlı bir değişikliğin meydana gelmesini sağlayan çerçeve olarak yorumlanabilir. Yapılacak reformla ulaşılmak istenen amaç, hedef kurumun etkinliğini artırması ve amaçlarını gerçekleştirmesi ve prensiplerine uyması bakımından daha uygun bir yapının ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu genel değerlendirmenin ardından BM için reformun ne anlama geldiği sorulduğunda ise şöyle bir cevap verilebilir: BM reformu örgütün daha etkili olmasını sağlamalı ve örgütün 1. maddede belirtilen sorumluluklar ile 2. maddede belirtilen ilkelere daha uygun bir işleve sahip olmasını mümkün kılmalıdır.¹⁰¹⁸

Bu noktada BM'ye yönelik reform girişimlerine dair detaylı analizlere geçmeden önce reform taleplerinin nedenlerinden söz edilmelidir. Bu nedenler birkaç ana başlık altında özetlenebilir. Birincisi, mevcut yapıdan kaynaklanan (BM Güvenlik Konseyi merkezli güç odaklı yapı) dezavantajlar olarak ifade edilebilir. İkincisi, uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler analiz edildiğinde güç yapısının değişmesi şeklinde belirtilebilir. Üçüncüsü, üyelerin temsiliyeti sorunsalı olarak zikredilebilir.¹⁰¹⁹ Bu bağlamda coğrafya ve medeniyet gibi unsurlar açısından temsiliyet konusunda yaşanan sorunlar önem arz etmektedir. Örneğin, daimî üyeler

¹⁰¹⁸ Edward C. Luck, "Reforming the United Nations: Lessons from a History in Progress", *ACUNS, International Relations Studies and the United Nations Occasional Papers*, Sayı 1, 2003, s. 4.

¹⁰¹⁹ Melanie Zorn, "The United Nations Security Council: Reforms concerning its membership - An Overview", *Center for UN Reform Education*, 2007, s. 1-2.

arasında hiçbir Orta Doğu ülkesinin olmaması, Latin Amerika ve Karayipler bölgesinden ve Afrika kıtasından ülkelerin olmaması bu sorunsalın somut göstergesidir. Aynı şekilde daimî üyelerden ABD-Birleşik Krallık-Fransa'nın üçlü/merkez ülke olması ve diğer iki üyenin (Çin ve Rusya) yarı merkez ülke olması da yarı çevre/çevre açısından önemli bir sorundur. Bu üç unsur ışığında dördüncüsü, BM Güvenlik Konseyi'nin anti-demokratik yapısından söz edilebilir. Beşincisi, karar süreçlerinin denetlenebilirlik (demokratik ve yargısal açıdan) ve hesap verebilirlikten yoksun olması nedeniyle meşruiyet konusundaki yetersizliklerdir. Altıncısı, BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenlik konusundaki kararlarında ve uygulamalarında ilgili ülke/bölge özelinde ekonomik ve sosyal meseleleri yeterince dikkate almaması ve bu bağlamda barış ve güvenlik konusunda yetersiz kalmasıdır.

Ayrıca burada 1990'lı yıllarda BM kulislerinde reform konusunda oldukça önemli ve dikkat çekici bir soru olarak ortaya atılan ve üzerinde konuşulan bir meseleye de değinmek gerekir: BM reformunun amacı nedir? Bu sorunun yanıtı ise maddi ve politik temeller üzerine oturmaktadır. Bu noktada örgütün etkinlik düzeyinin artırılması amacıyla yönelik olarak ileri sürülen öneriler ya da talepler irdelenecek olursa hangi alanların öncelikli olacağı, programları kimin yöneteceği gibi meseleler sorgulanacaktır. Bunun dışında reform konusundaki devlet grupları arasında düşük bir güven seviyesinin olduğu bir zamanda reform girişimini kimin başlattığı, bu girişim sonucunda kimin kaybedip kimin kazanacağı gibi soruların gündeme gelebileceğinden bahsedilebilir. Böylece reform tartışmasını üç ana soru odağında incelemek mümkündür. Birincisi, karar alıcıların kim olduğu; ikincisi, uygulayıcıların kim olduğu ve üçüncüsü, kimin finansör olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bu soruların cevapları bakımından uzlaşmaya veya çözüme varılması hâlinde reform için daha olumlu bir seyrin izlenebileceği öngörülebilir.¹⁰²⁰

BM Güvenlik Konseyi reformu konusunda öne sürülen önemli argümanlardan biri de güvenilirlik, meşruiyet ve etkinlik bağlamında daha iyi performans gösterilmesi için üye sayısının artırılması gerektiği düşüncesidir. Burada ayrıca göz ardı edilmemesi gereken iki unsur da vurgulanmalıdır. Bunlar, güç ve prestij meseleleridir. Üyelerin reforma ve üye sayısındaki artışa dair bakış açısının genel anlamda olumlu olduğu bilinmektedir. Ancak hem daimî üyeler hem de

¹⁰²⁰ E. C. Luck, a.g.m., s. 5.

potansiyel daimî üyeler nezdinde göreceli çıkarların ve güç dengesinin reform meselesinde hesaba katılan unsurlar olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.¹⁰²¹

BM Güvenlik Konseyi özelinde reform sorunsalına yönelik tartışmaları ise iki ana kategoride sınıflandırmak mümkündür. Bu perspektiften bir yandan G4 grubu olarak tanımlanan Brezilya, Japonya, Almanya ve Hindistan hakkında dile getirilen daimî üyelik talepleri veya önerileri ele alınabilir. Diğer yandan Genel Sekreter tarafından öne sürülen öneriler irdelenebilir. Ancak bu taleplere yönelik itirazlar veya eleştiriler de gündeme gelmektedir. Örneğin, Afrika Birliği'nin Afrika için talep ettiği daimî üyelikler, ABD'nin Japonya'nın talebini desteklemesi; Çin'in Japonya'nın daimî üyeliğine itiraz etmesi gibi değerlendirmeler bu çerçevededir.¹⁰²²

BM reformuna ve örgütün geleceğine yönelik öngörülerde ve çıkarımlarda bulunurken devletlerin perspektifleri dışında dikkate alınması gereken önemli bir diğer husus ise BM Antlaşması'nın anayasaya benzer bir statüye sahip olmasıdır. Bu nedenle gerek BM Antlaşması gerekse bununla ilişkili olarak örgütün yapısında veya işleyişinde değişiklik yapmak çok kolay olmayacaktır. Bu tespitin haklılığı 108. madde¹⁰²³ incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Ancak yine de örgüt ve antlaşma ekseninde önemli üç değişikliğin yapıldığına tanık olunmuştur. Bu değişiklikler 1963-1973 dönemine denk gelmektedir. Bu çerçevede birincisi, BM Güvenlik Konseyi'nin üye sayısının 11'den 15'e çıkarılmasına ve buna paralel olarak karar yeter sayısının 7 yerine 9 olarak düzenlenmesine değinilebilir. Yeni durumda BM Güvenlik Konseyi'nde 9 üyenin olumlu oyu olduğunda (*daimî üyelerin vetosu olmamak koşuluyla*¹⁰²⁴) BM Antlaşması için değişiklik talebine ilişkin görüşme önerisi üyelere iletilebilecektir. İkincisi, ECOSOC'un üye sayısı 18'den 27'ye çıkarılmıştır. Üçüncüsü, yine ECOSOC üye sayısında değişiklik yapılmış ve 27 yerine 54 üye ile devam edilmesi uygun bulunmuştur.¹⁰²⁵

Reform konusunda yapılan genel açıklamaların ve belirtilen özel hususların ardından özel olarak gündeme gelen önerileri irdelemek gerekir. Bu kapsamda

¹⁰²¹ Nikola Pijovic, "The Relative Gains Theorem and the Stalling United Nations Security Council Membership Reform", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Cilt 11, Sayı 4, 2012, s. 33.

¹⁰²² Johanna Mendelson Forman, "Can Reform Save the United Nations? Opportunities for Creating an Effective Multilateral Body for the Twenty-First Century", *American Foreign Policy Interests*, Cilt 27, Sayı 5, s. 353.

¹⁰²³ Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 560.

¹⁰²⁴ Vurgu bana ait.

¹⁰²⁵ Simon Chesterman, "Reforming the United Nations: Legitimacy, Effectiveness and Power After Iraq", *Singapore Year Book of International Law*, 10, 2006, s. 62.

öncelikle *Tehditler, Zorluklar ve Değişim konulu Yüksek Düzeyli Panel*'de¹⁰²⁶ ele alınan modellere değinilebilir. İlk olarak A modeline bakıldığında veto gücü olmadan 6 yeni üyeliğin tasarlandığı görülmektedir. Bu üyeliklerin dağılımı ise Afrika'ya 2 üyelik, Asya ve Pasifik bölgesine 2 üyelik, Avrupa için 1 üyelik ve Amerika için 1 üyelik olarak öngörülmektedir. Bu üyeliklere ek olarak 3 de daimî olmayan üyeliğin eklenmesi üzerinde durulmaktadır. Buna karşın Model B'de yeni daimî üyelikler yer almamaktadır. Fakat 4 yıllık bir dönem için yenilenebilir nitelikte bir statü tasarlanarak 8 yeni üyenin eklenmesi görüşü ileri sürülmektedir. Bu üyeliklerin dağılımı da Afrika, Asya ve Pasifik, Avrupa ve Amerika için her bölgeye 2'şer kontenjan ayrılarak düzenlenmektedir. Bu üyeler dışında ayrıca 1 tane de daimî olmayan üyelik olması gerektiği görüşü savunulmaktadır. Böylece her iki model 24 üyeden oluşan Güvenlik Konseyi yapısı oluşturmaktadır.¹⁰²⁷

Son dönemde öne çıkan reform önerilerinin başında gelen bir diğer girişim, G-4 grubu (Brezilya, Almanya, Japonya ve Hindistan) olarak tanımlanan devletlerden gelmektedir. G-4, BM Güvenlik Konseyi'nin 15 olan mevcut üye sayısını 25'e çıkartmayı talep etmektedir. Söz konusu yeni 10 üyenin 6'sı daimî üye olarak belirlenirken; buna karşın diğer 4 üye daimî olmayan üye statüsünde olacaktır.¹⁰²⁸ Ancak G-4 grubunun çabaları ile Model A kapsamında gündeme gelen 6 yeni daimî üyelik talepleri ele alınırken Afrika grubunun görüşleri de incelenmelidir. Burada Bağlantısızlar Grubu ve 77'ler Grubu'nun (G-77) aynı eksende yer aldıklarını ve Nijerya, Güney Afrika, Mısır, Kenya ve Senegal tarafından dile getirilen talepler konusunda bir karara varamadıklarını belirtmek gerekir. Bu nedenle Afrika için bir diplomatik başarısızlık olduğu yorumu yapılabilir. Bir başka açıdan G-4'ün Afrika'yla iş birliği veya uzlaşma çabası içerisine girmesinin kendi talepleri üzerinde olumsuz etki oluşturduğu iddia edilmektedir.¹⁰²⁹

BM reformu konusunda G-4 dışında etkili olarak nitelendirilebilecek gruplardan biri de Mutabakat İçin Birleşme (MİB) oluşumudur. Bu grupta İtalya,

¹⁰²⁶ Toplantılar 5.12.2003-5.11.2004 arasında gerçekleşmiştir (United Nations General Assembly, A/59/565, 2 Aralık 2004, https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf (10.04.2020)).

¹⁰²⁷ Walter Hoffmann, Ayca Ariyörük, "Security Council Reform Models: Models A and B, Italian (Regional) Proposal, Blue and Green Models and A New Model C", *CENTER FOR U.N. REFORM EDUCATION*, Sayı 4, 2005, s. 2.

https://centerforunreform.org/sites/default/files/Special%20Paper%20No.%204_1.pdf (21.10.2019).

¹⁰²⁸ Elect the Council, "The G4 Resolution", <https://electthecouncil.org/timeline-post/the-g4-resolution/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019).

¹⁰²⁹ S. Chesterman, a.g.m., s. 76.

Kanada ve Pakistan gibi orta güçteki devletler yer almaktadır. Bu grup G-4 tarafından dile getirilen önerilere olumsuz yaklaşmaktadır ve karşı tezlerini ileri sürmektedir. MİB perspektifinden G-4'ün önerilerinin gerçekleşmesiyle egemenlik ilkesinin zarar göreceği ve yeni güç merkezlerine ortam hazırlanacağı iddialarından söz edilmektedir. Ayrıca tüm üyeler için eşitlik talebini vurguladıkları belirtilmelidir. BM Güvenlik Konseyi hakkında gündeme getirdikleri çözüm planları ise Yeşil Model ve Mavi Model olarak adlandırılmıştır. Her iki planda da BM Güvenlik Konseyi mevcut bölgesel grup çizelgesinin kullanıldığı belirtilmelidir.¹⁰³⁰

Bu modeller hakkında bir analiz yapıldığında Yeşil Model'de daimî olmayan üyelerin sayısının 20 olarak belirlendiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu üyelerin üyelik durumlarının ise yenilenebilir olduğu belirtilmelidir. Mavi Modele bakıldığında Model B ile benzer bir planın önerildiği savunulabilir. Bu modelde üçüncü bir kategorinin eklendiği gözlemlenmektedir. Buna göre 3 veya 4 yıllık dönemden bahsedilmektedir ve 2 yıldan fazla bir dönem için daimî olmayan üye tipleri üzerinde durulmaktadır. Fakat yeni üyelikler konusunda açık duruş sergilenmediği (yenilenebilirlik bakımından) bu anlamda müzakereye açık bir tavır takınıldığı söylenebilir. Bu modellere ilişkin bir eleştiri olarak ise Avrupa-merkezli perspektiften bahsedilebilir. Çünkü bu metotlar Avrupa-merkezli yapının daha da Avrupa odağına kaymasına neden olacaktır. Bu argümanı daha küçük Avrupa devletlerine sunulan daimî üyelik imkânlarından çıkarsamak mümkündür.¹⁰³¹

İtalya tarafından dile getirilen Bölgesel Model de reform planları kapsamında incelenebilir. Burada ilk olarak, Genel Kurul tarafından kullanılan bölgesel gruplar ölçeğinden yararlanıldığı ifade edilmelidir. Modele göre veto gücünün tanınmadığı 10 yeni daimî üye önerisi sunulmaktadır. Ancak burada diğer modellerden önemli bir farklılığın vurgulanması elzemdir. Çünkü daimî üyeler için belirli ülkeler yerine bölgelerin ele alınması önerilmektedir. Böylece bölgelerin kendi temsilcilerini seçebilecekleri bir yapının tasarlandığı ortaya çıkmaktadır. Fakat tam olarak temsilciler konusunda belirli bir mekanizma ya da usulün olmaması eleştirilecek bir durumdur. Burada somut bir örnek üzerinden modelin eksikliği daha açık şekilde tespit edilebilir. Örneğin, bir bölgesel örgüt ölçeğinde AB irdelendiğinde bütün

¹⁰³⁰ Melanie Zorn, a.g.r., s. 3-4.

¹⁰³¹ Melanie Zorn, a.g.r., s. 3-4.

Avrupa ülkelerinin bu örgüte üye olmadıkları için adil bir temsiliyet mekanizmasının oluşturulması konusunda sağlam bir temelden söz edilmesi mümkün değildir.¹⁰³²

Walter Hoffman tarafından önerilen Model C ise diğer modellere göre bazı farklılıkları içermektedir. İlk olarak, kıtasal ve bölgesel düzeyde mevcut gruplandırmalardan farklı bir gruplandırma önerildiğinden bahsedilebilir. Üyelikler için tasarlanan kıtasal ve bölgesel grupların dağılımı şöyledir: Asya ve Pasifik iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Birincisi, Pasifik Kıyısı ülkelerinden oluşmaktadır. Yani ABD, Kanada, Japonya, Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler bu bölge içerisinde yer almaktadır. İkincisi, Çin ile Güney ve Güneybatı Asya'dan oluşmaktadır. Model C'nin hem Model A hem de Model B için geçerli olan üyeliklerin dağılımına ilişkin sorunu gidermek açısından bir çözüm olanağı sunduğu iddia edilebilir. Çünkü Model A için daimî üyeliklerin dağılımı sorun yaratmaktadır. Öte yandan Model B'de ise her bölgede seçilemeyen büyük devletleri rahatsız etmeyecek bir plan önem arz etmektedir. Bu yüzden yenilenebilir 4 yıllık dönemler için planlanan 8 üyeliğin dağılımı üzerinde durulmaktadır. Buna karşın Model C daha önce Louis Sohn tarafından önerilen ikili koltuk yapısı¹⁰³³ çerçevesinde bu sorunların çözümü konusunda bir seçenek sunabilir. Öneriye göre iki devlet tek bir koltukla temsil edilecektir. Bu temsil birinci devletin elçisinin ilk 2 yıl için temsiliyeti sağlaması ile gerçekleşecektir. İkinci devletin elçisi de misyonu diğer 2 yıl için üstlenecektir. Devletler arasında yakın bir danışma ilişkisi gerekmektedir.¹⁰³⁴

Burada değinilen reform modellerinin ve önerilerinin ardından Avrupa veya büyük güçler dışında küçük devletlerden gelen bir öneri olarak Panama'nın önerisine değinilmesi reforma dair farklı perspektifleri yansıtmak için uygun bir bakış açısı olacaktır. Panama, BM Güvenlik Konseyi'nin üye sayısının 6 ila 21 üye arasında bir sayıda genişlemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu öneride de benzer şekilde mevcut coğrafi esaslı gruplardan yararlanıldığı görülmektedir. Bölgelere bakılacak olursa 1 üyelik Latin Amerika ve Karayipler'e, 1 üyelik Batı Avrupa ve Diğer grubuna ve 2 üyelik de Afrika ve Asya için tahsis edilmiştir. İstikrarlı katılım meselesi öne sürülerek yeni seçilecek 6 üyenin 5 yıllık dönem için seçilmesi uygun bulunmuştur. Ancak bir üyenin 4 kez art arda seçilmesi durumuna yönelik olarak bir koşul

¹⁰³² Melanie Zorn, a.g.r., s. 4.

¹⁰³³ Çalışmada "dual seating" in 1992'de UAD tarafından düzenlenen bir konferans sırasında Profesör Sohn tarafından önerildiği belirtilmektedir (W. Hoffmann, A. Ariyörük, a.g.b., s. 4, 2 nolu dipnot).

¹⁰³⁴ W. Hoffmann, A. Ariyörük, a.g.b., s. 4-5.

getirilmiştir. Bu tip bir gelişmede Panama'nın veto hakkı olmadan otomatik olarak daimî üye olması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁰³⁵

BM Güvenlik Konseyi konusunda dile getirilen farklı öneriler dışında panelin ilk toplantılarında sert ve yumuşak tehditler yerine 6 konu başlığı odağında ortaya koyulan fikirleri de reform sorunsalı bağlamında incelemek gerekmektedir. Birincisi, devlet içi çatışmalar olarak ele alınabilir. İkincisi, devletler arası rekabet veya savaş olgusu olarak tasnif edilmiştir. Üçüncüsü, bulaşıcı hastalıklarla ilgili problemleri de içerecek şekilde ekonomik ve sosyal konular olarak düzenlenmiştir. Dördüncü başlıkta kitle imha silahlarına yer verilmiştir. Beşincisi, terörizm konusudur. Altıncısı, organize suçlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca panelde bu tehditlerin öncelikli olup olmadığı konusu tartışma yaratmış ve yumuşak tehditlerin barış ve güvenlik meseleleriyle olan ilişkileri sorgulanmıştır.¹⁰³⁶ Böylece reform çalışmalarının sadece BM Güvenlik Konseyi'nin üye sayısının artırılması, daimî üyeliklerin ya da veto gücünün yeni üyelere sunulmasıyla tamamlanamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü belirtilen konular çerçevesinde bazı gerekli değişikliklerin yapılması etken bir Güvenlik Konseyi performansı açısından elzemdir.

Söz konusu reform planları/önerileri hakkındaki tartışmalar ve görüşmeler sonucunda somut ve kapsamlı bir reform planı temelinde uzlaşmaya varılamamıştır. Ancak reform konusundaki önerilerin devlet grupları nezdinde önceki dönemlere göre daha güçlü şekilde gündeme gelmesi önemli bir gelişmedir. Çünkü bu durum birçok devletin statükodan rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve daimî üyelere Birleşik Krallık ve Fransa'nın örgütün kuruluşundan beri güç kapasiteleri/yeteneklerindeki azalma; buna karşın Japonya, Almanya, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerin yaptıkları atılım gibi birçok gelişme reformu tetikleyici rol oynamaktadır. Ek olarak değişim konusunda endişeli olan bazı devletler ve Güvenlik Konseyi'nin daha eşit ve demokratik yapıya kavuşması gerektiğini düşünen devletler de bulunmaktadır. Bu anlamda reform meselesi oldukça karmaşıktır. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek adına aktarılan modellerin/önerilerin ardından reforma dair tarihsel süreci irdelemek gerekmektedir.

Zaman içerisinde örgütün üye sayısında meydana gelen artışlar sonrasında örgüte dair yapısal anlamda bazı değişiklikler olması gerektiği yönünde beklentiler

¹⁰³⁵ Melanie Zorn, a.g.r., s. 4.

¹⁰³⁶ S. Chesterman, a.g.m., s. 64.

oluşmuştur. Burada dekolonizasyon süreci ve bununla doğrudan ilgili olan Afrika-Asya ülkelerinin üyeliği BM Güvenlik Konseyi'ndeki temsiliyet durumunu sorgulamaya açmıştır. Böylece BM Güvenlik Konseyi'nin üye sayısının artması yönünde bir baskının ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁰³⁷

Bu yüzden BM Güvenlik Konseyi konusundaki reform girişimleri bağlamında ilk önemli hamle olarak dekolonizasyon sürecinin ardından Latin Amerika'dan gelen öneri ele alınabilir. Ancak dekolonizasyon süreciyle doğrudan ilişkili olan Afrika-Asya grubu yerine Latin Amerika'dan böyle bir girişimin olması şaşırtıcı bulunmaktadır. Fakat bu yüzeysel sorgulamanın aksine daha derin bir analiz yapıldığında bu talebin gerekçesi anlaşılmaktadır. Söz konusu üye genişlemesi yaşandığında (1955) hem bazı üyeler hem de bazı daimî üyeler tarafından 6 daimî olmayan üyelik eklenerek BM Güvenlik Konseyi'nin genişlemesinin sağlanması talebi dile getirilmiştir. Ayrıca bu üyeler bölgesel durumları dikkate alarak yeniden düzenlenen seçim mekanizmasıyla seçilecektir. Böylece örgütün temsil sorununun aşılacağı ileri sürülmüştür. Bu tip bir düzenleme Latin Amerika bakımından 1 daimî olmayan üyelik koltuğunun kaybedilmesine neden olacak bir gelişmedir. Bu nedenle Latin Amerika, BM Güvenlik Konseyi genişlemesi hakkında bir öneri gündeme getirerek olası kaybını önlemeye çalışmıştır. Bu öneride 2 daimî olmayan üyelik artışı yer almaktaydı. Böylece daimî üyelerin de çok fazla olumsuz yaklaşmayacağı bir öneri ortaya çıkmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi genişlemesinin küçük ve orta güçteki devletler nezdinde karşılık bulacağı düşünülmüştür.¹⁰³⁸

Afrika-Asya-Latin Amerika ülkeleri bazında dile getirilen görüşlerin ardından bu bölgelerden birçok üyeyi bünyesinde barındıran Bağlantısızlar Hareketi'nin görüşlerine bakıldığında kendi görüşlerinin görmezden gelindiği kanısına vararak bu konuda harekete geçme yönünde tavır aldıkları görülmektedir. Bağlantısızlar Hareketi'nin iki ana noktaya odaklandığı söylenebilir. Birincisi, reform sürecinde daimî üyelerden özellikle de D3'ten farklı bir pozisyonun benimsendiğinin açıklıkla ortaya koyulacağı üzerinde durulmaktadır. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi hakkındaki reform tartışmalarında kendi görüşlerinin göz ardı edilmesine anlayış göstermeyecekleri konusunda örgütü uyararak bu bağlamdaki kararlılıklarını göstermektedirler. Burada farklı görüşleri bünyesinde barındırabilmek adına açık bir

¹⁰³⁷ Fakiha Mahmood, "Power Versus the Sovereign Equality of States: The Veto, the P-5 and United Nations Security Council Reforms", *PERCEPTIONS*, Cilt 18, Sayı 4, 2013, s. 120.

¹⁰³⁸ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 13.

platform yapısını benimsedikleri vurgulanmalıdır. Bağlantısızlar Hareketi daimî üyelerin ve daimî olmayan üyelerin sayısında artış olması gerektiğini savunmaktadır. Bunun dışında kapsam ve kullanım bakımından veto üzerinde sınırlayıcı bir düzenleme yapılması gerektiği ve BM Güvenlik Konseyi'nin çalışma metotlarında iyileştirmelere ihtiyaç olduğu görüşü öne sürülmektedir. Daha özel olarak üye kompozisyonuna dair görüşleri ifade edilirse, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında dengenin gözetilmesi kanısındadırlar. Fakat bu konuda önemli meseleler üzerinde yürütülen tartışmalardan kaçındıkları gözlemlenmektedir.¹⁰³⁹

Bağlantısızlar Hareketi'nde daimî üyelik konusunda fikir ayrılıkları olsa da vetonun kullanımı ve kapsamı bağlamında sınırlandırma yapılması gerektiği konusunda uzlaşî söz konusudur. Ancak veto gücüne sahip olan devletlerin bu güçten vazgeçmeyecekleri bilindiğinden dolayı en azından vetonun kullanımı konusunda sınırlandırma getirilmesi için çaba gösterildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca bu çaba vetonun kaldırılması bakımından ilk aşama olarak yorumlanmıştır. Bu öneriler hem tüm haklara ve sorumluluklara sahip olarak yeni üyeliklerin olması gerektiğini düşünen Afrika devletleri gibi Bağlantısızlar Hareketi'nin bileşenlerinden hem de sınırlı genişleme fikrini benimseyen ve daimî olmayan üyelerin eklenmesi gerektiği kanısındaki devletlerden destek görmüştür. Bu ise oylama sistemine yönelik taleplerin ele alınmasına kaynaklık etmiştir. Bağlantısızlar Hareketi vetonun kaldırılmasını içeren durumları şu şekilde ifade etmektedir: Birincisi, yeni BM üyelerinin kabulü konusunda vetonun kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. İkincisi, BM Genel Sekreteri'nin atanması konusunda vetonun olmaması düşüncesi önerilmiştir. Üçüncüsü, BM Antlaşması 40. madde¹⁰⁴⁰ çerçevesinde değinilen ifadelerle ilişkin olarak vetonun gündem dışına çıkarılması hususu üzerinde durulmaktadır. Dördüncüsü, 50. madde¹⁰⁴¹ kapsamında uygulanan yaptırımlara ilişkin olarak üçüncü ülkelerin durumu incelenmiştir ve bu açıdan vetonun kullanılmaması gerektiği savunulmaktadır. Hatta vetonun sadece VII. Bölüm kapsamında uygulanması gerekliliği dahi öne sürüldüğü görülmektedir.¹⁰⁴²

¹⁰³⁹ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 47-49.

¹⁰⁴⁰ Güvenlik Konseyi'nin 39. madde kapsamındaki geçici önlemlerle ilgilidir. Bu önlemlerin ilgili tarafları zarara uğratmaması dile getirilmektedir (Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 547).

¹⁰⁴¹ BM Güvenlik Konseyi'nin devletler için uyguladığı zorlayıcı/önleyici önlemler nedeniyle diğer devletlerin (BM üyesi olmasa dahi) ekonomik kayba uğraması hâlinde BM Güvenlik Konseyi'ne danışma hakkından bahsedilmektedir (Bkz: A. L. Bennett, J. K. Oliver, *a.g.e.*, s. 549).

¹⁰⁴² D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 53.

Bu öneriler gerçekleştirilememiştir. Çünkü daha önce vurgulandığı üzere antlaşma şartları, veto ve devletler arasındaki rekabet gibi durumlar bu tip köklü değişikliklerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu unsurlarla ilgili olarak bazı önemli hususlara değinilmelidir. Öncelikle, daimî üyelere bakıldığında tarihsel olarak BM Güvenlik Konseyi temelindeki reform beklentilerine/fikirlerine karşı olumlu bakış açısına sahip olmadıkları çıkarsamasına ulaşılmaktadır. Bu ise daimî üyelerin yapılacak herhangi bir reform girişiminde daima hesaba katılmaları gerektiği gerçeğini hatırlatmaktadır. Bunun dışında reforma ilişkin olarak mevcut devlet grupları analiz edildiğinde daimî üyelik ve veto konusunun odak noktasında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bahsi geçen grupların durumu irdelendiğinde açıkça bu grupların tezlerinden anlaşılacağı üzere bir zıtlığın olduğu aşikârdır. Örneğin, G-4 için veto gücünü de içeren daimî üyelik arzusu söz konusudur. Buna karşın MİB daimî olmayan üye sayısının artırılmasından yana tutumu benimsemektedir. Afrika ise ortalama pozisyonadadır. Gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu L-69¹⁰⁴³ grubunun görüşleri de G-4 ve Afrika'nın önerilerinin sentezi olarak yorumlanabilir.¹⁰⁴⁴

Reforma dair gelişmelerin tarihi seyri açısından bir diğer önemli etmen de Soğuk Savaş'ın sona ermesi olmuştur. Çünkü BM'nin Soğuk Savaş sonrasında daha aktif ve etkili bir pozisyona evrilen duruşunun ve reform çalışmalarının örgütün yeniden dizayn edilmesine yönelik bir eğilimi ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Örgüt hakkında BM Güvenlik Konseyi özelinde başlangıçtaki güç kompozisyonunun mevcut şartlarla karşılaştırılarak sorgulamaların yapılması da önemli bir gelişme olarak kaydedilmelidir. Somut olarak bu argümanları destekleyici verilere ulaşmak bakımından bazı göstergelere yer verilmelidir. Bu anlamda Japonya, Almanya ve AB bakımından ortaya çıkan ekonomik gücün tezahürü, Birleşik Krallık ve Fransa bakımından ise açıkça görülebilecek güç kaybı ve örgütün önemli miktarda artan üye sayısı reform tartışmalarını/taleplerini güçlendiren önemli etmenler olarak öne çıkmaktadır. Daimî üyelerin ise korumacı pozisyon aldıklarına tanık olunmuştur. Bunun nedeni olarak, daimî üyelerin ayrıcalıklı pozisyonlarını paylaşmak

¹⁰⁴³ Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Asya ve Pasifik bölgesindeki gelişmekte olan 42 ülkenin oluşturduğu BM Güvenlik Konseyi reform çalışmalarına odaklanan organizasyondur (Publications Office of the European Union, "L69 Group", <https://op.europa.eu/en/web/eu-vocabularies/at-concept/-/resource/authority/corporate-body/L69/> (29.08.2020)). Adı, L69 no'lu BM karar tasarısından kaynaklanmaktadır. Tasarı Güvenlik Konseyi'nde adil temsiliyetin sağlanmasıyla ilgilidir. Tasarı için bkz: UN General Assembly, A/61/L.69/Rev.1, <https://undocs.org/en/A/61/L.69/Rev.1> (29.08.2020).

¹⁰⁴⁴ F. Mahmood, a.g.m., s. 125-126.

istememeleri ve uluslararası alanda önemli bir güç ve statü göstergesi olan bir araçtan mahrum olma endişesi taşımaları olarak ifade edilebilir.¹⁰⁴⁵

Burada reform açısından önde gelen iki üye olan Almanya ve Japonya tarafından daimî üyelik konusundaki beklentilerin arttığı göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan bazı gelişmeler öne çıkmaktadır. Başarılı bir operasyon olarak yorumlanan I. Körfez Savaşı sonrasında genel olarak BM özel olarak BM Güvenlik Konseyi performansına atfen her iki ülke örgütün güvenlik ve barış konuları bakımından önemli rol oynayacağı kanısına varmıştır. Bu çıkarım bu ülkelerin daimî üyelik konusundaki bakış açılarında önemli bir etki ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu ülkelerin kamuoyları nezdinde daimî üyeliğe dair itirazların azaldığı ve yurt dışı operasyonlara katılmaya ilişkin engellerin kaldırılmasına ortam hazırladığı görülmüştür. Ek olarak Almanya ve Japonya tarafından operasyona sunulan maddi katkı da argümanlarını güçlendiren bir etmen olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁴⁶

Bu anlamda son dönemde BM Güvenlik Konseyi hakkında reform konusunda pek çok tartışma yaşandığına tanık olunması şaşırtıcı bir gelişme değildir. Hatta kimileri reform meselesinin BM Güvenlik Konseyi'nin tarihi kadar eski olduğunu dahi iddia edebilmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin eksiklikleri veya kusurlarına atfen birçok farklı önerinin ileri sürüldüğü ve pek çok tartışmanın yaşandığı gözlemlenmiştir. Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrasında BM Güvenlik Konseyi daha etkili olmasına ve pek çok uluslararası meseleye ve barış koruma operasyonlarına katılmasına karşın yine de reform konusunun gündemdeki yerinin daha belirgin hâl alması dikkat çekici bir gelişme olmuştur. BM'nin önceki dönemlere göre artan etkinliğine karşın reform taleplerinin hız kesmemesine ilişkin olarak yapılan bir değerlendirmeye göre bu durum Soğuk Savaş sonrasında üyelerin örgüte dair beklentilerinin ve inançlarının artmasına işaret etmektedir.¹⁰⁴⁷

BM Güvenlik Konseyi hakkında reforma yönelik artan talepler sonucunda farklı devletler ve devlet gruplarından pek çok öneri gündeme gelmiştir. Ancak söz konusu reform çabalarının ve girişimlerinin şu ana kadar sonuca ulaşmadığı görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında devletlerin birbirlerinin çıkarlarının ve reform önerilerinin ayrıntıları üzerinde yoğunlaşmalarının önemli bir faktör olduğu

¹⁰⁴⁵ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹⁰⁴⁶ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰⁴⁷ S. Okhovat, *a.g.m.*, s. 31.

belirtilebilir. Ayrıca daimî üyelerin karar alıcı pozisyonları hatırlanacak olursa uygulamadaki başarısız reform girişimlerinin durumu açıkça anlaşılacaktır.¹⁰⁴⁸

Bu bağlamda örneğin, daimî üyelerden ABD'nin Almanya ve Japonya konusunda koşulsuz destek sunmadığı belirtilmelidir. ABD tarafından verilecek desteğe karşılık oluşan beklenti ise bu ülkelerin barış koruma operasyonları ve diğer uluslararası meselelere ilişkin sorumluluklar bakımından maddi katkı sunmasına ilişkindir.¹⁰⁴⁹ Bu örneğin gösterdiği gibi ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın mevcut durum ve koşullardan yararlanarak BM Güvenlik Konseyi genişlemesini engelleme tutumlarını sürdürebilmelerinin mümkün olduğu çıkarılmasına ulaşılmaktadır. Almanya'nın ve Japonya'nın BM konusunda askerî yükümlülüklerin yerine getirilmesinde yeterince katkı sunamamaları bu anlamda D3'ün elini güçlendiren bir faktördür. Bu yüzden D3 için zaman kazandıkları iddia edilebilir. Bu avantaja ek olarak bir başka açıdan zaman kazanılması diğer devletlerin bu iki devletin daimî üyelik arzusuna yönelik itirazlarının gündeme gelmesine ortam hazırlayan bir hamle olarak da okunabilir. D3 tarafından önemli bir diğer hamle ise usul konularına ve çalışma metotlarına ilişkin yapılacak düzenlemeler ve iyileştirmeler aracılığıyla BM Güvenlik Konseyi konusundaki değişiklik taleplerini bertaraf etme çabasıdır. Bu girişimle hem şeffaflık hem de kapalılık eleştirilerine cevap verilmek istendiği söylenebilir. Bu kapsamda Almanya-Japonya veya Bağlantısızlar Hareketi gibi bazı devletlerin-devlet gruplarının BM Güvenlik Konseyi hakkındaki değişiklik önerilerine ve taleplerine karşılık verilmek istendiğini vurgulamak gerekir.¹⁰⁵⁰

1993-4 döneminde Hollanda, Norveç, İspanya, Belçika ve Hırvatistan gibi Avrupa ülkelerinin ise BM Güvenlik Konseyi reformu konusunda D3'ten farklı pozisyonu benimsedikleri görülmüştür. Bu devletler sadece Japonya ve Almanya için daimî üyelik koltuklarının tahsis edilmesiyle BM Güvenlik Konseyi hakkındaki düzenlemenin tamamlanamayacağı, bu nedenle daimî olmayan üye sayısında da düzenleme olması gerektiği görüşünü paylaşmıştır. Nordik ülkeleri¹⁰⁵¹ ise daimî olmayan üyelerin varlığını önemli bulmaktadır ve bu ülkelerin açık biçimde çoğunluk oluşturması gerektiği düşüncesini öne sürmektedir. Bu nedenle daimî olmayan üye sayısında önemli derecede artış olmasını önermeleri şaşırtıcı bir

¹⁰⁴⁸ S. Okhovat, a.g.m., s. 56-57.

¹⁰⁴⁹ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁰⁵⁰ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹⁰⁵¹ Bu terim İskandinavya (Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka ve İzlanda) için kullanılmaktadır.

gelişme olmamıştır. Bu ülkelerin bir diğer önerisi, bölgesel blokların daimî olmayan üyelere ilişkin seçim mekanizmasında rotasyonun sağlanması ve yeniden seçimin yasaklanarak (art arda/sık sık seçilme durumuna önlem alma çabası) rotasyonun maksimum düzeyde gerçekleştirilmesine ilişkindir. Bu önerilere ek olarak Bağlantısızlar Hareketi ile vetonun sınırlandırılması konusunda hemfikir olduklarını belirtmekte fayda vardır. Aynı şekilde daha şeffaf bir yapı için çalışma metotları konusunda değişiklikler yapılması görüşü savunulmuştur.¹⁰⁵²

Burada kısaca daimî üyelerin reforma ilişkin bakış açılarını sunarak diğer devlet gruplarıyla aralarındaki farklılıkların veya uzlaşmazlık noktalarının anlaşılması adına bazı önemli hususlara da yer vermek gerekir. Bu çerçevede daimî üyelere ABD'nin Güvenlik Konseyi reformuna yönelik yaklaşımı iç siyasi durum ölçeğinde analiz edildiğinde hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler açısından geçerli olduğu üzere fayda-maliyet analizi ekseninde bir değerlendirmeye karşılaşılmaktadır. ABD için en ideal genişleme senaryosu olarak G-4'e daimî veya uzun vadeli üyelik imkânının tanınması olduğu düşünülebilir. Ancak bu senaryoda veto gücünün bu üyeliklere tanınmayacağı belirtilmelidir. Böylece ABD yeni kompozisyonda Almanya ve Japonya gibi iki önemli müttefik kazanmış olacaktır. Ayrıca duruma göre Brezilya ve Hindistan konusunda da benzer ilişkinin ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir. Fakat bu tip bir tasarının Genel Kurul'da Afrika'nın konu özelindeki yaklaşımı dikkate alındığında karar yeter sayısı olan 2/3 çoğunluğuna ulaşmasının pek mümkün olmadığı çok açıktır.¹⁰⁵³

Reform tartışmalarına dair ABD'nin perspektifi birkaç ana noktada özetlenebilir. Mevcut durumda ABD herhangi bir duruma ilişkin olarak 8 oya güvenebileceğini düşünmektedir. Böylece daimî üyeler fikir birliğine vardığında ve 2 daimî olmayan Batı Avrupa ve Diğer grubundan üyenin oyuyla Doğu Avrupa oyu sayıldığında 8 oya ulaşılmaktadır. Karar yeter sayısına ulaşmak için Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak tabir edilen gruptan 1 oya ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi üye sayısı 21 olduğunda yani Almanya, Japonya, 1 Orta Avrupa ülkesi, Afrika, Asya ve Latin Amerika'dan gelecek olan birer daimî üye ile oluşacak tabloda aynı dengenin korunabileceği iddia edilebilir. Fakat Üçüncü Dünya Ülkeleri tarafından savunulduğu üzere 24 üye olması hâlinde durum değişecektir (burada

¹⁰⁵² D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 54-55.

¹⁰⁵³ K. C. McDonald, S. M. Patrick, *a.g.r.*, s. 15.

Asya, Afrika ve Latin Amerika için ekstra 1 üyelik vardır). Ya da üyelik sayısı 26 olarak kararlaştırılabilir. Daha fazla Üçüncü Dünya Ülkeleri oyuna gereksinim duyulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise alınacak kararlarda destek aramak yerine ABD'nin çıkarları bakımından bazı kararları veto etmek durumunda kalacağı bir ortamı meydana getirecektir. Bu, Soğuk Savaş dönemindeki BM Güvenlik Konseyi pratiğine benzer görünümün oluşmasına neden olabilecek bir değişimdir.¹⁰⁵⁴

Özellikle Rusya ve Çin gibi doğal müttefiki olmayan daimî üyeler bakımından bu durumun önemi açıkça anlaşılmaktadır. Keza Birleşik Krallık ve Fransa açısından da küresel aktör konumlarını sürdürebilmek ve uluslararası gelişmelere etki edebilmek için vetonun oldukça önemli bir araç olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle tıpkı SSCB sonrasında yani süper güç konumunun yitirilmesinden sonra Rusya için vetonun taşıdığı değer öneminde görüldüğü gibi Birleşik Krallık ve Fransa'nın mevcut güç konumları göz önüne alındığında da veto oldukça değerli bir araçtır. Böylece veto konusundaki katı tutumun nedeni anlaşılmaktadır. Fakat yeni gelişmelerden sonra Çin dışındaki daimî üyelerin reforma yönelik bakış açılarını değiştirdiklerini söylemek gerekir. Bu, statükoyu çok fazla sarsmayacak ölçüde küçük değişikliklerin tolere edilebileceğini göstermektedir.¹⁰⁵⁵

Bu nedenle Birleşik Krallık, Rusya ve ABD'nin gündeme getirilen önerilerde kendi pozisyonları/çıkarları bağlamında en az zarar göreceklarini düşündükleri değişiklikleri dikkate almaları şarttır. Daha somut ifade edilirse sadece Almanya ve Japonya için tanımlanan üyelik yerine 2+3 formülünü benimsedikleri söylenebilir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi üyeliğinin maksimum 20 üyeye kadar çıkarılmasını kabul ettikleri belirtilmelidir. Fakat daimî olmayan üyelik pozisyonuna dair önerileri benimsememeleri ve vetoya dair reform önerilerini kabul etmemeleri gözden kaçmamalıdır. Bu tip bakış açısının gerekçesi hem belirli ölçüde değişimin gerçekleştirilecek olması hem de kendileri açısından olası olumsuz etkilerin minimize edilmesi olarak açıklanabilir. Yani daimî üyelik ve bu organdaki etken konumun korunması ve BM Güvenlik Konseyi'nin işlev görmediği durumlarda büyük güçler arasında iş birliğinin sağlanabilmesi bakımından olabilecek olumsuz etkilerin minimum düzeyde kalması için çaba gösterilmektedir. Bu değişikliklerin bu devletler için diğer faydaları ise gelişmekte olan ülkelerin daimî üyelik pozisyonunu

¹⁰⁵⁴ P. N. Lyman, a.g.m., s. 138.

¹⁰⁵⁵ D. Bourantonis, a.g.e., s. 60-61.

elde etmesi hâlinde BM Güvenlik Konseyi'nin gelişmiş devletler kulübü görünümünden sıyrılarak bu yöndeki eleştirileri bertaraf edebilecek olmasıdır.¹⁰⁵⁶

Son dönemde daimî üyelerden Fransa ve Birleşik Krallık tarafından BM Güvenlik Konseyi reformuna ilişkin olarak 2008 yılında sunulan bir öneri daimî üyelerin konuya ilişkin bakış açısını daha somut ifade edebilmek adına önemli bir göstergedir. Bu öneriye göre 5 ila 15 yıllık bir dönem için yenilenebilir koltuklar öngörülerek mevcut duruma göre uzun vadeli sayılabilecek bir model tasarlandığı görülmektedir. Burada mevcut koşullara göre art arda seçilmenin mümkün olmadığı hususu unutulmamalıdır. Bu dönemi ise nihai statüye yönelik bir değerlendirme toplantısının izleyeceği üzerinde durulmaktadır. Fakat bu öneriye Hindistan sert şekilde karşı çıkmıştır. Genel olarak öneriye karşı yaklaşımlara bakıldığında ise farklı değerlendirmelerle karşılaşılmaktadır. Bir taraftan öneri daimî üyelik açısından ara aşama olarak görülse de diğer taraftan yeni daimî üyeliklerin engellenmesine yönelik bir ara kategori olarak eleştirel perspektifle ele alınmıştır.¹⁰⁵⁷

Özel olarak Rusya'nın konu kapsamındaki bakış açısına değinilecek olursa genel olarak reforma ve genişlemeye sıcak baktığı söylenebilir. Örneğin, G-4 ve BRICS taleplerine yaklaşımı ekseninde böyle bir çıkarıma ulaşılabilir.¹⁰⁵⁸ Fakat Rusya açısından göreceli olarak güç kaybına uğrama ihtimaline karşı hassas bir tutum içerisinde olduğu belirtilmelidir. Bunun dışında veto sahibi yeni daimî üyeliklerin eklenmesine itiraz ettiği bilinmektedir. Çin ise BM Güvenlik Konseyi genişlemesine başlangıçta prensip olarak olumsuz yaklaşmamaktadır. Bu çerçevede Afrika'dan daimî olmayan seçimli üyeliklere onay verdiği söylenebilir. Fakat daimî üyelikler konusunda Rusya ile benzer şekilde olumsuz tutum içerisinde. Japonya ve Hindistan için konuşulan daimî üyelik ihtimalinin dikkate alındığı aşikârdır. Çin yeni daimî üyeliklerle temsil meselesinin daha olumsuz hâle dönüşeceği kanısındadır. Hatta bu hamle ile diğer ülkelerden yükselecek tepkilerin olabileceği uyarısını yapmaktadır. Ancak ara yaklaşımı benimseyerek G-4 taleplerinin bir süre için ötelenmesine sıcak baktığından bahsedilebilir.¹⁰⁵⁹

Reform önerilerine ve modellerine ilişkin açıklamaların ardından BM Güvenlik Konseyi reformu konusunda yapılan eleştiriler bakımından bazı noktalar

¹⁰⁵⁶ D. Bourantonis, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁰⁵⁷ K. C. McDonald, S. M. Patrick, *a.g.r.*, s. 12-13.

¹⁰⁵⁸ A. Nikitin, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁰⁵⁹ K. C. McDonald, S. M. Patrick, *a.g.r.*, s. 13.

özellikle vurgulanmalıdır. Bunlara kısaca şu şekilde yer verilebilir: BM üye sayısında önemli derecede artış yaşanmıştır. Uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler ölçeğinde değişen güç formları veya güç dengeleri dikkate alınmalıdır. Buna ek olarak yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışı hesaba katılmalıdır. Ayrıca daimî üyelerin güç bakımından değişen durumları yapılacak reform çalışmaları açısından analizlere eklenmelidir. Buna ek olarak BM Güvenlik Konseyi'nin genişlemesi gerek anti-demokratik yapı eleştirileri gerekse jeopolitik perspektiften daha adil bir temsiliyetin sağlanması adına gerekli bir durumdur. Bu gelişme meşruiyet sorununun çözümüne de katkı sunacaktır. Son olarak, bütçeye önemli ölçüde katkı sunan Japonya ve Almanya gibi ülkelerin karar alma süreçlerinde olmaları gerektiği dile getirilen önerilerdendir. Bunun dışında veto üzerinde değişiklik yapılması konuşulan önemli meselelerden biridir. Bu mesele ise meşruiyet sorunuyla yakından ilgilidir.¹⁰⁶⁰

Almanya ve Japonya konusunda bütçeye sundukları önemli katkı nedeniyle üyelik için uygun adaylar oldukları argümanı sorunlu bir bakış açısı olarak yorumlanabilir. Zira bu üyeler askerî katkı bakımından yetersiz kalmaktadır. Benzer bir durum potansiyel adaylar olan Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Nijerya özelinde sorgulanabilir. Bu ülkeler askerî katkı bağlamında öne çıkarken; bütçe konusunda sundukları katkı açısından yetersizdir. Bu bakımdan adayların tam olarak daimî üyelik kriterlerini karşılayamadıkları çıkarsaması yapılabilir. Ayrıca bahsi geçen ülkelere yönelik muhalefet durumu da söz konusudur. Örneğin, İtalya-Almanya; Pakistan-Hindistan; Kore Cumhuriyeti-Japonya arasında daimî üyelik meselesi sorun yaratmaktadır. Çünkü İtalya, Pakistan ve Kore Cumhuriyeti bakımından bölgesel düzeydeki rakip ülkelerin daimî üyelik elde etmeleri hâlinde uluslararası politikadaki etkinliklerini yitirecekleri endişesini taşımaktadırlar. Bu ise göreceli çıkarların hesaba katılan bir unsur olduğunu göstermektedir.¹⁰⁶¹

Bu önerilerden/modellerden ve çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesinden yararlanarak birtakım öngörülerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, daimî üyeler statükocu olarak sistemin değişmemesi veya kendi çıkarları ekseninde kontrollü şekilde yumuşak bir değişim aşaması geçirilmesi taraftarıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin değişmesi için çaba gösteren devletler ise kendi etkinliklerini artırmak için mevcut yapıda yer almaya çalışmaktadır. Bu, güç olgusunun BM

¹⁰⁶⁰ N. Pijovic, a.g.m., s. 35.

¹⁰⁶¹ N. Pijovic, a.g.m., s. 36-37.

Güvenlik Konseyi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu nedenle sistemik durum ve uluslararası ilişkilerdeki pratikler ekseninde BM Güvenlik Konseyi için demokratik uygulamaların olacağı, vetonun ulusal çıkarlar yerine kolektif güvenliğin ve barışın sağlanması adına gerekli durumlarda kullanılacağı iddialarını içeren bir tasarının gerçekleşmesi mümkün değildir. Aksine yine güç dengesi odağında değişim yaşanabilir. Böylece sistemin işleyişini bozmayacak, reformist/revizyonist hareketleri de bertaraf ederek itaati artıracak kontrollü bir değişimden söz edilebilir. Bu ise örgütün ömrünü uzatarak zaman kazandırabilir. Ancak güçlü bir sistem karşıtı revizyonist hareket ortaya çıkarsa BM Güvenlik Konseyi'nin tehdit altında olması ve BM'nin MC'nin akıbetine uğraması yüksek ihtimaldir. Çünkü 2008 krizinin etkilerinin tam anlamıyla giderilemediği ve sistem karşıtı hareketlerin sıklıkla görüldüğü (örn: Latin Amerika'daki emperyalizm/neoliberalizm karşıtı hareketler ve Sarı Yelekliler) bir ortamda siyasal ve ekonomik açıdan sistem tıkanmaktadır. Bu, sistemin işleyişinde sorumlulukları olan BM'yi de etkileyecektir.

SONUÇ

Bu çalışmada gerek güç kavramını açıklayabilmek ve kavramsal bir rehber olarak bu kavramdan yararlanabilmek için gerekse BM Güvenlik Konseyi'ni teorik zeminde tartışabilmek için Realizm'den ve Dünya Sistemleri Analizi'nden yararlanılması uygun bulunmuştur. Ayrıca ikinci bölümde Uluslararası İlişkiler disiplini ile sınırlı kalınmayarak Kant, Russell ve İbn Haldun gibi önemli düşünürlerin görüşlerine de başvurulmuştur. Böylece hem sosyal bilimler hem de Uluslararası İlişkiler disiplini açısından güç kavramına yönelik analizler ana hatlarıyla aktararak kavram açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından genel olarak BM özel olarak da BM Güvenlik Konseyi kavramsal ve teorik zeminde analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler ve bulgular ışığında ulaşılan sonuçlara ve çıkarsamalara değinilecektir.

Bu bağlamda öncelikle güç kavramının askerî kapasite-yetenekler, ekonomik unsurlar, diplomasi araçları, ittifak ilişkileri, prestij, otorite ve meşruiyet gibi pek çok unsurun bileşkesi sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak güç bu unsurların sadece toplamı ya da sentezi değildir. Çünkü bu unsurların hem birbirleriyle etkileşimleri hem de sistemdeki rolleri ölçüsünde taşıdıkları önem göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden zaman, mekân ve ittifak ilişkileri gibi birçok unsurun hesaba katılmasıyla ve askerî, ekonomik ve diplomatik değerlerin kurdukları etkileşim sonucunda çok farklı değerlere ulaşma ihtimali vardır.

Uluslararası ilişkiler kapsamında ise güç, bir aktörün uluslararası sistemin yapısının ve temel ilkelerinin belirlediği çerçevede yararlanabileceği araçlar aracılığıyla kendi politikaları ve çıkarları açısından fayda sağlayabileceği durumların gerçekleşmesi için diğer aktörleri etkileyerek/yönlendirerek veya onları baskı altına alarak ortaya koyduğu politikaların ve eylemlerin meydana getirdiği bir olgudur. Bu noktada etkileme/yönlendirme veya baskı altına alma davranışlarından hangisinin tercih edileceği meselesi ise söz konusu aktörün güç durumuna göre belirlenecektir. Yani bu aktör diğer aktörlere göre güç bakımından daha üstün konumdaysa baskı aracından yararlanarak hedeflerine ya da isteklerine ulaşabilir. Fayda-maliyet analizi yapıldığında istenilen sonuca sert güç unsurları yerine yumuşak güç unsurlarıyla ulaşmak mümkünse bu durumda etkileme/yönlendirme seçeneği tercih edilecektir. Ancak bu aktör diğer aktörlerle güç bakımından eşit düzeyde ise onları etkilemeye/yönlendirmeye çalışarak istediklerine ulaşma gayreti içerisinde olacaktır.

Fakat her zaman ve her koşulda güçlü devletler güçsüz devletleri çeşitli araçlarla istedikleri davranış kalıpları içerisinde hareket etmelerini sağlayamayabilirler (Örn: ABD-Vietnam). Aynı şekilde eşit güçteki devletler de birbirlerini etkileme/yönlendirme konusunda sorun yaşayabilirler (Örn: Irak-İran).

Güç konusunda irdelenmesi gereken bir diğer önemli husus ise aktör düzeyidir. Uluslararası İlişkiler literatürü genellikle güç analizlerini devletler düzeyinde ortaya koymaktadır. Uluslararası örgütler hakkında yapılan güçle ilişkili çalışmalar ise literatürde çok fazla kendisine yer bulamamaktadır. Yukarıda yapılan değerlendirme de literatürdeki genel eğilimi yansıtarak devlet düzeyine uygun bir analiz olarak yorumlanabilir. Ancak çalışmanın içeriği nedeniyle uluslararası örgüt düzeyine dair bir güç tanımlamasına ve değerlendirmesine ihtiyaç vardır. Devlet düzeyinde güç; askerî kapasite ve yetenekler, ekonomik durum, nüfusun niteliği, tarih ve kültür unsurları, bilim ve teknoloji alanındaki kapasite ve beceriler ve bu devletin uluslararası örgütlerdeki pozisyonu ile ittifak ilişkileri gibi faktörlerin bileşimi sonucunda ortaya çıkan değer olarak ifade edilebilir. Buna karşın uluslararası örgüt düzeyindeki güç ise örgütün aldığı kararların bağlayıcılık durumu ve etkisi, örgütün ekonomik kapasitesi ve yetenekleri, örgütün askerî kapasitesi ve yetenekleri, üyelerin temsiliyet durumu, bağlı ve ilişkili organlar açısından sahip olduğu ağ yapısı gibi bileşenlerin bir araya gelerek oluşturduğu güç formudur.

Uluslararası örgüt düzeyinde BM özelinde de söz konusu güç durumu elde edilen verilere ve bulgulara göre somut olarak ifade edilebilir. Öncelikle, BM'nin güç bağlamında avantajlı olduğu özellikleri şunlardır: 1-BM evrensel bir üyelik sistemine sahiptir ve 193 üyesi ile neredeyse sistemdeki tüm devletleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu, örgütün kapsayıcılık bakımından gücünü artırmaktadır. 2-BM bağlı ve ilişkili kuruluşları göz önüne alındığında oldukça geniş bir ağa sahiptir. 3-BM meşruiyet işleviyle ve BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla otorite unsuru olarak üyelerini etkileyebilme ve onlara belirli düzeyde güç uygulama şansına sahiptir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi kararları ve BM Antlaşması'nın VII. Bölümü ele alınabilir. 4-BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla çeşitli yaptırımları uygulayarak askerî ve ekonomik açıdan üyeler üzerinde denetim/kontrol sağlanmaktadır.

Güç bakımından dezavantajlı olduğu özellikler ölçeğinde ise BM hakkında şu çıkarımlara ulaşılmıştır: 1-BM tüm üyeleri üzerinde aynı sonucu elde edebilecek kapasitede değildir. Örneğin, daimî üyelere karşı yaptırım uygulanabilmesi mümkün

değildir. Bu nedenle daimî üyelerin BM Antlaşması'nı ihlal etmeleri durumunda veya diğer üyelere karşı güç uyguladıklarında örgüt engel olamayacaktır. 2-Örgütün askerî kapasitesi ve yetenekleri son derece sınırlı düzeydedir. Üyelerden bağımsız hareket edebilen etken ve donanımlı bir askerî güce sahip olamaması BM'nin gücünü sınırlandıran bir faktördür. 3-BM'nin bütçe konusunda yaşadığı sorunlar nedeniyle ekonomik açıdan yetersiz bir profile sahip olması gücünü sınırlandıran bir diğer önemli unsurdur. 4-Bazı BM Güvenlik Konseyi kararlarının tartışmalı olması nedeniyle meşruiyet bağlamında sorun yaşayan örgüt gücünü meşru temellere dayandırmakta zorlandığı için prestij bakımından olumsuz bir durumla karşılaşmaktadır. Bu da örgütün gücünü olumsuz etkilemektedir.

Bu noktada güç kavramı konusunda yapılan analizlerin ardından özel olarak teorik çerçeve ışığında hem güç kavramı hem de BM Güvenlik Konseyi hakkındaki değerlendirmelerin yapılması yerinde olacaktır. Öncelikle güç, güç olgusu, güç ilişkileri ve güç dengesi gibi unsurların genel olarak Realizm için ortak noktalar olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda güç kavramının incelenmesinde Realizm'in önemli yer tuttuğu belirtilmelidir. Ancak literatürde özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde geçerli olmak üzere devlet dışı aktörlere doğru artan yönelim ve süper güçler ile bloklar arası rekabetin sona ermesiyle birlikte mutlak çıkarlara ve uluslararası alanda iş birliği ve kalıcı barışa dair artan umutlar ve beklentiler sonrasında Realizm adeta gözden düşmüştür. Böylece 11 Eylül saldırılarına kadar süren yaklaşık 10 yıllık dönem Liberal/Neoliberal Teori'nin daha fazla ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. Hatta Reaganism-Thatcherism dönemi (Neoliberal politikalar-1970'ler ve 1980'ler) ve Gorbachev'in 1985'te iktidara geldikten sonra izlediği politikalar nedeniyle bu dönemin kökleri çok daha önceye dayanmaktadır.

Buna karşın 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan müdahalesi ve 2003'te Irak'ın işgal edilmesi gibi sert güç uygulamalarının tekrar gündeme geldiği görülmektedir. Bu gelişmeler Realizm'e ve güç politikalarına yeniden dönüş yapıldığına işaret etmektedir. Ayrıca AB'nin 2005'te Fransa ve Hollanda tarafından anayasa projesinin çökmesi ve 2007 Lizbon Antlaşması ile daha yumuşak bir entegrasyon vizyonunun benimsenmek zorunda kalınması aktör olarak devletlerin hâlâ önemini koruduğunu ve ulus üstü oluşumların henüz istenilen düzeye gelemediğini göstermektedir. Aynı şekilde BM konusunda da devletler, örgütü adeta ulusal politikaların bir aracı olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Rusya'nın yeniden

yapılanma sürecini tamamlayarak belirli ekonomik etkenlik düzeyine ulaşması, yakın çevresinde bölgesel entegrasyon konusunda girişimlerde bulunması ve askerî gücünü artırması da Realizm ve güç kavramının tekrar öne çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda özellikle Gürcistan, Kırım ve Suriye’de Rusya’nın elde ettiği askerî başarılar; doğal gaz ve petrol gibi ham maddeler aracılığıyla edindiği ekonomik kazanımlar; BDT, ŞİÖ, KGAÖ ve AEB aracılığıyla yakın çevresinde artan etkinliği somut göstergelerdir. Çin’in ekonomik yükselişi ve askerî kapasitesini-yeteneğini artırmak için yürüttüğü çalışmalar aynı şekilde güç politikalarının ve güç dengesinin yapılacak analizlerde yer bulmasına kaynaklık etmiştir. Ayrıca İran’ın nükleer faaliyetleri konusunda yaşanan anlaşmazlıklar ve KDHC’nin yürüttüğü uzun menzilli füze denemeleri aynı kapsamda değerlendirilebilecek gelişmelerdir. Son olarak yükselen güçler olarak tanımlanan ülkelerin reformist talepleri ve sistemin özellikle ekonomik yapısında edindikleri konum da ele alınabilecek önemli bir gelişmedir.

Söz konusu gelişmeler sonucunda Realizm ve güç politikalarının yansımaları BM açısından da gözlemlenmektedir. Örneğin, D3-DD2 arasındaki kutuplaşmayla BM Güvenlik Konseyi’nin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güç dengesi aracına dönüştürülmesi bu açıdan üzerinde durulması gereken bir durumdur. Ayrıca G-4’ün daimî üyelik ve/veya veto gücü konusunda artan beklentileri ve genel olarak BM hakkındaki reform girişimleri de dikkate alınmalıdır. Çünkü reform taleplerinin önemli nedenlerinden biri olarak BM Güvenlik Konseyi’nin başlangıçtaki gibi güç dengesine uygun temsiliyeti sağlayamadığı argümanı gündeme getirilmektedir. Böylece genel olarak BM özel olarak ise BM Güvenlik Konseyi Realizm/güç kavramı açısından incelenebilecek çalışma alanları olarak öne çıkmaktadır.

Dünya Sistemleri Analizi’nin BM hakkındaki perspektifine bakıldığında ise bazı temel hususların öne çıktığını söylemek gerekir. Öncelikle, Soğuk Savaş sonrasında SSCB’nin yerine BM Güvenlik Konseyi’nde kapitalizme adapte olan Rusya’nın yer aldığı yeni bir yapı söz konusudur. Ayrıca Çin’in Mao sonrasında Deng ile başlayan süreçle birlikte devlet kapitalizmine (bu durum Rusya için de geçerlidir) yönelmesi ve sistemle uyumlu bir aktör hâline gelmesiyle birlikte BM Güvenlik Konseyi açısından önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Zira merkez-çevre ilişkileri bundan önemli ölçüde etkilenmiştir. Artık, Çin ve Rusya da D3 gibi pragmatist politikalara yönelik çıkar odaklı anlayışı benimsemiştir. Bu ise çevre ile

ilgili bir sorun/durum gündeme geldiğinde DD2'nin de karar alırken sadece kendi jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları ekseninde hareket etmesine neden olmuştur.

Bu kapsamda bir diğer önemli husus da BM Güvenlik Konseyi'nin kararları aracılığıyla bağlayıcılık unsuruna sahip olması sayesinde meşruiyet kavramının öne sürülmesidir. Meşruiyet, sistemin bir rıza unsuru olarak nitelendirilebilir. Buna karşın BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma tekeli (meşru müdafaa hariç) ise zor güce işaret etmektedir. Ayrıca yaptırımlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Genel Kurul konusunda da merkezin/yarı merkezin çevreye karşı avantajlı olduğu söylenebilir. Her ne kadar Genel Kurul'un bağlayıcı karar alma yetkisi olmasa da normatif bağlamda üyeler üzerinde etkilidir. Bu bakımdan merkez/yarı merkez daimî üyelik pozisyonundan yararlanabilmektedir. Örneğin, merkez/yarı merkez daimî üyelik ve veto gücü sayesinde çevreye birtakım vaatler sunarak ya da çevreyi tehdit ederek Genel Kurul'da istediği kararı çıkartma şansına sahip olabilmektedir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nde çevre hakkında alınacak kararlar açısından merkez/yarı merkez belirleyici güce sahiptir.

Statüko güçlerinin sistemin istikrarının sürdürülebilmesi ve kendi pozisyonlarını koruyabilmek adına reformist hamlelerle statükonun sürmesi adına çaba gösterecekleri söylenebilir. Örneğin, G-4 ile uzlaşmaya gidilebilir. Ancak Fransız Devrimi'nde veya Ekim Devrimi'nde olduğu gibi devrimci güçlerin ve sistem karşıtı hareketlerin sistemin varlığını ve statükoyu tehdit ederek sistemde zorunlu bir dönüşümü meydana getirebileceğini iddia etmek mümkündür. Bu kapsamda Latin Amerika'da Neoliberal politikalara karşı artan kitlesel muhalefet (Örn: Venezuela-Bolivarcı Devrim, Arjantin-*piquetero* (işsizler) hareketi) ve Avrupa'da merkez ülkelerde dahi gözlemlenen sisteme dair memnuniyetsizlikler (Örn: Sarı Yelekliler ve çevreci hareketler) somut göstergelerdir. Bunun dışında daimî üyeler dışında KDHC ve İran gibi bazı ülkelerin de nükleer kapasiteye sahip olması sistemin mevcudiyetini tehdit eden unsurlardır. Son olarak, terörizmin ve iç savaşların Orta Çağ'ı anımsatan gelişmeleri (Örn: IŞİD) ortaya çıkarması bir başka sistemik tıkanma noktasıdır. Dolayısıyla bu gelişmelerin sisteme olan etkileri BM'yi de etkileyecektir. Bu açıdan Güvenlik Konseyi odağındaki örgütün mevcut yapısının uzun vadede sürdürülemeyeceği öngörülebilir. Bu yapı uluslararası sistemde daha önceki sistemik etkileri olan pek çok gelişme gibi ortaya çıkabilecek bir yapısal gelişmeyle değişebilir. Böylece BM'nin MC gibi varlığının sona ermesi mümkündür.

Teorik ve kavramsal çıkarsamaları ve sonuçları ele aldıktan sonra bu aşamada çalışmanın araştırma sorularına dair değerlendirme yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü giriş bölümünde ifade edilen araştırma sorularının elde edilen veriler ve bulgular ışığında yanıtlanması gerekmektedir. İlk olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin merkez-çevre ilişkilerinde hangi alanlarda ve nasıl işlev göyerek araçsal kontrol mekanizması görevini yerine getirdiği sorusu yöneltilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması kapsamında sahip olduğu yetkileri ve görevleri sayesinde kontrol ve denetim rolünü oynayabildiği görülmektedir. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi kararları ve BM Güvenlik Konseyi'nin VI. ve VII. Bölümler çerçevesindeki görevleri ve sorumlulukları merkezin/yarı merkezin çevre/yarı çevre üzerinde kontrol ve denetim sağlamasına olanak tanımaktadır.

İkincisi, BM'nin işlevleri ve görevlerinin neler olduğu sorusu yöneltilmektedir. BM'nin görünüşte uluslararası alanda barışın ve güvenliğin sağlanması ana amacı çerçevesinde hareket ettiği ve bu kapsamda görevleri olduğu iddia edilmektedir. Fakat çalışmada ortaya koyulduğu üzere BM'nin işlevinin veya görevinin, merkezin/yarı merkezin statükoyu sürdürmesini ve merkez/yarı merkez arasındaki güç dengesini kurabilmesini sağlamak olduğu çıkarsamasına ulaşılmıştır.

Üçüncüsü, Dünya Sistemleri Analizi açısından daimî üyelerin pozisyonlarının merkez-çevre bağlamında değerlendirilmesi istenmektedir. Dünya Sistemleri Analizi teorisyenlerinin ABD, Birleşik Krallık ve Fransa için merkez nitelendirmesini yaptıkları bilinmektedir. Bu çalışmada ise diğer daimî üyelerden Çin ve Rusya için de bu çerçevede analiz yapılmasına ihtiyaç duyulduğu dile getirilmektedir. Çünkü bu ülkelerin çalışmada ifade edildiği üzere yarı çevre/çevre sınıflandırması altında değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu ülkeler birçok açıdan merkeze yakın pozisyonadadır. Dolayısıyla bu ülkelerin politikalarını ve eylemlerini doğru şekilde analiz edebilmek için yarı merkez kavramından yararlanılması gerektiği iddia edilmektedir. Böylece bütün olarak BM Güvenlik Konseyi'nin merkez şeklinde adlandırılması mümkündür. Zira Çin ve Rusya için merkez olma potansiyeli bulunmaktadır. Bu konuda özellikle çalışmada askerî ve ekonomik bağlamda yapılan tespitler destekleyici bir argüman olarak sunulabilir.

Dördüncüsü, uluslararası sistemin durumuna dair değerlendirme yapıldığında BM hakkında nasıl bir geleceğin öngörülebileceği sorulmaktadır. Bu kapsamda statükocu ve revizyonist güçler arasında önemli bir rekabetin yaşandığı tespit

edilmektedir. Bu rekabet bir yandan BM’de statükoyu temsil etmesine rağmen Rusya ve Çin ile ABD, Birleşik Krallık ve Fransa arasında yaşanmaktadır. Diğer yandan sistem karşıtı hareketler özelinde görüldüğü gibi çevre/yarı çevreden önemli direniş hareketleri gözlemlenmektedir. Örneğin, Latin Amerika’da Neoliberal politikalara karşı yürütülen tepkiler/eylemler bu bakımdan somut bir göstergedir. Ayrıca BM özelinde G-4’ten pozisyonlarına dair memnuniyetsizlikler dile getirilmektedir.

Böylece sistemde meşruiyet sorunsalı ve yönetim krizi ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla yakın gelecek için kesin bir tahminde bulunmak mümkün olmasa da orta ve uzun vadede Wallerstein’in belirttiği gibi kaos ve anarşi durumu söz konusu olabilir. Bu da savaşların, çatışmaların ve düzensizliklerin ön planda olduğu bir gelecek senaryosunu gündeme getirmektedir. Bu ortamda BM’nin önemli bir reform süreci geçirmesi mümkündür. Ya da BM’nin MC gibi varlığının sona ermesi ihtimali vardır. Bu konuda kesin bir öngöründe bulunmak mümkün olmasa da BM’nin mevcut yapısıyla uzun süre devam edemeyeceği söylenebilir.

Son olarak çalışmanın disipline ve literatüre nasıl katkı sunduğu değerlendirilmelidir. Bu çalışma öncelikle, literatürde BM hakkındaki çalışmalarda dikkat çeken önemli bir eksikliği gidermek adına hazırlanmıştır. BM hakkındaki çalışmalara bakıldığında genellikle teknik bilgilerin sunulduğu, kronolojik olarak örgütün tarihinin ve performansının değerlendirildiği veya uluslararası hukuk ve meşruiyet bağlamında örgütün incelendiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada BM teorik ve kavramsal çerçevede değerlendirilerek katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu noktada özel olarak bazı hususları vurgulamak gerekir.

Birincisi, çalışmada Uluslararası İlişkiler disiplinde ağırlıklı olarak birçok teorisyen tarafından paylaşılan anarşi olgusuna farklı bir perspektifle yaklaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada açıklandığı üzere uluslararası ilişkilerin ve uluslararası sistemin Martin Hall’ın belirttiği gibi anarşi olgusu yerine heterarşi olgusu çerçevesinde analiz edilmesi gerektiği önerilmektedir. Hatırlatmak gerekirse heterarşi, sistemde ağırlıklı olarak hiyerarşik eğilimlerin görüldüğünü; ancak aynı zamanda kısmen anarşi olgusunun izlerine de rastlandığını ifade etmektedir.

İkincisi, çalışmada öne sürülen yarı merkez kavramına değinilmelidir. Yarı merkez kavramı açıklandığı üzere Rusya ve Çin hakkında yapılacak değerlendirmeler açısından daha doğru çıkarımlara ulaşılabilmesi için önem arz

etmektedir. Zira iki önemli daimî üyenin politikalarının ve eylemlerinin doğru şekilde analiz edilmesi BM Güvenlik Konseyi hakkında yapılan tespitler ve sunulan açıklamalar bakımından da oldukça değerlidir.

Üçüncüsü, Amin teorik yaklaşımında merkezin çevre üzerinde kontrol kurmasını sağlayan kurumsal mekanizmalardan söz etmektedir. Söz konusu mekanizmalar içerisinde IMF, DB ve DTÖ ekonomi alanında rol oynamaktadır. NATO ise askerî açıdan merkezin yararlandığı kurumsal bir mekanizmadır. Bu çalışmada ise BM Güvenlik Konseyi'nin merkez tarafından yararlanılan kurumsal bir araç olduğu öne sürülerek Amin'in perspektifine katkı sunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada BM konusundaki Marksist yaklaşımlarda BM'nin bir baskı ve kontrol aracı olduğuna dair tespitler bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada yarı merkez kavramı üzerinden bir analiz çerçevesi ortaya koyulmuştur. Yarı merkezin merkez potansiyeli de dikkate alınarak BM Güvenlik Konseyi merkez-çevre ilişkileri bağlamında analiz edilmiştir. Özellikle yarı merkezin alternatif merkez oluşturabilmesi açısından BM Güvenlik Konseyi'nin kullanışlı bir müdahale aracı olduğu üzerinde durulmuştur.

Dördüncüsü, literatürde genellikle BM bağlamında ABD ve SSCB/Rusya hakkında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada bu nedenle tüm daimî üyeler hem teorik açıdan hem de karşılaştırmalı olarak bütüncül bir şekilde analiz edilerek literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır.

Beşincisi ise farklı teorik yaklaşımlardan BM hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Örneğin, Liberaller örgütün uluslararası alanda iş birliğini ve dayanışmayı artıracığı, mutlak çıkarların sistem düzeyinde karşılık bulmasında rol oynayacağı, kolektif güvenliğin sağlanmasında olumlu etki edeceğini iddia etmektedir. Konstrüktivistler ise BM'nin uluslararası normların geçerlilik kazanmasında norm oluşturucu/düzenleyici rolü oynayabileceği ve uluslararası alanda kolektif kimliğin üretilmesinde katkı sunabileceğini öne sürmektedir. Ancak çalışmada bu argümanların geçersiz olduğu tespit edilmiş ve BM'nin güç dengesi aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi hakkındaki analizler bakımından örgütün güç dengesindeki rolü dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abass, Ademola, *Regional Organisations and the Development of Collective Security Beyond Chapter VIII of the UN Charter*, Hart Publishing, Oxford, Portland/Oregon, 2004.
- Aeschlimann, Johann, Regan Mary (Ed), *The GA Handbook A practical guide to the United Nations General Assembly*, The Permanent Mission of Switzerland to the United Nations, New York, 2017.
- Amin, Samir, *Accumulation on a World Scale A Critique of the Theory of Underdevelopment*, çev. Brian Pierce, 1. Cilt, Monthly Review Press, London, New York, 1974.
-, *Unequal Development An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*, çev. Brian Pearce, Monthly Review Press, New York, 1976.
-, *Class and Nation, Historically and in the Current Crisis*, Çev. Susan Kaplow, Heinemann, Monthly Review Press, London, 1980.
-, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, çev. Fikret Başkaya, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.
-, *Kapitalizmden Uygarlığa Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası*, çev. Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.
- Amin, Samir, Arrighi, Giovanni, Frank, Andre Gunder, Wallerstein, Immanuel (Ed.), *Dynamics of Global Crisis*, Monthly Review Press/Macmillan, New York/London, 1982.
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2009.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 16.Baskı, İstanbul, 2007.
- Arrighi, Giovanni, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, Verso, London, 2007.
-, *The Long Twentieth Century Money, Power, and the Origins of Our Times*, Verso, London, New York, 2010.
- Arrighi, Giovanni, Hopkins, Terence K., Wallerstein, Immanuel, *Sistem Karşıtı Hareketler*, çev. Cüneyt Kanat, Bülent Somay, Semih Sökmen, Metis Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2015.
- Ateş, Davut, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, 6. Baskı, Dora, Bursa, 2021.
- Bachrach, Peter, Baratz, Morton S., *Power and Poverty: Theory and Practice*,

- Oxford University Press, New York, 1970.
- Baehr, Peter R., Gordenker, Leon, *The United Nations: Reality and Ideal*, Palgrave Macmillan, 4. Basım, New York 2005.
- Barkin, J. Samuel, *International Organization: Theories and Institutions*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Barnett, Michael, Duvall, Raymond, Barnett, Michael, Duvall Raymond (Ed.), “Power in Global Governance”, *Power in Global Governance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Bennett, A. Leroy, Oliver, James K., *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler*, çev. Nasuh Uslu, BB101, Ankara, 2015.
- Bingöl, Oktay, “Askeri Müdahale Olgusunun Teorik Boyutu ve Tarihsel Arka Planı”, (Hazırlayan: H. Çakmak), *ABD'nin Askeri Müdahaleleri 1801'den Günümüze*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bodin, Jean, *On Sovereignty Four chapters from The Six Books of the Commonwealth*, Düzenleyen ve çev. Julian H. Franklin, Cambridge University Press, New York, 1992/2010.
- Bookmiller, Kirsten Nakjavani, *The United Nations*, Chelsea House Publishers, New York, 2008.
- Booth, Ken, Booth Ken (Ed.), “Realism Redux Contexts, Concepts, Contests”, *Realism and World Politics*, Routledge, New York, 2011.
- Bourantonis, Dimitris, *The History and Politics of UN Security Council Reform*, Routledge, New York, 2005.
- Bozkurt, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, 3. Baskı, Asil Yayın, Ankara, 2007.
- Braudel, Fernand, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century I. Cilt The Structures of Everyday Life The Limits of the Possible*, Çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, New York, 1985.
-, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century II. Cilt The Wheels of Commerce*, Çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, London, 1982.
-, *Civilization & Capitalism 15th-18th Century III. Cilt The Perspective of the World*, Çev. Sian Reynolds, William Collins Sons & Co Ltd, London, 1984.
- Brown, Michael E., Lynn-Jones, Sean M., Miller Steven E. (Ed.), *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security International Security Readers*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts/London, 1995.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics*, 3. Baskı,

- Palgrave, New York, 2002.
- Cardoso, Fernando Henrique, Stepan, Alfred (Ed.), “Associated Dependent Development: Theoretical and Practical Implications”, *Authoritarian Brazil: Origins, Policy, and Future*, Yale University Press, New Haven, 1973.
- Cardoso, Ferndanda Henrique, Faletto, Enzo *Dependency and Development in Latin America*, çev. Marjory Mattingly Urquidi, University of California Press, California, 1979.
- Carr, Edward H. *20 Yıl Krizi 1919-1939*, çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.
- Christodoulidou, Theodora, Chainoglou, Kalliopi, Weller, Marc, (Ed.), “The Principle of Proportionality from a Jus ad Bellum Perspective”, Alexia Solomou, Jake William Rylatt (Yrd. Ed.), *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford University Press, Oxford 2015.
- Cline, Ray S., *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Westview Press, Boulder, Colorado 1975.
- Cockayne, James, Malone, David M., Chesterman Simon (Ed.), “Relations with the Security Council”, *Secretary or General?, The UN Secretary-General in World Politics*, Cambridge University Press, New York 2007.
- Cortright, David, Lopez, George A., Gerber-Stellingwerf, Linda, Lowe, Vaughan, Roberts, Adam, Welsh, Jennifer, Zaum, Dominik, “The Sanctions Era: Themes and Trends in UN Security Council Sanctions since 1990”, *The United Nations Security Council and War The Evolution of Thought and Practice since 1945*, Oxford University Press, New York, 2008.
- Cronin, Bruce, Hurd, Ian (Ed.), *The UN Security Council and the Politics of International Authority*, Routledge, New York, 2008.
- Çalış, Şaban H., Çalış, Şaban H. Özlük, Erdem (Ed.), “Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Kuramlar ve Tarihi Başlangıçlar”, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Çizgi Kitabevi, 2018.
- Dallin, Alexander, *The Soviet View of the United Nations*, Massachusetts Institute of Technology Center for International Studies, Cambridge, Massachusetts, 1959.
- Dedring, Juergen, *The United Nations Security Council in the 1990s Resurgence and Renewal*, State University of New York Press, New York, 2008.
- Denk, Erdem, *Birleşmiş Milletler Sistemi “Uluslararası İlişkiler”den Küreselleşmeye*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.
- Doğan, Nejat, Çakmak, Cenap, Aslan Kürşad (Der.), *BM Sistemi ve BM’de Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Eskişehir 2014.
- Donnelly, Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press,

- New York, 2000.
- Ellis, C. Howard, *The Origin Structure & Working of the League of Nations*, George Allen & Unwin, London, 1928.
- Ergül, Nihal, Sandıklı Atilla (Ed.), “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012.
- Evera, Stephen van, *Causes of War Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, New York, 2001.
- Fay, Sidney Bradshaw, Seligman, Edwin R. A., Johnson Alvin (Ed.), “Article on the Balance of Power” *Encyclopedia of the Social Sciences, I*, Macmillan, New York, 1930.
- Finley, Moses I., *The Ancient Economy*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1999.
- Folley, Connor, *An Analysis of American Propaganda in World War*, Bridgewater State University Honors Program Theses and Projects, Item 90, 2015.
- Frank, Andre Gunder, *Lumpen-Bourgeoisie: Lumpen-Development, Dependence, Class, and, Politics in Latin America*, çev. Marion Davis Berdecio, Monthly Review Press, London, New York, 1974.
-, *Dependent Accumulation and Under-Development*, The Macmillan Press Ltd., London, 1978.
-, *Critique and Anti-Critique: Essays on Dependence and Reformism*, Macmillan, London, 1984.
-, *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*, çev. Kâmil Kurtul, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2010.
- Frank, Andre Gunder, Gills, Barry K. Frank, Andre Gunder, Gills Barry K. (Ed.), “Rejoinder and Conclusions”, *The World System Five hundred years or five thousand?* Routledge, London, New York, 1996.
- Fucks, Wilhelm, *Formeln zur Macht: Prognosen uber Volker, Wirtschaft Potentiale*, Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1965.
- Galtung, Johan, *The True Worlds: A Transnational Perspective*, Free Press, New York, 1980.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
-, *Global Political Economy Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
-, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, çev. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Kripto, 2. Baskı, Ankara, 2012.

- Gingrich, Newt, Mitchell, George, *American Interests UN Reform Report of the Task Force on the United Nations*, _United States Institute of Peace, Washington, D. C., 2005.
- Ginneken, Anique H. M. van, *Historical Dictionary of the League of Nations*, The Scarecrow Press, Inc., Maryland, 2006.
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri Seçmeler*, çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul, 1986.
-, *Modern Prens Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine*, çev. Pars Esin, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014.
- Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.
- Hanhimäki, Jussi M., *The United Nations, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2008.
- Harvey, David, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hasgüler, Mehmet, Uludağ, Mehmet B., *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, 2005.
- Hay, Colin, Gamble, Andrew, Marsh, David, Tant Tony (Ed.), “Marxism and the State”, *Marxism and Social Science*, Macmillan Press, Hampshire ve London, 1999.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Hopkins, Terence K., Wallerstein, Immanuel, Bach, Robert L. Chase-Dunn, Christopher, Mukherjee, Ramkrishna, *World-Systems Analysis: Theory and Methodology, Explorations in the World Economy, Cilt 1*, Sage Publications, Beverly Hills, 1982.
- Hout, Wil, *Capitalism and the Third World Development, Dependence and the World System*, Edward Elgar Publishing, Aldershot, 1993.
- Hsiung, James C., *Anarchy & Order The Interplay of Politics and Law in International Relations*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1997.
- Hurd, Ian, *After Anarchy Legitimacy and Power in the United Nations Security Council*, Princeton University Press, New Jersey, 2008.
- İbn Haldun, *Mukaddime, I. Cilt*, çev. Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara, 1977.
- ICISS, *The Responsibility To Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, The International Development Research Centre, Ottawa, 2001.

- Kan, Kürşat, Çalış, Şaban H., Özlük, Erdem (Ed.), “Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler”, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Çizgi Kitabevi, 2018.
- Kant, Immanuel, *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, Slought Foundation, Philadelphia and the Syracuse University Humanities Center, Philadelphia and New York, 2010.
- Kaplan, Morton A., *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, Colchester, 2005.
- Kennedy, Paul M., *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, Palgrave Macmillan, London, 1983.
- Keskin, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Kissinger, Henry A., *A World Restored Metternich*, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-22, Houghton Mifflin Company, Boston, 1957.
-, *World Order Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, New York, 2015.
- Lassman Peter, Speirs Ronald (Ed.), *Weber Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Lenin, Vladimir Iliç, *Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2008.
-, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 2017.
- Li, Danhui, Xia, Yafeng, *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959–1973*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2018.
- Lu, Catherine, *Just and Unjust Interventions in World Politics Public and Private*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Luard, Evan, Heater, Derek, *The United Nations How it Works and What it Does*, Macmillan, 2. Baskı, London, 1994.
- Luck, Edward C., *UN Security Council Practice and Promise*, Routledge, New York, 2006.
- Lukes, Steven, *Power A Radicial View*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Machiavelli, Niccolò, *Prens*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2017.
- Mark, Mazower, *Büyülü Saray Yok İmparatorluğun Sonu ve Birleşmiş Milletler'in İdeolojik Kökenleri*, çev. Nilüfer İlkaya Elçioğlu, Alfa, İstanbul, 2013.
- Marx, Karl, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara, 1966.

-, *Ücretli Emek ve Sermaye*, çev. Süleyman Ege, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001.
-, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Birinci Cilt, Ankara, 2015.
-, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, İkinci Cilt, Ankara, 2003.
-, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Üçüncü Cilt, Ankara, 2003.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Komünist Manifesto*, Çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 1. Baskı, s. 52.
- Martinez, Rayna, *Chinese Soft Power, Africa, and the United Nations General Assembly*, University of Nevada, Las Vegas, 2015.
- Mason, Andrew, Wheeler, Nick, Holden Barry (Ed.), “Realist Objections to Humanitarian Intervention”, *The Ethical Dimensions of Global Change*, Macmillan Press Ltd, London, 1996.
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001.
- Modelski, George, Thompson, William R., *Leading Sectors and World Powers*, University of South Carolina Press, Columbia, 1996.
- Molloy, Seán, *The Hidden History of Realism A Genealogy of Power Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Moore, John Bassett, *International Law and Some Current Illusions*, Macmillan, New York, 1924.
- Morgenthau, Hans J., *Politics among Nations The Struggle for Power And Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
-, *Politics in the Twentieth Century The Decline of Democratic Politics, Volume I*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.
- Nye, Jr., Joseph S., *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, BB101 Yayınları, Ankara, 2017.
- Onuma, Yasuaki, Falk, Richard, Juergensmeyer, Mark, Popovski Vesselin (Ed.), “International Law and Power in the Multipolar and Multicivilizational World of the Twenty-first Century”, *Legality and Legitimacy in Global Affairs*, Oxford University Press, New York, 2012.
- Orford, Anne, *Reading Humanitarian Intervention Human Rights and the Use of Force in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2003.
- Organski, Abramo Fimo Kenneth, *World Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1958.
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, 12. Bası, Ankara, 2013.
- Pease, Kelly-Kate S., *International Organizations Perspectives on Global Governance*, Routledge, New York, 2019.

- Pedersen, Susan, *The Guardians the League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford University Press, New York, 2015.
- Pierre, Jean-Marc, *The 1956 Suez Crisis and the United Nations*, Faculty of the US Army Command and General Staff College, Kansas, 2004.
- Polanyi, Karl, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston, 2001.
- Politzer, Georges, Besse, Guy, Cavinger, Maurice, *Felsefenin Temel İlkeleri*, 12. Baskı, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.
- Posen, Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.
- Radin, Andrew, Reach, Clint, *Russian Views of the International Order*, Rand Corporation, Santa Monica, California, 2017.
- Rajak, Svetozar, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, Comradeship, Confrontation, 1953-1957*, Routledge, New York, 2011.
- Rasch, Maximilian, *The European Union at the United Nations The Functioning and Coherence of EU External Representation in a State-centric Environment*, Koninklijke Brill NV, Leiden 2008.
- Regalado, Roberto, *Latin Amerika Yol Ayrımında*, çev. Barış Ateşer, Selim Sezer, Akademi Yayın, İstanbul, 2010.
- Rieker, Pernille, *French Foreign Policy in a Changing World*, Palgrave Macmillan, Cham, 2017.
- Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W., Lobell, Steven E., *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York, 2016.
- Roskin, Michael G., Berry, Nicholas O., *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara, 2014.
- Rothstein, Robert L., *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York, 1968.
- Russell, Bertrand, *İktidar*, çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar, İstanbul, 1976.
- Sancak, Kadir, *Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç*, Nobel Yayınları, Ankara, 2016.
- Savran, Savran, "Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor", (Hazırlayan: Aylin Topal), *Latin Amerika'yı Anlamak*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Schleicher, Charles P., *International Relations: Cooperation and Conflict*, Prentice-Hall, New Jersey, 1962.
- Schweigman, David, *The Authority of the Security Council under Chapter VII of*

- the UN Charter: Legal Limits and the Role of the International Court of Justice*, Kluwer Law International, Hague 2001.
- Schweller, Randall L., Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.), “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *The Perils of Anarchy Contemporary Realism and International Security An International Security Reader*, MIT Press, Massachusetts, 1995.
- Snyder, Jack, *Myths of Empire Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca ve London, 1991.
- Spykman, Nicholas J., “Dış Politika ve Coğrafya I-II”, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Hazırlayan: Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2013.
- Subaşıoğlu, Doğan, *Andre Gunder Frank ve Dünya Sistemi*, Karakum Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2017.
- Tellis, Ashley J., Bially, Janice, Layne, Christopher, McPherson, Melissa, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND Corporation, 2000.
- Thakur, Ramesh, *The United Nations Peace and Security From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, New York, 2006.
- The News and Media Division United Nations Department of Public Information, *Basic Facts About the United Nations*, United Nations Publication, New York, 2004.
- Thucydides, *The Peloponnesian War Oxford World’s Classics*, Çev. Martin Hammond, Oxford University Press, New York, 2009.
- Urquhart, Brian E., Chesterman Simon (Ed.), “The evolution of the Secretary-General”, *Secretary or General?, The UN Secretary-General in World Politics*, Cambridge University Press, New York 2007.
- Voronkov, Lev, Bourantonis, Dimitris, Wiener Jarrod (Ed), “The United Nations and the International Political System”, *The United Nations in the New World Order The World Organization at Fifty*, Macmillan, London, 1995.
- Wallerstein, Immanuel, Balibar Etienne, Wallerstein, Immanuel, “Class Conflict in the Capitalist World-Economy”, *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, Etienne Balibar’ın yazılarını İngilizceye çev. Chris Turner, Verso, London, New York, 1988.
- Wallerstein, Immanuel, *The Capitalist World-Economy*, Cambridge University Press, New York, 1979.
-, *The Politics of the World Economy the States, the Movements, and the Civilizations*, Cambridge University Press, New York, 1984.

-, *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, çev. Taylan Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.
-, *The Modern World System I, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2011.
-, *The Modern World System II Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, 2011.
-, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, bgst Yayınları, İstanbul, 2014.
-, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2016.
- Walt, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, London, 1990.
- Waltz, Kenneth, Quester, George H., *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Waltz, Kenneth N., Robert O. Keohane (Ed.), “Political Structures”, *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.
- Waltz, Kenneth, N., *Man, the State and War A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001.
- Waltz, Kenneth N., *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman. S. Binatlı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015.
- Warnock, John W., *Creating a Failed State: The U.S. and Canada in Afghanistan*, Fernwood Publishing, Winnipeg, 2008.
- Vasquez, John A., *Savaş Bulmacası*, çev. Haluk Özdemir, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2015.
- Weber, Max, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara, 2017.
- Wendt, Alexander, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.
- Westra, Joel H., *International Law and the Use of Armed Force The UN Charter and the Major Powers*, Routledge, New York, 2007.
- Vivares, Ernesto, Worth, Owen, More Phoebe (Ed.), “The South American Semi-Periphery: Brazil and Argentina”, *Globalization and the ‘New’ Semi-Peripheries*, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York, 2009.
- Yalvaç, Faruk, Yalvaç, Faruk (Der.), “Uluslararası İlişkiler ve Marksizm: Marksizmi

Uluslararasılaştırmak ve Marksist Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı'na Doğru”, *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999.

....., *The Post American World*, W. W. Norton & Company, New York, 2008.

Zi, Sun (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan, Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Zimmern, Alfred, *The League of Nations and The Rule of Law 1918-1935*, Macmillan, London, 1936.

Makaleler

Akıl, Abdülkadir, “Yeni Dünya Düzeninde Birleşmiş Milletler ve Geleceği”, *AÜEHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 2003, 425-462.

Akipek, Serap, “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, 2001, 1-10.

Aktoprak, Elçin, “Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, Kış 2004, 23-58.

Alexandrov, Maxym, “The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis”, *Journal of International Development and Cooperation*, Cilt 10, Sayı 1, 2003, 33-46.

Almeida, João Marques de, “International Political Theory and the Issue of Legitimate Intervention”, *Nação Defesa*, Sayı 102, Yaz 2002, 155-170.

Amin, Samir, “Capitalism, State Collectivism, and Socialism”, *Monthly Review*, Cilt 29, Sayı 2, Haziran 1977, 25-41.

....., “Geopolitics of Contemporary Imperialism”, *Consejo Latino Americano de Ciencias Sociales (CLACSO)*, 2004, 71-107. <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/clacso/se/20100613064644/5Amin.pdf> (Erişim Tarihi: 19.02.2019).

....., “Devrim mi Çöküş mü? Marx'ın Doğumunun İki Yüzüncü Yılı Vesilesiyle Üretim Biçimleri Arasındaki Geçiş Üzerine Düşünceler,” çev. Umut Polat, *Monthly Review*, Aralık 2018/7, 15-23.

Ariye, Ekpotuatin Charles, “The United Nations and its Peace Purpose: An Assessment”, *Journal of Conflictology*, Cilt 5, Sayı 1, 2014, 24-32.

Arrighi, Giovanni, “Capitalism and the Modern World-System Rethinking the

- Nondebates of the 1970's", *Fernand Braudel Center Review*, Cilt 21, Sayı 1, 1998, 113-129.
- Arsava, A. Fusun, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2011, 101-124.
-, "BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonlarının Yorumu", *TBB Dergisi*, Sayı 136, 2018, 359-394.
- Arslanel, M. Nazan, Eryücel, Ertuğrul, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17 Sayı 1, 2013, 23-36.
- Atay, Ender Ethem, "Hukukta Meşruiyet Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1997, 121-166.
- Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yöntem ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, 71-114.
-, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, 33-60.
- Babb, Sarah L., Carruthers, Bruce G., "Conditionality: Forms, Function, and History", *Annual Review of Law and Social Science*, Cilt 4, Temmuz 2008, 13-29.
- Bahçe, Serdal, Özdemir, Ali Murat, Karahanoğulları, Onur, "Yuvarlak Masa: Marx'ın Kavramları", *Monthly Review*, Aralık 2018/7, 31-36.
- Baldwin, David A., "Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies", *World Politics*, Cilt 31, Sayı 2, Haziran 1979, 161-194.
- Barnett, Michael, Duvall, Raymond, "Power in International Politics", *International Organization*, Cilt 59, Sayı 1, Kış 2005, 39-75.
- Baylis, John "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", çev. Burcu Yavuz, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, 2008, 69-85.
- Bell, Duncan S. A., "Anarchy, Power and Death: Contemporary Political Realism as Ideology", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 7, Sayı 2, 2002, 221-239.
- Benoist, Alain de, "What is Sovereignty?", *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, Cilt 116, 1999, 99-118.
- Beriş, H. Emrah, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, 55-80.
- Bosco, David, "Assessing the UN Security Council: A Concert Perspective", *Global Governance*, Cilt 20, Sayı 4, 2014, 545-561.
- Bozdağlıoğlu, Yücel, Özen, Çınar, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, 2004, 59-79.
- Breen, Claire, "The Necessity of a Role for the ECOSOC in the Maintenance of

- International Peace and Security”, *Journal of Conflict & Security Law*, Cilt 12 Sayı. 2, 2007, 261-294.
- Caporaso, James A. “Dependence, Dependency, and Power in the Global System: A Structural and Behavioral Analysis”, *International Organization*, Cilt 32, Sayı 1, 1978, 13-43.
- Cazala, Menent Savaş, “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018, 65-89.
- Chase-Dunn, Christopher, Grimes, Peter, “World-Systems Analysis”, *Annual Review of Sociology*, Cilt 21, 1995, 387-417.
- Chase-Dunn, Christopher, Inoue, Hiroko, Neal, Teresa, Heimlich, Evan, “The Development of World-Systems”, *Sociology of Development*, Cilt 1, Sayı 1, Mart 2015, 149-172.
- Chesterman, Simon, “Reforming the United Nations: Legitimacy, Effectiveness and Power After Iraq”, *Singapore Year Book of International Law*, Cilt 10, 2006, 59-86.
- Curran, David, Williams, Paul D., “The United Kingdom and United Nations Peace Operations”, *International Peacekeeping*, Cilt 23, Sayı 5, 2016, 630-651.
- Çubukgil, Müzehher, “Birleşmiş Milletler Teşkilatında Veto”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 1950, 174-191.
- Dahl, Robert A., “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 1957, 201-215.
- Dar, Arshid Iqbal, Haq, Irfan Ul, Tanveer, Ahmad Khan, “Alliances in International Politics: a Comparative study of Kenneth Waltz’s and Stephen Walt’s Theories of Alliances”, *Kaav International Journal of Arts, Humanities & Social Sciences*, Cilt 4, Sayı 3, 2017, 44-51.
- David Kowalewski, “Core Intervention and Periphery Revolution, 1821-1985”, *American Journal of Sociology*, Cilt 97, Sayı 1, Temmuz 1991, 70-95.
- Demirel, Naim, “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, Bahar 2013, 152-172.
- Dietz, James L., “Dependency Theory: A Review Article”, *Journal of Economic Issues*, Cilt 14, Sayı 3, 1980, 751-758.
- Donnelly, Jack, “Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention”, *International Journal*, Cilt 48, Sayı 3, Sonbahar 1993, 607-640.
- Emerson, Rupert, Claude, Inis L., “The Soviet Union and the United Nations: An Essay in Interpretation”, *International Organization*, Cilt 6, Sayı 1, Şubat 1952, 1-26.

- Emiroğlu, Hüseyin, Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi-Sorunları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2006, 59-81.
- Ertuğrul, Ümmühan Elçin, “İnsani Müdahale (!)”, *Kuzey Afrika ve Asya Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu 38 (ICANAS 38)*, 1. Cilt, 10-15.09.2007, Ankara 2011.
- Ertuğrul, Ümmühan Elçin, “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2016, 421-450.
- Evera, Stephen van, “Offense, Defense, and the Causes of War”, *International Security*, Cilt 22, Sayı 4, İlkbahar 1998, 5-43.
- Etike, Şafak, “Marksist Yöntemin İzinde”, *Monthly Review*, Aralık 2018/7, 107-119.
- Felix, Rösch, “Pouvoir, Puissance, and Politics: Hans Morgenthau’s Dualistic Concept of Power?”, *Review of International Studies*, Cilt 40, Sayı 2, Nisan 2014, 349-365.
- Fiott, Daniel, “Realist Thought and Humanitarian Intervention”, *The International History Review*, Cilt 35, Sayı 4, 2013, 766-782.
- Forman, Johanna Mendelson, “Can Reform Save the United Nations? Opportunities for Creating an Effective Multilateral Body for the Twenty-First Century”, *American Foreign Policy Interests*, Cilt 27, Sayı 5, 349-363.
- Foster, John Bellamy, “Marx’ın Açık Uçlu Eleştirisi”, *Monthly Review*, Aralık 2018/7, 37-56.
- Foulon, Michiel, “Neoclassical Realism: Challengers and Bridging Identities”, *International Studies Review*, Sayı 17, 2015, 635-661.
- Franck, Thomas, M., “The Secretary-General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture”, *EJIL*, Cilt 6, Sayı 1, 1995, 360-387.
- Frank, Andre Gunder, “The Development of Underdevelopment”, *Monthly Review*, Cilt 18, Sayı 4, Eylül 1966, 17-31.
-, “On So-Called Primitive Accumulation”, *Dialectical Anthropology*, Cilt 2, Sayı 2, Mayıs 1977, 87-106.
-, “World Crisis and Underdevelopment”, *Contemporary Crises*, Cilt 1, Sayı 3, Temmuz 1977, 243-260.
- Fukuda, Yasuo, “WTO Regime as a New Stage of Imperialism: Decaying Capitalism and Its Alternative”, *World Review of Political Economy*, Cilt 1, Sayı 3, Sonbahar 2010, 485-499.
- Gagro, Sandra Fabijanić, “The Responsibility to Protect (R2P) Doctrine”, *International Journal of Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, 61-77.
- Galtung, Johan, “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*,

- Cilt 8, Sayı 2, 1971, 81-117.
- Galván, Mónica Lourdes de la Serna, “Interpretation of Article 39 of the UN Charter (Threat to the Peace) by the Security Council. is the Security Council a Legislator for the Entire International Community?”, *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, Cilt 11, 2011, 147-185.
- Gardiner, Nile, “The Decline and Fall of the United Nations: Why the U.N. has Failed and How it Needs to be Reformed”, *Macalester International*, Cilt 19, Yaz 2007, 35-60.
- Gardner, Richard N., “The Soviet Union and the United Nations”, *Law and Contemporary Problems*, Cilt 29, Sayı 4, Sonbahar 1964, 845-857.
- German, F. Clifford, “A Tentative Evaluation of World Power”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 4, 1960, 138-144.
- Goodrich, Leland M., “From League of Nations to United Nations”, *International Organization*, Cilt 1, Sayı 1, 1947, 3-21.
- Gordon, Joy “The United Nations Security Council and the Emerging Crisis of Legitimacy”, *Yale Journal of International Affairs*, Cilt 9, Sayı 1, Kış 2014, 40-47.
- Gorman, Daniel, “Britain, India, and the United Nations: Colonialism and the Development of International Governance, 1945–1960”, *Journal of Global History*, Cilt 9, Sayı 3, Kasım 2014, 471-490.
- Grant, Ruth W., Keohane, Robert O., “Accountability and Abuses of Power in World Politics”, *American Political Science Review*, Cilt 99, Sayı 1, 2005, 29-43.
- Grcic, Joseph, “Hobbes and Rawls on Political Power”, *Etica & Politica / Ethics & Politics*, Cilt 9, Sayı 2, 2007, 371-392.
- Grieco, Joseph M., “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, Cilt 42, Sayı 3, Yaz 1988, 485-507.
- Griffiths, Tom G., Arno, Robert F., “World Culture in the Capitalist World-System in Transition”, *Globalisation, Societies and Education*, Cilt 13, Sayı 1, 2015, 88-108.
- Guzzini, Stefano, “On the Measure of power and the power of Measure in International Relations”, *DIIS Working Paper*, 28, 2009, 1-18.
-, “Structural power: the Limits of Neorealist Power Analysis”, *International Organization*, Cilt 47, Sayı 3, Yaz 1993, 443-478.
-, “Hans J. Morgenthau and the Three Purposes of Power”, *DIIS WORKING PAPER*, No 4, 2018, 1-32.
- Gürbüz, Vedat, “Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan

- Wilson ve Milletler Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, 2002, 87-99.
- Haas, Ernst B., “The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda”, *World Politics*, Cilt 5, Sayı 4 Temmuz 1953, 442-477.
- Hall, Martin, “On the Morphology of International Systems: Political Space as Structure and Process in Early Medieval Europe”, *CFE Working Paper Series*, No 27, 2004, 1-30.
- Harsch, Michael F., “NATO and the UN: Partnership with Potential?”, *SWP Research Paper*, 2012, 5-19.
- Hart, Jeffrey, “Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations”, *International Organization*, Cilt 30, Sayı 2, Mart 1976, 289-305.
- Harvey, David, “The Winding Paths of Capital (Giovanni Arrighi ile röportaj)”, *New Left Review*, Cilt 56, Sayı 2, 2009, 61-94.
- Holsti, Kalevi J., “The Concept of Power in the Study of International Relations”, *Background*, Cilt 7, Sayı 4, Şubat 1964, 179-194.
-, “Exceptionalism in American foreign policy: Is it exceptional?” *European Journal of International Relations*, Cilt 17, Sayı 3, 2010, 381-404.
- Holmes, Amy Austin, Schmalz, Stefan, “From Africa to Asia: The Intellectual Trajectory of Giovanni Arrighi”, *Journal Für Entwicklungspolitik*, Cilt 27, Sayı 1, 2011, 4-13.
- Howe, Gary Nigel, “Dependency Theory, Imperialism, and the Production of Surplus Value on a World Scale”, *Latin American Perspectives*, Cilt 8, Sayı 3-4, Temmuz 1981, 82-102.
- Hurd, Douglas, “Realism at the U.N. The Pharisee’s Role as Peacekeeper”, *The Round Table*, Cilt 57, Sayı 227, 1967, 269-276.
- Hurd, Ian, “Legitimacy and Authority in International Politics”, *International Organization*, Cilt 53, Sayı 2, İlkbahar 1999, 379-408.
-, “Legitimacy, Power, and the Symbolic Life of the UN Security Council”, *Global Governance*, Cilt 8, Sayı 1, Ocak-Mart 2002, 35-51.
- İplikçi, Alper, “Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, 2017, 1527-1540.
- Kalleberg, Arne L., Wachter, Till M. Von, “The U.S. Labor Market during and after the Great Recession: Continuities and Transformations” *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 3, 2017, 1-19.
- Karakoç, İrem, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory

- “Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2006, 87-122.
- Kelkitli, Fatma Aslı, “Rusya’nın Egemen Demokrasi Modelinin Orta Asya Devletleri Üzerindeki Etkisinin Analiz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Eylül 2018, 157-175.
- Kelleci Tuğçe, Ün, Marella Bodur, “TWAİL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği“, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 56, 2017, 89-104.
- Kelsen, Hans, “The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization”, *The Yale Law Journal*, Cilt 53, Sayı 2, Mart 1944, 207-220.
- Kennedy, Paul M., “The First World War and the International Power System”, *International Security*, Cilt 9, Sayı 1, 1984, 7-40.
- Keskin, Funda, “New Challenges Facing the United Nations”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 33, 2002, 271-284.
-, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, 49-70.
-, “BM ve Kuvvet Kullanma”, *Avrasya Dosyası, BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, 149-174.
- Keohane, Robert O., Nye, Joseph, “Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak”, çev. Hande Dizdaroğlu, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, 2015, 79-104.
- Kınacıoğlu, Müge, ““War on Terror” and Hegemony: International Law-Making Regarding Terrorism After 9/11”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 32, Kış 2012, 67-83.
- Kille, Kent J., Hendrickson, Ryan C., “NATO and the United Nations: Debates and Trends in Institutional Coordination”, *Journal of International Organizations Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, 28-49.
- Kochi, Tarik, “Dreams and Nightmares of Liberal International Law: Capitalist Accumulation, Natural Rights and State Hegemony”, *Law and Critique*, Cilt 28, Sayı 1, 2017, 23-41.
- Krasner, Stephen D., “Realist Views of International Law”, *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Cilt 96, 13-16 Mart 2002, 265-268.
- Kratochwil, Friedrich, “The Embarrassment of changes: neo-realism as the Science of Realpolitik Without politics”, *Review of International Studies*, Cilt 19, Sayı 1, 1993, 63-80.
- Latif, Dilek, “United Nations’ Changing Role in the Post-Cold War Era”, *The*

- Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 30, 2000, 23-66.
- Layne, Christopher, "The "Poster Child for offensive realism": America as a Global Hegemon", *Security Studies*, Cilt 12, Sayı 2, 2002, 120-164.
- Legro, Jeffrey W., Moravcsik, Andrew, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, Cilt 24 Sayı 2, Sonbahar 1999, 5-55.
- Lewis, Kira Petersen, College, Clark, "Four Types of Power in International Relations Coercive Power, Bargaining Power, Concerted Power, and Institutionalized Power", *Paper for IPSA*, XXIIInd World Congress of Political Science, Madrid Temmuz 2012, 1-25.
- Love, Joseph L., "Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange", *Latin American Research Review*, Cilt 15, Sayı 3, 1980, 45-72.
- Luck, Edward C., "Reforming the United Nations: Lessons from a History in Progress", *ACUNS, International Relations Studies and the United Nations Occasional Papers*, Sayı 1, 2003, 1-74.
- Lyman, Princeton N., "Saving the UN Security Council- A Challenge for the United States", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 4, 2000, 127-146.
- Mahmood, Fakiha, "Power Versus the Sovereign Equality of States: The Veto, the P-5 and United Nations Security Council Reforms", *PERCEPTIONS*, Cilt 18, Sayı 4, 2013, 117-138.
- Matz, Nele, "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origin of Trusteeship", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 9, 2005, 47-95.
- McCarthy, Leo, Forbes, Ian, Hoffman Mark (Ed.), "International Anarchy, Realism and Non-Intervention", *Political Theory, International Relations, and the Ethics of Intervention*, Palgrave Macmillan, New York, 1993.
- McDonald, Kara C., Patrick, Stewart M., "UN Security Council Enlargement and U.S. Interests," *Council on Foreign Relations International Institutions and Global Governance Program, Council Special Report*, Sayı 59, Aralık 2010.
- Mearsheimer, John J., "Reckless States and Realism", *International Relations*, Cilt 23, Sayı 2, 2009, 241-256.
- Melvern, Linda, "Güvenlik Konseyi: Gizli Kalanlar", *Avrasya Dosyası*, BM Özel, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, 62-77.
- Milano, Enrico, "Russia's Veto in the Security Council: Whither the Duty to Abstain under Art. 27(3) of the UN Charter?", *ZaöRV*, Cilt 75, Sayı 1, 2015, 215-231.
- Milner, Helen, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", *Review of International Studies*, Ocak 1991, Cilt 17, Sayı 1, 67-85.

- Mitchell, Ryan, "Sovereignty and Normative Conflict: International Legal Realism as a Theory of Uncertainty", *Harvard International Law Journal*, Cilt 58, Sayı 2, İlkbahar 2017, 421-483.
- Molloy, Sean, "Truth, Power, "Theory: Hans Morgenthau's Formulation of Realism", *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 15 Sayı 1, 2004, 1-34.
- Morgenthau, Hans J., "To Intervene or Not To Intervene", *Foreign Affairs*, Cilt 45, Sayı 3, Nisan 1967, 425-436.
- Moses, Jeremy, "Sovereignty as irresponsibility? A Realist critique of the Responsibility to Protect", *Review of International Studies*, Cilt 39, Sayı 1, Haziran 2013, 113-135.
- Namkoong, Young, "Dependency Theory: Concepts, Classifications, and Criticisms", *International Area Review*, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 1999, 121-150.
- Okafor, Obiora Chinedu, "Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A TWAİL Perspective", *Osgoode Hall Law Journal*, Cilt 43, Sayı 1-2, 2005, 171-191.
- Okhovat, Sahar, "The United Nations Security Council: Its veto Power and its Reform", *CPACS Working paper*, Sayı 15/1, 2012, 1-74.
- Onaran, Oğuz, "Birleşmiş Milletler Sekreterliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 1962, 319-349.
- Orr, Martin, "The Failure of Neoliberal Globalization and the End of Empire: Neoliberalism, Imperialism, and the Rise of the Anti-Globalization Movement", *International Review of Modern Sociology*, Cilt 33, Özel Sayı, 2007, 105-122.
- Oudenaren, John Van, "Effectiveness and Ineffectiveness of the UN Security Council in the Last Twenty Years: A US Perspective", *Documenti Istituto Affari Internazionali*, Sayı 9|30, Kasım 2009, 1-16.
- Özdemir, Haluk, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008, 113-144.
- Panke, Diana, "The institutional design of the United Nations General Assembly: An effective equalizer?", *International Relations*, Cilt 31, Sayı 1, 2017, 3-20.
- Petras, James, "Dependency and World System Theory: A Critique and New Directions", *Latin American Perspectives*, Cilt 8, Sayı 3, Yaz ve Sonbahar 1981, 148-155.
- Pijovic, Nikola, "The Relative Gains Theorem and the Stalling United Nations Security Council Membership Reform", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Cilt 11, Sayı 4, 2012, 32-41.
- Ralph, Jason, Gifkins, Jess, "The Purpose of United Nations Security Council

- Practice: Contesting Competence Claims in the Normative context Created by the Responsibility to Protect”, *European Journal of International Relations*, Cilt 23, Sayı 3, 2017, 630-653.
- Ramina, Larissa, “TWAIL – “Third World Approaches to International Law” and Human Rights: Some Considerations”, *Revista de Investigações Constitucionais*, Cilt 5, Sayı 1, 261-272.
- Riška, Augustin, “Hobbes as a Philosopher of Power”, *Filozofia*, Cilt 61, Sayı 7, 2006, 511-519.
- Rivlin, Benjamin, “Regional Arrangements and the UN System for Collective Security and Conflict Resolution: A New Road Ahead?”, *International Relations*, Cilt 11, Sayı 2, Ağustos 1992, 95-110.
- Rose, Gideon, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, Cilt 51, Sayı 1, 1998, 144-172.
- Rosenthal, Gert, “The Economic and Social Council of the United Nations”, *Friedrich-Ebert-Stiftung, Dialogue on Globalization*, Sayı 15, 2005, 1-52.
- Ruggie, John Gerard, “The United States and the United Nations: Toward a New Realism”, *International Organization*, Cilt 39, Sayı 2, Mart 1985, 343-356.
- Sak, Yıldray, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 44, Kış 2015, 121-153.
- Sánchez, Omar, “The Rise and Fall of the Dependency Movement: Does It Inform Underdevelopment Today?”, *Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe*, Cilt 14, Sayı 2, 2003, 31-50.
- Santos, Theotonio dos, “The Structure of Dependence”, *The American Economic Review*, Cilt 60, Sayı 2, Papers and Proceedings of the Eighty-second Annual Meeting of the American Economic Association, Mayıs 1970, 231-236.
- Santos, Theotônio dos, “Globalization, Emerging Powers, and the Future of Capitalism”, *Latin American Perspectives*, Cilt 38, Sayı 2, 2011, 45-57.
- Savaşan, Zerrin, “Değişen/Dönüşen Uluslararası Hukuk”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 50, 2019, 19-34.
- Schmidt, Brian C., “Competing Realist Conceptions of Power”, *Millennium-Journal of International Studies*, Cilt 33, Sayı 3, Haziran 2005, 523-549.
- Scott, Shirley V., “International Law as Ideology: Theorizing the Relationship between International Law and International Politics”, *EJIL*, Cilt 5, Sayı 1, 1994, 313-325.
- Selwyn, Benjamin, “Karl Marx, Class Struggle and Labour-Centred Development”, *Global Labour Journal*, Cilt 4, Sayı 1, 2013, 48-70.

- Sidani, Yusuf, "İbn Khaldun of North Africa: An AD 1377 Theory of Leadership", *Journal of Management of History*, Haziran 2008, Cilt 14, Sayı 1, 73-86.
- Simon, Lawrence H., Ruccio, David F., "A Methodological Analysis of Dependency Theory: Explanation in Andre Gunder Frank", *World Development*, Cilt 14, Sayı 2, 1986, 195-209.
- Snyder, Glenn H., "Mearsheimer's World—Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, Cilt 27, Sayı 1, Yaz 2002, 149-173.
- Snyder, Jack, "One World Tival Theories", *Foreign Policy*, Kasım-Aralık 2004, Sayı 145, 52-62.
- Strikwerda, Carl, "From World-Systems to Globalization: Theories of Transnational Change and the Place of the United States", *American Studies*, Cilt 41, Sayı 2/3, Yaz/Sonbahar 2000, 333-348.
- Sunkel, Osvaldo, "Big Business and Dependencia: A Latin American View", *Foreign Affairs*, Cilt 50, Sayı 3, Nisan 1972, 517-531.
- Sur, Melda, "Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", *Journal of Yaşar University*, Sayı 8(Özel), 2535-2550.
- Surkov, Vladislav, "Commentaries on the Discussion of 'Paragraphs pro Sovereign Democracy'", *Russian Studies in Philosophy*, Cilt 47, Sayı 4, 2009, 85-96.
- Sürücüoğlu, Orkun, "Koruma Sorumluluğu: Darfur krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 4, 2018, 603-628.
- Tank, Pınar, "The Concept of 'Rising Powers'", *NOREF Policy Brief*, 2012, 1-4.
- Tardy, Thierry, "La France et l'ONU, Entre Singularité et Ambivalence", *Politique Étrangère*, Sayı 4, 2002, s. 931-947.
- Tavernier, Paul, "La France et L'ONU", *AFRI*, Cilt 9, 2008, 371-384.
- Thakur, Ramesh, "Law, Legitimacy and United Nations", *Melbourne Journal of International Law*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, 1-26.
- Thomas, Christopher A., "The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law", *Oxford Journal of Legal Studies*, Cilt 34, Sayı 4, 2014, 729-758.
- Thomson, Janice E., "State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap Between Theory and Empirical Research", *International Studies Quarterly*, Cilt 39, Sayı 2, Haziran 1995, 213-233.
- Toft, Peter, "John J. Mearsheimer: An Offensive Realist Between Geopolitics and Power", *Journal of International Relations and Development*, Cilt 8, Sayı 4, Aralık 2005, 381-408.
- Uzgel, İlhan, Bedirhanoglu, Nazan, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi:

- Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, 2015, 105-130.
- Voeten, Erik, “The Political Origins of the UN Security Council’s Ability to Legitimize the Use of Force”, *International Organization*, Cilt 59, Sayı 3, 2005, 1-50.
- Waltz, Kenneth N., “Neorealism: Confusions and Criticisms”, *Journal of Politics and Society*, Cilt 15, Sayı 1, 2004, 2-6.
- Watson, Derek, “Molotov’s Apprenticeship in Foreign Policy: The Triple Alliance Negotiations in 1939”, *Europe-Asia Studies*, Cilt 52, Sayı 4, Haziran 2000, 695-722.
- Wight, Martin, “International Legitimacy”, *International Relations*, Cilt 4, Sayı 1, 1972, 1-28.
- Williams, Andrew, “France and the Origins of the United Nations, 1944–1945: “Si La France ne compte plus, qu’on nous le dise””, *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 28, Sayı 2, 2017, 215-234.
- Wilson, III, Ernest J., “Hard Power, Soft Power, Smart Power”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 616, Public Diplomacy in a Changing World, 2008, 110-124.
- Winner Agung Pribadi, “On Structural Theories of International Relations: Examining Waltzian Structural Realism And Wallerstein’s World System Theory”, *Jurnal Hubungan Internasional*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2013, 25-34.
- Wright, Quincy, “The Nature of Conflict”, *The Western Political Quarterly*, Cilt 4, Sayı 2, 1951, 193-209.
- Yamuk, Recep, “İbn Haldun’da Devlet Görüşü, (Birinci Kısım)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2, 1978, 229-278.
- Yıldırım, Engin, “Güç Kavramı ve İstihdam İlişkisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998, 51-64.
- Yıldırım, Kansu, “Karl Marx ve Marksist Devlet Teorisi”, *Monthly Review Türkiye*, Aralık 2018/7, 121-137.
- Yılmaz, Ayhan Nuri, Kılıçoğlu, Gökmen, “Avrupa Birliği’nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi”, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2017, 83-118.
- Zakaria, Fareed, “The Future of American Power How America Can Survive the Rise of the Rest”, *Foreign Affairs*, Mayıs Haziran 2008, 18-43.

İnternet Kaynakları

- Aksu, Eşref, “The UN in the Congo conflict: ONUC”, 30 Temmuz 2018,

- <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526137906/9781526137906.00009.xml> (Erişim Tarihi: 03.09.2020).
- BBC Türkçe, “ABD ve İsrail, Birleşmiş Milletler’in Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO’dan ayrıldı”, <https://www.bbc.com/turkce/46729081> (Erişim Tarihi: 06.04.2020).
- BBC Türkçe, “Rusya, Kırım tasarısını veto etti”,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140315_rusya_veto (Erişim Tarihi: 10.04.2020).
- BBC News Türkçe, “Alman Bakanlar Yunanistan’a Yardım Paketini Onayladı”,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100503_germancabinet (Erişim Tarihi: 08.08.2020).
- BBC News, “Greece’s Varoufakis: ‘No debt talks with EU-IMF troika’”,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-31055069> (Erişim Tarihi: 08.08.2020).
- Biden, Jr., Joseph R., Finkelstein, Lawrence S., Hoveyda, Fereydoun, Luck, Edward C., Rivlin Benjamin, Soderberg, Nancy, Bolton, John R., Forman, Shepard, Heuvel, William Vanden, Luers, William H., Schlesinger, Stephen, Weiss, Thomas G., “The United States and the United Nations: From Close Relationship to Estrangement”, U.S.-UN Relations (with Policy Recommendations), *National Committee on American Foreign Policy*, New York, Ağustos 2006, 1-43.
https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiTmaSkzOroAhVj5KYKHQQgB-oQFjAAegQIARAB&url=https%3A%2F%2Fwww.ncafp.org%2Farticles%2F06%2520U%2520S%2520-UN%2520Relations%25202006.pdf&usg=AOvVaw3m3ckS0w0Rv_ewVBfSZI7N (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2019).
- Bieler, Andreas “The Anarchy Problematique and Sovereignty: Neo-Realism and State Power”, <http://andreasbieler.net/wp-content/files/Neo-realism.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.07.2018).
- Britannica, “Junker”, <https://www.britannica.com/topic/Junker> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).
-, “Non-Aligned Movement”, <https://www.britannica.com/topic/Non-Aligned-Movement> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).
- Cavanagh, John, Mander, Jerry, “A Critique of Corporate Globalization (Part III): World Bank, IMF Turned Poor Third World Nations into Loan Addicts”, *The CCPA Monitor*, Temmuz/Ağustos 2003, 19-22.
<https://www.tru.ca/library/pdf/cavanagh-mander.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- Churilin, Alexander, “Russia and Creation of the United Nations”,
https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/ONU_alexander_churilin.pdf

(Erişim Tarihi: 05.08.2019).

Cornell Law School Legal Information Institute, “opinio juris (international law)”

[https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_\(international_law\)#:~:text=Opinio%20juris%20denotes%20a%20subjective,be%20accepted%20as%20law](https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_(international_law)#:~:text=Opinio%20juris%20denotes%20a%20subjective,be%20accepted%20as%20law)". (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

Dag Hammarskjöld Library, “What is the difference between a resolution and a decision?”, <http://ask.un.org/faq/14484> (Erişim Tarihi: 04.06.2019).

....., “Index to Proceedings of the General Assembly – Regular sessions”, <https://library.un.org/index-proceedings/general-assembly> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Demirel, Ege, “Yükselen Güçler Miti: Brezilya Örneği”, 3. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, 12-13 Eylül 2019, <https://ircongress.org/tr/pol-ir2019-kongre-tam-metin-kitabi/>

DW, “France rejects German wish for EU seat at UN Security Council”,

<https://www.dw.com/en/france-rejects-german-wish-for-eu-seat-at-un-security-council/a-46513931> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

Dubbudu, Rakesh, “How much do various countries contribute to the UN Budget?”,

<https://factly.in/united-nations-budget-contributions-by-member-countries/> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

Economic Commission for Latin America, “The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems”, United Nations Department of Economic Affairs, New York, 1950.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/29973/002_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

Einsiedel, Sebastian von, Malone, David M., Ugarte, Bruno Stagno, “The UN

Security Council in an Age of Great Power Rivalry”, *United Nations University Working Paper Series*, Sayı 4, Şubat 2015, 1-25, <https://collections.unu.edu/eserv/UNU:6112/UNSCAgeofPowerRivalry.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2018).

Elect the Council, “The G4 Resolution”, <https://electthecouncil.org/timeline-post/the-g4-resolution/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019).

Encyclopedias.com, “Latifundia”, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/latifundia> (Erişim Tarihi: 14.07.2020)

Encyclopedias.com, “Haciendas in Spanish America”,

<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/haciendas-spanish-america> (Erişim Tarihi: 14.07.2020)

Encyclopædia Britannica, “Isthmus of Corinth”,

<https://www.britannica.com/place/Isthmus-of-Corinth> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

-, “İonia”, <https://www.britannica.com/place/Ionia> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Ferdinand, Peter, “The Positions of Russia and China at the UN Security Council in the Light of Recent Crises”, European Parliament Directorate-General for External Policies of the Union Directorate B Policy Department Briefing Paper, Mart 2013, 1-35. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433800/EXP_O-SEDE_NT%282013%29433800_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2019).
- France Diplomatie Ministry for Europe and Foreign Affairs, “France and the United Nations”, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations/> (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
- Funk, Lothar, “The German Economy During the Financial and Economic Crisis Since 2008/2009 An Unexpected Success Story Revisited”, *Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.*, Kasım 2012, s. 1-45. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5cae4518-0737-c9a1-bb42-e1c42d4cae5f&groupId=252038 (Erişim Tarihi: 24.07.2020).
- Gifkins, Jess, Jarvis, Samuel, Ralph, Jason, “Global Britain in the United Nations”, *UNA-UK*, 2019, https://www.una.org.uk/sites/default/files/UNA-UK_GlobalBritain_20190207d.pdf (Erişim Tarihi: 13.08.2019).
- GlobalFirePower, “2020 Military Strength Ranking”, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).
- GlobalFirePower, “Russia Military Strength (2020)”, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia (Erişim Tarihi: 11.04.2020).
- GlobalFirePower, “China Military Strength (2020)”, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china (Erişim Tarihi: 11.04.2020).
- Halistoprak, B. Toygar, “İnsani Müdahale”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No 21, Ekim 2019, 1-7. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/InsaniMudahale_ToygarHalistoprak_v.1.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020).
- Hoffmann, Walter, Ariyoruk, Ayca, “Security Council Reform Models: Models A and B, Italian (Regional) Proposal, Blue and Green Models and A New Model C”, *CENTER FOR U.N. REFORM EDUCATION Special Paper*, Sayı 4, Mayıs 2005, https://centerforunreform.org/sites/default/files/Special%20Paper%20No.%204_1.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2019).
- IMF, “IMF Data Mapper World Economic Outlook (October 2019) GDP Current Prices”, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD/CHN (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

indexmundi, “Country Comparison Exports TOP 100”,

<https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=100&v=85&l=en> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

Karabıyık, M. Üzeyir, “Dünya Mahkemesi Olarak Uluslararası Adalet Divanı”,

Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uluslararası Hukuk Bülteni, Sayı 10, Ocak-Nisan 2017, 26-42, <http://diabgm.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2682019104427sayi10.pdf> (Erişim Tarihi: 18.05.2019).

Ku, Charlotte, “The Elements of Legitimacy: The State and the United Nations

System”, “Creating a Workable World” ***Conference Humphrey School of Public Affairs***, University of Minnesota 9-10 Ekim 2015, 1-8. https://www.workableworld.org/uploads/4/7/5/0/47500125/charlotte_ku_impacting_greater_legitimacy_to_the_united_nations_system-2.pdf (Erişim Tarihi: 05.10.2020).

Lechner, Silviya, “Anarchy in International Relations”, ***The Oxford Research***

Encyclopedia, International Studies, Kasım 2017, <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-79?print=pdf> (Erişim Tarihi: 27.08.2020).

Lei, Xue, “China as a Permanent Member of the United Nations Security Council”,

Friedrich-Ebert-Stiftung Global Policy and Development UN Security Council in Focus, Nisan 2014, 1-19, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/10740.pdf> (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

Marx, Karl, “The British Rule in India”, New-York Daily Tribune, 25 Haziran 1853,

<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/06/25.htm> (Erişim Tarihi: 06.07.2020).

....., “The Future Results of British Rule in India”, New-York Daily Tribune, 8 Ağustos 1853,

<https://marxists.architexturez.net/archive/marx/works/1853/07/22.htm> (Erişim Tarihi: 06.07.2020).

Médecins Sans Frontières, “Trading in suffering: detention, exploitation and abuse in

Libya”, <https://www.msf.org/libya's-cycle-detention-exploitation-and-abuse-against-migrants-and-refugees> (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

Nikitin, Alexander, “Russia as a Permanent Member of the UN Security Council”,

Friedrich-Ebert-Stiftung Global Policy and Development UN Security Council in Focus, Kasım 2012, 1-16, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/09461.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

Nye, Joseph, “The Future of Power”, [http://www.lawac.org/speech-](http://www.lawac.org/speech-archive/pdf/1596.pdf)

[archive/pdf/1596.pdf](http://www.lawac.org/speech-archive/pdf/1596.pdf), (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018).

Okano-Heijmans, Maaïke, Putten, Frans-Paul van der, (Étienne Bécharde ve Louise

van Schaik'in katkılarıyla) "A United Nations with Chinese characteristics?", *Clingendael Report*, Aralık 2018, 1-26, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-12/China_in_the_UN_1.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

Oxford Learner's Dictionaries,

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/anarchy?q=anarchy> (Erişim Tarihi: 15.03.2020)

Popovski, Vesselin, Turner, Nicholas, "Legality and Legitimacy in International Order", *Policy Brief, United Nations University*, 2008, 1-8. https://www.files.ethz.ch/isn/89752/PB_08-05.pdf (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

President of Russia, "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", January 12, 2008, <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

Publications Office of the European Union, "L69 Group",

<https://op.europa.eu/en/web/eu-vocabularies/at-concept/-/resource/authority/corporate-body/L69/> (Erişim Tarihi: 29.08.2020).

Raimzhanova, Aigerim, "Power in IR: Hard, Soft, and Smart", *Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest*, Aralık 2015, 1-20. http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

Ravndal, Ellen Jenny, "The appointment of Trygve Lie as the first UN Secretary-General", The One World Trust, ACUNS, 3 Mayıs 2016, https://www.oneworldtrust.org/uploads/1/0/8/9/108989709/the_appointment_of_trygve_lie_as_the_first_un_secretary-general_may2016.pdf (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Schouten, Peer, "Theory Talk #13: Immanuel Wallerstein on World-Systems, the Imminent End of Capitalism and Unifying Social Science", *Theory Talks*, 04.08.2008, <http://www.theorytalks.org/2008/08/theory-talk-13.html> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

....., "Theory Talk#20: David Harvey on the Geography of Capitalism, Understanding Cities as Polities and Shifting Imperialisms", *Theory Talks*, 09.10.2008, <http://www.theorytalks.org/2008/10/theory-talk-20-david-harvey.html> (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

....., "Theory Talk #33: Stephen Walt on the Israel Lobby, the 'Security' in Security Studies, and the Structural Nature of Interstate Competition", *Theory Talks*, <http://www.theory-talks.org/2009/08/theory-talk-33.html> (25-08-2009) (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

....., "Theory Talk #40: Kenneth Waltz—The Physiocrat of International

- Politics””, *Theory Talks*, <http://www.theory-talks.org/2011/06/theory-talk-40.html> (04-06-2011) (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Tarhanlı, Turgut, “Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk”, *Türkiye Cumhuriyet Anayasa Mahkemesi*, <https://www.anayasa.gov.tr/media/4637/ttarhanli.pdf> (Erişim Tarihi: 16.07.2019).
- Taylor, Peter J., “World-Systems Analysis and Globalization A Jacobsean Exploration of Pasts, Presents and Futures”, *National Committee of Geography of Belgium, Société Royale Belge de Géographie*, 30 Eylül 2005, <http://journals.openedition.org/belgeo/12292> (Erişim Tarihi: 11.08.2020).
- The Department of Public Information, “The Responsibility to Protect”, *Background Note*, Mart 2014, 1-4, <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20R2P%202014.pdf> (08.03.2020).
- The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, November 30, 2016, https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- The Gas Exporting Countries Forum (GECF), “Russia (member)”, <https://www.gecf.org/countries/russia> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).
- The Group of 77 at the United Nations, “About the Group of 77”, <http://www.g77.org> (Erişim Tarihi: 27.08.2020).
- The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, “The United Kingdom in the United Nations”, *HMSO (Her Majesty’s Stationery Office)*, Norwich, 2006, 1-93, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272324/6892.pdf (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- The Wall Street Journal, “Argentina Debt Timeline”, 1 Nisan 2013, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323611604578396893543046644> (Erişim Tarihi: 10.07.2020).
- Trusteeship Council, “Trusteeship Council”, <https://www.un.org/en/sections/about-un/trusteeship-council/> (Erişim Tarihi: 28.08.2020).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)”, http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- UN Department for General Assembly and Conference Management, “Regional groups of Member States”, <https://www.un.org/dgacm/content/regional-groups> (Erişim Tarihi: 25.06.2020).
- UN General Assembly, A/61/L.69/Rev.1, <https://undocs.org/en/A/61/L.69/Rev.1>

- (Erişim Tarihi: 29.08.2020).
- United Nations Treaty Collection, “Vienna Convention on the law of treaties (with annex)”,
<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf> (Erişim Tarihi: 14.08.2020).
- United Nations General Assembly, A/59/565, 2 Aralık 2004,
https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf (Erişim: 10.04.2020).
- United Nations Office for Disarmament Affairs, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> (Erişim Tarihi: 18.07.2018).
- United Nations Secretariat, “Assessment of Member States’ Contributions to the United Nations Regular Budget for the Year 2019”,
<https://undocs.org/en/ST/ADM/SER.B/992> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).
- UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, “History of the League of Nations(1919-1946)”,1-14,
[https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf) (Erişim Tarihi: 12.04.2019).
- UN Term, “pen holder”,
<https://unterm.un.org/UNTERM/dgaacs/unterm.nsf/WebView/E77E1B6A46D6521B85257A360065D59B?OpenDocument> (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- Wallerstein, Immanuel, “Knowledge, Power, and Politics: The Role of an Intellectual in an Age of Transition”, *Opening Presentation at UNESCO Forum on Higher Education, Research and Knowledge Global Research Seminar*, Paris, 8-9 Aralık 2003, 1-24.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183329> (Erişim: 04.08.2020).
- Ware, Richard, “Libya: The Consequences of a Failed State”, *House of Commons Library Briefing Paper*,2018. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8314/> (Erişim Tarihi: 06.08.2020).
- Winfield, Nicole, “China Vetoes”,
<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/190/33325.html> (Erişim Tarihi: 08.04.2020).
- Whytock, Christopher A., “From International Law and International Relations to Law and World Politics” *Oxford Research Encyclopedia of Politics: The Politics of Law and the Judiciary*, 2/12/2016 Draft, 1-38.
<https://www.law.uci.edu/faculty/full-time/whytock/whytock-il-021216b.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- Zorn, Melanie, “The United Nations Security Council: Reforms concerning its membership – An Overview”, *Center for UN Reform Education*, 2007, 1-6,
<http://www.centerforunreform.org/sites/default/files/Overview%20%282007%29.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ege DEMİREL

Doğum Tarihi:

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Durumu: Yüksek Lisans

Lisans: Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler-2014

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi S.B.E. Siyaset Bilimi-2016

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl/Yıllar:

Yayınları (SCI):

Yayınları (Diğer):

“Sistemik Bağlamda BM’nin Rolü ve İşlevi”, *ASEAD*, Cilt 6, Sayı 3, Mart 2019.

“Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü”, *MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 28, Haziran 2019.

“Yükselen Güçler Miti: Brezilya Örneği”, *3. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü*, 12-13 Eylül 2019.

“Güç Dengesi Teorisi Perspektifinden Birleşmiş Milletler”, *Bilecik Ş. E. Ü. S.B.E. Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2019.

“Dış Müdahale Olgusu Bağlamında ABD-Venezuela İlişkileri”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 53, Ocak 2020.

Araştırma Alanları: Güç Kavramı, Birleşmiş Milletler, Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar, Dünya Sistemleri Analizi, Emperyalizm, Latin Amerika, Rus Dış Politikası.